Arhiepiscopia Aradului Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad

ANUARUL

FACULTĂȚII DE TEOLOGIE ORTODOXĂ DIN ARAD

ANUL UNIVERSITAR
2020-2021

Apare cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului
Dr. Timotei Seviciu
Arhiepiscopul Aradului

ARAD
2022

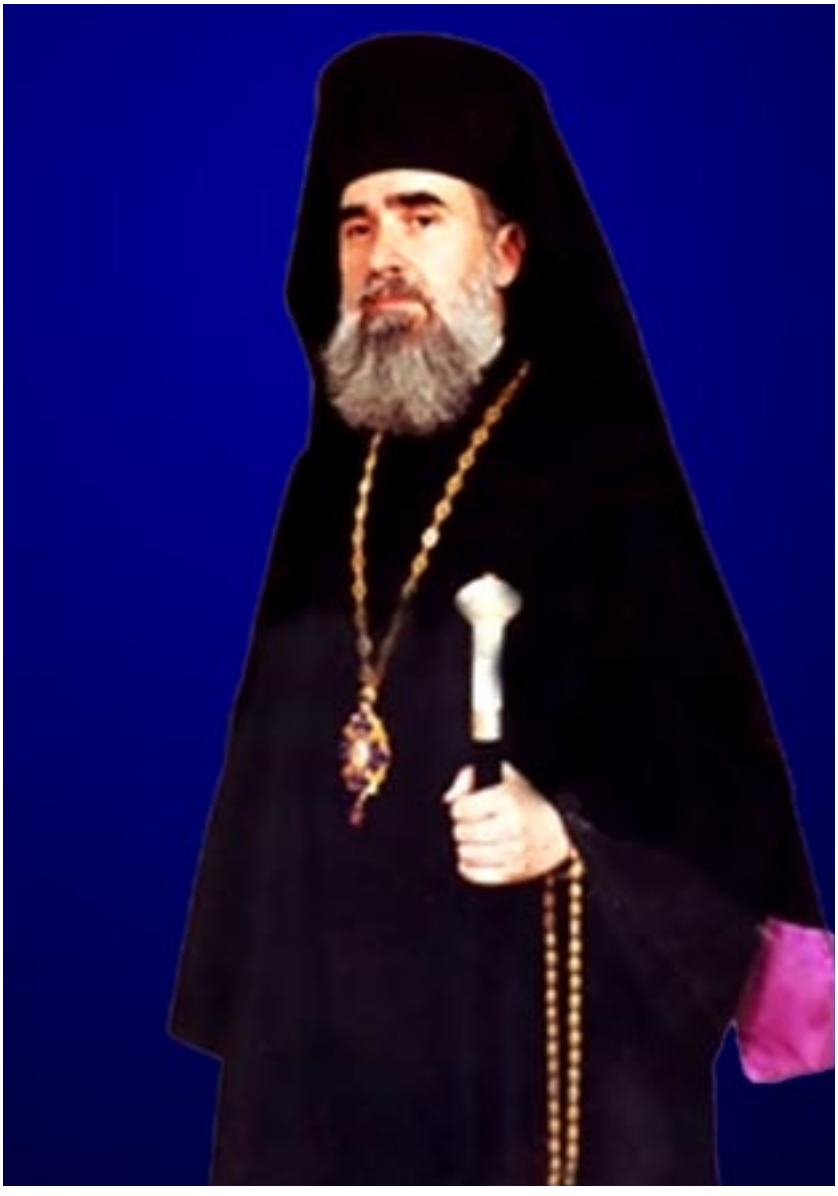

Înaltpreasfințitul Părinte
Dr. TIMOTEI SEVICIU
Arhiepiscopul Aradului

Preşedinte de onoare:
ÎPS DR. TIMOTEI SEVICIU
Arhiepiscopul Aradului

Coordonatori:
Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja
Pr. Conf. Univ. Dr. Caius Cuțaru

DTP**:** Toma S. Muntean

Editura Universității „Aurel Vlaicu” Arad

ISSN 2558 - 8605
ISSN-L 2558 -8605

CUPRINS

Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja
Cuvânt înainte _____ 10

† ÎPS Dr. Timotei Seviciu, Arhiepiscop al Aradului
Cu noi este Dumnezeu_____ 15

STUDII _____ 21

† PS Conf. Univ. Dr. Emilian Crișanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Aradului
Voievodul și monahismul în istoria Bisericii noastre _____ 23

Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja
Un manuscris inedit al părintelui profesor Ilarion V. Felea. Schema unui Tratat de Teologie Dogmatică _____ 31

Pr. Conf. Univ. Dr. Caius Cuțaru
Acrivie științifică versus practici de cercetare neoneste. Plagiatul și formele sale _____ 48

Pr. Prof. Univ. Dr. Constantin Rus
Sfânta Taină a Hirotoniei după dreptul canonic ortodox _____ 66

Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan Tulcan
Preocupări de Teologie Dogmatică în revista „Teologia" (2007-2017) _ 102

Pr. Prof. Univ. Dr. Vasile Vlad
Decalogul – tâlcuirea Poruncilor V-X _____ 123

Pr. Prof. Univ. Dr. Florin Dobrei
Arhipăstori hunedoreni din secolul al XVI-lea _____ 148

Arhim. Conf. Univ. Dr. Teofan Mada
Spiritualitate și Eshatologie în teologia Sfântului Ioan Gură de Aur __ 167

Pr. Conf. Univ. Dr. Lucian Farcașiu
Rânduielile slujbelor de înmormântare în Biserica Ortodoxă. Studiu istoric, liturgic și pastoral _____ 189

Conf. Univ. Dr. Mircea Remus Buta
Personalitate consacrată a cântării bisericești arădene: Atanasie Lipovan și problematica bibliografiei salei _____ 239

Pr. Lect. Univ. Dr. Ștefan Negreanu
Revoluția lui Tudor, Eteria și Biserica din Principatele Muntenia și Moldova _____ 252

Pr. Lect. Univ. Dr. Adrian Ioan Murg
Genul literar al Sfintelor Evanghelii. O succintă introducere _____ 267

Pr. Lect. Univ. Dr. Gabriel Valeriu Basa
Români sud-dunăreni - deschizători de drumuri și îndrumători ai vieții culturale, spirituale și naționale _____ 283

Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang
Absolvenți de seamă ai Institutului Teologic, ai Academiei Teologice și ai Facultății de Teologie din Arad. Alumni (1822-2022) _____ 292

Pr. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean
Dimensiunea muzicii bisericești corale reflectată în opera compozitorului arădean Sabin Drăgoi _____ 324

Pr. Lect. Univ. Dr. Ioan Lazăr
Armele Domnului și lupta cea bună a omului _____ 344

Arhim. Lect. Univ. Dr. Casian Rușeț
Arhiereul Filaret Musta (1839-1930) - un distins ierarh din vremuri de altă dată _____ 362

Pr. Lect. Univ. Dr. Filip George Albu
O incursiune asupra profilului omiletic al Pastoralelor Înaltpreasfințitului Părinte Arhiepiscop dr. Timotei Seviciu _____ 376

CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ
Activitatea de cercetare a profesorilor Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad. An universitar 2019-2020 _____ 393

DISCURSURI LA EVENIMENTELE FACULTĂȚII _____ 421

STUDENȚII FACULTĂȚII _____ 429

CRONICA _____ 437

PROGRAM, BICENTENARUL TEOLOGIEI ARĂDENE _____ 501

CUVÂNT ÎNAINTE

În anul 2021, proclamat de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române *Anul omagial al pastorației românilor din afara României* și *„Anul comemorativ al celor adormiți în Domnul; valoarea liturgică și culturală a cimitirelor”*, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad a organizat, cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Dr. Timotei Seviciu, Arhiepiscopul Aradului și a Preasfințitului Părinte Dr. Emilian Crișanul, Episcop Vicar al Arhiepiscopiei Aradului, o serie de manifestări academice și bisericești-culturale. Datorită contextului dificil generat de pandemie, evenimentele academice au fost organizate în formă hibrid, onsite și online, profesorii și studenții Facultății fiind implicați în desfășurarea lor. Astfel, în perioada 20-22 septembrie a fost organizat Simpozionul Național Studențesc și Masteral *Provocările Bisericii în mediul online. Tipologii pastorale și atitudini misionare*, la care au participat studenți și masteranzi din Facultățile de Teologie din Patriarhia Română. Tema s-a dovedit a fi deosebit de provocatoare în contextul expansiunii fără precedent a mediilor și a influențelor pe care acestea le au în viața personală și comunitară a oamenilor. În acest context, după o radiografie a fenomenului, au fost căutate răspunsurile și remediile Bisericii, plecând de la fundamentele pastoral-misionare și duhovnicești ale Tradiției Bisericii. Câștigul cel mare din organizarea Simpozionului Studențesc și Masteral a fost dezbaterile și contribuția adusă formării unor deprinderi ale dialogului și conlucrării între studenții teologi. În perioada 21-22 septembrie s-a desfășurat la Facultatea de Teologie din Arad, în cadrul Școlii Doctorale, Simpozionul internațional cu tema: *Society under Siege. The Meanings of the Church's Faith in the Pandemic Era,* o temă complexă, inspirată din contextul lumii și al societății actuale în care omul este provocat să facă față pandemiei și diverselor reglementări medicale, cu implicații

materiale și spirituale, la nivel comunitar și personal. Acest Simpozion a fost organizat în parteneriat cu Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității din Atena și cu Academia Teologică Creștină a Universității din Varșovia, un parteneriat internațional pe care dorim să-l extindem și să-l diversificăm în viitor și în ceea ce privește cercetarea științifică și schimbul de experiență între profesorii de teologie. Intervențiile în cadrul Simpozionului a profesorilor Eirini Christinaki-Glarou de la Universitatea din Atena și Jerzy Ostapczuk de la Universitatea din Varșovia, au constituit un semniuficativ moment de reflecție asupra temei. La acest Simpozion internațional au participat doctoranzi din Facultățile de Teologie din Patriarhia Română, precum și doctoranzi din cadrul instituților teologice de la Atena și Varșovia.

În perioada 10-12 octombrie s-a desfășurat la Facultatea noastră al VIII-lea Colocviu Național de Teologie Dogmatică Ortodoxă la care au participat profesorii de specialitate din cadrul Facultăților de Teologie din Patriarhia Română. Inițierea unor astfel de întruniri academice a avut loc la Arad în anul 2006 când, la primul Colocviu de Teologie Dogmatică, au participat trei generații de dogmatiști români. După un periplu de 15 ani prin Facultățile de Teologie din România – București (2008), Cluj (2010), Constanța (2012), Sibiu (2014), Craiova (2016), Iași (2018) – Colocviul dogmatiștilor se întoarce la Facultatea de Teologie Ortodoxă din cadrul Universității "Aurel Vlaicu" din Arad. Reamintim faptul că întrunirea de la Arad din 2006 a fost urmată de mai multe simpozioane în care teme ale Dogmaticii ortodoxe au fost dezbătute la nivel internațional, fiind înființată, în anul 2007, Asociația Internațională a Dogmatiștilor Ortodocși care a organizat întruniri la Arad (2007, 2009), Tesalonic (2011), Sofia (2013), București-Caraiman (2016) și Balamand (2018). Tema asumată spre dezbatere în cadrul Colocviului de la Arad a fost *Persoana lui Hristos în Dogmatica actuală. Contestările modernității și postmodernității*, o temă centrală în teologia și misiunea Bisericii Ortodoxe. Colocviul Național de Teologie Dogmatică a reunit și în această ediție, specialiști în Teologie Dogmatică de la Facultățile de Teologie Ortodoxă din București, Sibiu, Cluj, Iași, Craiova, Oradea, Timișoara și Arad.

Deschiderea Colocviului a avut loc în Sala festivă a Facultății în prezența IPS Acad. Dr. Irineu Popa, Mitropolitul Olteniei, IPS Dr. Timotei Seviciu, Arhiepiscopul Aradului, PS. Dr. Emilian Crișanul, Episcop Vicar al Arhiepiscopiei Aradului, Prof. Dr. Ramona Lile, Rectorul Universității

"Aurel Vlaicu" din Arad, Pr. Prof. Dr. Cristinel Ioja, Decanul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, a profesorilor de Teologie Dogmatică, a studenților și doctoranzilor. După cuvintele de binecuvântare și salut din partea ierarhilor, rectorului și decanului, a fost vizionat filmul *Teologia Dogmatică în actualitate. Colocvii și Simpozioane*, în care au fost prezentate întrunirile naționale și internaționale ale teologilor dogmatiști români. A urmat comunicarea în plen a IPS Acad. Dr. Irineu, Mitropolitul Olteniei, *Fiul Omului: observații privind antropologia hristologică modernă (P. Nellas și O. Clement)* și celelalte comunicări științifice ale profesorilor de Teologie Dogmatică, ideile centrale din lucrările Colocviului fiind sintetizate într-un Document final.

În cadrul Centrului de Studii Teologice-Istorice și de Prognoză Pastoral-Misionară al Facultății în data de 19 octombrie 2021, s-a desfășurat conferința internațională intitulată „*Tradiția liturgică timpurie a Tetraevangheliariilor chirilice tipărite, publicate în secolul al XVI-lea pe teritoriul Românei contemporane. Observații preliminare*", susținută de către Prof. Dr. Jerzy Ostapczuk, Decanul Academiei Teologice Creștine din Varșovia. Tema tratată, de strictă specialitate, a atins domenii multiple ale teologiei, cum ar fi, cel biblic, liturgic și istoric, punând în evidență circulația și importanța Tetraevangheliariilor de redacție chirilică, pe teritoriul țării noastre, cu precădere, în sec. al XVI-lea. Tema a fost de un real interes atât pentru specialiști, cât și pentru studenți, masteranzi și doctoranzi, expunerea ei fiind de o înaltă ținută academică, bine documentată și conectată la spațiul cultural și teologic românesc.

Tot în cadrul Centrului de Studii Teologice-Istorice și de Prognoză Pastoral-Misionară în data de 2 noiembrie 2021, s-a desfășurat simpozionul internațional interdisciplinar cu tema *Medicină și Teologie. Fenomenul morții în era biotehnologiilor*. Această întâlnire academică a reunit profesori de teologie, cadre universitare, medici, cercetători și specialiști în domeniu din țară și din străinătate: Basel-Stadt (Elveția), Dortmund (Germania), Praga (Cehia), Iași, Cluj-Napoca, Craiova, Timișoara, Sibiu și Arad. Dorim să continuă organizarea unor astfel de întâlniri sub genericul *Teologie și Medicină*, în cadrul Centrului de Studii Teologice-Istorice, coagulând în jurul acestui dialog medici și teologi din țară și străinătate.

În plan științific, profesorii Facultății au participat la Simpozioane naționale și internaționale, au publicat articole și studii, au conferențiat în alte centre universitare. În ceea ce privesc publicațiile, acestea reprezintă o

constantă în preocupările profesorilor și studenților arădeni. Astfel, Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad a continuat să editeze în anul 2021 revista *Teologia* (1997), recunoscută la nivel național și internațional, *Studia Doctoralia* (2016) și *Anuarul* (2016), *Studia Aradensia Theologica et Historica*, cea din urmă fiind revista Centrului de Studii Teologice-Istorice și de Prognoză Pastoral-Misionară, precum și volumele Simpozioanelor Naționale și Internaționale organizate.

În ceea ce privește formarea studenților, aceștia sunt integrați într-un proces educativ-intelectual și formativ-duhovnicesc prin cursuri, seminarii, activități științifice, simpozioane și lectură, precum și prin programul duhovnicesc, liturgic și omiletic-catehetic desfășurat zilnic la Capela Facultății. În anul 2019, după demersuri susținute, prin binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Dr. Timotei, Arhiepiscopul Aradului a început pictura Capelei din curtea Facultății, spațiu spiritual-liturgic al formării studenților teologi, pictură care în acest an a fost finalizată, prin strădania părinților profesori Ștefan Negreanu și Lucian Farcașiu. De asemenea, în anul 2021 au continuat lucrările de restaurare și înnoire la edificiul Facultății de Teologie, în întâmpinarea bicentenarului Teologiei arădene care va avea loc în anul 2022, lucrări susținute într-o frumoasă conlucrare de Arhiepiscopia Aradului și Universitatea „Aurel Vlaicu" din Arad. Restaurarea coridoarelor și a sălii festive, a mobilierului, înlocuirea întregului sistem termic al clădrii, precum și modernizarea ultimelor cabinete ale Facultății. De asemenea, gardul împrejumuitor al Facultății a fost rezidit, poarta schimbată, urmând amenajarea spațiilor verzi din curtea Facultății. În ceea ce privește biblioteca Facultății, aceasta s-a îmbogățit cu aproape 2.800 de volume de specialitate pentru lectura și pregătirea științifică a studenților.

Anul 2021 a reprezentat o perioadă de pregătire intensă pentru serbarea bicentenarului Teologiei arădene, o angajare dialogică punctuală cu instituțile bisericești, de cultură, academice din țară și străinătate și de învățământ preuniversitar, în elaborarea Programului general al anului 2022. Dar, marea bucurie duhovnicească a profesorilor și studenților Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, a fost și este cea referitoare la pregătirile de canonizare, în anul 2025, cu prilejul Centenarului Patriarhiei Române, a părintelui Ilarion V. Felea (1903-1961), teolog și preot mărturisitor, ultimul Rector al Academiei Teologice din Arad dinaintea instaurării comunismului.

Anuarul, aşa cum am mai afirmat, reprezintă *oglinda* Facultății, iar în această oglindă se poate vedea dorința profesorilor și studenților arădeni de a sluji Biserica și principiile ei mărturisitoare în Universitate și într-o lume, de multe ori, înstrăinată de viața și cultura Bisericii lui Hristos.

Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja

CU NOI ESTE DUMNEZEU

† ÎPS Dr. Timotei Seviciu, Arhiepiscop al Aradului

Încă din ajunul Praznicului forfota locuitorilor din orașe sau sate vădește însemnătatea acestuia prin pregătirile care se fac. Dacă s-ar întreba oricine care este pricina, desigur că se va răspunde aproape într-un glas că, este venirea lui Moș Crăciun, care poartă în realitate cugetul oricui spre Cel de la care vine toată darea cea bună și darul cel desăvârșit – Dumnezeu. Există diferite căi pe care Moșul nemuritor cercetează pe cei înscriși în cartea Sa, așa cum dă a se înțelege istorioarele legate de Nașterea Domnului și precum îndeamnă și cântările bisericești: „Mântuire a trimis Domnul poporului Său…",[1] „scrisu-s-au popoarele din porunca Cezarului; scrisu-ne-am credincioșii în numele Dumnezeirii Tale, a Dumnezeului nostru Celui Întrupat."[2]

Înțelegem că Domnul Însuși primește pe cei ce Îl primesc, coboară din cer pe pământ, așteptat de milenii spre izbăvirea din căderea celui dintâi om în greșeala neascultării și îndepărtarea din raiul de odinioară amintit de bradul împodobit și plin de daruri răspândite pretutindeni. Fiul lui Dumnezeu este de acum și Fiul Omului, în chipul celor patru atribute lămuritoare formulate după învățătura Bisericii de al patrulea Sinod Ecumenic sau a toată lumea: neamestecat și neschimbat și neîmpărțit și nedespărțit, adică Dumnezu adevărat și Om adevărat într-o unitate tainică a Persoanei spre a mântui întregul neam omenesc, restaurându-l în starea cea dintâi.

Din vremuri, profetul evanghelist al Vechiului Testament, anunța mărețul act pe care imnograful îl sintetizează prin cuvintele îndeajuns de cunoscute la slujba întemeierii unei familii sau însoțirii sfinților slujitori cu altarul bi-

[1] *Chinonicul sărbătorii Nașterii Domnului*, Psalmul 110, 9.
[2] *Slava... Și acum...*, Vecernia Praznicului.

sericii: „Isaia dănțuiește, Fecioara a avut în pântece și a născut Fiu pe Emanuel, pe Dumnezeu și Omul."[3] Numele citat sau Emanuel se tâlcuiește „cu noi este Dumnezeu."[4] El arată totodată că, Dumnezeu nu putea fi înțeles mai potrivit de către om decât întrupându-se, Fiul Însuși născut din veci din Tatăl, iar pentru noi oamenii și mântuirea noastră, din Duhul Sfânt și Sfânta Fecioară Maria, cum prevede și Simbolul Credinței. Păstorii, cei dintâi reprezentanți ai umanității, cărora s-a descoperit Pruncul dumnezeiesc, au înțeles minunea Nașterii mai presus de fire; iar magii, încercați în ale științei și culturii, au cuprins adevărul întocmai, lăsând cale și celor râvnitori de încredințare, ca aceasta să fie lămuritoare pentru ceea ce se definește iconomie divină, sau planul lui Dumnezeu Însuși spre împlinire, argumentarea a cunoscut o adâncire pe măsura desfășurării istoriei bisericești, roada fiind primită cu credință de întreaga suflare spre întărire.

Sărbătoarea Nașterii Domnului este un prilej de a conștientiza faptul că pentru fiecare om există o intrare în viața în care orice pas însemnează o cronică ce poate deveni și istorie în cadrul unei obști mici sau mari și carei eternizează numele desigur spre cinstire și urmare pilduitoare. Sfintele Evanghelii împlinesc această misiune, cele citite la sfintele slujbe din zilele sărbătorii, înfățișând și momente din copilăria sau tinerețea Mântuitorului, ca vestirea Nașterii de către îngeri păstorilor Betleemului, închinarea magilor înaintea familiei sfinte, fuga acesteia în Egipt de teama prigoanei din partea împărăției lumești, cu reîntoarcerea apoi la încetarea acesteia și așezarea în cetatea Nazaretului, respectarea Legii, pelerinajul la Templul din Ierusalim la vârsta de 12 ani cu consemnarea de către sfântul evanghelist a „sporirii cu înțelepciunea și cu vârsta și cu harul la Dumnezeu și la oameni"[5] până la arătarea la Iordan spre primirea botezului de la Ioan.

După biruirea ispitirilor de către diavol în pustia Carantaniei și pregătirea pentru împlinirea misiunii se înșiruie începutul propovăduirii învățăturii mântuitoare întărită cu fapte mărețe și minuni și pecetluită cu jertfa pe cruce și Învierea cea de a treia zi și Înălțarea la ceruri cu șederea de-a dreapta Tatălui, după încredințarea ucenicilor Săi, cu strădania continuării a ceea ce Însuși a împlinit.[6] Credinciosului îi este descoperită întreaga lucrare cunoscând astfel unitatea firilor – dumnezeiască și omenească – prin care se măr-

[3] *Tropar* slujba Cununiei și Hirotoniei; cf. Isaia 7, 14.
[4] Matei 1, 23.
[5] Matei 2, Luca 2, 52; Matei 3, 16.
[6] Ioan 9-21.

turisește însuși faptul că Mântuitorul este centrul de referință al întregii vieți creștine. Spre acesta se îndreaptă în toată vremea și în tot locul gândirea teologică și rugăciunea tuturor credincioșilor. În acest context de amintit că Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad nu demult a înscris în activitatea ei un colocviu național de Teologie Dogmatică cu tema privitoare la „Persoana lui Hristos în Dogmatica actuală", ceea ce denotă despre cerința ce se resimte mereu de a apela la Cel care este Începutul și Sfârșitul.[7] Între concluziile întrunirii de reținut și următoarea:

> „Persoana și lucrarea Mântuitorului Iisus Hristos sunt centrale în Dogmatica, Spiritualitatea și Cultul Bisericii care proclamă și mărturisesc, pe temeiul Revelației, al Sfintei Scripturi și al Sfintei Tradiții, dogma unirii celor două firi, dumnezeiască și omenească, în Unul și Același Logos veșnic al Tatălui, născut din Tatăl înainte de veci și din Fecioara Maria, în vremurile din urmă. Dogma hristologică nedespărțită de cea trinitară, reprezintă fundamentul dogmelor vieții și misiunii Bisericii. Vocația teologiei, sensibilă la nevoile și interogațiile omului contemporan și adânc înrădăcinată în Dogma, Spiritualitatea și Liturghia Bisericii este deodată explicitară a comuniunii omului cu Hristos Cel veșnic Viu și mărturisire a trăirii Lui comunitare în Biserică".[8]

Ascultând și glasul celor care s-au aplecat asupra prezenței celei de-a doua Persoane a Sfintei Treimi în viața Bisericii și a societății găsim aceeași unitate de-a lungul vremurilor. Astfel, Clement Alexandrinul zice că „Iisus Hristos S-a făcut om pentru a învăța pe om să se facă Dumnezeu."[9] Sfântul Atanasie cel Mare spune: „Fiul ne-a făcut fii ai Tatălui și a îndumnezeit pe oameni, făcându-Se om El Însuși."[10] Sfântul Grigorie de Nazianz îndrumă: „Să fim ca Hristos, căci El S-a făcut ca noi. Să ne facem pentru El dumnezeu, că și El S-a făcut pentru noi Om."[11] Sfântul Maxim Mărturisitorul afirmă: „Dacă vrei să afli calea ce duce la viață, caut-o în „Cale" și acolo o vei afla pe ea, adică în „Calea" care a zis: „Eu sunt Calea, Adevărul și Viața." Dar caut-

[7] Apocalipsa 21, 6.
[8] Cf. Document final al ediției a VIII-a, p. 4.
[9] Nicolae Moldovanu, *Dicționar de înțelepciune patristică*, București, 1997, p. 251, n. 2300.
[10] Idem, p. 252, n. 2313.
[11] Idem, p. 252, n. 2314.

o cu mare osteneală, căci puțini sunt cei care o află și nu cumva, rămânând pe din afara celor puțini, să te afli cu cei mulți."[12] Sfântul Chiril al Ierusalimului susține că „oriunde se arată Iisus, acolo este și mântuirea."[13] Imnografia bisericească glăsuiește ca sfinții Bisericii:

> „Eu mă împărtășesc din dulceața din rai, de la care m-am îndepărtat prin neascultare. Că Chipul Cel neschimbat al Tatălui și Pecetea veșniciei Lui înfățișare de rob primește, ieșind din Maica ce nu știe de nuntă, nesuferind schimbare: că a rămas ce era, Dumnezeu adevărat fiind; și a luat ce nu era, om făcându-Se, din iubire de oameni. Acestuia Să-I cântăm: Cel ce ca Fiu Te-ai născut din Fecioară, Dumnezeule, miluiește-ne pe noi";[14]

precum și:

> „Împărăția Ta este Împărăția tuturor veacurilor și stăpânirea Ta rămâne pentru tot neamul și neamul, Hristoase Dumnezeule, Cel ce Te-ai întrupat din Duhul Sfânt și din pururea Fecioara Maria și Te-ai făcut om. Lumină ne-a strălucit nouă, Hristoase Dumnezeule, venirea Ta."[15]

Adăugăm și versurile colindei „O, ce veste minunată": „Astăzi S-a născut/Cel fără de-nceput...". În legătura celor arătate, părintele Dumitru Stăniloae arată între altele:

> „Fiul lui Dumnezeu fiind Fiul unicului Tată, făcându-Se Om nu se face fiu și unui tată omenesc. Originea îi rămâne una. El rămâne și ca om Fiu al Tatălui, căci firea omenească și-o asumă El Însuși, ceea ce o poate face născându-Se din Fecioară și în baza faptului că există din veci ca Fiu al Tatălui. El păstrează astfel și ca om o poziție de Stăpânitor liber al creației, luând din ea, prin El Însuși firea omenească. El se menține ca Fiu al uni-

[12] Idem, p. 252, n. 2308.
[13] Idem, p. 252, n. 2316.
[14] *Stihira* I Vecernia Praznicului.
[15] *Stihira* a II-a, Vecernia Praznicului.

cului Tată ceresc pentru a întări și în oameni conștiința lor filială față de Tatăl, ca ultimă origine a tuturor."[16]

Ca de fiecare dată întâmpinăm sărbătoarea Crăciunului cu înălțare sufletească, depășind de multe ori fireasca grijă lumească pentru împărtășirea de cele nepieritoare, mai ales la vreme de încercare cum este aceea petrecută în curgerea anului ce se sfârșește, dar și cu nădejdea ieșirii din cele ale necazului. Desigur că referirea este la pandemia căzută peste întreg pământul, lăsând pe mulți dintre pământeni cu răni nu deplin vindecate, între care pierderea celor apropiați, care umbrește bucuria de praznic. S-ar putea însă ca și cei trecuți în veșnicie să fie simțiți alături în farmecul iernii între troiene se întrezărește bătrânul Moș Crăciun, cel care a mângâiat sau înveselit întregi generații, transmițând prin fiecare tradiții, datini sau obiceiuri nemuritoare. Dealtfel, pentru Biserica noastră Anul a fost comemorativ pentru cei adormiți, având în grijă mormintele sau monumentele lor din cimitirele în bună parte aparținând parohiilor ce îi pomenesc pururea. Într-o împletire cu această datorie creștinească s-a desfășurat și Anul omagial al pastorației românilor de pretutindeni și care, în chip firesc, nu uită pământul țării unde odihnesc înaintașii de al căror dor de părtășie se vor bucura la cea de-a doua și iarăși venire a Domnului spre dreapta răsplătire a jertfelniciei pentru binele obștesc. Anul ce în curând începe se proclamă de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, în frunte cu Preafericitul Părinte Patriarh Daniel, omagial al rugăciunii în viața Bisericii și a creștinului; totodată și comemorativ al sfinților isihaști Simeon Noul Teolog, Grigorie Palama și Paisie de la Neamț, ceea ce îndrumă spre înălțarea continuă a minții spre Dumnezeu cum se definește frumusețea rugii. Avem nădejdea că prin aceasta vremea viitoare aduce izbăvirea de încercări și spor bogat în toate cele de folos tuturor. Împărtășindu-ne reciproc toate alesele urări de Crăciun și Anul Nou, urmăm după cuviință obiceiurile străbune spre mulțumire de obște și slava lui Dumnezeu, Tatăl, Fiul și Sfântul Duh. Amin.

[16] *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, Craiova, 1987, p. 323.

STUDII

Anuar - Serie nouă
ISSN 2558 - 8605
An VI (2021)/6/ pp. 23 - 30

VOIEVODUL ȘI MONAHISMUL ÎN ISTORIA BISERICII NOASTRE

PS. Conf. Univ. Dr. Emilian Crișanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Aradului

Abstract

The present study shows the close links between the leaders of the Romanian Lands, especially between Moldova and Wallachia and the Orthodox Church in these parts, emphasizing the importance of monasteries for public life, because the great monasteries were not only centers of spiritual life but also centers of culture. The religious life preceded the state organization in these areas, and the rulers made numerous donations to the monasteries, thus recognizing their role in the life of the country.

Keywords

Monastic life, monasteries, voivodes, the Romanian Orthodox Church

Este cunoscut faptul că mănăstirile ortodoxe din Țările Române, încă de la organizarea lor au avut un rol foarte important în spiritualitatea, cultura și nu în cele din urmă în istoria multiseculară a neamului nostru românesc.

Întemeierea Mitropoliei Moldovei (1401) în timpul domniei lui Alexandru cel Bun demonstrează faptul că aici exista o viața religioasă intensă și bine organizată cu mănăstiri și biserici din lemn și piatră, ca manifestare liberă a credinței și religiozității poporului român.

Cea mai veche mănăstire din Moldova este Mănăstirea Neamț cu o tradiție ce se pierde în istorie fără a putea fi dezvăluită în totalitate contemporanilor din cauza lipsei de izvoare și documente, mărturii istorice care din pricina vitregiilor vremii nu s-au putut păstra până la noi.

Între cele 44 de mănăstiri și biserici ctitorite de Slăvitul Voievod Ștefan, după cum spune cronicarul Grigore Ureche, se numără și biserica cu hramul „Înălțarea Domnului" a mănăstirii Neamț.

Ctitorită de trei mari voievozi Petru I Muşat, Ştefan cel Mare şi Sfânt şi Petru Rareş, Mănăstirea Neamț în vremea domniilor lor a dăruit creştinismului românesc şi nu numai, cuvântul scris cu *litere de aur* în şcoala de caligrafi de aici, ca mai târziu în timpul starețului Paisie Velicicovschi (1779-1794), râuri de aleasă trăire duhovnicească să izvorască de la Neamț și să curgă în lumea creştină.

Începând cu primii purtători de coroană voievodală și până la cei din urmă, domnia a căutat să aibă în preajmă, în capitala țării, pe mitropolitul țării, autoritatea cea mai înaltă a Bisericii Ortodoxe locale de atunci. Acesta provenea de obicei din cea mai mare mănăstire, și așa se face că așezământul nemțean a dat în perioada Evului Mediu cei mai mulți mitropoliți și episcopi pentru scaunele episcopale ale Moldovei.

Mitropoliții sau episcopii făceau parte din sfatul țării și luau parte la soluționarea hotărârilor importante, care sprijiniți de Pravilă și Sfânta Cruce, făceau ca aceste hotărâri să se bazeze pe lege și dreptate.

> „Hotărârile date de mitropoliți, episcopi, egumeni și protoierei erau aprobate de domni, ca fiind date de persoane cărora ei le-au dat delegația de a judeca pe credincioșii sau țăranii de pe moșiile mitropolitane, episcopale sau mănăstirești. Egumenilor li se ridica dreptul de a judeca pe românii de pe moșiile mănăstirilor lor numai în caz de abuz, cum s-a întâmplat cu starețiii mănăstirii de la Argeș"[1].

Mănăstirile ortodoxe din Țara Moldovei au avut un rol important atât în luptele pentru apărării țării și mai ales în acțiunile de diminuare a prozelitismului catolic sau de altă confesiune. Poporul împreună cu Biserica Ortodoxă au opus o rezistență față de propaganda apuseană aflată în serviciul

[1] Ştefan Gr. Berechet, *Biserica şi Domnia în trecutul românesc*, în „Biserica Ortodoxă Română", anul LXIII. nr. 9, sept. 1945, p. 426.

coroanei maghiare și care ascundea sub haina ei tendințele expansioniste ale regatului ungar. Dovadă este că poporul a rămas creștin ortodox, iar regatul ungar nu a mai putut să-și întindă stăpânirea asupra Moldovei. De aceea, pentru acest sprijin adus țării și poporului, domnii au acordat mănăstirilor ortodoxe o mare încredere înzestrându-le cu repetate privilegii și danii. Aceste privilegii au fost introduse de Petru I Muşat și continuate de Alexandru cel Bun și de fii săi, respectate și mult extinse de către Sfântul Ștefan cel Mare și urmate de către ceilalți domnitori ai Moldovei.

Domnitorii au ctitorit și ajutat mănăstirile ca semn de mulțumire adusă lui Dumnezeu, pentru biruințele asupra năvălitorilor păgâni și de alt neam, dar și pentru că slujitorii bisericii se ocupau cu starea spirituală a luptătorilor, de familiile lor, atât în vreme de pace cât și în vreme de război.

Credința și evlavia lui Alexandru cel Bun au făcut posibilă aducerea moaștelor Sfântului Ioan cel Nou, la Suceava (1415), și a Sfintei Cuvioase Parascheva, la Iași (1641) de către Vasile Lupu și a unor Icoane făcătoare de minuni de la Constantinopol și Muntele Athos, care au rămas până astăzi ca podoabe, ajutor și ocrotire spirituală a poporului român.

Plecând de la aceste vii mărturii și Mănăstirea Neamț a beneficiat de sprijinul și ajutorul domnitorilor moldoveni, iar egumenii de aici și cei care au ajuns episcopi sau mitropoliți au conlucrat îndeaproape cu Domnia țării.

Dovedit cel mai mare ctitor de lăcașe sfinte moldave, Ștefan Vodă a acordat o atenție deosebită mănăstirilor: Bistrița, Neamț, Moldovița, Voroneț, Probota, Humor, Tazlău, Dobrovăț și Putna, cea mai de seama ctitorie a sa. Binecredinciosul Voievod Ștefan, de numele căruia sunt legate atâtea biserici și mănăstiri, nu a trecut cu vederea cea mai importantă mănăstire din Moldova.

Toate daniile de până acum ale domnitorilor au contribuit la dezvoltarea mănăstirii Neamț, care ajunge în prima jumatate a secolului al XV-lea una din cele mai mari mănăstiri din Moldova.

Strălucita domnie a lui Ștefan cel Mare și Sfânt (aprilie 1457 - 2 iulie 1504) reprezintă atât pentru Biserica Moldovei cât și pentru Mănăstirea Neamț o perioadă de dezvoltare spirituală și culturală.

Mitropolitul Teoctist (1452-1477), fost egumen la Neamț, care l-a uns Domn pe Ștefan în adunarea de pe câmpul denumit „Direptate", ia parte, dar nu în mod regulat, la ședințele sfatului domnesc, atât în chestiuni care privesc Biserica, cât și în cele care se referă la donații și confirmări de sate și moșii mănăstirilor și boierilor. Mitropolitul, în special Teoctist, cărturar și

om de prestigiu, a fost al doilea mare cârmuitor al țării, după Domn, și primul sfetnic permanent al acestuia.

În acel secol, turcii cuceriseră Constantinopolul (1453), amenințând și independența Moldovei, iar luptele interne dintre boieri și domnie pentru interese și privilegii materiale, au dus țara într-o situație uneori dezastruoasă. Însă putem afirma cu bucurie că în timpul lui Ștefan cel Mare și Sfânt, Biserica Moldovei a avut raporturi bune și armonioase cu instituția domniei ajutându-se reciproc în problemele existente. De aceea, Ștefan cel Mare și Sfânt a găsit în Biserica Moldovei un sprijin real în rezolvarea problemelor interne și externe, așa cum Biserica a primit ajutor de la domnitor în ctitorirea de lăcașuri sfinte și împotriva celor de altă credință ce veneau să facă prozelitism. După cum reiese din documentele vremii, milostivul Voievod a acordat, în mod repetat mănăstirii Neamț alte noi danii și privilegii, iar pe cele vechi le-a confirmat.

La 13 februarie 1458 el a întărit mănăstirii Neamț, satul Baloșești de la Neamț și mănăstirea Hangu cu doi tătari și familiile lor[2]. Puțin mai târziu, la 1 aprilie 1470, Voievodul acorda mănăstirii Neamț, unde era atunci egumen Siluan, privilegiul de a trimite anual trei care după pește, fie la Chilia sau la Bălți sau la Cetatea Albă, precum și stăpânirea peste sate, prisăci și țigani[3]. Încă înainte de zidirea bisericii sale (1497), Ștefan Vodă a întărit mănăstirii, condusă pe atunci de egumenul Popa Pimen, satele: Dvorenești, pe Moldova, Buzații și Fântânelele pe Probota[4] și a înzestrat-o, la 1485, cu un clopot, iar în anul 1502 cu un panaghiar.

La 17 martie anul 1500, Voievodul moldav confirma mănăstirii Neamțului, „unde era egumen Teoctist, stăpânirea peste balta Zagorna de la Nistru, cu o gârlă și o prisacă, dăruite toate de Alexandru cel Bun, adăugând de la sine balta Strâmba și balta de sub Dubrovca, cu gârlele lui Chișca”[5].

Ștefan Vodă „împuternicește pe călugării de la mănăstirea Neamțului să-și apere muntele Fărcașa până la gura Largului” prin documentul din anul 1501, luna iunie, ziua 27[6]. La 30 septembrie 1503 bătrânul Domnitor „face mănăstirii Neamț, unde era egumen Macarie, mai multe danii: (...) satul său propriu Băicenii pe Siret; o prisacă în branișteа domnească de la Bohotin,

[2] *Documente privind Istoria României*, A., Moldova, Sec. XIV-XV, vol. I, București, 1954, p. 224.
[3] *Documente privind Istoria României*, A., Moldova, Sec. XIV-XV, pp. 370-371.
[4] *Documenta Romaniae Historica*, A., vol. II, București, 1976, p. 374.
[5] Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, p. 169.
[6] Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, p. 182.

la gura Tătarcii; un metric anual de șase pietre de ceară din pietrele domnești de la Târgul Neamțului"[7].

În urma cutremurului din anul 1471, biserica veche a mănăstirii zidită de Petru I Mușat a fost grav afectată. Alte urmări grave s-au datorat războiului turcesc din 1476 când a fost lovită cumplit oastea voievodului Ștefan, la Războieni - Valea Albă. Aceste momente, socotite de noi dramatice, s-au petrecut și în spațiul liniștit al Neamțului. De aceea, Ștefan cel Mare și Sfânt va înălța la Neamț o nouă biserică, monumentală pentru viitorime, „Întru slava Sfintei și Slăvitei de la pământ la cer Înălțări a Domnului", sfințită la 14 noiembrie 1497 de către mitropolitul Teoctist, fiind de față Domnitorul și familia, boieri și mult popor[8].

Sfințirea acestui măreț lăcaș avea loc după biruința lui Ștefan cel Mare și Sfânt la Codrii Cosminului asupra leșilor conduși de regele Albert, act confirmat și de o însemnare, din anul 1512, pe un Tetraevanghel dăruit mănăstirii de către mitropolitul Teoctist[9].

Cel mai grăitor document despre zidirea bisericii este **pisania** plasată deasupra ușii de la intrarea în biserică:

> „Doamne Iisuse Hristoase, primește acest hram care s-a zidit cu ajutorul tău, întru slava și cinstea sfintei și slăvitei de la pământ la cer înălțare a ta și tu Stăpâne, acopere-ne cu mila ta de acum și până în veac. Ioan Ștefan Voievod, din mila lui Dumnezeu Domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voievod, a binevoit și a început și a zidit acest hram, pentru rugăciunea sa și a Doamnei sale Maria, și a fiului său Bogdan și a celorlalți fii ai săi, și s-a săvârșit în anul 7005 iar al Domniei Sale anul patruzeci și cel dintâiu curgător, luna lui Noiemvrie 14" (1497).

Biserica este cel mai mare și mai reprezentativ monument arhitectonic din acea vreme, atât ca plan și structură interioară, cât și ca mod de decorare a fațadelor"[10]. Realizată în plan triconc, ca și biserica mănăstirii Putna, biserica mănăstirii Neamț este cel mai mare edificiu ștefanian, având 47 m lungime și 23,30 m înălțime. Aici se găsesc obiecte de cult dăruite de ctitori și

[7] Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, pp. 232-233.
[8] N. Iorga, *op. cit.* p. 15-16 și Narcis Crețulescu, *op. cit.* aprilie 1908, nr. 4, p. 181.
[9] N. Iorga, *Contribuții la istoria bisercii noastre*, Analele Acad. Rom., 1911-1912, XXXIV, nr. 40, pp. 459-460.
[10] Ștefan Balș și Corina Nicolescu, *Mănăstirea Neamț*, Edit. Tehnică, 1958, p. 23.

alți binefăcători și Icoana Maicii Domnului făcătoare de minuni (sec. VII), supranumită „Lidianca", dăruită de Ioan al VIII-lea Paleologul, Împăratul Bizanțului, Voievodului Alexandru cel Bun la începutul secolului al XV-lea, cu îmbrăcăminte din argint aurit, ornamentată din secolul al XIX-lea.

Mănăstirea Neamț prin Școala miniaturistică din prima jumătate a secolului al XV-lea în care a strălucit Gavriil Uric, a continuat și în vremea Sfântului Ștefan cel Mare să fie un focar de cultură, menținându-se în fruntea celorlalte mănăstiri.

În atelierele mănăstirii au fost copiate de caligrafii de la Neamț: Teodor Mărișescul, Ghervasie, Ioanichie, Nicodim Palade ș.a., de bună seamă ucenici ai lui Gavriil Uric și alte cărți de cult pentru a fi dăruite mănăstirii Putna sau altor așezăminte monahale din Moldova și Locurile Sfinte. Tetraevangheliarele din anii 1493 și 1498 scrise și ferecate la îndemnul lui Ștefan cel Mare, de către Teodor Mărișescul la Neamț, duc la concluzia că exista aici în secolul al XV-lea și un atelier de prelucrare a metalelor prețioase.

Dintre Tetraevangheliarele scrise la Mănăstirea Neamț, Ștefan cel Mare a dăruit, în 1492, unul mănăstirii Zograful de la Muntele Athos, iar altul l-a dat mănăstirii Moldovița în anul 1498.

În timpul domniei Sfântului Ștefan, în Episcopia Vadului (unde a ctitorit o biserică) și în întreaga Transilvanie, cărțile de cult erau aduse de la mănăstirile din Moldova, cu preponderență de la Neamț, Putna și Voroneț"[11].Creațiile caligrafice de la Neamț au servit ca izvoade și caligrafilor din alte țări. Ajutorul acordat de domnitor, Bisericii Ortodoxe reprezintă, grija deosebită a acestuia pentru instituțiile bisericești ale țării.

> „În anul 1463 Ștefan cel Mare, Domn al Moldovei au ferecatu cu argintu capu lu prea cuviosului părintelui nostru Simeon celu din muntele minunatu, și au poleitul ferecătura cu auru care moşce (moaște) se află până acum în veşmântăria acestei mănăstiri Neamțului"[12].

Sfântul Cuvios Simeon s-a născut în Antiohia, Siria în anul 552 și a trecut la viața veșnică în Muntele Minunat la anul 592, fiind sărbătorit la 24 mai.

[11] Arhim. Nestor Vornicescu, *Relațiile bisericești-culturale între Mănăstirea Neamț și Transilvania, din cele mai vechi timpuri până în preajma anului 1918,* în „Mitropolia Moldovei și Sucevei", anul XLIV, nr. 11-12, 1968, pp. 664-666.

[12] Augustin Braga, *Istoria fondării mănăstirii Neamț-Secu,* 1864, Ms. 161, f. 6v.

Moaștele Sfântului Simeon au fost dăruite mănăstirii Neamț de către Sfântul Voievod Ștefan cel Mare în anul 1497 cu ocazia sfințirii bisericii „Înălțarea Domnului".

Un alt dar însemnat pe care strălucitul Voievod l-a făcut mănăstirii Neamț este Panaghiarul din anul 1502[13], obiect liturgic ce se păstrează până astăzi. Operă de orfevrărie de o deosebită finețe artistică, decorat la exterior în filigran și cizelat la interior, are decorate imagini cu icoana Deisis și Înălțarea Domnului.

Zidirea monumentalei biserici „Înălțarea Domnului" din Mănăstirea Neamț și dorința ctitorului de a înzestra acest locaș ca și alte ctitorii ale sale cu obiecte de cult prețioase, a determinat, spre sfârșitul secolului al XV-lea, o activitate mai vie de prelucrare a metalelor în atelierul mănăstirii.

Așadar, înzestrarea mănăstirilor și bisericilor cu toate cele de trebuință lor intra în preocuparea constantă a Domnului. Cele peste 44 de mănăstiri și biserici ctitorite de el arată din plin bunăvoința Domnitorului față de Biserică, purtându-se față de ea în general, ca un om deplin creștin. A știut ca după fiecare victorie să-i aducă slavă lui Dumnezeu (așa cum se menționează și în pisaniile bisericilor ctitorite), iar când se întâmpla să piardă vreo luptă, o considera îngăduită de Dumnezeu ca pedeapsă pentru păcatele lui.

Astfel, Mănăstirea Neamț a primit din partea noului ei ctitor numeroase și des repetate danii și privilegii, pentru care a cerut egumenului și călugărilor, „să cânte, pentru sănătatea lui și a Doamnei sale Maria, cât timp vor fi în viață, în fiecare Duminecă câte o Liturghie, iar după moartea lor în fiecare miercuri seara un parastas, iar joia o Liturghie"[14]. Această rânduială a fost respectată cu sfințenie de mănăstire și în zilele noastre, și pentru faptele mărețe înaintea lui Dumnezeu, ale marelui ctitor și a oamenilor drept credincioși, poporul l-a cinstit ca *Sfânt*, iar Biserica Ortodoxă Română l-a canonizat și trecut în rândul sfinților în anul 1992 cu numele de „binecredinciosul Voievod Ștefan cel Mare și Sfânt".

Ctitorul a plecat în lumea drepților, însă ctitoria sa de la Neamț a rămas și a fost sprijinită în continuare de ceilalți domnitori ai Moldovei, ca astfel candela credinței să rămână mereu aprinsă.

---

[13] N. Iorga, *Ștefan cel Mare și Mănăstirea Neamț,* Buletinul Comisei Monumentelor Istorice, București, 1910, pp. 100-101 și Stelian Petrescu, *Odoarele de la Neamț și Secu,* București, 1911, fig. 33.

[14] Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, p. 233.

În timpul domniei lui Ștefan cel Mare și Sfânt, Biserica Moldovlahiei a avut în frunte mai întâi pe mitropolitul Teoctist, iar apoi pe mitropolitul Gheorghe cel Bătrân, doi ierarhi luminați care au știut să slujească Biserica și poporul în timpuri grele când turcii, tătarii și polonezii adeseori atacau Țara Moldovei.

Înaintașii și urmașii Voievodului Ștefan care au stat în scaunul Moldovei și-au adus contribuția după credință, voință și putere la îmbogățirea spirituală și materială a centrului monastic de la Mănăstirea Neamț, acesta devenind în Evul Mediu cea mai mare și mai importantă mănăstire ortodoxă românească.

> „Istoricii ortodoxismului de la est de Carpați sunt cu toții de acord că așezământul monastic de la Neamțu este unul dintre cele mai vechi din acest spațiu, iar autoritatea și-a câștigat-o nu numai prin vechime ci și prin contribuția de excepție pe care a avut-o în viața spirituală a Moldovei”[15].

Alături de așezământul monahal de la Neamț au rămas mărturie peste vremi și alte mănăstiri și biserici ștefaniene care grăiesc generației de astăzi despre capacitatea creatoare a ctitorilor inspirați de Dumnezeu în a înălța lăcașuri de spiritualitate și cultură creștină, care să dăinuie ca o mărturie a prezenței românești și ortodoxe într-o lume aflată în permanentă schimbare și tehnologizare.

[15] Răzvan Theodorescu, Ion Solcanu, Tereza Sinigalia, *Artă și civilizație în timpul lui Ștefan cel Mare*, Ion Solcanu, „Arhitectura: tradiție și inovație”, România, Ministerul Culturii și Cultelor, București, 2004, p. 25.

Anuar - Serie nouă
ISSN 2558 - 8605
An VI (2021)/6/ pp. 31 - 47

UN MANUSCRIS INEDIT AL PĂRINTELUI PROFESOR ILARION V. FELEA SCHEMA UNUI TRATAT DE TEOLOGIE DOGMATICĂ

Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja

Abstract

This study represents a theological analysis of the outline of the Treatise on Dogmatic Theology written by Father Ilarion Felea, the last Rector of the Theological Academy of Arad, before the establishment of communism. Its originality is all the greater as it is in the manuscript, surviving the communist period. The analysis of Father Felea's manuscript, in addition to the already classic aspects present in the Orthodox Dogmatics Manuals from the first half of the twentieth century, identifies defining aspects for the renewal of Dogmatics in the twentieth century. In this sense, we have identified the signs of an experimental, liturgical Dogmatics, in which the dogmas of the Church do not remain abstract axioms detached from life, but in unity with the life, experience and testimony of the Church. In this manuscript, as in other works of Father Felea, we discover the premises of a unified theology in the unity of dogma-spirituality-worship.

Keywords

Ilarion Felea, manuscript, Dogmatic Theology, experience, renewal, dogma-spirituality-cult unity

Introducere

Părintele Ilarion Felea (1903-1961), profesor şi rector al Academiei Teologice din Arad, nu a publicat un tratat sau curs de Teologie Dogmatică. Contribuţiile sale dogmatice transpar din lucrările lui care, în principal, au un conţinut apologetic şi misionar pastoral. Desigur, întâlnim în aceste lucrări suficiente aspecte şi aprofundări dogmatice încât să-l putem integra în şirul dogmatiştilor români din prima jumătate a secolului al XX-lea. Totuşi, o lucrare eminamente dogmatică a părintelui Felea nu s-a publicat, nu pentru că nu exista, ci pentru că a rămas în manuscris[1]. Schema de Tratat de Teologie Dogmatică a rămas în manuscris, traversând perioada comunistă ca şi alte lucrări de referinţă ale părintelui: *Religia culturii, Spre Tabor, Cuvântări la Vieţile Sfinţilor, Tâlcuirea Sfintei Liturghii* şi *Ziuarul personal. Pildele Mântuitorului*[2]. Toate aceste manuscrise care văd lumina tiparului după căderea comunismului, arată semnele unui *drum frânt* nu doar în ceea ce priveşte viaţa, ci şi opera părintelui Ilarion Felea. Profilul gândirii sale dogmatice a îmbrăcat preponderent haina omiliei, a pastoraţiei, apologeticii şi misiunii Bisericii. În ceea ce priveşte acest manuscris, aflat în arhiva Facultăţii de Teologie din Arad, se evidenţiază conţinutul dogmatic al gândirii părintelui Felea, care a predat şi Teologia Dogmatică la Academia arădeană, urmându-i la catedră în 1938, preotului profesor Teodor Botiş (1873-1940), primul rector al Academiei Teologice.

Acest manuscris care se întinde pe 115 pagini, început de părintele Felea în 18 octombrie 1940, la Arad, conţine elementele structurale ale Dogmaticii ortodoxe din acea vreme de la definiţie şi obiect până la istoria Teologiei

[1] În anul 2008 când am primit manuscrisul Ziuarului părintelui Felea în 3 volume, pentru a fi publicat, am primit şi manuscrisul unui curs de Teologie Dogmatică – fragment de curs - pe care părintele Felea l-a scris pentru studenţii Academiei Teologice din Arad, cărora, printre alte discipline cum ar fi Mistica, le preda şi Dogmatica.

[2] A se vedea: Pr. Ilarion V. Felea, *Religia culturii,* Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului, Arad, 1994; *Spre Tabor,* vol I-IV, Grigarux şi Mănăstirea Petru Vodă, 2008-2009; *Cuvântări la Vieţile Sfinţilor*, Petru Vodă, vol I-II, 2016- 2017; *Tâlcuirea Sfintei Liturghii,* Fundaţia Justin Pârvu, Suceava, 2012; *Opera vieţii meele. Ziuar personal*, Editura Universităţii „Aurel Vlaicu" din Arad, 2012; *Pildele Mântuitorului*, Fundaţia Justin Pârvu, 2014. Toate aceste lucrări care au rămas în manuscris, au fost tipărite în majoritatea lor în mediul monastic românesc. Cred, fără a minimaliza efortul şi lucrarea editorială prin care au apărut, că este nevoie de o editare a acestor lucrări în mediul academic, teologic românesc. Este nevoie de o analiză teologică pentru a identifica sursele gândirii părintelui Felea, contextul pastoral-misionar şi apologetic-cultural în care au fost scrise şi, mai ales, contribuţiile sale la dezvoltarea şi înnoirea teologiei ortodoxe.

Dogmatice[3]. Practic, pe cele 115 pagini de manuscris, care conține elementele introductive în Teologia Dogmatică, părintele Felea, prezintă sistematic, cu adnotări, adăugiri, ștersături și reveniri, aspectele esențiale ale Dogmaticii pe care, așa cum sugera, o vedea în perspectiva unui Tratat[4]. Fără a avea multe elemente de originalitate, este necesar să identificăm sursele gândirii sale dogmatice și modul în care se raportează la celelalte Dogmatici Ortodoxe din secolul al XIX și al XX-lea, care au fost traduse și sintetizate de către teologii români. Deși nu putem vorbi într-un grad exhaustiv de originalitate în paginile acestui manuscris, totuși întâlnim un stil personal care va dezvolta – așa cum vom sublinia – importante elemente de originalitate. Și aceasta pentru că, pe de o parte, este doar o schemă de tratat de Teologie Dogmatică, iar pe de altă parte, pentru că ceea ce avem spre analiză reprezintă doar elemente ale părții introductive în Dogmatica Ortodoxă. Propriu-zis, elementele din partea specială a Dogmaticii, fie nu a reușit să le abordeze și analizeze – ipoteză care cred că poate să rămână valabilă întrucât caietul, format mare, în care este cuprins manuscrisul, are 5 foi goale - fie încă nu s-au găsit, sau au fost pierdute iremediabil.

1. Ce este Dogmatica?

Cursul de Dogmatică al părintelui Felea începe cu definiția și obiectul Teologiei Dogmatice. În spiritul gândirii dogmatice din acea vreme, părintele Felea definește Dogmatica ca fiind „știința dogmelor", pe care însă o vede în unitatea dintre credință și rațiune.

> „Deși cugetările și principile ei, dogmele, se întemeiază pe credință și se lămuresc prin luminile descoperirii dumnezeiești, to-

[3] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, Arad, 1940, f. 1-115. În teologia ortodoxă română, după traducerile Dogmaticilor teologilor ruși, Macari Bulgakov și Silvestru de Canev, teologii români au elaborat manuale de Teologie Dogmatică, căutând pe lângă metoda sintezei să exprime și un profil propriu gândirii dogmatice românești. Dintre acești teologi din prima jumătate a secolului al XX-lea amintim pe Iosif Olariu și Ioan Mihălcescu, cel din urmă prezentând într-un mod propriu conținutul Dogmaticii Ortodoxe în perspectivă simbolică. Schema de Tratat a părintelui Felea, rămasă în manuscris urmează, în mare parte, gândirea celor doi dogmatiști români din prima jumătate a secolului al XX-lea, desigur, cu unele note specifice, preluate și din gândirea altor teologi și note de originalitate. Totodată, nu excludem influența secvențială a Dogmaticii lui Andrutsos, tradusă de părintele Dumitru Stăniloae la Sibiu în 1930, având în vedere legăturile consecvente ale părintelui Felea atât cu Sibiul teologic, cât și cu părintele Stăniloae.

[4] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, f. 112

> tuşi ea, apelează şi la luminile minţii omeneşti şi operează prin logică, silogisme, documente, analogii şi raţionamente proprii cugetării naturale”[5].

Definiţia specială pe care părintele Felea o dă Dogmaticii Ortodoxe, îi aparţine şi în ea observăm efortul de a menţine echilibrul dintre ştiinţă/raţiune şi credinţă/experienţă, echilibru sintetizat în viaţa sfinţilor.

Prin urmare, Dogmatica pentru părintele Felea este „ştiinţa lui Dumnezeu şi a misterelor care învăluie lumea, omul şi viaţa eternă” motiv pentru care „studiul Dogmaticii reclamă ca, în general, Teologia nu numai un efort intelectual, o anumită atitudine religioasă şi o serioasă pregătire ştiinţifică, dar şi o severă conduită morală, proprie sfinţilor”[6]. Această poziţie este clar conturată împotriva oricărei intelectualizări a dogmelor şi Dogmaticii, a Teologiei în general, tendinţă frecvent întâlnită în definiţiile date studiului Dogmaticii sub influenţă occidentală. „Conduita morală, proprie sfinţilor” descoperă viziunea părintelui despre dimensiunea duhovnicească şi experimental-eclesială a Dogmaticii şi Teologiei în general.

2. Geneza dogmelor

Concepţia despre dogme este ancorată în Revelaţie, dogmele sunt dumnezeieşti, descoperite fiind de Dumnezeu, autoritatea şi adevărul lor vin de la Dumnezeu, nu de la om. Părintele Felea arată că dogmele se cuprind în credinţă, iar credinţa în Revelaţie, iar Revelaţia în Scriptură şi Tradiţie, acestea fiind „izvoarele dogmelor Bisericii”[7].

După excursul biblic şi patristice asupra dogmelor, cu caracteristicile lor deja exprimate în Manualele de Dogmatică clasice, abordează tema Revelaţiei pe care o împarte în naturală şi supranaturală. Dar înainte de aceasta oferă o definiţie religiei creştine care se fundamentează pe Revelaţie cuprinsă în Scriptură şi Tradiţie. În această definiţie descoperim atât personalismul creştin, cât şi tema biblică a iubirii dintre Dumnezeu şi om pe linia iubirii dintre părinte şi copil. El scrie:

> „Religia este iubirea lui Dumnezeu, comuniunea sfântă şi plină de iubire dintre Dumnezeu şi om”, iar prin Revelaţie, Dumnezeu

[5] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, f. 1
[6] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, f. 2
[7] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, f. 6.

> în mod liber își „manifestă existența, voința și operele Sale: creația, pronia, mântuirea, sfințirea”[8].

Revelația divină este adresată patriarhilor, profeților și apostolilor prin Iisus Hristos și are o desfășurare istorică și progresivă, invocând în acest sens textul din Evrei 1, 1-2. De aceea, scrie că există o Revelație a *măririi* de care se împărtășesc sfinții[9].

Pune accentul pe credință și dragoste în propovăduirea dogmelor, după modelul lui Hristos. Întâlnim legătura dintre Revelație-dogmă-regula credinței-mărturisire[10]. Credința nu este înțeleasă doar ca simplă adeziune, ci implică rațiunea și mistica (spiritualitatea) în perceperea adevărurilor revelate. Din perspectivă mistică, introduce în cunoașterea dogmatică ceea ce numește *simțul religios* sau *simțul ceresc*, adică un organ de cunoaștere dogmatică care trebuie exercitat și dezvoltat. Acest *simț religios* îl înțelege din perspectiva unității care trebuie să existe între dogmatică și spiritualitate în procesul gnoseologic al dogmelor. Astfel, conoașterea dogmatică nu este redusă la un exercițiu intelectual, axiomatic, ci implică persoana.

> „În starea normală, deci sănătoasă din punct de vedere religios și moral omul trebuie să aibă simț religios altfel nu e om integru. Nu poți convinge, nici rațional, nici dogmatic pe nimeni despre existența lui Dumnezeu dacă nu are simț religios. Surdul nu aude, orbul nu vede. Tot așa necredinciosul nu înțelege; are ochi și nu vede, aude și nu înțelege (Mt. 13, 13) dacă nu are simțul ceresc, organul sufletesc necesar pentru percepția adevărurilor divine, adică simțul religios. Avem lipsă de simțul mirosului pentru a simți parfumul florilor. Tot așa avem lipsă de simțul religios pentru a gusta și primi adevărurile dogmelor”[11].

Pentru părintele Felea, Biserica este norma credinței dogmatice, hotărârile ei dogmatice fiind hotărâri sinodale, insuflate, sub autoritatea Duhului Sfânt. Toate dogmele sunt cuprinse în Revelație pe care o identifică în Scriptură și Tradiție, Biserica fiind autoritatea infailibilă care definește, păstrează și transmite dogmele. Un aspect semnificativ în ceea ce privește dogmele și

[8] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, f. 5 verso.
[9] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, f. 6 adaos.
[10] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, f. 7a.-7b.
[11] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, f. 7c.

caracterul lor eclesial, este acela că au existat de la începutul Bisericii. Dacă pentru teologii protestanți A. Sabatier și A. Harnach, dogmele sunt produsul teologiei și al contextului istoric al cărei amprentă o poartă, pentru părintele Felea, teologia nu crează, ci sistematizează dogmele. El vorbește despre dogmele inițiale, fundamentale, pe care profeții, apostolii, apologeții și teologii nu fac altceva decât să le transmită, să le apere și sistematizeze[12]. Acest principiu, după care dogmele, ca adevăruri fundamentale sunt cuprinse în religie încă de la început susține alt adevăr potrivit căruia chiar dacă Părinții s-au folosit de terminologia filosofiei antice, aceasta a fost parte la formularea lor, nu la crearea lor[13]. În același timp, poziția părintelui Felea spulberă imaginea care a pătruns chiar în unele manuale de Dogmatică, potrivit căreia, dogmele Bisericii au început cu sinodul de la Niceea(325). Prin urmare, nu teologia crează dogmele, ci dogmele își au rădăcina în Revelație prezentă în Biserică. Dogmele nu sunt ceva posterior în religie, ci deodată cu religia, element constitutiv și de început al ei, poziție dogmatică pe care o aprofundează plecând de la concepția mitropolitului Irineu Mihălcescu.

Geneza dogmelor este în Dumnezeu, dogmele sunt de la Dumezeu, nu de la oameni, motiv pentru care Biserica le primește și le propovăduiește, fără schimbări și adaosuri. Cu toate acestea, părintele Felea nu exclude un *progres* în dogme. Dogmele deși au origine divină, au și o evoluție istorică care ține nu de esența lor, ci de exprimarea, expunerea și descoperirea(aprofundarea) lor. El exemplifică, făcând recurs la dogma hristologică:

> „Este deci evident că de la mărturisirile sfinților apostoli până la expunerea exactă a credinței făcută de sfântul Ioan Damaschin există o istorie și un vădit progres al dogmei hristologice. Același lucru se poate spune despre toate dogmele Bisericii. În descoperirea și expunerea lor există un necontenit progres”[14].

Dar la ce se referă acest progres? Părintele Felea explică în ce constă progresul în dogme:

> „nu este vorba de un progres esențial, ci numai de unul formal. În esența lor dogmel sunt și rămân adevăruri neschimbabile,

[12] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, ff. 10-11
[13] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, f 12.
[14] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, ff. 18-19.

> fiind descoperite de Dumnezeu. Progresul lor constă în aprofundarea, clarificarea și justificarea lor cât mai amplă și mai precisă. Prin evoluție și progres nu avem dogme noi, avem pe cele vechi"[15].

Astfel, dogmele avându-și geneza în Dumnezeu și Revelație sunt adevăruri eterne, neschimbabile, însă forma în care sunt aprofundate evoluează, fără însă să schimbe esențialul. Forma se cere permanent aprofundată și înnoită, fondul rămâne același, progresul autentic se realizează în cadrul Tradiției și înseamnă perfecționare, în timp ce inovațiile, schimbarea, falsifică progresul[16]. Și cu privire la acest aspect întâlnim influențele gândirii dogmatice a mitropolitului Irineu Mihălcescu.

Aceleași dogme care au fost de la început în Biserică, nu au fost definite de aceasta dintr-o necesitate internă, ci externă, ca delimitare față de erezie. De aceea, scrie părintele Felea, există o evoluție a Dogmaticii creștine care merge în paralel cu ereziile, disputele cu ereticii conducând la fixarea și precizarea dogmelor care devin etalonul, unitatea de măsură după care se afirmă noțiunile de ortodoxie și erezie[17]. În contrast cu evoluția dogmelor din Apus, părintele Felea răspunde la acuza de lipsă de progres în Biserica Ortodoxă.

> „Invinuirea ar fi justă dacă progresul ar însemna schimbare și dacă în progresul acesta s-ar fi uitat de porunca apostolică: *Păstreză depozitul! Păstrează Tradiția!* Dar ea nu numai că a păstrat curat și nealterat depozitul, tezaurul credinței creștine ecumenice dar în cele mai cumplite vremuri de năvăliri păgâne și prigoane barbare și-a ocrotit și mângâiat ca o mamă bună fiii oropsiți (...) Biserica ortodoxă a rămas credincioasă dogmelor creștine, folosindu-se pentru apărarea lor numai de „sabia Duhului Sfânt" (Efeseni 6, 17). Aici e meritul ei mare și nemuritor, a păzit pietatea și a păstrat puritatea dogmelor apostolice"[18].

[15] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, f. 21.
[16] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, f. 22
[17] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, ff. 19 verso-20.
[18] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, ff. 31-32.

3. Dogmă și rațiune

S-a acreditat ideea în modernitate că între dogme și rațiune există o contradicție. Fără a nesocoti semnificația rațiunii în raport cu dogmele, arată că:

> „în esența lor, dogmele se cred, pentru că autoritatea pe care se bazează este dumnezeiască. Totuși între dogmă și rațiune este același raport ca și între credință și rațiune sau între credință și cunoștință, se condiționează pentru a se lumina, susține reciproc. Deosebirea provine din faptul că dogmele cuprind idei revelate și adevăruri misterioase, adevăruri supraraționale care depășesc puterile rațiunii. În fond însă, ele fiind de la Dumnezeu, rațiunea și revelația nu se contrazic. Ce este teologic sau dogmatic adevărat, adevărat este și logic sau rațional. Rațiunea ajută la definirea, lămurirea, documentarea, propagarea și primirea dogmelor”[19].

Mai mult decât a accepta rațiunea în ceea ce privește dogmele, părintele Felea accentuează rolul ei important în înțelegerea, formularea și exprimarea dogmelor. În acest text, sunt prezente intuițiile unei cunoașteri dogmatice apofatic-catafatice cu privire la dogme. Rațiunea are un rol important și în contextul disputelor teologice cu ereticii, întrucât prin exercitarea ei se realizează o „unire internă” între rațiune și credință, care coexistă în reciprocitate, tocmai pentru ca dogmele prin „argumentările logice” să fi mai accesibile credincioșilor. În același sens al accesibilității și înțelegerii subliniază rolul rațiunii și al argumentărilor logice nu doar în ceea ce privește dogmele, ci însăși Revelația, în acest punct fiind vorba de o supralicitare a rațiunii[20].

Totuși, părintele Felea adaugă o notă duhovnicească puterii rațiunii de a participa și ajuta în raport cu adevărurile de credință. Această notă duhovnicească a rațiunii, care ține de treptele misticii ortodoxe, arată că în unitatea internă credință-rațiune, el nu postulează o rațiune formală, ci una duhovnicească, care participă la taina lui Dumnezeu descoperită în Revelație și apropiată prin credință.

---

[19] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, ff. 14-15

[20] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, f. 15.

„În general raţiunea poate să fie pentru dogme, ca şi pentru ea însăşi, cel mai bun prieten sau cel mai rău adversar, după gradul până la care s-a urcat, purificându-se, pe scara desăvârşirii îngereşti sau s-a coborât, pervertindu-se, pe treptele răutăţii drăceşti”[21].

4. Dogmă şi evlavie

Perspectiva duhovnicească asupra dogmelor poate fi întâlnită şi în subcapitolul *Dogmele şi pietatea*, în care, după ce recunoaşte aspectul revelat, raţional, esenţial şi constitutiv al dogmelor în creştinism, subliniază că, în vederea depăşirii schmatismului şi abstracţiunii dogmatice este nevoie de „focul intern al pietăţii”, al evlaviei[22]. Între dogme şi evlavie este un raport de „intimă” colaborare, practic o unitate pe care părintele Felea o intuia, teologhisind în duhul teologiei patristice. El scrie:

„O emoţie puternică provocată de o experienţă religioasă vie, renaşte credinţa şi ne face să simţim divinul, îndeamnă la adorare sfântă şi trezeşte în noi sentimentul sublimului”[23].

Argumentând rolul evlaviei şi al experienţei lui Dumnezeu în viaţa omului credincios, atrage atenţia asupra derapajelor mistice şi pietiste care supraevaluează spiritualul, neţinând cont de raţiune şi logică. Părintele Felea, oferă o viziune echilibrată asupra raportului dintre dogmă şi evlavie, demascând pe de o parte percepţia abstractă, raţionalist-schematică asupra dogmelor fără recursul la evlavia şi experienţa Bisericii, iar pe de altă parte, derapajele pietiste şi mistice din viaţa omului fără recursul la dogmele Bisericii şi luminile raţiunii.

În raportul dintre dogmă şi evlavie urmează parţial ideile mitropolitului Irineu Mihălcescu şi scrie:

„Principiile, adică dogmele conduc viaţa, pietatea şi emoţiile numai strâns legate de ele sunt binefăcătoare şi de lungă durată. Dogmele reprezintă lumina revelaţiei divine, pietatea şi emoţiile religioase căldura inimii. Între ele se cere şi există totdeauna un

[21] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, f. 15.
[22] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, f. 16.
[23] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, f. 16.

raport de reciprocitate, căci dogma luminează pietatea și-i dă sens, pietatea încălzește dogma și-i dă viață”[24].

Concluzia părintelui Felea pentru acea vreme este emblematică pentru înnoirea Dogmaticii Ortodoxe, deși parțială: „Dogmatica este știință religioasă, mistica este experiență religioasă” iar unificate vor da o Dogmatică ca experiență mistică[25].

5. Dogmă și viață – problema libertății

Părintele Felea încearcă să argumenteze cât de necesare sunt dogmele pentru viața omului? După un excurs în ceea ce privește credința ca putere de „pătrundere dincolo de lumea văzută în lumea nevăzută și tainică a Dumnezeirii” subliniază că încercările de a elimina credința din lumea culturii și din inima vieții omenești și-au dovedit netemeinicia și neputința. Totodată, face o distincție între omul credincios și omul necredincios, între idealurile primului și deziluzile celui de-al doilea și pledează pentru o viață trăită în Dumnezeu – izvorul vieții – în Duh și Adevăr, printr-o „credință vie și dinamică care ne dă cheia înțelegerii misterului vieții”[26]. O asemenea viață se poate realiza dacă este fundamentată pe dogme. În acest punct, observăm cum la baza vieții cotidiene a omului, în expresia ei spirituală, socială, culturală și chiar politică, părintele Felea așază dogma Bisericii:

„Concepția unui om despre lume și viață este atmosfera Duhului și adevărului în care trăiește. Dar această concepție numai atunci inspiră încredere și siguranță când este întemeiată pe adevăruri sigure, probate și neschimbabile, pe principii sănătoase, pe neclintite reguli de credință, pe dogme. Precum avem lipsă de un ideal care să ne ridice deasupra prafului intereselor zilnice, mediocre și minore, tot așa avem lipsă de dogme care să ne întărească credința în ideal și să ne asigure temelia vieții majore, altruiste și eterne. Numai o viață zidită pe dogme e vrednică de încredere, pentru că numai omul care crede în dogme e capabil de fapte mari și virtuți nemuritoare și iarăși numai vremurile în care dogmele sunt vii și lucrează dinamic

[24] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, f. 17.
[25] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, f. 16 verso.
[26] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, ff. 25-26.

în viață, sunt vremuri mari, creatoare și roditoare (…). Dogmele sunt deopotrivă necesare vieții intelectuale, morale, politice"[27].

Observăm, cum dogmele Bisericii din scheme abstracte, strict intelectuale pentru unii, devin vectori de viață în societate și cultură, devin ferment al lumii și vieții omului.

Părintele Felea caută să demonstreze că dogma Bisericii nu neagă libertatea de conștiință a omului, ci o confirmă. Pentru că în perspectiva libertății de conștiință Biserica, prin dogmele ei, nu constrânge, ci respectă, nu intră în conflict cu puterea seculară și impune credința altora prin forța și abilitatea diplomției seculare cum s-a întâmplat în Apus[28].

6. Împărțirea dogmelor

Părintele Felea urmează, în general, împărțirea dogmelor din Manualele de Dogmatică. El accentuează în această împărțire trei idei importante prin care se delimitează de unele împărțiri existente în Dogmatica creștină. În primul rând, nu admite concepția romano-catolică despre dogmele implicite fundamentate pe implicitul revelat. Aceste dogme sunt deduse prin operațiuni logice și de silogism din textul biblic și sunt definite, operațiune prin care ele devin explicite. Prin acest procedeu au fost introduse dogme noi în romano-catolicism: purgatorul, indulgențele, imaculata concepție, cultul inimii, infailibilitatea papală. În al doilea rând, nu este de acord cu împărțirea dogmelor în biblice – cuprinse în Scriptură - și bisericești – formulate de Biserică – întrucât fiecare dogmă este și biblică și bisericească, dogme bisericești care nu sunt biblice nu există în Ortodoxie. În al treilea rând, nu admite împărțirea prezentă în teologia protestantă, în dogme esențiale și neesențiale, împărțire pe care o consideră arbitrară, nelogică și periculoasă fiind premisă a indiferentismului credinței, în funcție de rolul lor în mântuirea omului, arătând că în Revelație totul este esențial și necesar, nimic secundar sau de prisos, toate dogmele au același izvor divin[29].

7. Metoda și împărțirea Dogmaticii

În schema de Tratat a părintelui Felea întâlnim explicată metoda din Dogmatica Ortodoxă, o metodă în care se rezumă doar la elementele deja exis-

[27] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, ff. 27-28.
[28] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, f. 32.
[29] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, ff. 36-38.

tente în clasicele Manuale de Teologie Dogmatică. Această metodă, expusă de părintele Felea, o putem sintetiza în trei paşi: a) definiția dogmei, clară şi precisă şi ereziile care au căutat să o falsifice; b) documentarea biblică şi patristică a dogmei, originea ei în Revelație, temeiurile din Scriptură şi Tradiție, textele clasice ale Scripturii fiind interpretate după hermeneutica ortodoxă; c) o scurtă explicare filosofică, rațională şi practică a dogmei – pentru a arăta că aceasta nu contrazice rațiunea şi cunoştiințele umane - fără a uita că explicațiile fundamentale ale dogmei le oferă Biserica. La aceşti paşi se adaugă, în împletire cu metoda dogmatică, cea polemică şi apologetică, adică: a) nota polemică în expunerea dogmelor se întrebuințează pentru a sublinia diferențele confesionale și a stabili punctul de vedere ortodox, atitudinea irenică fiind prezentă în cadrul adevărului; b) o apărare rațională a dogmelor care se realizează împotriva ereziilor prin Apologetică[30].

În ceea ce priveşte împărțirea Dogmaticii, părintele Felea, urmând lui Andrutsos, arată că dogmele Bisericii au o desfăşurare organică, sunt străbătute de un principiu unitar. Dogmele nu se înşiră unele după altele cum se înşiră mărgelele pe un fir de ață, ci au o legătură internă între ele, se desfăşoară după un plan care oglindeşte o doctrină unitară, planul vieții care începe şi sfârşeşte cu Dumnezeu[31]. Aceste două idei, organicitatea dogmelor şi legătura dogmelor cu viața, crează premisele unei gândiri dogmatice înnoite a părintelui Ilarion Felea.

8. Scriptura şi Tradiția

Fără a scăpa total de confuzia Scriptura şi Tradiția „izvoare ale Revelației", perpetuată în teologia ortodoxă pe tot parcursul secolului al XX-lea, părintele Felea oferă o variantă din care transpare o intuiție cu privire la depăşirea acestei confuzii. El vorbeşte despre faptul că Scriptura şi Tradiția nu sunt izvoare ale Revelației, ci „izvoarele principale ale dogmelor"[32]. Ceea ce cred că trebuie semnalat în schema dogmatică a Tratatului său, referitor la Scriptură, este că în Iisus Hristos, Scripturile s-au împlinit, de unde unitatea Scripturii şi autenticitatea inspirației divine. Din această perspectivă, el vede Scriptura ca o „mărturisire de credință în Mântuitorul Hristos" unificând textele din Ioan 5, 39, Luca 4, 18-21 şi Matei 26-54[33]. În privința inspirației,

[30] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, ff. 40-42.
[31] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, f. 42.
[32] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, f. 47.
[33] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, ff. 51 verso- 52.

atrage atenția asupra tezelor protestante despre dictarea mecanică, verbală a Scripturii. El accentuează diferența de stil care variază de la autor la autor așa încât influența lui Dumnezeu în inspirație nu trebuie înțeleasă ca o lucrare exterioară, nici liberă cu desăvârșire a omului, ci ca o lucrare mistică, internă, reală, prin care Dumnezeu influențează și iluminează sufletul omului sfânt[34]. Cu privire la interpretarea Scripturii arată că se face de către Biserică, în timp ce credincioșii sunt invitați la citirea și meditația textelor Scripturii. Epoca partristică nu este decât epoca de interpretare a Scripturii[35]. Împotriva principiului individualist protestant și neoprotestant că orice om poate să citească și interpreteze Scriptura, părintele Felea răspunde în trei puncte: a) pentru interpretarea Scripturii este nevoie de pregatire temeinică, fiind o carte scrisă într-un interval mare de timp și de către mai mulți autori; b) interpretarea Scripturii nu poate fi lăsată la latitudinea subiectivismului și individualismului uman, care naște o diversitate de păreri nefundamentate; c) Scriptura este cartea Bisericii, opera Duhului, fiind păstrată în Biserică, numai Biserica o poate interpreta[36].

În ceea ce privește Tradiția, face distincție între: a) tradițiile și obiceiurile din culturile popoarelor, adică *tradiții*; b) tradiția bisericească; c) tradiția dumnezeiască, singurul izvor al dogmelor. Este interesant faptul că și în ceea ce privește Tradiția dumnezeiască, exprimă o viziune unitară profeți-apostoli, atunci când se referă la adevărurile revelate pe care Biserica le-a păstrat și transmis neschimbate.[37] În transmiterea adevărurilor revelate cuprinse în Vechiul și Noul Testament un rol determinant l-a avut Tradiția, care precede Scriptura, atât cărțile vechitestamentare, cât și pe cele noutestamentare. Argumentarea acestui adevăr este realizată prin invocarea textelor Scripturi și a textelor Părinților. De asemenea, criteriile Tradiției, izvoarele Tradiției, le exprimă în mod clasic, după cum arată că atât Scriptura, cât și Tradiția se bucură de același respect, au valoare egală și unitate internă pentru că au aceeași origine și autoritate dumnezeiască[38].

Pentru a răspunde principiului protestant *sola* Scriptura, care tăgăduia autoritatea Tradiției, părintele Felea integrează în argumentația sa din textul manuscrisului, texte din lucrarea sa *Critica ereziei baptiste*, pe care le adap-

[34] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, f. 55.
[35] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, f. 56.
[36] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, ff. 57-58.
[37] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, f. 60.
[38] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, f. 66.

tează demersului său teologic[39]. În aceste texte el arată că: a) Scriptura și Tradiția formează comoara revelației și sunt averea Bisericii; b) Tradiția a fost înaintea Scripturii și Scriptura s-a scris pe temeiul Tradiției, a fost născută din Tradiție; c) Biserica a fost înaintea Scripturii și Scriptura nu a fost un element fundamental la întemeierea Bisericii; d) Biserica și Tradiția au format canonul Scripturii; e) Scriptura mărturisește cu putere despre valoarea Tradiției; f) Tradiția nu este împotriva Scripturii, trebuie să fie făcută distincția dintre Tradiție și tradiții; g) Biserica este Biserica Tradiției și a Scripturii, nu a Scripturii contra Tradiției și a Tradiției contra Scripturii; h) Noul Testament nu cuprinde tot ceea ce Hristos și Apostolii au făcut și învățat; i) fără Tradiție, Scriptura nu poate fi nici interpretată, nici înțeleasă pe deplin[40].

9. Regula de credință, simbol

Urmând mitropolitului Irineu Mihălcescu, încearcă să arate diferența dintre simbol și regula de credință în Biserica creștină din primele veacuri. Fără a ştii foarte precis care este deosebirea dintre simbol și regula de credință, arată că aproape fiecare biserică își avea simbolul ei, pe când regulile de credință erau formule de credință particulare, neoficiale. În acest sens avem simboalele bisericilor din Ierusalim, Cezareea, Antiohia, Alexandria, Aquileea, Roma, precum și cele din operele lui Irineu, Tertulian, Ciprian, Grigorie Taumaturgul și din Constituțiile Apostolice. Chiar dacă există un conținut comun în ceea ce privește simboalele și regula de credință, totuși există și o deosebire care se referă la caracterul liturgic al simbolului pe care regula de credință nu îl are. Pe de altă parte, deși simboalele aveau un conținut comun, existau anumite deosebiri care constau în adaosurile îndreptate împotriva ereziilor cu care Biserica dintr-o zonă anume se confrunta. Biserica Ortodoxă recunoaște simbolul ecumenic niceo-constantinopolitan ca expresie a credinței mărturisite de Părinții Bisericii în sinoadele ecumenice. În opinia părintelui Felea doar simbolul niceo-constantinopolitan este recunoscut de Biserica Ortodoxă prin excelență, cel atanasian și cel apostolic doar de Biserica romano-catolică[41].

Părintele Felea face distincție între existența dogmelor la profeți și apostoli și sistematizarea lor, care începe în epoca post-apostolică, în primul rând

[39] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, f. 67.
[40] Pr. Ilarion V. Felea, *Critica ereziei baptiste*, Seria Teologică, Sibiu, 1937, pp. 9-31.
[41] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, ff. 70-72.

datorită provocărilor ridicate de erezii. Sistematizarea dogmelor într-un sistem dogmatic nu începe nici cu Apostolii, nici cu Părinții Apostolici, nici chiar cu Apologeții. Istoria Dogmaticii este împărțită de părintele Felea în trei perioade cu referințe în Răsărit și Apus: a) epoca patristică, de la cele dintâi sistematizări patristice până la sfântul Ioan Damaschin; b) de la sfântul Ioan Damaschin până la apariția Mărturisirilor de credință ortodoxe din secolul al XVII-lea; c) de la Mărturisirile ortodoxe din secolul al XVII-lea până astăzi[42].

Împărțirea aceasta nu surprinde cu nimic, părintele Felea urmează deja împărțirile din Dogmaticile clasice. Fiind o contribuție mai didactică nu dezvoltă idei noi, nici nu dezvoltă reflecții cu privire la epoca patristică sau la contribuțiile de excepție ale sfântului Grigorie Palama. Manuscrisul se termină brusc, cu contribuțiile teologilor protestanți la istoria dogmaticii creștine în general, cu varietatea curentelor filosofice și teologice din protestantism. Criticând întrebuințarea filosofiei aristotelice în teologie, în vremea scolasticii, dezvoltă o critică și la adresa subiectivismului dogmatic din teologia protestantă:

> „Numărul și varietatea lor arată lipsa unității dogmatice și criza iremediabilă prin care a trecut și va mai trece teologia protestantă, atâta vreme cât mai păstrează principiul eronat al subiectivismului anarhic în explicația dogmelor creștine”[43].

Fără a cunoaște un alt manuscris cu privire la continuarea acestor idei, credem că părintele Felea a utilizat în construcția tratatului său de Teologie Dogmatică – dacă a mai reușit să-l continue – și o parte însemnată din monografiile dogmatice ale teologilor români din vremea sa. El scrie:

> „Mai avem în limba română o serie de monografii dogmatice care au apărut în timpul din urmă, unele foarte valoroase pe care însă le vom aminti și utiliza în cuprinsul tratatului”[44].

Cu siguranță că între aceste monografii dogmatice la loc de cinste se afla și monografia părintelui Dumitru Stăniloae la sfântul Grigorie Palama, apărută în anul 1938.

[42] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, ff. 85-86.
[43] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, f. 115.
[44] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, f. 112.

10. Dogmă-cult/Dogmatică-Liturghie

După simboalele de credință ale Bisericii, urmează hotărârile sinoadelor ecumenice și particulare ca monumente ale Tradiției și Liturghiile, cărora părintele Felea le acordă un loc însemnat în schema Tratatului de Teologie Dogmatică. El scrie: „Un izvor de capitală însemnătate pentru Dogmatica ortodoxă îl constituie Liturghiile”[45].

În acest capitol, întâlnim dezvoltată o veritabilă viziune teologic-dogmatică asupra unității dogmă-cult cu aplicabilitate în Dogmatică. Faptul că părintele Felea lasă loc special pentru un asemenea demers în schema tratatului său de Dogmatică, indică preocuparea și convingerea sa în această direcție, o direcție care s-a dovedit înnoitoare în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Înaintea multor dogmatiști români, pune accentul atât pe unitatea dintre dogmă-spiritualitate, cât și pe unitatea dintre dogmă-cult, pentru ca, în ultimele sale sinteze, să ne ofere o veritabilă sinteză dogmă-spiritualitate-cult, cu implicații biblice și expuneri omiletice în cadrul sinaxei liturgice duminicale. Cultul pentru părintele Felea are un continut dogmatic.

> „Cele mai înalte dogme și mai alese idei și cugetări religioase erau și sunt cântate și reprezentate în cultul divin. Din acest punct de vedere Liturghiile Bisericii primare, cât și cele revizuite și prescurtate de marii dascăli ai Bisericii, sfinții Vasile cel Mare, Ioan Gură de Aur, Grigorie Dialogul, reprezintă comoara simțirii și culmea gândirii creștine. Dogmatistul află în ele materialul tuturor dogmelor. În Liturghiile ortodoxe fiecare propoziție și aproape fiecare cuvânt exprimă o dogmă de credință, un adevăr revelat. Întreaga Dogmatică se poate alcătui și documenta numai prin texte liturgice extrase din imnele, ecteniile, rugăciunile și citirile pe care le cuprind Liturghiile și le-a consacrat Biserica”[46].

Acest text ne vorbește foarte limpede despre concepția dogmatică a părintelui Felea și despre modul în care înțelegea dogma unită cu experiența liturgică a Bisericii și chiar despre cum ar putea arăta o Dogmatică argumentată cu texte liturgice, ca expresie a experienței personal-comunitare a oamenilor în cultul Bisericii, fundamentată în Revelație. Fără îndoială, un

[45] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, f. 79.
[46] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, ff. 79-80.

asemenea text, care va fi întărit și de altele în aceeași direcție, îl așază pe teologul arădean între puținii profesori de teologie ortodoxă din acea vreme care gândea atât de limpede în termenii experimentali ai teologiei ca înnoire liturgic-experimentală, în unitatea dogmă-spiritualitate-cult.

Înaintea comentariilor lui Alexander Schmamann[47] cu privire la unitatea între dogmă-cult, Dogmatică-Liturgică, atât de influente până astăzi, înainte de reflecțiile neîntrecute ale părintelui Dumitru Stăniloae[48] cu privire la același subiect din a doua jumătate a secolului al XX-lea, părintele Felea lasă în manuscris, ca o comoară și intuiție teologică de mare valoare textul:

> „Comentarul Liturghiilor îl face Liturgica, dar conținutul lor îl dă Dogmatica. Am putea spune că nimic nu este liturgic ce nu a fost mai întâi dogmatic. Fără miezul dogmelor întreg cultul divin ar fi o formă fără fond, o aramă sunătoare, un spectacol. Cultul public este divin pentru că e dogmatic, el este alcătuit din elementele adevărurilor eterne și e pus în slujba vieții eterne, despre care ne vorbește Dogmatica”[49].

În aceste texte, întâlnim premisele pentru o Dogmatică liturgică, experimentală care pentru acea vreme reprezenta calea ieșirii Dogmaticii din clișeele influențelor abstractizate ale teologiei apusene. Părintele Felea nu și-a propus programatic o asemenea debarasare teologică și metodologică, însă, prin experiență, în Biserică și Liturghie, a descoperit importanța decisivă a cultului ca „fântână de curată inspirație” pentru aprofundarea și exprimarea dogmelor în cadrul unui sistem al Dogmaticii Ortodoxe cu totul înnoit. Exprimând o Dogmatică mai mult din perspectivă misionară-apologetică, datorită pastorației și a ambientului liturgic-spiritual al Bisericii, părintele Felea, oferă punți spre unificarea teologiei și înțelegerea dogmelor în legătură cu viața și experiența Bisericii. Schema Tratatului de Teologie Dogmatică ilustrează în primul rând preocupările didactice ale părintelui Felea, urmând, în general, contribuțiile din Manualele clasice de Dogmatică, fiind scris pentru studenții arădeni. Totuși, în unele aspecte ale Tratatului putem semnala intuițiile și premisele unei Dogmatici liturgice, experimentale și eclesiale.

---

[47] A se vedea spre exemplificare Alexander Schmemann, „Introducere în teologia liturgică”, trad. Ierom. Vasile Bârzu, Editura Sofia, București, 2002.

[48] Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia ortodoxă,* Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004[2].

[49] Pr. Prof. Dr. Ilarion V. Felea, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, manuscris, f. 80.

Anuar - Serie nouă
ISSN 2558 - 8605
An VI (2021)/6/ pp. 48 - 65

ACRIVIE ȘTIINȚIFICĂ VERSUS PRACTICI DE CERCETARE NEONESTE. PLAGIATUL ȘI FORMELE SALE

Motto: „Cercetarea științifică nu este prin ea însăși o știință, ea mai este încă o artă sau un meșteșug”
W. H. George[1]

Pr. Conf. Univ. Dr. Caius Cuțaru

Abstract

The present study captures, in its first part, the main aspects of a scientific research so necessary for the academic activity, both for students and especially for university teachers. The study shows what the qualities of the researcher should be, the researcher being the one who resembles a pioneer in that field of expertise, ie a pioneer, a man dominated by curiosity and desire for knowledge. In the second part, the study presents aspects related to the dishonest practices of scientific research, especially those related to plagiarism and its forms, especially for the fact that lately the problem of plagiarism has become more acute as an incorrect means of work,of academic scientific research and implicitly career progression.

Keywords

Scientific research, intellectual work, scientific acrimony, the qualities of the researcher, plagiarism and its forms, university ethics

[1] Motto-ul cărții lui W.I. Beveridge, *Arta cercetării științifice*, Trad. de Ileana Mărculescu, Editura Științifică, București, 1968, p. 5.

I. Introducere. Calitățile necesare cercetătorului

Cercetarea științifică, absolut indispensabilă învățământului universitar, este, după cum afirma W. H. George, o știință, dar se poate transforma într-o adevărată artă, dacă este făcută așa cum trebuie.

Înainte de a aborda problema acriviei științifice, se cuvine să arătăm care ar trebui să fie calitățile cercetătorului, cel care se aseamănă cu un pionier în respectivul domeniu de expertiză, adică cu un deschizător de drumuri, un temerar, un om dominat de curiozitate și de dorință de cunoaștere. Cercetătorul este cel care explorează frontierele cunoașterii lărgindu-le, prin faptul că duce știința mai departe, mărește aria cunoașterii științifice.[2] De aceea, el trebuie să posede mai multe calități, dintre care W.I. Beveridge amintește următoarele:

> „spirit întreprinzător și spirit de inițiativă, capacitatea de a înfrunta și a învinge dificultățile prin propriile sale resurse, prin ingeniozitatea și perseverența sa; el trebuie să mai posede spirit de aventură și un anumit sentiment de insatisfacție față de domeniile binecunoscute și de ideile dominante și, în sfârșit, nerăbdarea de a-și verifica propria sa judecată".[3]

Printre calitățile principale ale cercetătorului trebuie să se înscrie setea de cunoaștere, dragostea de știință dublată de o curiozitate înnăscută și de spirit de inițiativă. Cel care este îndrăgostit de cunoaștere este în primul rând dominat de instinctul curiozității. Cel care nu are acest instinct, chiar dacă se dedică muncii științifice nu va ajunge la rezultatele unui cercetător a cărui imaginație se înflăcărează de perspectiva de a descoperi ceva ce nu a mai fost descoperit înainte. Un adevărat cercetător nu va merge niciodată cu plăcere pe un drum parcurs de alții, îndeajuns de bătătorit, ci va căuta în permanență alte rute, unele neumblate, mânat de curiozitate și entuziasm pentru munca intelectuală.

---

[2] Este interesant că atunci când vorbește despre pregătirea muncii intelectuale, primul sfat pe care J. Guitton îl dă este acela de a aprofunda cunoașterea de sine însuși, cunoașterea propriilor forțe. Înainte de a te orienta spre cunoașterea exterioară, trebuie să te adâncești în cunoșaterea de sine. A se vedea în acest sens Jean Guitton, *Il lavoro intellettuale. Consiglio a coloro che studiano e lavorano*, Trad. dal francese di Maria Meschiari, Edizioni San Paolo, Cinisello Balsamo, 1996, p. 29.

[3] W.I. Beveridge, *Arta cercetării științifice*, p. 192.

Omul de știință este cuprins de zel, dar în același timp este și diciplinat, deoarece munca intelectuală pretinde o minte organizată și ordonată. Zelul, pasiunea neobosită de a cerceta noi arii de cunoaștere, perseverența și chiar un anumit spirit de aventură nu trebuie să anuleze niciodată disciplina și organizarea muncii intelectuale de care trebuie să dea dovadă un cercetător.

Pe de altă parte, el are capacitatea de a judeca obiectiv propriile rezultate și nu refuză critica constructivă a specialiștilor din domeniu, dorind în permanență să-și verifice rezultatele la care a ajuns în cunoaștere cu judecata specialiștilor din propria sferă de activitate. Din acest punct de vedere, cercetătorul caută să primească o anumită confirmare, dar și recunoaștere din partea colegilor de breaslă.

Dragostea față de știință trebuie să sporească rezistența cercetătorului în fața unui eventual insucces, însă pentru aceasta este nevoie ca respectiva dragoste de știință să fie dublată de o neabătută perseverență, deoarece nu se poate ajunge la rezultate semnificative în absența acestei virtuți. În munca științifică cercetătorul se poate confrunta cu impasuri repetate, fapt pentru care este nevoie de multă tenacitate, consecvență, răbdare și curaj în depășirea obstacolelor.[4] De exemplu, aceste trăsături erau foarte prezente la Ch. Darwin, astfel încât fiul său afirma că tenacitatea tatălui său depășea tenacitatea omului obișnuit și mai corect ar fi ca ea să se numească înverșunare, iar un alt savant, L. Pasteur spunea: „Să vă spun secretul care m-a dus la victorie. Singura mea forță stă în tenacitate".[5] Munca asiduă, tenacitatea și chiar înverșunarea în urmărirea scopului propus, dublate de genialitate reprezintă cheia succesului și în munca intelectuală.

Aceleași calități specifice cercetătorului atât de necesare muncii științifice, dar valabile și în alte profesii, erau identificate și de către R. Dubos în ce-l privea pe L. Pasteur: „o inteligență suplă, un imbold interior, voința de a lucra, de a munci din greu și tenacitatea în urmărirea scopului".[6] De exem-

[4] Pe de altă parte, descoperirile făcute produc o bucurie unică, extraordinară, deoarece nu reprezintă doar încununarea unei munci, ci faptul unic că ai ajuns la niște rezultate la care nu a mai ajuns nimeni înaintea ta. De aceea, stimulentul descoperirii șterge îndată toate dezamăgirile eșecurilor din trecut, ca și truda sutelor de ore de muncă depusă, savantul lucrțnd pe mai departe cu o vigoare regăsită. Astfel, Claude Bernard afirma că atunci „când ai ajuns în sfârșit la certitudine, bucuria ta este una dintre cele mai mari pe care le poate simți sufletul omenesc". R. Vallery Radot, *Life of Pasteur*, Constable and Co., Londra, 1948, cf. W.I. Beveridge, *Arta cercetării științifice*, p. 199.

[5] René J. Dubos, *Louis Pasteur: Free Lance of Science*, Little, Brown and Company, Boston, 1950.

[6] W.I. Beveridge, *Arta cercetării științifice*, p. 193.

plu, Mircea Eliade, marele istoric al religiilor, pe lângă genialitatea pe care o poseda, era capabil de o extraordinară putere de muncă, mărturisind că muncea aproximativ 16 ore pe zi. Numai așa se pot explica, la savantul român, importantele lucrări, adevărate pietre de hotar în cercetarea științifică din sfera Istoriei și fenomenologiei religiilor în domenii vaste precum morfologia sacrului, fenomenul Yoga, aprofundarea Șamanismului, religiile australiene, etc., care pe lângă genialitatea intuițiilor erau dublate de extraordinara muncă de documentare a dosarelor respective. Erau aduse argumente din nenumărate tradiții religioase în susținearea unor teze afirmate în respectivele lucrări, care au aruncat o lumină nouă asupra fenomenului sacrului.

Omul de știință are nevoie de imaginație în a prevedea derularea unor procese pe care la început doar le-a putut intui, în special în științele experimentale. Spiritul inventiv, legat de imaginație și de atitudinea speculativă este absolut obligatoriu pentru cel care pășește pe calea cunoașterii ca cercetător, ca specialist care și-a propus să contribuie la progresul științei, chiar și cu puțin.[7] În realitate, însă, este dificil de canalizat un tânăr care manifestă asemenea aptitudini, deoarece acesta poate fi dezavantajat de un sistem de învățământ care promovează acumularea de informații. Un student care acceptă fără a pune la îndoială informațiile primite poate obține rezultate mai bune decât un student speculativ, cu spirit reflexiv și critic. Uneori, tinerii care reușesc în mod strălucit la examene nu sunt buni pentru cercetare, iar unii savanți celebri au fost mediocri la examene. De exemplu, Paul Ehrlich a absolvit medicina doar prin bunăvoința profesorilor, care au văzut dincolo de răspunsurile modeste ale studentului lor, iar Albert Einstein a căzut la examenul de admitere la politehnică.[8] Aceste realități l-au făcut pe Charles Nicolle să afirme că geniul intuitiv nu este în stare să înmagazineze cunoștințe și că spiritul inventiv poate fi omorât de un învățământ deficitar, de erudiție și de opiniile înrădăcinate. Chiar dacă putem identifica în aceste afirmații și anumite exagerări, ele pot avea o doză de adevăr, deoarece nu se

[7] Nu e lipsit de importanță să amintim aici roulul imaginației în nașterea unui tip anume de literatură aflată la confluența cu știința, numită literatură science fiction (uneori prescurtată la sci-fi sau SF), care este un gen de ficțiune speculativă care se ocupă de obicei de concepte imaginative și futuriste precum și cu știința și tehnologia avansată, cu explorarea spațiului, călătoriile în timp, universurile paralele și viața extraterestră etc. În multe situații ceea ce în trecut era considerată o asemenea literatură science fiction, astăzi a devenit deja realitate. De aceea, rolul imaginației în știință este important.

[8] A se vedea în acest sens W.I. Beveridge, *Arta cercetării științifice*, pp. 194-195.

acoperă întotdeauna perfect spiritul novator cu un sistem de învățământ pietrificat, cu căi bine bătătorite și care nu permite întotdeauna inovația.

II. Acrivia – expresie a unei mentalități științifice oneste

În cercetarea științifică, la fel ca în alte ramuri ale activității umane se pune problema onestității sau a lipsei de onestitate, mai ales în perioada din urmă, când discuțiile și opiniile din mass-media și nu numai se focusează tot mai mult pe problema plagiatului, ca modalitate de cercetare neonestă și de avansare incorectă în carieră. De aceea, mai înainte de a ne concentra asupra unor asemenea contrafaceri ale muncii intelectuale, se cuvine să analizăm modalitatea în care ar trebui să se desfășoare o cercetare corectă, onestă, iar una dintre principalele virtuți ale cercetătorului din acest punct de vedere este cea a acriviei științifice. Acrivia este virtutea care configurează mentalitatea științifică este virtutea omului de știință, a cercetătorului.

Profesorul Amador Garcia Bagñon în încercarea de a explica noțiunea de acrivie pornește de la prologul Evangheliei Sfântului Evanghelist Luca, care utilizează termenul grec *akribos*, care este tradus în latină prin cuvântul *diligenter* (Lc 1, 3). La rândul său, *akribos* provine din termenul *akros*: sfârșit, ultim, extrem. Deci, acrivia este sinonimă cu „exactitatea", cu „acuratețea" și se utilizează pentru a indica faptul că o lucrare a fost realizată până la sfârșit, în mod deplin, complet. De aceea, o posibilă definiție a acriviei ar putea fi: „armonia deprinderilor necesare pentru a realiza o lucrare de cercetare până la sfârșit, având grijă de toate elementele particulare".[9]

Omul de știință dobândește aceste deprinderi în exercițiul însuși al propriei îndeletniciri, al muncii sale. Aptitudinile menționate mai sus creează în el, împreună cu mentalitatea științifică, „profesia," adică, modul de a lucra științific, cu competență.

Acrivia are trei manifestări principale: exactitatea, raționalitatea și claritatea, după cum arăta profesorul spaniol.

II.1. Exactitatea

Exactitatea se poate defini ca „fidelitatea în îndeplinirea unei lucrări". Ea se poate descompune, la rândul său, în trei elemente: *adevărul*, *precizia* și *integralitatea*.

[9] Amador García Bagñón, *Metodologia teologica pratica. Dispense ad uso degli studenti*, Ponteficio Ateneo, Roma, 2000, p. 3.

II.1.1. Adevărul

Un prim aspect al unei cercetări ştiinţifice corecte îl reprezintă adevărul celor prezentate, care este sinonim cu onestitatea ştiinţifică, cu sinceritatea, cu corectitudinea în îndeplinirea sarcinilor. Nu respectă acest principiu cel care falsifică datele oferite, de exemplu, transformând ipoteza de lucru în teză, sau trecând sub tăcere argumentele (probele) contrare, aceasta mai ales în disciplinele tehnice, bazate pe experiment, dar nu doar aici. În Occident, metoda scolastică a lui *questio* este un model de onestitate ştiinţifică, deoarece permite deducerea adevărului unei afirmaţii după o prealabilă şi temeică argumentare, care presupune argumente şi contraargumente, teză şi antiteză, pentru a se decela adevărul unei afirmaţii.

Un alt aspect al adevărului în cercetare, din punct de vedere formal, priveşte citările.

> „Nu dovedeşte onestitate ştiinţifică cel care le face în mod parţial sau deformat, de exemplu, citând un text scos din contextul său, citând autori neconsultaţi (aşa-zisele citări de mâna a doua); în acest caz, dacă nu au putut fi citiţi aceşti autori în mod direct, trebuie să se spună de unde a fost luată referinţa bibliografică respectivă, citatul în cauză: dintr-o recenzie a unei opere a autorului respectiv, dintr-un alt autor care l-a citat, etc."[10]

Nu este corect să citezi o lucrare consultată într-o altă sursă ca şi când ai fi lecturat-o în mod direct, la prima mână, ci întotdeauna se va indica sursa unde a fost întâlnită lucrarea.

II.1.2. Precizia

Acest aspect al exactităţii are o dublă dimensiune: rigoarea în folosirea terminologiei tehnice, de specialitate, şi precizia în modul de citare. În ce priveşte primul aspect, trebuie reţinut faptul că orice ştiinţă are termenii săi tehnici, limbajul său specific, care nu poate fi substituit cu altceva decât în mod incomplet, deoarece conţinutul semantic al unor termeni nu se suprapune perfect peste cel al sinonimelor folosite, chiar dacă au o semnificaţie

[10] A.G. Bagñón, *Metodologia teologica pratica. Dispense ad uso degli studenti*, p. 4.

asemănătoare: de exemplu, nu e același lucru a spune „separarea" dintre Biserică și stat, în loc de „independența" dintre Biserică și stat.[11]

În privința celui de-al doilea aspect, dacă facem referire la un autor, trebuie să precizăm toate datele necesare, pentru ca textul să poată fi localizat cu ușurință. Chiar dacă există mai multe modalități de citare, principiul rămâne constant valabil: ușurința identificării unui text citat. Poate acest lucru nu este obligatoriu pentru un jurnalist, dar este obligatoriu, în schimb, pentru un om de știință. În felul acesta poate fi urmărită o anumită filiație în gândirea celui care tratează o anumită tematică sau distanțarea față de gândirea altor specialiști din domeniu.

II.1.3. Integralitatea

Integralitatea constă în a lua în considerare, în manieră exhaustivă, bibliografia privitoare la argumentul tratat, cu excepția celei mai puțin corecte sau de o mai mică însemnătate științifică, care nu merită efortul de a fi luată în considerare. Însă diferențierea între ceea ce este esențial și ceea ce este secundar presupune o bună orientare în conținutul disciplinei, cunoașterea tematicii. Tocmai pentru aceasta, argumentul de cercetat (tema, subiectul) trebuie să fie foarte precis, punctual, bine delimitat.[12] În felul acesta se poate observa și orientarea în temă a autorului respectiv, deoarece numai cineva care cunoaște foarte bine tematica tratată se poate feri de pericolul subsidiarului, al neesențialului și poate să aleagă întotdeauna semnificativul. De exemplu, ar fi greșit să se facă o teză de licență (și cu atât mai mult o teză de doctorat) al cărei argument ar fi unul cu un grad mare de generalitate, ceea ce ar presupune un enciclopedism care în prezent nu mai este posibil și acceptabil din punct de vedere științific, dată fiind extraordinara dezvoltare a științelor în modernitate. Până în prezent s-a scris enorm în fiecare domeniu al cunoașterii, așa încât ar fi imposibilă cuprinderea unei tematici foarte vaste într-o singură lucrare și de către o singură persoană. În prezent, lucrările cu un grad mare de generalitate, cum ar fi dicționarele și enciclopediile sunt alcătuite de colective de autori foarte generoase.[13]

---

[11] A se vedea în acest sens A.G. Bagñón, *Metodologia teologica pratica. Dispense ad uso degli studenti*, p. 4.

[12] A se vedea în acest sens A.G. Bagñón, *Metodologia teologica pratica. Dispense ad uso degli studenti*, p. 5.

[13] De exemplu, la *Marele dicționar al religiilor* au colaborat un număr de 144 de specialiști din varii ramuri ale științei religiilor. A se vedea în acest sens *Grande dizionario delle religioni. Dalla preistoria ad oggi*, dir. Paul Poupard, Casala Monferratto, 2000.

II.2. Raționalitatea

Această parte a acriviei se poate divide și ea în trei elemente: *ordinea, congruența* și *critica constructivă.*

II.2.1. Ordinea

> „Ordinea se manifestă în justa distribuire a materialului despre care scriem: trebuie ca lucrarea să aibă o structură logică, o organizare unitară, ceea ce se demonstrează în realizarea unei adecvate distribuiri a ideilor, dezvoltându-le cu extensiunea (întinderea) corespunzătoare importanței lor și situându-le cum se cuvine în interiorul schemei generale a lucrării".[14]

Ordinea în redactarea unei lucrări se dovedește atunci când se progresează constant, pas cu pas, evitându-se salturile logice. La acestea din urmă se ajunge atunci când autorul arde etapele logice ale unei argumentări în care raționamentele provin unele din altele, presupunând că cititorul cunoaște tot ceea ce, în schimb, numai el are în minte. De aceea, firul roșu al argumentației trebuie să fie foarte clar tuturor cititorilor, deoarece pentru cei mai mulți dintre ei argumentul tratat este, probabil, unul inedit, iar salturile logice i-ar face să piardă înlănțuirea justă a ideilor.

Ordinea în redactare ajută la evitarea repetițiilor inutile: fiecare grup omogen de idei va fi expus cu extensia adecvată la locul potrivit și numai acolo. Oricum, dacă e nevoie să amintim cititorilor o anumită idee, se citează fragmentul în care ea va fi dezvoltată. Dacă lucrarea este bine alcătuită din punct de vedere logic, va anticipa puține idei (în acest caz se va face referirea utilizând abrevierea: vid. infra); dimpotrivă, uneori vor fi amintite unele idei care au fost studiate anterior cu extinderea adecvată (în acest caz se va uza abrevierea: vid. supra).[15]

II.2.2. Congruența

Congruența constă în rigoare logică, în a nu te contrazice, nici cu propria gândire, nici cu propriul sistem de referință. A contrazice propria gândire de la un capitol la altul într-o lucrare științifică îl descalifică total pe autor și

[14] A.G. Bagñón, *Metodologia teologica pratica. Dispense ad uso degli studenti*, p. 5.

[15] A se vedea în acest sens A.G. Bagñón, *Metodologia teologica pratica. Dispense ad uso degli studenti*, pp. 5-6.

trădează slaba stăpânire a tematicii tratate, motiv suficient pentru a pierde încrederea într-un asemenea autor. Acest defect poate fi cauzat de lipsa unui criteriu coerent, care are drept consecință încercarea de a armoniza ceea ce nu permite acest lucru și de a nu distinge între opiniile certe și cele incerte, dar poate trăda și o acută lipsă de rigoare logică și de organizare logică a minții autorului. O altă explicație ar fi aceea că documentarea s-a făcut la intervale mari de timp, iar diferitele informații acumulate, care conțineau date contradictorii, nu au fost supuse cu acrivie sistemului de referință al autorului, nefiind asimilate suficient.

Pentru a nu cădea în contradicții, în propriul sistem de referință, este necesar ca modul de argumentare să rămână constant în interiorul unei opere științifice. Există reguli universale, care admit o varietate relativă, în anumite limite. Dar, o dată ce a fost făcută alegerea propriului sistem de referință, trebuie urmat în mod implacabil.

II.2.3. Critica constructivă

Cercetătorul trebuie să aibă un spirit critic sănătos, exigența științifică de a nu se limita să primească datele de-a gata, fără să le supună unui examen atent de logică, trebuind căutat adevărul existent în ele. În acest demers, vor fi evaluate amănunțit atât izvoarele, utilizând edițiile cele mai de încredere (dacă este posibil, edițiile critice), cât și doctrina autorilor studiați sau propriile concluzii, făcând toate verificările și toate revizuirile de care e nevoie pentru a fi siguri de adevărul a ceea ce am scris.

Acest aspect trebuie avut permanent în vedere, inclusiv atunci când se lecturează o lucrare, și mai ales atunci când se recenzează. De multe ori recenziile nu expun decât aspectele pozitive ale unei lucrări, lipsind abordarea ei critică, ceea ce reprezintă o scădere a recenziei respective, deoarece nu pot fi trecute cu vederea aspectele mai puțin meritorii ale lucrării. Însă, ca principiu de bază: de fiecare dată critica se aduce operei și nu autorului și trebuie să fie una constructivă, nu demolatoare.

II.3. Claritatea

Un ultim aspect al acriviei vizează claritatea celor expuse, care poate fi divizată la rândul ei în trei elemente: *transparența, eleganța și concizia.*

II.3.1. Transparența

Opusă transparenței este ambiguitatea, multiplicitatea: cine scrie, când nu este sigur de ceea ce afirmă, tinde să prezinte opinia sa în mod ambiguu, folosind multe cuvinte. Teologul trebuie să exprime cu claritate profilurile precise ale propriei gândiri, adoptând o poziție clară, netă. Deci, dacă ceva nu este văzut cu claritate, trebuie să iasă din propria incertitudine: *de dubiis te certifica*.[16]

Transparența derivă din stăpânirea limbajului și din permanentele corecții. Nu e adevărat că a corecta scrierile ar fi o risipă de timp. Marele teolog medieval Toma d Aquino supunea manuscrisele sale la trei sau patru corecturi. În ele se pot vedea numeroase ștersături, adăugiri pe marginea paginii, etc, ceea ce astăzi contribuie la identificarea manuscriselor tomiste, la stabilirea autenticității lor. Fericitul Augustin, care a scris enorm, fiind cel mai prolific scriitor din Apusul creștin, a procedat altfel, însă tot în acest sens al transparenței, deoarece ciar dacă nu își corecta lucrările – cum a făcut Toma d Aquino - a reușit, la sfârșitul vieții să scrie o lucrare numită *Retractationes*, în care să-și corecteze toate greșelile constatate în numeroasele sale lucrări, fiind un privilegiat în acest sens. Această șansă nu a avut-o însă scriitorul bisericesc Origen, omologul Fericitului Augustin din Răsărit sub aspectul vastității operei, care nu a mai apucat să-și corecteze erorile doctrinare din numeroasele sale lucrări.

II.3.2. Eleganța

Eleganța stilului unei lucrări se referă la nevoia de a alege ideile adecvate și de a face abstracție de cele mai puțin adecvate, sau altfel spus, de a indica în textul lucrării ideile principale, iar cele secundare, colaterale să fie trecute în notele de la subsolul paginii. Cuvântul „eleganță" provine din latinescul *eligere*, care înseamnă a alege. În scris există pericolul interpolărilor, al adăugării ideilor colaterale ideilor centrale. În acest caz e de preferat să nu se întrerupă dezvoltarea normală a argumentării făcând digresiuni. De aceea, există uzanța ca în lucrările științifice să se folosească notele de la subsolul paginii, în care se pot consemna ideile mai puțin importante, anumite explicitări, trimiteri la alte lucrări, pe lângă indicarea bibliografiei folosite în argumentarea ideilor.

[16] A se vedea în acest sens A.G. Bagñón, *Metodologia teologica pratica. Dispense ad uso degli studenti*, p. 7.

II.3.3. Concizia

> „Stilul științific este sobru, concis, moderat (măsurat). Dacă se poate exprima o idee în două cuvinte e mai bine să nu se întrebuințeze trei. Pericolul contrar este amploarea, stilul emfatic (bombastic) și grandios, care apare foarte adesea în superflua prolixitate (neclaritate) a adjectivelor".[17]

Deci, în revizuirea propriei redactări, atitudinea obișnuită nu va fi aceea de adăugare a unor noi cuvinte sau fraze, ci de eliminare a celor inutile (superflue).

Pe de altă parte, trebuie știut că stilul științific este unul sobru, concis, folosindu-se de un limbaj tehnic foarte clar prin noțiunile utilizate, specifice disciplinei respective. Acest stil nu presupune folosirea unor figuri de stil bombastice specifice beletristicii, creațiilor literare în general.

III. Practici de cercetare neoneste

III.1. Lipsa de integritate academică

În acest studiu am dorit să combin aspecte ce țin de metodologia cercetării științifice cu etica academică; de aceea după partea întâi în care am arătat care ar trebui să fie calitățile cercetătorului și ce înseamnă acrivia științifică, arătând prin aceasta cum se realizează o cercetare științifică onestă, în partea a doua voi insista asupra aspectelor care intră sub incidența eticii universitare, referindu-mă la practicile neoneste de cercetare, în special la plagiat și la formele sale.

În toată activitatea de cercetare științifică derulată în orice universitate, în mediul academic în general, ar trebui să se remarce acrivia științifică și creațiile originale ale cercetătorilor: profesori și studenți. Lucrările realizate în mediul academic ar trebui să se caracterizeze prin integritatea științifică specifică acestuia. De aceea, atunci când se împrumută noțiuni, idei, sisteme de gândire, etc., din alte lucrări de specialitate, trebuie să se marcheze de fiecare dată acest lucru printr-o anumită modalitate de citare aleasă încă de la începutul lucrării. Din păcate, se pot constata în mediul academic actual, diverse forme ale lipsei de integritate, marcarcate prin lipsa referințelor biblio-

[17] A se vedea în acest sens A.G. Bagñón, *Metodologia teologica pratica. Dispense ad uso degli studenti*, p. 7.

grafice atunci când s-au făcut împrumuturi din alte lucrări, copierea de paragrafe sau de pagini întregi fără a indica sursa de informare.

D-na Emilia Șercan oferă mai multe exemple de comportamente neoneste, mai multe forme ale *înșelăciunii academice*, printre care amintește:

> „copierea sau încercarea de copiere în timpul unui examen sau evaluări; obținerea de răspunsuri de la un coleg în timpul unui examen sau evaluări; colaborarea sau consultarea în timpul unui examen cu alți colegi; schimbul de rezultate sau informații în timpul unui examen cu alți colegi; folosirea de fițuici, notițe sau a altor materiale în timpul unui examen sau evaluări; folosirea telefonului sau a altor mijloace electronice (căști) pentru a copia la un examen; promovarea unui examen la care s-a prezentat un alt coleg în locul tău; prezentarea unor lucrări (eseuri, referate, experimente de laborator etc.) realizate parțial sau integral de un alt coleg; prezentarea aceleiași lucrări (eseu, referat, experiment de laborator etc.) la mai multe materii; folosirea de scuze mincinoase pentru a motiva întârzierea sau lipsa de la cursuri, seminare sau examene; notarea prezențelor pentru colegi absenți."[18]

O altă formă a lipsei de integritate academică o reprezintă *sprijinirea înșelăciunii academice*, care poate fi definită ca fiind ajutorul oferit unui student pentru a trece un examen sau pentru a-și face numărul de prezențe la un curs. Problema aici nu o reprezintă faptul că studentul este ajutat de către un alt coleg, ci momentul când este dat acest ajutor. Dacă ar fi vorba despre un ajutor dat la însușirea noțiunilor mai dificile din curs, a unor explicații care să faciliteze învățarea, ajutor dat anterior exemenului, acest fapt nu ar intra sub incidența unui comportament neonest, ci faptul că ajutorul este dat în timpul examenului, reprezintă o formă a înșelăciunii academice. În această categorie, prof. Emilia Șercan nota următoarele fapte:

> „permisiunuea unui coleg să copieze din lucrarea ta în timpul unui examen sau evaluări; furnizarea de răspunsuri unui coleg în timpul unui examen sau evaluări; furnizarea către un coleg a

[18] A se vedea în acest sens Emilia Șercan, *Deontologie academică: ghid practic*, Editura Universității din București, București, 2017, pp. 17-18.

> unor lucrări realizate anterior de un alt student, cu scopul de a fi prezentate profesorilor; scrierea unor eseuri, referate, lucrări de licență sau disertație pentru alți studenți sau realizarea unor experimente sau lucrări de laborator; acoperirea absenței unui coleg care nu este prezent la curs; vânzarea de eseuri, referate, lucrări de licență sau disertație".[19]

Tot o formă de comportament neonest o reprezintă *fabricarea de date*, prin care înțelegem confecționarea de date sau rezultate și aici intră și cele obținute prin experimente de laborator, pentru a confirma ipoteza de lucru pe care o dorim confirmată prin cercetarea de laborator, de exemplu, cu scopul de a obține o notă de trecere sau de a duce la bun sfârșit o muncă de cercetare cum ar fi lucrarea de licență, disertația sau teza de doctorat. Printre exemplele de fabricare de date pot fi enumerate următoarele:

> „prezentarea unor date ficționale sau a unor date alterate ca fiind reale; falsificarea unor interviuri, mărturii, informații sau date și prezentarea lor ca fiind reale; adoptarea unui comportament incorect pe teren, cu scopul de a obține anumite tipuri de informații sau răspunsuri; adoptarea unor practici incorecte în munca de laborator pentru a obține un anumit rezultat".[20]

O modalitate foarte prezentă de comportament lipsit de onestitate științifică o reprezintă *plagiatul*, mai ales în rândul studenților, dar, din păcate, și printre unii profesori universitari. Prin plagiat se înțelege preluarea unor idei, pasaje, rezultate ale muncii unei alte persoane fără a indica acest lucru prin utilizarea ghilimelelor, care să marcheze citatul. Neutilizarea ghilimelelor înseamnă însușirea incorectă a muncii altcuiva, este o formă de furt intelectual și atrage după sine sancțiuni. În lucrarea sa, Emilia Șercan dă câteva exemple de situații de plagiat, cum ar fi:

> „copierea unor pasaje întregi din lucrările altor persoane în propriile teme (eseuri, referate, lucrări de licență, de disertație sau teze de doctorat) sau folosirea unor înregistrări, imagini fără a cita autorul; folosirea ideilor sau a opiniilor exprimate de alte

[19] E. Șercan, *Deontologie academică: ghid practic*, p. 18.
[20] E. Șercan, *Deontologie academică: ghid practic*, p. 18.

> persoane și a informațiilor publicate în lucrări sau prezentări publice fără a menționa provenienței acestora; parafrazarea cuvintelor sau a creației altor autori, prin folosirea unor sinonime sau schimbarea topicii, fără a indica autorul; prezentarea lucrării realizate de o altă persoană ca fiind creația studentului".[21]

Deși plagiatul reprezintă cea mai cunoscută și mediatizată formă a lipsei de onestitate științifică, se mai poate vorbi și despre *încălcarea proprietății intelectuale* cu sau fără a urmări un scop comercial. În această categorie se înscrie:

> „distribuirea neautorizată (inclusiv prin internet) a unor materiale didactice (cursuri universitare, înregistrări) furizate de către profesori, care sunt protejate de drepturi de autor, cu sau fără scopul de a obține foloase; folosirea lucrărilor (eseuri, referate, proiecte, înregistrări, experimente etc.) realizate de alte persoane și prezentarea acestora ca fiind creație personală".[22]

Există și alte forme de comportamente neoneste în activitatea academică și în cercetarea științifică, însă asupra acestora nu vom mai insista, urmând a ne preocupa doar de plagiat și de formele pe care această modalitate neonestă de cercetare le poate îmbrăca.

III.2. Plagiatul. Definiții și forme de plagiat

În problema prezentării plagiatului și a identificării formelor sale, am recurs la același ghid practic de Deontologie academică elaborat de Emilia Șercan și apărut la Editura Universității din București. În acest ghid practic întâlnim mai multe definiții date plagiatului, pentru ca apoi să fie prezentate formele de plagiat, cu exemplificări sugestive pentru fiecare formă în parte, ceea ce face din acest ghid practic un instrument foarte util, menit să-i instruiască pe toți cei ce activează în mediul academic, deopotrivă cadre didactice, dar și studenți, masteranzi și doctoranzi.

Respectivul ghid are menirea de a-i atenționa pe cei mai sus menționați asupra ispitei de a folosi una din formele de plagiat mai ușor sau mai dificil de identificat de programele informatice antiplagiat, dar care în ciuda acestui

[21] E. Șercan, *Deontologie academică: ghid practic*, p. 19.
[22] E. Șercan, *Deontologie academică: ghid practic*, p. 19.

fapt rămân tot modalități incorecte, neoneste de cercetare științifică, de care trebuie să se ferească.

Etimologic, cuvântul „plagiat" provine de la latinescul *plagarius* care inițial însemna „răpitor", „seducător", „tâlhar", de aici cuvântul fiind preluat de engleza de mai târziu sub forma *plagiary*, cuvânt care desemnează persoana „care ia în mod abuziv cuvintele sau ideile altuia".[23]

Plagiatul este definit în diferite moduri, existând mai multe definiții ale termenului în dicționare, la diverși cercetători, din punct de vedere juridic, însă toate se rezumă, pe scurt, la furtul de idei. Astfel, în DEX în dreptul cuvântului „plagiat" apar mai multe definiții dintre care o menționăm pe următoarea: a plagia înseamnă „a-și însuși, a copia total sau parțial ideile, operele etc. cuiva, prezentându-le drept creații personale; a comite un furt literar, artistic sau științific."[24]

Din punct de vedere juridic, legislația românească incriminează plagiatul în art. 4, alin. (1), lit. d) din Legea nr. 206 din 27 mai 2004 privind buna conduită în cercetarea științifică, dezvoltarea tehnologică și inovare (actualizată până la data de 28 ianuarie 2016*), astfel:

> „Plagiatul – expunerea într-o operă scrisă sau o comunicare orală, inclusiv în format electronic, a unor texte, expresii, idei, demonstrații, date, ipoteze, teorii, rezultate ori metode științifice extrase din opere scrise, inclusiv în format electronic, ale unor autori, fără a menționa acest lucru și fără a face trimitere la sursele originale".[25]

În afară de definiția juridică, dar pornind de la aceasta și în deplin acord cu ea, membrii Consiliului Național de Etică a Cercetării Științifice, Dezvoltării Tehnologice și Inovării (CNECSDTI) au formulat în modul următor definiția plagiatului:

> „Plagierea este preluarea de către un autor a unor elemente din opera de creație intelectuală a altui autor și prezentarea lor în

[23] Barnhart *apud* Park, 2003, cf. E. Șercan, *Deontologie academică: ghid practic*, p. 21.

[24] *Dicționarul Explicativ al Limbii Române*, cunsultat pe site-ul: https://dexonline.ro/definitie/plagiat, la data de 03.12.2021, ora 13:35.

[25] *Legea 206/2004 privind buna conduită în cercetarea științifică, dezvoltarea tehnologică și inovare*, consultată pe site-ul: http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/52457, la data de 03.12.2021, ora 13:53.

> spațiul public drept componente ale unei opere proprii. Plagiatul este rezultatul acțiunii de a plagia și se referă la opera generată prin preluarea ilegitimă, intenționată sau nu, din punct de vedere deontologic".[26]

În categorisirea plagiatului se ține cont și de faptul că este intenționat sau neintenționat, în funcție de săvârșirea acestui act cu bună-știință (plagiatul intenționat) sau atunci când apare în urma unor vicii de procedură în cercetarea științifică (plagiatul neintenționat), adică atunci când studenții nu cunosc regulile minime ale cercetării științifice. De aceea, cursul de etică și integritate academică din facultate ar trebui precedat de cel de metodologie, adică vorbindu-se anterior despre arta de a lucra științific, deprinzând normele de cercetare academică. În Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" din Arad, de exemplu, cursul de etică academică de la programele de masterat și de doctorat este precedat de cel de *Metodologie Teologică Practică*, tocmai pentru a-i deprinde pe studenții masteranzi și doctoranzi cu normele metodologice ale muncii științifice și abia apoi de a-i învăța cum să se ferească de comportamentele academice neoneste.

În lucrarea sa, profesoara Emilia Șercan face un excurs asupra diferitelor forme de plagiat intenționat, oferind un exemplu pentru fiecare formă în parte, pentru a fi cât mai explicită în expunere.[27] Astfel, vorbește despre *plagiatul copy-paste* sau *clonă* care presupune preluarea cuvânt cu cuvânt din lucrarea unei alte persoane fără a cita respectivul paragraf, adică fără utilizarea ghilimelelor; despre *plagiatul prin citare parțială*, care se aseamănă cu cel dintâi prin faptul că preia doar dintr-o singură sursă, însă intervine puțin asupra conținutului, intervențiile fiind minime, însă fără a menționa sursa din care se inspiră prin note de subsol sau paranteze sau prin folosirea ghilimelelor; *plagiatul prin parafrazare*, când diferența față de original se cereează prin folosirea unor sinonime, însă se păstrează conținutul de bază și nu se folosesc ghilimelele pentru a indica împrumutul; plagiatul prin mixare, la care se ajunge când se mixează fraze din mai multe surse și sunt folosite astfel încât să aibă sens. În acest caz, se poate vorbi totuși despre un efort personal al celui care preia, deoarece trebuie să armonizeze afirmațiile din sursele folosite. Este prezentat, în continuare, *plagiatul prin reciclare*, cunsocut și ca *autoplagiat*, care înseamnă folosirea propriei munci a auto-

[26] E. Șercan, *Deontologie academică: ghid practic*, p. 23.
[27] A se vedea în acest sens E. Șercan, *Deontologie academică: ghid practic*, pp. 29-38.

rului dintr-o lucrare publicată anterior, la care s-au făcut mici modificări, fără a specifica faptul că textul a mai fost publicat anterior; *plagiatul hibrid*, prin care se combină surse citate corect cu propoziții sau fraze copiate fără indicarea sursei originale, ceea ce demonstrează reaua intenție, audorul dovedind că și-a însușit tehnica cercetării științifice; *plagiatul prin confuzie*,

> „care combină propoziții, fraze sau paragrafe întregi din surse diferite care nu sunt atribuite... Mai exact, aecst tip de plagiat combină propoziții sau fraze, una câte una, în așa fel încât conținutul să fie din cât mai multe surse, chair dacă de multe ori acesta nu se potrivește și nu are cursivitate sau logică".[28]

Plagiatul mascat este un tip de plagiat în care autorul inventează surse inexistente sau inexacte, inducând în eroare cititorul în privința materialelor folosite. Prin această intenție dorește să mascheze plagiatul săvârșit. *Plagiatul de tip agregat* este considerat a fi lucrarea lipsită total de originalitate, lucrarea constituită dintr-un colaj de citate, fără nici o contribuție personală din partea autorului. O asemenea lucrare este lipsită de valoare științifică. *Plagiatul prin traducere* se realizează atunci când autorul unei cărți sau al unui studiu traduce anumite texte dintr-o limbă străină și nu le atribuie autorilor din care a făcut traducerea, ci și le însușește în mod fraudulos. *Plagiatul structural*, se referă la

> „copierea structurii argumentative a unei alte lucrări, pornind de la scopul și obiectivele acesteia, la sursele folosite, notele de subsol și metodologia de cercetare... Deși este o formă de plagiat dificil de identificat, acest lucru nu este imposibil mai ales dacă există erori preluate din articolul copiat, cum ar fi explicațiile din notele de subsol sau menționările bibliografice".[29]

O ultimă formă de plagiat menționată de E. Șercan este *plagiatul prin manipularea surselor*, care este o modalitate frecventă de plagiat, în care autorul citează corect dintr-o sursă folosind toate datele de identificare ale respectivei surse, după care folosește aceeași sursă sau altele, fără să mai citeze, fără să mai atribuie autorilor ideile împrumutate.

[28] E. Șercan, *Deontologie academică: ghid practic*, p. 34.
[29] E. Șercan, *Deontologie academică: ghid practic*, p. 37.

În loc de concluzii

Toate aceste forme de plagiat reprezintă tot atâtea forme ale unor tipuri de comportamente neoneste manifestate în câmpul cercetării științifice, fiind tot atâtea păcate săvârșite împotriva originalității și a încercării de a contribui, cât de puțin, la progresul științei. Pe de altă parte, reprezintă tot atâtea păcate împotriva onestității și a promovării în carieră pornind de la propria valoare. Arderea etapelor este o boală care i-a caracterizat pe unii în această perioadă postrevoluționară.

Plagiatul, ca cea mai cunoscută modalitate de comportament neonest din punct de vedere științific, reprezintă o formă de furt intelectual, sancționată de legile în vigoare, dar dincolo de legislație, este vorba despre o formă de onestitate față de tine însuți.

De aceea, trebuie insistat, inclusiv prin cursuri de etică și deontologie academică, pe un tip de comportament care să promoveze onestitatea științifică, iar prin unele cursuri de metodologie pe însușirea abc-ului cercetării științifice după toate normele în vigoare.

Anuar - Serie nouă
ISSN 2558 - 8605
An VI (2021)/6/ pp. 66 - 101

SFÂNTA TAINĂ A HIROTONIEI DUPĂ DREPTUL CANONIC ORTODOX

Pr. Prof. Univ. Dr. Constantin Rus

Abstract

In ecumenical dialogue, one of the most important problems to define was the nature of order. In other words every church had to define its understanding of order so that a dialogue could be possible. This happened and we now have the BEM document. What is then the reason for such a subject of study? How might such an enquiry be explained from a pastoral point of view? One of the reasons could be the lack of detailed historical studies of the Byzantine perspective on order. This lack of materials was both a problem and a challenge. As a method of approach I preferred the one formulated by William J. Chriss in his definition of canonology: textual study of the canons themselves, reviewing the interpretations and historical contextualisation. Another problem of approach was the different attitude of the orthodox canonists towards the canons. The perspective that I have adopted in this study is the moderate attitude which distinguishes between the unchangeable teaching of faith and the changeable disciplinary canons on the one hand, and on the other hand, that based on the distinction made by Zonaras, which distinguishes between the canons of the ecumenical councils and those of the local councils. I will begin with a short introduction to Byzantine canon law, followed by a descriptive approach of the canons. The most important will be shortly described so that a general image of the clergy can be obtained. I will analyse first the canons of the ecumenical councils (traditionally seven in number), the Apostolic Canons followed by the canons of the local councils.

After that the canons of the Greek Fathers of the Church and some of their canonical letters will be examined. In the analysis not all the canons referring to the clergy will be mentioned, but particularly the ones that could give hints about the Byzantine theological understanding of order as much as it can be seen from the canonical corpus. The analysis of the canons will be followed by a terminological examination. This examination is important because of the tendency of the vocabulary of ordination to become technical. There are several terms to describe the clerical rank, the ordination itself and there is also a rich vocabulary to express the deposition situations. Each term has its own particular emphasis. They will also be presented starting with the understanding that they had in classical Greek.

Keywords

Corpus canonum, ordination, cheirotonia cheiroesia, taxis, caterisire, depunere

Introducere

În dialogul ecumenic, una dintre cele mai importante probleme de definit a fost natura hirotoniei. Cu alte cuvinte, fiecare biserică trebuia să-și definească înțelegerea hirotoniei, astfel încât să poată fi posibil un dialog. Acest lucru s-a întâmplat și acum avem documentul BEM. Care este motivul unui astfel de subiect de studiu? Cum ar putea fi explicată o astfel de cercetare din punct de vedere pastoral?

Unul dintre motive ar putea fi lipsa unor studii istorice detaliate ale perspectivei asupra hirotoniei. Un studiu al doctrinei răsăritene a hirotoniei paralel cu lucrarea monumentală a lui Puglisi asupra Bisericii apusene trebuie încă să apară. Această lipsă de materiale a fost atât o problemă, cât și o provocare. Ca metodă de abordare, am preferat-o pe cea formulată de William J. Chriss în definiția sa a canonologiei[1]: studiul textual al canoanelor însăși, trecând în revistă interpretările și contextualizarea istorică.

O altă problemă de abordare a fost atitudinea diferită a canoniștilor ortodocși față de canoane. Chriss a dat câteva exemple bune de tradiționaliști pentru care canoanele ar trebui respectate ad litteram (de exemplu, Chrisostomos din Etna), moderate (Kallistos Ware) și liberale (John Erickson)[2].

[1] W. J. Chriss, *Canonology: Redefining Canon Law from an Eastern Perspective*, în http://works.bepress.com/william_chriss/, p. 4, accesat la 21 februarie 2021.

[2] W. J. Chriss, *Canonology*…, p. 2 și urm.

Perspectiva pe care am adoptat-o în acest studiu este atitudinea moderată care face distincția între învățătura neschimbabilă a credinței și canoanele disciplinare schimbătoare, pe de o parte, și, pe de altă parte, cea bazată pe distincția făcută de Zonaras, care face distincția între canoanele Sinoadelor Ecumenice și cele ale Sinoadelor locale[3].

Atunci când avem de-a face cu dreptul canonic ortodox, un alt concept care trebuie luat în considerare este cel al iconomiei (*oikonomia*). Diferența dintre conceptul latin de dispensație și cel de iconomie este că singura graniță pentru aplicarea iconomiei este definiția credinței. Prin urmare, în comparație cu legile seculare, canoanele au putere relativă, dar valabilitate absolută, în timp ce celelalte sunt de putere absolută, dar valabilitate relativă - pot fi schimbate.

Viziunea ortodoxă modernă asupra ordinii este modelată pe modelul și conceptele tridentine. Prin mărturisirile de credință din secolul al XVII-lea, Bisericile Ortodoxe au adoptat acest model care contrastează cu viziunea tradițională. Ceea ce a făcut ca această schimbare să pară acceptabilă a fost o distincție anterioară începând cu secolul al VIII-lea, între hirotonie (*cheirotonia*) și hirotesie (*cheirothesia*). Împărțirea acestor doi termeni (unul care înseamnă hirotonie și celălalt doar o binecuvântare pentru treptele inferioare) a avut implicații profunde. Viziunea tradițională a fost lăsată în urmă pentru un sistem din ce în ce mai piramidal. Această schimbare artificială și târzie a făcut posibilă pierderea unei înțelegeri organice a Bisericii, rezultatul fiind un corp eclezial polarizat, organizat ca o piramidă cu episcopul în vârf opunându-se laicilor. Decalajul dintre cler și mireni s-a adâncit în timp atât de mult încât au fost acceptate doctrine extreme, precum schimbarea ontologică care se întâmplă cu hirotonia.

Voi începe cu o scurtă introducere în dreptul canonic ortodox, urmată de o abordare descriptivă a canoanelor. Cele mai importante vor fi descrise pe scurt, astfel încât să se poată obține o imagine generală a clerului. Voi analiza mai întâi canoanele Sinoadelor Ecumenice (în mod tradițional șapte la număr), canoanele apostolice urmate de canoanele Sinoadelor locale. După aceea, vor fi examinate canoanele Părinților greci ai Bisericii și unele dintre Epistolele lor canonice. În analiză nu vor fi menționate toate canoanele care se referă la clerici, dar în special cele care ar putea da indicii despre

[3] W. J. Chriss, *Canonology*..., pp. 11-13.

înțelegerea teologică bizantină a hirotoniei atât cât se poate vedea din *corpus*-ul *canonic.*

În prezentarea canoanelor nu am urmărit aspectul cronologic al canoanelor. Poate că acest lucru ar fi beneficiat de studiu în identificarea momentelor precise în care s-au produs schimbări și ar fi clarificat dependența sinoadelor dintre ele. Am ales în schimb să urmez clasificarea lui Zonaras (un canonist bizantin din secolul al XII-lea). El a abordat canoanele după „o ordine a greutății izvoarelor"[4]. Aceasta înseamnă că Sinoadele Ecumenice au mai multă autoritate decât decizia luată de Sinoadele locale, iar canoanele mai recente au mai multă autoritate decât cele mai vechi. Această ordine de autoritate fiind dată, deoarece încercăm să identificăm indicii de teologie care stau la baza canoanelor, este ușor de văzut de ce clasificarea după autoritate este preferabilă celei cronologice.

Analiza canoanelor va fi urmată de o examinare terminologică. Această examinare este importantă din cauza tendinței vocabularului hirotoniei de a deveni tehnic. Există mai mulți termeni pentru a descrie rangul clerical, hirotonia însăși și există, de asemenea, un vocabular bogat pentru a exprima situațiile de depunere. Fiecare termen are un accent deosebit. De asemenea, ei vor fi prezentați începând cu înțelegerea pe care o aveau în greaca clasică.

1. Hirotonia după canoanele Sinoadelor Ecumenice și apostolice

Izvoarele fundamentale dreptului canonic ortodox sunt în primul rând Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție; rânduielile apostolice (*Didahia, Didascalia, Constituțiile apostolice*) și canoanele.

Cele mai importante sunt canoanele celor șapte Sinoade Ecumenice: Niceea (325), Constantinopol (381), Efes (431), Calcedon (451), Constantinopol (691)[5] și Niceea (787). Canoanele apostolice, deși nu au origine apostolică, au fost acceptate în *corpus*. Canoanele unor Sinoade locale sunt, de asemenea, izvoare ale dreptului canonic ortodox: Cartagina (256), Ancira (314), Neocaesareea (314-325), Gangra (340), Antiohia (341), Laodiceea (342-381), Sardica (343), Constantinopol (394) și Cartagina (419).

Fie unii dintre Sfinții Părinți ai Bisericii au emis canoane, fie au fost extrase de posteritate din scrierile lor. Aceste canoane aparțin: Sfântului Dionisie al Alexandriei (†264), Sfântului Grigorie Taumaturgul (†270), Sfântului

[4] W. J. Chriss, *Canonology…*, p. 13.
[5] A emis canoane atât pentru Sinodul al V-lea, cât și pentru Sinodul al VI-lea.

Petru al Alexandriei (†311), Sfântului Atanasie cel Mare (†373), Sfântului Vasile cel Mare (†379), Timotei al Alexandriei (†385), Sfântului Grigorie de Nazianz (†389), Sfântului Amfilohie de Iconiu (†395), Sfântului Grigorie de Nyssa (†395), Teofil al Alexandriei (†412), Sfântului Chiril al Alexandriei (†444), Sfântului Ghenadie al Constantinopolului (†471) și Sfântului Tarasie al Constantinopolului (†806).

Pe lângă toate aceste canoane, canoniștii bizantini au acceptat un chestionar al unor călugări, un pseudoepigraf al patriarhului Nichifor al Constantinopolului și unele penitențiale atribuite Sfântului Atanasie, Sfântului Ioan Gură de Aur și Sfântului Ioan Postitorul.

Au existat mai multe Sinoade constantinopolitane care au emis canoane. Acestea împreună cu comentariile canoniștilor bizantini (din secolul al XI-lea încoace) au fost acceptate și în colecțiile canonice bizantine.

Canonul 2 al Sinodului al VI-lea Ecumenic a ratificat toate Sinoadele Ecumenice și locale până la anul 691. Nu a existat niciodată o limită precisă la care sunt toate legile bisericești ale Bisericii Ortodoxe. Unul dintre motive a fost așa-numita „simfonie" – relația armonioasă dintre Biserică și stat. Toate canoanele erau, de asemenea, legi ale statului valabile în tot imperiul. Colecțiile în care au circulat s-au numit *Nomocanoane* (*Nomokanonoi*), ceea ce înseamnă literalmente legi și canoane.

De aceea, o barieră precisă până la care sunt exact legile bisericești și până la care cele laice nu au existat niciodată. Una dintre primele încercări de a oferi o colecție cuprinzând toate canoanele Bisericii a fost realizată în anu 1800 de către cei doi călugări greci, Agapie și Nicodim Aghioritul. Ea s-a numit *Cârma* sau *Pidalion*. Textul canoanelor a fost preluat în principal din *Synodikon*-ul lui W. Beveridge. Fiecărui canon Nicodim i-a adăugat o sinteză a comentariilor lui Alexie Aristen, Matei Blastares, Teodor Balsamon și Ioan Zonaras, toți fiind renumiți canoniști bizantini (secolele XI-XIII). La aceste comentarii a adăugat propriile sale comentarii și toate acestea au dus la o colecție foarte voluminoasă. Ea a fost tradusă în curând în majoritatea Bisericilor Ortodoxe și a devenit colecția canonică oficială a Bisericii Ortodoxe.

O altă încercare ortodoxă mai erudită de a publica o colecție canonică a fost realizată de G. A. Ralli și M. Potli în anul 1852[6]. Cele șase volume masive au avut un succes în lumea ortodoxă spre dezamăgirea cardinalului Pitra,

[6] G. A. Ralli și M. Potli, *Syntagma ton theion kai hieron kanonon*, 6 vols., Thesaloniki, Ekdoseis Bas. Rigopoulou, 2002.

un mare adversar al colecției[7]. O caracteristică simptomatică a acestei colecții este că ea conține o mulțime de legi bizantine seculare amestecate cu cele bisericești.

1. 1. Sinodul I Ecumenic

Sinod I Ecumenic a avut loc la Niceea în anul 325. El a fost convocat de împăratul Constantin cel Mare pentru a rezolva criza generată de arianism. La acest Sinos au participat un număr de 318 episcopi.

Canonul 1 reglementează problema celor care s-au exclus în mod intenționat, interzicându-le să fie hirotoniți sau, dacă erau deja în cler (*to klero*), cerându-le să se oprească. Utilizarea termenului *to klero* este după părerea lui Hefele un semn de relație cu utilizarea anterioară a termenului în canoanele apostolice. Leclercq consideră canoanele ulterioare posterioare *corpus*-ului *niceean*[8]. Practica autocastrării, motivată de o evlavie neînțeleasă, nu era aparent rară în Biserica primară. Origen este un caz celebru. Canonul nu sancționează cazurile naturale de mutilare sau din cauza persecuțiilor.

Episcopul trebuie să fie instalat (*kathistasthai*) de către toți episcopii din provincie sau cel puțin de trei, cu acordul dat de ceilalți. În această condiție, hirotonia (*cheirotonian*) poate continua[9]. Acest canon ridică o serie de probleme terminologice. Joannou traduce cuplul *kathistasthai / cheirotonian* cu alegere[10]; Hefele cu alegere / sacră[11] și Cummings cu instalat / hirotonie[12]. După cum a subliniat pe bună dreptate Leclercq, la vremea respectivă, termenii erau practic folosiți alternativ[13]. Deși etimologic termenul *cheirotonia* implică un vot sau alegere, aici este folosit ca termen tehnic pentru hirotonie. *Kathistasthai* înseamnă a desemna, a instala, a stabili, a face[14] și astfel aici

[7] J. B. Pitra, *Des canons et des collections canoniques de l'Église Grecque d'après l'étition de M. G. A. Ralli*, Durand, Paris, 1858.

[8] J. Hefele și H. Leclerq, *Histoire des conciles d'après les documents originaux*, t. I, part. 1, Paris, Letouzey et Ané, 1907, p. 529.

[9] Cf. canonul 4 al Sinodului I Ecumenic.

[10] P.-P. Joannou, *Discipline Generale Antique (IIe -IXe s.),* t. I, part. 1: Les canons des conciles oecumeniques, Abbatia S. Mariae Cryptaeferratae, 1961, p. 26.

[11] J. Hefele și H. Leclerq, *Histoire des conciles…*, vol. I, part. 1, pp. 539-540.

[12] Agapie și Sfântul Nicodim (eds.), *The Rudder (Pedalion) of the Metaphorical Ship of the Holy Catholic and Apostolic Church of the Orthodox Christians, Or All the Sacred and Divine Canons*, translated by D. Cummings, Chicago Illinois, The Orthodox Christian Educational Society, 1957, p. 168.

[13] J. Hefele și H. Leclerq, *Histoire des conciles…*, vol. I, part. 1, p. 545.

[14] G. W. H. Lampe, *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford, Clarendon Press, 1961, p. 690.

în sensul de hirotonie. Punctul de înțelegere dacă termenii se referă la alegere este de a înțelege participarea laicilor la procesul de admitere în cler.

Canonul 8 prescrie modul în care clericii care se numeau „catari" (*katharous*) ar trebui să fie recunoscuți în cazul în care vor să adere la Biserica cea sobornicească și apostolică: prin punerea mâinilor (*cheirothetoumenos*) vor rămâne în cler. În locurile în care sunt singurii hirotoniți (*cheirotonethentes)* vor rămâne în aceeași poziție, dar acolo unde există un episcop al Bisericii sobornicești, episcopul desemnat pentru cei numiți „catari" va sluji ca preot sau, dacă este cazul din motive de demnitate, va împărtăși numele de episcop, dar fără autoritate reală. Există câteva probleme ridicate de acest canon, dintre care prima este natura punerii mâinilor.

Nicodim Aghioritul o interpretează ca un act penitențial[15] invocând distincția făcută în secolul al VIII-lea de Patriarhul Tarasie între *cheirotonia / cheirothesia*[16]. Aceasta este o interpretare anacronică. Termenii au fost folosiți în mod alternativ. Dar într-adevăr contradicția rămâne. Ce a fost acea punere a mâinilor dacă este recunoscută hirotonia lor (*cheirotonethentes*)? O soluție atractivă este dată de Beveridge. Potrivit acestuia, punerea mâinilor se referea la laicii care intrau în Biserica sobornicească, care erau eligibili pentru a deveni clerici, în timp ce a doua parte a canonului a recunoscut hirotonia celor care se numeau „catari". Există, de asemenea, cazurile episcopilor care trebuiau să slujească ca preoți sau ai episcopilor care împărtășeau doar numele de episcop. A fost aceasta doar o soluție conjecturală sau au existat astfel de cazuri în Biserica sobornicească?

Laicii care aveau impedimente și erau încă promovați / aduși (*proechthesan*) la preoție nu sunt primiți de Canon (*ho kanon ou prosietai*)[17]. Acesta este și cazul lapsilor care ar trebui să fie caterisiți[18].

Canonul 15 interzice transferul episcopilor, preoților sau diaconilor din locul în care au fost numiți. Se pare că aceasta a fost o problemă importantă în Biserica Răsăriteană. Ca exemplu, este cazul Sfântului Grigorie Teologul care a fost destituit de la Constantinopol pe motiv că a fost hirotonit anterior pentru episcopia de Sasima. În cazul în care clericii nu s-au întors la parohia originală, canonul 16 le anulează hirotonirea, adică hirotonia lor să fie nulă (*akyros esto he cheirotonia*).

[15] Așa cum poate fi găsit și în *Constituțiile Apostolice.*
[16] Agapie și Sfântul Nicodim (eds)., *The Rudder (Pedalion)*, pp. 176-177.
[17] Cf. canonul 9 al Sinodului I Ecumenic.
[18] Cf. canonul 10 al Sinodului I Ecumenic.

Pentru o lungă perioadă de timp în istoria Bisericilor apuseane și orientale, a persistat problema priorității dintre diaconi / arhidiaconi și preoți. Canonul 18 stabilește limitele. Diaconii sunt doar slujitori ai episcopilor, fiind inferiori preoților. Astfel, reprezentarea triunghiulară timpurie a clericilor cu preoții și diaconii aflați sub autoritatea episcopului devine o linie descendentă sau o piramidă în care diaconul este supus atât episcopului, cât și preotului. Dacă nu respectă această prescripție, diaconul trebuie suspendat sau, după cuvintele canonului, să înceteze din diaconie (*pepaustho tes diakonias*).

Canonul 19 al Sinodului I Ecumenic ridică o serie de probleme, deoarece este contradictoriu în formularea sa. Canonul reglementează admiterea paulianiștilor în Biserica sobornicească. Botezul lor nefiind valabil din cauza ereziilor trinitare, ar trebui să fie rebotezați. Datorită botezului lor invalid, canonul invalidează și hirotonia lor. Prin urmare, cei care erau clerici paulianiști, daca sunt găsiți vrednici, ar trebui sa fie hirotoniți de către episcopul Bisericii sobornicești. Prima contradicție a canonului se află în următoarea recomandare. În cazul în care nu sunt considerați vrednici, canonul prevede că ar trebui să fie caterisiți (*kathaireisthai*). Canoniștii bizantini, observând contradicția, au interpretat-o în sensul că, dacă botezul a fost numit botez, chiar dacă în realitate nu a fost, în același mod, deși nu aveau o hirotonie autentică, Părinții sinodului au vorbit despre caterisire[19].

Diaconițele și cei numărați în cler trebuie tratați la fel (*hosautos*). Acest lucru implică faptul că, dacă sunt găsite demne, diaconițele ar trebui rehirotonite. Această afirmație este în contradicție deschisă cu sfârșitul canonului: „Ne-am referit însă la diaconițele care au fost numărate în această treaptă, deși nu au nici măcar vreo hirotesie (gr. *Cheirothesian*), prin urmare ele să fie desigur socotite în rândul laicilor”[20].

Sfântul Nicodim, în *Pidalion*, interpretează în această ultimă parte a canonului ca referindu-se la diaconițele paulianiste care se presupune că nu au primit hirotonia[21]. Traducerea franceză a lui Joannou implică literalmente același lucru[22]. O soluție pentru a evita această contradicție a fost înlocuirea în unele manuscrise a primei mențiuni despre diaconițe, care este și prima apariție istorică a acestei forme feminine a grecescului *diakonos*, cu forma

[19] Agapie și Sfântul Nicodim (eds.), *The Rudder (Pedadion),* p. 193.
[20] Agapie și Sfântul Nicodim (eds.), *The Rudder (Pedalion),* p. 192.
[21] Agapie și Sfântul Nicodim (eds.), *The Rudder (Pedalion),* p. 194.
[22] P.-P. Joannou, *Les canons des conciles oecumeniques*, p. 41.

masculină a diaconilor[23]. O alta a fost interpretarea anacronică a termenului *cheirothesian* ca fiind o simplă binecuvântare și nu o hirotonire, o ipoteză nesusținută de utilizarea contemporană a celor doi termeni.

1. 2. Sinodul al II-lea Ecumenic

Sinodul al II-lea Ecumenic a avut loc în anul 381 la Constantinopol. Convocat de către împăratul Teodosie I, el a rezolvat dezbaterile pnevmatologice care au tulburat Răsăritul creștin.

Comparându-l cu Sinod I Ecumenic, este mai puțin bogat în referințe privind natura hirotoniei. El folosește în principal aceeași terminologie tehnică. Canonul 4 rezolvă problema lui Maxim Cinicul și a neorânduielii ce s-a produs în Constantinopol din cauza lui. El este declarat episcop invalid, el însuși și pe toți pe care i-a hirotonit în orice treaptă clericală s-ar (*bathmo*) s-ar afla. Hirotonia lor este declarată nulă și fără putere (*genomenon akyrothenton*). Hefele afirmă că natura acestei invalidări nu este foarte clară, deoarece distincția dintre depunerea sacramentală și cea funcțională va apărea doar mai târziu. Există, totuși, exemple istorice izolate care ar putea da indicii despre o astfel de distincție[24]. Afirmația sa este adevărată dacă se referă la dreptul canonic occidental, deoarece în *corpus*-ul canonic răsăritean nu se susține niciodată o astfel de distincție. Există, totuși, exemple istorice izolate care ar putea da indicii despre o astfel de distincție.

1. 3. Sinodul al III-lea Ecumenic

Sinod al III-lea Ecumenic a avut loc la Efes în anul 431. El a fost convocat de către împăratul Teodosie al II-lea și s-a ocupat de controversa nestoriană. El a emis opt canoane.

Canonul 1 îi îndepărtează din rangul / treapta episcopatului (*tou bathmou tes episcopes ekblethenai*) pe cei care au făcut parte din erezie. Chiar și cei care au semnat caterisirea lui Nestorie, dar s-au alăturat apostaziei, trebuie să fie înstrăinați de preoție (*hierosynes / sacerdotio*) și să cadă din treapta lor[25].

---

[23] J. Hefele și H. Leclerq, *Histoire des conciles…*, vol. I, part. 1, p. 616.

[24] J. Hefele și H. Leclerq, *Histoire des conciles d'après les documents originaux*, t. II, part. 1, Paris, Letouzey et Ané, 1908, p. 28.

[25] Cf. canonul 2 al Sinodului III Ecumenic.

Canonul 7 leagă gândirea eretică de caterisire. Clericii, fie că sunt episcopi sau preoți, trebuie să fie înstrăinați (*allotrious/apallotriousthai*) de rangul lor, în timp ce laicii trebuie să fie anatemizați.

Sfântul Nicodim Aghioritul, în *Pidalionul* lui, imediat după canoanele Sinodului, plasează o scrisoare a Sinodului Ecumenic adresată Sinodului Bisericii din Pamfilia despre Eustatie, vechiul lor episcop[26]. Eustatie, fiind hirotonit legal, a întâmpinat circumstanțe dificile și a demisionat. Un alt episcop a fost hirotonit în locul lui. Dar bătrânul Eustatie a cerut Sinodului să îi acorde onoarea și titlul de episcop și comuniunea episcopatului. Cu toate acestea, i s-a interzis să celebreze slujbe sau să săvârșească hirotonii de unul singur. Canoniștii bizantini observaseră riscul rezultat din acest precedent: episcopii puteau demisiona din episcopia lor, dar păstrau totuși numele, demnitatea și lucrarea episcopiei[27]. Dar acest lucru este strict interzis de multe alte canoane care neagă dreptul de transfer sau de a avea orice fel de hirotonire absolută, așa cum vom vedea mai târziu la Sinodul al IV-lea Ecumenic. Principiul legăturii cu comunitatea sau biserica pentru care ai fost hirotonit are implicații teologice foarte importante.

1. 4. Sinodul al IV-lea Ecumenic

Sinodul al IV-lea Ecumenic a avut loc în anul 451 la Calcedon. El a fost convocat de împăratul Marcian și au participat peste 500 de episcopi. Sinodul a decis asupra caracterului unirii dintre cele două naturi ale lui Hristos – divină și umană. Sinodul a emis 30 de canoane.

Canonul 2 al acestui Sinod invalidează toate hirotoniile sau promovările în treaptă care au fost făcute în schimbul banilor. Cel hirotonit nu numai că este declarat nul de orice cinste și treaptă, dar chiar și cel care hirotonește riscă să-și piardă titlul. Simoniacul trebuie înstrăinat atât de vrednicia, cât și de promovarea (*allotrios tes axias e tou frontismatos*) în treapta pe care a câștigat-o. Hefele explică faptul că *axias* se referă la hirotonie iar *frontismatos* se referă la plasamentele temporare în slujba Bisericii[28].

Canonul 6 interzice hirotoniile absolute. Pentru înțelegerea doctrinei hirotoniei în Biserica Răsăriteană, acest canon este foarte important. Se afirmă că nimeni nu va fi hirotonit fără un titlu / absolut / în sine (*Medena apolelymenos cheirotoneisthai / Nullum absolute ordinari debere*). Se pare că

[26] Agapie și Sfântul Nicodin (eds.), *The Rudder (Pedalion),* p. 236-237.
[27] Agapie și Sfântul Nicodim (eds.), *The Rudder (Pedalion),* p. 237.
[28] J. Hefele și H. Leclerq, *Histoire des conciles…*, vol. II, part. 2, p. 774.

aceasta nu era o practică rară[29]. Numele bisericii, a mănăstirii sau al altarului unui martir pentru care a fost săvârșită hirotonia trebuia pronunțat în mod specific (*pronuntietur*). Hirotoniile absolute au fost declarate nule (*akyron echein*). Canonul folosește alternativ *cheirotonia* și *cheirothesia*. Faptul că, pentru a fi valabilă, o hirotonie trebuia să depindă de o anumită biserică sau mănăstire are implicații teologice profunde care vor fi explorate în continuare. Acest canon este un argument major pentru distincția care va avea loc mai târziu în special în dezvoltarea apuseană a dreptului canonic. În gândirea răsăriteană preoția nu este un dar sau o posesie personală, ci este dată pentru comunitate și în numele comunității, episcopul, preotul sau diaconul fiind doar purtătorul acelui dar. În afara bisericii pentru care a fost hirotonit un candidat, hirotonia este nulă și fără putere. De aceea, atâtea canoane interzic transferul sau mutarea dintr-o parohie sau episcopie în alta.

Canonul 10 confirmă această concepție, interzicând transferul sau păstorirea a două biserici simultan. În cazurile în care transferul a fost deja realizat, clericul trebuie să rămână acolo, dar fără beneficiile din partea fostei biserici.

O caracteristică explicită a hotărârilor canonice ale Sinodului al IV-lea Ecumenic este utilizarea interschimbabilă a termenilor *cheirotonia* și *cheirotesia*. Un alt exemplu este canonul 15 care reglementează limita de vârstă pentru hirotonia diaconițelor. Acest aspect este interesant în acest caz particular din cauza dezbaterii generate ale distincțiilor ulterioare dintre cei doi termeni în sensul hirotoniei vs. binecuvântare. Utilizarea interschimbabilă ar putea da un indiciu asupra naturii hirotoniei diaconale a femeilor.

Canonul 29 stabilește regula depunerilor episcopale. Textul canonului este de fapt un fragment al celei de-a patra sesiuni a sinodului, referitor la doi episcopi, Fotie și Eustatie, care au fost demiși din episcopia lor, dar li s-a permis să rămână și să slujească ca preoți. Deoarece acest canon nu este prezent în vechile colecții canonice, Hefele presupune că a fost introdus de un copist ulterior[30]. Părinții au decis că un episcop nu trebuie niciodată coborât la rangul de preot pentru că, dacă există un motiv real pentru o astfel de coborâre, nici el nu este demn de preoție. Coborârea unui episcop la rangul de preot este descrisă în termenii de sacrilegiu (*ierosilia*). El trebuie fie să fie readus în demnitatea și funcția episcopatului în cazul în care nu este vinovat, fie să fie demis din preoție dacă este vinovat.

[29] J. Hefele și H. Leclerq, *Histoire des conciles...*, vol. II, part. 2, p. 787.
[30] J. Hefele și H. Leclerq, *Histoire des conciles...*, vol. II, part. 2, p. 827.

1. 5. Sinodul al VI-lea Ecumenic (V-VI)

Sinodul al V-lea Ecumenic nu a emis niciun canon. În schimb, când s-a adunat Sinodul al VI-lea Ecumenic, a emis o colecție substanțială de 102 canoane. El a fost numit Sinodul Quinisext / Penthekte sau Trulan după locul palatului imperial unde a avut loc. Sinodul s-a adunat în anul 691 și a fost convocat de către împăratul Iustinian al II-lea cu intenția precisă de a crea o uniformitate canonică bisericească pentru Imperiul Bizantin. Canoanele de la 3 la 40 reglementează situația clerului.

Sinodul interzice căsătoria a doua sub pedeapsa caterisirii[31]. Probabil pentru același argument, Părinții sinodali interzic căsătoria după hirotonire. Ipodiaconul, diaconul și preotul trebuie să se căsătorească înainte de a fi hirotoniți[32]. Clericii nu au voie să locuiască în casă cu alte femei decât rude apropiate[33]. Canonul 7 întărește prioritatea preoților asupra diaconilor.

Canoanele 12 și 13 prescriu pentru prima dată într-un Sinod Ecumenic celibatul episcopilor. Preoților, diaconii și ipodiaconilor li s-a permis să se căsătorească și li s-a interzis să se despartă din motive de evlavie. Simțind discrepanța dintre practica biblică / tradițională a Bisericii[34] și noua decizie, comentatorii bizantini au încercat să argumenteze despre această decizie, invocând unele canoane ale Sinodului din Gangra și o interpretare a Sfântului Ioan Gură de Aur. Canonul a impus separarea dintre soție și soțul-episcop. Înțelegem din aceasta că episcopii au fost aleși din clerici căsătoriți sau, în unele cazuri, laici căsătoriți? Un sinod ulterior (*Sf. Sofia*) va sublinia incompatibilitatea dintre monahism și instituția episcopală. Canonul 2 al acestui Sinod din 879 interzice episcopilor să-și asume jurămintele monahale, deoarece nu pot fi atât învățători, cât și ucenici. În ciuda acestui lucru, majoritatea episcopilor din secolele următoare vor fi aleși dintre călugări. Nu mai târziu de anul 861, a avut loc la Constantinopol un Sinod și numit *Proto-Deutera*, în canonul 17, mărturisește despre alegerea episcopilor atât dintre laici, cât și dintre călugări[35].

---

[31] Cf. canonul 3 al Sinodului VI Ecumenic.
[32] Cf. canonul 6 al Sinodului VI Ecumenic.
[33] Cf. canonul 5 al Sinodului VI Ecumenic.
[34] Pentru mai multe detalii despre starea civilă a clerului răsăritean, a se vedea Chr. Knetes, „Ordination and Matrimony in the Eastern Orthodox Church", în *The Journal of Theological Studies*, XI (1910).
[35] Agapie și Sfântul Nicodim (eds.), *The Rudder (Pedalion)*, p. 473.

Preotul trebuie să aibă cel puțin 30 de ani înainte de a fi hirotonit, diaconul 25, diaconița 40[36] și ipodiaconul 20[37]. Din nou, este important să menționăm că atât pentru diaconițe, cât și pentru ipodiaconi, verbul folosit pentru hirotonire este *cheirotoneo*.

Împotriva reglementărilor anterioare, canonul 17 acceptă transferul de la o biserică la alta numai cu acordul scris al episcopului.

Deși canonul 29 al Sinodului al IV-lea Ecumenic a descris ca sacrilegiu coborârea episcopilor la rangul de preoți oricare ar fi motivul, canonul 20 al Sinodului al VI-lea Ecumenic afirmă că, dacă un episcop învață public într-o altă episcopie, trebuie să-și piardă funcțiile episcopale și să slujească doar ca preot.

Clericii caterisiți, dacă s-au pocăit cu adevărat, li s-a permis să aibă tunderea clericală bucurându-se de cinstea rangului lor[38]. Sfântul Nicodim Aghioritul în comentariul său afirmă că tunderea se referea doar la recâștigarea cinstei rangului, dar nu la repoziționarea efectivă în funcția preoțească[39]. Acest tip de caterisire "ușoară" se impune și preoților care au contractat o căsătorie ilicită. Aceștia împărtășesc în continuare statutul preoților, dar nu li se permite să îndeplinească nicio slujbă preoțească[40].

Merită menționate alte două referințe la diaconițe. Canonul 40 repetă canonul 14 spunând că acestea trebuie hirotonite (*cheirotoneisthai*) numai după ce au împlinit patruzeci de ani. A doua mențiune este legată de noua situație impusă de canonul 12 – celibatul episcopilor. Canonul 48 rezolvă problemele soțiilor celor care urmau să devină episcopi și trebuiau să-și oprească viața conjugală. O condiție a fost acordul reciproc pentru separare. Dacă era de acord că trebuia să se alăture unei mănăstiri, departe de scaunul episcopal al soțului ei, ea trebuia să fie susținută financiar de fostul soț și, dacă era găsită demnă, putea fi ridicată la demnitatea de diaconiță (*axioma tes diakonias*).

[36] Cf. canonul 14 al Sinodului VI Ecumenic.
[37] Cf. canonul 15 al Sinodului VI Ecumenic.
[38] Cf. canonul 21 al Sinodului VI Ecumenic.
[39] Agapie și Sfântul Nicodim (eds.), *The Rudder (Pedalion)*, pp. 320-321.
[40] Cf. canonul 26 al Sinodului VI Ecumenic.

1. 6. Sinodul al VII-lea Ecumenic

Sinodul al VII-lea Ecumenic a avut loc la Niceea în 787 și s-a ocupat de criza iconoclastă care a zguduit Biserica Răsăriteană începând cu secolul al VIII-lea. El a emis douăzeci și două de canoane.

Canoanele disciplinare referitoare la preoție sunt puține și, de obicei, repetă hotărârile sinodale anterioare. Simonia este din nou strict interzisă[41], precum și slujbele în capelele private ale oamenilor bogați[42] și preoții sunt din nou restricționați să slujească nu mai mult decât într-o parohie[43]. Ceea ce este interesant de observat despre terminologia utilizată de acest Sinod cu referire la hirotonii este că este foarte precisă. Gata cu utilizarea interschimbabilă a *cheirotonia* și *cheirothesia*, o utilizare terminologică foarte îngrijită și precisă etc.

Trebuie menționat că, în prima sesiune a acestui Sinod, Patriarhul Tarasie, întrebat fiind despre canonul 8 al primului Sinod de la Niceea, a făcut pentru prima dată distincția între *cheirotonia* – hirotonie și *cheirothesia* – binecuvântare, spunând: „Poate că această punere a mâinilor poate fi înțeleasă ca binecuvântare, nu ca hirotonie”[44]. Această distincție clară între cei doi termeni se poate observa în canonul 14, unde tot „clerul inferior”, dacă putem folosi o distincție ulterioară, este investit cu *cheirothesia*.

Există, totuși, unele critici referitoare la acest punct de vedere. Nu se poate afirma că acest Sinod a început diferențierea tehnică a acestor doi termeni, deoarece nu există mențiuni despre diaconițe și ipodiaconi care obișnuiau să primească *cheirotonia*, așa cum au mărturisit Sinoadele anterioare, iar în canonul 14 termenul folosit pentru numirea cititului este *procheirizesthai*. Acest termen ulterior este, de asemenea, un termen tehnic pentru a desemna hirotonia. El a fost folosit în ritualul bizantin al hirotoniei episcopului, preotului și diaconului / diaconiței, în rugăciunea de bază *He Theia Charis* / Dumnezeiescul har, care avea origini și marturie patristică foarte veche.

Deși această distincție a fost într-adevăr făcută de Patriarh, a rămas mai degrabă o distincție juridică, deoarece cărțile rituale au folosit cei doi termeni în mod interschimbabil până în secolul al XIII-lea. Distincția precisă va fi realizată de Arhiepiscopul Simeon al Tesalonicului în secolul al XIV-lea.

[41] Cf. canoanele 3 și 5 ale Sinodului VII Ecumenic.
[42] Cf. canonul 10 al Sinodului VII Ecumenic.
[43] Cf. canonul 15 al Sinodului VII Ecumenic.
[44] J. Mendham, *The Seventh Ecumenical Council*, London, William Edward Painter, 1850, p. 23.

1. Canoanele apostolice

Cele 85 de canoane apostolice au fost scrise undeva în Siria la sfârșitul secolului al IV-lea. Ele au apărut împreună cu colecția numită *Constituțiile Apostolice*, o compilație din diverse surse pseudo-apostolice. Referințele la cler sunt numeroase, dar ele se referă în principal la probleme morale.

Primele două canoane scurte reglementează schema de hirotonie a Bisericii. Episcopul trebuie să fie hirotonit de cel puțin trei episcopi, iar preoții, diaconii și toți ceilalți clerici trebuie să fie hirotoniți de către episcop. Clericii, inclusiv episcopul, nu ar trebui să respingă soțiile din motive de evlavie[45] sau să fie implicați în grijile lumești[46]. Aparent, canonul 14 acceptă transferul unui episcop în altă episcopie numai din motive misionare foarte bune și dacă este chemat să facă acest lucru de către alți episcopi. Preoților nu li se permite deloc să se miște și, dacă o fac, ar trebui primiți ca laici[47].

Auto-mutilarea din motive de evlavie[48], jocurile de noroc[49], nepotismul[50], simonia[51], preluarea dobânzilor din împrumuturile de bani[52] sunt strict interzise sub pedeapsa caterisirii, deși ne oferă o imagine foarte colorată a moralității clerului. Canonul 40, împreună cu canonul 5, sunt o dovadă puternică că episcopii erau căsătoriți și aveau moștenitori, deoarece canonul le reglementează dreptul la moștenire.

Clericii care primesc a doua hirotonire urmează să fie caterisiți atât ei înșiși, cât și cel care i-a hirotonit, cu excepția cazului în care prima hirotonie a fost primită de la eretici[53]. Pur și simplu din motive practice, episcopul poate avea deficiențe corporale, dar nu ar trebui să fie orb sau surd[54].

Canonul 80 ar putea fi interpretat ca mărturisind rugăciunea răsăriteană a hirotoniei, deoarece folosește atât verbul *procheirizou*, cât și formula *theia charis*[55].

---

[45] Cf. canonul 5 apostolic.
[46] Cf. canonul 6 apostolic.
[47] Cf. canonul 15 apostolic.
[48] Cf. canoanele 21 la 24 apostolice.
[49] Cf. canonul 42 apostolic.
[50] Cf. canonul 76 apostolic.
[51] Cf. canoanele 29 și 30 apostolice.
[52] Cf. canonul 44 apostolic.
[53] Cf. canonul 68 apostolic.
[54] Cf. canoanele 77 și 68 apostolice.
[55] B. Botte, „La Formule d'Ordination „La Grace Divine" dans les Rites Orientaux", în *L'Orient Syrien*, II, (1957); Pierre-Marie Gy, „Les Anciennes Prières d'Ordination", în *La Maison Dieu*, 138 (1979).

Văzând că natura canoanelor este mai degrabă restrictivă decât prescriptivă, situația morală a clerului nu trebuie să fi fost prea bună.

2. Hirotonia după canoanele Sinoadelor locale

2. 1. Sinodul de la Ancira

Sinodul de la Ancira a avut loc în anul 314. El a emis douăzeci și cinci de canoane cu privire la problemele contemporane ale *lapsilor*, canoane morale referindu-se atât la laici, cât și la clerici. Canonul 18 al acestui Sinod oferă o soluție interesantă pentru episcopii care au fost instituiți (*katastathentes*) pentru o anumită episcopie, iar comunitatea de acolo nu-i primește. Părinții sinodali au declarat că ar trebui primiți înapoi ca preoți sau, dacă persistă prin intrigi în a-și lua înapoi scaunul, ar trebui să fie eliminați și din preoție. Acest canon oferă un exemplu local al importanței comunității în alegerea și numirea episcopilor.

2. 2. Sinoadele din Neocezareea și de la Gangra

Sinodul din Neocaesarea (provincia Cappadocia) a avut loc între 314 și 325. La acest Sinod au participat 17 episcopi și a emis cincisprezece canoane. Canonul 1 interzice preotului deja hirotonit să contracteze o căsătorie după hirotonire. Dacă o face, trebui să fie depus din treaptă (*tes taxeos auton metatithesthai*). Dacă un preot a desfrânat înainte de hirotonire și recunoaște acest lucru, el nu trebuie să aducă Sfintele Daruri, ci poate rămâne în cinstea rangului sau, după cuvintele canonului: „dar să rămână în celelalte datorită râvnei deosebite”[56]. O remarcă interesantă este adăugată în acest canon: „căci mulți au afirmat că și hirotesia iartă celelalte păcate”, în afară de desfrânare. Aceasta este opțiunea de traducere aleasă de Hefele[57] și Joannou[58]. Cummings[59] traduce fraza în sensul că oamenii ar ierta toate celelalte păcate și ar lăsa să se desfășoare hirotonia. Veniamin Costachi, în traducerea sa românească a *Pidalionului,* nu are absolut niciun sens. Formularea sa implică faptul că oamenii ar ierta și hirotonia[60].

---

[56] Cf. canonul al Sinodului din Neocezareea.

[57] J. Hefele and H. Leclerq, *Histoire des conciles…*, vol. I, part. 1, p. 331.

[58] P.-P. Joannou, *Discipline Generale Antique (IIe -IXe s.)*, t. I, part.2, Les synods particuliers, Abbatia S. Mariae Cryptaeferratae, 1962, p. 79.

[59] Agapie și Sfântul Nicodim (eds.), *The Rudder (Pedalion)*, p. 514.

[60] Sfântul Nicodim Aghioritul și Agapie, *Pidalion*, traducere românească de Veniamin Costachi, Mănăstirea Neamț, 1844, p. 394.

Sinodul de la Gangra (340) a fost convocat pentru a rezolva problema eustațienilor, un grup de ucenici ai lui Eustatie al Sevastiei care aveau păreri ascetice foarte riguroase despre căsătorie, relațiile sexuale și trup în general. Ei refuzau, de exemplu, Sfânta Împărtășanie de la preoții căsătoriți, iar Sinodul interzice cu strictețe acest lucru[61]. Nu există canoane de interes pentru cercetarea noastră.

2. 3. Sinodul de la Antiohia

Sinodul de la Antiohia a avut loc în anul 341 cu ocazia sfințirii bisericii împăratului Constantin cel Mare, în timpul domniei fiului său, Constanțiu al II-lea. Sel a emis 25 de canoane.

Canonul 1 îi condamnă pe cei care nu respectă hotărârile Sinodului I Ecumenic cu privire la data Paștelui. De asemenea, el face o distincție importantă între cinstea exterioară pe care le-au împărtășit-o sfântul canon (*tes exothen times hes ho hagios kanon*) și preoția lui Dumnezeu (*to tou Theou ierateion*).

Dacă un cleric este caterisit și încă își îndeplinește atribuțiile de slujire, el trebuie să-și piardă posibilitatea de a se apăra în fața altui sinod sau de a fi restabilit (*apokatastaseos*) într-un alt sinod[62]. Aparent, acest canon acceptă ideea reversibilității caterisirii.

Canonul 16 mărturisește despre prezența episcopilor vacanți. Dacă ei s-ar năpusti asupras unei biserici vacante sau chiar dacă sunt aleși de întregul popor, ei trebuie respinși, pentru că un episcop trebuie numit cu acordul unui sinod deplin (*synodou teleian*)[63]. Acest canon este foarte important deoarece ne dă definiția unui sinod deplin, astfel: „Iar sinodul deplin este acela la care este prezent și mitropolitul". Canonul 17 dă un exemplu de episcop vacant (care nu a fost primit de parohie) și îi permite să rămână în cinste, deși nu păstorește ca episcop[64].

2. 4. Sinodul din Laodiceea

Sinodul s-a ținut la Laodiceea, în Frigia Pacatiana, și a dat 60 de canoane. Două canoane ale Sinodului ținut la Laodicea (sfârșitul secolului al IV-lea) prezintă un interes deosebit. Canonul 11 menționează un grup de femei,

[61] Cf. canonul 4 al Sinodului din Antiohia.
[62] Cf. canonul 4 al Sinodului din Antiohia.
[63] Cf. canonul 16 al Sinodului din Antiohia.
[64] Cf. canonul 17 al Sinodului din Antiohia.

care de atunci a trebuit să înceteze să mai fie numit în biserică. Ele s-au numit presbitere (*presbytidas*) și au fost descrise ca având prioritate față de celelalte femei. Canonul folosește verbul *kathistasthai* pentru a descrie instituirea lor, care a fost folosit și pentru bărbați. La sfârșitul secolului al IV-lea, acesta era deja un termen tehnic pentru hirotonie. Există mai multe teorii despre identitatea lor. Unii cărturari le-au identificat cu diaconițele sau cu un anumit grup din ordinul lor care dorea prioritate. Canoniștii bizantini Zonaras și Balsamon nu le consideră diaconițe, ci doar femei mai în vârstă din comunitate, așa cum sugerează și numele lor, care se ocupau de organizarea femeilor în adunare[65]. Dacă acest lucru este adevărat, nu se poate explica numirea lor.

Canonul 13 interzice participarea oamenilor la alegerile celor ce vor fi instituiți în preoție (kathistasthai eis hierateion). Utilizarea specifică a acestui termen general implică referirea la episcopi, preoți și (eventual) diaconi.

2. 5. Sinodul de la Sardica

Sinodul de la Sardica (343-344) dă primul decret care impune ceea ce va fi numit ulterior *cursus honorum*[66]. Canonul 10 afirmă că, dacă cineva este găsit vrednic de episcopat, el va trebui să treacă prin toate treptele inferioare și să nu scurteze perioada prescrisă, înainte de a fi hirotonit (*kathisasthai*) ca episcop. După acest Sinod există multe exemple care demonstrează că această regulă nu a fost întotdeauna respectată. Un exemplu celebru este Patriarhul Fotie al Constantinopolului (sfârșitul secolului al IX-lea). Cu toate acestea, cerința canonului va deveni ulterior o practică comună și acceptată.

2. 6. Sinodul din Cartagina

Sinodul din Cartagina a fost convocat în anul 419 de către episcopul Aurelius. Canoanele sunt de fapt o colecție de reglementări preconciliare adăugate celor șapte canoane adoptate de acest Sinod. Pidalionul oferă o numerotare diferită, deoarece acceptă câteva scrisori din Roma ca fiind canonice.

Deși canonul 1 afirmă loialitatea față de hotărârile luate la Sinodul I Ecumenic (Niceea 325), hotărârile despre viața conjugală a clerului superior

[65] J. Hefele și H. Leclerq, *Histoire des conciles…*, vol. I, part.2, pp. 1004-1005.

[66] Cf. H. Hess, *The Early Development of Canon Law and the Council of Serdica*, New York, Oxford University Press, 2002, p. 158.

sunt contrare acestuia din urmă. Canoanele 3, 4 și 33 (25)[67] cer episcopilor, preoților, diaconilor și ipodiaconilor să se înfrâneze de la relațiile conjugale. Acest lucru ar putea fi legat de înclinațiile ascetice tradiționale din Africa de Nord. Aceste canoane nu au devenit niciodată o regulă în Biserica Răsăriteană, deși canoanele au fost păstrate în colecțiile canonice. Presiunea asupra clerului de a se separa de soții a reușit doar la Sinodul VI Ecumenic, unde s-a decis ca viitorii episcopi să fie celibatari. Practica ulterioară a selectat episcopii din mediile monahale.

Canonul 35 (27) atestă o practică interesantă a clericilor cu păcate grave: rebotezarea pentru ștergerea tuturor păcatelor. Părinții Sinodului au interzis asta. Canonul 57 (48) se referă și la aceeași chestiune. Botezul și hirotonia nu trebuiau repetate, nici măcar botezurile și hirotonirile conferite de ereticii donatiști[68].

Canonul 97 (89), pentru a evita pretențiile nule, a decis ca fiecare cleric hirotonit din eparhiile africane să primească grammate (*grammata*) / scrisori care să conțină semnătura episcopului și data hirotonirii lor.

Alte canoane reafirmă hotărârile sinodale anterioare privind numărul celor hirotoniți în cazul episcopilor, problema mereu prezentă a transferului de la o parohie / episcopie la alta etc.

3. Hirotonia după canoanele Sfinților Părinți

3. 1. Canoanele Sfântului Vasile cel Mare

Corpus-ul *canonic* răsăritean conține, de asemenea, un număr important de canoane ale Sfinților Părinți. Acestea au fost formulate ca atare sau au fost extrase din scrierile lor. Acesta este în special cazul Sfântului Vasile cel Mare (330-379). El a avut o influență profundă asupra organizării vieții Bisericii Răsăritene și, în problema hirotoniei, de care ne preocupă, el este originea standardelor extrem de morale impuse pentru selectarea candidaților la preoție.

El subliniază mai mult decât toți ceilalți Sfinți Părinți incompatibilitatea dintre desfrânare și hirotonie. El a avut o astfel de influență încât, până în prezent, Bisericile Ortodoxe consideră că relațiile intime înainte de hirotonie

[67] Am folosit numerotarea din *Pidalion.* Pentru concordanța dintre *Sintagma Ateniană* și *Pidalion,* a se vedea *Canoanele Bisericii Ortodoxe.* Vol. II: *Canoanele Sinoadelor Locale,* studiu introductiv, note și traducere de Răzvan Perșa, ediție bilingvă, Editura Basilica, București, 2018, p. 133. Canoanele din paranteză sunt după numerotarea din *Sinagma Ateniană.*

[68] Cf. canoanele 66 (57) și 77 (68) ale Sinodului din Cartagina.

sunt un impediment pentru preoție. În același timp, dacă un cleric hirotonit cade în păcatul desfrânării, el va fi caterisit.

În canonul 3[69], Sfântul Vasile cel Mare susține că, dacă un diacon săvârșește păcatul desfrânării, acesta va fi caterisit, dar nu i se va refuza Sfânta Împărtășania, astfel încât să nu fie pedepsit de două ori pentru aceeași greșeală. Pierderea diaconatului pare a fi o pedeapsă suficientă, iar acel diacon poate lua Sfânta Euharistie împreună cu mirenii. În afară de evitarea dublei pedepse, Sfântul Vasile cel Mare dă un alt argument. Laicii, atunci când sunt excomunicați, pot fi readmiși la Sfânta Împărtășanie. De aceea diaconul este doar caterisit și nu este privat de Sfânta Euharistie și, în consecință, nu poate pretinde reinstalarea. În înțelegerea Sfântului Vasile cel Mare, ceterisirea este permanentă. Ar fi o întrebare bună să ne întrebăm dacă aceste prescripții sunt valabile numai pentru hirotonia diaconilor. De fapt, Biserica Răsăriteană a procedat în acest mod cu toate treptele clerului în conformitate cu canonul 32, care din motivul că nu a pedepsit de două ori pentru aceeași infracțiune canonică reglementează faptul că toți clericii care au săvârșit păcate de moarte trebui să fie caterisiți, dar totuși rămân împreună cu credincioșii pentru Sfânta Împărtășanie[70].

Epistola a II-a canonică trimisă lui Amfilohie din Iconiu conține canonul 17, care menționează despre preotul Vianor, care, sub presiune, a jurat să nu slujească ca preot în Antiohia, ci s-a mutat la Iconiu. Sfântul Vasile cel Mare i-a permis să slujească pentru un motiv interesant: „deoarece preoția lui nu este în Antiohia, ci în Iconiu (*ouk en Antiocheia estin he hierosyne all'en Ikonio*)"[71]. Aceasta pare să însemne că preoția nu este legată atât de mult de biserica pentru care preotul a fost hirotonit, ci mai degrabă preoția a devenit un dar mai personal. Desigur, nu se poate specula prea mult asupra acestui aspect, deoarece este dificil să găsim alte argumente similare în scrierile Sfântului Vasile cel Mare.

După canonul 44, diaconița care a desfrânat cu un păgân nu trebuie să fie admisă la comuniune, ci ea va fi primită la aducerea Sfintelor Daruri numai după șapte ani[72]. Pentru a exclude contradicția în termeni, comentatorii bizantini, urmați de Sfântul Nicodim Aghioritul, au înțeles comuniunea

[69] Agapie și Sfântul Nicodim (eds.), *The Rudder (Pedalion)*, p. 790.
[70] Agapie și Sfântul Nicodim (eds.), *The Rudder (Pedalion)*, p. 816.
[71] P.-P. Joannou, *Discipline Generale Antique (IIe -IXe s.)*, Tome II: *Les canons des Pères Grecs*, Abbatia S. Mariae Cryptaeferratae, 1963, p. 118.
[72] Agapie și Sfântul Nicodin (eds.), *The Rudder (Pedalion)*, p. 821.

nu ca Euharistie, ci ca și comuniune de rugăciune cu credincioșii. Această interpretare a termenului *koinonian* este posibilă, dar nu foarte probabilă. Alte manuscrise care conțin canonul au înlocuit cuvântul *koinonian* cu *metanoian*[73], așa că ar avea sens: după ce va fi admisă în grupul celor care se pocăiesc, după șapte ani va primi Sfânta Euharistie. Motivul acestei pedepse este că trupul diaconiței a fost sfințit (*kathieromenon*) și, prin urmare, nu ar mai trebui folosit pentru plăcerile trupești[74].

Canonul nu explică în mod specific dacă diaconițele urmau să fie caterisite sau, odată ce au împlinit cei șapte ani de pocăință, trebuiau readmise la diaconat. Din foarte puținele mențiuni despre diaconițe din lucrările Sfântului Vasile cel Mare (Epistolele 105, 297 și canonul 44) nu se poate defini natura rolului diaconiței în gândirea Sfântului Vasile cel Mare.

În cazul oricărei greșeli care ar duce la caterisire, conform canonului 51 al Sfântului Vasile cel Mare, toate treptele clericale trebuie tratate în mod egal.

Epistola către episcopii din mediul rural (*chorepiskopois*) oferă indicii importante despre procesul de admitere la preoție. În această epistolă (canonul 89), Sfântul Vasile cel Mare pledează împotriva horepiscopilor (*chorepiskopoi*) pentru că au încetat să respecte modul tradițional de selecție a candidaților la preoție. El face o scurtă descriere a ceea ce a considerat a fi „canoanele părinților”[75]. Cel care urma să fie hirotonit trebuia să aibă standarde foarte morale și, pentru aceasta, preoții și diaconii dădeau mărturii. Aceasta înseamnă că cel care urma să fie hirotonit trebuia să fie membru al parohiei pentru că altfel nu se putea cunoaște conduita bună a viitorului cleric. După o cercetare cu toată acrivia (*meta pases akribeias*) și o analiză riguroasă (*meta pases akribeias*), candidatul selectat era prezentat horepiscopului (*chorepiskopos*), pe care-l prezenta el însuși episcopului după care era hirotonit.

În vremea Sfântului Vasile cel Mare, horepiscopii (*chorepiskopoi*) au lăsat lucrurile să alunece, încetând să prezinte candidatul către episcop și fără să acorde atenție diaconilor și preoților care făceau selecțiile pe baza propriului lor interes. Au fost și cazuri în care oamenii s-au alăturat clerului pentru a evita recrutarea în armată.

[73] P.-P. Joannou, *Les canons des Pères Grecs*, p. 136.
[74] Agapie și Sfântul Nicodim (eds.), *The Rudder (Pedalion)*, p. 822.
[75] Agapie și Sfântul Nicodim (eds.), *The Rudder (Pedalion)*, pp. 849-850.

Sfântul Vasile cel Mare a decis ca toți episcopii din mediul rural să îi trimită o listă cu toți preoții care să descrie moralitatea lor și persoanele care i-au propus. Clericii recent hirotoniți trebuiau considerați laici (*epi tous laïkous aporriphthosin*), cercetați din nou și, dacă erau găsiți vrednici (*axioi*), urmau să fie primiți înapoi. Orice cleric hirotonit de atunci fără știrea Sfântului Vasile cel Mare era considerat un laic.

Prin aceste prescripții, Sfântul Vasile cel Mare a centralizat hirotoniile în persoana episcopului orașului, având astfel controlul asupra clerului, ceea ce în contextul luptei cu arienii asupra influenței teritoriale din vremea Sfîntului Vasile aceasta fost o alegere solidă.

Există printre canoanele Sfântului Vasile cel Mare un număr mare care încearcă să stârpească problema mereu prezentă a simoniei.

3. 2. Canoanele lui Teofil al Alexandriei, ale Sfântului Chiril al Alexandriei, ale Sfântului Ioan Postitorul și ale Sfântului Nichifor Mărturisitorul

Teofil al Alexandriei (†412) a lăsat paisprezece canoane. Canonul 7 este important, deoarece oferă o altă descriere a modului în care ar trebui să fie întreaga procedură de admitere în cler. Preoții trebuie să aleagă candidatul și apoi episcopul să-l examineze (*dokimazein*). Cu acordul clerului, el trebuie să hirotonească candidatul în mijlocul bisericii în prezența credincioșilor care pot depune mărturie și pentru candidat. Teofil subliniază faptul că hirotoniile trebuie făcute în public și nu în ascuns (*cheirotonia de lathraios me ginestho*), atâta timp cât Biserica este în pace. El pare astfel să recunoască hirotoniile făcute în ascuns în vremuri de persecuție.

Sfântul Chiril al Alexandriei (†444) în epistola canonică către Domnus i-a explicat acestuia din urmă înțelegerea sa asupra situației lui Petru, un episcop destituit care, pentru venerabila sa vârstă, a fost încă cinstit de Domnus cu titlul de episcop, deși și-a pierdut scaunul[76]. Sfântul Chiril leagă titlul de scaun și spune că Petru nu ar trebui să fie numit episcop decât dacă va fi reinstalat după procesul pe care susține că nu l-a avut niciodată. Este interesant faptul că Sfântul Chiril vede demnitatea episcopală legată de scaun și nu ca o calitate personală.

[76] Canon 1, în Agapie și Sfântul Nicodim (eds.), *The Rudder (Pedalion)*, pp. 916-917.

De asemenea, el respinge în canonul 3 practica renunțării la îndatoririle episcopale printr-un *libellus* scris, deoarece aceasta nu este o practică bisericească.

Pidalionul numără printre canoane colecția care este atribuită Sfântului Ioan Postitorul, patriarh al Constantinopolului (†619). Canonul 10[77] afirmă că, dacă un preot după hirotonire persistă a doua sau a treia oară în păcatul masturbării, el va fi depus la treapta de citeț. Acest exemplu ar putea sugera că practica de a fi depus la o treaptă inferioară în caz de greșeli grave a fost acceptabilă, așa cum am văzut din prescripțiile canonice anterioare.

Pidalionul conține, de asemenea, o serie de canoane ale Sfântului Nichifor Mărturisitorul, patriarhul Constantinopolului[78]. Canoanele sale sunt urmate de o serie de întrebări și răspunsuri. Un interes deosebit este a opta întrebare. Unii călugări au întrebat dacă un preot caterisit poate săvârși serviciile divine, sau să tămâieze, sau să se împărtășească în altar. Răspunsul este nu. În nici un fel un preot caterisit nu poate îndeplini sarcinile preoțești, ci trebuie să fie numărat împreună cu mirenii.

4. Terminologia hirotoniei: *Cheirotonia, Cheirothesia, Kathistemi and Procheirizo (Proagein)*

Termenul corespunzător pentru *ordinatio* folosit în Biserica Răsăriteană este *cheirotonia*. În afară de semnificația comună care denotă întregul proces de hirotonie, inclusiv alegerea și investitura liturgică, *cheirotonia* implică și punerea mâinilor. După cum am văzut din canoane, este cel mai utilizat termen tehnic pentru a exprima hirotonia.

În greaca clasică, *cheirotonia* înseamnă ridicarea mâinii pentru a vota într-o adunare, a vota în sens general, a alege prin ridicarea mâinilor și, într-o denotație pasivă, a fi ales[79]. În limba greacă a Noului Testament, *cheirotonia*, menținând în același timp sensul clasic, dezvoltă noi semnificații: a numi, cu sau fără vot (II Corinteni 8, 19; Faptele Apostolilor 14, 23)[80] pentru a selecta sau a nominaliza[81]. În perioadele romană și bizantină se adaugă noi

[77] Agapie și Sfântul Nicodim (eds.), *The Rudder (Pedalion)*, pp. 938-939.
[78] Agapie și Sfântul Nicodim (eds.), *he Rudder (Pedalion)*, p. 973.
[79] H. G. Liddell și R. Scott, *A Greek English Lexicon*, Oxford, Clarendon Press, [10]1996, p. 1986.
[80] G. Abbot-Smith, *Manual Greek Lexicon of the New Testament*, Edinburgh, T&T Clark, 1937, p. 481.
[81] Eduard Lohse, „Cheirotoneo", în G. Kittel, și G. Friedrich, *The Theological Dictionary of the New Testament*, Grand Rapids, Eerdmans, 2000.

denotații: investitură cu demnitate și putere regală, încoronare, hirotonira clerului, alegere, numire[82]. CH Turner afirmă că „sensul inițial al cuvântului *cheirotonein* – de a numi prin prezența mâinilor, de a alege, este mai latent în cuvânt... cuvântul nu ar fi intrat într-o utilizare tehnică atât de regulată în Biserică dacă nu ar fi fost ajutat prin acest sens al alegerii"[83]. Părinții Bisericii folosesc cuvântul *cheirotoneo* în sensul numirii Marilor Preoți din Vechiul Testament, a episcopilor creștini și a clerului superior, a figurilor imperiale, numirea Fiului, numirea în funcțiile sau în slujbele particulare. În cazul în care cuvântul *cheirotonia* înseamnă hirotonie prin punerea mâinilor, ea este uneori legată de ideea harului divin cu aceea de punere[84].

Un alt termen comun pentru a descrie hirotonia este *cheirothesia*, care este forma nominală a verbului *cheirotheteo*. El înseamnă punerea mâinilor, uneori scris de mână, dar nu atunci când este folosit în limbajul bisericesc[85]. În limbajul bisericesc, înseamnă punerea mâinilor în vederea hirotoniei.

Punerea mâinilor a fost un gest folosit pe scară largă, moștenit de creștinism din mediul evreiesc. Lampe semnalează faptul că uneori cele două verbe originare *cheirotheteo* și *cheirotoneo* sunt folosite ca sinonime, *cheirotonia* și *cheirothesia* fiind ca un întreg și o parte. În timp ce *cheirotonia* reprezintă întregul act al hirotoniei, *cheirothesia* face parte din aceasta, și anume punerea mâinilor în timpul slujbei liturgice. Deși făcând parte din ceremonia de hirotonie, *cheirothesia* a fost un act central, acesta fiind motivul utilizării lor interschimbabile. Un exemplu bun al acestei interschimbabilități este canonul 6 al Sinodului al IV-lea Ecumenic.

În concluzie, atunci când este utilizată în contextul specific al hirotoniei, *cheirothesia* înseamnă actul central de a pune mâinile pe candidat iar, atunci când este utilizat singur, poate însemna întregul act al hirotoniei. Distincțiile ulterioare (începând cu secolul al VIII-lea) au diferențiat cei doi termeni[86] în sensul distincției dintre Sfintele Taine și ierurgii. *Cheirotonia* a început să fie folosită exclusiv pentru hirotonia în clerului superior (diacon, preot și episcop) în timp ce *cheirothesia* era numirea clerului inferior. Această dis-

[82] A. E. Sophocles, *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods*, New York, Georg Olms Verlag, 1983, p. 1163.

[83] C. H. Turner, „Cheirotonia, Cheirothesia, Epithesis cheiron and the Accompanying Verbs", în *Journal of Theological Studies,* OS – XXIV (1923), p. 499.

[84] G. W. H. Lampe, *A Patristic Greek…*, pp. 1522-1523.

[85] A. E. Sophocles, *Greek Lexicon…*, p. 1163.

[86] C. Vogel, „Chirotonie et Chirotésie Importance et relativité du geste de l'imposition des mains dans la collation des orders", în *Irénikon* (1972), p. 10.

tincție a influenței occidentale a fost recunoscută doar în colecțiile canonice. Textele liturgice au folosit termenii ca în vechea înțelegere până în secolul al XIV-lea. În acea vreme, viziunea scolastică asupra sacramentelor era obișnuită și în Biserica Răsăriteană, astfel încât distincția artificială pe care am menționat-o a devenit coerentă cu teologia liturgică contemporană.

Ceea ce trebuie înțeles este faptul că aceștia sunt doi termeni cheie în teologia răsăriteană a hirotoniei, care au devenit termeni tehnici începând cu *Constituțiile Apostolice.*

Kathistemi este un alt termen tehnic care este folosit în dreptul canonic ortodox pentru a desemna hirotonia. Verbul originar *Kathizo* înseamnă a sta, a sta pe un tron, a stabili[87]. *Kathistemi* are mai multe sensuri: a expune, a prezenta, a stabili persoane, legi sau ordine, a dispune, a se liniști[88], a numi, a veni într-un anumit stat, a deveni[89]. El are, de exemplu, sensul precis de numire în canonul 4 al Sinodului I Ecumenic sau în canonul 4 al Sinodului al III-lea Ecumenic, unde are forma gramaticală de *katheremenous*. Din aceste sensuri a evoluat verbul *kathieroo*, a consacra, a dedica, a acorda, forma nominală al lui *kathierosis* însemnând consacrare, dedicare[90]. *Kathistemi* a fost folosit în mod explicit ca sinonim pentru *cheirotonia*[91]. Există, totuși, un pasaj în capitolul al zecelea al *Tradiției apostolice* în care se pare că termenii sunt diferiți din cauza faptului că *kathistemi* înseamnă instituire prin cuvânt și nu prin punerea mâinilor, conform canonului 10 al Sinodului de la Sardica.

Al patrulea termen tehnic pentru hirotonie este *procheirizo* și înseamnă literalmente în mâini. Sensurile sunt de a pune între mâini, de a fi numit, ales, desemnat, nominalizat, de a fi alnsat[92]. Bailly menționează, de asemenea, a alege în față cu mâna ridicată, a atribui[93]. În utilizarea creștină, aceasta poate însemna, de asemenea, a propune pentru o funcție, a numi într-o funcție ministerială[94]. Ceea ce trebuie menționat despre acest al patrulea termen este

[87] M. A. Bailly, *Dictionnaire Grec-Français*, Paris, Librairie Hachette, 1928, p. 994; F. Montanari, *Vocabolario della lingua greca*, Trento, Loescher Editore, ²2004, pp. 1028-1029.
[88] M. A. Bailly, *Dictionnaire...*, p. 995.
[89] G. W. H. Lampe, *A Patristic Greek...*, p. 690.
[90] G. W. H. Lampe, *A Patristic Greek...*, p. 689.
[91] Despre evoluția hirotoniei, a se vedea, J. Hefele și H. Leclerq, *Histoire des conciles...*, vol. I, part. 1, p. 545.
[92] F. Montanari, *Vocabolario...*, p. 1851.
[93] M. A. Bailly, *Dictionnaire...*, p. 1689.
[94] G. W. H. Lampe, *A Patristic Greek...*, p. 1198.

legătura cu *cheirotonia* și *cheirothesia*. Prin sensul menționat de Bailly, el este legat de sensul literal al cuvântului *cheirotonia* – a vota ridicând mâna, iar prin înțeles (a pune între mâini) este mai aproape de *cheirothesia* (a pune mâinile pe). *Procheirizo* este, de asemenea, prezent în rugăciunea centrală pentru hirotonira diaconilor, diaconițelor, preoților și episcopilor[95].

Proagein s-ar putea califica și ca termen tehnic. El înseamnă a aduce în față, a prefera pentru hirotonie, a promova[96].

5. Hirotonia clericilor: *Klero, Kanon, Taxis, Schema* și *Bathmos*

Există, de asemenea, termeni specifici pentru a indica hirotonia. Acești cinci termeni se referă mai mult sau mai puțin la diferite aspecte ale clerului precum obiceiul, gradul, apartenența la catalogul bisericesc etc.

Klero însemna în greaca veche obiectul folosit la tragerea la sorți, fie că era vorba de zaruri sau orice altceva similar. Din sensul de noroc au evoluat următoarele: buletin de vot, succesiune și moștenire[97]. Părinții Bisericii au folosit cuvântul *klerikos* pentru a-l numi pe cel care primește o porțiune, deci, în cazul Bisericii, un cleric[98]. *Klerikos*, în opoziție cu *laiko*s, erau persoanele care fie slujeau Biserica, fie în cazul văduvelor, erau asistate de aceasta. Sensul era mai larg decât utilizarea modernă, deoarece cuprindea nu numai diaconii, preoții și episcopii, ci și ceea ce va fi definit ulterior drept clerul inferior: diaconițele, văduvele, fecioarele, ipodiaconii, ușierii, etc.

În greaca clasică, cuvântul *kanon* însemna un băț drept folosit pentru măsurători. Într-un mod figurativ a însemnat limită, regulă, principiu, model, tip[99], canon și paradigmă. În creștinism, sensul primar al limitei, regula era atașată învățăturilor, de aceea aveam canonul / regula credinței, canonul Sfintei Scripturi, un canon moral creștin, canoanele ca legi bisericești. În textele liturgice cuvântul *canon* desemna o secvență (de ode, imnuri, rugăciuni euharistice, etc.). Probabil pentru că clerul se presupunea să aibă standarde morale ridicate, cuvântul *canon* a început să însemne și ordine sau rang bisericesc[100] (de exemplu canoanele 9 și 19 ale Sinodului I Ecume-

[95] S. Parenti și H. Velkovska (eds.), *L'Eucologico Barberini Gr. 336*, Roma, Edizioni Liturgiche, 1995; Botte, B. „La Formule d'Ordination „La Grace Divine" dans les Rites Orientaux", în *L'Orient Syrien*, II (1957), pp. 285-296.

[96] G. W. H. Lampe, *A Patristic Greek…*, pp. 1132-1133.

[97] M. A. Bailly, *Dictionnaire…*, p. 1101; F. Montanari, *Vocabolario…*, p. 1159.

[98] G. W. H. Lampe, *A Patristic Greek…*, pp. 756-757.

[99] M. A. Bailly, *Dictionnaire…*, p. 1018.

[100] G. W. H. Lampe, *A Patristic Greek…*, pp. 701-702.

nic). La fel de bine s-ar putea referi la clerici sau la văduve și la fecioare afierosite.

Un alt termen grecesc folosit de dreptul canonic ortodox pentru a denumi hirotonia a fost *taxis*. În greaca veche el însemna ordine, aranjament (în special al trupelor militare), rang, poziție, stare, prescripție, regularitate, limită, constituție politică[101]. Conotația militară a cuvântul grecesc clasic a fost transferată și în teologia creștină la oștile îngerești.El a dobândit sensul de ordine în biserică, regulă monahală, rang, funcție, oficiu, clasă și grup. În aceste ultime semnificații, cuvântul *taxis* desemnează grupul clerului (de exemplu, canonul 29 al Sinodului IV Ecumenic), care a fost, de asemenea, înscris în documentele Bisericii numite și *taxis*[102].

Schema însemnată în formă greacă clasică, figură, maniera de a fi, postură, poziție, rolul unui actor, aparență, caracter, proprietate, aspect[103]. Termenul a fost îmbogățit în epoca patristică, fiind folosit chiar și în dezbaterile hristologice și antropologice în relație sau opoziție cu *morphe*. De asemenea, el a definit o atitudine a corpului și, prin urmare, obiceiul, fie el secular, monahal sau clerical[104]. Astăzi, în monahismul răsăritean supraviețuiește încă distincția antică dintre *schema* mare sau mică, ca grade monahale. Legat de aspectul exterior al obiceiului, *schema* definește, de asemenea, în terminologia dreptului canonic ortodox clericii (de exemplu, canonul 19 al Sinodului I Ecumenic) care, aparent din cele mai vechi timpuri, au început să poarte haine distincte.

Ultimul termen pentru a defini ordinea este *bathmos*. El a însemnat în greaca clasică, grad, treaptă, din care grad, demnitate, onoare, rang[105]. Termenul a fost folosit pentru a defini rangurile sistemului clerical[106] (de exemplu, canoanele 2 și 3 ale Sinodului al III-lea Ecumenical; canonul 4 al Sinodului al II-lea Ecumenic, etc.). Înțelesul cuvântului *bathmos* era gradul special al unui cleric. Când un cleric a fost caterisit, el „a căzut din treaptă" sau, dimpotrivă, a fost avansat în treaptă.

Toți acești cinci termeni care se refereau la hirotonia clericală se refereau și la aspecte specifice. *Klero* a definit clerul în general fără distincția ulte-

[101] M. A. Bailly, *Dictionnaire...*, p. 1896; F. Montanari, *Vocabolario...*, p. 2085.
[102] G. W. H. Lampe, *A Patristic Greek...*, pp. 1372-1373.
[103] F. Montanari, *Vocabolario...*, pp. 2072-2073.
[104] G. W. H. Lampe, *A Patristic Greek...*, pp. 1358-1359.
[105] F. Montanari, *Vocabolario...*, pp. 407-408.
[106] G. W. H. Lampe, *A Patristic Greek...*, pp. 281-282.

rioară între clerul inferior și cel superior, *Kanon* și *Taxis* erau regula bisericească pe care o respectau și la care aparțineau, iar *taxis* puteau însemna și catalogul oficial al Bisericii, *Schema* făcea referire la obiceiul Bisericii și *Bathmos* la treapta clericală.

6. Terminologia referitoare la caterisire și la nulitatea hirotoniei: *Kathairesis, Ekballo, Allotrios, Paneusto, Akyros* și *Apolelymenos*

Termenul comun folosit pentru caterisire este *kathairesis*, de la verbul *kathaireo*. *Kathaireo* înseamnă inversare, din care vine sensul distrugerii, moartea[107]. De asemenea, el înseamnă a lua sau a da jos, a demola, a ucide, a elimina, a condamna, a șterge[108]. În epoca patristică, termenul a căpătat mai multe semnificații noi: a înlătura, a depune / sau a condamna la depunere, a condamna și a degrada (deși în cazul clericilor caterisiți, diferit atât de suspendarea temporară, cât și de excomunicare)[109].

În afară de *kathairesis*, există și alți termeni pentru a exprima caterisirea. Clericul care era caterisit era îndepărtat (*ekballo*), expulzat și respins (de ex., canonul 1 al Sinodului III Ecumenic)[110]. El trebuia să fie înstrăinat de Biserică (gr. *Allotrios*), separat și fără o parte (de exemplu, canonul 7 al Sinodului III Ecumenic)[111] și, dincolo de tot, trebuia să înceteze (gr. *Paneusto* – încetare)[112] de a-și exercita funcția sa clericală.

Un alt mod de a exprima ceea ce s-a întâmplat *de facto* când un cleric era caterisit era prin caracterizarea hirotoniei sale. *Akyros* înseamnă neputincios, fără autoritate, nul, lipsă de valoare, desființare, abrogare[113]. Clericul nu era caterisit doar din onorurile sau gradele sale bisericești într-o biserică, ci hirotonia lui era nulă din toate punctele de vedere. O astfel de caracterizare a hirotoniei cuiva (în cazul caterisirii) era de fapt obișnuită (de exemplu, canonul 4 al Sinodului al II-lea Ecumenic; canonul 6 al Sinodului al IV-lea Ecumenic; al 16-lea canonul 16 al sinodului I Ecumenic; canonul 76 apostolic, etc.).

Biserica Ortodoxă interzice hirotoniile absolute sau fără destinație. Cel mai explicit canon despre hirotoniile absolute este canonul 6 al Sinodului al IV-lea Ecumenic:

---

[107] M. A. Bailly, *Dictionnaire...*, p. 990.
[108] F. Montanari, *Vocabolario...*, pp. 1022-1023.
[109] G. W. H. Lampe, *A Patristic Greek...*, pp. 681-682.
[110] G. W. H. Lampe, *A Patristic Greek...*, p. 425.
[111] G. W. H. Lampe, *A Patristic Greek...*, p. 77.
[112] G. W. H. Lampe, *A Patristic Greek...*, p. 1054.
[113] G. W. H. Lampe, *A Patristic Greek...*, p. 68.

> „S-a hotărât ca nimeni să nu fie hirotonit (*cheirotoneisthai)* fără specificare (*apolelymenos*), nici preot, nici diacon și nici orice altceva din tagma bisericească, dacă cel hirotonit nu va fi rânduit în chip special într-o biserică de oraș sau de sat, sau pentru altarul unui martir, ori pentru o mănăstire. Iar cei care sunt hirotoniți fără destinație, Sfântul Sinod a hotărât ca o astfel de hirotesire (*cheirothesian*) să nu aibă valoare (*akyron*) și să nu o poată exercita nicăieri, spre rușinea celui hirotonit”[114].

Apolelymenos înseamnă în sine, în chip absolut, fără titlu, fără specificare sau calificare[115]. Prin urmare, hirotonia nu a fost un dar privat, absolut, de neșters, așa cum a ajuns să fie luată în considerare în timpurile ulterioare datorită influenței teologiei medievale occidentale, ci mai degrabă pentru ca o hirotonire să fie eficientă, ea trebuia să fie legată de o anumită biserică / comunitate. În caz contrar, hirotonia era fără putere, spre rușinea episcopului care a săvârșit-o.

7. Contextualizare, evaluare și concluzii

Canoanele pe care le-am abordat în studiul nostru nu au fost cele generale care reglementează problemele organizatorice ale vieții clerului, problemele conjugale, vârsta canonică sau problemele de morală. Aceste canoane reprezintă o cantitate importantă din întregul *corpus canonum*. Referirea la aceste canoane a fost făcută pentru a observa incidența unor termeni care au devenit termeni tehnici.

Ceea ce am încercat să cercetăm au fost canoanele care ar oferi indicii despre definirea teologiei și a naturii preoției. Din păcate, corpus-ul răsăritean al legilor bisericești este foarte divers atât în originea, cât și în fondul său teologic. Din acest punct de vedere, soarta cercetării noastre este neroditoare în sensul că suntem în căutarea coerenței într-un amalgam de izvoare și teologii. Dar, în același timp, Biserica Răsăriteană și-a creat identitatea teologică, verificându-se întotdeauna în oglinda trecutului, adică

[114] *Canoanele Bisericii Ortodoxe,* vol. I: *Canoanele Apostolice și Canoanele Sinoadelor Ecumenice,* studiu introductiv, introduceri, note și traducere de Răzvan Perșa, ediție bilingvă, Editura Basilica, București, 2018, pp. 219-220. A se vedea și Agapie și Sfântul Nicodim (eds.), *The Rudder (Pedalion)*, p. 251.

[115] G. W. H. Lampe, *A Patristic Greek…*, p. 200.

legile canonice, și bazându-se pe această concordanță cu trecutul au apărut noi teologii și înțelegeri.

Un aspect important al dezvoltării teologiei ortodoxe este că creștinismul răsăritean nu s-a angajat într-adevăr în dezbateri cu privire la natura preoției, așa cum au făcut școlile occidentale de drept canonic, și nici teologii nu au excelat în acest subiect. Dar mai degrabă explicațiile teologice au venit contextual, prin restrictivitatea canoanelor și, în cea mai mare parte, teologia nu este explicită, ci necesită o descifrare.

Din motive de genul acesta, dialogul despre uniunea dintre bisericile apuseană și răsăriteană, care a început în secolul al XII-lea, deși nefructuos, a lăsat o amprentă profundă asupra categoriilor teologice ale gândirii din răsărit. Metodologia și categoriile scolastice au fost ușor adoptate de Biserica Răsăriteană. Schimbul cultural cu Apusul, încurajat cumva de noul context geopolitic (presiunea Islamului și căderea iminentă a Imperiului Roman de Răsărit) care a dus la exodul intelectualilor și teologilor greci în Italia și alte țări occidentale (un factor important al Renașterii), a adus ortodoxia în contact cu doctrina apuseană dezvoltată privind preoția. Mai mult decât atât, mai târziu în reformă, după ce contrareforma și-a definit punctul de vedere prin Conciliul Tridentin, Ortodoxia a îmbrățișat (cel puțin din punctul de vedere al doctrinei de care ne preocupăm) învățătura apuseană privind preoția. Acest lucru s-a întâmplat mai ales prin așa-numitele „mărturisiri de credință" din secolul al XVII-lea. Chiril Lukaris, Mitrofan Kritopoulos, Petru Movilă și Dositei al Ierusalimului au fost toți teologi ortodocși care au scris mărturisiri de credință după modelul celor occidentale. Prin acestea, moștenitorii Bisericii Ortodoxe au acceptat și au îmbrățișat o viziune asupra preoției care era străină și, în unele puncte, contrară teologiei sale inițiale privind hirotonia.

Scopul acestei lucrări nu este prezentarea și dezvoltarea poziției tridentine asupra învățăturii despre preoție. Acest lucru va fi considerat un dat. Doar în caz de contrast cu punctele de vedere tradiționale ale Bisericii Răsăritene va fi specificată.

Este evident că o vedere completă a învățăturii despre preoție a Bisericii Răsăritene nu poate fi extrasă doar din canoane. Ele reprezintă doar un aspect și nu au fost formulate ca definiții. Canoanele sunt mai degrabă restrictive decât prescriptive. Prin urmare, ele sunt în esență contextuale. Aceasta nu înseamnă că o exegeză a teologiei lor de bază nu poate fi realizată.

Pentru a-i înțelege pe Părinții Bisericii care au promulgat canoanele și înțelegerea anumitor învățături, trebuie să se realizeze descendența lor proclamată (cel puțin în viziunea lor) cu Sfânta Scriptură. Confuzia și imprecizia termenilor în materie de preoție vor fi rezolvate încet, prin gândirea părinților apostolici, abia mai târziu. J. Puglisi, în lucrarea sa magistrală despre istoria preoției, afirmă că doar cu Irineu a devenit clar distincția dintre funcțiile precise ale preoților și episcopilor[116].

Apar noțiuni precum succesiunea apostolică și evoluțiile înțelegerii președinției bisericii. La câteva decenii după Irineu, a apărut *Tradiția Apostolică* atribuită lui Ipolit al Romei. Ea este importantă pentru istoria preoției, deoarece conține prima rânduială a hirotoniei. Odată apărute astfel de colecții liturgice, ele vor deveni foarte populare în Răsărit (*Constituțiile Apostolice, Euchologionul* lui Serapion din Thmuis, *Testamentum Domini*, etc.). Motivul pentru care am menționat aceste lucrări este că ele au fost strâns legate de *corpus*-ul canonic. Ele au fost numite cândva colecții canonico-liturgice. De exemplu, *Constituțiile apostolice* conțineau canoanele apostolice care, deși nu aveau origine apostolică, erau acceptate în *corpus canonum* răsăritean.

Din această perspectivă, o particularitate a dezvoltării liturgice răsăritene a fost aceea că a reprezentat, de exemplu, o oglindă a punctului de vedere canonic. Un argument în acest sens este utilizarea obișnuită a ceea ce se va dezvolta în termeni tehnici canonici. Ritualurile pentru hirotonie vor avea titluri preluate din vocabularul canonic: *cheirotonia, cheirothesia, kathisasthai* – toți acești termeni tehnici așa cum am văzut[117].

Pentru o viziune completă asupra doctrinei răsăritene a preoției, izvoarele liturgice sunt la fel de importante ca și canoanele Bisericii. Din păcate, în ceea ce privește Biserica Răsăriteană, materialele liturgice care au supraviețuit veacurilor, în comparație cu cele occidentale, sunt foarte puține[118]. Nu se poate defini cu precizie influența reciprocă pe care au avut-o canoanele și textele liturgice, dar ele au exprimat în esență același punct de vedere: *lex orandi, lex credendi.*

---

[116] J. Puglisi, *The Process of Admission to Ordained Ministry. A Comparative Study, Epistemological Principles and Roman Catholic Rites*, vol. I, Collegeville, Minnesota, The Liturgical Press, 1996, pp. 12-13.

[117] Pentru referințe la Euchologionul al Bisericii celei Mari din Constantinopol, a se vedea ediția critică a Codex Barberini, gr. 336, în S. Parenti și H. Velkovska (eds.), *L'Eucologico Barberini….*

[118] Cf. A. Faivre, „La documentation canonico-liturgique de l' Église ancienne", în *Revue des Sciences Religieuses*, 54 (1980), nr. 1, pp. 273-297.

Există, totuși, o excepție de interes pentru studiul nostru. Așa cum C. Vogel a dovedit pe larg[119], în primele opt secole termenii *cheirotonia* și *cheirothesia* au fost folosiți ca sinonime. Începând cu Sinodul al VII-lea ecumenic, Patriarhul Tarasie al Constantinopolului a făcut celebra distincție păstrată în cărțile caroline între *cheirotonia* ca o adevărată hirotonie și *cheirothesia* ca o binecuvântare pentru clerul inferior[120]. El nu dezvoltă cu precizie o teologie a acestei distincții, dar este destul de îndoielnic. Cu toate acestea, aceasta a fost una dintre primele surse autoritare care au acceptat o astfel de distincție care va fi adoptată de canoniștii bizantini mai târziu precum Matei Blastares, Ioan Aristen, Teodor Balsamon etc. Deși această distincție a devenit oficială (*cheirotonia* este hirotonia, în timp ce *cheirothesia* este binecuvântarea pentru clerul inferior), ea a rămas doar o diferențiere juridică, deoarece textele liturgice continuau să numească în mod interschimbabil ritualurile tuturor clericilor din vechea tradiție a Bisericii. Poate că caracterul conservator al liturghiei a încercat să păstreze o înțelegere străveche a clerului.

Din perspectiva opusă, împreună cu schimbarea concepției despre preoție, a venit o modificare notabilă în cărțile liturgice. În timp ce în mod tradițional ordinea hirotonirilor a început cu hirotonia episcopului și s-a încheiat cu clerul inferior în ideea că preoția lui Hristos este împărtășită prin preoția episcopului către toată biserica[121], după schimbare toate colecțiile liturgice au avut ritualurile rânduite invers, episcopul fiind vârful și capătul lui *cursus honorum*.

Acceptarea acestei distincții a avut în fundal schimbări importante de perspectivă. În primul rând, aceasta a fost o recunoaștere oficială a distincției artificiale între clerul inferior și cel superior. Acest lucru fiind recunoscut, concepția Bisericii ca un întreg corp în care fiecare are o harismă personală și o vocație dată nu în mod individual, ci având în vedere creșterea Bisericii, a fost pierdută. Ea a dat loc vederii ierarhice și piramidale a teologiei medievale a preoției. Distincția diversificatoare între *laikos* și *kleros* a devenit opusă. Clerul a ajuns să fie considerat drept „Biserica".

[119] C. Vogel, „Chirotonie et Chirotésie Importance et relativité du geste de l'imposition des mains dans la collation des orders", în *Irénikon*, 1972, pp. 7-21; 207-238.

[120] J. Mendham, *The Seventh Ecumenical…*, p. 23.

[121] Putem vedea acest argument în Euchologionul Barberini, în S. Parenti și H. Velkovska (eds.), *L'Eucologico Barberini….*

Putem vedea și înțelege schimbările fundamentale care au afectat modul în care Biserica creștină s-a înțeles din punct de vedere al împărtășirii rolurilor și funcțiilor în *ecclesia* și din canoane. Există un pasaj scurt și condensat al Sfântului Ciprian găsit în *Scrisoarea* 55 în care descrie alegerea lui Corneliu, episcopul Romei:

> „Cornelui a fost făcut episcop din judecata (*iudicio*) lui Dumnezeu și a Hristosului Său, de mărturia (*testimonio*) aproape a tuturor clericilor, de voința (*suffragio*) poporului, care a fost atunci de față, de adunarea episcopilor cu vechime și a bărbaților aleși, cum nimeni n-a fost făcut înaintea lui, la o vreme când locul lui Fabian, adică al lui Petru, și treapta scaunului episcopal erau vacante”[122].

Hirotonia este un eveniment al întregii Biserici. Procesul este compus din selecția cu toate aspectele subliniate în textul citat anterior și punerea mâinilor. Toată Biserica (atât clerici, cât și laici) este activă în selecție pentru că toți sunt responsabili în Biserica lor. În cazul episcopului, selecția trebuie făcută în comuniune cu episcopii vecini ca formă de exprimare a unității întregii Biserici[123].

Toate aceste structuri de admitere și concepție a hirotoniei în Biserică, care erau comune creștinismului primar, s-au pierdut atunci când mirenii, bazați pe noi temeiuri teologice (distincția ontologică între *clerus* și *plebs*) au fost excluși din procesul de selecție. În Biserica Ortodoxă, canonul 13 al Sinodului din Laodiceea a fost prima încercare de a elimina participarea laicilor de la alegeri. Totuși, aceasta nu a devenit o regulă generală până la cel de-al optulea conciliu ecumenic. În Apus, această practică a fost impusă abia în secolul al XI-lea[124].

Rezumând, vechea tradiție a Bisericii era aceea că toți oamenii au participat la alegeri. Mărturiile literare pentru acest lucru sunt numerose[125].

---

[122] Sfântul Ciprian, *Scrisoarea* 55, VIII, 4, în Sfântul Ciprian, Episcopul Cartaginei, *Scrisori,* traducere din limba latină de prof. Ion Diaconescu și prof. Dr. Ovidiu Pop, prefață de prof. Ion Diaconescu, Editura Sofia, București, 2011, p. 201.

[123] J. Puglisi, *The Process of Admission…*, p. 26.

[124] J. Hefele și H. Leclerq, *Histoire des conciles…*, vol. I, part. 2, p. 1006.

[125] Sfântul Ciprian, *Epistola* 55, VIII, 4; *Tradiția Apostolică*; *Didahia,* 15, 1; *Epistola* I Clement (44, 2-3); *Adversus Haeresis*, III, 12, 10; IV, 15, 1, în J. Puglisi, *The Process of Admission…*, p. 29.

Judecata vredniciei a fost severă, standardele fiind foarte ridicate. Impedimentele pentru admiterea în cler variază de la infirmitățile fizice până la desfrânare. Accentul cade mai ales pe faptele trupești.

Actul hirotoniei era centrat pe punerea mâinilor. Acest lucru se poate observa și din faptul că cel puțin trei dintre termenii tehnici care definesc hirotonia conțin în rădăcină cuvântul mână (gr. *Cheir*).

Odată acceptați de Biserică și rânduiți canonic, canoanele au interzis trecerea de la o biserică la alta[126]. Canonul 17 al Sinodului al VI-lea Ecumenic pare să-o permită, dar numai cu cunoștințele și binecuvântarea episcopului. Acest principiu de a fi atașat bisericii care a fost destinația hirotoniei are un argument teologic important. Darul preoției sau al diaconatului, sau a oricărui alt serviciu al Bisericii nu este dat ca o posesie personală și individuală, ci mai degrabă ca un dar comunitar. De aceea darul este funcțional dincolo de vrednicia personală. Nu pentru că este de neșters și inalienabil după cum a considerat teologia scolastică, ci pentru că nu este personal. Preoția sacramentală se bazează pe preoția universală a credincioșilor, care este preoția lui Hristos. Ea este dată anumitor oameni aleși și este eficient independentă de neprihănirea personală a primitorului. Teologia scolastică medievală, în timp ce concepea preoția ca fiind o posesie individuală, trebuia să formuleze un argument pentru eficacitatea hirotoniei chiar și în caz de păcate grave. Concluzia a fost caracterul indelebil al preoției. Bisericile răsăritene nu au adoptat și această învățătură. Vechea tradiție a Bisericii Ortodoxe avea o altă poziție în acest sens. Dimpotrivă, darul hirotonirii era delibil și alienabil.

Din principiul interzicerii hirotoniilor absolute[127] putem înțelege că darul hirotoniei nu a fost personal, ci comunitar. Conform dreptului canonic ortodox, acest dar putea fi pierdut. Depunerea însemna revinirea la starea de laic. Nici un fost preot sau un pensionar, ci pur și simplu un laic. După cum am văzut din canoanele apostolice și ale Sfântul Vasile cel Mare, cei care au fost caterisiți pentru păcate grave (de obicei păcate trupești) li s-a permis să se împărtășească pe principiul de a nu fi pedepsiți de două ori pentru aceeași faptă. Caterisirea a fost suficientă.

După cum am văzut, vocabularul privind caterisirea este detaliat. Potrivit lui Hefele, există o distincție între hirotoniile invalide (*akyros*) și cele ilicite,

[126] Canonul 5 al Sinodului IV Ecumenic; canoanele 14 și 15 apostolice; canoanele 3, 16 și 21 ale Sinodului din Antiohia, etc.

[127] Canonul 6 al Sinodului IV Ecumenic.

între nulitatea sacramentală și cea juridică[128]. Odată ce cineva a fost caterisit, hirotonia lui era fără putere, nulă. Canonul 2 al Sinodului al III-lea Ecumenic afirmă că, în cazul episcopilor care au semnat caterisirea lui Nestorie, dar s-au întors la erezia sa, aceștia ar trebui să fie înstrăinați de preoție (*hierosynes*) și să cadă din treaptă (*bathmou*). Această distincție bipartită se bazează și pe diferența dintre nulitatea sacramentală și cea juridică. În cazul acestor episcopi, caterisirea a fost completă. Dar în alte cazuri (de exemplu, Canonul 3 al Sinodului al III-lea Ecumenic), în cazurile caterisirilor neloiale, clericii ortodocși puteau fi ridicați la rangul lor (hirotonia lor nu a fost nulă din punct de vedere sacramental).

În alte cazuri (canonul 20 al Sinodului al VI-lea Ecumenic), pedeapsa a fost degradarea. Dacă un episcop predica într-o altă episcopie fără știrea și permisiunea episcopului local, el trebuia să înceteze să îndeplinească îndatoririle episcopale și să funcționeze ca preot. Aceste cazuri au fost destul de rare. Acest canon este un argument pentru ideea scolastică medievală conform căreia episcopatul este doar o funcție și nu un treaptă în sine, sau degradarea este menită în mod specific să indice o diferență atât în natura preoției, cât și în cea a episcopatului? Din nou, canonul 18 al Sinodului de la Ancira afirmă că, dacă un episcop este hirotonit pentru episcopie și acest lucru nu este primit de oameni, el trebuie să se stabilească în slujbă ca preot în locul unde a fost anterior. Acesta este un alt argument pentru opinia că darurile sacerdotale nu sunt individuale.

Canonul 21 al Sinodului al VI-lea Ecumenic pare să ofere șansa de a răscumpăra treapta, permițând clericilor caterisiți, dacă sunt cu adevărat pocăiți, să-și ia înapoi obiceiul / cinstea, dar numai atât. Odată caterisiți, de obicei nu mai există revenire.

De departe cel mai sancționat viciu al sistemului bisericesc a fost simonia. Faptul că canoanele sunt restrictive și nu prescriptive și continuă să interzică simonia, dovedește că aceasta a fost de-a lungul secolelor o problemă majoră. Când *cursus honorum* a devenit „tradiție" simonia a fost mai încurajată.

Concluzii

Viziunea pe care o oferă canoanele Bisericii Ortodoxe referitoare la problema hirotoniei este limitată și poate fi limitată numai. Hirotonia nu este doar o chestiune a canoanelor, ci și a eclesiologiei, doctrinei și liturghiei. Studiul canoanelor poate oferi doar indicii și lumini clarificatoare în această chestiune.

[128] J. Hefele și H. Leclerq, *Histoire des conciles…*, vol. I, part. 2, p. 28.

Una dintre aceste lumini pe care le poate împărtăși dreptul canonic ortodox este că distincția dintre *cheirotonia* ca hirotonie autentică și *cheirothesia* ca o simplă binecuvântare pentru clerul inferior este târzie, artificială și fără motive în tradiția Bisericii[129]. Aceasta implică faptul că distincția însăși între clerul superior și cel inferior este doar o expresie a vederii piramidale care a apărut din acest schimb. Decalajul dintre cler și mireni a fost doar adâncit.

Care este atunci relevanța unei astfel de cercetări pentru Biserica Răsăriteană? Pentru Bisericile bizantine / ortodoxe moderne, canoanele și tradiția sunt izvorul identității. Biserica are o conștiință de sine canonică, iar canoanele au o relevanță importantă. O astfel de introspecție poate fi pe de o parte fructuoasă pentru Biserica însăși și, pe de altă parte, pentru dialogul ecumenic.

[129] Cea mai simplă dovadă este faptul că, de exemplu, canoanele 14 și 15 ale Sinodului al VI-lea Ecumenic folosesc pentru hirotonia diaconițelor și ipodiaconilor termenul de *cheirotonia*.

Anuar - Serie nouă
ISSN 2558 - 8605
An VI (2021)/6/ pp. 102 - 122

PREOCUPĂRI DE TEOLOGIE DOGMATICĂ ÎN REVISTA „TEOLOGIA" (2007-2017)

Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan Tulcan

Abstract

The journal "Theology" of the Faculty of Orthodox Theology "Ilarion V. Felea" of Arad celebrated twenty years of existence in 2017. At the end of two decades of life of the Arad journal, the author of this study considered that it would be important to highlight the topics of dogmatic theology that caught the attention of their authors over a period of ten years, namely from 2007 to 2017.

Keywords

Theology Journal, Dogmatic Theology

Revista „Teologia" a Facultății de teologie ortodoxă „Ilarion V. Felea" din cadrul Universității „Aurel Vlaicu" din Arad a împlinit în anul 2017 douăzeci de ani de existență. Această perioadă de timp a fost una care a angajat din punct de vedere administrativ și științific cadrele didactice ale acestui așezământ de învățământ teologic superior, dar, totodată, a evidențiat contribuții ale teologilor, care au colaborat la această publicație, prin publicarea de studii, pe care rândurile de față dorește să le evidențieze în chip deosebit. Ca o observație de ordin general, la această revistă și-au adus contribuțiile lor științifice personalități ale vieții culturale, teologice și bisericești din țară și din străinătate. La acest popas aniversar, această revistă poate consemna treapta maturității ei, care a fost posibilă

prin continuitatea ei, dar, nu mai puțin, și prin vizibilitatea ei, care a ajuns să fie recunoscută, treptat, la cote tot mai înalte, atât în interiorul, cât și în exteriorul țării. Revista „Teologia" a fost înțeleasă de cadrele didactice ale Teologiei arădene ca un proiect academic, care să ofere acestora spațiu de manifestare științifică, dar, în același timp, să-i deschidă acestei publicații, și, implicit, și Facultății de teologie din Arad, dimensiunea universalității. Eforturile în acest sens ale cadrelor didactice, care au chemat-o la viață în anul 1997, au fost excepționale. Aceștia, nu numai că au întreținut focul spiritual al cunoașterii, prin articolele și studiile lor științifice, dar, de multe ori, au susținut-o și financiar. De pe înălțimea celor două decenii de existență a revistei, aceasta și colaboratorii ei pot privi cu mulțumire, cu bucurie și cu simțământul că eforturile în acest sens au fost răsplătite în diferite moduri, aducând acestei publicații o vizibilitate crescândă, iar autorilor materialelor publicate o recunoaștere științifică și academică tot mare în plan național și internațional.

În anul 2007, când Facultatea de teologie ortodoxă din Arad a serbat un deceniu de existență a revistei „Teologia" (1997-2007) am întreprins o radiografie, chiar și provizorie, cu referire la contribuții ale autorilor din domeniul teologiei dogmatice, sub titlul: *Învățătura dogmatică ortodoxă reflectată în revista „Teologia"*[1]. În acel studiu am încercat să surprind temele mai importante de teologie dogmatică, care au apărut în revista menționată, pe parcursul primului deceniu de existență a ei. La împlinirea a două decenii de viață a revistei arădene, am considerat, că n-ar fi lipsit de importanță să continui a evidenția temele de teologie dogmatică care au reținut atenția autorilor lor în următorii zece ani, mai precis din 2007 până în anul 2017.

Despre Teologia Dogmatică Ortodoxă, în general[2]

Despre Dogmatica ortodoxă în general este binevenit a reflecta mereu, deoarece teologia dogmatică ortodoxă este nu numai o disciplină teologică

[1] Ioan Tulcan , studiu menționat, în *Teologia*, XI, nr. 4/2007, pp. 62-76.

[2] Ioan Tulcan, „Trăsăturile fundamentale ale Dogmaticii ortodoxe", în: rev. *Teologia*, XII, . 4/2008, pp. 10-26. Ioan Tulcan, „Misiunea Teologiei Dogmatice Ortodoxe pentru vremea noastră", în: *Teologia*, XII, 4/2008, pp. 7-9; Cristinel Ioja, „The Orthodox Dogmatic Theology in the 21 st Century. A Decade of Onter-Orthodox Dialogue on Dogmatic Issues", în: *Teologia*, XXI, 1/2017, pp. 7-11; Svetoslav Ribolov, „A Review of Dogmatic Theology in Bulgaria during 20 th century", în: rev. *Teologia* XIV, nr. 3-4/2010, pp. 39-55; Aristotle Papanikolaou, „Tradition or Identity Politics: The Role of the „West" in Contemporary Orthodox Theology", în: rev. *Teologia*, nr. 3-4/2010, pp. 18-25; Jürgen Moltmann, „Ökumene, Orthodoxie und

de învățământ, ci ea este aceea, care coordonează, într-un fel, pe toate celelalte discipline teologice, indicându-le direcția și limitele teologice ale manifestării lor, dar, în același timp, ea are un puternic impact în ceea ce privește lucrarea misionară a Bisericii. Teologii care au reflectat asupra importanței Teologiei Dogmatice, în general, au subliniat faptul, că Dogmatica are un rol important atât din punct de vedere teologic, ca atare, cât și din punct de vedere practic, misionar. Reflexia teologico-dogmatică trebuie să se inspire din evlavia creștină ortodoxă, din rugăciunea și din mărturisirea Bisericii, în fiecare loc și timp.

În același timp, Dogmatica Ortodoxă, în general, se caracterizează prin câteva trăsături dominante, care trebuie să fie mereu puse în lumină de către teologi. Numai surprinzând aceste coordonate definitorii ele ei, gândirea teologică devine tot mai profundă și mai clar articulată la nevoile teologiei și ale Bisericii. Câteva direcții de evidențiere a importanței Dogmaticii au fost subliniate de-a lungul timpului în cuprinsul publicației arădene, astfel, că unele remarci trebuie să fie reliefate:

a. Ortodoxia are conștiința vie, că ea este expresia fidelă a credinței, spiritualității și cultului Bisericii primare. Aceasta nu înseamnă, că ea este ținută captivă unui trecut îndepărtat, fără nici o legătură cu prezentul, ci abia prin menținerea ei în contact direct și viu cu acest trecut apostolic și patristic, ea are ceva esențial de spus pentru fiecare epocă.

> „Ortodoxia a avut întotdeauna capacitatea de a se adapta tuturor timpurilor. Această adaptare a Ortodoxiei n-a însemnat o schimbare a ei ca mister, sau o înlocuire a misterului ei cu o ideologie dominantă într-un timp sau altul. Misterul mântuirii exprimat de Ortodoxie trebuie pus în evidență în orice timp în aceeași integritate, care să satisfacă exigențelor mântuirii în orice timp."[3]

b. Ortodoxia nu este o simplă creație a culturii și spiritualității bizantine, ci ea este o lucrare a Bisericii, pe temeiul Revelației, care ni s-a transmis prin Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție. Prin aceasta, Dogmatica ortodoxă este

Ökotheologie in Europa", în: rev. *Teologia* XV, nr. 2/2011, pp. 9-19; Dimitrios Tselengidis, „Credința ortodoxă și viața bisericească", în rev.: *Teologia* XVII, nr. 1/2013, pp. 38-46; Ioan Tulcan, „Beyond the B.E.M. Document (Lima 1982). Possible contributions of Orthodoxy to overcoming the ecumenical impasse", în rev.: *Teologia*, XVII, 1/2013, pp. 47-60.

[3] Ioan Tulcan, „Trăsăturile fundamentale ale Dogmaticii ortodoxe", p. 11.

ferită de a cădea în autosuficiența rațiunii umane, înțeleasă drept criteriu singur, suprem și izolat de teologhisire, păstrându-și orizontul de reflexie infinit, nelimitat de nici o barieră a rațiunii simplificatoare, în corespondență cu obiectul infinit de reflexie al dogmelor, ca adevăruri de credință revelate și propovăduite credincioșilor în vederea mântuirii.[4]

c. Teologia ortodoxă evidențiază prin demersul ei importanța actualizării misterului integral al mântuirii, prin Duhul Sfânt, pentru a-l face accesibil tuturor oamenilor. „De aceea, Ortodoxia vorbește atât de des și de accentuat despre prezența și lucrarea Duhului Sfânt în lume și în Biserică, înțeles ca ușă de acces spre iconomia dumnezeiască cea mântuitoare, oferită tuturor oamenilor."[5]

d. Dogmatica ortodoxă fiind cea care interpretează bogăția dogmelor mântuitoare este caracterizată printr-o atitudine doxologică. Aceasta, pentru că întreaga lucrare iubitoare a lui Dumnezeu prin Iisus Hristos

> „provoacă în cei credincioși admirație, bucurie, fascinație, îndemnând comunitatea eclezială la manifestarea unei ample doxologii. Temeiul doxologiei constă în faptul, că Dumnezeu manifestă prezența și lucrarea Sa îndeosebi prin cultul Bisericii, iar credincioșii percep, simt și experiază în mod direct și personal această lucrare dumnezeiască."[6]

e. Bucuria și Învierea sunt alte două dominante ale gândirii dogmatice ortodoxe, întrucât actualizarea Învierii lui Hristos prin Tainele Bisericii și, îndeosebi prin Sfânta Liturghie, înseamnă un izvor permanent de bucurie și lumină pentru oameni, deschizându-le acestora orizontul veșniciei. Astfel, prin Învierea lui Hristos gândirea teologică este înălțată dincolo de granițele temporalului și ale spațiului, iar timpul, ca atare, primește o nouă dimensiune. Dogmatica ortodoxă reflectează permanent asupra a ceea se înseamnă bucuria și lumina Învierii lui Hristos, pentru ca apoi, să arate cum pot credincioșii să se împărtășească de această lumină și bucurie în viața Bisericii și a lor personală în fiecare zi.

---

[4] Ioan Tulcan, „The Relationship between Tradition and Innovation in Romanian Orthodox Dogmatic Theology and the Place of Dogma in this Regard", în: *Teologia*, XX, 2/2016, pp. 34-44.

[5] Ioan Tulcan, „Trăsăturile fundamentale…", p. 13.

[6] Ioan Tulcan, „Trăsăturile fundamentale…," p. 15.

f. Iisus Hristos este coloana vertebrală a gândirii dogmatice ortodoxe, având o centralitate în gândirea teologică și în viața și mărturisirea Bisericii. Această centralitate a Lui rezidă în faptul, că Iisus Hristos este Logosul Cel veșnic al Tatălui, Care a creat toate, dar, Care, le-a și mântuit pe toate cele create prin Întruparea, Moartea, Învierea și Înălțarea Sa.[7]

2. Persoană și comuniune[8] este tema de reflecție predilectă pe care a ilustrat-o în teologia ortodoxă română părintele Stăniloae. Mai mulți dintre ucenicii săi au considerat, că această temă constituie firul de aur al gândirii sale teologice la modul general, așa cum s-au exprimat aceștia. Teologul român a subliniat faptul, că dimensiunea personalistă este proprie în primul rând lui Dumnezeu Însuși, dar, apoi, și omului cel creat de Dumnezeu „după chipul Său". Pentru părintele Radu, dimensiunea comunională a gândirii teologice trebuie să pornească de la Biserică, în calitatea ei de „comuniune existențială, teandrică, dar, și ca o comunitate concretă, văzută a oamenilor ca existențe personale concrete cu Dumnezeu."[9] Părintele Radu reține din gândirea teologică personalistă a părintelui Stăniloae faptul, că acesta a evidențiat caracterul de persoană a lui Dumnezeu, începând cu lucrarea de mare valoare a acestuia „Iisus Hristos sau restaurarea omului". În această lucrare părintele Stăniloae pune un accent aparte pe caracterul personal al lui Dumnezeu, Care Se revelează omului, pe de o parte, dar, pe de altă parte, omul trebuie să simtă acest caracter personal al lui Dumnezeu prin credința sa proprie. Credința devine un fel de „receptivitate ontologică a acestuia față de realitățile nevăzute, aprinsă și susținută în om de Dumnezeu Însuși, prin harul Său împărtășit lui."[10] Părintele Stăniloae afirmă în mod tranșant, că manifestarea credinței în om reprezintă

> „certitudinea despre existența lui Dumnezeu ca realitate personală supremă ce nu stă în continuitate de substanță cu noi și cu natura și despre cele comunicate nouă de El prin Revelație. Cre-

[7] Vezi și: J. Moltmann, „Ökumene, Orthodoxie und Ökotheologie in Europa", pp. 16-19.

[8] Dumitru Radu, „Persoană și comuniune în gândirea teologică a părintelui profesor dr. Dumitru Stăniloae", în: rev. *Teologia* XII, nr. 1/2008, pp. 71-96.

[9] Dumitru Radu, „Persoană și comuniune în gândirea teologică a părintelui profesor dr. Dumitru Stăniloae", în: rev. *Teologia* XII, nr. 1/2008, p. 72.

[10] Dumitru Radu, „Persoană și comuniune în gândirea teologică a părintelui profesor dr. Dumitru Stăniloae", în: rev. *Teologia* XII, nr. 1/2008, p. 72.

> dinciosul este sigur, că măcar uneori se află față de Dumnezeu în raport asemănător ca față de a doua persoană, deși e nevăzut".[11]

Caracterul de persoană a lui Dumnezeu, se transferă în planul creat și omului cel făcut după chipul Său. Deci, persoana, credința și Revelația este acel triunghi, care asigură comuniunea deplină între om și Dumnezeu, iar, în plan trinitar, comuniunea este susținută de deoființimea Persoanelor trinitare și duhul vieții și al iubirii Lor desăvârșite, prin care se menține caracterul distinct și personal al fiecărei Persoane a Sfintei Treimi, precum și interioritatea sau perihoreza lor comunională desăvârșită.

Deci, când Dogmatica ortodoxă vorbește despre persoană, ea se referă la aceasta într-o dublă semnificație: caracterul de Persoană a lui Dumnezeu și caracterul de persoană al omului. Iar, când ne referim la caracterul de Persoană a lui Dumnezeu, ne referim implicit la Sfânta Treime, Care reprezintă revelarea desăvârșită a Persoanei și a comuniunii personale.

Iisus Hristos are un rol covârșitor în ceea ce privește manifestarea în lume a iubirii veșnice a Persoanelor Sfintei Treimi. De aceea, unii ar putea crede, că este o competiție în ceea ce privește afirmarea caracterului personal al Persoanelor Sfintei Treimi, pe de o parte, și caracterul de persoană a lui Iisus Hristos. În realitate, nu este vorba de așa ceva; Iisus Hristos revelează iubirea interpersonală a Treimii, devenind prin Întrupare Adevărul atotcuprinzător, întru Care ne mântuim. Hristos Se face prin Întrupare vehicolul de revelare a Persoanei în comuniune, Care transmite elanul comuniunii tuturor celor pe care îi mântuiește prin iubirea Sa atotcuprinzătoare. De aceea, în Biserică totul trebuie înțeles în orizontul comuniunii pe care o revarsă Sfânta Treime, prin Fiul lui Dumnezeu întrupat și prin concretizarea acestei lucrări prin împreună-lucrarea Duhului Sfânt, Care întărește comuniunea omului cu Dumnezeu în Biserică, cu Persoanele Sfintei Treimi, dar, totodată, inițiază, dezvoltă și menține comuniunea membrilor Bisericii între ei.

Noțiunea de persoană și de comunitate la oameni este întotdeauna legată de noțiunea de persoană și de comuniune în planul vieții trinitare, adică a lui Dumnezeu Cel Unul și Întreit, în același timp.

> „De noțiunea de Persoană, ca tensiune după comuniune și comunitate concretă, este legată Revelația dumnezeiască, naturală și supranaturală și însăși mântuirea omului, precum și existența

[11] Dumitru Stăniloae, *Iisus Hristos sau restaurarea omului,* Sibiu, 1943, p. 7.

și transfigurarea creației, dar și relația omului cu întreaga creație, dată lui de Dumnezeu, și, calitatea omului de preot al creației".[12]

Această viziune personalistă asupra Teologiei și a vieții omului în Biserică și în lume este una ce îl scoate pe om din izolare și însingurare, din egoism și din sărăcie spirituală. Comuniunea cu Dumnezeu cel personal, cu și în Biserică, aduce bucurie și sens vieții omului, întreținându-i elanul după o viață plenară în lumina harului Duhului Sfânt.

Despre Ființa lui Dumnezeu și energiile divine necreate[13]

Atunci când vorbim teologic despre Dumnezeu, reținem, în primul rând, caracterul Lui personal. Persoana lui Dumnezeu Însuși, sau, mai bine spus, Persoanele din comuniunea Sfintei Treimi, nu sunt amorfe, inactive, ci Ele sunt într-o continuă dinamică a lucrării Lor. Este ceea ce teologia ortodoxă numește energiile divine necreate ale lui Dumnezeu. Despre acest capitol al teologiei ortodoxe a reflectat și teologul ortodox american Aristotle Papanikolaou, privindu-l mai ales, în articulațiile pe care le-a dat acestei problematici alți doi teologi ortodocși: Vladimir Lossky și Joannis Zizioulas.[14] Autorul menționat a intenționat să creioneze contururile problematicii în sine a energiilor divine necreate, pe de o parte, iar, apoi, să le privească pe acestea în oglinda reflexiei teologice ale celor doi teologi amintiți.

Cu multă acuratețe este evidențiată dimensiunea revelațională a Teologiei, în general, în viziunea lui Vladimir Lossky, care pune la temelia acesteia, însăși Revelația dumnezeiască culminantă în Iisus Hristos. Întruparea are un rol „cheie" în ceea de privește Revelația lui Dumnezeu, deoarece ea face posibilă unirea sau comuniunea omului cu Dumnezeu. Întruparea lui Dumnezeu în istorie ne arată, că Dumnezeu este transcendent și imanent în același timp. Prin Întrupare, natura umană asumată de Cuvântul întrupat, este introdusă în circuitul vieții dumnezeiești, care transfigurează și desăvârșește,

[12] Dumitru Radu, „Persoană și comuniune în gândirea teologică a Părintelui Profesor Dr. Dumitru Stăniloae", p. 95.

[13] Aristotle Papanikolaou, „Divine Energies or Divine Personhood: Vladimir Lossky and John Zizioulas on Conceiving the Transcendent and Immanent God", în: rev. *Teologia* XIII, 2/2009, pp. 11-44.

[14] Aristotle Papanikolaou, „Divine Energies or Divine Personhood: Vladimir Lossky and John Zizioulas on Conceiving the Transcendent and Immanent God", în: rev. *Teologia* XIII, 2/2009, pp. 11u.

treptat, această natură umană asumată. Deci, unirea sau comuniunea omului cu Dumnezeu înseamnă participarea umanului la viața dumnezeiască.

Pentru Lossky, de o mare importanță este distincția dintre ființă și persoană în plan trinitar, dar, în același timp, și conceptul de apofatism, care înconjoară Ființa dumnezeiască, precum și lucrările Sale necreate.

Pentru Joannis Zizioulas, așa cum evidențiază teologul Aristotle Papanikolaou, sunt importante alte două concepte, prin care se încearcă o explicare a Treimii dumnezeiești, mai precis a înțelegerii Ființei și a Persoanelor Sfintei Treimi, și anume, ontologia și comuniunea.[15] Pentru Zizioulas înțelegerea lui Dumnezeu în comuniunea Persoanelor Treimii pornește de la realitatea Euharistiei, așa cum a fost aceasta înțeleasă în Biserica primară. Prezența lui Hristos în istorie, după Înălțarea Lui la cer, este o prezență ecleziologică. Adică, Biserica este Trupul lui Hristos, în sensul ontologic al cuvântului, afirmă Zizioulas. Mai precis, Biserica este Trupul eshatologic al lui Hristos Cel înviat din morți.[16] Ființa dumnezeiască este analizată de Zizioulas în lumina unor concepte teologice fundamentale, care lărgesc aria analizei și a cunoașterii: ontologie, comuniune, euharistie, hristologie, pnevmatologie, ecleziologie și eshatologie. Altfel spus, acest teolog urmărește semnificația relației dintre Ființa lui Dumnezeu și Persoanele Treimii, pe de o parte, și dintre acestea și lucrările Sale necreate, trecându-le pe acestea prin întreg complexul teologic menționat.

De Dumnezeul Iubire nu se poate apropia omul, decât tot prin iubire, așa cum subliniază de mai multe ori Părinții Bisericii și teologii ortodocși.[17] Cu forța argumentelor teologia ortodoxă a subliniat faptul, că există o relație strânsă între cunoaștere și iubire, care se inspiră una pe cealaltă; cunoașterea pentru a fi autentică și profundă, ea trebuie susținută de iubire. Pe de altă parte, iubirea are și ea nevoie de cunoaștere; pe măsură ce cunoști mai mult și mai bine, iubești cu adevărat pe Dumnezeu și pe oameni. Iubirea din punct de vedere creștin devine principiu al cunoașterii teologice-duhovnicești.

---

[15] Aristotle Papanikolaou, „Divine Energies or Divine Personhood: Vladimir Lossky and John Zizioulas on Conceiving the Transcendent and Immanent God", în: rev. *Teologia* XIII, 2/2009, p. 21.

[16] Aristotle Papanikolaou, „Divine Energies or Divine Personhood: Vladimir Lossky and John Zizioulas on Conceiving the Transcendent and Immanent God", în: rev. *Teologia* XIII, 2/2009, p. 21.

[17] Despre acest fapt, a se vedea: Teofan Mada, *Love as Principle of Knowledge in the Eastern Fathers,* în: „Teologia", XXI, 2/2017, pp. 52-66.

Învățătura creștină despre creație și problema evoluționismului[18]

Atunci când teologia creștină prezintă problema creației, ea ajunge în atingere cu ceea ce se opune, ca viziune culturală, filosofică la actul de creație a lui Dumnezeu, și, anume, evoluționismul. De aceea, devine această opoziție între creaționism și evoluționism aproape o necesitate metodologică, când ne referim la modul de aducere la existență a lumii. Pe bună dreptate afirma un teolog român, că

> „creaționismul și evoluționismul sunt două teorii care vor să dea o replică la referatul biblic despre crearea lumii. Creaționismul crede că lumea are un început, fiindcă a fost creată de Dumnezeu în mod perfect. Cu toate acestea, urmările păcatului strămoșesc au fost atât de grave, încât creația văzută a fost precipitată pe panta unei degradări progresive, care culminează cu catastrofa finală a distrugerii ei integrale. La polul opus, evoluționismul pornește de la premiza unei lumi existente prin ea însăși, din eternitate, care a evoluat și s-a dezvoltat pe paliere mereu superioare, culminând cu apariția omului."[19]

Problematica aceasta a creaționismului și a evoluționismului a preocupat dintotdeauna gândirea creștină, deci, și pe cea a teologiei ortodoxe. În opinia teologului român atât creaționismul, cât și evoluționismul au în comun autonomia lumii naturale, fiindcă

> „și una și alta au în comun autonomia lumii naturale, fiindcă și una și alta se caracterizează printr-o mișcare a lumii naturale care rămâne în opoziție cu nemișcarea Divinității. Cu privire la destinul lumii, acesta este interpretat diferit. Dacă pentru creaționism, destinul omului are caracter mereu regresiv care culminează cu catastrofa finală, în schimb, pentru evoluționism, acesta are caracter mereu ascendent în viitor."[20]

Problema creației, în general, și a omului, în special, privită prin lentilele creaționismului și evoluționismului implică unele distorsiuni și erori, pe care

[18] Dumitru Popescu, „Creaționismul și evoluționismul din punct de vedere teologic", în: rev. *Teologia* XIII, 1/2009, pp. 9-13.
[19] Dumitru Popescu, „Creaționismul și evoluționismul din punct de vedere teologic", p. 9.
[20] Dumitru Popescu, „Creaționismul și evoluționismul din punct de vedere teologic", p. 10.

teologii români, și nu numai ei, le-au identificat și le-au analizat cu rigoare teologică. Ambele teorii amintite nu pot înțelege realitatea Dumnezeirii cea întreit ipostaziată, care nu este pur și simplu o monadă închisă în Sine și impasibilă, ci este existența supremă, personală și iubitoare, care coboară la om și la creația Sa, prin lucrările sau energiile Sale necreate, pentru ca atât omul, cât și creația să se înalțe spre Creatorul lor, prin puterea transfiguratoare a Duhului Sfânt. În al doilea rând, atât omul, cât și creația au un destin nu numai efemer, temporar, ci un destin ultim, acela de a se împărtăși de darurile Împărăției lui Dumnezeu în veșnicia Sa.

Problematica omului, a creației sale de către Dumnezeu după „chipul" Său și chemat la asemănare permanentă cu El a preocupat, de asemenea, gândirea teologică ortodoxă, și care s-a reflectat în paginile revistei arădene, prin părintele profesor Cristinel Ioja, la care s-au adăugat și alți teologi.[21]

Persoana Mântuitorului sau Hristologia[22]

Persoana Mântuitorului a reținut atenția unor teologi, care au publicat în paginile revistei „Teologia", aducând contribuții relevante cu privire la sensul, complexitatea și lucrarea mântuitoare a lui Iisus Hristos. Iisus Hristos reprezintă Revelarea supremă a lui Dumnezeu[23]. De asemenea, unii autori au scos în evidență momentele cele mai importante ale iconomiei mântuirii în Iisus Hristos, așa cum sunt Moartea și Învierea Sa.[24] Nu de puține ori, teologi ortodocși au recurs la gândirea unor Sfinți Părinți și Scriitori bisericești,

[21] Cristinel Ioja, „Directions in Orthodox Anthropologiy during the Commnunist Period in Romania", în: *Teologia*, XXI, 4/2017, pp. 18-34; vezi și: Mihai Iordache, „Faith, Divine Graceand Human Freedom in the Thinkoing of the Protestant Theologian Karl Barth", în: *Teologia*, XX, 3/2016, pp. 23-42; Ioan Tulcan, „Elements of Orthodox Anthropology in Vladimir Losskys Thinking and Their Relevance to the Contemporary Man", în: *Teologia*, XXI, 2/2017, pp. 10-22.

[22] Vasile Cristescu, „Hristologia Sfântului Marcu Ascetul în lupta Bisericii împotriva învățăturilor greșite", în: rev. *Teologia* XIII, nr. 1/2009, pp. 50-59. Michael Welker, „Vorbild – Gottes Bild – Lebendigmachender Geist: Wer ist Jesus Christus für uns heute?", în: rev. *Teologia* XV, nr. 4/2011, pp. 10-24.

[23] Vasile Cristescu, „Dimensiunea revelației dumnezeiești și a mântuirii în Hristos la Origen", în: *Teologia*, XII, 3/2008, pp. 88-106; O punere în lumină a dumnezeirii lui Iisus Hristos, așa cum este evidențiată în cartea „Faptele Apostolilor" a se vedea la: Adrian Murg, „Dumnezeirea Mântuitorului Iisus Hristos, coordonată principală a hristologiei Faptelor Apostolilor", în: *Teologia*, XII, 4/2008, pp. 43-61.

[24] Vezi: Adrian Murg, „The Soteriological Aspect of Jesus Death, în the Writings of St. Luke the Evangelist. An Analysis From the Perspective of Textual and Narrative Criticism", în: *Teologia* XIX, 2/2015, pp. 11-24.

pentru a înțelege mai bine chipul divino-uman al Fiului lui Dumnezeu întrupat, Domnul nostru Iisus Hristos. Persoana Mântuitorului Iisus Hristos a atras asupra Ei gândirea creștină de la începutul existenței Bisericii. Modul în care s-au raportat la această Persoană divino-umană a fost determinat de dorința creștinilor de a fi mereu în comuniune de viață și iubire cu Mântuitorul lumii, pe de o parte, dar, în același timp, de a primi de la El darul mântuirii Sale, pe de altă parte. Pe lângă aceste dorințe legitime ale creștinilor de a aprofunda sensurile sau semnificațiile Persoanei lui Hristos au fost și unele tendințe de la începuturile Creștinismului de a încerca o altă abordare a înțelegerii Persoanei Sale, fără un solid fundament revelațional. Au fost acele abordări eterodoxe sau eretice, care distorsionau înțelegerea biblică, tradițională, ca expresie a Revelației dumnezeiești, a Persoanei divino-umane a lui Hristos. Acestor răstălmăciri le-au răspuns marii Părinți ai Bisericii, care cu argumente solide au evidențiat coordonatele esențiale ale Persoanei Mântuitorului. Unul dintre aceștia a fost Sf. Marcu Ascetul, care într-o continuitate a gândirii teologice cu alți Părinți, ca de pildă, Sf. Atanasie cel Mare[25], au pus în lumină importanța covârșitoare a Persoanei lui Iisus Hristos.

Dar, pe lângă acest mod de abordare a Persoanei Mântuitorului, au fost teologi ortodocși români, care s-au referit la modul în care au înțeles atât Persoana lui Hristos, cât și a Sfintei Treimi teologii ortodocși înaintemergători ai celor contemporani. Referindu-se la teologul ortodox român Dumitru Stăniloae, părintele profesor Dumitru Radu a sesizat dimensiunea comunională în care este înțeleasă atât Sfânta Treime, cât și Persoana divino-umană a lui Iisus Hristos.[26] Atât părintele Stăniloae, cât și alți teologi ortodocși s-au lăsat inspirați în abordările lor teologice de Sfinții Părinți. Cu privire la Persoana lui Hristos, Sf. Atanasie cel Mare are o gândire profundă, întemeiată pe Revelație și în legătură cu provocările la adresa credinței adevărate venite din partea celor care distorsionau adevărul revelat. De pildă, acesta a respins afirmațiile eronate ale nestorienilor, care vedeau în Persoana lui Hristos nu numai două firi sau naturi, divină și umană, ci și două Persoane. Nestorienii nu puteau înțelege unirea firii divine cu cea umană în unicul Ipostas al Logosului întrupat, despărțind nu numai firile, ci și Persoana Sa în două.

[25] Vezi mai multe în acest sens, la: Vasile Cristescu, „Hristologia Sfântului Marcu Ascetul în lupta Bisericii împotriva învățăturilor greșite", în: rev. *Teologia* XIII, nr. 1/2009, pp. 50-59.

[26] Vezi în acest sens studiul|: „Persoană și comuniune în gândirea teologică a Părintelui Profesor Doctor Dumitru Stăniloae", în: *Teologia*, XII, 2008, nr. 1, pp. 71-96.

Sf. Marcu Ascetul evidențiază faptul, că numai astfel, Hristos a realizat mântuirea omului căzut, întrucât a fost în același timp Dumnezeu adevărat și om adevărat. „Mărturisirea adevărată a Fiului include Întruparea. Astfel, se exprimă faptul, că Fiul a fost trimis în lume, prin bunăvoința Tatălui și ungerea cu Duhul. Numai așa are loc venirea Fiului, fără să i se atribuie Fiului vreo schimbare sau să se afirme că Acesta ia o existență aparentă".[27]

Ceea ce constituie un element valoros în abordarea hristologiei de către teologii români este faptul, că aceștia s-au lăsat călăuziți în scrierile și gândirea lor din Părinții Bisericii, așa cum aceștia la rândul lor, au făcut referințe teologice în ascrierile lor la Părinți, care au trăit înaintea lor, așa cum a procedat Sf. |Marcu Ascetul, luându-l ca model de teologhisire pe Sf. Atanasie cel Mare. [28]

6. Sfânta Treime și Biserica[29] reprezintă un punct teologic de atracție special pentru gândirea teologică atât în spațiul ortodox, cât și în cel occidental. [30]Învățătura creștină despre Sfânta Treime ocupă un rol central în doctrina, viața, cultul și mărturisirea Bisericii. Credința creștină nu este o realitate abstractă, ci ea se concretizează în roadele ei în viața oamenilor credincioși, și, mai ales, în aceea a mădularelor Bisericii, care sunt chemate să

[27] Vasile Cristescu, „Hristologia Sf. Marcu Ascetul…", p. 53.

[28] O ilustrare a acestui fapt, poate fi sesizată la: Vasile Cristescu, „Hristologia Sf. Marcu Ascetul…", pp. 57 u.

[29] Ioan Tulcan, „Teologia trinitară ortodoxă, reflectată în dimensiunea doxologică a Sfintei Liturghii", în: rev. *Teologia* XIII, nr. 1/2009, pp. 14-25; Ioan Tulcan, „Locul și semnificația teologică a lui Dumnezeu Tatăl în comuniunea Sf. Treimi la Jurgen Moltmann și Dumitru Stăniloae", în: rev. *Teologia* XIII, 2/2009, pp. 45-59; Daniel Munteanu, „Die Heilige Dreieinigkeit als heimatlicher Raum unserer ewigen Vollendung", în: rev. *Teologia* XIII, nr. 1/2009, pp. 26-49; Assad Elias Kattan, „Die Kirche, die den Vorsitz in der Liebe führt", în: rev. *Teologia* XV, nr. 1/2011, pp. 24-33; Dimitrios Tselengidis, „Folgend den Heiligen Vätern". Ein Vorschlag vom diachronischen Character für die dogmatische Lehre der Kirche. Die theologischen Voraussetzungen und die Kriterien der dogmatischen Lehre der Kirche", în: rev. *Teologia* XV, nr. 1/2011, pp. 15-23; Ioan Tulcan, „The Dogma of the Holy Trinity and its Missionary Implications", în: rev. *Teologia* XV, nr. 2/2011, pp. 43-51; Ion Croitoru, „The Cosmos as Church in the Making", în rev. *Teologia* XVII, nr. 2/2013, pp. 105-112; Ioan Tulcan, „The Church Communion after the Image of the Trinitarian Communion and its importance for the mission of the Church in the world", în rev. *Teologia* XVII, nr. 3/2013, pp. 37-47; Andreas Heiser, „Die Tugendschaften...sind aus unserer Mitte verschwunden". Zur Ekklesiologie des Johannes Chrisostomus", în rev. *Teologia* XIX, 4/2015, pp. 27-34.

[30] Despre modul cum înțelege teologia occidentală, îndeosebi cea reformată, taina Sfintei Treimi, vezi la: Ioan Tulcan, „Locul și semnificația teologică a lui Dumnezeu Tatăl în comuniunea Sf. Treimi la Jurgen Moltmann și Dumitru Stăniloae", în: rev. *Teologia* XIII, 2/2009, pp. 45-59.

se inspire în propria lor viață după modelul de viață și comuniune al Treimii Celei de o ființă și nedespărțite. Acest mod de teologhisire inspirată din credința în Treime au ilustrat-o în mod pilduitor Părinții Bisericii. O contribuție importantă în acest sens, este reflectată în paginile revistei teologice arădene, cu accent special pe înțelegerea tainei Sfintei Treimi la Părinții bisericești: Irineu de Lyon, Grigorie de Nyssa și Sf. Maxim Mărturisitorul.[31] Pentru Sf. Irineu, taina Treimii are legătură directă cu taina omului. După acest Părinte bisericesc, omul reflectă în ființa sa chipul slavei dumnezeiești, iar sensul vieții lui este acela de vedere sau contemplare a lui Dumnezeu – Treime de Persoane infinite și veșnice. Viața veșnică la care este chemat omul să o dobândească înseamnă o permanentă înaintare spre viața de iubire a Sfintei Treimi. În această aspirație a omului după infinitul vieții de comuniune trinitară este exclusă orice limitare sau mărginire în privința acestei aspirații. Progresul în cunoașterea lui Dumnezeu este veșnic, întrucât omul se află în această relație cu bogăția infinită a lui Dumnezeu, iar, în această relație el are permanent calitatea de ucenic.[32] Sf. Grigorie de Nyssa înțelege și el taina Treimii în legătură cu actul cunoașterii lui Dumnezeu de către om. Asemenea Sf. Irineu, și acesta înțelege cunoașterea lui Dumnezeu ca o înaintare permanentă în comuniunea cu Dumnezeu, privind-o pe aceasta într-o dialectică a „stării" și a „mișcării". Pentru acesta, odihna în Dumnezeu a omului, pe de o parte, și aspirația sa permanentă spre o tot mai adâncă relație de comuniune cu Dumnezeu, pe de altă parte, sunt două realități care nu se exclud una pe alta, ci sunt complementare și necesare. [33]

Aceleași concepte esențiale ale cunoașterii lui Dumnezeu – Treime de Persoane – le întâlnim și la Sf. Maxim Mărturisitorul, care recurge și el la conceptele de „odihnă" și „mișcare". Sf. Maxim a preluat de la Sf. Grigorie de Nyssa conceptul de „epectază", prin care înțelege această mișcare permanentă a omului în aspirația lui spre cunoașterea și iubirea lui Dumnezeu. Desigur, Sf. Maxim nuanțează această viziune a predecesorilor lui, evidențiind faptul, că mișcarea este mai puțin un semn al neliniștii și al aspirației spre Dumnezeu, ci ea este această predare sau dăruire existențială a omului,

[31] A se vedea: Daniel Munteanu, „Die Heilige Dreieinigkeit als heimatlicher Raum unserer ewigen Vollendung", în: rev. *Teologia* XIII, nr. 1/2009, pp. 26-49.

[32] Daniel Munteanu, „Die Heilige Dreieinigkeit als heimatlicher Raum unserer ewigen Vollendung", în: rev. *Teologia* XIII, nr. 1/2009, p. 33.

[33] Daniel Munteanu, „Die Heilige Dreieinigkeit als heimatlicher Raum unserer ewigen Vollendung", în: rev. *Teologia* XIII, nr. 1/2009, p. 37.

prin care se simte purtat spre curgerea în oceanul liniștii dumnezeiești infinite.[34]

Înțelegând în acest sens taina Treimii, teologia ortodoxă o abordează într-un mod cuprinzător în toate compartimentele vieții bisericești. De aceea,

> „Ortodoxia privește realitățile vieții bisericești nu în mod fragmentar, unilateral și, în fond, insuficient, ci ea are în vedere întregul. Aceasta, pentru că Dumnezeul cel viu, Care S-a revelat omului este un Dumnezeu al iubirii și comuniunii și nu Unul distant și abstract. El caută mântuirea omului."[35]

Întreg cultul Bisericii exprimă centralitatea lui Hristos în credința și viața Bisericii, dar, cu o centralitate care evidențiază transparența vieții de iubire și comuniune a Sfintei Treimi. Modul culminant de reflectare a importanței Treimii în viața Bisericii și a oamenilor îl reprezintă Sfânta Liturghie. Aceasta este „în întregul ei un mediu și un instrument prin care se revarsă peste umanitate și peste întreaga lume energiile de viață dădătoare ale Sfintei Treimi. Credincioșii sunt atenționați, de la începutul slujbei, că ei intră într-un nou plan și un nou univers duhovnicesc, pătruns de iubirea Sfintei Treimi".[36]

Modul plin de nuanțe și de o profunzime deosebită în care teologia ortodoxă a prezentat învățătura despre Sfânta Treime, în legătură cu viața omului, a atras atenția teologilor occidentali, care au preluat și ei anumite coordonate ale acestei învățături, deschizând și alte perspective asupra tainei Treimii în lucrările lor. Multe dintre aceste perspective sunt convergente cu cele prezentate de teologia ortodoxă. Unul dintre acești teologi, Jürgen Moltmann, are contribuții meritorii cu privire la prezentarea învățăturii despre Sfânta Treime, dedicând lucrări ample sau monografii cu acest conținut. Unele aspecte ale acestei contribuții au fost reliefate în paginile publicației arădene.[37] Pentru teologul Moltmann, înțelegerea Treimii nu poate avea loc în afara distincției necesare între Treimea imanentă și Treimea iconomică.

---

[34] Vezi mai multe despre acestea la Daniel Munteanu: „Die Heilige Dreieinigkeit als heimatlicher Raum unserer ewigen Vollendung", în: rev. *Teologia* XIII, nr. 1/2009, p. 43.

[35] Ioan Tulcan, „Teologia trinitară ortodoxă, reflectată în dimensiunea doxologică a Sfintei Liturghii", în: rev. *Teologia* XIII, nr. 1/2009, p. 15.

[36] Ioan Tulcan, „Teologia trinitară ortodoxă, reflectată în dimensiunea doxologică a Sfintei Liturghii", în: rev. *Teologia* XIII, nr. 1/2009, p. 22.

[37] Ioan Tulcan, „Locul și semnificația teologică a lui Dumnezeu Tatăl în comuniunea Sf. Treimi la Jurgen Moltmann și Dumitru Stăniloae", în: rev. *Teologia* XIII, 2/2009, pp. 45-59.

Aceasta din urmă surprinde modul în care Dumnezeu, comuniune veșnică de Persoane, realizează în afară vieții Sale interne iconomia mântuirii Sale, fără ca prin aceasta să putem vorbi de două feluri de Treime.[38] Pentru Moltmann Crucea lui Hristos reprezintă punctul de întretăiere și legătura dintre Treimea imanentă și cea iconomică. Teologul Moltmann s-a întâlnit în creația sa teologică cu un alt mare teolog occidental, Karl Rahner, inspirându-se reciproc unul pe celălalt. Pentru Moltmann Treimea iconomică nu este alta decât cea imanentă și invers.[39] Strâns legată de Sfânta Treime este chemarea omului de a moșteni Împărăția lui Dumnezeu. Punctul de pornire pentru înțelegerea acestei legături a Treimii cu Împărăția lui Dumnezeu este Întruparea Fiului lui Dumnezeu în Persoana lui Iisus Hristos și proclamarea sosirii acestei Împărății de către Acesta.

În ultimele decenii, teologi occidentali, de diferite nuanțe, confesionale s-au aplecat cu atenție asupra Părinților Bisericii, punând în lumină modul în care aceștia au înțeles taina Bisericii. [40]

Pe de altă parte, teologul ortodox român Dumitru Stăniloae are pagini memorabile legată de învățătura creștină despre Sfânta Treime.[41] Pentru părintele Stăniloae unitatea ființială a Sfintei Treimi constituie o premisă a caracterului personal al Ipostasurilor Sale. Dumnezeu Tatăl este înțeles ca fiind centru și principiu al Dumnezeirii, prin Care vin la existența veșnică Fiul și Duhul Sfânt, prin naștere (Fiul) și prin purcedere (Duhul Sfânt). Teologul român a descoperit în gândirea teologică ortodoxă frumusețea și profunzimea tainei Sfintei Treimi în orizontul unei bunătăți și iubiri veșnice, Care ar fi de neconceput fără un Tată veșnic, Care are un Fiu veșnic, uniți în comuniunea Lor desăvârșită întru bucuria și lumina Duhului Sfânt.

---

[38] Jürgen Moltmann, *Trinität und Reich Gottes,* Gütersloh 1994, p. 168: „Die ökonomische Trinität bezeichnet den dreieinigen Gott in seiner Heilsveranstaltung, die ihn offenbart. Die ökonomische Trinität wird darum auch Offenbarungstrinität genannt. Die immanente Trinität bezeicnet den dreieinigen Gott, wie er in sich selbst ist. Die immanente Trinität wird auch Wesenstrinität genannt.

[39] J. Moltmann*, Trinität und Reich Gottes*, p. 177: "Deshalb, habe ich die These Karl Rahners zustimmend aufgenommen: Die ökonomischen Trinität ist die immanente Trinität und umgekehrt°.

[40] Vezi: Andreas Heiser, „Die Tugendschaften… sind aus unserer Mitte verschwunden". Zur Ekklesiologie des Johannes Chrysostomus", în: *Teologia* XIX, 4/20015, pp. 35-48.

[41] Vezi, câteva dintre contribuțiile sale în această privință: „Relațiile treimice și viața Bisericii", în: *Ortodoxia*, XV, 1964, nr. 4, pp. 503-525; „Sfânta Treime - structura supremei iubiri", în: *Studii Teologice*, XXII, nr. 5-6/1970, pp. 303-335; *Sfânta Treime sau la început a fost iubirea,* EIBMBOR, București 1993.

7. Unitatea Bisericii[42] ca însușire a ei, are consecințe nu numai în plan strict teologic și ecleziologic, ci și în plan social și al apropierii între oameni și popoare.[43]Teologia ortodoxă a abordat întotdeauna marile teme ale credinței, ale vieții Bisericii, întemeiată pe Revelația culminantă a lui Dumnezeu în Iisus Hristos, dar, totodată, ea a recurs mereu la modul de interpretare a acestei Revelații de către Părinții Bisericii. Tema unității Bisericii este una care a polarizat în jurul ei, mai bine de un secol, preocupările teologilor din est și vest, din nord și din sud. Îndeosebi, teologii ortodocși s-au inspirat în abordările lor de la Părinții de odinioară ai Bisericii. Acest fapt a fost reflectat și în revista teologică arădeană. Ilustrativi din acest punct de vedere Sfinții Trei Ierarhi: Vasile, Grigorie și Ioan. Studiind lucrările acestor Părinți ai Bisericii se poate constata, că ei nu au elaborat tratate distincte de ecleziologie, și, implicit, despre unitatea Bisericii, dar, la ei se găsesc elemente esențiale ale ecleziologiei, care reprezintă puncte de reper pentru toți teologii creștini. De aceea, unii teologi au consacrat opere distincte cu privire la învățătura despre Biserică în gândirea Marilor Părinți amintiți.[44]

În dialogul teologic intercreștin, s-a pus în discuție, nu de puține ori, semnificația limitelor canonice ale Bisericii, care temă este relevantă în dialogul ecumenic.[45]

Toți Părinții au ars de dorul menținerii sau restaurării unității Bisericii și sub formă văzută, atunci când păcatele oamenilor au amenințat scindarea Trupului tainic al Domnului. Prin unitatea Bisericii se menține, de fapt, și unitatea umanității. Extrem de relevante sunt referințele Părinților la dimensiunea ecumenică și chiar cosmică a Bisericii și a însușirilor sale.[46]Unitatea Bisericii are consecințe ecleziale, soteriologice, antropologice, cosmice și so-

---

[42] Nicu Breda, „Unitatea Bisericii în viziunea Sfinților Trei Ierarhi", în: rev. *Teologia* XII, nr. 1/2008, pp. 172-184.

[43] Ioan Tulcan, „Lucrarea Bisericilor pentru vindecarea și unitatea Europei în viziunea papei Ioan Paul al II-lea", în: rev. *Teologia* XII, nr. 3/2008, pp. 39-54; Constantin Rus, „Limitele Bisericii după doctrina canonică ortodoxă", în: *Teologia*, XII, 4/2008, pp. 27-42; Zygfried Glaeser, „Ecumenismul – calea Bisericii", în: *Teologia*, XII, 4/2008, pp. 55-67.

[44] Vezi: Nicu Breda, „Unitatea Bisericii în viziunea Sfinților Trei Ierarhi", în: rev. *Teologia* XII, nr. 1/2008, pp. 172 u.; teologul grec Ioannis Karmiris a consacrat lucrări importante ecleziologiei Sfântului Vasile cel Mare și Sfântului Grigorie Teologul, apărute la Atena în anul 1958, respectiv, tot la Atena, în anul 1960.

[45] Vezi despre aceasta la: Constantin Rus, „Limitele Bisericii după doctrina canonică a Bisericii", în: *Teologia* XII, nr 4/2008, pp. 27-42.

[46] Despre această dimensiune cosmică a Bisericii și a mântuirii, a se vedea la: Ion Croitoru, „The Cosmos (The World) as Church in Making", în: *Teologia*, XVII, nr. 2/2013, pp. 105-112.

ciale. Unitatea Bisericii adună popoarele în unitatea de iubire și sfințire a Preasfintei Treimi. Creștinii europeni și-au edificat continentul pe temeliile valorilor creștine unificatoare, și care au generat o cultură și o civilizație, de la care nu ar trebui să abdice, prin ignorarea rădăcinilor creștine ale continentului.

> „Fenomenele negative prezente în Europa de astăzi, cum ar fi anumite aspecte ale secularizării, care se îndreaptă, de fapt, împotriva omului și a Europei însăși, precum și anumite implicații pe care le au tendințele separatiste, autonomiste exacerbate, care se manifestă în Europa, o scufundă pe aceasta în umbră ți în întuneric… Căci numai în lumina Persoanei Mântuitorului, a Evangheliei și a învățăturii Lui, aflăm temeiul și izvorul vieții, al iubirii, al reconcilierii și al unificării tuturor".[47]

8. Sfințenia Bisericii[48] este o temă teologică care a reținut atenția teologilor ortodocși români în a doua jumătate a veacului trecut, cu reflexii continuate în contemporaneitate. Modul în care este văzută sfințenia Bisericii deschide largi perspective atât cu privire la înțelegerea existenței lui Dumnezeu, cât și în ceea ce privește manifestarea sfințeniei în lume, în general, și în viața Bisericii și a credincioșilor, în special. Sfințenia Bisericii nu poate fi înțeleasă separat de celelalte trei în însușiri ale Bisericii: unitatea, apostolicitatea și sobornicitatea Bisericii. Ele se confirmă și se afirmă reciproc. Teologia ortodoxă evidențiază fundamentele sau izvoarele sfințeniei Bisericii, înțelegând-o pe aceasta ca reflectare și prezență a sfințeniei lui Dumnezeu Însuși, în comuniunea desăvârșită a celor trei Persoane sau Ipostasuri ale Sfintei Treimi. Pe acest plan trinitar se trăiește această sfințenie a lui Dumnezeu în ființa Sa, Care este Sfântul prin excelență. Apoi, Întruparea Fiului lui Dumnezeu, Moartea Sa pe cruce și Învierea Sa din morți constituie, de asemenea, un izvor din care se experiază sfințenia Bisericii. Duhul Sfânt este în mod direct Izvorul sfințeniei Bisericii, Care transformă pe oamenii credincioși lui Hristos, în Trupul Lui tainic, prin lucrarea transfiguratoare a Duhului Sfânt, Care este și Duhul Fiului sau Duhul lui Hristos, cum Îl numește Sfântul Apostol Pavel.

---

[47] Ioan Tulcan, „Lumina lui Hristos în Europa", în: *Teologia*, XII, nr. 1/2008, p. 8.

[48] Ioan Tulcan, „Die Heiligkeit und die Heiligung în der orthodoxen Theologie", în rev. *Teologia*, XVII, nr. 2/2013, pp. 34-48.

De această sfințenie a Bisericii se împărtășesc mădularele Trupului eclezial, prin lucrarea Sfintelor Taine, prezente și roditoare în viața Bisericii. Un rol deosebit în această împărtășire de sfințenie îl au cele trei Taine: Botezul, Mirungerea și Euharistia, numite Taine ale inițierii creștine sau ale încorporării omului în Hristos și în Biserică.[49] Reflectarea asupra acestei însușiri a Bisericii și asumarea lucrării ei în viața personală a credincioșilor și a Bisericii reprezintă un remediu sua un antidot împotriva manifestărilor agresive ale fenomenului secularizării, care dorește să-l desprindă pe omul contemporan de rădăcinile sale transcendente și de posibilitatea pe care acesta o are, de a se împărtăși de viața de sfințenie a lui Dumnezeu, prin energiile de viață făcătoare ale Duhului Sfânt, prezente în Biserică.

9. Persoana Duhului Sfânt[50] este o temă predilectă în teologia și spiritualitatea ortodoxă, iar, ecouri ale acestor preocupări pot fi întâlnite și în paginile revistei teologice de la Arad. Contribuția pe care a adus-o în câmpul cercetării teologice autorul acesteia, surprinde prezența și lucrarea Sfântului Duh în Vechiul Testament, interpretând aceste referințe la Persoana Duhului Sfânt cu o deosebită claritate și acuratețe.

> „Lucrarea lui Dumnezeu în lume se face și se desăvârșește în Duhul și prin Duhul Domnului Care însuflețește, poartă și mișcă lumea spre finalitatea ei și trezește la viață creația, anticipând profetic, dar, real, și nu doar tipic și simbolic, destinația ei, eternizarea ei prin înviere și participarea la viața fericită și fericitoare a Sfintei Treimi."[51]

Derularea analizei teologice referitoare la Duhul Sfânt continuă cu reliefarea prezenței și lucrării Duhului în Noul Testament, prezentă în întreaga viață și lucrare a Mântuitorului, dar, neuitând să sublinieze venirea Lui ipostatică în lume în ziua Cincizecimii, prin energiile Lui necreate, sfințitoare și mântuitoare. De la evenimentul Cincizecimii se deschi poarta împărtășirii

[49] Mai multe aspecte legate de sfinețnia Bisericii și a credincioșilor, a se vedea la: Ioan Tulcan, „Die Heiligkeit und die Heiligung în der orthodoxen Theologie", în rev. *Teologia*, XVII, nr. 2/2013, pp. 34 u.

[50] Ion Popescu, „Prezența și lucrarea Sfântului Duh în lume", în: rev. *Teologia*, XII, nr. 4, 2008, pp. 62-72.

[51] Ion Popescu, „Prezența și lucrarea Sfântului Duh în lume", în: rev. *Teologia*, XII, nr. 4, 2008, pp. 62-72.

de lucrarea Sa sfințitoare, configurând mădularele Trupului Bisericii după chipul umanității lui Hristos. Duhul Sfânt ajută Biserica la înțelegerea și interpretarea adevărurilor de credință revelate și transformă mădularele Trupului eclezial în temple ale Duhului Sfânt, chemându-i pe toți la sfințenie.

10. Despre Sfintele Taine, în general,[52] și, despre unele Sfinte Taine, în special,[53] au adus contribuții importante în paginile revistei „Teologia"teologii ortodocși români, și, nu numai. Desigur, că prima taină care introduce pe om în spațiul plin de taină și sfințenie al Bisericii și care constituie, totodată, începutul mântuirii omului, este Taina Sfântului Botez.[54] Teologia ortodoxă privește taina Botezului nu ca pe un act religios oarecare, ci ca pe o realitate duhovnicească complexă, cu multe implicații ecleziale, teologice și existențiale în viața omului.[55] Un punct important în analizarea semnificației Botezului este acela, că el implică lucrarea omului în întreaga sa viață, valorificând darurile primite la Botez și transformându-le în adevărate „ziduri" de apărare în fața provocărilor lumii secularizate de astăzi. Numai recurgând la darurile Botezului omul contemporan poate evita golul său spiritual și capcanele idolatre ale unei lumi, ce se consideră suficientă sieși, fără nici o referință la transcendența divină.

Taina Euharistiei și modul de prezentare a ei constituie, de asemenea, un moment important al reflexiei teologice. [56] Teologii ortodocși au surprins cu multă acuratețe faptul, că prezentarea gândirii teologice, referitoare la

[52] Despre Sfintele Taine, în general, a se vedea la: Ioan Tulcan, „The Holy Sacraments – Means of Renewing the Life of Beleievers", în: *Teologia*, XX, nr. 1/2016, pp. 77-90.

[53] Nicolae Moșoiu, „The importance of a deeper understanding of the Orthodox Ordo of the Holy Mysterion of Baptism for the spiritual life", în: rev. *Teologia* XIV, nr. 3-4/2010, pp. 56-95; Petr B. Mikhaylov, „The Eucharistic Sermon Today", în: rev. *Teologia* XIV, nr. 3-4/2010, pp. 9-17; Cristinel Ioja, „Baptism and its ecclesial-existential implications in the post-modern world", în rev. *Teologia* XVII, 2/2013, pp. 86-104.

[54] Vezi despre aceasta la: Cristinel Ioja, „Baptism and its ecclesial-existential implications in the post-modern world", în rev. *Teologia* XVII, 2/2013, pp. 86-104; Nicolae Moșoiu, „The importance of a deeper understanding of the Orthodox Ordo of the Holy Mysterion of Baptism for the spiritual life", în: rev. *Teologia* XIV, nr. 3-4/2010, pp. 56-95.

[55] Mai multe aprofundări despre această Taină, a se vedea la: Cristinel Ioja, „Baptism and its eccelsial-existential implications in the post-modern world", în: *Teologia*, XVII, 2013, nr. 2, pp. 87u: „According to the Church teaching, Baptism is the beginning of our mystical union with Christ and our dressing with Him; it is the event that marks our death for the sin and the ontological restoration of our geniune dignity. The Church believes that this Sacrament can not be reducet to a simple symbol or purification, or a rigid ritual."

[56] Petr B. Mikhaylov, „The Eucharistic Sermon Today", în: *Teologia*, XIV, 2005, nr. 3-4, pp. 9-17.

Sfintele Taine, în general, și a Sfintei Euharistii, în special, necesită cunoașterea contextului general legat de Taine, pe de o parte, dar, și pe acela al evoluției spirituale a omului, pe de altă parte. De aceea, este necesară cunoașterea stadiului dezbaterilor teologice și culturale ale epocii în care trăiește fiecare generație de creștini. De la început, nu trebuie uitat faptul, că Euharistia dă omului nădejdea sigură a dobândirii vieții veșnice, așa cum se spune la împărtășire: „Spre iertarea păcatelor și spre viața de veci". Teologul sau slujitorul Bisericii, în general, trebuie să cunoască tipologiile metodologice, după care să propună oamenilor apropierea de împărtășirea euharistică, precum și modul de înțelegere a ei. Metoda mistagogică are o valoare excepțională, care surprinde implicațiile ecleziale, antropologice și soteriologice ale tainei Euharistiei.[57] Autorul surprinde modul în care unii Părinți ai Bisericii s-au raportat la această metodă mistică în interpretarea și evaluarea Tainei Euharistiei (Sf. Vasile cel Mare, Sf. Ioan Gură de Aur, Sf. Grigorie de Nyssa etc.). Toți aceștia au evidențiat legătura strânsă existentă între credința Bisericii și Taina Euharistiei, iar autorul acestui studiu a subliniat importanța acestei viziuni pentru viața și lucrarea Bisericii în lumea de astăzi, argumentând-o din punct de vedere biblic, patristic, liturgic și eclezial.[58]

Concluzii

Revista „Teologia" a continuat și în cel de-al doilea deceniu de existență a ei să fie o „tribună" a afirmării marilor valori ale Teologiei Dogmatice Ortodoxe, în areopagul teologiei în plan național și internațional

Publicația a pus în valoare frumusețile și valorile Teologiei Dogmatice Ortodoxe, așa cum este aceasta învățată, propovăduită și experiată, de către toate mădularele Bisericii.

Punctul de plecare al reflexiei teologice de către cei care au colaborat în paginile publicației arădene a fost existența lui Dumnezeu ca realitate vie și personală, care a creat lumea și pe omul adus la existență „după chipul " Său. Autorii studiilor publicate în revistă au evidențiat existența veșnică și plenară

[57] Vezi mai multe aspecte despre acestea la: Petr B. Mikhaylov, „The Eucharistic Sermon Today", în: *Teologia*, XIV, 2005, nr. 3-4, pp. 13 u.

[58] Despre aceasta, a se vedea la: Lucian Farcașiu, „The Connection between the Sacrament of Confession and the Holy Communion. A Biblical, Patristic and Liturgical-Pastoral Evaluation", în: *Teologia*, XVIII, 4/2014, pp. 110-126.

a Persoanelor Preasfintei Treimi, în plan intratrinitar, precum și relația Dumnezeului-Iubire cu lumea creată, prin energiile divine necreate.

Purtătorul iubirii dumnezeiești mântuitoare către lume și către umanitatea căzută în păcat și în moarte este Persoana lui Iisus Hristos – Dumnezeu Omul – Care a restaurat întreg neamul omenesc, deschizând tuturor accesul și desăvârșirea în Împărăția iubirii Preasfintei Treimi.

Multe contribuții științifice, care au fost dedicate Bisericii, ca Trup al lui Hristos în istorie, precum și însușirilor Bisericii, au fost publicate în revista „Teologia". De asemenea, au fost evidențiate personalitățile teologice și bisericești, care au contribuit la apropierea în credință a creștinilor, pentru a mărturisi „cu o gură și cu o inimă" pe Dumnezeu Tatăl, Fiul și Sfântul Duh.

Lucrările prin care Iisus Hristos Cel înălțat la ceruri continuă să fie prezent în Biserică și în lume, prin Duhul Lui Cel Sfânt, sunt Sfintele Taine, prin care se împărtășește credincioșilor viața cea dumnezeiască, începând cu Taina Sfântului Botez, continuându-se apoi, cu celelalte Taine.

În această publicație și-au adus contribuția și teologi reprezentativi ai altor Biserici și confesiuni creștine, care în lucrările lor, de multe ori întemeiate pe gândirea marilor Părinți ai Bisericii, au adus contribuții importante în domeniul Teologiei, având poziții convergente, și, uneori, identice cu teologia ortodoxă.

Anuar - Serie nouă
ISSN 2558 - 8605
An VI (2021)/6/ pp. 123 - 147

DECALOGUL – TÂLCUIREA PORUNCILOR V-X

Pr. Prof. Univ. Dr. Vasile Vlad

Abstract

In the Christian Orthodox Tradition defining the commandments it has in sight the human freedom like constitutive function of man's godlike image. The Eastern theology starts with the premise that God endowed the human nature with a mode of being expressed in a multitude of gifts and vocations. The godlike commandments do not ask for anything else except the talents God dressed up the human nature with. Thus, the commandment of God doesn't appear at all as a restrictive and external order given to the man, which would force the man towards a good determined from before and arbitrarily imposed, or which would stop the man from doing deeds reckoned as evil, but it appears rather as a internal need the man finds it within himself, and which the man feels it as his most intimate desire itself. Consequently, the divine (commandment) claim towards the man it has the same content with the fundamental aspiration, or vocation, of the man's nature.

Keywords

Commandment, freedom, icon, idol, monotheism, moral law, The Lord's day, the philosophical ethics, the Ten Commandments.

În viziunea Tradiției Ortodoxe Porunca dumnezeiască nu-L obiectivează pe Dumnezeu, adică nu-L îndepărtează și nici nu-L izolează undeva într-o transcendență abstractă de unde ar emite norme menite să reglementeze „corect" viața omului. Fiind expresie a darurilor constitutive ale chipului dumnezeiesc al omului, porunca nu este o normă ce

vrea să pună în acord şi armonie două realităţi străine şi abstractizate una de cealaltă (adică pe Dumnezeu şi pe om) ci este expresia unităţii fireşti dintre voia lui Dumnezeu şi voinţa (libertatea) omului. Porunca nu este în ea însăşi o normă obiectivă şi abstractă emisă de Legiuitor către legiuit, ci o realitate ce exprimă deopotrivă hotarul voinţei creatoare a lui Dumnezeu şi tensiunea intimă a firii umane şi manifestarea ei cea mai autentică. Dacă firea omului nu ar fi înzestrată anticipat cu daruri de la Dumnezeu care să exprime în acelaşi timp planul şi voinţa Sa faţă de destinul omului şi al creaţiei, şi vocaţiile cele mai fireşti ale intimităţii umane, poruncile, din expresii intrinseci ale libertăţii divine şi umane, s-ar obiectiva şi ar deveni coduri, norme, prescripţii obiective ce-ar reglementa juridic viaţa umană şi raportul cu Dumnezeu. Însă orice poruncă pe care Dumnezeu o exprimă în raport cu omul presupune prezenţa anticipată a unui dar în structura naturii umane şi a creaţiei. Dumnezeu a dat omului darul (vocaţia) şi tot El a dat şi porunca legată de acel dar, iar porunca este resimţită de om ca un deja al firii sale. Fără această perspectivă - porunca temei şi vocaţie intimă a naturii omului - apare pericolul de a-L vedea pe Dumnezeu ca pe o realitate ce se impune discreţionar şi arbitrar, iar poruncile Lui şi binele din acestea ca pe nişte restricţionări ale libertăţii şi împlinirii umane. În concluzie, pentru Tradiţia creştină răsăriteană, poruncile lui Dumnezeu sunt în aceeaşi măsură şi expresia Voinţei Sale suverane şi iubitoare dar şi expresia cea mai deplină a libertăţii umane şi vocaţia firească a naturii noastre[1].

Porunca a V-a: „Cinsteşte pe tatăl tău şi pe mama ta, ca să-ţi fie bine şi să trăieşti ani mulţi pe pământul pe care Domnul Dumnezeul tău ţi-l va da ţie ” (Ieşirea 20, 12).

Începând cu Porunca a V-a conţinutul poruncilor înfăţişează fundamentele pe care trebuie să se aşeze viaţa religios-morală a oamenilor atât la nivel personal cât şi la cel comunitar. Întâiul fundament al vieţii religios-morale se referă la cinstirea părinţilor de către copii. Raportul drept cu Dumnezeu, descris de primele patru porunci, trebuie să aibă expresia imediată în raport cu semenii. Între aceştia cei mai apropriaţi sunt părinţii. Statutul înalt al părinţilor (cei dintâi în cinstire după Dumnezeu) rezultă din faptul că ei sunt

[1] Ilie Moldovan, „Viaţa morală creştină”, în vol. *Credinţa ortodoxă şi viaţa creştină,* Sibiu, 1992, p. 250.

împreună lucrători cu Dumnezeu la menținerea și înmulțirea vieții pe pământ. Pe de altă parte credința în Dumnezeu este în dependență directă de actul cinstirii părinților. Denaturarea realației cu părinții aduce obligatoriu după sine vicierea relației cu Dumnezeu[2].

Tradiția iudaică asupra cinstirii părinților este sintetizată în cartea Înțelepciunii lui Isus Sirah:

> „Domnul a înălțat pe tată peste fii și a întărit judecata mamei peste copii. Cel ce cinstește pe tată se va curăți de păcat. Și ca acel ce strânge comori, așa este cel ce cinstește pe mama sa. Cel ce cinstește pe tată veseli-se-va de fii și în ziua rugăciunii sale va fi auzit. Cel ce mărește pe tată va avea viață lungă, și cel ce se teme de Domnul cinstește pe mama sa. Cel ce se teme de Domnul cinsti-va pe tatăl său și ca stăpânilor va sluji celor ce l-au născut. Cu fapta și cu cuvântul cinstește pe tatăl tău și pe mama ta, ca să-ți vină binecuvântare de la ei. Că binecuvântarea tatălui întărește casele fiilor, iar blestemul mamei le dărâmă până în temelie. Nu căuta mărire întru necinstea tatălui tău, că necinstea tatălui tău nu-ți este mărire. Că mărirea omului este din cinstirea tatălui său și ocară fiilor este mama necinstită. Fiule, sprijină pe tatăl tău la bătrânețe și nu-l mâhni în viața lui. Și chiar de i s-ar împuțina mintea lui, ai îndurare și nu-1 dispreţui când tu eşti întru putere, pentru că milostenia arătată tatălui nu va fi uitată și, în pofida păcatelor tale, se va zidi casa ta. În ziua necazului tău aduce-și-va aminte Domnul de tine și, ca gheața când este senin, așa se vor topi păcatele tale. Ca un hulitor este cel ce părăsește pe tată și blestemat de Domnul este cel ce mânie pe mama sa" (3, 2-16).

Legea mozaică era radicală în raport cu necinstirea părinților: „cel ce va grăi de rău pe tatăl său și pe mama sa să fie dat morții, că a grăit de rău pe tatăl său și pe mama sa și sângele său este asupra sa" (Levitic 20, 9). Pedeapsa aceasta atât de radicală trebuie înțeleasă în spiritul gândirii religioase a vechilor evrei pentru care părinții erau cei ce țineau locul lui Dumnezeu, cei

[2] Ioan Zăgrean, *Morala creștină. Manual pentru seminariile teologice,* Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1974, p. 38.

prin care Dumnezeu se exprima şi cei prin care primeau întreaga binecuvântare cerească.

Creştinismul a preluat, mai puţin această prevedere (pedeapsă) din urmă, întru totul atitudinea vechi-testamentară cu privire la raportul părinţi-copii, adresându-se prin Sfântul Apostol Pavel şi unora şi celorlalţi astfel:

> „copii, ascultaţi pe părinţii voştri în Domnul că aceasta este cu dreptate. Cinsteşte pe tatăl tău şi pe mama ta: care este porunca cea dintâi cu făgăduinţă: ca să-ţi fie bine şi să trăieşti mulţi ani pe pământ. Şi voi, părinţilor, nu întărâtaţi la mânie pe copii voştri, ci creşteţi-i întru învăţătura şi certarea Domnului" (Efeseni 6, 1-4).

Evanghelistul Luca sugerează, sub inspiraţia Duhului Sfânt că „inimile părinţilor trebuie să se întoarcă spre copii pentru ca să se pregătească Domnului un popor desăvârşit" (Luca 1, 17). În acest sens cinstirea părinţilor de către copii trebuie să fie precedată şi este condiţionată de întoarcerea inimilor părinţilor către copii. Perspectiva plannyngului familial prin contracepţie, din perioada modernităţii târzii din istoria umanităţii, propune o luptă deliberată şi planificată a părinţilor împotriva venirii pe lume a copiilor[3]. Această luptă oarbă a părinţilor împotriva copiilor face ca orice neascultare şi necinstire a părinţilor din partea copiilor să nu fie altceva decât ieşirea la suprafaţă a dezordinii moral-religioase a părinţilor.

Împotriva Poruncii a V-a se mai păcătuieşte atunci când copiii nu-şi asumă destinul veşnic (ceresc) şi imediat (pământesc) al părinţilor. Asumarea destinului veşnic al părinţilor de către copii înseamnă grija responsabilă înaintea lui Dumnezeu a copiilor faţă de posibilele păcate şi patimi ale părinţilor. Copiii sunt chemaţi să răscumpere păcatele părinţilor și după ce aceştia trec în veşnicie. Între judecata particulară şi cea obştească este timpul în care înaintaşii pot fi smulşi din iad pentru milostenia, rugăciunea şi virtutea urmaşilor. Copiii sunt de asemenea legaţi cu responsabilitate înaintea lui Dumnezeu cu grija ce trebuie s-o arate faţă de neputinţele, bolile şi încercările trupeşti ale părinţilor şi faţă de bătrâneţile acestora. Deşi există instituţii pentru îngrijirea bătrânilor nu trebuie uitat că nevoile persoanei umane sunt

[3] Christa Todea-Gross, și Pr. Prof. dr. Ilie Moldovan, *Îndrumarul medical și creștin despre viață al federației Organizațiilor Ortodoxe Pro-Vita din România,* Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2008, pp. 99-165.

și dincolo de necesitățile materiale, trupești și medicale. Iubirea solicită prezență și dialog.

Porunca a VI-a: „Să nu ucizi" (Ieșirea 20, 13).

În Vechiul Testament valoarea vieții umane deriva din revelația pe care Dumnezeu o face despre Sine: „Eu sunt cel ce sunt" (Ieșirea 3, 14). Atributul esențial al lui Dumnezeu este *Ființarea*. Viața făpturii umane provine de la „Cel ce este" prin lucrarea și voința Sa creatoare[4]: „Să facem pe om după chipul și asemănarea Noastră" (Facerea 1, 26); „atunci luând Domnul Dumnezeu țărână din pământ, a făcut pe om și a suflat în fața lui suflare de viață, și s-a făcut omul ființă vie" (Facerea 2, 7). În raport cu întreaga creație și cu toate făpturile raționale, viața va rămâne întodeauna un prag care va aparține numai lui Dumnezeu și în care omul este chemat să vadă și să sesizeze miracolul divin. Dacă Dumnezeu este Singurul creator și dătător al vieții, rezultă că doar El poate să dispună de ea[5].

Creștinismul va prelua perspectiva mozaică asupra originii și sacralității vieții pământești însă o va valoriza prin raportarea ei la viața veșnică. „Valoarea vieții pământești stă în aceea că este temelia dobândirii vieții veșnice și locul de alergare pentru dobândirea cununilor cerești" (Sfântul Ioan Gură de Aur). Venirea pe lume a unui om nu ține în mod simplu de legile și capriciile biologiei și ale sexualității umane, ci, în primul rând, de voința creatoare a lui Dumnezeu. Omul este consecința unui act creator, special, din partea lui Dumnezeu.

---

[4] „În dezvoltarea sa omul își descoperă însușirile firii proprii, trecând pentru acesta printr-un anume proces – o evoluție, care sunt cu totul străine Ființării Dumnezeiești. Aceasta niciodată nu trebuie pierdută din vedere în gândirea despre Dumnezeu, pentru a nu cădea în așa-numitul *antropomorfism*. Deși omul este zidit după *chipul lui Dumnezeu*, totuși când el începe să transpună rezultatele cunoașterii de sine asupra lui Dumnezeu, inversează ierarhia ființării și începe el însuși să facă pe Dumnezeu *după chipul și asemănarea sa*. Calea Bisericii este contrarie. Noi nu facem pe Dumnezeu după propriu chip, ci urmând poruncilor lui Hristos, lărgim însușirile cuprinse în firea noastră făcută după chipul lui Dumnezeu și asemănarea Lui.", Arhimandritul Sofronie, *Nașterea întru Împărăția cea neclătită*, traducere Ieromonah Rafael Noica, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2003, pp. 72-73.

[5] „Ființele create există ca manifestare a posibilității relației personale a lumii cu Dumnezeu, a creatului cu necreatul(...) relația personală dintre om și Dumnezeu este premisa existențială a ființelor, premisa pentru manifestarea adevărului lor", Christos Yannaras, *Persoană și eros*, traducere Zenaida Luca, Editura Anastasia, București, 2000, p. 273.

„Copilul este subiectul iubirii conjugale, iubire în care zace dorul după veșnicie. Izvorând nemijlocit din puterea divină, procreația nu mai aparține speciei, în sensul firii căzute, ci persoanei. Prin copil, viața personală a celor doi soți crește, își îmbogățește sensul, justificându-se ca o nouă legătură pe care o primește comuniunea permanentă dintre amândoi. Dar, totodată, și ca pe o nouă legătură cu Dumnezeu. Iubirea conjugală apare, astfel, drept o multiplicare a existenței după modelul divin: o nouă icoană a lui Dumnezeu își face loc pe pământ. În această perspectivă, orice naștere înseamnă o treaptă spre spiritualizare, o revărsare de raze din frumusețea de Sus, o nouă împărtășire din lumina pură a cerului care pătrunde în casa părinților ca să lămurească hotarele Împărăției lui Dumnezeu în lume. Sinteză a două inimi, a două puteri de viață, a două voințe de depășire de sine, copilul este calea deschisă spre veșnicie”[6].

Orice naștere este o nouă și irepetabilă creație a lui Dumnezeu. Ea este integrată planului Său veșnic cu lumea, este rodul „sfatului” Sfintei Treimi a cărei voință și lucrare le-a zidit și le zidește pe toate potrivit negrăitei Sale Înțelepciuni. Omul vine la existența pământească cu rosturi precise din partea lui Dumnezeu. În vederea acestor rosturi fiecare om este înzestrat cu o sumă de daruri. Lucrarea și înmulțirea acestor talanți de către libertatea umană, sprijinită de harul dumnezeiesc, duce pe om și creația înspre sensul final al tuturor celor ce există: comuniunea veșnică a omului cu Dumnezeu într-o lume devenită cer și pământ nou. Uciderea unei persoane umane lovește în actul creator al lui Dumnezeu precum și în posibilitatea ca omul și lumea să-și atingă menirea pentru care au fost zidiți. Vechiul Testament, în perioada mozaică, nu avea această perspectivă bine definită. Legile și rânduielile lui Moise cărora aparține *Porunca a VI-a* rezumau pământul făgăduinței precum și sensul vieții mai mult la rosturile și zările vieții imediate. Eshatologia mozaică era sărăcăcioasă în comparație cu preceptele ce organizau viața pământească. De aceea și apărarea integrității vieții pământești avea justificări doar umane și sociale și se făcea cu măsuri radicale întrucât

[6] Ilie Moldovan, *Darul sfânt al vieții și combaterea păcatelor împotriva acestuia, aspecte ale nașterii de prunci, în lumina Moralei Ortodoxe,* Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997, pp. 12-13.

viața de aici și acum reprezentau binele cel mai înalt. Iată câteva din prevederile Legii mozaice cu privire la ucidere și la apărarea vieții:

> „De va lovi cineva pe un om și acela va muri, să fie dat morții. Iar de nu-1 va fi lovit cu voință, ci din îngăduirea lui Dumnezeu i-a căzut sub mână, îți voi hotărî un loc, unde să fugă ucigașul. Dacă însă va ucide cineva pe aproapele său cu bună știință și cu vicleșug și va fugi la altarul Meu și de la altarul Meu să-l iei și să-l omori... Iar de va fi și altă vătămare, atunci să plătească suflet pentru suflet, ochi pentru ochi, dinte pentru dinte, mână pentru mână, picior pentru picior, arsură pentru arsură, rană pentru rană, vânătaie pentru vânătaie" (Ieșirea 21, 12-14. 23-25).

Noul Testament și teologia creștină vor perima definitiv Legea Talionului. Mântuitorul cere mai mult decât nerăzbunarea și neuciderea ucigașului: „ați auzit că s-a zis celor de demult: să nu ucizi, iar cine va ucide, vrednic va fi de osândă. Eu însă vă zic vouă: că oricine se mânie pe fratele său vrednic va fi de osândă" (Matei 5, 21-22). Prin urmare este oprită mânia împotriva aproapelui și prin aceasta toate prevederile Legii Talionului sunt lovite de nulitate. Revanșa și răzbunarea cu măsuri identice (ochi pentru ochi, dinte pentru dinte, etc) sunt excluse. Și cu atât mai mult „viață pentru viață"! Pe lângă iubirea de aproapele „ca pe tine însuți", Noua Alianță în Hristos dintre Dumnezeu și om, poruncește iubirea vrăjmașilor și rugăciunea pentru prigonitori. Iar când este vorba de cei care ucid pe ucenici pentru că sunt ai lui Hristos, moartea lor trupească devine jertfa și martiriul care se aduce chiar pentru ucigași și pentru viața lumii precum răstignirea și moartea Mântuitorului. Totul se desfășoară în rațiunile Proniei cerești mântuiroare. Acesta este înțelesul îndemnului pe care Domnul îl face apostolilor Săi:

> „nu vă temeți de cei ce ucid trupul, iar sufletul nu pot să-l ucidă; temeți-vă mai curând de acela care poate și sufletul și trupul să le piardă în gheenă. Au nu se vând două vrăbii pe un ban? și nici una din ele nu va cădea pe pământ fără știrea Tatălui vostru. La voi însă și perii capului, toți sunt numărați. Așadar, nu vă temeți; voi sunteți cu mult mai de preț decât păsările" (Matei 10, 28-31).

Valoarea vieții trupești este absolută doar în legătură cu învierea trupurilor. Păstrarea (salvarea) vieții pământești nu se face eu orice preț: „căci cine

va voi să-şi scape viaţa o va pierde; iar cine-şi va pierde viaţa pentru Mine, acela o va izbăvi. Că ce foloseşte omului dacă va câştiga lumea toată, iar pe sine se va pierde sau se va păgubi?" (Luca 9, 24-25). Prin urmare, adevărata apărare a vieţii trupeşti constă în apărarea trupului şi a sufletului de patimi şi de păcate, singurele care-l pot arunca în gheena după trecerea din această viaţă. În acest fel Porunca „să nu ucizi" primeşte înţelesuri noi şi profunde: omul ucide şi se ucide prin săvârşirea păcatelor, prin complacerea în patimi întrucât acestea îl supun (îl fac rob) morţii şi celui străin. Împotriva *Poruncii a VI-a* se păcătuieşte şi prin avort[7], sinucidere, experimente ştiinţifice pe

[7] Sinodul din Elvira (306) pedepseşte avortul cu excomunicarea pe viaţă: „Dacă o femeie, călcând legea căsătoriei, zămisleşte în absenţa soţului, şi după această nelegiuire ucide fructul acestei legături, nu va fi primită la împărtăşanie până la sfârşitul vieţii sale, căci a comis o dublă crimă"[7]; „dacă o catehumenă a zămislit în mod adulterin şi a împiedicat naşterea pruncului, ea nu va mai putea fi botezată până la sfârşitul vieţii". *Sinodul de la Elvira (306), Canonul 68,* Marie- Hélène Congourdeau*, Embrionul şi sufletul lui la Sfinţii Părinţi şi în izvoarele filozofice şi medicale greceşti,* traducere Maria-Cornelia Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2014, p. 409; Sinodul din Ancira (314) reduce această pedeapsă la zece ani: „Femeile care desfrânează, care-şi ucid pruncii sau care încearcă să omoare pruncul din pântecele lor erau, prin vechea rânduială, scoase din Biserică până la sfârşitul vieţii lor, şi sunt dintre cei care aprobă asprimea acestei hotărâri. Noi am îmblânzit această măsură şi le condamnăm la diferite trepte de penitenţă vreme de zece ani", Sinodul de la Ancira, (314), Canonul 21, Răzvan Perşa, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Canoanele Sinoadelor locale*, Editura Basilica, Bucureşti, 2018, p. 25. Acest canon este preluat textual de Sinodul de la Cezareea, (315): „pe femeile care au desfrânat şi au omorât ceea ce au născut sau cele care au încercat să facă leacuri pentru avort, legea de până acum le excludea până la moarte, noi însă socotim mai potrivit cu mila să prescriem o excludere de zece ani potrivit treptelor e penitenţă fixate", conform Marie- Hélène Congourdeau*, Embrionul şi sufletul lui la Sfinţii Părinţi şi în izvoarele filozofice şi medicale greceşti,* traducere Maria-Cornelia Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2014, p. 409, nota 1503; *Constituţiile apostolice*, alcătuite la sfârşitul secolului al IV-lea, şi care constituie una dintre expresiile majore ale dreptului canonic din primele veacuri, prescriu în Cartea a VII-a, vădit inspirată din Didahie: „Să nu ucizi copil în pântece, nici pe cel ce s-a născut să nu-1 ucizi; căci fătul căruia Dumnezeu i-a dat suflet, de se va omorî, va fi răzbunat (cf. Ieşirea 21, 23), pentru că a fost ucis în chip nedrept", conform Jean Claude-Larchet*, Etica procreaţiei în învăţătura Sfinţilor Părinţi,* traducere Marinela Bojin, Editura Sofia, Bucureşti, 2003, p. 115; Sfântul Vasile cel Mare în *Canonul al 2-lea* „Femeia care avortează prin vreo meşteşugire este supusă pedepsei pentru ucidere. În credinţa creştină nu se precizează dacă fătul era format sau încă nu era. Dar dreptatea n-o cere numai ceea ce trebuia să se nască, ci şi femeia care a uneltit împotriva ei însăşi, pentru că, aşa cum se întâmplă adeseori, femeile mor în astfel de încercări. Aici se mai adaugă şi uciderea embrionului/fătului, care e o a doua ucidere, cel puţin intenţionată de cele care nutresc astfel de fapte silnice. Totuşi pocăinţa acestor femei nu trebuie prelungită până la moarte, ci ele pot fi primite din nou la Împărtăşanie după un răstimp de zece ani. Vindecarea lor să nu se hotărască însă după timp, ci după felul în care ele se pocăiesc", Sfântul Vasile cel Mare, *Canonul 2,* în vol. Răzvan Perşa, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Canoanele*

embrioni, euthanasie[8] și prin orice mod religios, spiritual, cultural, politic și social care nu sunt chipuri ale jertfei și învierii lui Hristos.

Porunca a VII-a: „Să nu fi desfrânat!" (Ieșirea 20, 14)

Înțelegerea cât mai aproape de spiritul Vechiului Testament a acestei Porunci solicită punerea în legătură a noțiunii de desfrânare cu cea de idolatrie. Cărțile lui Moise sugerează că legătura dintre om (poporul ales) și Dumnezeu este una căsătorială. Omul este zidit de Dumnezeu și pentru comuniunea veșnică cu Dumnezeu. Doar în legătură cu Dumnezeu omul are viață și poate să rămână viu. Când omul trădează credicioșia sa către Dumnezeu devine desfrânat adică firea lui părăsește hotarele vieții și coboară în lumea morții. Idolatria, ca părăsire a lui Dumnezeu, înseamnă părăsirea izvorului vieții. Cartea Leviticul arată că alergarea izraeliților după zeul Moloh, ori chemarea morților și vrăjitoria înseamnau desfrânare (20, 5-6). La fel se exprima și profeția – idolatria este asimilată desfrânării:

> „văzut-ai ce-a făcut Israel, această fiică necredincioasă? A umblat pe toți munții înalți și sub tot copacul umbros și s-a desfrânat pe acolo... Și deși am lepădat casa lui Israel cea necredincioasă pentru atâtea fapte de desfrânare și i-am dat carte de despărțire, am văzut că necredincioasa ei soră Iuda, nu s-a temut, și s-a dus și ea să se desfrâneze. Și prin văditele ei desfrânări a pângărit țara și s-a desfrânat cu pietrele și cu lemnele... Recunoaște-ți vinovăția ta, că te-ai abătut de la Domnul

Sfinților Părinți, Canoanele întregitoare și Prescripții canonice, vol. III, Editura Basilica, București, 2018, p. 96. Textul canonului este preluat din *Epistola 188, III, Către Amfilohiu, despre canoane, scrisă în anul 374,* a se vedea vol. Sfântul Vasile cel Mare, *Epistole,* traducere Teodor Bodogae, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2010, p. 270; Sinodul de la Lerida (524), *Canonul al 2-lea* scade pedeapsa la șapte ani: „Oricine caută să omoare, fie după naștere, fie în pântecele mamei, rodul unui adulter, nu poate fi primit la Împărtășanie mai înainte de șapte ani, având să-și petreacă tot restul vieții în lacrimi și căință", conform Jean Claude-Larchet, *Etica procreației în învățătura Sfinților Părinți,* traducere Marinela Bojin, Editura Sofia, București, 2003, p. 117; Sinodul Trulan (692), *Canonul 91*: „Pe cele care oferă medicamente avortive și pe cele care acceptă otrăvuri pentru omorârea embrionilor le supunem pedepsei pentru ucidere", Sinodul Trulan, *Canonul 91,* în vol. Răzvan Perșa, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Canoanele Apostolice și Canoanele Sinoadelor Ecumenice,* vol. I, Editura Basilica, București, 2018, p. 325.

[8] Temele enumerate (sinuciderea, experimentul pe embrioni, euthanasia) sunt amplu dezbătute în vol. Jean Claude Larchet, *Sfârșit creștinesc vieții noastre, fără durere, neînfruntat, în pace...,* traducere Marinela Bojin, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2012.

> Dumnezeul tău și te-ai desfrânat cu dumnezei străini sub tot arborele umbros și glasul Meu nu l-ai ascultat, zice Domnul, întoarceți-vă, voi copii căzuți de la credință, zice Domnul, că m-am unit cu voi..." (Ieremia 3, 6. 8-9. 13-14).

Așadar, alegerea unui substitut lui Dumnezeu este desfrânare. Iar desfrânarea aduce cu sine ieșirea firii din hotarele vieții, întrucât doar Dumnezeu are Viața întru Sine și de la Sine. Zeii și idolii sunt fie proiecții imaginare despre divinitate, fie duhuri necurate, iar relația și comuniunea cu idolii înseamnă racordarea vieții umane la moarte și la iad. Desfrânarea ca idolatrie însemnează înstrăinarea și ruperea omului de Dumnezeu Cel ce este. În acest sens orice formă de credință eretică este o formă de desfrânare. Sfântul I1oan Gură de Aur ține să sublinieze că fecioria nu este doar un concept legat de sexualitate ci înseamnă mai degrabă starea de întreagă înțelepciune generată de credința dreaptă ce se arată într-o viață ascetică, virtuoasă. Vorbind despre fecioarele eretice Sfântul Ioan Gură de Aur scrie că

> „fața acestora este palidă, mâinile și picioarele uscate (din pricina nevoințelor ascetice n.n.), îmbrăcămintea aspră și de proastă calitate; dar sunt vrednice de lacrimi și de mult plânset nu numai pentru că-și chinuiesc și-și istovesc în zadar trupurile cu postul și cu fecioria, dar și pentru că fac acestea spre propria lor pierzare"[9].

Prin credința lor eretică grăiesc „cuvinte nelegiuite împotriva măreției lui Dumnezeu", iar aceasta este desfrânare chiar dacă trupurile lor n-au cunoscut bărbat[10].

Căsătoria creștinilor drept măritori, spune Sfântul Grigorie de Nazianz, nu strică fecioria prin legătura trupească legiuită: „încă nu sunteți căsătoriți trupește? Sunteți curați și după căsătorie! Însumi mă fac răspunzător de aceasta"[11]. Așadar fecioria și desfrânarea, în viziunea vechi testamentară pre-

[9] Sfântul Ioan Gura de Aur, *Despre feciorie, Apologia vieții monahale, Despre creșterea copiilor,* traducere Pr. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001, p. 12.

[10] Sfântul Ioan Gura de Aur, *Despre feciorie, Apologia vieții monahale, Despre creșterea copiilor*, p. 12.

[11] Sfântul Grigorie de Nazianz, *Cuvânt despre Sfântul Botez, XVIII,* în P.G. 36, col. 381 B-C, conform David și Mary Ford, *Căsătoria – cale spre sfințenie. Viețile sfinților căsătoriți*, traducere Constantin Făgețeanu, Editura Sofia, București, p. 23.

luată de creştinism, nu sunt doar concepte ce privesc relațiile sexuale umane. Conținutul lor derivă din relația omului cu Dumnezeu. Viețuirea neînstrăinată şi nepervertită în raport cu Dumnezeu, printr-o credință dreaptă şi-o trăire virtuoasă în har, dăruieşte trupului şi sufletului întreaga feciorie. Iar căderea din dreapta credință şi din viețuirea sfântă, înseamnă desfrânare chiar în lipsa raporturilor sexuale trupeşti.

Pe de altă parte, Porunca a VII-a vizează în mod explicit sexualitatea ca mişcare dezordonată a trupului şi a sufletului. Pentru a înțelege curvia ca păcat împotriva sexualității, trebuie amintit faptul că sensul final al trupului şi al sufletului omenesc este sfințenia. Iar aceasta nu se poate dobândi decât în comuniune cu Cel unul (singur) sfânt, cu Dumnezeu. Prin urmare orice mod de viețuire al omului fie la nivelul trupesc fie la cel sufletesc, care nu înseamnă participare şi expresie a comuniunii cu Dumnezeu în har, devine desfrânare adică un mod de existență în care moartea prinde putere şi „realitate". În acest sens orice păcat şi orice patimă, întrucât împuținează viața veşnică în om şi racordează viața omului la un izvor străin de Dumnezeu, devine idolatrie, respectiv desfrânare, şi-l înscriu pe om pe linia morții (a iadului). Păcatul desfrânării, în legătură cu sexualitatea umană, îmbracă diverse forme de exprimare. Amintim: onania (masturbația), curvia (defrânarea), pornografia (filme pornografice, îmbrăcăminte curvească, machiajul provocator), homosexualitatea, lesbianismul, relațiile trupeşti contraceptive ale soților, adulterul soților, perversiunile sexuale de orice tip, poligamia, căsătoriile de probă, sterilizarea voită, incestul, inseminarea în vitro heteroloagă ş.a[12]. Ar fi de observat că desfrânarea înainte de a fi un

[12] Despre aceste păcate împotriva sexualității se pot consulta Adrian Thatcher, *O teologie creştină a sexualității. Descătuşarea sexului,* traducerea Mariana Grancea, Editura Polimark, Bucureşti, 1995; cităm câteva din convingerile/tezele pe care autorul le propune în viziunea sa teologică pe linia feminismului şi pansexualismului din modernitate: „a venit momentul ca instituția căsătoriei să cuprindă şi partenere lesbiene sau parteneri gay. Ea trebuie să-i cuprindă pe toți cei care o doresc şi nu doar persoane heterosexuale", p. 218; „iubirea împlinită prin căsătorie, inclusiv dimensiunea ei sfântă, ar putea fi valabilă în egală măsură şi pentru cuplurile lesbiene şi gay angajate (...) iubirea omenească este mai cuprinzătoare decât iubirea heterosexuală", p. 218; „bisexualii (...), oare pentru ei nu este potrivită căsătoria? Este greu să vezi cum rezistă tensiunii căsătorii în care unul dintre parteneri este angajat şi într-o relație homosexuală în afara căsătoriei (...)"; cum îmi iubesc în egală măsură soția şi partenerul bărbat?, p. 236; „este momentul să analizăm posibilitatea ca o experiență sexuală să fie respectabilă şi sacră fără nici o referire la o unire pe viață care să o legitimeze", p. 242, „în cadrul căsătoriei pot exista raporturi sexuale fără iubire, după cum pot exista raporturi sexuale de iubire în afara căsătoriei (...). A lua masa în oraş (un raport sexual al unui soț în afara căsătoriei) este uneori o alternativă mai plăcută decât să mănânci

păcat ce se manifestă în diversele forme (acte) trupeşti înşirate mai sus este o realitate ce „zăboveşte în ascunzişurile sufletului”[13].

Întrucât sexualitatea este imprimată în fiecare celulă a trupului şi întrucât prin căderea în păcat mintea omului „s-a împrăştiat” şi s-a legat de simţuri, iar acestea au devenit prizoniere ale poftei iraționale, ispita desfrâului (ca tendință de unire trupească) este aproape de neevitat. Curvia are temeiuri puternice în chiar firea omului Ea se luptă cu noi, ca poftă sexuală, în chip firesc şi o regăsim în toate mişcările trupului şi ale sufletului. Sfântul Ioan Scărarul sesizează drama persoanei în fața tendinței de desfrânare legate de firea omului. Trupul mişcat de ascunzişurile sufletului (întru care stă pofta sexuală) suntem noi înşine.

> „Cum voi birui, scrie Sfântul Ioan Scărarul, pe cel pe care m-am obişnuit să-l iubesc din fire? Cum mă voi elibera de el, cu care m-am legat pe veci? Cum îl voi omorî pe cel care va învia odata cu mine? Cum voi arăta nestricăcios pe cel ce a primit prin fire stricăciunea? Ce lucru binecuvântat voi spune celui ce a dobândit prin fire cele binecuvântate? De-l voi lega cu postul, osândind

acasă”, p. 248; „este necesar să depăşim ceea ce s-a scris timp de secole despre nimicnicia trupului în etica creştină tradițională. Lipsa tensiunilor dualiste conferă încredere în posibilitatea afirmării caracterului benefic al plăcerii trupeşti. Relațiile sexuale între prietene, dacă sau când ambele consimt şi sunt atente şi preocupate de binele celeilalte, au tot ce le trebuie pentru a se recomanda ca fiind potrivite în acest sens... femeile prietene se ating, se strâng una pe alta la piept, se îmbrățişează, se sărută, se mângâie, îşi fac masaj, fac dragoste, se pipăie... ”, p. 254; prieteniile însoțite de relații sexuale pot fi deosebit de potrivite printre cei mai vârstnici”, p. 261; „masturbarea, excitarea sexuală a propriei persoane sau a alteia, prin stimularea cu mâna a organelor genitale, este o activitate pozitivă, plăcută, pe care numai un mod de înțelegere patriarhalist al sexualității îl poate condamna”, p. 272; „masturbarea, mai ales pentru bărbații şi femeile care nu au altfel de manifestări sexuale, este o forță pozitivă în propria lor viață”, p. 273; „concluzia despre fanteziile sexuale este similară cu cea despre masturbare(...) ea este pozitivă. Trebuie acceptat că excitarea, indiferent de ce natură, este morală, cu condiția să ducă la experiențe reciproc plăcute”, p. 281; „amatorii de pornografie sunt greu de condamnat doar pentru că-şi exprimă dorința sexuală, dată de Dumnezeu, în modalități oferite cu uşurință de comercializarea unor produse specifice”, p. 283; Paul Evdokimov, *Taina iubirii. Sfințenia unirii conjugale în lumina tradiției ortodoxe,* traducerea Gabriela Moldoveanu, Editura medicală creştină Christiana, Bucureşti, 1994; Konstantin V. Zorin, *În căutarea fericirii conjugale,* traducere Eugeniu Rogoti, Editura Sophia, Bucureşti, 2012 ş.a.

[13] Sfântul Ioan Casian, *Despre duhul desfrânării,* în vol. *Aşezăminte mănăstireşti şi Convorbiri duhovniceşti,* traducere Vasile Cojocaru şi David Popescu, col. Părinți şi Scriitori Bisericeşti, vol. 57, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1990, p. 188.

pe aproapele (care nu postește n. tr.) mă predau iarăși lui. De-l voi birui, încetând să judec, înălțându-mă cu inima, mă voi vedea iarăși coborât. Îmi este și impreună-lucrător și vrăjmaș; și ajutător și potrivnic; și susținător și iscoditor de curse; slujit mă războiește, topit (cu postul n. tr.) pierde din putere, odihnit, iese din rânduială; muncit iarăși, nu rabdă; de-l întristez, îl primejduiesc; de-l rănesc, nu am prin cine să câștig virtuțile; pe același îl îmbrățișez și-l resping. Care este taina cu privire la mine? Care e rațiunea alcătuirii mele? Cum îmi sunt mie însumi dușman și prieten? Spune-mi tu, spune-mi soțul meu, firea mea! Căci nu caut să aflu de la altul despre tine. Cum aș putea rămâne nerănit de tine? Cum aș putea scăpa de primejdia naturii mele? Fiindcă m-am alăturat lui Hristos ca să te dușmănesc, cum voi birui tirania ta? Căci am ales să te supun silei mele. Iar trupul răspunzând, ca să zicem așa, sufletului, pare să spună așa: ‚Nu-ți voi spune ceea ce nu știi nici tu, ci ceea ce cunoaștem amândoi. («Numai din simțurile mele învăț. Și numai de aceea pot învăța și din ale altuia, întrucât le confrunt cu ale mele, întrucât le provoacă pe ale mele, se întâlnesc împreună» n. tr.). Eu am în mine însumi dragostea de mine ca mamă și slujirea mea dinafară și tihna în toate ca născătoare a fierbințelii mele (a aprinderii poftei sexuale n.n.); iar prilejurile văpăii și mișcării dinăuntru a gândurilor, se nasc din odihna de mai înainte și din faptele săvârșite. Eu zămislind, nasc căderile (în desfrânare n.n.), iar acelea născute, nasc, la rândul lor, moartea prin deznădejde. De ai cunoaște limpede adânca neputință a mea și a ta, mi-ai lega mâinile. Dacă mi-ai înfrâna lăcomia, mi-ai lega picioarele ca să nu alerg mai departe Dacă te-ai însoți cu ascultarea, te-ai despărți de mine. Dacă ai dobândi smerenia, mi-ai tăia capul”[14].

Porunca a VIII-a: „Să nu furi!” (Ieșirea 20, 15)

Porunca a VIII-a pune în discuție dobândirea și posedarea necinstită a bunurilor materiale. A fura înseamnă a lua și a poseda bunuri străine. Legea

[14] Sfântul Ioan Scărarul, *Scara, Despre curăția și neprihănirea (castitatea) nestricăcioasă, agonisită de cei stricăcioși, prin osteneli și sudori, 82,* în vol. Filocalia 9, traducere Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, pp. 247-248.

mozaică nu problematizează decât secundar raportul bunurilor materiale cu dobândirea vieții veşnice. Eshatologia materiei poate fi speculată cel mult în pasajele care vorbesc despre odihna pământului din anul sabatic şi din anul jubileu şi din porunca adresată evreilor „pământul să nu-l vindeți pentru totdeauna, că pământul este al Meu; iar voi sunteți străini şi venetici înaintea Mea" (Leviticul 25, 23). Rânduielile privind pământul, bunurile şi modul dobândirii lor privesc preponderent viața imediată. Cartea Ieşirea reglementează în amănunt furtul ca însuşire necinstită de bunuri materiale:

> „de va fura cineva un bou sau o oaie şi le va junghia, sau le va vinde, să plătească cinci boi pentru un bou şi patru oi pentru o oaie! Dacă furul va fi prins spărgând şi va fi lovit încât să moară, cel ce l-a lovit nu va fi vinovat de moartea lui. Iar de se va face aceasta după ce a răsărit soarele, va fi vinovat şi pentru ucidere va fi ucis. Cel ce a furat va trebui să plătească tot, şi de nu are cu ce să fie vândut el pentru plata celor furate" (Ieșirea 22, 1-3).

Legea expune în continuare diferite situații de păgubire materială a cuiva şi felul in care se aplică pedeapsa. Ca regulă generală, Tradiția iudaică va stabili sancționarea furtului cu întoarcerea împătrită a pagubei (Luca 19, 8: „dacă am năpăstuit pe cineva cu ceva, întorc împătrit").

Creştinismul preia munca cinstită ca pe un fundament duhovnicesc. Sfântul Apostol Petru vorbind despre prigonirea şi suferințele creştinilor pentru „numele lui Hristos" adaugă: „nimeni dintre voi să nu sufere ca ucigaş, sau fur, sau făcător de rele, sau ca un râvnitor de lucruri străine" (I Petru 4, 15). Teologia patristică analizează tema furtului raportând-o la sensul materiei şi al bunurilor materiale.

Astfel bunurile materiale împlinesc patru rosturi fundamentale. Întâi, constituie lucrarea creatoare a lui Dumnezeu şi *darul Lui* către om. Prin aceasta materia şi formele materiale, ca bunuri, sunt valorice. Menirea lor primară este de a asigura desfăşurarea vieții în trup şi de a bucura (desfăta) existența omului. Subliniind aspectul de dar al materiei, *Rugăciunea a Şasea de la slujba Vecerniei* vorbeşte şi de cel de-al doilea rost al bunurilor materiale:

> „Dumnezeule Cel mare şi minunat! Care cu bunătatea cea nespusă şi cu purtarea de grijă cea multă chiverniseşti toate şi neai dăruit bunătățile Tale cele din lume (aspectul de dar al

bunătăților materiale n.n.) și ne-ai chezășuit Împărăția cea făgăduită prin bunătățile cele dăruite nouă".

Respectiv, bunurile materiale sunt chezășia (mărturia, garanția) Împărăției cerurilor. Dacă lumea materială este podoabă, splendoare, frumusețe, bunătate și realitate de care Dumnezeu a legat posibilitatea vieții în trup, toate acestea sunt așa întrucât materia este chip devansat al Împărăției. Frumusețea și posibilitățile nesfârșite ale materiei țin de taina Împărăției, întrucât fiecare bun material este o chezășie a Împărăției. În al treilea rând, bunurile materiale (daruri si chezășie a Împărăției) ni s-au încredințat ca mijloace de extindere a Împărăției în noi și în semenii noștri. Astfel milostenia cu bunuri materiale spală păcatele și-L face datornic pe Dumnezeu:

„nu te uita la săracul care primește, ci la Dumnezeu care-ți întoarce. Nu te uita la cel ce primește banul ci la Cel ce răspunde de banul dat! Iată pricina pentru care unul primește și Altul întoarce![...] Dacă atunci când avem o rană sau când voim să scăpăm de o boală trupească, nu ne cruțăm deloc averile, ci ne dăm chiar haina, de e nevoie, ca să scăpăm de boala aceea, cu mult mai mult să facem aceasta, cu toată tragerea de inimă, când e vorba să scăpăm, prin milostenie, de boala sufletului și de rănile cele cumplite ale păcatelor. Și doar, când ești bolnav de o boală trupească, nu scapi de ea îndată ce ai dat banii; adesea e nevoie să fii tăiat, să fii ars, să iei doctorii amare; e nevoie să stai flămând, să stai în frig și să te supui altor porunci grele. Aici nu-i așa! E de ajuns să pui bani în mâinile săracilor, și ți s-au spălat îndată toate păcatele, fără durere și fără osteneală"[15].

Când adunarea de bunuri materiale nu este însoțită de milostenie munca investită devine necinstită, iar bunurile furt din „partea care se cuvine altcuiva (săracului)[16]". În sfârșit cel de-al patrulea sens la materiei este acela de-a deveni, la sfârșitul lumii, cer nou și pământ nou. Materia și bunurile materiale sunt realități dinamice, capabile să incorporeze în ele harul dumnezeiesc.

[15] Sfântul Ioan Gură de Aur, *Despre schimbarea numelor. Despre răbdare. Despre milostenie. despre tăria credinței. despre propovăduirea Evangheliei și alte omilii,* traducere Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006, p. 276.

[16] *Opus imperfectum in Mattheum, Homilie XIV,* în Patrologia Graeca, 56, 713.

Dumnezeu a creat materia pentru a fi înduhovnicită, adică pentru a participa la realitatea spirituală şi pentru a fi umplută de atributele vieții duhovnicești. Omului i s-a încredințat acest rost final al lumii materiale. Furtul denaturează atât raportul omului cu materia cât şi sensul final pentru care a fost zidită. A fura înseamnă a vedea în bunurile materiale valori izolate de Dumnezeu, înseamnă a crede că materia lumii are un scop redus la utilitatea imediată, înseamnă privarea ei de posibilitatea transfigurării prin har.

Împotriva Poruncii a VIII-a se poate păcătui în foarte multe feluri. Amintim câteva:

orice modalitate de a lua sau de a deține pe nedrept bunul altcuiva, chiar dacă aceasta nu contravine dispozițiilor legii civile. De exemplu a reține în mod deliberat bunuri luate cu împrumut sau obiecte pierdute;

a plăti salarii nedrepte (acel „minim pe economie" deși muncitorul produce patronului plus-valoare economică mult mai mare); a ridica prețurile speculând ignoranța sau sărăcia (nevoia acută a) cuiva; acțiunea prin care se determină o variație artificială a evaluării bunurilor cu scopul de a dobândi avantaje;

a înşela în comerț;

corupția, prin care se deturnează judecata celor care trebuie să ia decizii conform dreptului;

însuşirea şi folosirea în interesul privat a bunurilor sociale sau ale unei întreprinderi sau comunități;

lucrări prost executate;

frauda fiscală;

falsificarea actelor contabile;

cheltuieli excesive de protocol pentru coruperea conştiinței factorilor de decizie în vederea unor avantaje;

risipa;

provocarea de pagube voite proprietății private sau publice;

cheltuirea de sume mari pentru animale de companie, sume care ar putea alina sărăcia oamenilor ş.a.

Porunca a IX-a: „Să nu mărturiseşti strâmb împotriva aproapelui tău!" (Ieşirea 20, 16)

Această Poruncă opreşte falsificarea adevărului în relație cu alții şi interzice orice minciună. Poporul ales a avut vocația de a fi martorul lui Dumnezeu în raport cu neamurile. În Vechiul Testament, Dumnezeu se descoperă

pe Sine ca izvorul oricărui adevăr întrucât cuvântul Lui este adevărul: „căci gura Mea grăiește adevărul și buzele Mele se dezgustă de fărădelege" (Pilde 8, 7); Legea Lui este adevăr (cuvânt neschimbat), iar adevărul Domnului rămâne (dăinuie) din neam în neam („dreptatea Ta este dreptate în veac și Legea Ta adevărul" Psalmul 118, 142). Prin urmare, poporul ales trebuia să trăiască în adevăr (în Legea și cuvântul lui Dumnezeu) și trebuia să-l mărturisească neamurilor împotriva „idolilor mincinoși". Porunca a IX-a distinge implicit între Dumnezeul cel adevărat și zeii mincinoși, între evreul care mărturisește adevărul și între idolatru care trăiește în minciună. „Să nu mărturiseşti strâmb" este un imperativ ce descoperă până la urmă vocația poporului israelit de a-L vesti pe Iahve tuturor neamurilor cu care istoria îi pune în contact.

Pe de altă parte, Porunca a IX-a oprește și condamnă orice mărturie mincinoasă și jurământ strâmb împotriva aproapelui. „Martorul mincinos nu rămâne nepedepsit și cel ce spune lucruri neadevărate se va prăbușit" (Pilde 19, 9); „martorul mincinos va pieri" (Pilde 21, 28). Minciuna aparține păcătoșilor (păgânilor) întrucât ei sunt rătăciți încă din pântecele maicii lor (Psalmul 57, 3). Gravitatea păcatului mărturiei mincinoase împotriva aproapelui rezultă din aceea că aduc vătămare adevărului, respectiv Legii Domnului care este adevărul.

Creștinismnul a preluat conținutul și înțelesul vechi-testamentar al Poruncii a IX-a, atât în ce privește cuvântul și Legea Domnului ca adevăr, cât și cele privitoare la minciună și mărturia mincinoasă împotriva aproapelui. Hristos Domnul este Cuvântul întrupat „plin de har și de adevăr" (Ioan 1, 14). El este „Lumina lumii" (Ioan 8, 12) și „Adevărul" (Ioan 14, 6). Ucenicii trebuie să rămână în Adevărul care-i eliberează (Ioan 8, 32) și îi sfințește: „sfințește-i pe ei întru adevărul Tău, cuvântul Tău este adevărul" (Ioan 17, 17). A fi creștin înseamnă a trăi în Duhul adevărului (Ioan 14, 17) Care călăuzește „spre tot adevărul" (Ioan 16, 13). Cel ce umblă în faptele întunerecului trăiește în minciună și „adevărul nu este întru el" (Ioan 1, 6). Creștinul este dator să-L mărturisească pe Hristos-Adevărul fără compromisuri și ezitări (II Timotei 1, 8) chiar cu prețul martiriului.

Minciuna este lucrare demonică în om, întrucât diavolul este tatăl minciunii: „voi sunteți ai tatălui vostru diavolul... în el nu este adevăr; când spune minciuna, grăiește din ale sale, căci este mincinos și tatăl minciunii" (Ioan 8, 44). Mărturia mincinoasă împotriva aproapelui înseamnă apartenența la o formă religioasă idolatră. *Minciuna este tot una cu erezia* care înseamnă

cuvântul deformat şi împotrivitor al diavolului (Ioan 8, 44. 55). Sfântul Apostol Pavel, aflându-se în Pafos (insula Salamina) şi confruntându-se cu Elimas vrăjitorul, care căuta să-l îndepărteze pe proconsul Sergius Paulus de la cuvintele şi credinţa în Hristos, îi adresează următoarele cuvinte: „tu cel plin de toată viclenia şi de toată înşelăciunea, fiule al diavolului, vrăjmaşule a toată dreptatea, nu vei înceta a strâmba căile Domnului cele drepte?" (Faptele Apostolilor 13, 10). Cuviosul Eutimie Zigabenul şi Sfântul Nicodim Aghioritul prezentând tâlcuirea patristică la versetul 6 din Psalmul 5 reafirmă perspectiva Tradiţiei răsăritene conform căreia minciuna se egalează cu idolatria (erezia) şi că este lucrare diabolică.

> „Pierde-vei pe toţi cei ce grăiesc minciuna" (Psalmul 5, 6): „aceasta o zice proorocul mai întâi pentru păgâni, care cred în alt dumnezeu, deosebit de Cel adevărat; asemenea şi pentru ereticii cei rău credincioşi şi care slăvesc (profesează) minciuna... A zis că Dumnezeu îi va pierde deoarece unii ca aceştia se netrebnicesc nu numai pe ei prin spunerea minciunilor, ci şi multora se fac pricinuitori de pieire"[17].

În acelaşi ton Apocalipsa subliniază că în Noul Ierusalim, în care Mielul Jertfit pe Cruce stă pe Tronul din care izvorăşte apa vieţii, nu au loc mincinoşii, ereticii (câinii) şi idolatrii, întrucât au adus mărturisire strâmbă cu privire la Hristos-Adevărul: „afară câinii şi vrăjitorii şi desfrânaţii şi ucigaşii şi închinătorii la idoli şi toţi cei ce lucrează şi iubesc minciuna" (Apocalipsa 22, 15).

Spiritualitatea monastică prezintă minciuna ca pe un cuvânt despărţitor de Dumnezeu (nu cuvânt în sens de erezie ci falsificator al realităţii):

> „e nevoie de multă trezvie, ca să nu fim ruşinaţi de minciună. Căci nici unul nu s-a unit cu Dumnezeu minţind. Pentru că minciuna este străină lui Dumnezeu. Căci s-a scris: „minciuna este de la cel viclean"; şi iarăşi: „acela e mincinos şi tatăl minciunii" (Ioan 8, 44). Iată că numeşte tată a minciunii pe diavol. Iar adevărul este Dumnezeu. Vedeţi de cine ne-am despărţit noi

[17] Eftimie Zigabenul şi Nicodim Aghioritul, *Psatirea în tâlcuirea Sfinţilor Părinţi,* transliterare, diortosire şi revizuire de Ştefan Voronca a traducerii lui Veniamin Costachi, Iaşi, 1850, Editura Cartea Ortodoxă şi Editura Egumenița, Galați, f.a., pp. 90-91.

și de cine ne alipim prin minciună? E vădit că de cel viclean”[18]. „Minciuna, scrie și Sfântul Ioan Scărarul, înseamnă pieirea dragostei, iar jurământul mincinos tăgăduirea lui Dumnezeu”[19].

Cuviosul Dorotei crede că sunt trei feluri de a minți: cel ce minte în cuget, cel ce minte în cuvânt și cel ce minte cu însăși viața lui. A minți în cuget înseamnă a primi în inimă și în minte bănuieli nefondate împotriva aproapelui.

„Nu crede niciodată bănuielilor tale. Căci o regulă strâmbă face și cele drepte strâmbe. Bănuielile sunt mincinoase și de aceea vatămă. Nimic nu e mai primejdios decât bănuielile... Nimic nu îndepărtează așa de mult pe om de Dumnezeu, ca a nu lua aminte la păcatele sale, ci a iscodi totdeauna cele ce nu-i aparțin... căci bănuielile sunt rele și nu lasă niciodată sufletul nostru să câștige pacea”[20].

Minciuna prin cuvânt se săvârșește din slavă deșartă (atunci când cineva minte pentru a nu fi învinovățit și umilit), din iubire de plăcere (minciuna pentru împlinirea unei pofte) și din iubire de arginți (minciuna pentru câștig nedrept). Iar a minți cu viața, înseamnă atitudinea de a poza virtuos fără a fi de fapt. Bunăoară când cineva „neînfrânat fiind, fățărește înfrânarea, sau lacom fiind, vorbește despre milostenie și laudă mila, sau mândru fiind, laudă smerita cugetare, sau neiubind virtutea, o laudă și o admiră”[21].

În literatura ascetică se vorbește și despre minciuna cea „bună”, de circumstanță, adică dintr-o împrejurare în care spunerea adevărului ar provoca necazuri, tulburări sau chiar primejdii pentru viața aproapelui:

„întrebat-a odată Avva Agathon pe Avva Alonie: cum voi putea ține limba mea să nu grăiască minciuni? Și i-a răspuns Avva Alonie: de nu vei minți multe păcate ai să faci. Dar el i-a zis:

[18] Avva Dorotei, *Despre minciună,* în Filocalia 9, traducere Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, p. 567.

[19] Sfântul Ioan Scărarul, *Scara, Despre minciună, XII,* în vol. Filocalia 9, traducere Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, p. 206.

[20] Avva Dorotei, *Despre minciună,* în Filocalia 9, p. 569.

[21] Avva Dorotei, *Despre minciună,* în Filocalia 9, p. 573.

> cum vine aceasta? Şi i-a răspuns bătrânul: iată doi oameni au făcut înaintea ta ucidere şi unul a fugit în chilia ta. Şi iată dregătorul îl caută pe el şi te întreabă zicând: înaintea ta s-a făcut uciderea? De nu vei minţi dai pe om la moarte. Mai bine lasă-1 pe el înaintea lui Dumnezeu fără legături, căci El ştie toate"[22].

O astfel de minciună deşi pare a fi îngăduită pentru izbăvirea aproapelui din primejduirea vieţii, presupune cel puţin două observaţii. Cea dintâi aparţine Avvei Dorotei, care spune că cel ce-o săvârşeşte are nevoie de discernământ duhovnicesc care poate accepta minciuna „bună", „acoperitoare" în foarte rare cazuri şi întrucât îl vatămă profund pe cel ce-o foloseşte trebuie urmată de multă grijă, pocăinţă şi lacrimi înaintea lui Dumnezeu „şi să socotească aceasta ca un prilej de încercare"[23]. A doua observaţie aparţine sfântului Ioan Scărarul: „când ne vom curăţi cu totul de minciună, vom putea să o folosim şi pe ea, dar cu frică, dacă o cere momentul (o nevoie reală pentru a salva viaţa cuiva, n.n.)"[24].

Formele de păcătuire împotriva Poruncii a IX-a sunt atât de diverse încât nu pot fi nici măcar enumerate. Astăzi se vorbeşte despre „sociologia minciunii" şi despre „arta manipulării" sugerându-se că societatea modernă este clădită fundamental pe minciună. Dintre cele mai frecvente păcate împotriva Poruncii a IX-a amintim: negarea sau ascunderea identităţii creştine în vreme de persecuţie; îmbrăţişarea oricărei forme de credinţe eretice şi schismatice în raport cu Ortodoxia creştină; mărturia falsă şi jurământul fals; clevetirea (vorbirea de rău a aproapelui); calomnia; linguşire, adulare, complezenţe şi laude adresate celor mai mari pe scara ierarhică încurajând astfel fie perversitatea purtării lor, fie impostura intelectuală şi morală în care se află; lăudăroşenia; ironia ce vizează deprecierea cuiva şi caricaturizarea răuvoitoare; compromiterea şi divulgarea secretului spovedaniei, a secretelor profesionale şi a dreptului la intimitate a persoanelor; folosirea mijloacelor de comunicare socială în scopul dezinformării sau a informării tendenţioase şi imorale; ignorarea vădită a adevărului; făţărnicia; perfidia; pâra, ş.a.

---

[22] *Pentru Avva Alonie 4,* în Patericul Egiptean, Editura Reîntregirea, Alba-Iulia, 2014, p. 46; vezi şi Avva Dorotei, *Despre minciună 7*, pp. 572-573.

[23] Avva Dorotei, *Despre minciună 7,* în Filocalia 9, p. 573.

[24] Sfântul Ioan Scărarul, *Scara, Despre minciună, XII, 8,* în vol. Filocalia 9, traducere Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1980, p. 209.

Porunca a X-a: „Să nu dorești casa aproapelui tău; să nu dorești femeia aproapelui tău, nici ogorul lui, nici sluga lui, nici slujnica lui, nici boul lui, nici asinul lui și nici unul din dobitoacele lui și nimic din câte are aproapele tău" (Ieșirea 20, 17)

Tâlcuitorii acestei porunci văd în ea o punte către Noul Testament: de la „să nu faci" (de la un act exterior) la „să nu pofteşti" (o realitate interioară, inima). Interpretată literal și în spiritul Legii mozaice, Porunca a X-a este o recapitulare și o confirmare a poruncilor de dinainte care cer să nu fii desfrânat, să nu furi și să nu mărturiseşti strâmb[25]. Întrucât aceste păcate sunt precedate de dorințe interioare dezordonate, Porunca a X-a solicită atenția și lupta omului împotriva lor în registrul interior al inimii[26]. Legea cerea poporului: „fiți sfinți că Eu Domnul Dumnezeul vostru sunt sfânt " (Leviticul 19, 2). Însă sfințenia de care se vorbeşte în Pentateuh nu este una care ar putea elibera inima (firea) de păcate și care ar putea îndrepta pe om în raport cu Dumnezeu, ci doar o sfințenie rezultată din observarea atentă a preceptelor Legii. Astfel după ce Dumnezeu cere „fiți sfinți", Legea precizează conținutul sfințeniei: „să nu vă pângăriți sufletul cu vreo vietate din cele ce se târăsc pe pământ" (Leviticul 11, 44); sau: „păziți legile mele și le pliniți că eu sunt Domnul Cel ce vă sfințesc" (Leviticul 20, 8); „deci păziți poruncile Mele și nu umblați după obiceiurile urâte, după care au umblat cei dinaintea voastră, nici să vă întinați cu ele" (Leviticul 18, 30). Aşadar, deşi Legea mozaică solicită în Porunca a X-a o asumare a inimii („să nu pofteşti ") în fapt are în vedere o sfințenie ce se reduce la observarea exterioară, pe linie formală a comandamentelor precizate fie de regulile curățirilor rituale, fie de cele ale mâncărurilor curate și necurate, fie de cele ale respectării Sabatului, sărbătorilor sau a celor indicate de Decalog.

Creştinismul se va distanța de Legea mozaică pornind tocmai de la acest „să nu pofteşti". Mai întâi Mântuitorul precizează că păcatul ține de interioritatea ultimă a omului, de inimă, și că acolo omul este rob al acestuia. Legea prevedea „să nu ucizi", iar Mântuitorul arăta că mânia este o ucidere ce se săvârşeşte în adâncul inimii; Legea cerea să nu fii desfrânat, iar Domnul în-

[25] Nicolae Mladin, Orest Bucevschi, Constantin Pavel, Ioan Zăgrean, *Teologia Morală Ortodoxă pentru Institutele Teologice,* vol. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1979, p. 134.

[26] *Învățătura de Credință Creștină Ortodoxă,* Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2015, p. 466.

văța că adulterul se săvârșește în inimă prin privirea și gândul adulterin. Sfântul Apostol Pavel spunea că deși Legea a fost bună și sfântă (Romani 7, 14) totuși împlinirea poruncilor n-a îndreptat inima nimănui. Cel mult această împlinire a accentuat înțelegerea guvernării păcatului asupra firii („pentru că din faptele Legii nici un om nu se va îndrepta înaintea Lui, căci prin Lege vine (doar) cunoștința păcatului", Romani 3, 20). Firea este căzută într-un eșec existențial prin aceea că este legată de păcat și este robită acestuia. Astfel, deși cu mintea omul vede binele indicat de Lege, constată că simțirea sa este dominată de legea păcatului care nu-i dă nici libertatea și nici puterea să nu poftească femeia și averea aproapelui. Din această înfundătură existențială, spune Sfântul Apostol Pavel, omul nu a putut ieși cu puterile lui firești. A fost nevoie de Hristos care să ridice firea (robită legii păcatului) în Ipostasul Său dumnezeiesc spre a o uni cu firea dumnezeiască dintru care să își primească îndreptarea. Și astfel

> „nici o osândă nu este acum asupra celor ce sunt în Hristos Iisus. Căci legea duhului vieții în Hristos Iisus m-a eliberat de legea păcatului și a morții, pentru că ce era cu neputință legii, căci era slabă prin trup, a săvârșit Dumnezeu trimițând pe Fiul Său întru asemănarea trupului păcatului și pentru păcat a osândit păcatul în trup... Iar dacă Hristos este în voi, trupul este mort pentru păcat; iar duhul viață pentru îndreptare" (Romani 8, 1-3. 10).

Spiritualitatea creștină va dezvolta teologic tema dorinței și a plăcerii explicând pe larg acest „să nu pofteşti" din Porunca a X-a. Prin actul Său creator Dumnezeu a sădit în firea omului facultatea poftitoare. Prin ea omul tindea spre Dumnezeu dorind unirea cu El. „Dacă ochiul a fost făcut anume ca să caute lumina și să se sature de ea, iar urechea pentru sunete și toate celelalte după rostul lor, atunci dorința (pofta) sufletului se împlinește numai când îl află pe Dumnezeu"[27]. Facultatea poftitoare aducea omului și plăcerea împlinirii atunci când ea era satisfăcută: „zidind firea omenească, scrie Sfântul Maxim Mărturisitorul, Dumnezeu a dat minții ei o anumită capacitate de plăcere, prin care să se poată bucura în chip tainic de El"[28]; „această plă-

[27] Nicolae Cabasila, *Despre viața în Hristos,* traducere Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997, p. 87.

[28] Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie, 61,* în Filocalia 3, traducere Dumitru Stăniloae, Editura Harisma, ediția a II-a, București, 1994, p. 337.

cere dumnezeiască și preafericită"[29] înseamnă pentru om o supremă bucurie căci prin împărtășirea din viața lui Dumnezeu Cel nemărginit, omul primește o plăcere nemărginită numită de Hristos Domnul bucurie deplină" (N. Cabasila) întrucât înseamnă dobândirea celor dumnezeiești" (Sf. Maxim Mărturisitorul). Păcatul primordial a adus în om o schimbare structurală sau ontologică. Respectiv, a orientat partea poftitoare a omului și plăcerea legată de satisfacerea ei, dinspre Dumnezeu înspre zidire și simțurile trupești ieșite de sub guvernarea minții. *Încercând să dobândească, cum nu trebuia, cele ale lui Dumnezeu, și nu după Dumnezeu*, partea poftitoare a omului s-a pervertit iar plăcerea i s-a făcut pricină de cădere continuă întrucât s-a lipit de cele stricăcioase (trecătoare) prin dulceața plăcerilor trupești. Căutând cu nesaț plăcerea doar în trup și în lume prin simțuri neintegrate în Dumnezeu, omul a ajuns într-un adânc existențial orb si întunecat de necunoaștere a lui Dumnezeu.

> „Cu cât se îngrijea omul mai mult de cunoștința celor văzute prin simțire, scrie Sf. Maxim Mărturisitorul, cu atât își strângea în jurul său mai tare neștiința de Dumnezeu. Și cu cât își strângea mai mult legăturile neștiinței, cu atât se lipea mai mult de experiența gustării prin simțire a bunurilor materiale cunoscute. Dar cu cât se umplea mai mult de această experiență, cu atât se aprindea mai mult de patima iubirii trupești de sine, care se năștea din ea. Și cu cât se îngrijea mai mult de patima iubirii trupești de sine, cu atât născocea mai multe moduri de producere a plăcerii, care este rodul și ținta iubirii trupești de sine"[30].

Astfel pofta devine bolnavă în ea însăși. Mutându-și ținta dinspre Dumnezeu înspre cele sensibile, partea poftitoare își subordonează mintea (și ea căzută sub robia simțurilor devenite instincte animalice) obligând-o să-i procure neîncetat noi modalități și surse de plăcere. Din această amestecare și dependență pătimașă dintre partea poftitoare, minte și simțuri, rezultă o nouă așezare în existență a omului: plăcerea devine criteriul ce stabilește binele și răul. Doar ceea ce oferă plăcere poate să fie bun și binele, iar ceea ce nu procură plăcere devine rău, chiar dacă obiectiv lucrurile pot sta exact pe

[29] Grigorie de Nyssa, *Despre fericiri,* în *Scrieri I,* traducere Dumitru Stăniloae, în P.S.B. vol. 29, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982, p. 357.
[30] Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie, Definiția răului,* în Filocalia 3, p. 32.

dos. Aşadar binele şi răul nu vor mai fi definite în funcție de un criteriu transcendent-divin, nici în funcție de cuvântul-adevăr revelat, ci doar de coordonatele plăcerii. Sf. Grigorie Palama scrie în acest sens:

> „cel cucerit şi purtat de poftele cele rele poftește cele ce i se par lui bune, dar arată prin fapte că nu cunoaşte ceea ce este cu adevărat bun; de asemenea, cel stăpânit de mânie se războiește cu cel ce se împotrivește celor ce i se par lui bune şi frumoase; şi, simplu grăind, tot cel ce stăruiește într-o viață rea, stăruiește într-una ce i se pare lui bună, dar nu într-una care e cu adevărat bună".

Dacă partea poftitoare a lui Adam celui dinaintea căderii în păcat a avut ca unică țintă pe Dumnezeu, după ce acesta a căzut în păcat, pofta i s-a divizat şi împrăştiat (sfârtecat) în atâtea direcții (părți) în câte mintea percepea că prin simțuri lucrurile din lume i-ar procura plăcere[31]. Din acest motiv Porunca a X-a sesiza „să nu poftești" nici casa, nici femeia aproapelui, nici ogorul lui, nici sluga lui, nici boul, asinul şi altele pentru că partea poftitoare s-a divizat pătimaş înspre toate sursele de plăcere posibile prin simțuri în legătură cu făpturile din lume. Şi totuşi, în ciuda divizării poftei şi a dependenței ei de trup şi lumea sensibilă, şi în ciuda satisfacerii cât mai diversificate şi mai rafinate, în sufletul omului se deschide, după fiecare poftă împlinită, un gol existențial, profund, tot mai tragic şi mai dureros.

> „Nimic din cele de jos nu ne pot sătura, scrie Nicolae Cabasila, nici nu pot pune capăt dorințelor noastre, ci veşnic rămânem însetați, ca şi când nu mi s-ar împlini niciuna din dorințele care ne mistuie. Toate acestea pentru că sufletul omenesc este însetat după desăvârşire, după apa cea veşnică, şi atunci cum ar putea să-l sature această lume a noastră, trecătoare? La acest lucru se gândea Domnul când spunea femeii samaritene: oricine va bea această apă va înseta din nou; cel care va bea însă din apa pe care Eu îi voi da-o, acela nu va mai înseta în veac" (Ioan 4, 13-14)[32].

[31] Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie, 61,* în Filocalia 3, p. 340.
[32] Nicolae Cabasila, *Despre viața în Hristos,* traducere Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1997, p. 87.

Iată, aşadar, omul trupesc, omul psihic pe care-l descrie capitolul al şaptelea din epistola Sfântului Pavel către Romani! Acest om sfârtecat între robia păcatului (ca lege intimă a firii lui) şi între mintea revendicată de Legea şi porunca divină, Dumnezeu i se adresează cu „să nu poftești nimic din ceea ce este...". Însă omul vândut sub păcat şi cu pofta robită nu poate nimic! Rămâne concluzia exprimată în Galateni 2, 16: „ştiind însă că omul nu se îndreptează din faptele Legii, ci numai prin credința în Hristos Iisus, am crezut şi noi în Hristos Iisus ca să ne îndreptăm din credința în Hristos, iar nu din faptele Legii, căci din faptele Legii nimeni nu se va îndrepta". Prin urmare, doar în Hristos Domnul omul este liber ontologic în fața păcatului, a firii sale și a lumii. Poruncile, deşi revelate au putut cel mult să fie repere pentru viața particulară şi socială a unui om închis într-un spațiu religios-moral redus la zările acestei lumi. Pe lângă faptul de a fi repere ale veşniciei într-o lume a idolatriei şi a relativismului religios şi moral, Poruncile, deşi n-au îndreptat (mântuit) pe nimeni, au salvat pe omul dinaintea întrupării lui Hristos din primejdia de a fi redus la această lume şi asimilat ei.

Anuar - Serie nouă
ISSN 2558 - 8605
An VI (2021)/6/ pp. 148 - 166

ARHIPĂSTORI HUNEDORENI DIN SECOLUL AL XVI-LEA

Pr. Prof. Univ. Dr. Florin Dobrei

Abstract

For centuries, the country of Hațeg has been a true "hierarchical nursery", as evidenced by the attestations of Hunedoara hierarchs on the metropolitan seat in Bălgrad or on the diocesan seat in Vad in the 16th-17th centuries; we mention, as such, the metropolitans Danciu / Stephan (1516), John II (1553-1557), Gennadios I (1579-1585) and John III (1585-1605), respectively the bishops Spiridon (1576-1599; 1605- 1614) and John II (1599-1605), with jurisdiction over northern Transylvania. The election – from time to time – of some hierarchs from the Hunedoara area was then perpetuated, as a beautiful tradition, until today.

Keywords

Metropolitan Church of Transylvania, Diocese of Vad, Hunedoara County, Orthodox hierarchs, monasticism.

Preliminarii

Factor de bază al devenirii noastre etnice, lingvistice și spirituale[1], creștinismul constituie, de aproape două milenii, o permanență în spațiul actual românesc. Conturarea unei imagini de ansamblu a vieții bisericești în perioada paleocreștină constituie însă o sarcină deosebit de

[1] Dumitru Protase, *Orizonturi daco-romane*, vol. II, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2005, p. 345.

dificilă[2]. A existat o Biserică organizată în primele şase secole? Răspunsul este, cu necesitate, unul afirmativ, căci prezenţa nucleelor creştine, atestate prin numeroasele descoperiri arheologice, presupune existenţa unor lăcaşuri de cult şi a unor oficianţi ai Sfintei Liturghii, fără de care „Ecclesia" nu poate fiinţa[3].

În ceea ce priveşte teritoriul hunedorean, se crede că acesta, încă de timpuriu, ar fi putut întruni condiţiile necesare fiinţării unui episcopat local. Astfel, un potenţial scaun chiriarhal a fost presupus, ca localizare, la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, supoziţie spre ar care conduce marcarea localităţii, ca „Sarmategte", pe *Tabula Peutingeriana* (hartă a Imperiului Roman de la sfârşitul secolului al IV-lea sau de la începutul celui următor), alături de alte centre politico-bisericeşti ale vremii[4]; opinia generală este însă aceea că spaţiul ex-provincial roman s-a plasat, din punct de vedere ecleziastic, în sfera de jurisdicţie a scaunelor episcopale sud-dunărene din Moesia Superior şi din Dacia Ripensis[5].

După aproape un mileniu, aceeaşi Ţară a Haţegului, prin numărul mare de biserici şi de preoţi atestaţi[6], ca şi prin păstrarea unei autonomii politico-administrative relativ extinse, dată fiind poziţia sa geografică frontalieră, ar fi putut întruni condiţiile necesare funcţionării unui alt centru episcopal. Cu alte cuvinte, prezenţa unui ierarh la curtea voievodului Litovoi[7], urmaş al celui menţionat în anul 1205 (dacă se acceptă identificarea „moşiilor fiilor cneazului Bâlea" cu un cnezat hunedorean[8]), deşi neatestată, ar trebui neapă-

[2] Mihai Bărbulescu, „Vechi urme creştine", în Ştefan Pascu et alii (coord.), *Monumente istorice şi de artă religioasă din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului şi Clujului*, Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Vadului, Feleacului şi Clujului, Cluj-Napoca, 1982, pp. 58-59.

[3] Mircea Păcurariu, *Începuturile Mitropoliei Transilvaniei*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1980, p. 10.

[4] Doina Benea, *Dacia sud-vestică în secolele III-IV. Interferenţe spirituale*, Editura de Vest, Timişoara, 1999, pp. 138-144.

[5] Nelu Zugravu, „Cu privire la jurisdicţia asupra creştinilor nord-dunăreni în secolele II-VII", în *Pontica*, Constanţa, an XVIII-XIX, 1995-1996, p. 171.

[6] Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ed. a III-a, vol. I, Editura Trinitas, Iaşi, 2004, pp. 259-260.

[7] M. Păcurariu, *Istoria Bisericii*, I, p. 221.

[8] Textul scrisorii papei Inocenţiu III, adresată, la 3 mai 1205, arhiepiscopului de Calocsa, este următorul: „Inocenţiu episcopul, robul robilor lui Dumnezeu, către venerabilul frate arhiepiscopal de Calocsa, mântuire şi binecuvântare apostolică. Am fost înştiinţaţi din partea ta că în teritoriul fiilor cneazului Bela / Bâlea („in terra filiorum Bele knese") se află un oarecare Episcopat pe care, cum nu este supus niciunei Mitropolii, vrei să-l aduci la ascultarea scaunului apostolic şi să-l aşezi sub jurisdicţia Bisericii de Calocsa, dacă noi îţi dăm învoirea noastră în această privinţă. Iar noi, încuviinţând dorinţa ta, pe cât putem, cu ajutorul Domnului, îţi îngăduim, prin autoritatea Bisericii de faţă ca, în cazul în care cele de mai sus sunt adevărate, să ai voie să aduci acel Episcopat la ascultarea scaunului apostolic şi să-l aşezi

rat luată în calcul, ştiut fiind faptul că, în Răsărit, structura organizatorică bisericescă se suprapunea peste cea administrativ-teritorială laică[9]. Oricum, spațiul hațegan a constituit o adevărată „pepinieră ierarhică"[10], dovadă și desele alegeri de arhipăstori sufletești de origine hunedoreană pe scaunul mitropolitan al Bălgradului ori pe cel eparhial al Vadului în secolele XVI-XVII[11]; anterior, documentele vremii semnaleseră, în târgul Hunedoarei, prezența unui alt înalt ierarh ortodox, anume mitropolitul Ioan I din Caffa crimeeană (1456), poate unul și același cu Ioanichie „de Nandru" de mai târziu (1479)[12].

Mitropoliți ai Ardealului de origine hunedoreană

Cel dintâi ierarh cu o presupusă origine hunedoreană pare să fi rezidat la Feleac, localitate situată în imediata apropiere a orașului Cluj, important centru politic, economic și cultural din vremea regelui Matia Corvin (1458-1490)[13]. Despre cine este vorba? Potrivit unei ipoteze formulate de istoricul clujean Adrian Andrei Rusu, unul dintre ocupanții acestui scaun mitropolitan, *Danciu (Ştefan)*, menționat în patru acte medievale de succesiune (din 26 ianuarie 1534[14], 15 martie 1538, 25 decembrie 1550 şi 13 februarie 1595[15]),

sub atârnarea Bisericii de Calocsa" (cf. *Documente privind istoria României. C. Transilvania*, vol. I (1075-1250), Editura Academiei Române, Bucureşti, 1951, p. 29; Ştefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, ed. a II-a, vol. I, Editura Dacia, Cluj, 1972, p. 164; Şerban Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea. Între Cruciată şi Imperiul mongol*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993, p. 59). Localizarea acestei Episcopii a ridicat probleme; unii o fixează în Bihor, în zona Beiuşului (cf. Şt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, p. 164; III, p. 525 şi IV, p. 300; Ioan-Aurel Pop, *Românii şi maghiarii în secolele IX-XIV. Geneza statului medieval în Transilvania,* ed. a II-a, Editura Tribuna, Cluj-Napoca, 2003, p. 143 etc.), alții la Moigrad, în părțile Sălajului (cf. Mircea Rusu, „Cetatea Moigrad şi Porțile Meseşului", în vol. *Sub semnul lui Clio. Omagiu academicianului Ştefan Pascu*, Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj, 1974, pp. 269-279), etc. Luând în calcul mulțimea de biserici ortodoxe din piatră, din secolele XII-XV, unele ctitorite chiar de cnezi purtând numele de Bâlea (cazul celor din Streisângeorgiu şi Crişcior), academicianul Mircea Păcurariu a optat, în mod diferit, pentru județul Hunedoara (cf. M. Păcurariu, *Istoria Bisericii*, I, p. 202).

[9] M. Păcurariu, *Istoria Bisericii*, I, p. 197.

[10] Ş. Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea*, p. 64; Adrian Andrei Rusu, *Ctitori şi biserici din Țara Hațegului până la 1700*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1997, p. 72.

[11] M. Păcurariu, *Istoria Bisericii*, I, pp. 434-435, 437-439, 446.

[12] Florin Dobrei, „Metropolitan John (of Caffa) / Ioanichie (Iovanychik of "Nandor") of Transylvania – biographical and interpretative additions", în *Revista Teologică*, Sibiu, an XXIII (XCV), 2014, nr. 1, pp. 61-72.

[13] M. Păcurariu, *Istoria Bisericii*, I, pp. 264-266.

[14] Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Țării Româneşti*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, vol. I, 1929, pp. 11-12.

[15] Timotei Cipariu, *Archivu pentru filologia şi istoria*, Tipografia Archidiecesană, Blaj, 1867-1870, pp. 776-780.

eliberate de cancelaria orașului Cluj, ar fi fost descendentul unei familii preoțești din Țara Hațegului. Într-adevăr, în genealogia cnejilor români de Șerel-Rușor apare, cu apelativul de „episcopus", un anume Danciu, fiul preotului Ladislau, urmașul lui Mihail; fiul lui Danciu, Ioan, era tot cleric. Asemănarea cu mitropolitul Danciu al Feleacului este, așadar, frapantă, căci și acela deținea bunuri, avea un fiu preot, pe nume Ioan, și era urmaș al unui Vasile (poate „Ladislau" în limba latină), tot cleric[16].

În plus, prezența preotului Filip din Hațeg la Feleac în anul 1516 – pe una dintre lespezile de piatră de la temelia bisericii-catedrale din localitate este consemnat că, „în anul 7024 [1516 n.n.], s-a scris de păcătosul popă Filip din Hațeg și în acest an s-a pristăvit Laslău craiul, în zilele mitropolitului chir Șt(efan)"[17] –, un apropiat sau poate o rudă a sa, ar reprezenta o dovadă în plus în sprijinul acestei identificări. Așadar, lista ierarhilor hunedoreni s-ar îmbogăți cu un nou nume, cel al preotului de mir Danciu, care, rămas văduv, s-a călugărit, devenind mitropolitul Ștefan al Transilvaniei; durata arhipăstoririi sale nu se cunoaște[18].

În împrejurările politice confuze din anii 1551-1556, având ca fundal lupta acerbă pe plan religios dintre Catolicismul aflat în regres și expansivele curente protestante[19], pe scaunul vlădicesc al Ardealului, rămas vacant timp de câțiva ani (c.1550-1553), a fost recunoscut un alt hunedorean, anume mitropolitul *Ioan II (1553-c.1557)*[20], originar din Peșteana, sat din Țara Hațegului, păstrătorul unei biserici medievale de zid, ale cărei începuturi pot fi coborâte până în secolul al XIII-lea[21]; în veacul următor, edificiul ecleziastic

[16] A. A. Rusu, *Ctitori și biserici*, pp. 75-76.

[17] Victor Popa, „Considerațiuni critice cu privire la Mitropolia Transilvaniei din secolul al XV-lea și al XVI-lea și a raporturilor ei cu Moldova", în *Mitropolia Banatului*, Timișoara, an VIII, 1958, nr. 7-9, pp. 409-411.

[18] M. Păcurariu, *Istoria Bisericii*, I, p. 266.

[19] Andrei Eftimie, „Au existat episcopi canonici în Transilvania în veacul XVI?", în *Studii Teologice*, București, an VII, 1955, nr. 1-2, p. 103.

[20] M. Păcurariu, *Istoria Bisericii*, I, p. 434.

[21] Maria Mocanu, „Biserica «Sfântul Ilie» din satul Peșteana (comuna Densuș, jud. Hunedoara), în Vasile Drăguț (coord.), *Pagini de veche artă românească. Repertoriul picturilor murale medievale din România (sec. XIV-1450)*, V/1, Editura Academiei Române, București, 1985, pp. 122-127; Eugenia Greceanu, „O prezență de tradiție bizantină în arhitectura românească de zid din Țara Hațegului în veacurile XII-XIII: monumentul de cult din Peșteana, județul Hunedoara", în *Revista Muzeelor și Monumentelor*, București, an XVII, 1986, nr. 1, pp. 69-78; Radu Popa, *La începuturile Evului mediu românesc. Țara Hațegului*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, pp. 230-231; A. A. Rusu, *Ctitori și biserici*, pp. 247-249; Florin Dobrei, *Bisericile ortodoxe hunedorene*, Editura Eftimie Murgu, Reșița,

dimpreună cu localitatea sunt amintite indirect prin atestarea unuia dintre cei mai timpurii păstori sufletești ardeleni, preotul Balc din Peșteana, la 2 iunie 1360[22].

Singurele informații păstrate, privitoare la alegerea, iar nu la răstimpul păstoririi sale, provin dintr-o scrisoare din 15 iunie 1553, adresată Sfatului săsesc de la Sibiu de către castelanul Ioan Fanchy al Hunedoarei. Din cuprinsul acesteia aflăm că, în pofida opoziției nobilului Valentin Török de Enning, stăpânul domeniului Hunedoarei și al „pertinențelor" sale[23], voievodul Francisc Kendi al Transilvaniei (1553-1556) – împărțea conducerea Ardealului cu nobilul Ștefan Dobó – „a dăruit Episcopia [Mitropolia n.n.] românilor" preotului Ioan din Peșteana, care, la data emiterii epistolei, era în drum spre Țara Românească spre a fi hirotonit arhiereu; saşii sibieni erau rugați să intervină pe lângă domnitorul muntean Mircea V Ciobanul (1545-1552; 1553-1554; 1558-1559) – o scrisoare cu același conținut îi fusese expediată chiar de către castelan –, în scopul urgentării acestei instituiri[24]. Numele mitropolitului mai apare menționat și într-un pomelnic din 1696 al vechii biserici din Caransebeș, cu precizarea că bătrânul dascăl al școlii locale de dieci, cel care făcuse respectiva însemnare la 20 iulie 1701, i-a plasat reşedința greşit, la Timişoara[25].

A fost hirotonit, probabil, la Târgoviște; există și opinia potrivit căreia mitropolitul Anania al Ungrovlahiei (1544-1558) se afla la acea dată la Sibiu, refugiat împreună cu familia și apropiații defunctului domn Neagoe Basarab (1512-1521), de teama domnitorului muntean, caz în care s-ar explica și apelul castelanului Hunedoarei către saşii sibieni. Din punct de vedere jurisdicțional, sub oblăduirea sa canonică intra întreg teritoriul românesc al Transilvaniei[26].

În ceea ce privește reşedința sa, potrivit unei prime opinii, Ioan II ar fi fost cel dintâi mitropolit rezident în cetatea Bălgradului, calitate în care s-ar fi ocupat de ridicarea unui complex mitropolitan și a unei prime cate-

2011, pp. 50-52.

[22] Silviu Dragomir, „Cei mai vechi protopopi români", în *Revista Teologică*, Sibiu, an V, 1911, nr. 19-20, pp. 531-534; Ștefan Pascu (coord.), *Documenta Romaniae Historica* C. *Transilvania*, vol. XI (1356-1360), Editura Academiei Române, București, 1981, p. 507;

[23] A. A. Rusu, *Ctitori și biserici*, p. 76.

[24] Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria României*, vol. XV/1 (1358-1600), edit. Nicolae Iorga, București, 1911, p. 495.

[25] Ștefan Lupșa, „Mitropolia Ardealului în veacul XVI", în *Mitropolia Ardealului*, Sibiu, an V, 1960, nr. 7-8, p. 592.

[26] Șt. Lupșa, *Mitropolia Ardealului*, p. 593; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii*, I, p. 435.

drale[27]. O altă opinie este aceea că mitropolitul Ioan se va fi stabilit la mănăstirea Prislop, apropiată atât de vechea sa parohie, cât și de Hunedoara protectorului său; spre această ipoteză ar îndruma titulatura ulterioară a mitropoliților Varlaam (1685-1692) și Teofil (1692-1697), ambii semnându-se în documente ca

> „arhiepiscop și mitropolit al Sfintei Mitropolii a Bălgradului, al Vadului, al Silvașului, al Făgărașului și al Maramureșului și al episcopilor din Țara Ungurească"[28].

Însă nici acest așezământ monahal nu întrunea întru totul standardele unei rezidențe mitropolitane, dovadă rectitorirea mănăstirii de către domnița Zamfira, fiica pribeagă în Ardeal a domnitorului Moise Vodă al Țării Românești (1529-1530), la scurt timp după trecerea la cele veșnice a ierarhului[29]. Prin urmare, întrebările rămân.

Nici sfârșitul arhipăstoririi sale nu este precizat. Nu este exclus să fi fost depus din scaun la sfârșitul lui 1556 sau la începutul anului următor, în contextul revenirii în fruntea Principatului Transilvaniei a familiei Zápolya, susținătoare a introducerii Reformei religioase în rândul ortodocșilor. Cert este faptul că, la 13 mai 1557, principesa regentă Isabella Zápolya (1540-1551; 1556-1559) îl recunoștea în fruntea Bisericii românești pe mitropolitul Hristofor I (1557-c.1560), rezident în localitatea Geoagiu de Sus (jud. Alba). Urmașii săi pe scaunul vlădicesc al Transilvaniei au fost mitropoliții Sava I (c.1560-1561; 1562-1570), Gheorghe (1561-1562), Eftimie (1571-1574) și Hristofor II (1574-1579); cei dintâi au rezidat la Geoagiu de Sus și Lancrăm (ambele în actualul județ Alba), iar ultimii doi, în străvechea cetate a Bălgradului (Alba Iulia)[30].

În conformitate cu hotărârile Dietei de la Turda din 21-24 octombrie 1579, potrivit cărora „preoții valahi de religie creștină pot să aleagă liber dintre ei pe acel pe care voiesc a-l alege de episcop"[31], clerul ortodox transilvă-

[27] A. Eftimie, „Au existat episcopi?", p. 103; Șt. Lupșa, „Mitropolia Ardealului", p. 585.

[28] Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche* vol. I. (1508-1716), Atelierele Socec & Co., București, 1903, pp. 292, 340; Ștefan Meteș, *Istoria Bisericii și a vieții religioase a românilor din Transilvania și Ungaria*, ed. a II-a, vol. I, Librăria Diecezană, Sibiu, 1935, pp. 70-71; Mircea Păcurariu, *Mănăstirea Prislop – monografie istorică*, ed. a III-a, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2013, p. 42.

[29] A. A. Rusu, *Ctitori și biserici*, p. 76.

[30] M. Păcurariu, *Istoria Bisericii*, I, pp. 435-437.

[31] *Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae*, vol. III, Budapest, 1877, p. 144; *Constituțiile Aprobate ale Transilvaniei (1653)*, trad., studiu introd. și note de Alexandru Herlea et alii, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1997, p. 250.

nean l-a desemnat ca întâi-stătător al Bisericii românești ardelene pe *Ghenadie I (1579-1585)*, originar, cu probabilitate, tot din spațiul hunedorean; înaintea ridicării sale în treapta chiriarhală se crede că a fost egumen al mănăstirii Prislop, calitate în care ar fi îndrumat și amplele lucrări de reconstrucție ale sfântului așezământ. Drept urmare, însăși binefăcătoarea mănăstirii, amintita domniță munteană Zamfira, va fi stăruit atât pentru alegerea lui Ghenadie de către soborul protopopesc elector, cât și pe lângă principele Ștefan Báthory al Transilvaniei (1576-1586), pentru confirmarea sa în noua treaptă[32].

Hirotonit de către mitropolitul Serafim al Ungrovlahiei (1576-1586), pe care l-a vizitat și în anul 1582, el este cel dintâi înalt ierarh ardelean menționat cu titulatura expresă de mitropolit (în 1583, de către călugărul iezuit Antonio Possevino), cu reședința la Bălgrad (Alba Iulia). De asemenea, amintim și faptul că în timpul arhipăstoririi sale s-au tipărit ultimele lucrări coresiene, anume un *Sbornic* slavon (sau *Minei*, Sebeș, 1580), *Evanghelia cu învățătură* (sau *Cazania*, Brașov, 1580-1581, în limba română) și un *Tetraevangheliar* slavon (Brașov, 1583); în prefața *Cazaniei* era numit „luminatul mitropolit marele Ghenadie de în tot ținutul Ardealului și al Orăzii”[33].

Spre finele secolului al XVI-lea climatul confesional intracarpatic devenise unul mai tolerant, la cârma Transilvaniei aflându-se cu scurte întreruperi, între anii 1571 și 1613, principi catolici din familia Báthory; de domnia acestora se leagă încercările de restaurare a Bisericii Catolice ardelene, fundal pe care s-a demarat, la cumpăna secolelor XVI-XVII, și procesul de recunoaștere a indepedenței Ortodoxiei românești față de „religiile recepte” ale țării[34]. Nu a fost însă vorba de un gest dezinteresat. Pe de o parte, în efortul de contracarare a taberei nobiliare protestante filo-otomane, Curtea princiară a încercat atragerea de partea ei a masei românești majoritare; pe de altă parte, în spirit post-tridentin, avându-se ca model uniunea religioasă de la Brest-Litovsk din 1596, Contrareforma transilvăneană a urmărit „readucerea” Bisericii Ortodoxe la sânul Bisericii Catolice, singura modalitate – în optica latină – de revenire la unitatea bisericească primară[35]. În acest con-

[32] M. Păcurariu, *Începuturile Mitropoliei*, pp. 109-110.

[33] M. Păcurariu, *Istoria Bisericii*, I, p. 437.

[34] Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii românești*, ed. a II-a, vol. I, Editura Ministerului de Culte, București, 1928, pp. 182-183; Virgil Cândea (coord.), *Istoria românilor* V. *O epocă de înnoiri în spirit european (1601-1711/1716)*, Editura Academiei Române, București, 2003, pp. 780-782; Niculae I. Șerbănescu, *Politica religioasă a lui Mihai Viteazul*, Editura Arhiepiscopiei, Târgoviște, 2001, p. 113; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii*, II, pp. 436-439, 441.

[35] Pompiliu Teodor, „Politica ecleziastică a lui Mihai Viteazul în Transilvania”, în *Revista de*

text, la 20 martie 1585, „prin voia tuturor bisericilor românești", a fost desemnat ca întâi-stătător al Mitropoliei Ortodoxe ardelene cel cunoscut în istoriografia bisericească sub numele de *Ioan III (1585-c.1605)*, nimeni altul decât ierarhul învrednicit de Dumnezeu de a fi contemporanul mărețului act al unirii celor trei provincii românești sub sceptrul unic al domnitorului muntean Mihai Viteazul (1593-1601)[36].

Date privitoare la locul nașterii și la activitatea sa, anterior alegerii în scaunul mitropolitan al Transilvaniei, nu se cunosc. Va fi fost și el un român hațegan, intrat de tânăr în obștea monahală a Prislopului, în fruntea căreia a ajuns egumen înainte de 1580[37]; moșiile și daniile în bani acordate de către domnița Zamfira au creat mănăstirii o situație înfloritoare, fapt căruia i se datorează, poate, și alegerea egumenului Ioan pe scaunul mitropolitan al Transilvaniei[38]. În acest sens, în istoriografia veche se și preciza că era un „om învățat, cumpătat, cu viață curată și evlavios", care „a cârmuit cu laudă, câțiva ani, mănăstirea călugărilor întemeiată în comitatul Hunedoara (Prislop)"[39].

A fost confirmat de principele Sigismund Báthory (1581-1599; 1601-1602) ca „episcop și superintendent al bisericilor românești din Ardeal și părțile ungurești", fiind hirotonit la Târgoviște de către același mitropolit Serafim al Ungrovlahiei; jurisdicția asupra comitatelor Turda, Cluj, Dobâca, Crasna, Solnocul de Mijloc și Solnocul din Lăuntru era lăsată însă titularului Episcopiei Vadului, vlădica Spiridon (c.1576-1599; 1605-c.1614)[40], un alt hunedorean. Având o scrisoare de recomandare a domnitorul Mihnea Turcitul (1577-1583; 1585-1591) către principele ardelean, înaltul ierarh s-a întors din Țara Românească la sfârșitul verii; la 18 august 1585, *Socotelile Brașovului* îi atestă prezența pe tărâm transilvănean[41].

La finele aceluiași an, făcea alte două drumuri la Cluj, pentru a-l înscrie pe un nepot al său la Colegiul iezuit din localitate[42]. În iarna și vara anului

Istorie, București, an IV, 1993, nr. 5-6, p. 479.

36 M. Păcurariu, *Începuturile Mitropoliei*, p. 112.

37 N. I. Șerbănescu, *Politica religioasă*, p. 119.

38 M. Păcurariu, *Mănăstirea Prislop*, p. 43.

39 E. Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 830; Augustin Bunea, *Vechile Episcopii românești ale Vadului, Geoagiului, Silvașului și Bălgradului*, Tipografia Archidiecesană, Blaj, 1902, pp. 60-61, n. 1.

40 M. Păcurariu, *Istoria Bisericii*, I, pp. 437, 445-446.

41 E. Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 830; A. Bunea, *Vechile Episcopii*, p. 61; Nicolae Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl", București, 1902, p. 36; Șt. Meteș, *Istoria Bisericii*, I, p. 89.

42 Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, ed. a II-a, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995, p. 47, n. 18; Ana Dumitran, Gúdor Botond, Nicolae Dănilă, *Relații interconfesionale româno-maghiare în Transilvania (mijlocul secolului XVI - primele decenii ale*

următor a trecut din nou munții în Țara Românească; cea de-a doua călătorie a întreprins-o, probabil, cu prilejul înscăunării noului mitropolit al Ungrovlahiei, Mihail I (1586-1589)[43]. În anul 1590, în scriptele Sfatului brașovean apare menționat un „vladika", identificabil, posibil, tot cu mitropolitul Ioan[44]. Apoi, două acte emise de cancelaria princiară în anul 1592, prin care se acorda unui episcop nenominalizat dreptul de liberă vizitație canonică, par să se refere tot la acest ierarh[45].

Primii ani ai arhipăstoririi sale s-au desfășurat în condiții destul de vitrege. Membrii Dietei Transilvaniei, în marea lor majoritate nobili maghiari reformați, au încercat prin orice mijloace să zădărnicească o eventuală emancipare a Bisericii românești, îngrădirea autorității întâi-stătătorului ortodox fiind văzută ca un mijloc de atingere a acestui țel. Astfel, în sesiunea dietală de la Mediaş, din decembrie 1588, s-a luat hotărârea interzicerii vizitelor canonice ale ierarhilor ortodocşi fără aprobarea stăpânilor domeniali ai localităților care urmau a fi străbătute[46]; hotărârea a fost codificată ulterior și în cunoscutul corpus legislativ *Approbatae Constitutiones Regni Transilvaniae et Partium Hungariae eidem anexarium*[47], promulgat de principele George Rákóczi II (1648-1660) la 15 martie 1653 și care cuprindea, într-o formulă sistematizată, articolele Dietei din perioada anilor 1540-1653[48]. Pe aceeași linie antiortodoxă, în anul 1593, prefecții („föispán") și sub-prefecții („szalgabiró") comitatelor transilvănene au primit împuternicirea de a-i putea des-

secolului XVIII), Editura Altip, Alba Iulia, 2000, p. 95, n. 349.

43 E. Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 832; N. Iorga, *Sate și preoți*, p. 36; N. I. Șerbănescu, *Politica religioasă*, p. 120.

44 E. Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 840; N. I. Șerbănescu, *Politica religioasă*, p. 143, n. 438.

45 Adrian Andrei Rusu, „Raporturi ale Curții principelui Sigismund Báthory cu ierarhia românilor din Transilvania la începutul ultimului deceniu al secolului al XVI-lea", în *Acta Musei Porolissensis*, Zalău, an XII, 1988, pp. 312-315.

46 *Monumenta Comitialia*, III, pp. 248-257; George Bariţiu, *Părți alese din Istoria Transilvaniei. Pre doue sute de ani din urmă*, vol. I, Tipografia Archidiecesană, Sibiu, 1889, p. 133; Ilarion Puşcariu, *Metropolia românilor ortodocşi din Ungaria şi Transilvania. Studiu istoric despre reînfiinţarea Mitropoliei, dimpreună cu o colecţie de acte*, Tipografia Archidiecesană, Sibiu, 1900, p. 12; Alexandru Pop, *Dezbinarea din Biserica românilor din Ardeal şi Ungaria (1697-1701)*, Bucureşti, 1921, p. 10; Petru Filimon, *Protestantismul şi românii din Ardeal. Combaterea unei teorii uniate*, Arad, 1938, p. 32.

47 *Constituțiile Aprobate*, p. 58.

48 Gheorghe Bichicean, „Religia românilor din Transilvania în cuprinsul Constituțiilor Aprobate (Dieta din anul 1653)", în *Sargetia. Acta Musei Devensis*, Deva, an XXV, 1992-1994, pp. 278-281.

titui, după bunul plac, pe ocupanții scaunelor protopopești românești și de a-i judeca pe preoții supuși ai acestora[49]. Mitropolitul Ioan a trebuit să țină cont de aceste noi dispoziții legislative.

Cu toate acestea, în contextul apropierii dintre principele intracarpatic Sigismund Báthory și „domnitorul unirii", Mihai Viteazul, în anul 1595 o delegație munteană prezentă la Alba Iulia, formată din mitropolitul Eftimie II al Ungrovlahiei (1594-1602) și episcopii Teofil I al Râmnicului (1591-1601) și Luca al Buzăului (1583-1602), a obținut înscrierea unui articol privitor la Biserica transilvăneană în cuprinsul tratatului de alianță politică încheiat la 20 mai. Prin noua prevedere, preoții și monahii erau lăsați „în obiceiul și tradiția din vechime, cu ritul, ceremoniile și libertățile lor", iar Biserica Ortodoxă urma să se afle „sub jurisdicția sau ascultarea mitropolitului din Târgoviște, după dispoziționea dreptului bisericesc și a rânduielilor acelei țări", putându-și strânge „veniturile îndătinate și obișnuite"[50].

Drept urmare, în ziua de 4 iunie 1595 principele maghiar îi permitea mitropolitului Ioan să viziteze și să încaseze de la preoții făgărășeni – supuși până atunci, în chip formal, superintendenților româno-calvini ai Transilvaniei – câte un florin pe an, după cum se obișnuia din vechime și în celelalte regiuni ale țării:

> „Am îngăduit cinsthitului Ioan din Prislop, vlădicăi săboarălor rumânești în Ardeal, cum și într-alte părți a țărei noastre Ardealului, din obiceaiul bătrân de la toți popei rumânești subt putearea lui s-au șucuit din anul în anul a lua florintul, așa și de la popii săboarălor rumânești în biruința carea să țâne de cetatea noastră de Făgărașu, puteare întreagă să aibă a țărcălui și florintul din anu în anu totdeauna să poată lua, cum am îngăduit prea putearea cestor de acum"[51];

[49] *Monumenta Comitialia*, III, p. 418; G. Bariţiu, *Părţi alese*, I, p. 133; Al. Pop, *Dezbinarea din Biserica românilor*, pp. 10-11; P. Filimon, *Protestantismul și românii din Ardeal*, pp. 32-33.

[50] E. Hurmuzaki, *Documente*, III/1, p. 212; Șt. Meteș, *Istoria Bisericii*, I, p. 131; N. Iorga, *Istoria Bisericii românești*, I, p. 221.

[51] Samuil Micu, *Istoria românilor* (ed. princeps după manuscris de Ioan Chindriș), vol. II, Editura Viitorul Românesc, București, 1995, p. 213; Gheorghe Șincai, *Hronica românilor* (ed. îngrijită de Florea Fugariu), vol. II, Editura Minerva, București, 1969, pp. 348-349; Timotei Cipariu, *Acte și fragmente latine romanesci pentru istoria Besericei romane mai alesu unite*, Blaj, 1855, p. 192; A. Bunea, *Vechile Episcopii*, p. 65; Șt. Meteș, *Istoria Bisericii*, I, pp. 131-132; Aurel Rădăuțiu, „Actele românești tipărite la Alba-Iulia în 1653", în *Revista de Is-*

aceste prevederi sunt reluate și în cuprinsul diplomelor princiare din 9 aprilie 1638 și 28 ianuarie 1653[52].

Nemenționată de documentele vremii, la cumpăna anilor 1596-1597 trebuie să fi avut apoi loc cel puțin o întrevedere între mitropolitul Ioan și însuși domnitorul Unirii, pe care ulterior, în noiembrie 1599, îl va fi întâmpinat la porțile Bălgradului, ca domn stăpânitor al Ardealului. În fapt, se presupune că, la solicitarea sa, Mihai Viteazul a cerut și a obținut de la principele ardelean aprobarea ridicării unei noi catedrale și a unei reşedințe mitropolitane în cetatea Bălgradului[53], precum și a altor biserici, precum cele de la Lujerdiu, Făgăraș și Ocna Sibiului (ultima, construită pe cheltuiala vistiernicului Vasile)[54]. Astfel, în apropierea zidurilor cetății Bălgrad, domnitorul român a ctitorit, în plan triconc şi de dimensiuni reduse, o nouă catedrală mitropolitană, cu hramul „Sfânta Treime"; lucrările de construcție, începute în prima parte a lui 1597, au fost finalizate, cu probabilitate, doi ani mai târziu, în 1599[55]. În această ctitorie, potrivit informațiilor furnizate de cronicarii Gheorghe Brancovici și Wolfgang Bethlen ar fi fost reînhumat și trupul decapitat al viteazului domn român[56]; textul unui pomelnic al bisericii, din secolul al XVII-lea, indică același lucru: „Aici sunt binecredincioșii ctitori, Io Mihail Voievod al Țării Ungrovlahiei și al celorlalte [...]". Lăcașul de închinare, incendiat la mijlocul secolului al XVII-lea a fost dărâmat de către austrieci pe la 1714[57]. Alte mărturii de ordin istoric înclină balanța în favoarea atribuirii „domnului unirii" a unei biserici de tip „sală" (mult mai amplă, formând o unitate cu clădirile adiacente), caz în care mormântul vornicului Danciu din Brâncoveni, tatăl viitorului domn Matei Basarab al Țării Românești (1632-1654), și cel al domnitorului Aron Tiranul al Moldovei (1591-1595) s-ar fi aflat în celălalt lăcaș de cult, în vechea catedrală a mitropoliților anteriori[58].

torie, București, an XXVIII, 1975, p. 902.

52 Ioan Lupaș, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. II, București, 1940, pp. 253-256.

53 N. I. Șerbănescu, *Politica religioasă*, pp. 114, 121-122.

54 Șt. Meteș, *Istoria Bisericii*, I, pp. 134-135; N. Iorga, *Istoria Bisericii românești*, I, p. 223; N. I. Șerbănescu, *Politica religioasă*, pp. 161-164; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii*, I, p. 438.

55 Gheorghe Petrov, *Vechea Mitropolie a Bălgradului*, Editura Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2002, pp. 34-45.

56 Gheorghe Anghel, „A fost reînhumat corpul marelui voievod Mihai Viteazul în catedrala sa din Alba?", în *Apulum. Acta Musei Apulensis*, Alba Iulia, an XXVII-XXX, 1990-1993, pp. 311-323.

57 M. Păcurariu, *Istoria Bisericii*, II, p. 274.

58 Silviu Dragomir, „Mormântul lui Mihai Viteazul și vechea catedrală de la Alba", în *Anuarul*

Ctitoriei sale bălgrădene domnitorul Mihai Viteazul i-a dăruit domeniul Buia (jud. Sibiu), primit în anul 1597 de la principele transilvănean[59], și, probabil, o danie anuală de 6.000 de aspri[60] – reînnoită mitropolitului Sava II Brancovici (1656-1680), de către domnitorul Antonie Vodă din Popești (1669-1672), la 25 aprilie 1670[61] –, iar titularului scaunului vlădicesc al Ardealului numeroase odoare și odăjdii bisericești, din care s-a păstrat doar o cârjă argintată, cu numele acestuia inscripționat pe ea, dar care s-a pierdut în împrejurările istorice tulburi ale Revoluției de la 1848-1849[62]. În plus, chiar principele Sigismund Báthory, printr-un gest de curioasă deschidere, i-ar fi dăruit – se pare – moșia Oarda (jud. Alba)[63]. Noua reședință chiriarhală, dimpreună cu catedrala mitropolitană, au fost inaugurate în primăvara anului 1600, așa cum sugerează atestarea prezenței din nou la Alba Iulia a mitropolitului Eftimie al Ungrovlahiei, precum și o mențiune lacunară dintr-un registru al *Socotelilor Clujului* pe 26 aprilie, același an:

> „Consiliul orașului a trimes vlădicei, la dorința episcopului Dionisie (Rally n.n.), o cupă aurită (...), cumpărată de la Andrei Otwes (...) cu fl. 90”[64].

Vremurile însă erau tulburi. Înfrângerea oștirii muntene la Mirăslău (18 septembrie 1600), pierderea Transilvaniei și uciderea mișelească a marelui voievod român în vara anului următor, au scos încă o dată la lumină adevăratele simțăminte ale națiunilor „privilegiate” față de poporul român și Biserica sa strămoșească. La 20 septembrie 1600, cele două lăcașuri ortodoxe, dimpreună cu reședința mitropolitană, au fost devastate de soldații genera-

Academiei Române, „Memoriile Secției Istorice”, seria a III-a, an XXI, 1939, pp. 483-498.

[59] Ștefan Meteș, *Moșiile domnilor și boierilor din țările române în Ardeal și Ungaria*, Tipografia Diecezană, Arad, 1925, pp. 62-63; Nicolae Edroiu, „Posesiunile domnilor Țării Românești și Moldovei în Transilvania (secolele XIV-XVI). Semnificații politico-sociale și cultural-istorice”, în Dan Berindei (coord.), *Istoria României. Pagini transilvane*, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1994, p. 62.

[60] Șt. Meteș, *Istoria Bisericii*, I, p. 133.

[61] Ioan Lupaș, *Documente istorice transilvane (1599-1699)*, vol. I, Cluj, 1940, nr. 142, pp. 322-327.

[62] S. Micu, *Istoria românilor*, p. 213; T. Cipariu, *Acte și fragmente*, p. XIV; A. Bunea, *Vechile Episcopii*, p. 66; Șt. Meteș, *Istoria Bisericii*, I, p. 134; N. Iorga, *Istoria Bisericii românești*, I, p. 224.

[63] E. Hurmuzaki, *Documente*, IV/1, p. 287; A. Bunea, *Vechile Episcopii*, p. 66; N. Iorga, *Istoria Bisericii românești*, I, pp. 223-224; N. I. Șerbănescu, *Politica religioasă*, p. 114.

[64] E. Hurmuzaki, *Documente*, XII, p. 826; N. I. Șerbănescu, *Politica religioasă*, pp. 115, 137 (n. 338).

lului Basta, iar călugării ortodocşi trecuţi prin ascuţişul sabiei[65]. O lună mai târziu, Dieta de la Lécfalva, convocată între 25 octombrie şi 4 noiembrie 1600, reafirma libertatea deplină a celor patru religii „recepte" şi interzicea accesul preoţilor şi al călugărilor ortodocşi extracarpatici pe teritoriul Principatului[66]. Aceeaşi ostilitate la adresa clerului românesc o arată şi Dieta de la Cluj, din ianuarie 1601, în cadrul căreia se hotăra ca acei preoţi găsiţi vinovaţi de răzvrătire şi de sprijinire a domnului muntean să fie prinşi, judecaţi după legislaţia civilă maghiară şi pedepsiţi ca atare; abuzurile nobililor la adresa preoţilor şi a ţăranilor ortodocşi români s-au ţinut lanţ[67].

În vara anului 1600, mitropolitul Ioan este atestat în scaunul vlădicesc al Ardealului pentru ultima oară[68]. Atunci, el trimitea o scrisoare magistratului Lucas Engeter (1594-1597; 1599-1603) al Sibiului – în original, „Lucač pulgăr meşter" (Bürgermeister) –, întărită cu o pecete mică de ceară de un verde întunecat; aceasta este cea mai veche epistolă românească păstrată, provenită de sub pana unui ierarh de-al nostru. Din textul scrisorii se desprinde grija neţărmurită a mitropolitului faţă de turma sa, căreia căuta să îi apere „sănătatea morală şi fizică":

> „† Milostiu Bojiiu, Ioan Vlădica ot Belgrad scriu închinăciune şi multă sănătate la dumneata bulgăr Lucač şi aduc ştire dumitale de rândul unui mişel din Răşinariu, ce au venit de s-au jeluit de un fečur al lui şi au zis că să leagă o fată de insul. Nu ştim avut-au vină au n-au avut, că el să gioară că n-au avut şi, după aceea, el gice că-şi sânt sânge amestecat şi, de altă parte, ei sânt cumătri, de nu li cadi să lăcuiască. Deci să cauţi dumneata, că, de-şi vor fi sânge, eu nu-i voiu lăsa împreună să fie, eară de ce au greşit, dumneata veri căuta leage cum va hi, să au îngăduieşte dumneata. că doară voiu veni şi eu întracolea. Deci vei căuta leage cum va hi mai bine şi să hii sănătos dumneata dela Dumnezău adevărat"[69].

[65] Gh. Petrov, *Vechea Mitropolie a Bălgradului*, pp. 58-59.
[66] T. Cipariu, *Acte şi fragmente*, p. 319; A. Bunea, *Vechile Episcopii*, p. 68; Şt. Meteş, *Istoria Bisericii*, I, p. 133; *Constituţiile Aprobate*, p. 250, n. 21.
[67] V. Cândea (coord.), *Istoria românilor*, V, p. 790.
[68] N. I. Şerbănescu, *Politica religioasă*, p. 122.
[69] I. Lupaş, *Studii, conferinţe*, I, nr. 8, pp. 19-20.

Nu se cunosc niciun fel de ştiri privitoare la activitatea mitropolitului după această dată. Am fi tentaţi să credem că, în tumultumul evenimentelor legate de dispariţia protectorului său şi în contextul reprimării sălbatice a tuturor susţinătorilor viteazului voievod român, s-ar fi încheiat şi păstorirea sa[70]; la fel, retragerea la mănăstirea Prislop, după înlăturarea sa din scaun, este văzută ca o altă posibilă variantă[71]. Mai sigur însă, în pofida presiunilor la care va fi fost supus, Ioan va fi rămas în fruntea păstoriţilor săi până prin anul 1605, căci abia la 13 martie 1606, la cârma Bisericii Ortodoxe din Transilvania este atestat un alt ierarh, în persoana mitropolitului Teoctist (c.1606-c.1623)[72].

Dată fiind contemporaneitatea sa cu domnitorul Mihai Viteazul, mitropolitul Ioan a rămas, peste secole, nu doar în atenţia istoriografiei ecleziastice, ci şi a celei laice; în contextul cercetărilor privitoare la viaţa şi activitatea sa s-au strecurat însă şi unele informaţii eronate. Astfel, Nicolae Iorga îl socoteşte ca fiind titularul unei „Episcopii a Silvaşului", treaptă din care ar fi fost ridicat, odată cu înfiinţarea „noii instituţii ecleziastice mitropolitane, pe scaunul vlădicesc al Bălgradului"[73]. Şi Ştefan Lupşa lega prima parte a arhipăstoririi sale – anume anii 1585-1597 – de mănăstirea Prislop, dar în calitate de mitropolit, aceasta întrunind, prin restaurarea întreprinsă de domniţa Zamfira, condiţiile proprii unei reşedinţe mitropolitane[74]. Total greşit, Spiridon Cândea îl confunda cu un antecesor al său, deja menţionat, Ioan din Peşteana (1553-1557)[75], iar Augustin Bunea cu episcopul contemporan al Vadului, Ioan de la Cerna (1599-c.1605)[76].

Eronat a fost identificat şi cu Sfântul Cuvios Ioan de la Prislop[77] (canonizat în 21 iunie 1992 şi prăznuit, an de an, la 13 septembrie), un călugăr sihastru, retras într-o peşteră din apropierea mănăstirii haţegane la cumpăna secolelor XV-XVI[78]. Într-adevăr, fragmentele din *Letopiseţul* logofătului Teo-

[70] Zenovie Pâclişanu, „Teritoriul Episcopiei Bălgradului de la început până la Unirea cu Roma", în *Cultura Creştină*, Blaj, an I, 1913, nr. 13, 423; Spiridon Cândea, „Ioan, mitropolitul Ardealului din timpul domniei lui Mihai Vodă Viteazul", în *Mitropolia Ardealului*, Sibiu, an X, 1965, nr. 11-12, p. 947.

[71] N. I. Şerbănescu, *Politica religioasă*, p. 123.

[72] M. Păcurariu, *Istoria Bisericii*, I, p. 437 şi II, p. 53.

[73] Nicolae Iorga, *Studii asupra Evului Mediu românesc* (ed. îngrijită de Şerban Papacostea), Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, p. 375.

[74] Şt. Lupşa, *Mitropolia Ardealului*, p. 589.

[75] S. Cândea, *Ioan, mitropolitul Ardealului*, pp. 945-946.

[76] A. Bunea, *Vechile Episcopii*, p. 68.

[77] N. I. Şerbănescu, *Politica religioasă*, p. 119.

[78] Ioanichie Bălan, *Patericul românesc*, Editura Mănăstirii Sihăstria, Sihăstria, 2011, pp. 151-

dosie fac referire la unele fapte minunate săvârşite de mitropolitul hunedorean atât în timpul vieții (episodul sfințirii apei în catedrala catolică din Alba Iulia, relatat într-un paragraf ulterior), cât şi după mutarea sa la sălaşurile cele cereşti, caracterizându-l în următorii termeni:

> „Bărbat smerit, binefăcător și sfânt, care, trăind acolo cu sfințenie, trupul lui neputrezit și cu bun miros este până astăzi, făcând multe minuni celor ce cu credință se apropie de sicriul lui”[79].

Episcopi hunedoreni pe scaunul vlădicesc al Vadului

În anul 1489, regele Matia Corvin dăruia domnitorului Ștefan cel Mare al Moldovei (1457-1504), drept compensație pentru pierderea Chiliei și a Cetății Albe, două mari domenii ardelene, anume Ciceul (cu 60 de sate) și Cetatea de Baltă (cu 8 sate). În 1529, fiul sfântului domnitor, Petru IV Rareș (1527-1538; 1541-1546), obținea din partea regelui Ioan I Zápolya al Ungariei (1526-1540) confirmarea acelor danii și încă trei proprietăți: Bistrița (cu 50 de sate), Rodna (cu 23 de sate) și Unguraș (cu 34 de sate). Ulterior, aceste proprietăți au fost pierdute rând pe rând, încât domnitorul Alexandru IV Lăpușneanu al Moldovei (1552-1561; 1564-1568) mai deținea, după câteva decenii, doar Ciceul și Cetatea de Baltă. Potrivit tradiției, pentru nevoile credincioșilor din aceste sate, Ștefan cel Mare a înființat Episcopia Vadului, cu o jurisdicție extinsă, în genere, asupra părților nordice ale Ardealului propriu-zis și, ocazional, chiar asupra Maramureșului și Sătmarului; aici sfântul domnitor a construit o biserică de zid în stil moldovenesc, existentă până astăzi. Dacă la început eparhia era sufragană Mitropoliei Moldovei, ulterior ea a trecut sub ascultarea mitropoliților Transilvaniei[80].

Și această eparhie a avut în fruntea ei, la cumpăna secolelor XVI-XVI-lea, doi ierarhi proveniți de pe teritoriul comitatens hunedorean. Astfel, pornind de la îndelungata tradiție a alegerii titularilor scaunului mitropolitan al Ardealului, respectiv ai celui episcopal al Vadului, din mediul monahal hațegan, în care ideea episcopală a reprezentat o constantă a întregului Ev

152; M. Păcurariu, *Mănăstirea Prislop*, pp. 28-29.

[79] N. Iorga, *Studii asupra Evului Mediu românesc*, p. 380.

[80] Ștefan Meteș, „Înființarea Episcopiei de Vad”, în *Revista Ortodoxă*, București, an I, 1912, nr. 1, pp. 16-22, an II, 1913, nr. 3-4, pp. 80-86, nr. 5-6, pp. 156-159 și nr. 7-8, pp. 227-242; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii*, I, pp. 443-447; Alexandru Moraru, *Scurt istoric al Eparhiei Ortodoxe Române a Vadului, Feleacului și Clujului (1921-2006)*, ed. a II-a, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2006, 410 p.

Mediu bisericesc transilvănean, istoricul medievist clujean Adrian Andrei Rusu l-a identificat pe starețul Spiridon al Cernei – menționat de călugărul bibliotecar Mitrofan pe filele unui *Tetraevanghel* slavon, dat „în mâna învățătorului și starețului și duhovnicului meu, egumenul ieromonah Spiridon din mănăstirea numită Cerna, unde este hramul Sfântul Apostol și Evanghelist Ioan Bogoslovul”[81] – cu cârmuitorul de mai târziu al eparhiei Vadului[82]. Numit episcop al românilor nord-ardeleni de către principele catolic Sigismund Báthóry în jurul anului 1576[83], vlădica *Spiridon (c.1576-1599; 1605-c.1614)* a fost înlocuit, la începutul domniei transilvănene a lui Mihai Viteazul, cu succesorul său la egumenia mănăstirii Negoiu, anume Ioan, și reales apoi în scaun în 1605, la moartea aceluia.

Sub arhipăstorirea acestui ierarh Episcopia Vadului a atins maxima sa întindere teritorială. Prin actul de numire din anul 1576 erau puse sub ascultarea sa parohiile ortodoxe din comitatele Turda, Cluj, Dobâca și Solnocul Dinlăuntru; la 6 februarie 1585 s-au adăugat Solnocul de Mijloc și Crasna, iar la 29 aprilie 1608, Maramureșul. În plus, la 23 septembrie 1605, i s-a acordat, în mod excepțional, și întâietatea onorifică față de ocupantul scaunului mitropolitan al Transilvaniei, Teoctist (1605-1623); noua sa titulatură era aceea de „superintendent suprem al bisericilor din Ardeal și Maramureș și celelalte părți din Țara Ungurească”[84].

Contemporanul mitropolitului Ioan de la Prislop, martor al aceloraşi evenimente legate de domnia transilvăneană a voievodului Mihai Viteazul, a fost un alt hunedorean, episcopul *Ioan II (1599-c.1605)* al Vadului. Datorată particularităților de redare a antroponimelor în limba maghiară, acest vlădică român a fost cunoscut mult timp în istoriografia bisericească[85] ca Ioan „Cernea”; în fapt, supranumele de „Chyernay” sau „Csernay”, tradus „Cerneanul”, nu arată altceva decât apartenența sa anterioară, ca egumen, la obștea monahală a Cernei[86].

---

[81] M. Păcurariu, *Mănăstirea Prislop*, p. 124.

[82] Adrian Andrei Rusu, „Mănăstirea Cerna”, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, Cluj-Napoca, an XXVII, 1985-1986, p. 345.

[83] A. A. Rusu, „Raporturi ale curții”, p. 312.

[84] Șt. Meteș, *Istoria Bisericii*, I, p. 88; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii*, I, pp. 445-446.

[85] M. Păcurariu, *Istoria Bisericii*, I, p. 446.

[86] A. A. Rusu, „Ctitori și biserici”, p. 107. Privitor la trecutul acestei mănăstirii dispărute a se vedea și Florin Dobrei, „Întru apărarea credinței – mănăstirea hunedoreană dispărută Cerna (Negoiu)”, în Florin Dobrei (coord.), *Credință – Unitate – Națiune*, Felicitas Publishing House / Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Stockholm / Deva, 2018, pp. 232-251.

Potrivit vechii istoriografii, confirmarea în scaun a acestui ierarh hunedorean s-ar fi datorat mijlocirii domnitorului Ştefan Răzvan al Moldovei – soția sa, Marinca, deținea domeniul Zăpârț (jud. Cluj), aflat în apropierea localității Vad –, cândva în intervalul scurtei sale domnii din lunile aprilie-august ale anului 1595[87]. Mai degrabă însă alegerea a fost rezultatul strânselor relații existente între Mihai Viteazul şi domnița munteană Velica Norocea (soția fostului favorit princiar, arhitectul italian Fabio Genga), stăpâna vastului domeniu al Mușineștilor densușieni, pe care se afla și mănăstirea Negoiu[88]. Iar în acest caz, ocuparea scaunului epicopal, vacantat prin cea dintâi înlăturare a lui Spiridon al Vadului, s-a produs în toamna anului 1599, curând după strălucita victorie munteană de la Şelimbăr din 28 octombrie[89]. Spre aceeaşi concluzie îndeamnă şi un document domnesc din 11 decembrie 1599, din cuprinsul căruia reiese că „Ştefan Ciurea, servitorul lui Ioan Cerneanul, episcopul sârbesc al unor biserici româneşti şi egumen al mănăstirii Preacuratei Fecioare Maria din Vad", a intervenit, în numele ierarhului său, în procesul de introducere a Elenei Körösi (văduva nobilului Christofor Kereszturi de Szent Benedek) și a fiicei acesteia, Catarina (Ecaterina), în posesia moșiilor clujene din Olpret (azi Bobâlna) şi Szásznyires (Nireș), aflate în apropierea proprietăților eparhiei ardelene; trimișii voievodului român l-au îndemnat pe Ioan, prin trimisul său, să se înfățișeze înaintea lui Mihai Viteazul la Alba Iulia pentru a-și valida drepturile[90]. Precizarea care se impune este aceea că detaliul prezent în textul documentului nu se referă la originea „sârbească" a episcopului – așa cum s-a susținut[91] –, ci la limba slavonă folosită la slujbele oficiate în bisericile transilvănene[92].

Din punct de vedere administrativ-canonic, jurisdicția Episcopiei Vadului se întindea, în acea perioadă, peste comitatele nord-transilvănene ale Turdei, ale Clujului, ale Dobâcăi, ale Solnocului Dinlăuntru, ale Solnocului de Mijloc, ale Crasnei[93] și, probabil, peste cel al Maramureșului[94]. Ca sufragan al mi-

[87] N. Iorga, *Studii asupra Evului Mediu românesc* , p. 375; Şt. Meteș, *Istoria Bisericii*, I, p. 88.
[88] A. A. Rusu, *Ctitori și biserici*, p. 107.
[89] N. I. Şerbănescu, *Politica religioasă*, p. 123.
[90] Augustin Bunea, *Ierarchia românilor din Ardeal și Ungaria*, Tipografia Archidiecesană, Blaj, 1904, pp. 30-31, 293-300.
[91] N. Iorga, *Studii asupra Evului Mediu românesc*, p. 375; Spiridon Cândea, „Ioan Cernea, episcopul Vadului, luptător pentru dreptate și Ortodoxie", în *Mitropolia Ardealului*, Sibiu, an X, 1965, nr. 11-12, p. 944.
[92] A. Bunea, *Ierarchia românilor*, p. 31.
[93] M. Păcurariu, *Istoria Bisericii*, I, p. 445.
[94] N. I. Şerbănescu, *Politica religioasă*, p. 124.

tropolitului Ioan III de la Prislop al Transilvaniei, episcopul de la Vad se supunea și el aceleiași oblăduiri „exarhiale" a scaunului mitropolitan al Ungrovlahiei; anterior, acest rol îl deținuse Mitropolia Moldovei[95].

În privința perioadei sale de arhipăstorire s-au emis mai multe ipoteze. În vechea istoriografie s-a susținut că Ioan „Cernea" și-a păstrat scaunul ierarhic al Vadului doar pe durata domniei ardelene a lui Mihai Viteazul, protectorul său; înfrângerea de la Mirăslău (18 septembrie 1600)[96] sau uciderea mișelească a acestuia din vara anului următor[97] au fost considerate, alternativ, limitele cronologice superioare ale vlădiciei sale. Informațiile transmise de cronicarul maghiar Szamosközy István (c. 1565-1612) îl atestă însă ca titular al Episcopiei Vadului[98] și după aceste evenimente:

> „În cetate era și un episcop român despre curajul căruia se minunau toți. Acesta se lupta cu un paloș mare nemțesc și în locul unde lovea nu lovea în zadar. În cele din urmă a fost împușcat tocmai prin mijloc și a murit. Acest episcop, mic de statură și cu plete lungi, a fost și aci în Cluj, la Basta; purta toiag suflat în argint"[99].

Menționarea ierarhului de origine hunedoreană a fost prilejuită de relatarea asedierii Sătmarului de trupele principelui maghiar Ștefan Bocskay (1604-1606); început la 14 ianuarie 1605 – data de 16 ianuarie este greșit transmisă de cronicar –, asaltul, întins pe o perioadă de „zece luni și două zile", s-a finalizat cu cucerirea orașului. Între apărătorii filohabsburgi ai ce-

---

[95] N. Iorga, *Istoria Bisericii românești*, I, p. 222.

[96] Ioachim Crăciun, „Ştiri despre episcopii Ioan Cernea al Vadului, Teodor al Vârşeţului şi Sava al Inăului la cronicarul ardelean Ştefan Szamosközy", în vol. *Închinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani*, Cluj, 1931, p. 125.

[97] N. I. Şerbănescu, *Politica religioasă*, p. 124.

[98] M. Păcurariu, *Istoria Bisericii*, I, p. 446.

[99] Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la români. 1566-1608*, Cluj, 1928, p. 185. Aceeași informație se găsește și într-un alt manuscris al cronicarului maghiar (cf. *Magyar nyelvű kortársi feljegyzések Erdély múltjából. Szamosközy István történetiró kézirata*, ed. Abaffy Erzsébet, Kozocsa Sándor, Budapest, 1991, pp. 133-134 apud Ana Dumitran, Gúdor Botond, „Înnobilarea românilor în epoca principatului autonom al Transilvaniei și semnificațiile sale religioase", în *Mediaevalia Transilvanica*, Satu Mare, an III, 1999, nr. 1-2, p. 35, n. 8). În traducere românească, fragmentul de text privitor la episcopul Ioan de la Cerna a fost introdus întâia oară în istoriografia bisericească de către cărturarul iluminist Gheorghe Şincai (cf. Gheorghe Şincai, *Cronica românilor*, ed. îngrijită de Florea Fugariu, vol. III, Editura Minerva, Bucureşti, 1978, p. 411; T. Cipariu, *Acte și fragmente*, p. 194).

tății s-a aflat, așadar, și Ioan, colaboratorul generalului George Basta[100]. Inițial, pe baza detaliului privitor la cârja argintată, episcopul a fost identificat eronat cu contemporanul său, mitropolitul Ioan III al Transilvaniei, anterior amintit[101]. În urma rectificării făcute, pleiada ierarhilor hunedoreni s-a întregit cu un nou nume.

În loc de concluzii

Alegerea titularilor scaunului mitropolitan al Ardealului, precum și ai celui episcopal al Vadului, din mediul monahal hațegan (prin extensie, din spațiul hunedorean) s-a perpetuat, ca o frumoasă tradiție, și în secolele următoare; și este suficient să îi enumerăm aici pe mitropoliții Ghenadie II din Brad (1627-1640), Iosif Budai din Pișchinți (1680-1682) și Atanasie Anghel din Bobâlna (1697-1701) ai Ardealului, respectiv pe episcopii Teofil al Vadului de la Prislop (1615-c.1620) și Daniil Stoenescu al Daciei Felix din Hățăgel (din 2001)[102]. Drept urmare, Hunedoara și-a adus propria ei contribuție la definirea Ortodoxiei românești și, prin aceasta, la scrierea unor veritabile file de istorie bisericească.

[100] I. Crăciun, „Ştiri", p. 125, n. 4.

[101] A. Bunea, *Vechile Episcopii*, p. 68; N. Iorga, *Istoria Bisericii românești*, I, p. 228; I. Crăciun, *Cronicarul Szamosközy*, p. 185, n. 4.

[102] A se vedea: Florin Dobrei, *Istoria vieții bisericești a românilor hunedoreni*, Editura Eftimie Murgu, Reșița, 2010, pp. 189-201, 666-667; Alexandru Moraru, *Dicționarul ierarhilor români și străini, slujitori ai credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Basilica, București, 2015, passim.

Anuar - Serie nouă
ISSN 2558 - 8605
An VI (2021)/6/ pp. 167 - 188

SPIRITUALITATE ȘI ESHATOLOGIE ÎN TEOLOGIA SFÂNTULUI IOAN GURĂ DE AUR

Arhim. Conf. Univ. Dr. Teofan Mada

Abstract

In order to persuade the Christians to live in brotherly relationships in accordance with their faith, St. John Chrysostom presents and develops many pertinent arguments designed to revive their evangelical beliefs. To the exigencies arising from belonging to the same human nature are added more evangelical motives: the concern to be like the Father or the Son, the revelation of the Lord Himself in the person of our brethren, the practice of merciful brotherly love to please God. Although fully developed, these motives are followed by two others, which seem to be true pastoral arguments that he uses with predilection, namely the theme of hell and the promise of future goods. We will focus on the attitude and understanding of St. John Chrysostom towards the realities of this world and on the place that eschatology occupies in his work.

Keywords

Resurrection, the Kingdom of God, the angelic life, the realities of the world, the present life

Realitățile trecătoare ale acestei lumi

În conformitate cu linia patristicii ortodoxe, Sfântul Ioan Gură de Aur nu a încetat niciodată să sublinieze minunile creației[1], dar, pe lângă aceste texte numeroase ce scoate în evidență darurile și frumusețea creației, există multe altele care par să discrediteze tot ceea ce are de a face cu realitățile acestei lumi. Înțelegem că Ioan Gură de Aur îi îndeamnă pe credincioşi să nu se lase invadați de grijile lumeşti în timpul Liturghiei[2], recomandă să punem pe primul loc problemele duhovnicești[3], în loc de a ne preocupa cu precădere de nevoile și interesele materiale[4]. Mai încuviințăm a nu stabili nici o diferență între „poleiala vieții" şi jocurile de scenă sau frumusețea florilor primăvăratice[5], şi cu atât mai mult cu cât expresia „strălucirea acestei lumi" (*τά τοῦ κόσμου λαμπρά*) a avut întotdeauna în opera sa un sens peiorativ.

Dar suntem mai atenționați atunci când constatăm opozițiile frecvente dintre realitățile acestei vieți (*τά παρόντα, τά ἐνταυθα*) și cele ale vieții de dincolo (*τά μέλλοντα, τά ἐκεί*)[6], deoarece structura antitetică a acestor pasaje foarte numeroase ne-ar lăsa cu ușurință să condamnăm fără apel bunurile (*γαθά*) acestei lumi[7].

Viața în prezent, *ὁ παρών βίος*, seamănă cu „visurile, florile care se ofilesc la umbra fugitivă"[8]; este o pantomimă[9], un somn[10], o pânză de păianjen[11], un neant, o suită de vise și viziuni[12], o mare periculoasă și agitată[13]. Problemele

---

[1] „Fără limită și fără asemuire este Providența de care Dumnezeul bunătății face dovadă față de umanitate… Toată creația este lucrarea Lui, El a desfășurat cerul, a întins marea, a aprins soarele și face să strălucească stelele, El ne-a dăruit pământul ca să-l locuim și ne-a oferit toate roadele sale pentru întreținerea și subzistența trupurilor noastre…" Sfântul Ioan Gură de Aur, *Opt cateheze baptismale,* 7, 1, SC 50, p. 229. Despre frumusețea creației se mai poate citi: *Providența lui Dumnezeu*, tot capitolul 7, SC 79, pp. 108-131.

[2] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Ioan*, Omilia 2, 5, PG 59, 35 c, d.

[3] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Statui*, Omilia 20, 8, PG 49, 210 c; *La Matei*, Omilia 27, 4. PG 57, 348 cd.

[4] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Matei*, Omilia 55, 4, PG 58, 544 b; *La Ioan*, Omilia 31, 3, PG 59, 179 c.

[5] Sf. Ioan Gură de Aur, *Unei tinere văduve*, 5, SC 138, pp. 144, 1. 341-342.

[6] Sf. Ioan Gură de Aur, *Despre lacrimi*, 1, 7, PG 47, 404 b; *Despre Preoție* 6, 1, PG 48, 677 d.

[7] Se poate vedea o ilustrare semnficativă *La Matei*, Omilia 31, 5, PG 57, 376 c.

[8] Sf. Ioan Gură de Aur, *Cum să observăm fecioria*, 11. A se vedea *La Matei*, Omilia 23, 10, PG 57, 320 cd; *La I Timotei*, Omilia 15, 3, PG 62, 584 b.

[9] Sf. Ioan Gură de Aur, *Despre lacrimi (penthos)* 2, 1, PG 47, 411 bc.

[10] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Romani,* Omilia 24, 2, PG 60, 624 d.

[11] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Matei*, Omilia 31, 5, PG 57, 376 cd. *Despre feciorie*, 47, 1, SC 125, p. 265.

[12] Sf. Ioan Gură de Aur, *La I Tesalonicieni*, Omilia 9, 3, PG 62, 450 b, c.

[13] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Geneză*, Omilia 16, 6, PG 53, 134 b; Omilia 18, 7, PG 53, 158 c; *La Matei*, Omilia 9, 2, PG 57, 178 c.

acestei vieți sunt expuse fără echivoc: sunt jucării de copil[14], umbră și vis[15], minciună[16], neant, „toate pline de groază, de pericole, de dependențe rușinoase"[17]. Aceste comparații diverse provoacă o judecată destul de precaută și relativizantă confirmată de textele care tratează mai explicit problema. Acestea pot fi rezumate astfel: după cum căsătoria, atâta timp cât include uniunea trupească, este o consecință a păcatului strămoșesc, așa se întâmplă și cu restul; „cetăți, meserii, haine, cu toată multitudinea necesităților noastre, erau *atunci* de prisos și *nu* au devenit necesare *decât mai târziu*"[18].

Dar să cităm două pasaje mai dezvoltate, dintre care primul dintre ele datează din anul 381:

> „Virtutea este încă o practică dificilă pentru că, chiar dacă soața noastră are un caracter suportabil, mulțimea de griji cu care ne înconjoară, ea sau copiii noștri, nu ne dă posibilitatea de a ne ridica, decât pentru un scurt moment, privirile spre cer; este un fel de vârtej care ne cuprinde din toate părțile sufletul și ni-l inundă. Soțul vrea el oare, de exemplu, să ducă o viață liniștită și retrasă de persoană privată? Când vede în jurul lui copii și o femeie mereu în goană după bani, chiar fără voie, el trebuie să se lanseze în apa agitată a problemelor publice. O dată scufundat, este imposibil să enumere păcatele pe care el va fi obligat să le comită, abandonându-se mâniei, violenței, jurămintelor, insultelor, ipocriziei, acționând de multe ori din complezență sau din ură. Cum îi este lui posibil, zdruncinat, în mijlocul unei astfel de furtuni în care caută preamărirea, să nu fie contaminat grav de murdăria păcatelor? Și dacă examinăm de mai aproape problemele sale domestice, le vom descoperi încărcate de aceleași dificultăți, chiar mai mari, datorită femeii sale. El trebuie să-și facă griji datorită miilor de amănunte asupra a mii de probleme care nu ar exista pentru bărbat dacă nu ar depinde decât de el. Și acest lucru, în cazul în care femeia este modestă și dulce!"[19].

[14] Sf. Ioan Gură de Aur, *Despre feciorie*, 73, 1, SC 125, p. 350, 1. 21.
[15] Sf. Ioan Gură de Aur, *Despre lacrimi*, 2, 2, PG 47, 414 a.
[16] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Filipeni*, Omilia 14, 2, PG 62, 284 d: *πάντα τά του κόσμου* sunt minciuni de același nivel cu desfrâul și slava deșartă. *Unei tinere văduve*, 4, SC 138, p. 134, 1. 269.
[17] Sf. Ioan Gură de Aur, *Lui Teodor, scrisoare*, 5, SC 117, p. 75, 1. 48-49.
[18] Sf. Ioan Gură de Aur, *Lui Teodor, scrisoare*, 5, SC 117, p. 75, 1. 48-49.
[19] Sf. Ioan Gură de Aur, *Lui Teodor, scrisoare,* pp. 252-254.

Enkyklios paideia (educația comună) în care a fost instruit Hrisostom se bazează în mare măsură pe filosofia clasică *imitatio exemplorum/paradeigmaton*. Sfântul Ioan Gură de Aur transpune, așa cum subliniază Pak-Wash Lai, clasicul și filosoficul *imitatio exemplorum/ paradeigmaton* în creștinescul și teologicul *imitatio sanctorum/aghion* printr-o adopție creativă a strategiilor retorice și narative greco-romane. La rândul lor, aceste construcții exemplare antice târzii au jucat un rol formativ în modul în care Sfântul Ioan Hrisostom își dezvoltă propriile sale idealuri spirituale-etice și prezentării cadrelor spirituale de *imitatio sanctorum*[20].

Într-un citat, din anul 390, Sfântul Ioan Gură de Aur spune următoarele, aducând un exemplu de urmat sau imitat:

> „Ați auzit vorbindu-se despre viața sciților amaxobieni și despre modul de viață nomad[21]. Creștinii ar trebui să trăiască în această manieră: în trecere pe pământ, în luptă împotriva diavolului, eliberându-i pe cei captivi căzuți în puterea lui, scăpați de toate preocupările lumii (*πάντων τών βιωτικών*). Bărbați, de ce să vă construiți case și să vă înlănțuiți voi înșivă? De ce să îngropați o comoară și să vă atrageți dușmani? De ce să vă înconjurați de metereze și să vă fabricați o închisoare? Dar dacă aceste remarci vi se par dezagreabile, să ne apropiem de corturile acestor bărbați [este vorba mai întâi de călugări sciți și apoi de localnicii propriu-zis], ca să dispunem, datorită exemplelor lor, de o moștenire mai bună."[22]

Ar trebui să continuăm această analiză, examinând care este concepția Sfântului Ioan Gură de Aur despre căsătorie și feciorie. Nu o vom face, pentru că problema este mult prea importantă pentru a fi tratată în câteva rân-

[20] Lai, Pak-Wash, *John Chrysostom and the Hermeneutics of exemplar portraits*, Durham University, 2010, pp. 17-21.

[21] În altă parte, Sf. Ioan semnalează că este vorba de popoare care se ocupă exclusiv de păstorit, care nu cunosc nici arta de a construi, nici cea de a țese: *La II Corinteni*, Omilia 15, 3, PG 61, 506 d.

[22] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Matei,* Omilia 79, 3, PG 58, 652 c. Vezi Vincent L. Wimbush, „Introduction", in *Asceticism*, eds. V.L. Wimbush and R. Valantasis, Oxford University Press, Oxford, 1995, p. 2. Vezi și comentariile lui Clark, acolo unde observă o schimbare în evaluările savante, de la un limbaj esențialist de „ascetism" (lucrul în sine) la un accent pus pe practică (purtare, trăire). Elizabeth A. Clark, *Reading Renunciation: Asceticism and Scripture in Early Christianity*, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1999, p. 14.

duri şi pentru că multe studii au fost consacrate recent acestui subiect[23]. Să ne limităm la a prezenta aici câteva texte cu referire la trupul uman. La fel ca mulți dintre părinții greci, Hrisostom propune o antropologie bipartită care afirmă că natura umană este constituită dintr-un corp (*σῶμα* sau *σάρξ*) și un suflet (*ψυχή*), ambele fiind în mod natural bune.

Deșertăciunea frumuseții fizice

Într-o Omilie la I Timotei, el spune: „La ce bun, femeie, să-ti parfumezi corpul, când în interior este plin de impurități? De ce să cheltui bani pentru ceva ce este fetid? Este ca și cum ai acoperi cu parfum o mlaștină sau ai impregna cu rășină parfumată pământul ars"[24]. Iar prietenului său Teodor îi descrie în felul următor deșertăciunea frumuseții fizice:

> „Știu – îi scrie el călugărului Teodor – că tu admiri în acest moment tinerețea înfloritoare a Hermionei şi că în ochii tăi nu există nimic pe pământ comparabil cu frumusețea ei; dar dacă tu consimți, prietene, o vei câștiga prin nobletea şi tinerețea ta, în măsura în care statuile de aur le câștigă pe cele de argilă. Dacă frumusețea corpului zăpăcește sufletele mulțimii şi le transpune, atunci când ea strălucește în suflet, o astfel de frumusețe de obiect prețios își găsește oare egalul său? Materia frumuseții fizice nu este decât mucoasă, sânge, umoare, bilă şi sucul hranei deja mestecate! Ochii, obrajii şi tot restul sunt stropite de aceste lichide şi dacă acestea nu sunt irigate zi de zi de stomac şi de ficat, pielea decade în mod supărător, ochii se adâncesc şi toată fața păleşte degrabă. Dacă meditezi puțin la ceea ce implică nişte ochi frumoşi, un nas drept, gura, obrajii, vei recunoaşte că frumusețea corpului nu este decât un mormânt înălbit, atât

[23] Vezi Catherine P. Roth, „Introduction", in *St. John Chrysostom, On Marriage and Family Life* (Crestwood, NY: St. Valdimir's Seminary Press, 2003), pp. 7-24; C. Mazzucco, „Dignita del matrimonio e della famiglia nella riflessione patristica", în: *Matrimonio e famiglia. Testimonianze dei primi secoli*, ediție îngrijită de M. Naldini, Firenze, 1996, pp. 9-61. De amintit excelentele introduceri la două volume apărute în colecția „Surse creştine": *Despre feciorie* (nr. 125) şi *Unei tinere văduve, despre căsătoria unică* (nr. 138). Nu numai că Ioan Hrisostom refuză să plaseze căsătoria în rândul lucrurilor rele, dar el o consideră ca fiind un bine, inferior, ce-i drept, fecioriei consacrate (*Despre feciorie* 9, SC 125, pp. 120-121) şi o consecință a păcatului primilor noştri părinți (*Despre feciorie* 9, SC 125, pp. 136-144).

[24] Sf. Ioan Gură de Aur, *La I Timotei*, Omilia 2, 3, PG 62, 513 c.

de plină de murdărie este la interior! Să continuăm. Când vezi o batistă care conține muci, scuipat, nu suporți nici să o atingi cu vârful degetelor și nici să o vezi măcar, în timp ce în fața receptacului, depozit al acestor murdării, iată-te în extaz!"[25]

A trebuit să expunem cu sinceritate aceste texte dificile înainte de a încerca să înțelegem, să le explicăm. Explicarea acestor pasaje ar trebui să ne permită să justificăm poziția luată de Sfântul Ioan Gură de Aur. Luând asupra sa responsabilitatea de a redresa moravurile unei societăți încă profund influențate de tradițiile păgâne, se poate spune că privirea lui este determinată de scopul misiunii sale[26]; acesta este cazul tuturor predicatorilor Bisericii care încearcă să schimbe suficiența de sine (*αὐτάρκεια*) și moravurile corupte ale unei epoci. Aceste citate scoase din contextul lor ar da dovadă că Sfântul Ioan ar fi fost un predicator moralist într-un sens modern al cuvântului.

Este de netăgăduit faptul că Sf. Ioan Hrisostom, la fel ca și alți autori creștini ai timpului, a cunoscut concepțiile stoice și platonice despre lume și valorile ei prezente[27], și dintr-un anumit punct de vedere se poate recunoaște la el „un spirit foarte mistic care ignoră sau se lipsește de cetatea pământească"[28], care se datorează însă unei înțelegerii și interpretări biblice. Creștinii de atunci continuau să trăiască într-o ambianță puternic influențată de adagiul platoniacian, atât de des comentat în Antichitate și perceput în timpul

[25] *Lui Teodor*, tratat, 14, SC 117, pp. 165-167 (traducere J. Dumortier). Acestui text nu i se poate da explicația că Ioan Hrisostom vrea să-l șocheze pe prietenul său, Teodor, căzut pradă tentației. *Tratatul* este de fapt o reluare a scrisorii scrise cu mai mult de zece ani mai devreme (în 367-368). De altfel, un text la fel de realist se poate găsi *La II Corinteni*, PG 61, 452 d, 453 a. Câțiva ani mai devreme (în 371), Sfântul Grigorie de Nyssa vorbea de frumusețea trupească pe care moartea o „reduce la niște oase fetide și hidoase": *Tratat despre feciorie* 3, 3, SC 119, p. 283.

[26] A se vedea Margaret Mary Mitchell, *The Heavenly Trumpet: John Chrysostom and the Art of Pauline Interpretation*, Hermeneutische Untersuchungen Zur Theologie, Tübingen: Mohr Siebeck, 2000, p. 31; Jan Stenger, *Johannes Chrysostomos und die Christianisierung der Polis*, „Damit die Städte Städte werden", Tübingen, 2019.

[27] A se vedea P.R. Coleman-Norton, „St. John Chrysostom and the Greek Philosophers", *Classical Philology* 25 (1930), pp. 306-08, pp. 314-16; Robert Lamberton, *Plutarch*, New Haven: Yale University Press, 2002, pp. 144-45; Jørgen Mejer, *Diogenes Laertius and His Hellenistic Background*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1978, p. 4; Claudia Tiersch, *Johannes Chrysostomus in Konstantinopel (398–404). Weltsicht und Wirken eines Bischofs in der Hauptstadt des Oströmischen Reiches*, Tübingen, 2002.

[28] Paul Petit, *Libanius et la vie municipale à Antioche au IV-ème siècle après Jésus-Christ*, Paris 1955, p. 192. A se vedea p. 226, nota 9.

secolelor ca fiind un principiu universal de morală: „Să evadăm de aici de jos cât mai repede!", pentru a fi uniți întru Dumnezeu cât mai mult posibil[29].

Pentru Hrisostom, chiar dacă primul este inferior celui de-al doilea, trupul și sufletul nu sunt, în niciun caz, opuse unul altuia. În Omilia 13 la Romani, Sfântul Ioan Gură de Aur recunoaște că trupul nu este atât de mare ca sufletul și este mai slab față de el, dar totuși nu este „contrar sau luptă împotriva lui sau este rău"[30]. Mai degrabă, trupul este menit să fie stăpânit de suflet, la fel ca o „lira pentru cântărețul său" sau un căpăstru care stăpânește (*κράτησις*) asupra calului său. Prima metaforă este preluată din Omilia 13 de la Romani, în timp ce a doua este din Omilia 5 de la Efeseni. În al doilea pasaj, găsim, de asemenea, că Hrisostom afirmă în mod similar că „virtutea" trupului este ascultarea sa față de suflet[31].

Realitățile acestei lumi ca fundamente al vieții viitoare, veșnice

Astfel, preocupările pastorale[32] ale lui Sfântului Ioan Gură de Aur și mai puțin mentalitatea timpului explică, cel puțin parțial, aceste texte categorice. În calitatea sa de preot, a trudit la îndrumarea a mii de oameni către sfințenie. Făcând acest lucru, le-a observat cu grijă modurile de viață pentru a găsi grăuntele virtuții pe care ar putea să le îngrijească pentru ca să devină puternice și să aibă rod. Dar, paralel cu asemenea citate, există pasaje pozitive față de realitățile prezente. Să încercăm să reperăm acum câteva pasaje de acest gen. Tot ceea ce Dumnezeu a făcut este bun prin natură (*πέφυκεν ἀγαθὰ*), chiar și bogățiile[33], precizare care nu poate fi trecută cu vederea atunci când se cunosc invectivele lui Ioan Hrisostom aduse bogaților. Nimic nu este rău în natură[34]; creaturile nu sunt un obstacol, ele sunt, dimpotrivă,

[29] J.-M. Le Mayeur et al., *Histoire du Christianisme*, tome 2, *Naissance d'une chrétienté*, Desclée de Brouwer, 1995, pp. 481-497. Cu toate acestea, ar fi o greșeală pentru cineva să afirme că morala Sfântului Hrisostom este platonică sau stoică, deoarece el intenționează să folosească acești termeni pur și simplu ca prescurtare pentru categoriile etice împărtășite de majoritatea tradițiilor etice greco-romane. Mai degrabă, un mod mai real de evaluare a primirii critice a eticii greco-romane de către Hrisostom este de a examina continuitățile și discontinuitățile dintre spiritualitatea și morala sa și categoriile și abordările etice majore greco-romane care s-au dovedit a fi durabile și populare.

[30] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Romani*, Omilia 13, PG 60, 509, 43-45.

[31] Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia 13 de la Romani*, PG 60, 509.46; 62, 41.24; *Omilia 5 de la Efeseni* PG 62, 41.25-26.

[32] A se vedea Peter Klasvogt, *Leben zur Verherrlichung Gottes – Botschaft des Johannes Chrysostomos. Ein Beitrag zur Geschichte der Pastoral*, Bonn, 1992.

[33] Sf. Ioan Gură de Aur, *La I Corinteni*, Omilia 13, 5, PG 61, 113 a.

[34] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Matei*, Omilia 58, 3, PG 58, 569 a; *La Efeseni*, Omilia 5, 4, PG 62, 41 b.

bune, iar răul nu se găseşte decât în inima omului[35]. Trupul uman este neutru, pentru că poate servi atât binelui, cât şi răului[36]. Alte texte spun chiar şi că acest trup ar fi bun[37], din moment ce ne ajută să înfăptuim fapte mântuitoare[38]. Nu vom stabili o identitate între trup şi păcat, pentru că el ne este folositor virtuții, dacă suntem vigilenți[39]. Fără îndoială, „trupul este inferior sufletului, dar el nu i se opune ca fiind ostil şi rău"[40].

Mai degrabă, așa cum observă Pak-Wash Lai, Sfântul Ioan Gură de Aur declară în Omilia sa 5 de la Efeseni Efeseni, „nici trupul (*σῶμα*), nici sufletul (*ψυχὴ*) în sine, dacă nu primește o influență decisivă (*ῥοπῆς*) de sus, nu este capabil să facă nimic nobil sau măreț"[41]. Acest lucru se datorează faptului că, la fel ca ochii, au limitările lor naturale sau punctele slabe:

> „Ochii sunt buni (*καλοὶ*), dar fără lumină produc nenumărate erori; dar aceasta este slăbiciunea lor, nu datorită naturii [lor] (*φύσεως*). Dacă erorile lor erau naturale (*φυσικὰ ἦν τὰ κακὰ*), atunci nu ar trebui să le putem folosi atunci când este nevoie. Căci nimic din ceea ce este natural nu este rău (*οὐδὲν γάρ ἐστι φυσικὸν κακόν*)"[42].

Prin urmare, pentru ca sufletul să devină „conducătorul" bun al trupului său, acesta trebuie să aibă abilitățile necesare, sau cunoștință *(ἐπιστήμη*), pentru a nu comite „o teroare mai mare în sine". Acesta este motivul pentru care, continuă el, „Duhul trebuie să fie aproape de noi în fiecare moment, astfel încât să-i confere (*ποιεῖ*) o forță mai mare carului; și să înfrumusețeze (*καλλωπίζει*) atât trupul, cât și sufletul". Utilizarea indicativelor prezente, *ποιε* și *καλλωπίζει*, este semnificativă prin faptul că subliniază în mod clar dependența continuă pe care sufletul și trupul o au de Duhul lui Dumnezeu[43]. Cu alte cuvinte, virtutea sufletului, ca și cea a trupului, este teleologică prin aceea că se realizează numai atunci când sufletul devine slujitor lui

[35] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Statui*, Omilia 15, 3, PG 49, 158 a, b.
[36] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Efeseni*, Omilia 5, 4, PG 62, 42 b.
[37] Sf. Ioan Gură de Aur, *La I Corinteni*, Omilia 17, 4. PG 61, 144 c.
[38] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Romani*, Omilia 11, 3. PG 60, 487 c.
[39] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Romani*, Omilia 13, 3, PG 60, 511 d.
[40] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Romani*, Omilia 12, 2, PG 60, 509 d. Se pot consulta mai multe texte în acest sens în *Despre feciorie*, SC 125, pp. 66-67 (nota 2).
[41] Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilia 5 de la Efeseni*, PG 62, 41.11-12.
[42] Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilia 5 de la Efeseni,* PG 62, 41.19-21.
[43] Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilia 5 de la Efeseni,* PG 62, 41.31-32.

Dumnezeu[44]. Această virtute, la rândul său, trebuie câștigată atât prin exercițiul sufletesc al rațiunii sale de a fi, cât și prin voința de a dobândi stăpânire asupra aspectelor sale mai iraționale și, de asemenea, dependența constantă de îndrumarea și harul Duhului Sfânt. Înțelegerea hrisostomică a dependenței sufletului de ajutorul Duhului Sfânt este legată de viziunea sa a mântuirii umane ca îndumnezeire[45].

În secolul IV, precum se pare, dreptul căsătoriei, încă puțin dezvoltat, se găsește în armonie cu o învățătură bogată despre căsătorie prin contribuția gândirii și a activității pastorale a Părinților Bisericii și scriitorilor bisericești, în Răsărit cu Clement Alexandrinul, Vasile cel Mare și Ioan Gură de Aur, iar în Apus, cu Tertulian și pe urmă cu Ambrozie și cu Augustin[46]. Această învățătură este importantă atât la nivelul teoretic cât și la nivelul propunerii anumitor modele de viață[47]. Sf. Ioan Gură de Aur a recunoscut în mod special atributele femeilor și a afirmat egalitatea femeii cu bărbatul. El scrie că „femeile îi depășesc pe bărbați în demnitatea solemnă, în pasiunea și în devotamentul lor – [ținând post] pentru dragostea lui Hristos"[48]. Ioan Hrisostom subliniază că femeia este „plină de sentimente și mai înclinată spre compasiune"[49] și posedă virtuțile carității, dăruirii de pomană, preocupare pentru cei nevoiași, înțelepciune, stăpânire de sine, moderație a dorințelor, discreție și temperare[50]. În esență, Patriarhul Constantinopolului consideră femeile ca fiind mai „potrivite pentru îngijirea bolnavilor decât bărbații"[51]. Sf. Ioan Hrisostom „insistă și asupra asemănării ontologice absolute dintre bărbat și femeie, din moment ce amândoi au o natură umană identică: femeia are „aceeași esență (*tes autes ousias*) ca și bărbatul'"[52].

---

[44] Lai, Pak-Wash, *John Chrysostom and the Hermeneutics of exemplar portraits*, pp. 55-56.

[45] Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia 9 de la Geneză*, PG 53.78b-c.

[46] O. Pasquato, *I laici in Giovanni Crisostomo. Tra Chiesa, famiglia e citta* (Roma, 2001), pp. 133-134.

[47] Vezi O. Bucci, „Per la storia del matrimonio cristiano fra eredita giuridica orientale e tradizione romanistica", în *Il Matrimonio nel Codice dei canonici delle Chiese orientali* (Studi Giuridici 32, Vaticano, 1994).

[48] Efthalia Makris Walsh, „Loving God—A Woman's Service in the Church", a paper delivered at St. Andrew's Greek Orthodox Church, South Bend, Indiana, și printat în *The Greek Orthodox Theological Review*, vol. 38, nos. 1-4, 1993, p. 329.

[49] Makris Walsh, „Loving God – A Woman's Service in the Church", p. 329.

[50] Makris Walsh, „Loving God – A Woman's Service in the Church", p. 329.

[51] David C. Ford, *Women and Men in the Early Church: The Full Views of St. John Chrysostom*, Pennsylvania, South Canaan: St. Tikhon's Seminary Press, 1996, p. 197.

[52] Ford, *Women and Men in the Early Church*, p. 138. A se vedea Harvey, Susan Ashbrook, „Women and Words, texts by and about women" in *The Cambridge history of early Chri-*

Încă din antichitate, Platon îl considera pe om *„nu o creatură pământească, ci cerească”*[53], iar scopul educației sau formării îl rezuma astfel: *„omul să se asemene cu Dumnezeu pe cât posibil”* (*ὁμοίωσις θεῷ κατὰ τὸ δυνατόν*)[54]. Viața și spiritualitatea creștină după Sfântul Ioan Gură de Aur este orientată spre nevăzut și spre dumnezeiesc, spre viața viitoare și spre cea cerească. Nu este necesar să insistăm prea mult pe viața de aici. „Punctul capital al credinței creștine este *așteptarea vieții adevărate după moarte*”[55]. Capital! Astfel, nu trebuie să ne-o imaginăm și să vorbim de ea într-un mod ușuratic[56]. Viața prezentă nu este decât o călătorie efemeră; lucrul cel mai important este sfârșitul[57]; sfârșitul este plasat în viața viitoare, în eshaton. Această viață de pe pământ nu ne este dată decât în vederea vieții viitoare, a Împărăției lui Dumnezeu[58], și viața de aici nu are nicio valoare, decât ca fundament al vieții viitoare, veșnice[59]. „Măreția omului constă în *virtute* (*ρετή*), în consacrarea pentru realitățile viitoare, în a depune toate eforturile în vederea vieții de apoi, în a disprețui viața prezentă”[60].

Credința în viața viitoare se concretizează în credința Învierii, condiție, după Sfântul Ioan, a bucuriilor promise de Dumnezeu celor care cred în El și părtași veșniciei preafericite[61]. În această privință, credința în Înviere este cel mai mare adevăr al creștinismului[62]. Învierea este chintesența spiritualității ortodoxe. Credința și Învierea sunt *una* și aceeași realitate, una și aceeași ființare. Credința în Învierea lui Hristos domină întreaga noastră viață spirituală; ea face ca acolo să domnească virtutea[63]. Pe ea se sprijină întreaga noastră conduită, întregul nostru mod de a fi și ființa și, indirect, întreaga noastră credință. Învierea este conținutul eshatologic al vieții noastre creștine:

stian literature, editat de Frances Young, Lewis Ayres, Andrew Louth, Cambridge University Press, New York, 2004, pp. 382-390.

53 Πλάτων, Τίμαιος ή Περί φύσεως, φυσικός, εκδ. Ζήτρος, 2010, 90a7.

54 Πλάτων, *Θεαίτητος*, *Η γνωσιολογία του Πλάτωνος*, εισ.-μτφρ.-σχ., Κ. Παπαλεξίου, εκδ. Ζήτρος, Θεσ/νίκη, 2015,176β.

55 Sf. Ioan Gură de Aur, *Cuvânt de mângâiere…*, 1, 7, PG 56, 299.

56 Sf. Ioan Gură de Aur, *La Coloseni* 2, 4-5, PG 62, 315 a.

57 Sf. Ioan Gură de Aur, *Epistola* 105, PG 52, 664.

58 Sf. Ioan Gură de Aur, *La Ioan*, Omilia 30, 5, PG 59, 182.

59 Sf. Ioan Gură de Aur, *La Statui,* 6, 4, PG 49, 86.

60 Sf. Ioan Gură de Aur, *La Psalmul* 48, 6, PG 55, 232 b.

61 Sf. Ioan Gură de Aur, *La I Corinteni,* Omilia 39, 3, PG 61, 336.

62 Sf. Ioan Gură de Aur, *La Evrei,* Omilia 9, 1, PG 63, 77.

63 Sf. Ioan Gură de Aur, *Despre învierea morților*, 1, PG 50, 417.

„Omul care nu se așteaptă să învie și să-și dea seama de faptele sale nu se va grăbi deloc să practice virtutea; și, tot astfel, cel care care nu va practica virtutea nu va crede în înviere; pentru că sunt două lucruri care se creează reciproc: patima prin necredință și necredința prin patimă. O conștiință încărcată cu nenumărate nedreptăți, temându-se de răzbunarea viitoare, tremurând și nedorind să se ușureze printr-o schimbare în bine a vieții, își caută odihna în necredință. Și când va nega învierea și judecata, va spune: Nu voi da socoteală pentru nelegiuirile mele”[64].

Realitățile pământești sunt văzute în relație cu vocația veșnică a omului

În definitiv, concilierea acestor texte contradictorii nu poate fi realizată decât dacă se cunoaște viziunea Sfântului Ioan Gură de Aur asupra lumii și vieții creștine. De fapt, un studiu atent al operei arată în mod evident faptul că Sfântul Ioan Gură de Aur nu judecă aceste realități pământești în sine, ci le vede întotdeauna în relația lor cu *vocația veșnică* a omului, care constă în a obține bunuri trainice și veșnice, pentru a relua o expresie pe care o folosește cu precădere.

Omul trebuie să consimtă la o alegere fundamentală între tentațiile lumii și un mod de viață susceptibil de a conduce spre Împărăție, un mod de viață în Hristos. După cum spune atât de minunat Sfântul Vasile cel Mare, „nu este posibil să ne ocupăm simultan de amândouă, de lucrurile lumești și de viața întru Dumnezeu”[65]. Întotdeauna bune în sine, aceste realități create rămân la fel în raport cu oamenii, dar numai în măsura în care ele le permit acestora să se supună exigențelor Botezului lor.

Iată câteva texte profunde de spiritualitate ce nu admit nicio dezbatere: „Este oare viața prezentă rea, această viață în care Îl cunoaștem pe Dumnezeu și filosofăm despre binefacerile viitoare și din oameni devenim îngeri și suntem primiți în Cetele Puterilor de sus?”[66] Hristos spune oamenilor: „Dacă iubești pe cel pe care Eu îl iubesc, atunci Mă conving că Mă iubești mult”[67].

[64] Sf. Ioan Gură de Aur, *La I Corinteni*, Omilia 17, 3, PG 61, 143 b.
[65] Sf. Vasile cel Mare, *Scrisoarea* 291.
[66] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Galateni*, Omilia 12, 1, PG 61, 619 b, c.
[67] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Romani*, Omilia 32, 4, PG 60, 619.

Într-un alt pasaj, comentând versetul Scripturii: „Deșertăciunea deșertăciunilor, toate sunt deșertăciuni" (Eccleziast 1, 2), Sfântul Ioan Gură de Aur mai spune:

> „Dar ce sunt aceste realități zadarnice, dacă nu absolut toate lucrurile prezente? Eccleziastul spune despre ele: Deșertăciunea deșertăciunilor, și toate sunt deșertăciune. Dar cineva va spune: *dacă ele sunt deșarte, dacă ele sunt vanitate, cu ce scop există?* și se mai pot adăuga multe alte obiecții. Dar ascultați, iubiții mei prieteni: nu spuneți că operele lui Dumnezeu sunt zadarnice, ci dimpotrivă! Nici că soarele este zadarnic, nici că pământul este zadarnic, ci dimpotrivă! Nici soarele, nici luna sau astrele, nici trupul nostru; toate lucrurile sunt desăvârșit de bune. Dar atunci în ce constă această zădărnicie? Să ascultăm ce spune Eccleziastul: *am sădit vii, am adus cântăreți și cântărețe, mi-am făcut iazuri, am avut turme de vite și oi fără de număr, am strâns aur și argint, și am văzut că totul este deșertăciune. Și din nou, deșertăciunea deșertăciunilor, toate sunt deșertăciune* (2, 5). După aceea, deșertăciunea deșertăciunilor le face luxoase, aurul din belșug, turmele de sclavi împinși spre agora, umflarea de sine și slava deșartă, gândurile de mărire și discursurile răsunătoare. Toate lucrurile sunt zadarnice, nu pentru că au fost făcute de Dumnezeu, ci pentru că au fost inventate de noi. *De ce sunt ele zadarnice? Pentru că nu au nicio finalitate reală*" [68].

Într-un Comentariu la Psalmul 119, Sfântul Ioan Gură de Aur elogiază iubirea veșnică:

> „Nu mă pronunț împotriva vieții prezente, departe de mine! Ea este de fapt opera lui Dumnezeu. Dar pregătiți-vă pentru iubirea care va urma, fără a vă dori să rămâneți în mijlocul bunurilor prezente, fără a vă atașa de trup și fără a împărtăși sentimentele cu numeroși oameni cu suflet josnic. Chiar dacă trăiesc mulți ani, unii spun că ei nu sunt prea numeroși. Ce pro-

[68] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Efeseni*, Omilia 12, 1, PG 62, 89 b.

stie!"[69] „Duhul, care ne face să strigăm Avva Tată, Acesta ne aduce și iubirea pentru Dumnezeu Tatăl și pentru aproapele"[70].

Astfel, concilierea dintre textele care marchează o anumită relativizare pentru realitățile pământești și textele care afirmă bunătatea lor se realizează fără nicio dificultate majoră, dacă se are grijă să fie citite în lumina marii preocupări a Sfântului Ioan Gură de Aur: eshatologia.

Tensiunea eshatologică a vieții creștine

Dacă este aproape imposibilă expunerea obiectivă a dogmei creștine fără a acorda un loc important tensiunii eshatologice care traversează viața oricărui credincios, a neglija sau pur și simplu a minimiza această notă la Sfântul Ioan Gură de Aur ar însemna în mod sigur să mutilăm viziunea lui asupra uneia dintre caracteristicile sale cele mai marcante.

În această privință, cei șase ani petrecuți în singurătate au exercitat o mare influență. A fi călugăr înseamnă de fapt să te gândești cu seriozitate la viața veșnică și, cum se știe cu câtă generozitate Ioan Gură de Aur a părăsit Antiohia, nu ne putem îndoi de faptul că el medita cu fervoare asupra mântuirii. El a luat cel mai în serios Scripturile, dezvoltând o teologie și spiritualitate biblice. Toată viața lui a fost un angajament cu Scripturile. El dobândește astfel convingeri care se exprimă spontan câțiva ani mai târziu în învățătura sa.

Astfel, el se bucură să le aducă aminte creștinilor rugăciunea pe care pustnicii o rostesc la sfârșitul unei mese și al cărei final este prezentat aici:

„Să ne umplem de Duhul Sfânt, ca să-Ți fim Ție plăcuți și pentru ca să nu ne rușinăm atunci când ne vei rândui fiecăruia după fapta sa"[71].

După aceea, Sfântul Ioan Gură de Aur comentează de îndată: „Totul merită admirația în acest imn, mai ales sfârșitul". În realitate, această preocupare pentru viața de apoi nu-l va părăsi nicio clipă atunci când se va angaja în mi-

[69] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Psalmul 119*, 3, PG 55, 342 d. Sfântul Vasile gândește la fel ca și Ioan Hrisostom: „Noi ceilalți, copiii mei, noi considerăm viața omenească lipsită de valoare și nu privim, nici nu denumim bun un obiect al cărui folos se restrânge doar la viața aceasta… Ceea ce ne poate folosi în viața cealaltă (viața viitoare), noi spunem că trebuie iubit și căutat din răsputeri, iar ceea ce nu, trebuie neglijat ca o non-valoare" – *Tinerilor...*

[70] Sf. Ioan Gură de Aur, *La II Timotei*, Omilia 10, 1, 2, PG 62, 603.

[71] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Matei,* Omilia 55, 5, PG 58, 545 c.

siuni apostolice, aşa cum o dovedesc două texte alese dintre multe altele, datând aproximativ din 403.

În Comentariul său la Epistola către Evrei spune următoarele:

> „Spectacol într-adevăr măreț, care ne umple de mirare și de spaimă; trupul se găsește acolo sus, primește adorația îngerilor și a arhanghelilor, a serafimilor și a heruvimilor. Cum acest gând îmi trece deseori prin minte, sunt cuprins de uimire imaginându-mi mărețiile de care se bucură ființa omenească. Pentru că ceea ce eu contemplu sunt daruri mărețe și splendide, este imensa bunăvoință pe care Dumnezeu o arată față de firea noastră omenească."[72]

Iar celălalt este un pasaj din Comentariul său la Evanghelia după Ioan, unde Sfântul Ioan Gură de Aur descrie mistic unirea celor două firi în Ipostasul lui Iisus Hristos, asumarea veșnică a firii umane și moștenirea de către noi a casei Părintești:

> „În timpul nunții, tânăra nu se apropie de logodnic, ci el este cel care îi iese în întâmpinare, chiar dacă el este fiu de rege, iar ea o femeie din popor și de origine modestă, chiar dacă el trebuie să se căsătorească cu o mică servitoare. Iată ce se întâmplă aici. Natura umană nu a urcat până la cer; Cel Care a coborât către această natură întinată și demnă de dispreț este Hristos în persoană. Cu toate acestea, o dată nunta celebrată, El nu a permis ca ea să rămână mai mult timp aici jos, ci, luând-o cu El, a condus-o până la casa paternă"[73].

Aceste afirmații, cu originea în mare parte în Scriptură și reluate de Părinții Bisericii, dar și de autori creștini, nu ar putea dovedi prin ele însele accentul eshatologic al gândirii Sfântului Ioan Gură de Aur. Totuși, frecvența

[72] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Evrei*, Omilia 5, 1, PG 63, 46 d, 47 a. Găsim adesea imaginea jertfelor noastre primite în ceruri: *La Sfânta Cinzecime,* Omilia 1, 5, PG 50, 461 c. În legătură cu importanța pe care Hrisostom o acordă temei eshatologiei, se poate consulta: *La Psalmul* 119, 2, PG 55, 341 d; *La Coloseni,* Omilia 2, 4, PG 62, 314 d; *Cuvânt de mângâiere la moarte* 1, 7, PG 56, 299 bc.

[73] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Ioan*, Omilia 18, 2, PG 59, 115 c. Aceleași imagini ale nunții se găsesc și în *La Matei,* Omilia 12, 4, PG 57, 206 c; *La Psalmul* 5, 2, PG 55, 63 c.

lor ne atrage într-adevăr atenția, mai ales anumite fraze tipice la Ioan Gură de Aur, aflate într-un număr consistent:

> „Dacă ești creștin, nu ai cetate pe pământ… chiar dacă am intra în posesia întregului pământ, am fi niște străini și niște persoane în trecere”[74]; „Prima virtute, întreaga virtute (*ἀρετή*) se rezumă la faptul de a fi străin pe acest pământ, de a fi în trecere, de a nu avea nimic în comun cu lucrurile de aici, de jos, ci de a le ține la depărtare, ca pe niște lucruri străine”[75].

Credința în viața viitoare și în Înviere constituie principiul vieții adevărate

Să încheiem aceste remarci spunând câteva cuvinte despre concepțiile sale despre moarte și despre viața angelică. Înaintea Întrupării, drepții se considerau pribegi pe pământ, disprețuind această viață[76], au suferit (*αἰδώς*) și nădăjduit la viața cerească[77]; totuși, le era frică de moarte[78], care nu și-a pierdut aspectul înspăimântător decât începând cu Hristos[79]. Totodată, atitudinea adoptată vizavi de realitatea ineluctabilă marchează de acum înainte o distincție clară între cei botezați și cei fără credință[80] și scoate la iveală adevăratul creștin[81]:

> „Cel care filosofează și se orientează cu speranță spre binefacerile viitoare nu se gândește că moartea este moarte. La vederea unui om întins sub ochii săi, lipsit de viață, pe el nu îl încearcă sentimentele mulțimii, dar visează în schimb la cununi, la re-

[74] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Statui*, Omilia 17, 3, PG 49, 177 d.

[75] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Evrei*, Omilia 24, 1, PG 63, 165 d. Să observăm că această omilie are o importanță deosebită pentru studierea temei eshatologiei. Ideea centrală: ca și patriarhii Vechiului Testament, ar trebui să fim complet detașați de bunurile acestei lumi și să aspirăm spre cer. Printre alte texte, se mai poate semnala: *La Matei,* Omilia 12, 4, (începutul) PG 57, 206 c, d sau *La II Corinteni,* Omilia 16, 4, (a doua parte a aliniatului) PG 61, 516 d, 517 a, 518 a.

[76] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Romani*, Omilia 15, 4, PG 60, 545 ab.

[77] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Geneză*, Omilia 9, 4, PG 54, 627 a, b; *La Evrei*, Omilia 24, 1, PG 63, 166 d.

[78] Sf. Ioan Gură de Aur, *Către Stagir* 2, 5, PG 47, 454 c; *La Geneză*, Omilia 45, 2, PG 54, 416 b.

[79] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Geneză*, Omilia 29, 7, PG 53, 270 bc; Omilia 45, 2, PG 54, 416 a, b; Omilia 67, 4.

[80] Sf. Ioan Gură de Aur, *La I Tesalonicieni*, Omilia 6, 2, PG 62, 430 d.

[81] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Evrei*, Omilia 4, 4, PG 63, 42 c.

> compense, la bunurile de neexprimat pe care ochiul nu le-a văzut şi de care urechea nu a auzit, la viața de dincolo, la corul îngerilor."[82]

Dacă mari păgâni, ca Pitagora sau Platon, au conceput viața de dincolo nu ca „o existență diminuată, ci ca pe adevărata viață, viața în plină lumină"[83], alții au negat orice supraviețuie personală: „De îndată nu vei mai fi nimic nicăieri; nu vei mai fi niciuna dintre ființele pe care le vezi acum, niciuna care trăiește acum. Pentru că stă în natura lucrurilor schimbarea, modificarea, descompunerea, pentru ca altele să se nască după aceea"[84]. Indiferent despre cine este vorba, păgânii, fără nicio excepție, neagă Învierea; de acest lucru ne amintește adeseori Ioan Gură de Aur pentru a o opune certitudinii credincioşilor, care, dimpotrivă, îşi pun în ea toate speranțele[85]. Astel, în timp ce păgânii se tem de moarte, nu este deloc surprinzător faptul că oamenii, după venirea Mântuitorului[86], şi în măsura în care ei credeau în Cuvântul Său, vedeau în moarte un somn[87], o călătorie[88] spre o lume mai bună[89], pentru că ei ştiau că Hristos le-a acordat nemurirea[90]. Sfântul Ioan Hrisostom poate afirma că

> *„singura şi unica nefericire a creştinului este să-L supere pe Dumnezeu*. Restul, ca de exemplu pierderea bunurilor, exilarea de patrie, pericolele mortale, nu i se par de temut; ceea ce tuturor

[82] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Psalmul 48*, 5, PG 55, 230 a; *La Statui*, Omilia 5, 3, PG 49, 72 d: „Vreți să spun milostivirii voastre de ce ne temem de moarte? Dragostea Împărăției nu ne-a pătruns, iar dorința binefacerilor viitoare încă nu ne-a înflăcărat".

[83] Y. Congar, *Les voies du Dieu vivant*, Paris, 1967, p. 435, nota 1.

[84] Marc Aureliu, *Meditații*, XII, 21, (traducere Bréhier, *Histoire de la philosophie* - Antiquité et moyen âge, p. 1244). De văzut şi *Ibidem*, XII, 5.

[85] Sf. Ioan Gură de Aur, *Lui Teoodor*, tratat, 15, SC 117, p. 170, 1. 32-33; *La Romani,* Omilia 14, 6, PG 60, 532 c.

[86] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Matei*, Omilia 31, 2, PG 57, 373 b. A propo de moarte, de văzut paragrafele 3, 4 şi 5 ale acestei omilii.

[87] Sf. Ioan Gură de Aur, *Împotriva…*, 2, 8, PG 47, 343 bc; 3, 16, PG 47, 376 d; *Despre moarte şi despre cruce*, 1, PG 49, 393 d, 394 cd.

[88] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Geneză*, Omilia 45, 2, PG 54, 416 a.

[89] Sf. Ioan Gură de Aur, *Împotriva…*, 2, 6, PG 47, 342 b; *Unei tinere văduve* 3, SC 138, p. 126, 1. 160-165.

[90] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Geneză*, Omilia 46, 4, PG 54, 427 c.

dă frisoane, trecerea dintr-o lume în alta, lui i se pare mai dulce ca viața"[91].

Acestea sunt convingerile profunde ale creștinului, cel puțin în teorie. Totuși, în practică, este ușor să reluăm o mentalitate păgână care îl obligă pe Sfântul Ioan Hrisostom să formuleze reproșuri directe la adresa creștinilor neconvinși în totalitate, care poartă, în fond, o contramărturie în fața „grecilor"[92]:

> „Pe bună dreptate păgânii se tem de moarte, pentru că nu au nicio șansă de Înviere. Dar voi... care filosofați despre nădejdea în lumea de sus, meritați oare iertare? Sunteți plini de încredere în Înviere și iată-vă temători de moarte la fel ca și cei care nu cred"[93].

Sfântul Ioan Hrisostom îi imploră pe creștini să-și mărturisească credința în timpul slujbelor de înmormântare. Credința în viața viitoare și în înviere este deci pentru Sfântul Ioan Gură de Aur principiul unei vieți adevărate aici pe pământ. Viața de acum este o viață în și pentru înviere, o viață pentru a fi veșnic cu Hristos cel Înviat.

Omul care trăiește comuniunea cu Hristos, dorindu-și binefacerile veșnice, nu își mai îndreaptă privirile spre lucrurile de aici, de jos, ci în Hristos toate sunt transfigurate. Credința îi îndreaptă gândirea, simțirea și dorul spre această lume veșnică, deja prezentă[94].

Viața angelică

Printre numeroasele motive pe care Sfântul Ioan Hrisostom le folosește pentru a descrie *telos-ul* creștin sau *eudaimonia*[95] cerească, preferatul său este cu siguranță metafora creștinului ca trăind viața îngerilor. Fiul lui Dumnezeu, declară el, a adus fiecare virtute, sau într-adevăr „modul de viață al

[91] Sf. Ioan Gură de Aur, *Lui Teodor*, scrisoarea 5, SC 117, p. 73. La aceste afirmații putem să adăugăm mediațiile lui Grigorie Teologul, care scrie: „Moartea unui om este un lucru îngrozitor, nu-i așa? Astăzi este, mâine nu va mai fi și nu se va mai întoarce la noi" – *Scrisoarea* 191, 2.

[92] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Matei*, Omilia 31, 4, PG 57, 375 d.

[93] Sf. Ioan Gură de Aur, *La statui,* Omilia 5, 2, PG 49, 71 d; *La Evrei,* Omilia 4, 4, PG 63, 42 c; Omilia 24, 2, PG 63, 168 d.

[94] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Geneză,* Omilia 28, 6, PG 53, 259 c.

[95] Aristotel afirma că aspectele mai importante ale eudaimoniei clasice constau în participarea la „viața politică și la o viață contemplativă (πολιτικ ς κα τρίτος θεωρητικός)": *Eth. Nic.* 1095b2-4, 5-11, 17-19; 1153a14, 1153b4.

îngerilor" (*τῶν ἀγγέλων τὴν πολιτείαν*)[96] la omenire. Tema vieții angelice (*ὁ ἀγγελικός βίος, ἡ πολιτεία ἡ ἀγγελική*) va reuși să ne convingă de accentul eshatologic al viziunii creștine a Sfântului Ioan Gură de Aur[97]. În sens larg, expresia desemnează viața monastică[98]; totuși, fiecare creștin, pentru că se bucură de darurile Noului Legământ[99], este în egală măsură denumit înger[100]. Într-adevăr, fiecare creștin, începând de la Botez, ar începe să trăiască viața îngerilor de pe pământ. În mod evident, motivul vieții angelice, pentru Hrisostom, este un puternic simbol rezumativ care încapsulează esența a ceea ce el crede că este viața creștină ideală. Totuși, în același timp, el presupune frecvent că există diferențe între îngeri și creștini. Din acest motiv, motivul angelic funcționează, de asemenea, ca un simbol elaborator pentru Sfântul Ioan Hrisostom pentru a reconceptualiza și dezvolta înțelegerea sa despre viața creștină. După venirea Mântuitorului, se văd strălucind „cete de îngeri", deși sunt trupuri muritoare, nu numai la călugării retrași pe munte[101], ci chiar și la creștinii rămași în oraș[102].

Urmându-l pe Sfântul Ioan Evanghelistul, Hrisostom declară de exemplu: „nu este posibil să rămânem oameni și să locuim în continuare pe pământ; deasupra realităților pământești, ne transformăm în îngeri, locuim pe pământ ca și cum am fi în cer"[103]. O poziție similară este observată și în rândul

[96] Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia 23 de la Efeseni*, PG 62,167.13-17.

[97] Louis Meyer a abordat deja studiul acestei teme în lucrarea sa, *Saint Jean Chrysostome, maître de perfection chrétienne*, Volumul 58, Universite de Fribourg, 1933, pp. 192-206: creștinul desăvârșit, un înger.

[98] Sf. Ioan Gură de Aur, *Lui Teodor*, tratat, 18, SC117, p. 192, 1. 6; p. 198, 1. 3-4.

[99] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Romani*, Omilia 11, 4, PG 60, 489 c; *La Sfânta Cincizecime*, Omilia 1, 2, PG 50, 455 cd.

[100] Sf. Ioan Gură de Aur, *La I Timotei*, Omilia 18, 3, PG 62, 600 b; *La II Timotei*, Omilia 2, 1, PG 62, 607 c.

[101] În lucrarea Sfântului Atanasie cel Mare, Avva Antonie cel Mare este frecvent prezentat ca un lucrător al minunilor, înzestrat cu viziuni cerești și daruri profetice - nu diferit de portretele anterioare angelice și martiri creștini ai primelor veacuri. O portretizare similară a călugărilor egipteni se regăsește și în lucrarea *Historia Monachorum in Aegypto* (II.1, VIII.5-6, X.12-14). *Vita Ant.* 15, 58, 60-64, 82, 84, 86, 89. William Harmless, *Desert Christians: An Introduction to the Literature of Early Monasticism* (New York: Oxford University Press, 2004), pp. 66-67, pp. 292-99.

[102] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Matei*, Omilia 1, 5, PG 57, 20 d. În prologul lucrării de la sfârșitul secolului al IV-lea, *Historia monachorum in Aegypto*, se vorbește despre călugării egipteni ca fiind cei care „trăiesc viața îngerească". Cf. Norman Russell, *The Lives of the Desert Fathers: The Historia Monachorum in Aegypto*, Cistercian Studies Series, Kalamazoo, Michigan: Cistercian Publications, 1980, p. 49.

[103] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Ioan*, Omilia 1, 1, PG 59, 25 bc.

Părinților capadocieni. Cu siguranță, Sfântul Grigorie de Nazianz susține că cei botezați sunt „cei care au atins asemănarea cu îngerii”[104]. Cu toate acestea, el este de asemenea de acord cu Sfântul Vasile cel Mare că asceții participă în mod unic la viața și îndatoririle îngerilor, fie că este vorba de închinare, rugăciune sau chiar în darurile și viziunile lor minunate. Cu toate acestea, unii cred că nu ar trebui să înțelegem *ad literam* astfel de exprimări; în această primă omilie a comentariului Evagheliei Sfântului Ioan, scopul Sfântului Ioan Hrisostom este să îi sărbătorească mai ales *frumusețea*. Un alt pasaj care exaltă calitățile milostivirii se încheie cu aceste cuvinte:

> „Vedeți cum puțin câte puțin milostivirea îl transformă în înger pe cel care o cultivă? În el nu mai există nicio mânie, este eliberat de invidie și de orice patimă tiranică. Gândiți-vă că el este eliberat de acum înainte de natura umană și că el se îndreaptă spre impasibilitatea îngerilor”[105].

Acest lucru se presupune cu siguranță în Omilia 23 de la Efeseni, unde îi amintește comunității sale antiohiene predominant laică că „Fiul lui Dumnezeu Însuși a adus toată virtutea. El a adus la noi toate roadele care sunt în acel loc [cerul]. Vă spun, [chiar] imnurile cerești pe care le cântă Heruvimii – pentru că ne-a desemnat și pe noi să spunem:

> „Sfânt, Sfânt, Sfânt”. El a adus modul de viață al îngerilor (*τῶν ἀγγέλων τὴν πολιτείαν*). Îngerii nu se căsătoresc și nici nu li se dă în căsătorie – această [plantă] bună pe care a plantat-o și aici. Nu iubesc nici bogățiile, nici alte lucruri de genul acesta – și el le-a semănat și printre noi. Ei nu mor niciodată – și aceasta ne-a fost acordată. Căci moartea nu mai este moarte, ci somn”[106].

Se observă sau se înțelege despre ce este vorba: despre o spiritualitate a despătimirii trupului (*σάρξ*), a îndumnezeirii și nu despre dezîncarnare. Totuși, omul care devine înger nu-și schimbă natura[107]. Ceea ce avem aici este

[104] Acest lucru este exprimat în mod similar de Sf. Grigorie, *Oration* 4.71 ; și de Sf. Vasile, *De Spiritu S.* 9.23.
[105] Sf. Ioan Gură de Aur, *La I Corinteni*, Omilia 33, 4, PG 61, 281 b.
[106] Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia 23 de la Efeseni*, PG 62,167.12-22.
[107] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Efeseni*, Omilia 10, 2, PG 62, 76 d. Cf. și *Despre feciorie* 11, 1. SC 125, p. 126.

o încercare clară de a delimita aspectele vieții angelice care sunt direct aplicabile creștinilor. Câteva observații importante pot fi făcute aici. În primul rând, virtutea, sau „modul de viață al îngerilor" pe care Fiul lui Dumnezeu îl coboară din cer pe pământ este clar înțeles mai degrabă în termeni spirituali decât ontologici, deoarece creștinii nu pot decât să-i imite pe îngeri și să nu-și schimbe firea în acest sens, în această viață actuală. În al doilea rând, metaforele agricole pe care le folosește pentru a descrie aceste daruri, adică „această plantă bună pe care a plantat-o aici" și „le-a semănat și printre noi" sugerează faptul că viața angelică tocmai a prins rădăcini în umanitate. Sfântul Ioan Gură de Aur se așteaptă să se desfășoare și să crească această viața îngerească în rândul creștinilor, care trebuie să se concretizeze pe deplin între toți creștinii. În al treilea rând, atunci când este înțeleasă în cadrul eticii greco-romane, portretizarea Sfântului Ioan Hrisostom a creștinilor ca participanți la politeia îngerilor este, fundamental vorbind, o re-conceptualizare/re-axilogizare a *oikos*-ului creștinilor cu cel al unui tărâm ceresc, mai degrabă decât al oikos-ului sau *polis*-ului pământesc. Aici există atât aluzii platonice, cât și aluzii aristotelice[108]. Dacă *telos*-ul vieții umane este participarea la *politeia* cerească, valoarea vieții pământești este inevitabil minimalizată[109].

În definitiv, tema vieții îngerești i-a permis lui, ca și altor Părinți, să traducă tensiunea eshatologică a vieții noastre:

> „Nici nu se pune problema ca omul să-și schimbe natura! Concetățenie, comunitate de viață cu îngerii nu relevă aici din ordinul esențelor și nici nu exprimă decât noua condiție *istorică* a oamenilor chemați la mântuire. Mântuirea creștină ne este dată ca o participare la moravuri, la demnități, la o viață și, în final, la o fericire, care sunt acelea ale îngerilor"[110].

Semnificația acestor trăsături de profundă spiritualitate pentru Sfântul Ioan Gură de Aur este evidentă, potrivit lui Pak-Wash Lai, pe bună dreptate și prin faptul că acestea sunt adesea aduse în discuțiile sale despre același motiv în altă parte. Omilia 9 de la Evrei este un bun exemplu. Aici, el presu-

[108] Cf. Lai, Pak-Wash, *John Chrysostom and the Hermeneutics of exemplar portraits*, p. 66.
[109] Sf. Ioan Gură de Aur, *La Geneză*, Omilia 59, 1, PG 54, 513 d; *La Psalmul 48*, 1, PG 55, 500 c.
[110] J. C. Didier, „Angélisme ou perspectives eschatologiques", în *Mélanges de science religieuse* (1954), p. 42.

pune în mod similar că pentru creștini, „să trăiască ca îngerii", echivalează cu lipsa unor „lucruri pământești" și bucuria atât pentru „viața eternă" cât și pentru „conversația îngerească"[111]. Acest lucru nu înseamnă însă că moralitatea sau spiritualitatea nu este importantă pentru concepția hrisostomică despre acest motiv al vieții angelice. Dimpotrivă, se presupune de la debutul sau începutul *politeia* angelice. Așa cum o spune în Omilia11 de la Romani:

> „Căci nu numai că ne-a eliberat de răutățile noastre vechi, ci ne-a condus și la viața îngerească și a pavat drumul pentru cel mai excelent mod de viață pentru noi, după ce ne-a predat păstrării dreptății și a curmat răutățile noastre de odinioară și pus sfârșit vechii noastre umanități și ne-a condus la o viață nemuritoare"[112].

Pe temeiul celor de mai sus, atunci ar trebui să fie clar că viața îngerească, ca simbol rezumativ pentru viața creștină, este menită să denote cinci asemănări principale între înger și creștin. La fel ca îngerul, creștinul nu trebuie să se căsătorească, nu trebuie să aibă dragoste materială sau față de bogății, ci ar trebui să se bucure de nemurire, să participe la *politeia* cerească și să dobândească o viață duhovnicească care să amintească de aceea a îngerilor. Acestea fiind spuse, același motiv este, de asemenea, un temei pentru Sfântul Ioan Gură de Aur pentru a reconceptualiza și a elabora viața creștină ideală în viața de acum[113]. Astfel, el ar distinge viața creștină de cea a îngerilor afirmând că creștinul poate „trăi viața îngerilor" în timp ce locuiește încă pe pământ, adică în trupurile lor „și că acest lucru nu îi face în niciun caz inferiori acelor [ființe cerești] care locuiesc în cer"[114].

Mai mult, el subliniază și faptul că participarea creștinilor la viața îngerească este condiționată de ajutorul Duhului Sfânt, deoarece El trebuie să dăruiască fiecărui creștin credința, adevărurile și învățăturile pentru a face acest lucru[115]. În cele din urmă, pentru Sfântul Ioan Gură de Aur să vorbești despre viața creștină ca fiind comparabilă cu cea a îngerilor înseamnă, în cele din urmă, să scoți în evidență marile înălțimi teologice și spirituale la care a fost înălțat fiecare creștin datorită mântuirii lui Hristos. Într-adevăr,

[111] Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia 9 de la Evrei*, NPNF (Nicene and Post Nicene Fathers) I.14, 411.
[112] Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia 11 de la Romani*, PG 60, 489.42-47.
[113] Lai, Pak-Wash, *John Chrysostom and the Hermeneutics of exemplar portraits*, pp. 67-68.
[114] Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia 23 de la Romani*, PG 60, 621.30-31.
[115] Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia 9 la Evrei*, NPNF I.14, 411.

ceea ce are în minte Hrisostom nu este doar faptul că fiecare creștin poate deveni ca un înger, ci că ar trebui să depășească îngerii cu totul. Acest punct este subliniat în mod clar în Omilia 5 de la Coloseni, unde Sfântul Ioan Gură de Aur vorbește inițial despre mântuirea creștină în care Dumnezeu a înălțat creaturi care sunt „mai nesimțite decât piatra", adică ființe umane, la „demnitatea îngerilor". Acestea fiind spuse, Hrisostom adaugă imediat că Dumnezeu le-a permis chiar și creștinilor să „devină trupul (*σῶμα*) Stăpânului îngerilor și arhanghelilor și, din faptul că nu știu cine este Dumnezeu, devin instantaneu chiar împărtășitori ai Tronului lui Dumnezeu"[116].

Concluzie

Sfântul Ioan Gură de Aur transpune clasicul și filosoficul *imitatio exemplorum/ paradeigmaton* în creștinescul și teologicul *imitatio sanctorum/aghion* printr-o adopție creativă a strategiilor retorice și narative greco-romane. Viața de pe pământ nu ne este dată decât în vederea vieții viitoare, a Împărăției lui Dumnezeu, și viața de aici nu are nicio valoare, decât ca fundament al vieții viitoare, veșnice. Credința în viața viitoare și în Înviere constituie principiul vieții adevărate aici pe pământ. Sfântul Ioan Hrisostom folosește diferite motive pentru a descrie *telos-ul* creștin sau *eudaimonia* cerească, iar preferata sa este cu siguranță metafora creștinului trăind viața îngerilor. Cu alte cuvinte, în contextul soteriologiei creștine, discursurile despre sau comparațiile cu ontologia angelică sunt teleologice, în sensul că acestea sunt menite să evidențieze faptul slăvit că viața creștină este, în esență, participarea la viața dumnezeiască a Preasfintei Treimi.

[116] Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilia 6 de la Coloseni*, PG 62, 332.19-20, 33-35.

Anuar - Serie nouă
ISSN 2558 - 8605
An VI (2021)/6/ pp. 189 - 238

RÂNDUIELILE SLUJBELOR DE ÎNMORMÂNTARE ÎN BISERICA ORTODOXĂ. STUDIU ISTORIC, LITURGIC ȘI PASTORAL

Pr. Conf. Univ. Dr. Lucian Farcașiu

Abstract

This study refers to the traditional liturgical ordinances related to the end of human life, but emphasizing in particular the historical evolution, order and mystical-symbolic significance of funeral services, making a few pastoral clarifications regarding the commission of these ordinances.At the end of the study,I presented some general conclusions that emerge from the content of this research.

Keywords

Ordination, service, burial, Church, Orthodox, study, historical, liturgical, pastoral

Introducere

Biserica este alături de persoana umană și o însoțește cu harul și cu binecuvântarea ei în toate momentele și împrejurările mai importante ale vieții sale, de la naștere până la mormânt. Ea îl întâmpină pe om încă de la venirea lui pe lume și îl însoțește până în ultimele clipe ale existenței lui pământești, petrecându-l și pe calea către veșnicie. Grija pentru cei adormiți este prelungită însă și dincolo de pragul mormântului. Biserica nu-i dă uitării pe cei plecați din această lume, ci păstrează legătura nevăzută,

dar strânsă, care trebuie să existe între cei vii și cei adormiți, potrivit învățăturii și practicii primare a Bisericii, constituită în învățătura despre «comuniunea sfinților», pomenindu-i pe cei din urmă, rugându-se și mijlocind pentru iertarea păcatelor, pentru odihna și fericirea sufletelor lor în Împărăția Cerurilor.

În viața religioasă a tuturor popoarelor ortodoxe și îndeosebi la poporul nostru, cultul celor adormiți, adică ierurgiile și a rânduielile liturgice prin care Biserica celor vii își arată grija față de cei adormiți este foarte dezvoltat, constituind una din manifestările caracteristice și esențiale ale vieții religioase ortodoxe. În afară de scopul lor principal, cel soteriologic, aceste slujbe au și un rol catehetic și pedagogic. Prin ele, Biserica urmărește nu numai să mijlocească înaintea lui Dumnezeu pentru cei adormiți, ci să-i și mângâie pe cei rămași în viață, să le ușureze durerea, să le amintească nestatornicia lucrurilor pământești și să le întărească nădejdea și credința în nemurirea sufletului și în învierea morților, învățături de căpetenie ale credinței creștin ortodoxe[1].

Ierurgiile din categoria aceasta sunt patru:

1. Slujba la ieșirea cu greu a sufletului,

2. Panihida,

3. Slujba înmormântării,

4. Parastasul.

Dintre acestea, mă voi referi în prezentul studiu doar la slujbele de înmormântare, accentuând în mod special evoluția lor istorică, rânduiala și semnificația mistico-simbolică și oferind la sfârșit câteva considerații pastorale privitoare la săvârșirea acestor rânduieli.

II. Sluja înmormântării și variantele ei

a. Generalități

Slujba înmormântării este rânduiala liturgică prin care Biserica însoțește ultimul drum pământesc al unei persoane plecate din lumea aceasta pe calea veșniciei. Astfel, Biserica îi însoțește cu rugăciunile ei pe toți creștinii care pleacă din vremelnicia lumii acesteia pe drumul către viața cea veșnică.

Înmormântarea se săvârșește de regulă în a treia zi de la plecarea unui suflet către judecata lui Dumnezeu, trupul fiind pus „în pământul din care a fost luat", iar sufletul întorcându-se „la Dumnezeu care l-a dat". Referindu-

[1] Pr. Prof. Dr. Ene Branișteș, *Liturgica Specială*, Editura Nemira, București, 2002, p. 364.

se la semnificația numărului 3, ca zi a înmormântării, în care cel adormit este pus îm pământ, Sf. Simeon al Tesalonicului arată următoarele: pomenirile „… de a treia… și celelalte pomeni se fac mai ales pentru Treime, căci de la Dânsa avem ființa și viața… A treia zi se face (pomenirea – n.n.) pentru că luând ființa prin Treime, mutându-se, va lua cele bune”[2].

Biserica insistă foarte mult asupra trebuinței de a înmormânta trupul, adică de a-l pune în pământ, de unde el se va ridica iarăși pentru a participa împreună cu sufletul la Judecata universală sau finală a lumii. Sfântul Apostol Pavel explică taina care se petrece cu trupul pus în pământ, după asemănarea seminței care, pusă în pământ, va da naștere unei plante, care va crește și se va dezvolta ulterior:

> „Așa este și învierea morților: se seamănă (trupul) întru stricăciune, înviază întru nestricăciune. Se seamănă întru necinste, înviază întru slavă; se seamănă întru slăbiciune, înviază întru putere; se seamănă trup firesc, înviază trup duhovnicesc. Dacă este trup firesc, este și trup duhovnicesc… Omul cel dintâi este din pământ, pământesc; omul cel de-al doilea este din cer. Cum este cel pământesc, așa sunt și cei pământești; și cum este Cel ceresc, așa sunt și cei cerești. Și după cum am purtat chipul celui pământesc, să purtăm și chipul Celui ceresc” (I Corinteni 15, 42-44, 47-49).

Tocmai de aceea Biserica a respins și va respinge întotdeauna practica incinerării, întrucât și trupul are valoarea sa, el neputând fi anihilat sau distrus întrucât el va învia din nou la sfârșitul lumii, pentru a lua parte la învierea universală[3].

Ziua înmormântării corespunde acestui moment în care trupul este pus în pământ, pentru a se odihni de toate ostenelile lumii acesteia[4].

---

[2] Sf. Simeon al Tesalonicului, *Tratat II*, Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, 2003, pp. 123-124.

[3] A se vedea în acest sens Jean-Claude Larchet, *De ce Biserica Ortodoxă nu acceptă incinerarea?,* Editura Basilica, București, 2013; Pr. Prof. Dr. Nicolae D. Necula, *Atitudinea Bisericii Ortodoxe față de incinerare,* Editura Basilica, București, 2013; Pr. Conf. Dr. Lucian Petroaia, „Se poate oficia slujba Înmormântării pentru creștinii cărora li se incinerază trupul după moarte?”, în ziarul *Lumina,* 01 iul 2021, p. 11; (II) 06 iul 20121, p. 11; (III) 08 iul 2021, p. 11.

[4] A se vedea în acest sens Pr. Prof. Dr. Nicolae D. Necula, *Pomenirea celor adormiți în Domnul. Mic catechism liturgic*, Editura Basilica, București, 2021, pp. 57-62 și Pr. Conf. Dr. Lu-

b. Rânduiala înmormântării monahilor și a ierarhilor
- Scurt istoric al slujbei înmormântării monahilor

Rânduieli liturgice de înmormântare a monahilor au existat, cu siguranță, încă de la începuturile monahismului. Acestea se desfășurau într-o mare simplitate. După mărturia Patericului, pustnicul decedat era înmormântat într-o groapă săpată în pământ de un alt monah, cu sau fără ajutorul vreunui leu recunoscător, ori era așezat în peșteri naturale sau săpate în stâncă, în vreme ce se cântau sau se recitau psalmi adecvați, bineștiind că Psaltirea constituia singura *carte de rugăciuni* a primilor nevoitori în pustie[5]. Sfântul Grigorie al Nyssei (†395) ne spune că, la moartea surorii sale, Cuvioasa Macrina, s-au cântat psalmi, iar Sfântul Grigorie Teologul (†390) descrie asemănător înmormântarea fratelui său Chesarie.

Se cunoaște faptul că monahismul a avut un rol hotărâtor în dezvoltarea imnografiei și, în general, a cultului Bisericii Ortodoxe. Plecând de la cântarea psalmilor lui David, călugării iubitori de cele sfinte au inițiat noi genuri ale imnografiei: condacul și canonul. Monahismul citadin a valorificat, totodată, cultul catedralelor și al parohiilor, preluând din el rugăciunile sacerdotale, ecteniile, procesiunile și sistemul lecturilor biblice și realizând, astfel, sinteza liturgică bizantină exprimată în tipicul bisericesc adoptat, odată cu perioada isihasmului (sec. XIV), în toată lumea ortodoxă. Astfel s-au îmbogățit treptat și rânduielile de înmormântare.

Dacă în secolul al V-lea scrierile Sf. Dionisie Areopagitul descriu o singură slujbă de înmormântare a tuturor membrilor Bisericii, în care diferențierea preoților, a monahilor și a mirenilor se făcea numai prin locul unde era așezat trupul celui adormit în sfântul lăcaș[6], odată cu trecerea timpului această rânduială se diversifică. În cel mai vechi molitfelnic bizantin păstrat (*Barberini graecus 336,* sec. VIII) nu se prezintă o rânduială completă de prohodire, ci doar o ectenie și rugăciuni rostite de către preot, printre care o *Rugăciune de îngropare pentru un episcop*[7] și o *Rugăciune la monahul care a adormit*[8], ceea ce ne duce la presupunerea rezonabilă că, în cadrul unei

cian Farcașiu, „Ce trebuie să pregătească creștinii pentru săvârșirea slujbei înmormântării?", în ziarul *Lumina,* 03.iun., 2021, p. 11.

[5] A se vedea în acest sens *Patericul*, Editura Episcopiei Alba-Iuliei, Alba-Iulia, 1997.

[6] A se vedea în acest sens Sf. Dionisie Areopagitul, „Ierarhia bisericească", în *Opere complete și Scoliile Sfântului Maxim Mărturisitorul,* Editura Paideia, București, 1996, pp. 97-100.

[7] *Barberini graecus 336,* citat la Diac. Ioan I. Ică jr, *Canonul Ortodoxiei. Canonul Apostolic al primelor secole,* Editura Deisis/Stavropoleos, 2008, p. 1024.

[8] *Barberini graecus 336,* citat la Diac. Ioan I. Ică jr, *Canonul Ortodoxiei. Canonul Apostolic al primelor secole,* p. 1024.

slujbe unice, se schimba doar rugăciunea finală, în funcție de slujirea pe care o îndeplinise cel trecut în veșnicie.

Cel mai vechi manuscris păstrat care conține o slujbă completă de înmormântare (Ms. *ГВ10*) a fost redactat în comunitățile grecești din sudul Italiei în secolul al X-lea[9]. Această slujbă se săvârșea și pentru mireni, și pentru monahi, dar avea la sfârșit rugăciuni pentru diverse categorii de adormiți: episcop, preot, diacon, monah, prunc sau mirean.

În secolele următoare se conturează o rânduială aparte pentru cei adormiți din cinul monahal. Manuscrisele păstrează diverse rânduieli locale, unele mai reduse ca lungime, altele foarte extinse, destinate unei privegheri de toată noaptea la căpătâiul celui adormit, în cadrul căreia se cântau psalmi, condace, canoane, paremii și alte lecturi biblice. Această rânduială se uniformizează odată cu tipărirea cărților de cult după secolul al XVI-lea, prin care se realizează o standardizare a rânduielilor pentru cei adormiți și a altor rânduieli liturgice[10].

În prezent, în cărțile de cult ale Bisericii Ortodoxe Române, această slujbă se intitulează *Rânduiala înmormântării călugărilor și ierarhilor*[11]. Se subliniază astfel că, fiind monahi, ierarhilor adormiți li se săvârșește aceeași slujbă de înmormântare[12].

Pregătirea trupului celui adormit pentru înmormântare

Rânduiala propriu-zisă este precedată de indicațiile privind pregătirea monahului adormit. Acesta, din rațiuni de respect pentru trupul celui ce a viețuit în înfrânare, nu este spălat în întregime, ci doar cu un burete înmuiat în apă caldă este șters, în chipul crucii, la frunte, piept, mâini, picioare și genunchi. Aceeași rânduială este prevăzută și la plecarea din această lume a unui ierarh[13]. Potrivit Sfântului Simeon al Tesalonicului, această spălare amintește de apa curățitoare de la Taina Botezului[14]. Ierarhul este îmbrăcat

[9] A se vedea în acest sens Arhim. Asist. Dr. Chiril Lovin, „Care sunt rânduiala și semnificațiile slujbei de înmormântare a monahilor și ierarhilor?", în ziarul *Lumina,* 19 Oct. 2021, p. 11.

[10] Pentru istoria și evoluția slujbei înmormântării monahilor și a ierarhilor a se vedea Arhim. Asist. Dr. Chiril Lovin, „Care sunt rânduiala și semnificațiile slujbei de înmormântare a monahilor și ierarhilor?", în ziarul *Lumina,* 19 Oct. 2021, p. 11.

[11] A se vedea în acesr sens *Molitfelnic,* Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2019, pp. 343-362 și *Panihida,* Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2019, pp. 117-138.

[12] *Molitfelnic,* p. 362.

[13] *Molitfelnic,* pp. 343, 362.

[14] Sf. Simeon al Tesalonicului, *Tratat II*, p. 115.

în veșminte arhierești, i se acoperă fața cu un acoperământ (pocrovăț) și i se pune pe piept Sfânta Evanghelie[15], în vreme ce monahul este îmbrăcat în hainele călugărești, i se acoperă fața cu camilafca și este în întregime înfășurat în mantie, ale cărei margini se taie și cu ele se leagă trupul celui adormit în chipul crucii[16]. Aceasta amintește de înmormântarea Mântuitorului Iisus Hristos, la care trupul I-a fost „înfășurat în giulgiu curat de in" (Matei 27, 59) și fața I-a fost acoperită cu o „mahramă" (Ioan 20, 7)[17]. De asemenea, Dreptul Lazăr fusese îngropat „legat la picioare și la mâini cu fâșii de pânză și fața lui era înfășurată cu mahramă" (Ioan 11, 44).

În vechime, monahii adormiți nu erau așezați în sicriu, ci doar pe o rogojină, cu care erau puși pe o năsălie (targă cu mânere și picioare), arătând sărăcia de bunăvoie până la sfârșit. Tradiția athonită precizează că, de va fi fost hirotonit preot (adică ieromonah), la ținuta amintită mai sus nu i se adaugă decât un epitrahil. Totuși, în alte părți ale Ortodoxiei, există obiceiul ca ieromonahii adormiți să fie îmbrăcați în toate veșmintele preoțești și să li se pună pe piept Sfânta Evanghelie[18].

Slujba de la chilie

După pregătirea celui adormit, se aprind lumânări, se aduce cădelnița (sau cățuia) cu cărbuni aprinși și tămâie, iar un ieromonah purtând epitrahil săvârșește prima rânduială după adormire, anume *Trisaghionul* (numit și *Panihida mică* sau *Parastasul mic,* sau *Litia pentru morți*), care constă din: Binecuvântarea mică (*Binecuvântat este Dumnezeul nostru...), Sfinte Dumnezeule..., Preasfântă Treime..., Tatăl nostru...,* patru tropare *(Cu duhurile drepților..., Întru odihna Ta Doamne…, Slavă… Tu ești Dumnezeu…, Și acum… Una curată și preanevinovată Fecioară),* ectenia întreită special pentru cei adormiți și rugăciunea *Dumnezeul duhurilor...,* Otpustul și *Veșnica pomenire...*[19]. Nota existentă la finalul slujbei îl citează pe Sfântul Simeon al Tesalonicului (†1429), care scrie: „Se aduce tămâie lui Dumnezeu spre arătarea cucerniciei și a dreptei credințe (a celui adormit), care este ca o mireasmă curată și plăcută"[20]. Apoi îl duc în biserică, purtând făclii (lumânări aprinse)

[15] *Molitfelnic,* p. 362.
[16] *Molitfelnic,* pp. 343-344.
[17] A se vedea în acest sens Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, *Liturgica Specială*, p. 372.
[18] A se vedea în acest sens Arhim. Asist. Dr. Chiril Lovin, „Care sunt rânduiala și semnificațiile slujbei de înmormântare a monahilor și ierarhilor?", în ziarul *Lumina,* 19 Oct. 2021, p. 11.
[19] *Molitfelnic,* p. 344.
[20] A se vedea în acest sens *Molitfelnic,* p. 362 și Sf. Simeon al Tesalonicului, *Tratat II*, p. 121.

„spre închipuirea luminii celei dumnezeiești”[21] a harului Duhului Sfânt, care a strălucit în viața sa de nevoință. După o veche tradiție, consemnată în scrierile areopagitice (sec. V), mirenii adormiți erau așezați în pronaos, monahii în naos iar clericii în altar. Ulterior, obiceiul a fost ca monahii simpli să fie așezați în pronaos, iar cei hirotoniți să fie așezați în mijlocul naosului[22].

Priveghiul

Până la momentul săvârșirii prohodirii, lângă trupul monahului adormit se citește necontenit Psaltirea de către monahii și frații mănăstirii. Dacă un preot sau ierarh dorește să se roage pentru cel adormit, poate săvârși Trisaghionul (Litia mică pentru cei adormiți) și poate adăuga citirea unor Evanghelii (dintre cele numite „stâlpi”). La ieromonahii sau ierarhii adormiți preoții citesc Evanghelia (fie pericope, fie citirea cursivă din Noul Testament, pe rând, a celor patru Evanghelii), intercalată de ectenii[23].

Rânduiala slujbei Înmormântării monahilor și a ierarhilor și semnificația ei mistico-simbolică

Slujba Înmormântării monahilor și a ierarhilor se desfășoară, în condiții normale, în biserică, după săvârșirea Sfintei Liturghii. Ea începe cu Binecuvântarea mică, urmată de citirea Psalmului 90. După Sfântul Chiril al Alexandriei, prin acest psalm Dumnezeu „făgăduiește celor ce-L iubesc pe El viața din veacul viitor, cea fericită, atotneobosită, neprihănită și prelungită în veacuri nesfârșite”[24]. Urmează cântarea *Aliluia,* considerată de Sfinții Părinți ca fiind o vestire a celei de a doua veniri a Domnului, cântare însoțită de versete din psalmi și urmată de Troparele: *Cel ce prin adâncul înțelepciunii... Slavă… Și acum … Pe Tine zid și liman te avem și rugătoare bineprimită către Dumnezeu.…* În aceste tropare se face mijlocire înaintea lui Dumnezeu pentru sufletul celui adormit. Urmează mai apoi cântarea (sau citirea) Psalmului 118 în două stări. După Sfântul Atanasie cel Mare, acest psalm descrie „viețuirea sfinților, luptele lor, necazurile, primejdiile și înfruntările demonilor (...), iar, după osteneli, cununile și răsplătirile”[25]. După a doua stare se

[21] *Molitfelnic*, „Învățătură cum să se înmormânteze arhiereii”, pp. 116-117.
[22] A se vedea în acest sens și Sf. Simeon al Tesalonicului, *Tratat II*, p. 121.
[23] A se vedea în acest sens Arhim. Asist. Dr. Chiril Lovin, „Care sunt rânduiala și semnificațiile slujbei de înmormântare a monahilor și ierarhilor?”, p. 11.
[24] Sf. Chiril al Alexandriei, citat la Arhim. Asist. Dr. Chiril Lovin, „Care sunt rânduiala și semnificațiile slujbei de înmormântare a monahilor și ierarhilor? (II)”, în ziarul *Lumina,* 25 Oct. 2021, p. 11.
[25] Sf. Atanasie cel Mare, citat la Arhim. Asist. Dr. Chiril Lovin, „Care sunt rânduiala și sem-

cântă Binecuvântările celor adormiți, se rostește Ectenie și se cântă Sedelnele: *Odihnește, Mântuitorule, cu drepții pe robul Tău...,* aceasta find la fel o rugăciune de mijlocire pentru cel adormit. Apoi se rostește Psalmul 50, rugăciunea de pocăință și de iertare a păcatelor, înălțată lui Dumnezeu de Biserică spre iertarea celui trecut în veșnicie. Specifică înmormântării monahilor este cântarea celor opt Antifoane de la cele 8 glasuri ale Octoihului, urmate de Stihiri pe cele opt glasuri. Antifoanele, alcătuite de Sfinții frați Teodor Studitul (†826) și Iosif al Tesalonicului (†832), parafrazează versete din Psalmii 119-133, numiți „ai treptelor", interpretați în sensul treptelor vieții duhovnicești, potrivit asceticii și misticii ortodoxe. Aceste Antifoane sunt cântate în întregime la Utreniile duminicilor, din Octoih, cu diferența că la înmormântarea monahilor se cântă doar primul rând de Antifoane ale fiecărui glas[26]. Acestea sunt urmate de patru Stihiri funebre ale fiecărui glas, preluate de asemenea din Octoih, dar de la Utreniile sâmbetelor, unde se găsesc la Stihoavna Laudelor. Ele sunt alcătuite de Sfântul Teofan Graptul, Episcopul Niceei (†circa 850). În conținutul acestor stihiri sunt cuprinse mijlociri pentru sufletul celui adromit, care pleacă pe calea veșniciei și pentru odihna lui în lumina și bucuria Împărăției lui Dumnezeu:

> „Ție Mântuitorule ne rugăm: Învrednicește de împărătșirea Ta cea dulce pe acesta ce s-a mutat, și-l sălășluiește în corturile drepților, în sălașurile Sfinților Tăi și în cămările cerești, trecându-I cu îndurarea Ta greșelile și dându-I odihnă"[27]. În alte stihiri se cere de la Dumnezeu sălășluirea celui adormit: „... întru lumină, împreună cu cetele Îngerilor Tăi, trecându-i cu vederea fărădelegile prin milostivirea Ta, și dându-i lui odihnă[28]. Sau, în acelși sens se cere pentru cel adormit „... să dobândească preadulcea împărtășire de bunătățile cel făgăduite de Tine, Mântuitorule, cele mai presus de cele văzute, pe care ochiul nu le-a văzut, urechea nu le-a auzit și la inima omului nu s-au suit" și

nificațiile slujbei de înmormântare a monahilor și ierarhilor?" (II), p. 11.

[26] A se vedea în acest sens Arhim. Asist. Dr. Chiril Lovin, „Care sunt rânduiala și semnificațiile slujbei de înmormântare a monahilor și ierarhilor? (II)", p. 11.

[27] *Molitfelnic*, „Rânduiala înmormântării călugărilor", Antifonul întâi, glasul 1, stihirile lui Teofan, glasul 1, stihira 1, p. 346.

[28] *Molitfelnic*, „Rânduiala înmormântării călugărilor", Antifonul întâi, glasul 1, stihirile lui Teofan, glasul 1, stihira 2, p. 346.

„să-l odihnească întru desfătare, unde este locașul tuturor celor ce se veselesc”[29], „ca să slăvească Dumnezeirea Ta”[30].

Cerem de asemennea, ca monahul adormit să fie sălășluit

„… în loc cu verdeață, la apele odihnei Tale celei curate și dumnezeiești, întru doritele sânuri ale strămoșului Avraam, unde se vede limpede lumina Ta și se revarsă izvoarele bunătății Tale, unde cetele drepților sălășluiesc, veselindu-se de bunătatea Ta …”[31], „… în pământul celor vii, în locașurile cele iubite și dorite, dăruindu-i moștenirea cea pururea fiitoare”[32], „întru nădejdea învierii”[33]. Rugăciunea pentru cel adormit continuă cerând pentru acesta „… să se lumineze cu arătarea strălucirii Tale celei nematerialnice, săltând cu Îngerii împrejurul Tău”[34], „în latura aleșilor Tăi, în locul ușurării, în casa slavei Tale, în desfătarea Raiului, în cămara fecioaelor”[35], „în latura celor vii... unde râurile desfătării se revarsă, unde izvorăsc izvoarele vieții celei veșnice”[36], „la apele odihnei, întru strălucirea Sfinților… unde este glasul bucuriei și al laudei”[37], „unde este dănțuirea cea neîncetată… unde sunt luminile cele veșnice și dulcele glas al celor ce prăznuiesc…”[38].

---

[29] *Molitfelnic*, „Rânduiala înmormântării călugărilor”, Antifonul al 3-lea, glasul al 3-lea, la Și acum…, p. 349.

[30] *Molitfelnic*, „Rânduiala înmormântării călugărilor”, Antifonul al 3-lea, glasul al 3-lea, stihira 1, p. 348.

[31] *Molitfelnic*, „Rânduiala înmormântării călugărilor”, Antifonul al 5-lea, glasul al 5-lea, stihira 1, p. 351.

[32] *Molitfelnic*, „Rânduiala înmormântării călugărilor”, Antifonul al 6-lea, glasul al 6-lea, stihira 1, p. 353.

[33] *Molitfelnic*, „Rânduiala înmormântării călugărilor”, Antifonul al 6-lea, glasul al 6-lea, stihira 2, p. 353.

[34] *Molitfelnic*, „Rânduiala înmormântării călugărilor”, Antifonul al 7-lea, glasul al 7-lea, stihira 2, p. 355.

[35] *Molitfelnic*, „Rânduiala înmormântării călugărilor”, Antifonul al 7-lea, glasul al 7-lea, stihira 3, p. 355.

[36] *Molitfelnic*, „Rânduiala înmormântării călugărilor”, Antifonul al 8-lea, glasul al 8-lea, stihira 2, p. 356.

[37] *Molitfelnic*, „Rânduiala înmormântării călugărilor”, Antifonul al 8-lea, glasul al 8-lea, la Slavă…, p. 356.

[38] *Molitfelnic*, „Rânduiala înmormântării călugărilor”, Antifonul al 8-lea, glasul al 8-lea, la Și acum…, p. 356.

Toate aceste exprimări poetice, departe de a fi simple metafore, exprimă realitățile cerești în care nădăjduim să se așeze și să se odihnească monahul plecat către veșnicie. Într-o altă stihiră este subliniată nădejdea în care Biserica stă pentru monahul cel adormit, așteptând sălășluirea lui în bunătățile cerești, pentru faptul că acesta *„Te-a mărturisit cu dreaptă credință”*[39]. Sau într-o altă stihiră ne rugăm în același sens: *„Arată moștenitor împărăției Tale pe acesta, care în credință s-a mutat la Tine, și-l învrednicește de frumusețea Ta cea preadulce, Iubitorule de oameni”*[40]. Prima sthiră de la glasul al 4-lea cuprinde o meditație privitoare la taina ce se întâmplă cu cel plecat din lumea acesta pe cărările veșniciei, sufletul acestuia despărțindu-se de trupul său: *„Cu adevărat înfricoșătoare este taina morții: Cum sufletul cu anevoie se desparte de trup? Cum, cu voință dumnezeiască, legătura cea firească se desface din încheieturi și din alcătuire?”*[41]. După cântarea acestor stihiri urmează cântarea Condacului *„Cu sfinții odihnește, Hristoase, sufletul adormitului robului Tău...”*, precum și rostirea a două Icoase și repetarea Condacului, după care se cântă Fericirile (Matei 5, 3-12) însoțite de stihiri. Stihirile Fericirilor scot în evidență calitățile sufletești ale celui adormit (pustnicia, slujirea dreptei credințe, cuviința, nădejdea și dragostea), fapt care ne dă puterea nădejdii că sufletul său pleacă către odihna cea neîmpuținată din Împărăția lui Dumnezeu:

> „Pe cel ce întru pustnicie ți-a slujit Ție, Hristoase, și dreptei credințe pe pământ, preamărește-l, Mântuitorule, în ceruri”[42]; „Pe acesta care întru credință și întru nădejde, prin cuviință dumnezeiască și cu dragoste, a viețuit pe pământ, preamărește-l, Mântuitorule, în ceruri”[43]; „Pe cel ce a lăsat lumea, și în viață cinstită a viețuit cu dreaptă credință, preamărește-l, Mântuitorule, în ceruri”[44].

[39] *Molitfelnic*, „Rânduiala înmormântării călugărilor”, Antifonul întâi, glasul 1, stihirile lui Teofan, glasul 1, la Și acum…, p. 346.
[40] *Molitfelnic*, „Rânduiala înmormântării călugărilor”, Antifonul al 2-lea, glasul al 2-lea, stihira 2, p. 347.
[41] *Molitfelnic*, „Rânduiala înmormântării călugărilor”, Antifonul al 4-lea, glasul al 4-lea, stihira 1, p. 350.
[42] *Molitfelnic*, „Rânduiala înmormântării călugărilor”, la Fericiri, stihira 3, p. 357.
[43] *Molitfelnic*, „Rânduiala înmormântării călugărilor”, la Fericiri, stihira 4, p. 358.
[44] *Molitfelnic*, „Rânduiala înmormântării călugărilor”, la Fericiri, stihira 6, p. 358.

Se citesc apoi Apostolul (I Tesaloniceni 4, 13-18) și Evanghelia (Ioan 5, 24-31) de la Înmormântarea mirenilor[45]. Sfântul Simeon al Tesalonicului remarcă faptul că textul Apostolului ne întărește în „nădejdea învierii, deoarece Apostolul nu-i numește pe credincioși morți, ci adormiți, ca unii ce vor învia", iar preotul care citește pericopa evanghelică simbolizează pe „îngerul lui Dumnezeu care vestește învierea noastră"[46]. Potrivit tradiției generalizate în Biserica Ortodoxă Română, la finalul slujbelor funebre se rostesc cele trei rugăciuni de iertare sau dezlegare, prin care se manifestă puterea încredințată de Domnul Hristos slujitorilor Bisericii ca „oricâte vor lega și vor dezlega pe pământ să fie legate și dezlegate și în ceruri" (cf. Matei 16, 19; 18, 18). În final se dă celui decedat *sărutarea cea mai de pe urmă*, însoțită de cântarea unor Stihiri adecvate[47]. În practică, după acest moment se rostește predica sau necrologul. Slujba din biserică se încheie cu Otpustul (Apolisul), la care sunt invocați, alături de Maica Domnului, Sfinții Apostoli și Cuvioși, deoarece viața monahală este apostolică (cf. Fapte 2, 42-44; 4, 32) și ascetică. În acest moment se cântă *Veșnica pomenire…*, prin care cerem ca Dumnezeu să-l pomenească pe cel adormit în Împărăția Sa cea cerească[48]. Clătinarea sau legănarea colivei în acest timp înseamnă înălțarea către Dumnezeu a jertfei aduse de noi (cf. Ieșire 29, 26; Levitic 23, 20) pentru iertarea celui mutat din viața aceasta.

Slujba la mormânt

De la biserică la cimitir se cântă Idiomelele pe opt glasuri, alcătuite de Sfântul Ioan Damaschin (†749) și cântarea *Sfinte Dumnezeule...* și se fac trei opriri cu ectenii până se ajunge la mormânt. La mormânt se pune peste cel adormit pământ. Prin aceasta se arată că trupul omului „pământ este și în pământ se va întoarce" (Facere 3, 19). De asemenea, preotul toarnă peste trupul adormitului untdelemn în chipul crucii[49]. În vreme ce este astupată groapa cu pământ, se cântă 3 tropare: *„Pământu-le deschide-te și primește pe cel plăsmuit din tine mai înainte cu mâna lui Dumnezeu; care acum iarăși se întoarce la tine, cel ce l-ai născut …"*[50]. În cel de-al treilea tropar, cel

[45] A se vedea în acest sens *Molitfelnicul,* „Rânduiala înmormântării călugărilor", pp. 344-358.
[46] Sf. Simeon al Tesalonicului, citat la Arhim. Asist. Dr. Chiril Lovin, „Care sunt rânduiala și semnificațiile slujbei de înmormântare a monahilor și ierarhilor? (II)", p. 11.
[47] A se vedea în acest sens *Molitfelnicul,* „Rânduiala înmormântării călugărilor", pp. 359-360.
[48] A se vedea în acest sens *Molitfelnicul,* „Rânduiala înmormântării călugărilor", p. 361.
[49] A se vedea în acest sens *Molitfelnicul,* pp. 361-362.
[50] *Molitfelnicul,* „Rânduiala înmormântării călugărilor", pp. 361-362.

adromit roagă comunitatea fraților rămași să-l pomenească în rugăciuni: *„Frații mei cei sufletești și împreună-nevoitori, să nu mă uitați pe mine când vă rugați către Domnul; ci, văzând mormântul meu, aduceți-vă aminte de dragostea mea, și rugați pe Hristos ca să așeze sufletul meu cu drepții”*[51]. Toți cei prezenți fac 12 închinăciuni pentru cel adormit[52]. Sfântul Simeon al Tesalonicului explică acest obicei ca fiind o rugăciune pentru iertarea păcatelor săvârșite de cel adormit în viață, „care a fost de douăsprezece ceasuri în zi și de douăsprezece ceasuri în noapte”[53].

Monahul sau ierarhul adormit în Domnul este pomenit la Sfânta Liturghie vreme de 40 de zile, deoarece, după tâlcuirea Sfântului Simeon al tesalonicului, „nimic nu este mai folositor pentru veselia, luminarea și unirea cu Dumnezeu (a celui adormit) decât Însuși Dumnezeiescul Sânge care se varsă pentru noi și Dumnezeiescul Trup care se jertfește pentru noi”[54]. În acest răstimp se săvârșește zilnic Trisaghionul (Litia mică pentru cei adormiți), iar în ziua a patruzecea după adormire se săvârșește Parastasul.

c. Rânduiala înmormântării preoților și a diaconilor de mir

- Scurt istoric al slujbei înmormântării clericilor

Slujba înmormântării clericilor (preoților de mir) apre la Constantinopol în sec. al XIV-lea. Se pare că ea este alcătuită de Patriarhul Ecumenic Filotei Kokionos, cunoscut fiind rolul său în dezvoltarea creației liturgice bizantine. Rânduiala înmormântării preoților a fost introdusă de la Constantinopol și în Biserica Rusiei, de către Mitropolitul Ciprian, un fost discipol al Patriarhului Filotei. Rânduiala înmormântării clericilor nu este unitară în toate Bisericeile Ortodoxe Autocefale, prezentând unele deosebiri locale[55]. Această slujbă nu a fost însă uniformă peste tot de la începuturi, având deosebiri locale. În unele variante ale acestei rânduieli se citeau, de exemplu, șapte, opt sau nouă Evanghelii, în altele, 14 sau 15 Evanghelii, dintre care ultima, cea citită la groapă, era de obicei a învierii lui Lazăr[56].

---

[51] *Molitfelnicul,* „Rânduiala înmormântării călugărilor”, p. 362.
[52] A se vedea în acest sens *Molitfelnicul,* „Rânduiala înmormântării călugărilor”, p. 362.
[53] Sf. Simeon al Tesalonicului, *Tratat II*, pp. 121-122.
[53] A se vedea în acest sens *Molitfelnicul,* „Rânduiala înmormântării călugărilor”, p. 361.
[54] Sf. Simeon al Tesalonicului, citat la Arhim. Asist. Dr. Chiril Lovin, „Care sunt rânduiala și semnificațiile slujbei de înmormântare a monahilor și ierarhilor? (II)”, p. 11.
[55] Pr. Prof. Dr. Ene Branișteș, *Liturgica Specială*, p. 372.
[56] Pentru amănunte asupra variaților tipiconale în cadrul slujbelor de înmormântare a se vedea la Alexis Kniazeff, „La mort du pretre d après le „Trebnik” slave”, în vol. *La maladie*

Pregătirea trupului clericului pentru prohodire și înmormântare

Rânduiala înmormântării clericilor de mir (preoți și diaconi) se deosebește de cea a mirenilor, întâi de toate prin aceea că trupurile sfinților slujitori nu sunt spălate după adormire ca și cele ale credincioșilor, pentru că ele au fost vase alese ale harului lui Dumnezeu, de aceea nimeni nu trebuie să le vadă goliciunea trupească. Trupurile lor sunt doar șterse de către trei preoți, cu un burete înmuiat în untdelemn sau cu o bucată de pânză îmbibată în apă curată, la frunte, la ochi, la buze, la piept, la genunchi, la picioare și la mâini, exact ca și ungerea de la Sfântul Botez, adică la cele cinci simțuri[57].

Pe lângă haina preoțească obișnuită, clericii adormiți sunt îmbrăcați și în veșmintele specific treptei din care au făcut parte, după care sunt așezați în sicriu, fața acestora fiind acoperită cu un procovăț nesfințit. Pe pieptul slujitorilor trecuți în veșnicie, în semn de deosebită cinste se așează Sfânta Evaghelie, al cărui cuvânt l-au propovăduit în toată activitatea lor pastorală, iar în mâna dreaptă li se așează Sfânta Cruce[58].

Slujbele de priveghere

După ce se slujește Panihida obișnuită, preotul sau diaconul este dus spre a fi pus în biserică, fiind aici așezat în naos sau partea principală a bisericii, în fața Sfântului Altar, de care este legată slujirea preoțească, unde va rămâne depus până în ziua înmormântării. Această așezare a trupului adormit în biserică arată că cel plecat din lumea acesta aparține Bisericii, ca trup al lui Hristos, al cărei mădular este[59].

În vechine, sfinții slujitori adormiți erau depuși în Sfântul Altar, locul slujirii lor în Biserică, dar din motive practice, pentru ca toți enoriașii care doresc să treacă pe la căpătâiul său pentru a-și lua cel din urmă rămas bun să o poată face, întrucât în Sfântul Altar nu poate intra oricine, aceștia au fost puși în mijlocul bisericii, în naos. Sicriul clericului adormit va fi înconjurat de făclii sau de lumânări aprinse, acestea închipuind Lumina cea dumnezeiască și veșnică a slavei cerești[60].

---

et la mort du chretien dans la Liturgie, pp. 155-192.

[57] *Panihida,* „Rânduiala înmormântării preoților și a diaconilor de mir", Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2016, p. 69.

[58] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării preoților și a diaconilor de mir", p. 297 și *Panihida,* „Rânduiala înmormântării preoților și a diaconilor de mir", p. 69.

[59] Pr. Filoteu Faros, *Moartea și doliul. O teologie a nădejdii,* ed. 2012, p. 149.

[60] Sf. Simeon al Tesalonicului, *Tratat II*, p. 115.

Trupul clericului adormit este pus de obicei în biserica parohei unde el a slujit, unde cei îndureraţi de plecarea lui simt că se află în duh de comuniune cu păstorul sufletesc adormit, înconjurându-l cu dragostea lor, ei constituind de fapt familia lărgită a preotului.

În toate cele trei seri de priveghere se face obișnuita Panihidă sau Priveghiul, în cadrul căreia se citesc stâlpii din Sfânta Evanghelie, în restul timpului citindu-se de către preoţi din Sfintele Evanghelii, iar de către mireni din Psaltire, așa încât să se facă rugăciune neîncetată lângă trupul celui adormit[61].

Rânduiala slujbei înmormântării preoţilor și a diaconilor de mir și semnificaţia ei simbolică

Slujba înmormântării clericilor, se face în a treia zi de la adormire, aceasta fiind mult mai lungă și mai solemnă decât cea a mirenilor, ca pentru unii care au fost purtători de Har dumnezeiesc, săvârșitori ai Sfintelor Taine, a Laudelor și ierugiilor bisericești, deci cei prin care se sfințește viața credincioșilor Bisericii. Sujba înmormântării clericilor este formată din mai multe cântări, rugăciuni și citiri, mai lungi și mai impresioanante decât cele de la înmormântarea mirenilor. Această slujbă a înmormântării are mai mult forma unei Utrenii speciale.

În cadrul slujbei se citesc 5 Apostole, 5 Evanghelii și 5 rugăciuni speciale. Textele din Apostol se referă la căderea în păcat prin neascultarea protopărinţilor și la înstăpânirea prin aceasta a morţii în întreg neamul omenesc, dar și despre Răscumpărarea noastră prin ascultarea și jertfa Mântuitorului Iisus Hristos (Romani 5, 12-21); la nădejdea pe care trebuie să o avem faţă de cei plecaţi dintre noi, în credinţa în Iisus Hristos (I Tesaloniceni 4, 13-17); la Învierea lui Hristos, ca temei al credinţei noastre în învierea morţilor (I Corinteni 15, 1-11); la moartea noastră faţă de păcat și la viaţa cea nouă pe care am dobândit-o prin credinţa în Iisus Hristos (Romani 6, 9-11) dar și la faptul că „și dacă trăim, și dacă murim, suntem ai Domnului. Căci pentru aceasta a murit și a înviat Hristos, ca să stăpânească și peste cei morţi și peste cei vii" (Romani 14, 6-9).

De asemenea, textele din Sfintele Evanghleii se referă la cuvintele Mântuitorului în care El se arată pe sine ca fiind „învierea și viaţa" pentru cei adormiţi; la criteriul judecăţii din ziua cea de apoi, potrivit căruia „Cel ce ascultă cuvântul Meu și crede în Cel ce M-a trimis pe Mine are viaţă veșnică și la judecată nu va veni, ci s-a mutat din moarte la viaţă" (Ioan 5, 24-30; 5,

[61] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării preoţilor și a diaconilor de mir", p. 297.

17-24; Ioan 6, 40-44); căci „aceasta este voia Celui Care M-a trimis ca, din toți pe care Mi i-ai dat Mie, să nu pierd pe niciunul, ci să-i înviez pe ei în ziua cea de apoi" (Ioan 6, 35-39); și de asemenea la împărtășirea cu Trupul și Sângele Domnului ca temei al vieții celei veșnice, pentru că, după cuvântul Evangheliei „... Cel ce mănâncă trupul Meu și bea sângele Meu are viață veșnică și Eu îl voi învia în ziua cea de apoi" (Ioan 6, 48-54).

Rugăciunile pentru clericul adormit mijlocesc de la Hristos odihnă în locașurile cerești și răsplata ostenelilor lui pământești pentru vestirea Evangheliei:

> „primește sufletul robului Tău, și-l odihnește pe dânsul în sânurile lui Avraam, ale lui Isaac și ale lui Iacov. Și-i dă lui cununa dreptății Tale, parte cu cei mântuiți, în mărirea aleșilor Tăi, ca să ia multă plată în locașurile Sfinților Tăi pentru cele ce s-a ostenit în lumea aceasta, pentru numele Tău..."[62]. „... Și precum l-ai pus pe dânsul pe pământ slujitor în Biserică, așa îl arată și în altarul Tău cel ceresc, Doamne. De vreme ce l-ai împodobit pe acesta între oameni cu vrednicie duhovnicească, primește-l neosândit și în mărirea Ta cea hărăzită îngerilor; Tu ai preamărit viața lui pe pământ, și ieșirea vieții lui fă-o ca o intrare între drepții Tăi cei sfinți și numără sufletul lui cu toți cei care din veac au bineplăcut Ție"[63]; „... Cel ce cunoști lucrarea fratelui și împreună-slujitorului nostru,... care acum s-a mutat la Tine și ști slujirea Lui în sfântul Tău locaș, Cel ce ai binevoit a-l învrednci pe el să-Ti aducă rugăciuni și tămâieri Preasfântului Tău nume, dăruiește-i lui, Bunule, iertare greșelilor și sălășluire în loc luminat, în latura celor vii, în corturile drepților Tăi cu toți Sfinții Tăi, iertându-i păcatele și învrednicindu-l de strălucirea și de bunătatea Ta"[64].

[62] *Molitfelnic*, „Rânduiala înmormântării preoților și a diaconilor de mir", Rugaciunea întâia, p. 301.
[63] *Molitfelnic*, „Rânduiala înmormântării preoților și a diaconilor de mir", Rugăciunea a doua, p. 305.
[64] *Molitfelnic*, „Rânduiala înmormântării preoților și a diaconilor de mir", Rugăciunea a patra, p. 313.

Pe de altă parte, aceste rugăciuni mijlocesc de la Hristos milă și alinare pentru cei rămași în viață din familia extinsă sau restrânsă a clericului adormit:

> „… Cel ce ești bucuria celor întristați și mângâierea celor ce plâng și sprijinitor al tuturor celor slabi de inimă, mângâie cu milostivirea Ta pe cei cuprinși de plângere pentru fratele nostru… cel adormit; vindecă toată durerea care este pusă acum în inima lor…”[65]; „… fii mângâiere celor ce-l plâng, luminează întunericul mâhnirii lor cu lumina Ta cea înțelegătoare …”[66].

Citirile din psalmi în cadrul slujbei (Ps. 90, 118, 22, 23 și 83) descriu bucuria și odihna fericită din Împărăția lui Dumnezeu, calitățile pe care trebuie să le dobândească cei ce doresc să să sălășluiască în acest loc al fericirii și dorul inimii omului după Împărăția lui Dumnezeu.

Imnele care alcătuiesc slujba înmormântării clericilor au în vedere comuniunea celui adormit cu cei rămași în viața pământească precum și comuniunea celor rămași aici cu cel plecat pe cărările veșniciei, care îmbracă forma rugăciunilor de mijlocire pentru odihna sufletului acestuia în bucuria Cereștii Împărății. Astfel, o mare parte a imnelor din slujba înmormântării clericilor sunt alcătuite sub forma unui dialog între cel adormit și cei care-l prohodesc, cerându-le acestora mijlocirea și rugăciunea pentru sufletul său. O primă rugăciune se adresează confraților slujitori la Sfântul Altar:

> „Frații mei cei iubiți, nu mă uitați pe mine când lăudați pe Domnul, ci vă aduceți aminte de dorul și de dragostea mea. Aduceți-vă aminte și de frăție, și rugați pe Dumnezeu să mă odihnească pe mine cu drepții”[67].

Apoi, cel adormit se adresează prin glasul imnelor liturgice și comunității credincioșilor pe care a slujit-o:

---

[65] *Molitfelnic*, „Rânduiala înmormântării preoților și a diaconilor de mir”, Rugăciunea a treia, p. 309.

[66] *Molitfelnic*, „Rânduiala înmormântării preoților și a diaconilor de mir”, Rugăciunea a cincea, pp. 317-318.

[67] *Molitfelnic*, „Rânduiala înmormântării preoților și a diaconilor de mir”, „Troparele”, p. 311.

„… aduceți-vă aminte de mine, cel ce eram cândva cunoscut de voi; că de multe ori am intrat împreună în casa lui Dumnezeu…”[68]; „Iată acum mă vedeți zăcând și mai mult nu voi mai sta înintea voastră; iată limba a amuțit, iată buzele stau nemișcate. Rămâneți sănătoși, prietenilor și fiilor; mântuiți-vă, fraților; mântuiț-vă, cunoscuților, căci eu în calea mea merg…”[69]; „… veniți, întovărășiți-mă și dați gropii acest lut al meu, iar pe Hristos, Care va judeca smeritul meu suflet, cu lacrimi rugați-l să mă izbăvească de focul cel nestins”[70]; „Liniștiți-vă acum, liniștiți-vă, pentru cel mort; liniștiți-vă încetând tânguirea; priviți taina cea mare, căci ceasul este înfricoșător; tăceți, ca să plece cu pace sufletul, că în mare nevoie se află, și cu multă frică se roagă lui Dumnezeu…”[71]

Aceste mijlociri ale celui adormit către cei rămași în viață au în vedere puterea lucrătoare a dragostei, care merge și dincolo de mormânt: *„… dragostea cea adevărată niciodată nu moare; pentru aceea rog pe toți cunoscuții și prietenii mei, faceți pomenire pentru mine, ca în ziua judecății să aflu milă la judecata cea înfricoșătoare”*[72]. Pe de altă parte, dialogul clericului adormit cu cei rămași în viață are în vedere încredințarea acestora despre odihna veșnică în care acesta va fi așezat:

„Astăzi mă despart de neamul meu și alerg la Tine, Cel ce singur ești fără de păcat; în corturile drepților cu aleșii Tăi mă odihnește”[73]; „Acum m-am odihnit și am aflat ușurare multă, căci m-am mutat din stricăciune și m-am dus la viață… Acum am ales pe Fecioara, Maica lui Dumnezeu …”[74].

---

[68] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării preoților și a diaconilor de mir”, Icosul 2, p. 323.
[69] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării preoților și a diaconilor de mir”, Icosul 8, p. 324.
[70] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării preoților și a diaconilor de mir”, Stihirile Sfântului Ioan Damaschin, glasul al 2-lea, stihira 3, p. 333.
[71] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării preoților și a diaconilor de mir”, Icosul 20, p. 326.
[72] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării preoților și a diaconilor de mir”, Stihirile Sfântului Ioan Damaschin, glasul al 3-lea, stihira 2, p. 334.
[73] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării preoților și a diaconilor de mir”, Sedealna, p. 301.
[74] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării preoților și a diaconilor de mir”, Luminânda, la Slavă… Și acum…, p. 330.

În alte imne din această slujbă, credincioșii mijlocesc lui Dumnezeu odihnă pentru sufletul slujitorului adormit:

> „Viețuind întru dreapta credință și înfrumusețat fiind preotul tău, Hristoase, jertfitorul și slujitorul dumnezeieștilor Taine, cu dumnezeiasca Ta poruncă s-a mutat din tulburările cele lumești. Pe acesta, ca pe un preot al tău, Mântuitorule, primindu-l, mântuiește-l; și pe acesta, pe care l-ai luat cu porunca Ta, odihnește-l cu drepții pentru mare mila Ta”[75].

Slujba înmormântării clericilor se săvârșește de regulă de către un sobor de preoți, la sfârșitul slujbei făcându-se înconjurarea bisericii unde acesta a slujit și unde i s-a făcut și slujba înmormântării. Această înconjurare se asemănă foarte mult cu aceea de la Hirotonie, cu diferența că la Hirotonie a fost înconjurată Sfânta Masă, iar acum locașul bisericii, în exteriorul său. Ea este într-un fel încredințarea enoriașilor despre slujirea preotului sau diaconului trecut în veșnicie, a nunții sale mistice cu Hristos și cu Biserica Sa, împlinită până la capăt și pecetluită cu prețul vieții slujitorului lui Dumnezeu.

Înmormântarea trupului clericului adormit

Pentru preoți și diaconii s-a păstrat privilegiul de a fi înmormântați aproape de biserică, de obiciei lângă zidul Sfântului Altar[76]. Această așezare a trupului clericului se face lângă peretele Sfântului Altar din același considerent, că prin actul Hirotoniei ei au fost cununați cu Hristos ca Mire și cu Biserica, ca mireasă a Sa și că toată viața lor s-au pus în slujba lui Hristos și a Bisericii sale, printr-o slujire împlinită în iubire față de Dumnezeu și în împlinirea poruncilor Sale[77].

---

[75] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării preoților și a diaconilor de mir”, la Laude, stihira 3, p. 331.

[76] Sf. Simeon al Tesalonicului, *Tratat II,* p. 117.

[77] Pentru rânduiala și semnificația mistico-simbolică a slujbei înmormântarii preoților și a diaconilor de mir am reprodus materialul meu, Pr. Conf. Dr. Lucian Farcașiu, „Care este rânduiala înmormântării preoților și a diaconilor de mir? (I și II), publicat în ziarul *Lumina,* 9.mar.2021 și 11.mar.2021, p. 11.

d. O teologie a nădejdii. Semnificația mistico-simbolică a slujbei înmormântării mirenilor adulți

- Scurt istoric al slujbei înmormântării mirenilor

Slujba de azi a înmormântării mirenilor a apărut în Biserica din Constantinopol în cursul secolului XIV[78].

- Rânduiala slujbei de înmormântare a mirenilor și semnificația ei mistico-simbolică

Slujba de înmormântare sintetizează astfel învățătura Bisericii despre moarte și doliu și o redă într-un mod care reprezintă o punte de legătură între modul patristic și cel laic de exprimare[79]. Ea creează o atmosferă de emoție frățească deosebită, stăpânită de nădejdea revederii după Învierea cea de obște[80].

Cel adormit este dus de la casa sa sau de la capela funerară în locașul bisericii, cântându-se pe drum imnul trisaghion solemn *Sfinte Dumnezeule…* pe o melodie funebră. Imnul acesta este închinat Sfintei Treimi, Căruia cel adromit i-a slujit, și ca Un ace este cântată și de îngerii din ceruri, nădăjduind și rugându-ne ca cel adormit să se unească, pentru a-L slăvi împreună cu ei pe Dumnezeu[81].

Procesiunea cu cel adormit de la casa sa sau de la capela funerară până în locașul bisericii și după slujba de înmormântare până la cimitir este însoțită de către preot, cântăreți, rudenii, apropiați, iar în mediul rural, de aproape întreaga comunitate, înainte mergând purtătorii de prapori sau de steaguri. Praporii bisericii purtați în procesiune la înmormântare arată că cel adromit

> „a fost membru al bisericii lui Hristos, ostaș al credinței creștine și acum trece în lumea duhurilor sub scutul steagului de biruință al acestei credințe”[82].

---

[78] Pr. Prof. Dr. Ene Branișteș, *Liturgica Specială,* p. 378.

[79] Pr. Filoteu Faros, *Moartea și doliul. O teologie a nădejdii,* Editura Σοφια București, 2012, p. 148.

[80] Preot Emanuel Valică, *Tanatologia creștină între istorie, ritualul înmormântării, simbolism și actualitate. Abordare liturgico-pastorală,* Editura Christiana, București, 2013, p. 153.

[81] Pr. Prof. Dr. Ene Branișteș, *Liturgica Specială,* p. 368.

[82] Preot Emanuel Valică, *Tanatologia creștină între istorie, ritualul înmormântării, simbolism și actualitate. Abordare liturgico-pastorală,* p. 193.

Înainte de a fi condus la mormânt, omul este adus așadar în biserică, pentru a aminti de faptul ca, viu sau mort, el aparține acesteia oriunde s-ar gasi, în lumea de jos sau în lumea de sus, în biserica luptătoare sau în biserica triumfătoare, care, în ciuda morții și a stricăciunii, rămân întotdeauna unite indisolubil[83]. Scopul Bisericii este să-l aducă pe om în locul care-i aparține, adică în Împărăția lui Dumnezeu. Convingerea ei, care se exprimă în chip cutremurător prin taina Întrupării Fiului lui Dumnezeu, este că el va reuși aceasta doar dacă începe de acolo de unde omul se gasește în suferință, în doliu și în deznădejde. Exact acest lucru se straduiește să-l împlinească prin slujba de înmormântare, urmărind să răspundă atât nevoilor celor adormiți, cât și nevoilor celor vii[84].

Slujba înmormântării începe prin citirea Psalmului XC *(„Cel ce locuiește sub acoperământul Celui Preaînalt...”*), în care se exprimă deosebita purtare de grijă a lui Dumnezeu față de cei ce și-au pus încrederea în El[85]. În timpul acesta, preotul cădește icoanele împărătești, apoi în jurul sicriului și pe cei de față. Se cântă mai apoi troparele celor adormiți *„Cela ce prin adâncul înțelepciunii...”*, și *„Pe tine zid și liman te avem...”.* Apoi se citește Psalmul CXVIII (*„Fericiți cei fără de prihană în cale...”*), împărțit în trei stări. După fiecare verset al acestui psalm se repetă refernul „Aliluia”, la starea I; *„Miluiește pe robul Tău”*, la starea a II-a și iarăși *„Aliluia”* la starea a III-a. Între stări se rostește ectenia pentru cei adormiți.

Citirea catismei a XVII-a răspunde nevoilor celor îndureraţi, Biserica începând de la sentimentul părăsirii parintești, al singurătății și al fricii de moarte, care îi stăpânește pe cei care au suferit o pierdere. Astfel, se străduiește să-i liniștească, creând un climat de căldură. Crearea acestui climat începe cu starea lipsei păcatului, realizandu-se un dialog personal duios al omului cu Dumnezeu. Acest dialog duios face să fie vie și puternică prezența lui Dumnezeu, care împlinește golul singurătății, care temperează durerea stării celui orfan de părinți și înlocuiește frica pierderii cu un mângâietor sentiment de siguranță[86]: *„Mâinile Tale m-au facut și m-au zidit... mântuiește-mă... Doamne, auzi glasul meu...”*[87], așa cum grăiesc stihurile pslmului de la începutul slujbei înmormântării.

[83] Pr. Filoteu Faros, *Moartea și doliul. O teologie a nădejdii,* p. 149.
[84] Pr. Filoteu Faros, *Moartea și doliul. O teologie a nădejdii,* p. 150.
[85] A se vedea în acest sens Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, *Liturgica Specială*, p. 369.
[86] Pr. Filoteu Faros, *Moartea și doliul. O teologie a nădejdii,* p. 150.
[87] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor”, p. 250.

Climatul acesta se prelungeşte prin Binecuvântările înmormântării care subliniază relația existentă între Dumnezeu şi om, a iubirii Lui pentru acesta, aceasta fiind antidotul cel mai eficace în fața sentimentului singurătăți şi biruința în fața fricii de pieire: *„Cela ce cu mâna dintru neființa m-ai zidit, şi cu chipul Tău cel dumnezeiesc m-ai cinstit..."*[88]; *„Chipul slavei Tale celei negrăite sunt..."*[89]. În alte stihiri ale Binecuvântărilor înmormântării se cere odihna sufletului celui adormit: *„Odihnește, Dumnezeule, pe robul Tău și-l așează în Rai, unde cetele sfinților, Doamne, și drepții ca luminătorii strălucesc; pe adromitul robul tău odihnește-l, trecându-i lui toate greșelile"*[90].

Urmează ectenia întreită pentru cei adormiți apoi se cântă sedealna pentru cei adormiți, glasul 5: *„Odihnește Mântuitorul nostru, cu drepții pe robul tău..."*, Slavă..., Și acum... *„Cela ce din Fecioară ai răsărit lumii..."* [91], aceste alcătuiri imnografice nefiind altceva decât mijlociri pentru *„... iertarea păcatelor celor de voie și celor fără de voie și a tuturor celor cu știință și cu neștiință"* și pentru sălășluirea celui adormit*„în curțile Tale..."*[92]. Apoi se citește psalmul 50, cunoscut ca fiind prin excelență un psalm de pocăință.

Canonul din slujba înmormântării continuă și descrie această grijă părintească a lui Dumnezeu după venirea lui Hristos, care exprimă la modul absolut iubirea lui Dumnezeu pentru om, prin distrugerea morții, marele vrăjmaş al omului. Textul troparelor Canonului se referă astfel la fericita viețuire paradisiacă a celor dintâi oameni: *„Cel ce ai înfrumusețat toate, m-ai zidit pe mine omul, făptură amestecată din smerenie și din mărire..."*[93]. Sau alte tropare arată: *„Locuitor și lucrător al Raiului m-ai rânduit din început..."*[94], numindu-L pe Dumnezeu *„Cel ce prin fire numai Tu ești Făcător de viață, Cel ce ești adâncul cu adevărat de nepătruns al bunătății..."*[95]. În alte tropare ale Canonului, imnograful sfânt se referă zidirea celor dintâi oameni, prin porunca lui Dumnezeu: *„Cel ce din coastă ai zidit la început pe Eva,*

---

[88] *Molitfelnic*, „Rânduiala înmormântării mirenilor", Binecuvântările înmormântării, stihira 5, p. 257.

[89] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor", Binecuvântările înmormântării, stihira 4, p. 257.

[90] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor", Binecuvântările înmormântării, stihira 6, p. 258.

[91] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor", Sedealna, p. 258.

[92] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor", Sedealna de după Binecuvântările înmormântării, p. 258.

[93] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor", Canonul, Cântarea 1, tropar 2, p. 259.

[94] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor", Canonul, Cântarea 1, la Slavă..., p. 259.

[95] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor", Canonul, Cântarea a 5-a, la Slavă..., p. 261.

strămoașa noastră..."[96]. În Idiomelele Sfântului Ioan Damaschin, glasul al 6-lea și al 7-lea este dezvoltată aceeași idee a zidirii omului după chipul lui Dumnezeu, în perspectiva dobândirii asemănării cu Acesta:

> „Început și temei mi-a fost mie hotărârea Ta de a mă zidi; că voind să mă faci ființă vie din firea cea nevăzută și din cea văzută, ai plăsmuit trupul meu din pământ și mi-ai dat suflet prin insuflarea Ta cea dumnezeiască și făcătoare de viață..."[97]; „După chipul și după asemănarea Ta ai plăsmuit din început pe om și l-ai pus în Rai să stăpânească peste făpturile Tale ..."[98].

Ideea aceasta a plăsmuirii dintru început de către Dumnezeu a celor dintâi oameni este afirmată și într-o stihiră de la Binecuvântările celor adormiți: *„Cel ce cu mâna dintru neființă m-ai zidit și cu chipul Tău cel dumnezeiesc m-ai cinstit ..."*[99]. Troparele Canonului se referă succint și la dramatismul căderii celor dintâi oameni, zidiți de Dumnezeu, prin călcarea poruncii Acestuia: *„... călcând porunca Ta, m-ai izgonit..."*[100]. Sau într-o altă alcătuire auzim în același sens: *„În pământ ne-am întors, călcând porunca cea sfântă a lui Dumnezeu..."*[101]. Ideea aceasta a stricăciunii celei dintâi pentru neascultarea protopărinților este afirmată și în Binecuvântările înmormântării, ca un strigăt de izbăvire pornită de la cel adormit către Dumnezeu:

> „... pentru călcarea poruncii iarăși m-ai întors în pământ, din care am fost luat, la cel după asemănare ridică-mă, cu frumusețea cea dintâi iarăși împodobindu-mă"[102].

Aceeași idee va fi reluată mai apoi și în idiomelele Sfântului Ioan Damaschinul, în stihira pe glasul al 7-lea, unde este exprimat dramatismul căderii primului om zidit, Adam:

> „din pizma diavolului, fiind amăgit, s-a făcut părtaș mâncării, călcător poruncilor Tale făcându-se. Pentru aceasta, l-ai osândit

[96] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor", Canonul, Cântarea 1, la Și acum..., p. 259.
[97] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor", Stihirile a Sfântului Ioan Damaschin, stihira 6, glasul al 6-lea, p. 267.
[98] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor", Stihirile a Sfântului Ioan Damaschin, stihira 7, glasul al 7-lea, p. 267.
[99] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor", Binecuvântările înmormântării, stihira 5, p. 257.
[100] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor", Canonul, Cântarea 1, la Slavă..., p. 259.
[101] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor", Canonul, Cântarea a 6-a, la Și acum..., p. 262.
[102] *Molitfelnic,* Binecuvântările înmormântării, stihira 5, pp. 257-258.

să se întoarcă iarăși în pământul din care a fost luat, Doamne, și să-și ceară odihnă"[103].

Canonul de la slujba înmormântării oferă pe de altă parte și mărturia izbăvirii omului din moarte, prin jertfa lui Hristos care ne-a mântuit de la pieire: *„Cuvântule, Izvorâtoarule al vieții, Cel ce ai omorât moartea cea semeață ..."*[104]; *„Fiind răscumpărați prin sângele Tău de greșala cea dintâi și fiind curățiți prin sânge..."*[105]; *„... Însuți, smerindu-Te ca un îndurat și căutându-mă, m-ai aflat și m-ai mântuit"*[106]. Adresându-se Maicii Domnului și cerându-i mijlocirea și ajutorul pentru odihna celui adormit, textul liturgic al canonului o identifică pe aceasta cu Maica Răscumpărătorului neamului omenesc din moartea cea veșnică:

> „Mai presus decât toată făptura te-ai făcut, preanevinovată, zămislind pe Dumnezeu, Care a sfărâmat porțile morții și a frânt încuietorile. Pentru aceasta, Curată, pe tine întru cântări te mărim credincioșii, ca pe Maica lui Dumnezeu"[107]; „... prin tine s-a dăruit iertare celor ce au fost găsiți drepți prin sângele Celui ce S-a întrupat din pântecele tău, ceea ce ești cu totul fără prihană"[108].

În finalul său, Canonul cere ca și cel adormit să se bucure de această izbăvire:

> „Pe cel ce a trecut la Tine din stricăciunea aceasta nestatornică, învrednicește-l, Bunule, să locuiască în corturile cele veșnice cu bucurie, socotindu-l drept prin credință și prin har"[109]; „Pe acesta ce s-a mutat la Tine, acolo unde este locașul celor ce se veselesc și glasul curatei bucurii, învrednicește-l, Hristoase, să dobândească slava Ta cea de negrăit"[110]; „... făcându-l fiu al luminii și curățindu-l de ceața păcatului, mult-Îndurate"[111]; „...să

[103] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor", Stihirile a Sfântului Ioan Damaschin, stihira 7, glasul al 7-lea, p. 267.
[104] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor", Canonul, Cântarea a 7-a, stihira 2, p. 263.
[105] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor", Canonul, Cântarea a 7-a, tropar 1, p. 263.
[106] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor", Canonul, Cântarea a 3-a, tropar 2, p. 260.
[107] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor", Canonul, Cântarea a 7-a, la Și acum..., p. 264.
[108] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor", Canonul, Cântarea a 9-a, la Și acum..., p. 265.
[109] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor", Canonul, Cântarea a 3-a, la Slavă..., p. 260.
[110] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor", Canonul, Cântarea a 4-a, tropar 2, p. 261.
[111] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor", Canonul, Cântarea a 4-a, la Slavă..., p. 261.

> se facă părtaș al strălucirii Tale celei luminoase și dumnezeiești, dăruindu-i… odihnă în sânurile lui Avraam și făcându-l vrednic de fericirea cea veșnică”[112]; „… unde strălucește lumina Ta”[113]; „Învrednicește, Doamne, de viața cerească și de Împărăția darurilor pe credinciosul Tău rob cel adormit, dându-i dezlegare de păcate”[114]; „… așază-l în desfătarea Raiului”[115]; „… fă-l vrednic, Stăpâne, de Împărăția Ta, ca să-Ți cânte Ție, Mântuitorule …”[116].

Alte tropare ale Canonului așează spre meditație tema celei de-a doua veniri a lui Hristos pe norii cerului spre a judeca vii și morții: *„Când vei veni întru slava Ta cea de negrăit în chip înfricoșător să judeci toată lumea, binevoiește, Izbăvitorule, să Te întâmpine cu bucurie pe nori credinciosul Tău rob, pe care l-ai luat de pe pământ”*[117]. În alte tropare ale Canonului predomină nota eshatologică, fiind prezentată starea sufletelor celor adormiți după plecarea din lumea aceasta:

> „Binevoiește acum, Mântuitorule, ca toți cei mai înainte adormiți să se sălășluiască în pământul celor blânzi, socotind drepți, prin credința către Tine și prin har, pe cei care Te preaînalță întru toți vecii”[118]; „Pe credincioșii care au părăsit viața în sfințenie și s-au mutat la Tine, Stăpâne, primește-i cu blândețe, odihnind, ca un Îndurat, pe cei ce Te preaînalță pe Tine, Hristoase în veci”[119].

Observăm că în acest din urmă text accentul este pus pe bunătatea și îndurarea lui Dumnezeu față de cei plecați dintre noi către veșnica Împărăție. Fiecare Cântare a Canonului înmormântării se sfârșește cu troparul de la Și acum…, care cuprinde invocarea rugăciunilor Maicii Domnului pentru cel adormit. Această putere mijlocitoare a Maicii Domnului derivă din aceea că ea L-a adus în lume pe Hristos, Răscumpărătorul întregului neam ome-

[112] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor”, Canonul, Cântarea a 9-a, tropar 2, p. 265.
[113] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor”, Canonul, Cântarea a 9-a, la Slavă…, p. 265.
[114] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor”, Canonul, Cântarea a 5-a, tropar 2, p. 261.
[115] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor”, Canonul, Cântarea a 6-a, la Slavă…, p. 262.
[116] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor”, Canonul, Cântarea a 7-a, la Slavă…, p. 263.
[117] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor”, Canonul, Cântarea a 6-a, tropar 2, p. 262.
[118] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor”, Canonul, Cântarea a 8-a, la Slavă…, p. 264.
[119] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor”, Canonul, Cântarea a 8-a, tropar 2, p. 264.

nesc din păcatul neascultării protopărinților noștri Adam și Eva. De asemenea, cel dintâi tropar al fiecărei cântări a Canonului înmormântării invocă rugăciunea sfinților mucenici, ca mărturisitori și mijlocitori înaintea lui Hristos pentru odihna sufletului celui plecat din lumea aceasta: *„În cămările cerești, biruitorii Mucenici pururea te roagă pe Tine, Hristoase; pe acest credincios, pe care l-ai mutat de pe pământ, învrednicește-l să dobândească bunătățile cele veșnice"*[120]. Aceeași idee a mijlocirilor sfinților mucenici pentru sufeltul celui adormit o regăsim și în două stihiri ale Binecuvântărilor înmormântării;

> „Cei ce pe Mielul lui Dumnezeu ați mărturisit și ați fost junghiați ca niște miei, fiind mutați la viața cea neîmbătrânitoare și pururea veșnică, Sfinților; Aceluia cu dinadinsul, Mucenicilor, vă rugați, să ne dăruiască nouă dezlegare datoriilor"[121]. Sau „Cei ce ați umblat pe calea cea strâmtă și cu chinuri; toți care, în viață, crucea ca jugul ați luat și Mie ați urmat cu credință, veniți de luați darurile pe care le-am pregătit vouă și cununile cerești"[122].

După cântarea a șasea din Canonul pentru cei adormiți se cântă Condacul *„Cu sfinții odihnește Hristoase sufletul adormitului robului Tău..."* și Icosul *„Tu singur ești fără de moarte, Cel ce ai făcut și ai zidit pe om; iar noi pământenii, din pământ suntem zidiți și în același pământ vom merge..."*, compoziții liturgice care exprimă pe de o parte existența efemeră a omului pe acest pământ, dar și nădejdea sălășlurii lui după plecarea din lumea aceasta *„... unde nu este durere, nici întristare, nici suspin, ci viață fără de sfârșit"*[123], pe de altă parte.

După citirea Canonului se cântă cele opt idiomele, pe cele 8 glasuri ale Sfântului Ioan Damaschinul[124], în conținutul lor deplângându-se scurtimea

---

[120] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor", Canonul, Cântarea I, tropar 1, p. 259.
[121] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor", Binecuvântările înmormântării, stihira 2, p. 257.
[122] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor", Binecuvântările înmormântării, stihira 3, p. 257.
[123] *Molitfelnic,* Condac și Icos, p. 263
[124] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor", Idiomelele Sfântului Ioan Damaschin, pp. 265-267.

vieții omenești și zădărnicia lucrurilor pământești, înălțându-ni-se însă cugetul și nădejdea la Dumnezeul cel veșnic:

> „Care bucurie lumească este lipsită de întristare? Care mărire stă pe pământ neschimbată? Toate sunt mai neputincioase decât umbra, toate mai înșelătoare decât visurile; o clipă numai și pe toate acestea moartea le primește…”[125]; „Unde este dezmierdarea cea lumească? Unde este nălucirea celor trecătoare? Unde este aurul și argintul? Unde este mulțimea slugilor și strigarea? Toate sunt țărână, toate cenușă, toate umbră”[126]; „Adusu-mi-am aminte de proorocul ce strigă: Eu sunt pământ și țărână; și iarăși m-am uitat în morminte și am văzut oase goale și am zis: Oare, cine este împăratul sau ostașul, bogatul sau săracul, dreptul sau păcătosul?…”[127]; „Plâng și mă tânguiesc când gândesc la moarte și văd în morminte frumusețea noastră cea zidită după chipul lui Dumnezeu, zăcând grozavă, fără mărire și fără chip. O minune! Ce taină este aceasta care s-a făcut cu noi? Cum ne-am dat stricăciunii? Cum ne-am înjugat cu moartea? Cu adevărat, precum este scris, după porunca lui Dumnezeu, Care dă adormitului odihnă”[128]. O altă stihiră exprimă zbuciumul care cuprinde întreaga făptură umană în clipa morții: „Vai, câtă luptă are sufletul când se desparte de trup! Vai, cât lăcrimează atunci și nu este cine să-l miluiască pe el! Către Îngeri ridicându-și ochii, în zadar se roagă; către oameni mâinile întinzându-și, nu are cine să-i ajute. Pentru aceasta, iubiții mei frați, cunoscând scurtimea vieții noastre, pentru cel adormit să cerem odihnă de la Hristos și pentru sufletele noastre mare milă”[129].

---

[125] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor”, Idiomelele Sfântului Ioan Damaschin, stihira 1, glasul 1, p. 265.

[126] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor”, Idiomelele Sfântului Ioan Damaschin, stihira 4, glasul al 4-lea, p. 266.

[127] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor”, Idiomelele Sfântului Ioan Damaschin, stihira 5, glasul al 5-lea, p. 266.

[128] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor”, Idiomelele Sfântului Ioan Damaschin, stihira 8, glasul al 8-lea, p. 267.

[129] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor”, Idiomelele Sfântului Ioan Damaschin, stihira 3, glasul al 2-lea, p. 266.

Slujba de înmormântare începe din acest moment să înfrunte tragismul morții, după ce mai înainte a împlinit golul pierderii unei ființe dragi, cu o perspectivă a nădejdii[130]. Astfel, Icosul aduce tragedia morții în centrul atenției, iar idiomelele sunt o meditație îndrăzneață asupra acesteia, care însă, în loc să îl înfricoșeze, îl îndreaptă pe om spre o nădejde izbăvitoare. Chiar dacă duce la constatarea dureroasă că taina morții este chiar înfricoșătoare, idiomelele în același timp îi încredințează și îi mângâie pe cei îndureraţi, rămași în urmă. Prezentând în mod dramatic şi foarte convingător diferența dintre închipuire şi realitate, îi asigură pe cei indureraţi că pierderea pe care au suferit-o nu are dimensiunea pe care o resimt ei, iar pe ceilalți îi fereşte de a-şi irosi puterile omeneşti într-o intreprindere închipuită şi fără fundament: *„Cu adevărat deşertăciune sunt toate şi viața aceasta este umbra şi vis…”*, ne pune în atenție sedealna din slujba înmormântării, şi în continuare,

> „căci în zadar se tulbură tot pământeanul, precum a zis Scriptura. Când dobândim lumea, atunci în groapă ne sălăşluim, unde împreună sunt împărații şi săracii”[131]; „Deşertăciuni sunt toate cele omenești. Câte nu rămân dupa moarte. Nu merge cu noi bogăția, nu ne însoțeste mărirea, căci, venind moartea toate acestea pier…”[132]; „Veniți, urmaşii, lui Adam, să vedem pus în pământ pe cel după chipul nostru, dezbrăcat de toată frumusețea, topit în mormânt ,,putrejune viermilor, de întuneric stricat, de pământ învelit” [133]; „Văzând pe mort zăcând, toți să ne gândim la ceasul cel din urmă, căci omul trece ca fumul pe pământ, ca floarea a-nflorit, ca iarba s-a tăiat, cu pânza se înfăşoară, cu pământ se acoperă…”[134]; „Mare plâns şi tânguire, mare suspin şi nevoie este despărțirea sufletului. Atunci apar iadul şi pierzarea pentru viața cea trecătoare care este umbră fără ființă, vis de înşelăciune care se arată ca o nălucă, chin al vieții pe pământ…”[135].

[130] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor”, Canonul, pp. 259-265.
[131] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor”, Sedealna, p. 260.
[132] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor”, Idiomelele Sfântului Ioan Damaschin, stihira 3, glasul al 3-lea, p. 266.
[133] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor”, Stihirile la sărutarea mortului, stihira 7, pp. 275-276.
[134] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor”, Stihirile la sărutarea mortului, stihira 5, p. 275.
[135] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor”, Stihirile la sărutarea mortului, stihira 4, p. 275.

În acest fel, slujba de înmormânatare prețuieşte viața în perspectiva veşniciei, risipeşte pseudo-sentimentele şi arată clar cee ce este viața aceasta pământească: vis înşelător, închipuire trecătoare şi umbră[136].

Concluzia pentru cei îndureraţi este că cea mai mare parte din cel despre care cred ca s-a pierdut este închipuire fără fond. Astfel, toţi sunt chemaţi să cugete următoarele: ne lepădăm de cele ale lumii, de tot păcatul, ca să moştenim viața cea veşnică: *„Veniţi şi vedeţi toţi străina şi înfricoşătoarea vedere cunoscută tuturor, chipul care acum se arată, şi să nu mai gândiţi la cele trecătoare…”*[137].

Slujba de înmormântare concretizează îmbinarea tradiției creştine cu tradiția populară, folosind în chip expresiv elemente ale tradiției populare pentru formularea diferitelor concepții creştine despre om, viață, moarte etc. Un element expresiv foarte obişnuit în bocete este prezența celui adormit care vorbeşte la persoana întâi, se adresează celor vii şi îşi exprimă sentimentele, dând îndrumări, şi altele[138].

Slujba de înmormântare recunoaşte, în general, că moartea provoacă durere, şi încuviinţează doliul şi tânguitul ca mijloace de exprimare ale acestei dureri: *„Să plângem toţi cu lacrimi când vedem trupul adormit …”*[139].

Se cântă în continuare Fericirile cu stihirile lor pe glasul 6[140]. Fericirile, „alcătuiesc unul dintre cele mai vechi şi mai statornice elemente ale slujbei de înmormântare, care se păstrează până astăzi”. Ele „reprezintă calea vieţii pe care a adus-o în lume Evanghelia creştină” [141]. Stihul „Pomeneşte-mă, Doamne, când vei veni întru Împărăţia Ta”, respectiv cuvântul tâlharului de pe cruce care s-a pocăit devine „ca un ultim strigăt de pocăinţă şi de cerere a dumnezeiştii mile, ca să devină şi acesta precum tâlharul, părtaş al Împărăţiei dumnezeieşti”[142].

---

[136] Pr. Filoteu Faros, *Moartea şi doliul. O teologie a nădejdii,* p. 153.
[137] Pr. Filoteu Faros, *Moartea şi doliul. O teologie a nădejdii,* p. 153.
[138] Pr. Filoteu Faros, *Moartea şi doliul. O teologie a nădejdii,* p. 154.
[139] Pr. Filoteu Faros, *Moartea şi doliul. O teologie a nădejdii,* p. 155.
[140] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor”, Fericirile, pp. 167-269.
[141] Preot Emanuel Valică, *Tanatologia creştină între istorie, ritualul înmormântării, simbolism şi actualitate. Abordare liturgico-pastorală,* p. 155.
[142] A se vedea despre acesta la K. Papagianis, „Slujba de Înmormântare. Observaţii şi propuneri pentru o mai întemeiată săvârşire a ei”, în rev. *Klironomia,* an XXIX (1997), p. 214. Despre folosirea mai general a Fericirilor în cadrul slujbelor Bisericii a se vedea şi I. Foundoulis, „Fericirile în cultul orthodox”, în vol. *Subiecte liturgice,* vol. III, Apostoliki Diakonia, Atena, 2007, pp. 111-123.

Se citește apoi Apostolul din I Tesaloniceni IV, 13 ș.u., unde Sfântul Apostol Pavel ne mângâie, încredințându-ne despre învierea morților. În timpul Apostolului preotul cădește în jurul sicriului și pe cei prezenți, apoi citește Sfânta Evanghelie de la Ioan V, 24 ș.u., unde Mântuitorul Hristos vorbește despre învierea morților[143].

După aceea preotul citește lângă sicriu cele 3 rugăciuni de iertare[144], în care roagă pe Dumnezeu să dezlege sufletul celui adormit de orice blestem sau afurisanie, să-i ierte tot păcatul sufletesc și trupesc, ca sufletul lui să se odihnească împreună cu drepții, iar trupul să se dea firii, desfăcându-se în cele din care a fost zidit[145].

Ultima parte a slujbei de înmormântare este momentul despărțirii, al primirii ultimului salut, care se concretizează prin sărutarea cea mai de pe urmă dată mortului. La ultima Slavă… a rânduielii, cel adormit îi cheamă pe cei prezenți pentru sărutarea cea din urmă: *„… Veniți, toti cei care ma iubiți, şi mă sărutați cu sărutarea cea mai de pe urmă, că de acum nu voi mai umbla, nici nu voi mai vorbi cu voi și fără de veste mi-a venit înfricoșătorul ceas al morții!”*[146]. În stihirile cântate în timpul sărutării celui adormit, Biserica înfățișează pentru noi cei rămași aici pe pământ piericiunea și vremelnicia vieții pământești, amintindu-ne de faptul că toți vom muri și îndemnându-ne să ne rugăm cu toții pentru iertarea și odihna celui adormit[147]. Potrivit Sf. Simeon al Tesalonicului, sărutarea cea mai de pe urmă a celui adormit ne arată că „murind nu ne despărțim unii de alții, fiindcă toți vom urma această călătorie; și ne vom rândui să fim împreună de unde nu ne mai despărțim niciodată, pentru că pentru Hristos vom viețui. Și acum mergând către Hristos, ne vom uni cu Dânsul, și mâine vom fi unii cu alții, și noi cei vii adormind ca și dânșii și făcându-se înviere… vom fi toți credincioși împreună cu Hristos”[148].

Se pare că ultima sărutare, ca obicei mortuar, se dădea în vremurile străvechi înainte de moarte. Dupa această perioadă sărutarea apare după sfârșitul vieții omului. Ioan Moshu consemnează că un bătrân monah din Lavra Sfantului Sava, din Palestina, cand vedea „trupul fratelui adormit în biserică

---

[143] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor”, pp. 269-271.
[144] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor”, Rugăciunile de iertare, pp. 271-274.
[145] Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, *Liturgica Specială*, pp. 369-370.
[146] *Molitfelnic,* Stihirile la sărutarea mortului, la Slavă…, p. 277.
[147] Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, *Liturgica Specială*, p. 370.
[148] Sf. Simeon al Tesalonicului, *Tratat II,* p. 120.

se întrista că nu l-a sărutat pe acesta înainte să iasă din viață. Deci venind către năsălie i-a spus celui mort: Ridica-te frate și dă-mi sărutarea! Și mortul ridicandu-se, l-a sărutat pe bătrân"[149]. În scrierile Sfântului Dionisie Areopagitul se menționează că sărutarea se făcea după slujba de înmormântare: „După rugaciune, ierarhul însuși îl săruta pe cel adormit, și împreună cu acesta totț cei prezenți"[150]. În viața arhimandritului Dalmatos din prima jumătate a secolului al V-lea, se consemnează că trupul lui a fost purtat de cler și monahi „în sfânta și marea biserică, spre a fi sărutat"[151]. Mesajul limpede a sărutării celei din urmă, de la sfârșitul secolului al V-lea, presupune că „sărutarea, ca obicei mortuar, se va fi statornicit înainte cu mulți ani în Biserică"[152]. Sărutarea cea din urmă a celui adormit „ținea loc de salutare pentru cel plecat din comunitatea celor vii"[153]. Ea dă prilejul celui îndurerat să-l salute pentru totdeauna pe cel iubit al său plecat pe calea veșniciei, în cele mai bune împrejurări posibile, adică în mijlocul comunității fraților, care îl susțin și îl încălzesc sufletește, și într-un spațiu care manifestă unitatea dintre Biserica luptătoare și Biserica triumfătoare, într-un loc care amintește celui îndurerat că, în final, în Hristos nu există despărțire[154]. În Creta, ca și în alte părți ale Greciei, toți cei prezenți la înmormântare țin în mână lumânări, până ce preotul spune: *„Veniți să dăm mortului sărutarea cea mai de pe urmă!"*. Preotul, familia și rudeniile se apropie de sicriu, se închină la icoana pe care cel adormit o are pusă pe pieptul său, zicând: *Dumnezeu să-l ierte și să-l odihnească!*"[155] Această ultimă sărutare a celui adormit este „pecetea dragostei duhovnicești care unește pe cei vii cu cei adormiți și, totodată, semnul iertării și al împăcării prin care ne luăm rămas bun de la cel ce pleacă dintre noi"[156].

---

[149] Ioan Moshu, *Limonariu sau livada duhovnicească,* traducere și comentarii de pr. prof. dr. T. Bodogae și D. Fecioru, Alba Iulia, 1991, p. 165.

[150] Sf. Dionisie Areopagitul, „Ierarhia bisericească", în *Opere complete și Scoliile Sfântului Maxim Mărturisitorul,* p. 98.

[151] Manuil Ghedeon, *Calendarul bizantin. Pomenirile sfinților prăznuiți în Constantinopol din secolul al IV-lea până în secolul al XV-lea,* Constantinopol, 1899, p. 118, citat la Pr. Filoteu Faros, *Moartea și doliul. O teologie a nădejdii,* p. 160.

[152] G. K. Spiridakis, *Obiceiuri bizantine despre moarte în izvoarele aghilogice,* p. 148, citat la Pr. Filoteu Faros, *Moartea și doliul. O teologie a nădejdii,* p. 160.

[153] G. K. Spiridakis, *Obiceiuri bizantine despre moarte în izvoarele aghilogice,* p. 149, citat la Pr. Filoteu Faros, *Moartea și doliul. O teologie a nădejdii,* p. 161.

[154] Pr. Filoteu Faros, *Moartea și doliul. O teologie a nădejdii,* p. 161.

[155] Pr. Filoteu Faros, *Moartea și doliul. O teologie a nădejdii,* p. 162.

[156] Sf. Simeon al Tesalonicului, *Tratat II,* p. 120.

Preotul face apoi Otpustul, rostind la sfârșitul său *„Întru fericită adormire, veșnică odihnă dă doamne sufletului adormitului robului tău...”*, iar strana cântă de 3 ori *„Veșnica pomenire...”*[157]. În timpul acestei cântări preotul și rudele apropiate ale celui adormit ridică și leagănă coliva sau paosul.

Prin cântarea *„Veșnica pomenire ...”*, ne rugăm lui Dumnezeu ca, pe de o parte, „El să-și aducă pururea aminte de cel adormit întru Împărăția Cerurilor, iar pe de alta, cei vii sunt îndemnați să păstreze neîntreruptă legătura spirituală cu cel adormit, să nu-l dea uitării, ci să-l pomenească neîncetat în rugăciunea lor”[158]. Sfântul Simeon al Tesalonicului arată că imnul *„Veșnica pomenire...”*, este „ca și o punere înainte a celui adormit către Dumnezeu, și ca o rugăciune a noastră pentru el. Iar rugăciunea cea de apoi este ca un dar și o săvârșire, căci se roagă ca să câștige pe Dumnezeu, dând lui Dumnezeu sufletul și trupul celui adormit”[159].

Slujba de înmormântare recunoaște așadar realitatea tristă a plecării noastre din lumea aceasta, tocmai de aceea îngăduie tânguitul și doliul. În acest mod, întărește convingerea că, credința în veșnicie și în starea cea bună a sufletului celui adormit nu alungă nici durerea pe care o creează moartea, nici nevoia exprimării acestei dureri prin tânguire și doliu[160].

Dupa recunoașterea suferinței și a durerii pe care o creează moartea și întărirea nevoii de exprimare a acestora, slujba de înmormânatare prezintă alte două concepții creștine despre moarte și durere. Mai întâi amintește că moartea lui Hristos s-a facut pricina de nemurire și, prin urmare, creștinii n-ar trebui să se întristeze „ca și ceilalți care nu au nădejde”[161]. Slujba nu spune să nu se întristeze, ci să n-o facă ca cei care nu au nădejde[162].

Slujba de înmormântare se săvârșea în trecut de obicei în biserica parohiei de care a aparținut cel adormit, unde cei îndureraţi simțeau că se găsesc într-o comunitate, înconjurați de membrii enoriei, care constituiau o mare familie. Prohodirea celui adormit la biserică, arată în același timp faptul că

> „după cum în biserică a primit botezul și îmbisericirea, adică începutul vieții sale în Hristos, se cuvine ca tot aici să i se facă și cea din urmă slujbă, aceea care binecuvintează sfârșitul vieții

[157] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor”, pp. 277-278.
[158] Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, *Liturgica Specială*, p. 370.
[159] Sf. Simeon al Tesalonicului, *Tratat II,* p. 121.
[160] Pr. Filoteu Faros, *Moartea și doliul. O teologie a nădejdii,* p. 157.
[161] Pr. Filoteu Faros, *Moartea și doliul. O teologie a nădejdii,* p. 158.
[162] Pr. Filoteu Faros, *Moartea și doliul. O teologie a nădejdii,* p. 158.

sale pământești și intrarea pe poarta veșniciei ori trecerea sa la viața cerească”[163].

În societatea contemporană, mai ales în spațiul urban, dar din ce în ce mai mult și în cel rural, s-a pierdut și acest obicei, pentru că slujba de înmormântare se face acum la cimitir, într-un mediu din care lipsește cu desăvârșire orice formă de căldură familială[164].

Din biserica parohială, cel adormit este condus, cu alaiul de care am amintit și cu cântari la cimitir, pentru a fi înmormântat.

Cimitirul are înțelesul de „dormitor”, „locul unde odihnesc vremelnic cei adormiți în Domnul până la învierea cea de obște”[165]. În acest sens, Sfântul Ioan Gură de Aur ne învață zicând: „De aceea se și cheamă locul acesta cimitir, ca să știți că cei răposați și depuși aici nu sunt morți, ci sunt culcați și dorm”[166].

La groapă preotul, încheind slujba de înmormântare, aruncă untdelemn și vin cruciș deasupra mortului și rostește: *„Stropi-ma-vei cu isop și mă voi curăți”* (Psalmul 50, 8). Uleiul amestecat cu vin și apă deseamnează „o practică creștină inspirată de teologia biblică referitoare la Sfântul Botez ca „asemănător” mormântului lui Hristos, și trimite apoi la alte două taine de iertare a păcatelor, adică la Spovedanie și Sfântul Maslu, ca elemente fundamentale ale pregătirii liturgice dinaintea morții”[167]. Apoi se aruncă deasupra sicriului cenușa din cădelniță, pentru a adeveri cuvântul Sfintei Scripturi că „pământ și cenușă suntem” (Facere 18, 27; Iov 30, 19, Eclesiast 12, 7)[168]. După aceea, preotul aruncă și țărână peste sicriul coborât în groapă, zicând: „Al Domnului este pământul și plinirea lui, lumea și toți cei ce locuiesc în ea” (Psam 23, 1)[169]. Prin acest cuvânt biblic rostit de către preot, toți cei prezenți și mai cu seamă familia sunt mângâiați, întrucât, „chiar în pământ, trupul celui adormit în Domnul rămâne în binecuvântarea și ocrotirea lui Dumne-

[163] † Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Iubirea mai tare decât moartea. Înțelesul și folosul pomenirii celor adormiți în Domnul,* p. 50.

[164] Pr. Filoteu Faros, *Moartea și doliul. O teologie a nădejdii,* p. 162.

[165] † Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Iubirea mai tare decât moartea. Înțelesul și folosul pomenirii celor adormiți în Domnul,* p. 8.

[166] Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia despre numele cimitirului și despre sfânta cruce,* în *P.G.* t. 49, col. 393.

[167] Preot Emanuel Valică, *Tanatologia creștină între istorie, ritualul înmormântării, simbolism și actualitate. Abordare liturgico-pastorală*, p. 160.

[168] † Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Iubirea mai tare decât moartea. Înțelesul și folosul pomenirii celor adormiți în Domnul*, p. 54.

[169] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării mirenilor”, p. 278.

zeu"[170]. Acest gest al turnării pământului peste trupul coborât în groapă, amintește de cuvintele Domnului: „Pământ ești și în pământ te vei întoarce" (Facere 3, 19)[171]. Se consideră ca este bine să arunce puțin pământ deasupra mortului toți cei prezenți la slujba înmormântării.

Dupa întoarcerea de la cimitir se fac anumite curățiri, precum spălarea mâinilor și după aceea urmează pomana, având caracter de consolare. Acest caracter l-a avut pomana și în vremurile de început a creștinismului.

În timpul pomenii, cei veniți să ușureze tristețea rudeniilor, aduc diferite cuvinte de mângâiere. Cina de la înmormântare sau pomana este

> „simbolul solidarității sociale, adică al unirii în cadrul acestei mese a celor vii care, mâncând și bând împreună după evenimentul trist al decesului, se manifestă în grup și, astfel, pe nesimțite, apar și compătimirea față de evenimentul nefericit, care este moartea, și dispoziția lăuntrică de a uita tristul eveniment, și dorința de a continua viața".

A doua zi, dupa înmormântare, înainte sa răsară soarele, toate rudeniile merg cu flori si cu tamaie ca să tămâieze mormântul.

Mormântul reprezintă pentru cei vii ultima locuință văzută a celui iubit de ei. Rudeniile și prietenii, săvârșind parastasele pentru cel drag lor, vin la mormânt, se îngrijesc de acesta cu dragoste, îl împodobesc cu amintiri și flori și, îngenunchind deasupra acestuia, varsă lacrimi și se roagă pentru odihna sufletului lui. În același timp, mormântul înseamnă legatura vazută, strânsă dintre cel mort și persoanele vii dragi.

Milostenia, în sensul ei mai larg, este modul prin care cel îndurerat își păstrează sensibilitatea pentru nevoile celui adormit și se străduiește să raspundă acestora. Ea este modul prin care cel îndurerat continuă să dăruiască ceva din sine acestuia. Părintii Bisericii și în special Sfântul Ioan Gură de Aur, au incurajat în mod special cultivarea comuniunii cu cei adormiți prin milostenie, așa cum am arătat în cuprinsul prezentului studiu.

- Slujba care se săvârșește la înmormântarea sinucigașilor

Potrivit ultimei hotărâri a Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, cu nr. 9973/2015, la înmormântarea sinucigașilor se va ține cont de urmă-

[170] † Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Iubirea mai tare decât moartea. Înțelesul și folosul pomenirii celor adormiți în Domnul*, p. 53.
[171] A se vedea în acest sens Sf. Simeon al Tesalonicului, *Tratat II*, p. 121.

toarele aspecte: în privința sinucigașilor dovediți medical ca demenți (ieșiți din minți), slujba înmormântării se va săvârși după o rânduială redusă, astfel: preotul, purtând doar epitrahil, dă binecuvântarea mică la casa mortului, săvârșind acolo rânduiala obișnuită; apoi, în vreme ce se cântă *„Sfinte Dumnezeule…"* funebru, se va duce sicriul până la cimitir. Trupul mortului nu va fi prohodit în biserică și nu se vor trage clopotele. Slujba de prohodire se va săvârși în curtea casei sau pe marginea mormântului, după următoarea rânduială: Binecuvântarea mică, rugăciunile începătoare, *„Aliluia"* și troparul *„Cela ce prin adâncul înțelepciunii…"*, ectenia pentru morți cu rugăciunea *„Dumnezeul duhurilor…"*, Rugăciunile de iertare, Otpustul și *„Veșnica pomenire…"*. La punerea în mormânt, preotul aruncă pământ peste sicriu, zicând *„Al Dommnului este pământul…"* (Psalm 23, 1). Nu se vor ține cuvântări despre viața mortului, ci „preotul poate rosti un scurt cuvânt pastoral de consolare a celor îndoliați"[172]. În cazul sinucigașilor care nu au fost dovediți medical ca demenți (ieșiți din minți) nu se săvârșește obișnuita slujbă de înmormântare, dar cu binecuvântarea episcopului locului, preotul va săvârși rânduila de mai jos, pentru consolarea familiei: Un singur preot, purtând doar epitrahilul, va da binecuvântare la casa mortului și în timp ce se cântă *„Sfinte Dummezeule…"* funebru, va însoți scoaterea sicriului și procesiunea până la cimitir, fără ectenii și pomenirea numelui celui mort. Trupul mortului nu va fi prohodit în biserică și nu se vor trage clopotele. Slujba de prohodire se va săvârși în curtea casei sau pe marginea mormântului, după următoarea rânduială: Binecuvântarea mică, rugăciunile începătoare, troparele de umilință, Psalmul 50, Evanghelia din rânduiala înmormântării mirenilor, o Rugăciune specială de consolare a celor îndoliați și Otpustul mic. La punerea în mormânt, preotul aruncă pământ peste sicriu, zicând *„Al Dommnului este pământul…"* (Psalm 23, 1). Nu se vor ține cuvântări despre viața mortului, ci „preotul poate rosti un scurt cuvânt pastoral de consolare a celor îndoliați"[173]. După înmormântare pot fi săvârșite, la casa decedatului, „Sfințirea apei" și „Binecuvântarea casei". Aceste slujbe pot fi săvârșite după scoaterea sicriului din casă, înainte de a se merge la cimitir, dacă rudele nu se întorc la casa decedatului după înmormântare[174].

---

[172] *Molitfelnic,* „Îndrumări privind înmormântarea sinucigașilor", p. 279.

[173] *Molitfelnic,* „Îndrumări privind înmormântarea sinucigașilor", p. 279.

[174] A se vedea în acest sens *Molitfelnic,* „Îndrumări privind înmormântarea sinucigașilor", pp. 279-280. Pentru dezvoltări teologice și implicații pastorale a se vedea Pr. Conf. Dr. Lucian Petroaia, „Se poate oficia slujba Înmormântării pentru sinucigași?", în ziarul *Lumina,* 04

e. Rânduiala și semnificația mistico-simbolică a înmormântării pruncilor

- Scurt istoric al slujbei de înmormântare a copiilor

Slujba specială pentru înmormântarea copiilor nu se întâlnește în manuscrise decât din secolul XV înainte. După însemnările din unele cărți de rânduială, întocmirea ei s-ar datora unui ieromonah, Gavriil, din Sfântul Munte Athos[175]. Cât preivește ectenia specială din slujba înmormântării copiilor, aceasta a fost împrumutată în Molitfelnicul românesc din practica rusească[176].

- Priveghiul

La casa pruncului adormit sau în capela funerară unde acesta este depus se face în serile de priveghere obișnuita rânduială a priveghiului ca și la cei adulți, cu deosebirea că în locul rugăciunii *„Dumnezeul duhurilor..."* se zice rugăciunea specială de la ectenia funerară pentru prunci[177].

Rânduiala slujbei de înmormântare a copiilor și semnificația ei simbolică

Pruncii și copii până la șapte ani, potrivit indicațiilor din Molitfelnic[178], fiind curățiți de păcatul strămoșesc prin baia Sfântului Botez, sunt neîntinați de alte păcate și deci pleacă din lumea aceasta nevinovați, deoarece ei nu au nici conștiința păcatului și nici putința de a face deosebire între bine și rău[179]. Pentru sufletul lor neprihănit și lipsit de răutate, Mântuiorul i-a dat ca pildă celor ajunși la vârsta maturității, asigurându-ne că „a lor este împărăția cerurilor" (Marcu 10, 14 și Luca 18, 16).

Slujba înmormântării pruncilor, deși este alcătuită după un plan identic cu cel din rânduiala înmormântării adulților, este mult mai scurtă decât aceasta, lipsind Psalmul CXVIII, Binecuvântările celor adormiți, cele 8 stihiri

noi 2021, p. 11; (II), 09 noi 2021, p. 11; (III) 11 noi 2021, p. 11.

175 A se vedea în acest sens indicațiile tipiconale de la sfârșitul slujbei din Duminica Paștilor, în *Penticostar*, București, 1936, p. 16.

176 *Trebnik,* Cișinău, 1908, p. 344.

177 *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării pruncilor", p. 281.

178 *Molitfelnic,* p. 294: „Se cade a ști că deși nu se află scris până la ce vârstă să se săvârșească această slujbă a înmormântării pruncilor, noi credem că se cuvine să se săvârșească această slujbă a înmormântării pruncilor, noi credem că se cuvine să se săvârșeșască până la vârsta de șapte ani a pruncului".

179 Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, *Liturgica Specială,* p. 372.

idiomele ale Sf. Ioan Damaschinul, cuprinzând doar Psalmul 90, Troparele celor adormiți, Canonul, Luminânda, Apostolul, Evanghelia, Rugăciunea și stihirile la sărutarea trupului pruncului adormit[180].

Cântările și rugăciunile acestei rânduieli exprimă mai puțină jale și durere, nefiind înălțate rugăciuni pentru iertarea păcatelor ca la oamenii adulți, ci pentru odihna pruncului și alinarea durerii părinților.

În slujba înmormântării, pruncul adormit constată că moartea lui s-a facut pricină de mare tânguire pentru cei ai casei, căci „toti au ochii ațintiți" către el, deoarece era unul-născut, și-l roagă pe Dumnezeu să-i mângaie: *„Ci Însuți, Cel ce Te-ai născut din pântecele Fecioarei, mângâie cele dinlauntru maicii mele și răcorește inima tatălui meu"*[181]. Părinții suferă în mod special când își pierd pe unul din copiii lor, chiar dacă acesta este încă prunc, pentru că deși moartea lor poate fi pricină „de bucurie și desfătare", căci moștenește viața de veci, însă când pruncii sunt trimiși înainte de vreme acolo, părinții suferă:

> „Căci nimic nu este mai jalnic pentru o mamă, nimic mai întristător pentru un tată decât atunci când își petrec pruncii de aici la groapă; căci înlăuntrul lor se tulbură și mare jale au inimile lor pentru prunci, mai ales dacă au ajuns să vorbească bine, căci își aduc aminte de cuvintele lor"[182]. În cântările de la sărutarea cea mai de pe urmă a pruncului auzim jeliri ca acestea: „O, cine nu va plânge, fiul meu, mutarea ta cea jalnică din viața aceasta? Căci, ca un prunc fără de vârstă, ai zburat acum grabnic din brațele maicii, ca o pasăre, și la Ziditorul tuturor ai alergat. O, fiule, cine nu va plânge, văzând veștejită fața ta cea veselă, care mai înainte era ca un randafir frumos?"[183]. Sau, în același sens, o altă stihiră dă mărturie în același sens: „O, cine nu va suspina, fiul meu, și nu va striga cu plângere pentru podoaba și frumusețea cea multă a vieții tale celei curate? Căci, precum corabia, ce n-are urmă, așa de grabnic ai apus de la ochii mei. Veniți, prietenii

[180] A se vedea în acest sens rânduiala slujbei în *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării pruncilor", pp. 281-294 sau *Panihida,* „Rânduiala înmormântării pruncilor", pp. 53-68.
[181] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării pruncilor", Icosul 4, pp. 287-288.
[182] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării pruncilor", Icosul 1, p. 287.
[183] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării pruncilor", Stihira 1 la sărutarea pruncului, p. 293.

mei, rudele și vecinii împreună cu mine, să sărutăm pe acesta, însoțindu-l la groapă"[184].

În general, canonul din rânduiala înmormântării pruncului adormit este unul plin de nădejde, încredințându-i pe cei rămași în viață despre odihna de care va fi învrednicit acesta în Împărăția lui Dumnezeu:

„… pruncilor ca un Bun, le-ai făgăduit Împărăția Cerurilor, cu care numără și pe pruncul acesta" [185]; „Pe nevinovatul prunc, pe care l-ai luat, Hristoase Mântuitorule, mai înainte de a ajunge la cunoașterea plăcerilor celor de pe pământ, învrednicește-l de veșnicele bunătăți, ca un Iubitor de oameni" [186]; „Cămărilor cerești și odihnei celei luminate și cetei celei preasfinte a sfinților, Doamne, părtaș fă pe acest prunc curat, pe care ai binevoit, Mântuitorule, a-l muta de aici"[187]. Într-un alt tropar sentința este mult mai categorică: „Cetățean Raiului te-a arătat pe tine, cu adevărat, fericite pruncule, Cel ce te-a luat de pe pământ și cu cetele sfinților te va așeza împreună"[188]. Sau într-un alt loc, suntem încredințați: „Lipsit-ai pe pruncul acesta de bunătățile cele pământești, ca să-l arăți pe el părtaș bunătăților Tale celor cerești, căci încă n-a călcat porunca ta cea dumnezeiască …"[189]. Sau într-un alt loc auzim în același sens: „Trimis-ai dintru înălțime, Împărate al tuturor, și, luând pe fericit pruncul acesta, Stăpâne, ca pe o pasăre curată în cuiburile cerești, mântuit-ai duhul lui de lațurile felurite și l-ai împreunat cu duhurile drepților, spre a se desfăta de Împărăția Ta"[190].

[184] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării pruncilor", Stihira 2 la sărutarea pruncului, pp. 293-294.
[185] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării pruncilor", Canonul, Cântarea I, tropar 2, p. 281.
[186] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării pruncilor", Canonul, Cântarea I, la Slavă…, p. 281.
[187] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării pruncilor", Canonul, Cântarea a III-a, la Slavă…, p. 282.
[188] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării pruncilor", Canonul, Cântarea a IV-a, la Slavă…, p. 285.
[189] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării pruncilor", Canonul, Cântarea a VI-a, la Slavă…, p. 286.
[190] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării pruncilor", Canonul, Cântarea a IX-a, tropar 2, p. 290.

În stihirile de la sărutarea pruncului adormit este lămurită explicit moartea pruncilor ca o ușurare a acestora și vedere a Împărăției lui Dumnezeu:

> „Moartea este ușurare pentru prunci, pentru că s-au arătat neîntinați de relele lumești și la odihnă și bucurie cerească au ajuns; în sânurile lui Avraam se bucură și cu cetele cele dumnezeiști ale sfinților prunci acum se veselesc și cu credință dănțuiesc, căci s-au mutat curați de stricăciunea cea iubitoare de păcat"[191].

În Luminânda slujbei, însăși pruncul adormit încredințează pe cei ce-l prohodesc despre fericita sa sălășluire în Împărăția veșnicelor bunătăți: *„Acum m-am odihnit și am aflat ușurare multă, că m-am mutat din stricăciune și m-am dus la viață, Doamne, slavă Ție"*[192]. Sau tot astfel: *„Acum am ales pe Fecioara, Maica lui Dumnezeu, că dintru ea S-a născut Hristos, Izbăvitorul tuturor ..."*[193]

Chiar dacă plecarea unui prunc nevinovat din lumea aceasta este prcină de durere, în viața veșnică această durere se va preface în bucuria vederii Împărăției lui Dumnezeu. În sensul acesta, textul din slujba înmormântării subliniază: *„Pricină de întristări s-a arătat acum despărțirea ta pentru cei ce te iubesc; dar ție adevărată pricină de bucurie și de veselie, că moștenești, pruncule, viața de veci"*[194]. Pruncul adormit se adresează celor rămași prin glasul imnografului în cuvinte pline de nădejde: *„De ce mă plângeți pe mine? Strigă tainic pruncul cel adormit, căci nu sunt de plâns, de vreme ce bucuria tuturor drepților s-a rânduit pruncilor, care n-au făcut fapte vrednice de lacrimi ..."*[195].

Pe de altă parte, textul imnografic al slujbei înmormântării pruncilor îmbracă forma unei rugăciuni de mijlocire pentru fericita odihnă în Împărăția veșnicelor bunătăți a pruncului adormit:

> „Hristoase, Cel ce Te-ai făcut prunc fără schimbare și Crucea ai primit de voie și ai căutat la durerea de Maică a celei ce Te-a

[191] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării pruncilor", Stihira 3 la sărutarea pruncului, p. 294.
[192] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării pruncilor", Luminânda, p. 290.
[193] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării pruncilor", Luminânda, la Slavă… Și acum…, p. 291.
[194] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării pruncilor", Canonul, Cântarea a VII-a, la Slavă…, p. 288.
[195] *Molitfelnic,* „Rânduiala înmormântării pruncilor", Canonul, Cântarea a VIII-a, la Slavă, p. 289.

> născut, ușurează întristarea și durerea cumplită a credincioșilor părinți ai acestui prunc adormit, ca să slăvim puterea Ta"[196].

Troparul canonului concluzionează:

> „Să nu plângem pe prunci, ci mai vârtos pe noi înșine, care greșim totdeauna, să ne tânguim ca să ne izbăvim de gheena"[197]. Sau într-un alt loc, însuși pruncul grăiește către cei apropiați: „Nu mă plângeți pe mine, că n-am făsut nimic vrednic de plans, strigă pruncul cel răposat; ci mai degrabă plângeți-vă pe voi toți, rudelor și prietenilor, cei ce păcătuiți, ca să nu aveți parte de osândă la chinuri"[198].

Pentru că slujba înmormântării este una plină de nădejde, atât rugăciunea e dezlegare *„Dumnezeul duhurilor și a tot trupul..."*, cât și rugăciunile de iertare din rânduiala obișnuită a înmormântării mirenilor sunt înlocuite cu o scurtă rugăciune de primire a sufletului pruncului adormit în locașurile drepților: *„Doamne, Cel ce păzești pruncii în viața de acum..."*[199]. Ectenia pentru odihna pruncului adormit are și ea cereri speciale, cerând de la Hristos: *„odihna sufletului preanevinovatului prunc și pentru ca Domnul Dumnezeu după a sa făgăduință, să-l învrednicească de cereasca Sa împărăție"*[200].

Slujba la mormânt

La mormânt, urmează aceeași rânduială ca și în cazul înmormântării adulților, doar ectenia fiind înlocuită cu cea pentru prunci.

Așadar, prin slujba de înmormântare pentru prunci, Biserica îi încredințează pe cei rămași că datorită nevinovăției lor, aceștia primesc un loc în Împărăția lui Dumnezeu.

- Slujba care se săvârșește pentru înmormântarea pruncilor nebotezați

Potrivit hotărârii Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și a precizărilor din Molitfelnic, înmormântarea pruncilor morți nebotezați, poate fi săvârșită la cererea părinților după o rânduială redusă. Astfel, în cazul pruncilor morți nebotezați, cărora nu li s-a citit nici rugăciunea punerii numelui

---

[196] *Molitfelnic*, „Rânduiala înmormântării pruncilor", Canonul, Cântarea a IX-a, tropar 1, p. 289.
[197] *Molitfelnic*, „Rânduiala înmormântării pruncilor", Canonul, Cântarea a IV-a, tropar 1, p. 284.
[198] *Molitfelnic*, „Rânduiala înmormântării pruncilor", Canonul, Cântarea a 5-a, la Slavă…, p. 285.
[199] *Molitfelnic*, „Rânduiala înmormântării pruncilor", p. 293.
[200] *Molitfelnic*, „Rânduiala înmormântării pruncilor", Ectenia întreită specială, p. 283.

în ziua a opta după naștere se poate săvârși o slujbă prescurtată cu următoarea rânduială: Binecuvântarea mică, Trisaghionul și rugăciunile începătoare, Sfânta Evanghelie de la slujba înmormântării pruncilor, rostirea rugăciunii de consolare pentru cei îndoliați și apoi Otpustul mic. Preotul va ține apoi un scurt cuvânt pastoral în care va aminti despre necesitatea săvârșirii Tainei Sfântului Botez pentru prunci. La punerea sicriului în mormânt, preotul aruncă pământ peste sicriu, zicând: *Al Domnului este pământul și plinirea lui, lumea și toți cei ce locuiesc în ea* (Psalm 23, 1). În cazul pruncilor morți nebotezați, dar cărora li s-a citit rugăciunea punerii numelui în ziua a opta după naștere se va săvârși următoarea rânduială: Binecuvântarea mică, Trisaghionul și rugăciunile începătoare, Psalmul 90; apoi se cântă din Canonul de la slujba înmormântării pruncilor Irmoasele Cântărilor 3, 6 și 9; se citește Apostolul și Evanghelia de la slujba înmormântării pruncilor după care se rostește Rugăciunea de consolare a celor îndoliați și apoi Otpustul mic. Preotul va ține apoi un scurt cuvânt pastoral în care va aminti despre necesitatea săvârșirii Tainei Sfântului Botez pentru prunci. La punerea sicriului în mormânt, preotul aruncă pământ peste sicriu, zicând: Al Domnului este pământul și plinirea lui, lumea și toți cei ce locuiesc în ea (Psalm 23, 1)[201].

f. O rânduială specială de înmormântare: Slujba înmormântării în Săptămâna Luminată

Există și o rânduială specială a slujbei înmormântării, așa cum se face aceasta în Săptămâna Luminată[202]. Preotul îmbracă veșminte luminate, iar pe drumul de la c casa celui adromit până la biserică și apoi la cimitir, în loc de *„Sfinte Dumnezeule...”*, se cântă Canonul Învierii cu *„Hristos a înviat....”*. Otpustul se face ca la Paşti, iar la mormânt se citeşte rugăciunea de dezlegare din slujba obişnuită a înmormântării. Rânduiala aceasta se săvârşeşte pentru toţi cei adormiţi în Săptămâna Luminată: mireni, clerici, călugări, de orice vârstă (atât la maturi, cât şi la prunci). Odinioară, ea se făcea şi celor erau înmormântaţi în ziua odovaniei Praznicului Paştilor, adică miercurea săptămânii a şasea după Paşti, în ajunul Înălţării Domnului.

[201] A se vedea pentru ambele rânduieli *Molitfelnciul,* pp. 295-296. Pentru consideraţii teologice şi pastorale a se vedea Pr. Conf. Dr. Lucian Petroaia, „Care sunt rânduielile ce se pot săvârşi pentru copii morţi nebotezaţi?”, în ziarul *Lumina,* 25 mai 20121, p. 11; (II), 27 mai 2021, p. 11.

[202] A se vedea *Molitfelnciul*, „Rânduiala înmormântării în Săptămâna Luminată”, pp. 363-374 și *Panihida*, „Rânduiala înmormântării în Săptămâna Luminată”, p. 139.

Bucuria nespusă a praznicului Învierii o vestesc și o trăiesc credincioșii și la slujba Înmormântării, atunci când aceasta se săvârșește în Săptămâna Luminată.

Așadar, atunci când se întâmplă ca slujba Înmormântării să fie săvârșită în ziua Sfintelor Paşti sau în Săptămâna Luminată, toate cele patru variante ale slujbei de înmormântare - a mirenilor, a pruncilor, a preoților și a diaconilor de mir sau a călugărilor - sunt înlocuite cu Utrenia Paştilor, exact ca în noaptea Sfintei Învieri, cu câteva elemente specifice preluate din slujba Înmormântării mirenilor. Indicația aceasta o găsim în Molitfelnic și în cartea de slujbă numită Panihida:

> „Știut să fie că, dacă va răposa vreunul dintre creștini de Sfintele Paşti sau în orice zi din Săptămâna Luminată până la Duminica Tomii, nu se cântă slujba Înmormântării, pentru mărirea și cinstea sărbătorii Învierii și pentru că acestea sunt zile de bucurie și de veselie, iar nu de jale și de plângere, că toți câți murim în nădejdea învierii și a vieții celei veșnice, în Hristos înviem”[203].

Odinioară, rânduiala aceasta era săvârșită și în cazul în care un creștin era înmormântat în ziua odovaniei praznicului Învierii, în miercurea săptămânii a șasea după Sfintele Paşti.

În Biserica Rusă există însă o rânduială deosebită pentru preoții adormiți întru Domnul în Săptămâna Luminată, fiind atribuită Patriarhului Filaret al Moscovei. Chiar și în unele părți ale Bisericii noastre, la înmormântarea clericilor *adormiți* în Săptămâna Luminată se adaugă cântările specifice slujbei Înmormântării preoților de mir, adică Antifoanele și cele cinci Apostole și Evanghelii cu rugăciunile specifice acestei slujbe, după care urmează Canonul Învierii[204]. Așadar, slujba propriu-zisă a înmormântării este înlocuită cu slujba Învierii, pentru ca bucuria Învierii Domnului să nu fie întunecată sau măcar umbrită de jalea și de durerea pricinuite de unele cântări tânguitoare din slujba Înmormântării, cu cele patru variante ale ei.

La casa celui adormit, în serile de priveghi se face începutul slujbei ca în noaptea Sfintei Învieri, după binecuvântare urmând stihurile Paştilor *(„Înviază Dumnezeu și se risipesc toți vrăjmașii Lui...”* și celelalte), preotul rostind apoi ectenia pentru cel adormit și rugăciunea *Dumnezeul*

[203] A se vedea *Panihida*, „Rânduiala înmormântării în Săptămâna Luminată”, p. 139.
[204] A se vedea în acest sens pr. prof. dr. Ene Branișteș, *Liturgica Specială*, ed. 2002, p. 375.

duhurilor... Apoi se citește *Învierea lui Hristos văzând...* și se face otpustul ca la Paști, după, cântându-se de două ori *Veșnica pomenire,* iar a treia oară imnul pascal *Hristos a înviat...*

Slujba propriu-zisă de înmormântare se săvârșește în biserică. Astfel, după binecuvântare se cântă de trei ori imnul *Hristos a înviat...* și începe a se cânta Canonul Învierii ca în noaptea Sfintelor Paști. După cântarea a treia și a șasea a Canonului Învierii se rostește ectenia pentru cei adormiți și rugăciunea *Dumnezeul duhurilor...,* apoi după ectenia de după cântarea a șasea se cântă *Condacul* și *Icosul* pentru cei adormiți: *„Cu sfinții odihnește..."* și *„Tu singur ești fără de moarte...".* Apoi se citesc Apostolul zilei din Faptele Apostolilor și Sfânta Evanghelie de la Matei 28, 16-20, care cuprinde relatarea trimiterii Sfinților Apostoli la propovăduire de către Mântuitorul Hristos, îndată după Sfânta Sa Înviere. După citirea Sfintei Evanghelii se cântă de trei ori *„Învierea lui Hristos văzând..."* și stihira *„Înviind Iisus din mormânt... ".* După cântarea a noua a canonului se rostește Ectenia mică cu ecfonisul și îndată Luminânda praznicului. Apoi se cântă Binecuvântările Învierii, iar după acestea, stihurile și stihirile Paștilor, în timpul lor făcându-se sărutarea mortului. După sărutarea mortului se rostesc de către preot ectenia pentru cei adormiți și la finalul ei cele trei rugăciuni de dezlegare și stihirile de la sfârșitul slujbei Înmormântării mirenilor, începând cu *„Veniți fraților să dăm mortului sărutarea cea mai de pe urmă...".* După aceasta se face Otpustul ca la Paști și se cântă iarăși de două ori *„Veșnica pomenire...",* iar a treia oară, imnul pascal *„Hristos a înviat...".* Rânduiala prevede mai apoi ducerea la groapă a celui adormit, cântându-se în timpul procesiunii *Hristos a înviat...* acesta fiind „înmormântat cu mulțumire și cu bucurie", urmând rânduiala obișnuită de la groapă[205].

După cum se poate lesne observa din prezentarea succintă a rânduielii slujbei Înmormântării din Săptămâna Luminată, aceasta păstrează aproape integral rânduiala slujbei Învierii, săvârșită în noaptea Sfintelor Paști, cu câteva adăugiri din înmormântarea mirenilor.

Această rânduială se pare că a fost așezată de monahul Gavriil din Muntele Athos, după cum dau mărturie suprascrierile din unele Penticostare vechi, ca de pildă cel de la Blaj, din 1818[206].

---

[205] Pentru rânduiala acestei slujbe a se vedea *Molitfelnciul,* pp. 363-374 și *Panihida,* „Rânduiala înmormântării în Săptămâna Luminată", pp. 139-152.

[206] A se vedea în acest sens pr. prof. dr. Ene Branișteș, „Rolul Athosului în istoria cultului orthodox", în rev. *Ortodoxia,* an V (1953), nr. 2, p. 220.

O astfel de rânduială pentru înmormântare, într-o săptămână precum Săptămâna Luminată, este cât se poate de firească, pentru că de la Învierea Domnului moartea nu mai are nici o putere asupra făpturii umane, ci viața stăpânește, pentru că Hristos înviind din mormânt, *„ca dintr-o cămară, a strălucit"* și *„pogorându-Se în cele mai de jos ale pământului a sfărâmat încuietorile cele veșnice care țineau pe cei legați din veac"* în adâncurile morții (din Canonul Învierii). Așa cum arată și Condacul praznicului Învierii Domnului, Hristos, *„adormind cu trupul ca un muritor, a treia zi a înviat, pe Adam din stricăciune ridicând și moartea pierzându-o"*. De aceea, după cum ne îndeamnă Sfântul Ioan Gură de Aur în noaptea Sfintei Învieri, „nimeni să nu se teamă de moarte, că ne-a izbăvit pe noi moartea Mântuitorului; a stins-o pe ea Cel ce a fost ținut de ea. Prădat-a iadul Cel ce S-a pogorât în iad, umplutu-l-a de amărăciune, fiindcă a gustat din trupul Lui"[207].

Preotul poartă la înmormântare veşminte albe, luminate. Aceasta pentru că de la Învierea lui Hristos, moartea pentru creştin înseamnă începutul unei noi vieți, a vieții din Împărăția lui Dumnezeu, potrivit cuvântului Sfântului Apostol Pavel: „Dacă nu este înviere a morților, nici Hristos n-a înviat" (I Corinteni 15, 13). De aceea, noi la slujba Înmormântării prăznuim, încărcați de bucuria nădejdii, trecerea de la viața aceasta trecătoare la viața cea veșnică. Prăznuim moartea ca eveniment al vieții în forma sa autentică, viața cu Hristos în Împărăție. În sensul în care Hristos, prin Sfânta Sa Înviere, transfigurează întregul nostru mod de existență[208].

III. Considerații pastorale privitoare la privegherea celor adormiți și slujba înmormântării

Privegherea celor adormiți. Locul și modul acestei privegheri. Capelele funerare

În ceea ce privește privegherea celor adormiți în Domnul până în ziua înmormântării lor, se cunoaște faptul că îndată după adormire, trupul celui plecat pe calea veșniciei este spălat, îmbrăcat și depus, astăzi de regulă într-

[207] A se vedea în acest sens *Penticostarul,* ed. 2012, slujba Învierii, „Cuvânt de învățătură al Sfântului Ioan Gură de Aur", p. 25.

[208] Pentru rânduiala si semnificația mistico-simbolică a slujbei înmormantarii în Săptămâna Luminată am reprodus materialul meu, Pr. Conf. Dr. Lucian Farcașiu, „Care sunt rânduiala și specificul înmormântării în Săptămâna Luminată? (I și II)", publicat în ziarul *Lumina,* 06.mai. 2021, p. 11.

o capelă funerară, pentru ca persoanele care doresc să-și ia un ultim rămas-bun de la el să poată trece prin fața sicriului cu trupul neînsuflețit. De regulă, cei decedați sunt depuși în acest sens la capelele funerare special amenajate în cimitire sau lângă bisericile parohiale.

Dacă odinioară, mai cu seamă în satele noastre tradiționale, cel adormit întru Domnul rămânea depus la casa sa până în ziua înmormântării, într-o cameră mai spațioasă a locuinței acestuia, fiind înconjurat de toți membrii familiei și apropiații săi, în zilele noastre, și din considerente de igienă, dar și pentru a putea oferi un cadru organizat trecerii celor apropiați pe lângă sicriul celui adormit, într-un loc special amenajat și destinat unor astfel de manifestări cu caracter funebru, în majoritatea comunităților parohiale atât de la sate, cât și de la orașe au fost amenajate capele funerare, fie în interiorul cimitirului parohial sau orășenesc, fie în jurul lăcașurilor de cult sau în alte zone deschise accesului publicului din localitățile noastre. Aceasta, pentru a putea oferi celor care doresc să vină pentru rugăciune și pentru a aduce un ultim omagiu celui plecat dintre noi o încăpere mai largă, spațioasă, deci special amenajată, ceea ce majoritatea locuințelor sau caselor particulare nu pot oferi.

Aici, în aceste capele funerare se desfășoară în fiecare seară, până în ziua înmormântării, îndătinații „stâlpi", adică rugăciunea de mijlocire pentru cel plecat, cerând pentru acesta odihna sufletului său în bucuria și liniștea Împărăției lui Dumnezeu, adică rânduiala Panihidei mici, dar și citirile din Sfânta Evanghelie. În unele zone ale țării, mai ales în Ardeal și Banat, se obișnuiește ca preotul să rostească în fiecare seară și un cuvânt de învățătură în care să se refere la adevărurile de credință creștine, mai ales la nemurirea sufletului și a veșniciei Împărăției lui Dumnezeu, oferind nădejde celor rămași și îndemnându-i la rugăciune stăruitoare pentru odihna sufletului celui adormit.

Deși aceste capele funerare prezintă avantajul lor în ceea ce privește organizarea privegherilor din fiecare seară până în ziua înmormântării, ele contribuie însă la înstrăinarea de duhul comunitar, în sensul în care atunci când aceste rânduieli se desfășurau la casa celui adormit, la ele participa aproape întreaga comunitate, mai cu seamă vecinii, rudeniile și cunoscuții, în număr foarte mare, în vreme ce acum, la aceste rânduieli de priveghere, organizate în capelele funerare, participă de regulă doar rudeniile apropiate și un cerc restrâns al cunoscuților. Aceasta se întâmplă de foarte multe ori și din pricina distanțelor mari care trebuie parcurse, mai ales în mediul rural, unde cimitirele cu capelele lor funerare sunt așezate foarte adesea la margi-

nea localităților, așa încât cei vârstnici reușesc cu anevoie să ajungă să ia parte la aceste slujbe de priveghere.

Există apoi și tendința de a scoate, într-un fel, evenimentul morții și realitatea plecării noastre din această lume din contextul vieții noastre cotidiene, încercând să ignorăm această realitate. În postmodernitate, moartea tinde să fie considerată mai degrabă ca un fapt nedorit și neacceptat de majoritatea celor care se cred veșnici pe pământ, așa încât cei adormiți sunt într-un fel „exilați" la periferia vieții societății, în afara localităților, strict în limita spațială a unei capele care îi găzduiește pentru un timp scurt, până în ziua înmormântării, așa încât ei să nu „deranjeze" prin prezența lor, atrăgând atenția asupra efemerului vieții și lumii de aici.

Cei adormiți în Domnul sunt puși în aceste capele funerare, fiind însoțiți doar de membrii familiei lor și de un cerc restrâns de rude sau cunoscuți, care rămân o scurtă vreme să-i privegheze, mai cu seamă la vremea serii, în timpul săvârșirii slujbelor de „stâlp", urmând ca apoi, în vremea nopții și a următoarei zile, să fie lăsați „singuri", în cel mai fericit caz, cu angajații care deservesc respectiva capelă funerară. În felul acesta, am reușit, cel puțin la nivel mental, să scoatem moartea în afara vieții noastre zilnice, deși de confruntarea cu aceasta nu va scăpa nici unul dintre noi, mai devreme sau mai târziu, că vrem sau nu vrem să acceptăm faptul acesta.

Despre necesitatea păstrării duhului comunitar și cu cei plecați către veșnicie

În satul de odinioară, cei adormiți întru Domnul erau însoțiți din primul moment al plecării lor din această lume și până la momentul punerii trupului „în pământul din care am fost luați" de către majoritatea covârșitoare a comunității, ceea ce făcea mult mai strânsă legătura dintre hotarul vieții acesteia și hotarul veșniciei, prin dimensiunea comunitară a prohodirii celor adormiți. Acest fapt îi făcea conștienți pe toți membrii respectivei comunități asupra realității morții și a trebuinței de a aștepta și a ne pregăti pentru întâlnirea cu veșnicia, prin evenimentul „marii treceri", constituit de moarte, moment care prilejuiește de fapt mutarea noastră din vremelnicia lumii acesteia în veșnicie.

Păstrarea celui adormit în casa sa, unde și-a dus vremelnicia vieții acesteia, întreținea de asemenea și firescul sentiment al intimității omului cu casa, familia și rudeniile sale, pentru că în societatea patriarhală venirea și plecarea omului din lumea aceasta, prin naștere și moarte, se întâmplau în

jurul casei și familiei sale, într-un cadru comunitar. Tocmai în sensul acesta, procesiunea funerară a conducerii celui adormit către „locul de veci" avea acest caracter comunitar, trecând prin mijlocul satului, având drept țintă a popasului biserica din sat, unde avea loc de fapt slujba propriu-zisă a prohodirii, în dangătul clopotelor, cu implicarea și participarea majorității localnicilor, care-l însoțeau pe cel adormit pe tot acest parcurs, până la cimitir. Moartea nu era scoasă astfel din evenimentul cotidian, ci devenea parte a firescului vieții zilnice, cu bucuriile și tristețile sau neajunsurile ei. Viața țăranului român era astfel o viață autentică și care, deși dură, nu cuprindea în ea nici o cosmetizare, ci se prezenta mai degrabă ca o asumare integrală a destinului uman.

Toate aceste rânduri, departe de a se dori o prezentare idilică a unor vremuri demult apuse, doresc să atragă atenția asupra datoriei pe care o avem ca slujitori ai Bisericii de a reașeza în cadrul societății actuale, consumiste și secularizate, duhul comunitar al viețuirii, atât de înstrăinat, de a-i reînvăța pe semenii noștri despre adevărul faptului că suntem trecători pe acest pământ și că, vrem sau nu vrem să acceptăm, vom trece și noi inevitabil prin moarte. Tocmai de aceea nu trebuie să ne facem moartea străină, ci să căutăm să pătrundem și să înțelegem faptul că „taina morții" poate și trebuie să devină pentru fiecare dintre noi „taina vieții" fericite din Împărăția lui Dumnezeu.

Astfel, conștientizând faptul că nu ne mai putem întoarce la vremurile de odinioară, pentru că mersul în sine al lumii este canalizat într-o altă direcție, ca slujitori ai Bisericii Mântuitorului Hristos, îi putem totuși reînvăța pe credincioșii noștri cum să-i conducă frumos pe semenii lor plecați pe calea veșniciei, într-un autentic duh comunitar, pe ultimul drum al vieții lor pământești, către cimitir, întru așteptarea „învierii morților și a vieții veacului ce va să fie", așa cum mărturisim la sfârșitul Simbolului credinței.

c. Clopotele și vestirea plecării pe calea veșniciei

Clopotele bisericii au un rol fundamental în a-i vesti pe credincioșii din respectiva comunitate că un semen al lor a plecat pe calea veșniciei. Ele devin astfel un mijloc de a anunța comunitatea asupra plecării pe calea veșniciei a unui semen de-al lor, dar și un mod de a înălța rugăciunile comunității către înaltul cerului lui Dumnezeu pentru cel plecat din lumea aceasta. În comunitățile rurale clopotele bisericii au un rol fundamental în a vesti

plecarea unui creștin pe calea veșniciei, dar și de a chema la rugăciune stăruitoare pentru odihna sufletului acestuia.

Tocmai de aceea, până astăzi, credincioșii noștri se anunță unul pe altul despre plecarea unui semen în veșnicie, și care, auzind dangătul clopotelor bisericii, însemnându-se cu semnul crucii, cer odihnă veșnică pentru sufletul celui adormit.

În comunitățile din marile orașe, unde ne confruntăm cel mai adesea cu o pastorație a anonimatului, sunetul clopotelor bisericii pentru a vesti plecarea unui creștin spune foarte puțin, pentru că oamenii nu se mai cunosc și nu mai comunică între ei. Tocmai de aceea, este recomandabil ca preoții să-i îndemne pe credincioși să pună un necrolog și într-un panou de la poarta bisericii, pentru ca cei care trec pe lângă lăcașul de cult să se poată informa asupra datelor privitoare la locul unde este depus trupul celui adormit, precum și asupra orei la care vor fi săvârșite slujbele de priveghere pentru odihna sufletului său. Astfel, cunoscând aceste date, ei ar putea participa la aceste slujbe, fiind alături, în comuniunea rugăciunii, de cel adormit și de familia acestuia.

d. Capelele funerare, privegherile și slujba Prohodirii în locașul de cult

Cei adormiți, chiar dacă vor fi puși în continuare în capelele funerare, vor trebui însoțiți cu mai multă dragoste din partea noastră, rămânând în vecinătatea familiei și a rudeniilor apropiate, care vor trebui învățați de slujitorii Bisericii să rămână cât mai mult timp lângă cei apropiați și dragi lor, pentru a nu mai vedea sicriele celor adormiți rămase singure în întunericul unei capele, încuiate în vremea nopții cu cheile uitării, negrijii și ignoranței noastre. Cei rămași în jurul trupului neînsuflețit al celui adormit trebuie sfătuiți și învățați să citească din Psaltire, din Sfânta Scriptură sau din cărțile de rugăciune ale Bisericii, înlocuind astfel povestirile și vorbele deșarte cu gândul și rugăciunea la Dumnezeu, pentru ca sufletul lor să-și găsească odihna veșnică.

Chiar dacă cei adormiți vor fi privegheați în zilele premergătoare înmormântării în amintitele capele funerare, este de dorit ca slujba Prohodirii să fie săvârșită în lăcașul sfânt, unde ei pot fi duși în ziua înmormântării, așa cum prevede rânduiala tipiconală a Bisericii, pentru a fi înconjurați de întreaga comunitate în mijlocul căreia au trăit. Faptul acesta ar înlesni prezența membrilor respectivei comunități la slujba de înmormântare, mai ales a

celor vârstnici, care din motive obiective nu s-ar putea deplasa până la capela funerară, mai cu seamă dacă aceasta este așezată la marginea localității, în cimitirul parohial.

După prohodirea de la biserică, cel adormit ar trebui condus spre mormânt de către toți cei prezenți la slujba înmormântării, preotul învățându-i și îndemnându-i să-l însoțească pe acesta până la cimitir, subliniind importanța rugăciunii comunitare și a mijlocirii până la capăt pentru odihna sufletului acestuia.

Prin toate acestea, am contribui la restatornicirea duhului autentic al rânduielilor slujbelor de priveghere și înmormântare ale celui adormit, precum și la reașezarea duhului comuniunii între membrii Bisericii luptătoare, de pe pământ, și membrii Bisericii triumfătoare, din ceruri, a comuniunii celor vii cu cei adormiți, în Hristos Iisus, Domnul nostru[209].

IV. Concluzii finale și îndemnuri pastorale

Biserica este alături de persoana umană și o însoțește cu harul și cu binecuvântarea ei în toate momentele și împrejurările mai importante ale vieții sale, de la naștere până la mormânt. Cei adormiți, sunt pomeniți de către Biserică, aceasta rugându-se și mijlocind pentru iertarea păcatelor, pentru odihna și fericirea sufletelor lor în Împărăția Cerurilor.

În viața religioasă a tuturor popoarelor ortodoxe și îndeosebi la poporul nostru, cultul celor adormiți, adică ierurgiile și a rânduielile liturgice prin care Biserica celor vii își arată grija față de cei adormiți este foarte dezvoltat, constituind una din manifestările caracteristice și esențiale ale vieții religioase ortodoxe.

Slujba înmormântării este rânduiala liturgică prin care Biserica însoțește ultimul drum pământesc al unei persoane plecate din lumea aceasta pe calea veșniciei.

Biserica insistă foarte mult asupra trebuinței de a înmormânta trupul, adică de a-l pune în pământ, de unde el se va ridica iarăși pentru a participa împreună cu sufletul la Judecata universală sau finală a lumii. Tocmai de aceea, ea va respinge întotdeauna practica incinerării, întrucât și trupul are

[209] În conținutul acestui subcapitol am reprodus materialul meu, Pr. Conf. Dr. Lucian Farcașiu, „Cum și unde trebuie privegheați cei adormiți în Domnul până în ziua înmormântării? (I și II)", publicat in ziarul *Lumina,* 05.oct.2021, p. 11 și 07.oct.2021, p. 11.

valoarea sa, el neputând fi anihilat sau distrus întrucât el va învia din nou la sfârșitul lumii, pentru a lua parte la învierea universal.

În Biserica Ortodoxă cunoaștem cinci variante ale slujbei de înmormântare: înmormântarea monahilor și a ierarhilor, a preoților și a diaconilor de mir, a mirenilor, a pruncilor și rânduiala înmormântării în Săptpmâna Luminată. Aceste rânduieli sau slujbe au ca scopul al lor principal, cel soteriologic, adică mijlocirea mântuirii pentru cel adormit. În afară de acest scop principal, aceste slujbe au și un rol catehetic și pedagogic. Prin ele, Biserica urmărește nu numai să mijlocească înaintea lui Dumnezeu pentru cei adormiți, ci să-i și mângâie pe cei rămași în viață, să le ușureze durerea, să le amintească nestatornicia lucrurilor pământești și să le întărească nădejdea și credința în nemurirea sufletului și în învierea morților, învățături de căpetenie ale credinței creștin ortodoxe.

Parcursul istoric al formării acestor rânduieli a fost unul foarte îndelungat, începând din perioada primară a vieții Bisericii, până în sec. XV, când s-au generalizat în întreaga Biserică.

În ceea ce privește privegherea celor adormiți în Domnul până în ziua înmormântării lor, se cunoaște faptul că îndată după adormire, trupul celui plecat pe calea veșniciei este pregătit pentru a fi înmormântat și depus, astăzi de regulă într-o capelă funerară, pentru ca persoanele care doresc să-și ia un ultim rămas-bun de la el să poată trece prin fața sicriului cu trupul neînsuflețit. De regulă, cei decedați sunt depuși în acest sens la capelele funerare special amenajate în cimitire sau lângă bisericile parohiale.

Deși aceste capele funerare prezintă avantajul lor în ceea ce privește organizarea privegherilor din fiecare seară până în ziua înmormântării, ele contribuie însă la înstrăinarea de duhul comunitar, în sensul în care atunci când aceste rânduieli se desfășurau la casa celui adormit, la ele participa aproape întreaga comunitate, mai cu seamă vecinii, rudeniile și cunoscuții, în număr foarte mare, în vreme ce acum, la aceste rânduieli de priveghere, organizate în capelele funerare, participă de regulă doar rudeniile apropiate și un cerc restrâns al cunoscuților.

În postmodernitate, moartea tinde să fie considerată mai degrabă ca un fapt nedorit și neacceptat de majoritatea celor care se cred veșnici pe pământ, așa încât cei adormiți sunt depuși de regulă în afara localităților, strict în limita spațială a unei capele care îi găzduiește pentru un timp scurt, până în ziua înmormântării.

Conștientizând faptul că nu ne mai putem întoarce la vremurile de odinioară, ca slujitori ai Bisericii Mântuitorului Hristos, îi putem totuși reînvăța pe credincioșii noștri cum să-i conducă frumos pe semenii lor plecați pe calea veșniciei, într-un autentic duh comunitar, pe ultimul drum al vieții lor pământești, către cimitir, întru așteptarea „învierii morților și a vieții veacului ce va să fie".

Cei adormiți, chiar dacă vor fi puși în continuare în capelele funerare, vor trebui însoțiți cu mai multă dragoste din partea noastră, rămânând în vecinătatea familiei și a rudeniilor apropiate, care vor trebui învățați să rămână cât mai mult timp lângă cei apropiați și dragi lor.

Este de dorit ca slujba prohodiri să fie săvârșită în lăcașul sfânt, unde ei pot fi duși în ziua înmormântării, așa cum prevede rânduiala tipiconală a Bisericii, pentru a fi înconjurați de întreaga comunitate în mijlocul căreia au trăit. Faptul acesta ar înlesni și prezența membrilor respectivei comunități la slujba de înmormântare.

După prohodirea de la biserică, cel adormit ar trebui condus spre mormânt de către toți cei prezenți la slujba înmormântării, preotul învățându-i și îndemnându-i să-l însoțească pe acesta până la cimitir, subliniind astfel importanța rugăciunii comunitare și a mijlocirii până la capăt pentru odihna sufletului acestuia.

Astfel am contribui la restatornicirea duhului autentic al rânduielilor slujbelor de priveghere și înmormântare ale celui adormit, precum și la reașezarea duhului comuniunii între membrii Bisericii luptătoare, de pe pământ, și membrii Bisericii triumfătoare, din ceruri.

Anuar - Serie nouă
ISSN 2558 - 8605
An VI (2021)/6/ pp. 239 - 251

PERSONALITATE CONSACRATĂ A CÂNTĂRII BISERICEȘTI ARĂDENE: ATANASIE LIPOVAN ȘI PROBLEMATICA BIBLIOGRAFIEI SALE

Conf. Univ. Dr. Mircea Buta

Abstract

The present study makes a detailed presentation of the specialized bibliography, which can be consulted by those interested, regarding one of the most brilliant representatives of church singing in the west of the country, Professor Atansie Lipovan from the Theological Academy of Arad, in the period betweenthe two world wars. All the categories of bibliographic sources from which the life and the choral-musical activity of the teacher from Sânicolaul Mare emerge are taken into account.

Keywords

Church music, Atanasie Lipovan, choral activity, Theological Academy of Arad

Scrierile lăsate moștenire nouă și activitatea intensă de instruire pe care a depus-o profesorul Atanasie Lipovan, împreună cu apariţiile scenice de neuitat în calitate de dirijor, interpretările sale vocale cu efect impresionant asupra publicului, manifestările patriotice pe care le-a avut în timpul acțiunilor de afirmare a românismului acelor vremuri, ieșirile cultural-misionare efectuate în mai multe orașe ale continentului american, și… nu în ultimul rând, trăirile duhovnicești înălțătoare în cadrul Sfintei Liturghii, alături de sute și sute de coriști în fața cărora a stat ca dirijor etc., n-

au putut să treacă nesesizate și nemenționate, nedescrise și neanalizate de contemporanii săi și de alți dascăli și muzicieni. Aceștia, s-au aplecat asupra personalității și activității sale, asupra scrierilor sale, și mai ales, asupra influenței pe care acesta a avut-o pentru iubitorii de muzică din aceste locuri românești, greu încercate. Materialele publicate despre Atanasie Lipovan în dicționare la nivel național, informațiile reținute în documentele mai multor arhive zonale, studiile unor cercetători, editate în reviste de specialitate, precum și analizele făcute de trăitorii contemporani lui și de asemenea, la sfârșit, dar nu în ultimul rând, articolele referitoare la multele aspecte complexe din viața lui, publicate în tot felul de periodice și alte apariții editoriale locale, întregesc multitudinea și profunzimea informațiilor existente, cu referință directă sau indirectă la Atanasie Lipovan.

Amprenta profesională lăsată de această personalitate muzicală din vestul țării asupra iubitorilor de muzică, impactul avut asupra credincioșilor ortodocși din acest areal, ecoul aprecierilor obținute în urma prestațiilor ca dirijor, (în cadrul unor concursuri și concerte pe care le-a susținut în București și alte mari orașe din țară, cât și alte orașe faimoase de pe continentul american), premiile și laudele primite cu nenumărate ocazii, au creat în jurul său, foarte multe reacții în presa vremii, atât din partea unor profesori de muzică cât și din partea elitei compozitorilor și muzicienilor, reacții, care au apărut în acea vreme, și chiar cu mult timp după aceea.

Încercând o privire de ansamblu asupra acestui material de referință, atât de vast, și-n același timp, cu cantități informaționale și calități literare destul de diferite, am încercat să cataloghez aceste surse existente, în funcție de anumite criterii. Pe primul loc, din perspectiva izvoarelor primare, a siguranței și a obiectivității lor, am considerat că sunt informațiile existente *în Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Arad-Centru, (prescurtat APORAC)*[1] unde Atanasie Lipovan a activat zeci de ani ca dirijor al corului. După aceste izvoare primare, dovedite de autenticitatea actelor semnate de persoanele în funcțiile respectivelor vremuri, pe locul al doilea am reținut *Dicționarele* și *Lexicoanele* de specialitate, care au fost editate de-a lungul anilor. În cadrul

[1] Întreaga Arhivă a Parohiei Ortodoxe Române Arad-Centru cuprinde o multitudine de dosare care fac referințe la: registre de ședințe, procese verbale, acte emise, programe, afișe, corespondențe, invitații. Un studiu amplu, care cuprinde cea mai detaliată explorare a acestor surse, îl constituie: *Corala „Armonia" – O filă de istorie cât un secol*, publicat în volumul ARMONIA – CENTENAR, 1919-2019, apărut în Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2019, având ca autori pe: Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang, Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, pp. 223-264.

acestora, le-am socotit atât pe cele ce au fost elaborate de un singur autor, cât și pe cele ce au fost scrise de colective de autori. Am considerat că seriozitatea acestora, a celor ce-au elaborat dicționarele cât și profesionalismul lor, justifică plasarea lor pe locul al doilea ca importanță, în descrierea și înțelegerea complexității unei personalități, ca a lui Atanasie Lipovan. Astfel, încercând să le prezint într-o ordine cronologică, avem un prim *Lexicon* care face referire la activitatea lui, pe cel apărut în anul 1970, și-i aparține lui Viorel Cosma[2]. Este prima referință a unuia dintre cei mai renumiți muzicologi români, care îl așează pe Atanasie Lipovan alături de cei mai vrednici dascăli de muzică la nivel national. Un alt *Dicționar* care a apărut nouă ani mai târziu, respectiv, în anul 1979, având autori pe Iosif Sava și Luminița Vartolomei[3], îl amintesc, de asemenea pe Atanasie Lipovan, recunoscându-i acestuia importanța și rolul său în domeniul muzical. Al treilea dicționar la nivel national, care îl menționează pe Atanasie Lipovan este *Dicționarul Explicativ al Limbii Române DEX*, poate, cu cel mai mare tiraj dintre toate, și poate, cu cel mai mare impact publicistic[4]. În continuare, unul care menționează mai multe amănunte, oferind într-un mod foarte detaliat și informat scrierile și viața lui este *Lexiconul* editat de Gheorghe C. Ionescu[5]. În încheierea enumerării dicționarelor, doresc să menționez și *Dicționar de Muzică bisericească românească*, editat de un colectiv numeros de profesori și cercetători în domeniu, care prin ostenenala lor și munca depusă au actualizat într-un mod unitar, multe dintre eforturile depuse anterior și de asemenea, au adus un plus informational, referitor la alte aspecte care au existat în domeniul muzicii bisericești[6].

În continuarea enumerării surselor informaționale, am așezat *studiile și articolele* care au fost publicate pe vremea când Atanasie Lipovan era în viață, având astfel posibilitatea să accepte și să certifice oarecum, cele editate, sau să ia contact cu autorii și să dezmintă materialele referitoare la persoana

[2] Viorel Cosma, *Muzicieni români, Lexicon,* Editura Muzicală, București, 1970, p. 280.

[3] Iosif Sava, Luminița Vartolomei, *Dicționar de muzică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979.

[4] *Dicționarul Explicativ al Limbii Române DEX,* ediția a II-a, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1996, p. 1093.

[5] Ionescu, C. Gheorghe, *Lexicon al celor care de-a lungul veacurilor s-au ocupat cu muzica de tradiție bizantină în România*, Editura Diogene, București, 1994, pp. 204-205.

[6] *Dicționar de Muzică bisericească românescă,* Editura Basilica, București, 2013, pp. 377-379. Menționez că pentru informațiile și detaliile bibliografice folosite în acest Dicționar despre Atanasie Lipovan am fost responsabil în întregime, și am încercat să adaug în cadrul lor și unele amănunte aflate în sursele locale încă neexplorate la acea vreme.

sa. În cadrul acestor surse, menționăm următoarele titluri: *Cronica Aradului. Cântărețul Atanasie Lipovan. Un jubileu*[7], *Biografia Domnului Atanasie Lipovan, profesor la Academia Teologică din Arad, între 1922-1938*[8], *În drum spre casă, Sânnicolaul Mare*[9], *Un compozitor de muzică bisericească, Atanasie Lipovan*[10], *Știri de prin lumea mre. Salutul nostru*[11], *Viața marelui dascăl și cântăreț Atanasie Lipovan*[12], *Lipovan la Philadelphia*[13], *Atanasie Lipovan*[14], *Vine în America omul nostru*[15], *Atanasie Lipovan în America*[16], *Atanasie Lipovan; Cântări bisericești*[17], *Din istoricul corului „Doina"*[18], *Din trecutul Bănatului. Comuna și bisericile din Sânnicolau Mare*[19]

Pe lângă aceste titluri apărute în timpul vieții lui Atanasie Lipovan, trebuie să subliniem alte două surse care au apărut în format tipărit și care au

[7] Autorul este cunoscutul compozitor și muzicolog Filaret Barbu, care îl publică în revista *Luceafărul*, Timișoara, aprillie, 1924.

[8] Articolul aparține unui alt dascăl de muzică, Petru Bancea, care a activat în perioada activității lipovane, publicându-l în *Anuarul Academiei Teologice din Arad pe anii 1935-1939*, pp. 170-172.

[9] Autorul este Vasile-Ioan Farcă, un fost ucenic și admirator convins al lui Atanasie Lipovan, continuator la rândul său al activităților de culturalizare a românilor din aceste locuri.

[10] Acest titlu apare fără autor, fiind trecut „din partea redacției" revistei *Universul* din București, nr. 222 din 26 sept. 1927.

[11] Scris de Roman Iancu în *Deșteaptă-te române*, nr. 32, New-York, aprilie 1913, (preluat din Iosif Sava, Luminița Vartolomei, *Dicționar de muzică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979).

[12] Autorul este Martin Petre și a fost publicat în *Făclia Banatului*, nr. 312, Timișoara, 4 mai 1947, (preluat din Iosif Sava, Luminița Vartolomei, *Dicționar de muzică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979).

[13] Publicat de redacția revistei Vulturul din New-York, septembrie 1913, (preluat din Iosif Sava, Luminița Vartolomei, *Dicționar de muzică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979).

[14] Autor Ștefan Gomboșiu, publicat în revista *Dacia*, nr. 176, Timișoara, 6 aug. 1944, (preluat din Iosif Sava, Luminița Vartolomei, *Dicționar de muzică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979).

[15] Nicolae Fluș în *Deșteaptă-te române*, New-York, 17 iulie, 1913, (preluat din Iosif Sava, Luminița Vartolomei, *Dicționar de muzică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979).

[16] Din partea redacției revistei *Vulturul*, Chicago, iulie 1913, (preluat din Iosif Sava, Luminița Vartolomei, *Dicționar de muzică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979).

[17] Nicolae Ursu, publicat în *Biserica bănățeană*, nr. 1-2, Timișoara, ianuarie, 1947, (preluat din Iosif Sava, Luminița Vartolomei, *Dicționar de muzică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979).

[18] Gheorghe Andrașiu, publicat în volumul *Comoara din Sânnicolau Mare*, autor Teodor Bucurescu, Timișoara, 1941, preluat din comunicarea dactilografiată a d-lui Ioan Olărescu la Simpozionul Internațional de la Uzdin, Banatul Sârbesc, (2002).

[19] Pr. Gheorghe Cotoșman, Timișoara, 1934, preluat din comunicarea dactilografiată a d-lui Ioan Olărescu susținută la Simpozionul Internațional de la Uzdin, Banatul Sârbesc, (2002).

făcut referințe la personalitatea și activitatea lui cu diferite ocazii și evenimente importante petrecute. Este vorba de *Anuarele Institutului Teologic și al Școalei Normale Ortodoxe Române* din Arad[20], și de asemenea, de paginile periodicului eparhial *Biserica și Școala*[21]. Dacă ar trebui să descriem în câteva cuvinte caracterul articolelor apărute în *anuarele* respective și în publicația eparhială *Biserica și Școala*, atunci, putem să afirmăm că ele nu au avut ca autori persoane cu o educație muzicală aleasă, că referințele făcute au o tentă majoritar informativă și că de multe ori, acestea scot în evidență nuanțele emoționale și reacțiile ascultătorilor la prestațiile depuse de „dirijorul" și „cântărețul" Atanasie Lipovan.

În continuare, consider că pentru dobândirea unei înțelegeri complexe a personalității lipovane, foarte importante sunt, de asemenea *studiile elaborate de cadre universitare și cercetători muzicologi în domeniul muzical-bisericesc*. De această data situația se schimbă radical din perspectiva calității, ele fiind bine închegate și cu referințe la surse solide și verificabile. Aici doresc să menționez studiul*: Profesorul, dirijorul și cântărețul Atanasie Lipovan*, scris de către pr. prof. univ. dr. Vasile Stanciu[22]. În cadrul acestui sudiu, este abordată pentru prima data, într-un mod unitar, viața și activitatea lui din perspectiva unui muzician educat și om al Bisericii în același timp. Se creionează tensiunile și provocările suferite de Atanasie în viața de zi cu zi, se dezvoltă până la amănunt activitatea sa dirijorală, se amintesc concertele din America, împreună cu multele reacții din presa de peste ocean, nu se lasă deoparte nici succesele dobândite alături de corul *Armonia* din Arad, și se notează toate scrierile sale, neuitând a fi menționate și cântecele de folclor culese și înregistrate ulterior. Un alt mare muzician și bizantinolog

[20] Menționăm aici aceste *Anuare*, luate din studiul pr. Prof. Univ. dr. Vasile Stanciu, „Profesorul, dirijorul și cântărețul Atanasie Lipovan", publicat în *Mitropolia Banatului*, XXXV, (1985), nr. 1-2, pp 44-53. Este vorba de: *Anuarul...* pe 1922/1923, pp 21-25; *Anuarul...* pe 1924-1925, apărut la Arad în 1925, p. 26; *Anuarul...* pe 1932-1933, apărut la Arad în 1933, pp. 13, 15; *Anuarul...* pe 1933-1934, apărut la Arad în 1934, p. 18; *Anuarul...* pe 1934-1935, apărut la Arad în 1935, p. 15.

[21] *Biserica și Școala*, nr. 25/1928, *Biserica și Școala*, nr. 15/1935, *Biserica și Școala*, nr. 19/1938, *Biserica și Școala*, nr. 28/1938, *Biserica și Școala*, nr. 36/1938, *Biserica și Școala*, LXXI, (1947), nr. 21, pp. 149-150, etc. Numărul acestei publicații periodice, unde găsim referințe de întindere mai mică, (de la câteva rânduri la câteva zeci de rânduri), este de fapt, mult mai numeros. În cadrul lor ni se aduc la cunoștință locurile unde a dirijat Atanasie Lipovan, ocaziile în care s-au ținut concertele, câteodată, prezentându-ni-se și repertoriul executat sau impresiile lăsate asupra auditoriului.

[22] Studiul a fost publicat în *Mitropolia Banatului*, XXXV, (1985), nr. 1-2, pp. 44-53.

român, Gheorghe Ciobanu, facilitează înțelegerea scrierilor lui Atanasie Lipovan, publicând: *Muzica bisericească la români*[23], și *Muzica de cult bănățeană. Origine, vechime, specific*[24]. Prin parcurgerea acestor studii, accesul la dilemele cu care s-a confruntat Atanasie, problematicile pe care trebuia să le rezolve și nu în ultimul rând, contextul social-geografic al acelor vremuri grele pentru muzica de sorginte bizantină, devin mult mai ușor abordabile și însușite.

Tot aici se cuvine să notăm aprecierile făcute de către marele dascăl de cântare bisericească de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din București, pr. prof. univ. dr. Nicu Moldoveanu. Acesta fiind urmaș direct al unui alt vrednic profesor și compozitor, Nicolae Lungu, dirijor al coralei Patriarhale vreme de peste jumătate de secol, a sesizat și menționat activitatea și importanța lui Atanasie Lipovan în: *Muzica bisericească la români în sec. XX*[25], și *Istoria muzicii bisericești la români*[26]. Părintele profesor reține informațiile esențiale din bibliografia actualizată a anului 2010, și apreciază la rândul său, laudele și aprecierile aduse cu ocazia împlinirii vârstei de 60 de ani a lui Atanasie Lipovan, rostite de către compozitorul Sabin Drăgoi și ulterior de către compozitorul Tiberiu Brediceanu.

În încheierea privirii de ansamblu asupra complexității bibliografiei care prezintă mai în detaliu sau mai general, viața și activitatea lui Atanasie Lipovan, trebuie să menționăm într-o ordine cronologică, atât *multitudinea articolelor și a manuscriselor existente, cât și multitudinea revistelor unde acestea au apărut în arealul geografic din vestului țării*.

O primă referință în acest sens, o reprezintă gândurile așternute pe hârtie în variantă dactilografiată a părintelui Ioan Șerb[27], practic, cel mai longeviv dirijor, care a stat la cârma corului „Armonia" după Atanasie și Ioan Lipovan. Din cuprinsul acestei prezentări la sărbătoarea corului cu ocazia împlinirii a 50 de ani de activitate statutară[28], aflăm foarte multe detalii despre Atana-

[23] Apărut în *BOR*, XC, (1972), nr. 1-2, pp. 184-195.

[24] Apărut în *Studii de etnomuzicologie și Bizantinologie*, vol. III, Ed. Muzicală, București, 1992, pp. 105-125.

[25] Studiu apărut în *BOR*, CIII, (1985), nr. 7-8, pp. 635-636.

[26] Volum apărut în Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2010, pp. 197-198.

[27] Pr. Ioan Șerb, *Popas aniversar – Reuniunea de cântări „Armonia" – Corul Catedralei din Arad – La 50 de ani de activitate statutară*, prezentare dactilografiată, datat în luna iunie 1974 și care are 21 de pagini. (Am intrat în posesia unei copii xerox oferită de fostul membru al corului, jurist Ioan Pascal).

[28] Părintele Ioan Șerb, sesizează încă de pe prima pagină că este o diferență dintre anii când a fost înființat corul și anii de când a funcționat cu un statut bine conturat față de autorități.

sie Lipovan, despre concepția acestuia privind buna funcționare a corului, despre scopul propus de acesta[29], despre convingerea lui că:

> *„în cadrul neîntrecutelor melodii ale bisericii noastre strămoșești românii își pot afla cu prisosință mângâierea sufletească…"*[30]. Interesante și variate sunt informațiile pe care le aflăm de la părintele Ioan Șerb, care fac referință la repertoriile folosite de-a lungul anilor[31] și la aprecierile și gândurile unor coriști despre Atanasie Lipovan. Astfel, la întrebarea retorică *„Cine a fost Atanasie Lipovan"* (p. 16), părintele Ioan Șerb alege următorul răspuns: *„prin concertele corului organizat și instruit de el, a stors admirația americanilor față de cântarea și muzica românească, întors în țară, intreprinde „frumoase turnee" la românii de dincolo de munți,…* fostul președinte al Reuniunii de cântări, Dimitrie Olaru, scrie: *"apreciem la Atanasie Lipovan zelul ce-l depune și diligența ce-o dezvoltă dirigintele pentru realizarea scopului propus".* Alt președinte al Reuniunii de cântări *"Armonia",* Dr. Alexandru Stoienescu, vorbind despre Atanasie Lipovan, afirmă*: "Dotat de la Dumnezeu cu o înfățișare ce se recomandă de la sine, înzestrat cu o voce splendidă și cu un talent muzical extraordinar, având o inteligență rară și o inimă de aur, care se încălzește numai pentru ceea ce este frumos și înălțător, dotat și cu un simț intensiv organizatoric, tenace, răbdător și energic…"* (p. 17).

Un aspect rar dezbătut în toată bibliografia, dar care se regăsește bine descris de părintele Șerb, este cel al modestiei lui Ioan Lipovan. Fără a intra

---

Diferența fiind de 5 ani, perioadă în care au trebuit să aștepte ca să fie recunoscuți ca și o „Reuniune de cântări" în mod oficial.

[29] Citat preluat de la pagina 3: „... de a înălța fastul sărbătorilor bisericești și naționale,... de a descinde la țară, în popor,... de a face propagandă națională și bisericească,... de a lua parte activă la serviciile divine,... de a aranja concerte,...de a alege repertorii cât mai bune.

[30] Pr. Ioan Șerb, *Popas aniversar...*, p. 4.

[31] Pr. Ioan Șerb, *Popas aniversar...*, p. 8. Deși propblema repertoriilor va fi tratată într-un subcapitol aparte, unde va fi dezvoltată mai în detaliu, aici aflăm ceva indedit, în sensul că în anul 1933, cu ocazia unei participări a corului la Lugoj, *„D-l dirigent Lipovan senior conduce cânările bisericşti și d-l Lipovan junior le conduce pe celelalte".* Această situație de fapt, poate să ascundă foarte multe motive pozitive, dar și anumite considerente de natură duhovnicească pentru care Atanasie Lipovan dirijează repetoriul bisericesc.

în detaliu, această caracteristică a personalității lipovane o vom aborda mai spre sfârșitul monografiei.

Urmând firul cronologic pe care l-am afirmat mai înainte, constatăm o altă sursă bibliografică, scrisă de părintele Ioan Farca[32]. Această sursă bibliografică, aduce într-un mod discret, multe detalii despre viața personală a lui Atanasie și de asemenea, încearcă să creioneze și unele amănunte despre motivațiile care l-au influențat, în anumite etape ale vieții, să ia unele decizii care au avut și urmări neplăcute pentru acesta. Vom încerca să le prezentăm la momentul potrivit cât mai detaliat și cu urmările lor cât mai explicite. Implicațiile și presiunile politice prin care a trecut, riscurile asumate, descrise de această sursă bibliografică, demonstrează încă o dată curajul și dăruirea lui Atanasie Lipovan în asumarea unor activități pe care le-a considerat necesare și apoi duse la bun sfârșit, aproape cu orice preț.

O altă sursă bibliografică vrednică de toată atenția, care abordează cu multă dedicație și dragoste toate ostenelile muzicale ale lui Atanasie Lipovan și ale fiului acestuia, (Ioan Lipovan), este d-l jurist Ioan Pascal[33]. El însuși, membru activ, pe parcursul mai multor ani în cadrul corului „Armonia", cu o bogată și longevivă activitate de corist sub bagheta pr. Ioan Șerb, cu ocazii nenumărate de a participa la împărțirea și sortarea partiturilor din arhiva corului lăsată moștenire și de Atanasie Lipovan, d-l Ioan Pascal abordează studiul personal cu două mari scopuri propuse chiar la pagina a doua: 1) intenția de a reda cei 44 de ani (cât au dirijat cei doi), întreaga paletă de sentimente și frământări parcurse: „decăderi și înălțări, tristeți și bucurii, înfrângeri și nădejdi, jale și dor, avânturi și izbânzi,…" și de asemenea, 2) culegerea unor informații de la persoane care au fost în contact cu cei doi, sau au demonstrat că dețin fotografii sau scrisori care au îmbogățit elaborarea rândurilor scrise. Consider că aceste „surse" vii folosite de d-l Ioan Pascal, trebuie menționate și aici:

> „…dialoguri avute cu distinsa doamnă Viorica Cibian, fiica lui Ioan Lipovan,… corespondența cu dl. Ing. Viorel Lipovan din Constanța, (nepotul acestuia), dialoguri avute cu prof. Maria

[32] Pr. Ioan Farca, „Compozitorul și cântărețul Atanasie Lipovan (1894-1947)", publicat în *Mitropolia Banatului*, nr. 10-12/1979, p. 712.

[33] Jurist. Ioan Pascal, *Compozitorii și dirijorii Atanasie și Ioan Lipovan – personalități distinse ale muzicii corale românești,* manuscris dactilografiat, datat la 10 iunie 1999, și prezentat în 20 iulie 1999, cu ocazia simpozionului „Corul *Armonia* – 80 de ani".

Șerban, d-na Ana Budișteanu, dl. Dan Lăzărescu de la Bilioteca Județeană Arad și nu în ultimul rând, a dirijorului Antoniu Tudor de la Corul Filarmonicii de Stat Arad"[34].

Interesul pentru activitatea lipovană continuă și începând cu anul 2000, personalitatea complexă a lui Atanasie, atrăgând în continuare, autori din zona de vest a țării. Unul dintre aceștia este prof. Gligor Popi[35], care nu uită să evidențieze într-o revistă din afara granițelor, activitatea și dăruirea exemplară pe care a demonstrat-o acest mare iubitor de muzică.

Tot în anul 2000, ca un răspuns la traseul european al țării, apar în vestul României destul de multe monografii referitoare la unele localități mai importante, care în esența lor, se străduie să imortalizeze obiceiurile românilor, tradițiile și rădăcinile lor multiseculare și nu în ultimul rând personalitățile reprezentative care au activat ca exemple de dăruire și abnegație pentru folosul obștilor lor. În acest sens, dăm exemplul lui Ioan Romoșan[36], care fiind *„Întâiul cetățean de onoare al Orașului Sânnicolau Mare",* se ocupă și de Atanasie Lipovan. În monografia scrisă de el, (acesta fiind un „localnic" devotat acestor meleaguri), autorul aduce destul de multe amănunte, culese din amintirile locuitorilor din Sânnicolau Mare, despre impactul pe care l-a avut Lipovan asupra sătenilor și nu în ultinul rând, frustrările prin care aceștia au trecut, atunci *când* „repetau cântări patriotice fără cuvinte (cor mut), spunându-le doar în minte"[37].

În anul 2001, un alt mare iubitor[38] al acestor locuri îl menționează pe Atanasie Lipovan ca dirijor în Comloșul Mare, benficiind de asemenea de aportul amintirilor localnicilor și de multe detalii ale unor apariții publicistice zonale[39] care oferă informații inedite despre dirijarea unui cor bărbătesc din

[34] Jurist. Ioan Pascal, *Compozitorii și dirijorii Atanasie și Ioan Lipovan...*, p. 2.

[35] Gligor Popi, „Un distins și apreciat dascăl confesional, profesor și vestit cântăreț bănățean, Atanasie Lipovan (1874-1947)", în revista *Tibiscus*, nr. 104, Uzdin, (Banat, Yugoslavia), septembrie, 2000.

[36] Ioan Romoșan, *Monografia orașului Sânicolaul Mare,* Editura Solness, Timișoara, 2000, pp. 133-139.

[37] Ioan Romoșan, *Monografia orașului Sânicolaul Mare*, p. 136. Puțini pot să-și închipuie ce înseamnă să pregătești și să repeți cântări interzise fără text (cor mut), cum ar fi de exemplu *"Deșteaptă-te române "!*

[38] Ioan Olărescu, *Comloșul Mare și Lunga. (I) Repere istorice. Oameni care au fost*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2001, pp. 86-89.

[39] Am aflat de exemplu din acest articol de publicația *Primăvara* care-l menționează pe Atanasie Lipovan în nr. 36, din 1 sept. 1922 și în nr. 40, din 5 oct. 1924. Le-am preluat din articolul

Comloș și obținerea locului I *„Cununa de lauri”* la un concurs cu 73 de coruri și fanfare.

Tot dl. Ioan Olărescu[40], va continua, numai peste doi ani, să aștearnă mai multe rânduri despre Atanasie Lipovan. Spre deosebire de rândurile scrise prima data, acum se ocupă mai mult de aspectele activității culturale și misionare depuse de Atanasie, autorul oferind mai multe informații de natură familială și alte aspecte cu caracter personal ale acestuia.

Nici dl. jurist Ioan Pascal[41], despre care am amintit mai sus nu se oprește din efortul domniei sale de a evidenția și promova de câte ori se ivește prilejul, personalitatea lui Atanasie Lipovan. Astfel, pe lângă reluarea unor informații de esență în zugrăvirea personalității pe care o are în vedere, acesta prezintă pentru prima dată un MOTTO, pe care-l atribuie lui Atanasie Lipovan, fără să menționeze sursa avută. Îl redăm aici, considerând că el exprimă și cuprinde în esența lui, ceea ce credea el însuși despre el: *„Am făcut Conservatorul la Sânnicolau Mare, iar cel mai mare profesor al meu a fost poporul”*[42]. Pe lângă această mărturisire impresionantă, autorul Ioan Pascal, (corist înflăcărat și consacrat al corului *Armonia*), presară studiul domniei sale, cu un detaliu inedit până la dânsul. Îl redau aici, spre a crește valoarea acestuia în complexitatea bogăției bibliografice privinnd pe Atanasie Lipovan:

> „… la Catedrala din Arad, slujbele erau renumite și așteptate cu vădit interes, când corul „Armonia” era dirijat de Atanasie și Ioan Lipovan, - în care cânta și Cornel Lipovan, răspunsurile de la Altar erau date de diaconul Octavian Lipovan, iar unele pricesne erau cântate de cei doi compozitori și dirijori. Și încă un aspect: în cor cântau Lucia și Viorica, fiicele lui Ioan Lipovan. Așadar, o situație cu un inedit de o aleasă măreție, determinat de existența a trei generații în același cor: bunicul, trei fii ai aces-

d-lui Ioan Olărescu mai sus menționat, fără să reușesc să verific personal, întrucât despre această publicație, nu am mai găsit nici-o altă menționare în celelalte studii și articole.

[40] Ioan Olărescu, *Atanasie Lipovan (1874-1947),* Comunicare dactilografiată, susținută la Simpozionul Internațional de la Uzdin, Serbia, în anul 2002. (Am intrat în posesia lui direct de la autor).

[41] Jr. Ioan Pascal, „Profesorul, dirijorul și compozitorul Atanasie Lipovan (1874-1947)”, publicat în *Suflet nou*, Anul XII, nr. 10 (142), octombrie, 2004.

[42] Jr. Ioan Pascal, „Profesorul, dirijorul și compozitorul Atanasie Lipovan (1874-1947)”, p. 6.

tuia și două nepoate. Oare poate fi ceva mai pilduitor și înălțător”[43]?

Încheiem sursele bibliografice despre personalitatea lui Atanasie Lipovan, cu un studiu al subsemnatului[44], unde, încercând o privire de ansamblu asupra modelelor vieților unor renumiți muzicieni, am constatat o mulțime de similarități, pe care am încercat să le generalizez, constatând că ele se regăsesc (bineînțeles, la diferite intensități) și la doi muzicieni arădeni. Totul a început de la o întrebare banală la prima vedere, dar care a dus la o mulțime de constatări și legături nu tocmai întâmplătoare. Întebarea a fost: *Ce se întâmpla din punct de vedere muzical în Arad, în timpul în care George Enescu l-a vizitat?* (Știind că acesta a fost prezent în urbea noastră în: 1922, 1923, 1927, 1931, 1936, 1937, 1938, 1942, 1943). Fără a intra în amănunte, se poate trage o concluzie generală că: muzicienii vremii respective au avut nevoie de un mediu prielnic în copilărie, că au beneficiat de o puternică influență a frumuseții creației populare și de asemenea, au beneficiat de un puternic de suport al familiilor lor. Ca și alte similarități, doresc să amintesc aici: *interesul comun, enescian și cel manifestat și la Atanasie Lipovan, concretizat prin atracția față de lumea microtoniilor muzicale*[45], apoi, *problemele avute cu autoritățile vremii*, (austro-ungare și respectiv comuniste) și la sfârșit, dar nu în ultimul rând, *multele probleme sentimentale și zbuciumul* familial prin care au trecut[46].

Dacă mai adăugăm la zecile de surse, publicate sau dactilografiate, menționate mai sus și *sutele de pagini editate cu notație muzicală efectivă*, atunci putem să ne facem o imagine generală asupra bazei bibliografice existente, cu referire la Atanasie Lipovan. Aceste colecții muzicale constituie la rândul lor o dovadă foarte solidă a gândirii muzicale a autorului, a intențiilor sale de a avea o linie melodică de mai mare cursivitate și mai mare fluență, de a oferi practicanților cărți tipărite într-o perioadă când așa ceva era foarte

[43] Jr. Ioan Pascal, „Profesorul, dirijorul și compozitorul Atanasie Lipovan (1874-1947)”, p. 6.

[44] Mircea Buta, „George Enescu – modelul unui destin cu similarități și pentru doi muzicieni locali arădeni (Trifon Lugojan și Atanasie Lipovan)”, publicat în volumul *George Enescu și Aradul*, Editura Academiei Române, București, 2012, pp. 302-312.

[45] Va fi tratată pe larg în capitolul de analiză sintactico-morfologică a glasurilor bisericești publicate de Atanasie Lipovan.

[46] Mircea Buta, „George Enescu – modelul unui destin...” p. 312: „Prin sublinierea acestor similitudini, am constatat că există o inter-relaționare a destinelor unei generații, de la exponenții ei reprezentativi, cum a fost George Enescu, la multitudinea unor cazuri tipice locale, cum au fost Atanasie Lipovan și Trifon Lugojan”.

greu de realizat și nu în ultimul rând, efortul personal de a „muzicaliza" tineretul ortodox într-un context social-istoric foarte neprielnic. Aceste colecții, le găsim enumerate în cadrul a două surse de încredere[47], care se completează reciproc. Acestea sunt:

Colecție de cântări bisericești[48], Budapesta, 1906;
Colinde, 1910[49];
Răspunsurile liturgice și colinde pe 1-2 voci pentru uzul școalelor primare[50], Arad, 1914.
Carte de cântări bisericești, funebrale și colinde, aranjate pe una și două voci, pe baza vechilor melodii bisericești[51], Arad, 1914;
Cele opt glasuri bisericești aranjate pe note liniare după vechile melodii utilizate în Banat și Crișana, Arad, 1926
Cântări bisericești cuprinzând troparele Învierii, psalmii, pripelele, doxologii, antifoane, heruvice, irmoase și pricesne, Arad, 1927.
Cântări bisericești cuprinzând cântări la înmormântarea mirenilor și pruncilor, la cununii și la sfințirea apei celei mici, Arad, tiparul Tipografiei diecezane, 25 mai, 1936.
*Cele opt glasuri bisericești, aranjate pe note liniare, după vechile melodii, uzitate în Banat și Crișana, ediția a II-*a, *amplificată*, Arad, Tipografia diecezană, 1936.
Cântări bisericești cuprinzând Aghioasele, Canonul de plângere al Născătoarei de Dumnezeu, Cele 3 stări stări din Sâmbăta Mare, Stihirile Paștilor, Arad, 7 martie, 1937.
Cântări bisericești cuprinzând heruvice, irmoase și pricesne[52], Arad, 1938.

[47] Ionescu, C. Gheorghe, op. cit., pp. 204-205 și Vasile Stanciu, op. cit., pp. 52-53.

[48] La această primă colecție, Atanasie notează cu litere mari de tipar la baza primei coperte exterioare, locul unde a scris notele: *SÂN-MICLĂUȘUL-MARE*. Acest fapt, evidențiază încă o dată în plus, preocupările foarte timpurii ale lui Atanasie Lipovan, care, chiar dacă în acea perioadă nu avea responsabilitățile pe care le va primi mai târziu, dorea deja, să ofere cărți românilor după care să poată cânta.

[49] Această carte apare menționată doar de pr. Vasile Stanciu în 1985, ea nemaifiind reluată în *Lexicon*.

[50] Și această carte este menționată doar în studiul pr. Vasile Stanciu în 1985, ea nemaifiind reluată în *Lexicon*.

[51] Aceasta apare notată doar în *Lexicon*, și nu apare la pr. Vasile Stanciu în studiul citat.

[52] Autorul menționează la această apariție pe prima copertă că: „Editura a fost făcută cu concursul Primăriei Sânnicolau-Mare", demonstrând impactul avut asupra consătenilor săi, și-n același timp sprijinul acordat de aceștia după înfăptuirea Unirii celei Mari.

Cântări bisericești pentru toate sărbătorile de peste an, întocmite pe baza vechilor melodii, obișnuite în Banat și Crișana, puse pe note liniare de Atansie Lipovan, profesor de Cântare bisericească, în pensie, VOL. I, septembrie-noiembrie, editate cu binecuvântarea P.S.S. Părintelui Episcop Vasile al Timișoarei, Tipografia diecezană, Arad, 1944.

Cântări bisericești pentru toate sărbătorile de peste an…, Vol. II, decembrie-februarie, Arad, 1946.

Cântări bisericești pentru toate sărbătorile de peste an…, Vol. III, Arad, martie-mai, 1947.

Cântări bisericești pentru toate sărbătorile de peste an..., Vol. IV, iunie-august, Arad, 1947.

Cu enumerarea acestor minunate colecții de cântări bisericești, putem considera că am trecut într-un mod succint, majoritatea surselor bibliografice referitoare la Atanasie Lipovan. Ele reprezintă prin numărul lor pe de-o parte, și prin profunzimea și calitatea informațiilor, pe de altă parte, un imens material de referință pentru personalitatea, activitatea și efortul acestui vrednic dascăl de muzică din vestul țării.

Problemele provocatoare ale acestui vast material, se referă la faptul că: oferă mai multe posibilități de interpretare ale unor situații văzute din unghiuri diferite, că prezintă miniconcluzii ale autorilor privitoare la diferitele momente și situații avute în centrul atenției, și bineînțeles, lasă loc unor conexiuni între detaliile unora și generalitățile altora. Prin parcurgerea acestui uriaș material bibliografic existent, prin posibilele tentative de „re-asamblare" a lui, există foarte multe șanse de a apare la lumină mai multe aspecte și mai rafinate referitoare la Atanasie Lipovan, la trăsăturile sale sufletești, la sentimente sublime, chinuri și suferințe indurate, motivații declarate sau uneori, gesturi și acțiuni subînțelese. Toate acestea pot să fie mai clar deslușite și mai explicit motivate, punând „cap la cap" multitudinea de surse bibliografice menționate mai sus.

Anuar - Serie nouă
ISSN 2558 - 8605
An VI (2021)/6/ pp. 252 - 266

REVOLUȚIA LUI TUDOR, ETERIA ȘI BISERICA DIN PRINCIPATELE MUNTENIA ȘI MOLDOVA

Pr. Lect. Univ. Dr. Ștefan Negreanu

Abstract

The revolutionary movement led by Tudor Vladimirescu comes against the background of strong unrest that marked the whole of Europe, as well as due to very high tensions that were felt in Wallachia and Moldova. Although the leader of the movement was brutally killed, the revolution has two great victories, which follow at different times: the first - the restoration of earthly lords in a short time, and the second - makes possible the Revolution of 1848, which will eventually bring renewal to the country. and the unification of the two principalities. Tudor's deep connection, and therefore his influencing by the Church and the national culture, is also evident. This was achieved especially through the two personalities who marked and seconded him constantly: Bishop Ilarion of Argeș, and the great Romanian scholar and patriot from Transylvania, Gheorghe Lazăr, Tudor's closest advisers.

Keywords

Revolutionary movement, Tudor Vladimirescu, Orthodox Church, Etaireia, Bishop Ilarion

Introducere

Și au zis: „Nu va vedea Domnul, nici nu va pricepe Dumnezeul lui Iacob".

Înțelegeți, dar, cei neînțelepți din popor, și cei nebuni, înțelepțiți-vă odată!
Cel ce a sădit urechea, oare, nu aude? Cel ce a zidit ochiul, oare, nu privește?
Cel ce pedepsește neamurile, oare, nu va certa? (Psalmul 93, 7-10)

Și precum oarecând în vechime pe poporul lui Israel l-a auzit Dumnezeu și, prin Moisi, l-a scos din pământul robiei, și l-a purtat, hrănindu-l cu pâine din cer, prin pustie spre pământul făgăduinței, ca și cu un nou Israel a lucrat Dumnezeu cu poporul său românesc, cel necăjit și împilat, mai ales după întunecatul veac fanariot, și a ridicat un nou Moisi, pe Tudor cel din Vladimirul Gorjului.

El a fost împuternicit de Dumnezeu să scoată poporul său românesc din casa robiei și din lanțuri, și să-l poarte spre țara dorită. Tudor nu a văzut împlinindu-i-se dorul, precum nici Moisi țara făgăduinței, decât de departe, dar urmașii lui au văzut-o și s-au așezat în ea.

Veacul fanariot

După desființarea domniilor pământene din Muntenia (1716) și Moldova (1711) și impunerea domniilor fanariote, situația și starea românilor, cu unele excepții, s-a schimbat în rău. Această perioadă nu trebuie însă considerată ca începutul prezenței elementului etnic grec în cele două țări românești, deoarece el se stabilise de mai mult timp aici. Un exemplu de frunte este marea familie imperială a Cantacuzinilor[1].

Dar după anul 1821 și reinstaurarea domniilor pământene, diverse familii fanariote cu membri născuți pe pământ românesc au început să se considere ca fiind de origine română și sunt prezenți până astăzi în societatea românească. La loc de frunte amintim familia Rosetti (având ca reprezentant de seamă pe C.A. Rosetti) și familia Ghica (ai cărei membri mai importanți, Grigorie al IV-lea și Alexandru al II-lea, au fost considerați după 1821 domni pământeni)[2].

Mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu vine pe fondul unor puternice frământări care marcau toată Europa, precum și din cauza unor tensiuni foarte mari care se resimțeau în Țara Românească și Moldova,

[1] Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol III - De la moartea lui Mihai Viteazul până la sfârșitul epocii fanariote (1601-1821), Editura ALL, București, 2019, p. 164.
[2] Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol III, p. 163.

atingând toate palierele vieții naționale: politic, social, cultural, administrativ și spiritual/religios.

Pe tot parcursul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea s-a derulat conflictul soldat cu mai multe războaie între Imperiul Rus și cel Otoman. Spațiul de manevră al acestor războaie au fost aproape întotdeauna cele două țări românești. După ultimul război ruso-turc (1806-1812), Moldova va pierde pentru mai bine de 100 de ani partea ei răsăriteană, cea de peste Prut – Basarabia, care va cădea în mâinile rușilor[3]. Până în aprilie 1821, țarul Alexandru I (1801-1825) a susținut mișcările de eliberare și revoluționare din spațiul ortodox, aflat sub puterea și umbra Semilunii.

Această susținere a permis apariția celor două mișcări revoluționare, cea românească, sub conducerea lui Tudor, și cea grecească – Eteria, sub conducerea lui Alexandru Ipsilanti, care căutau dezrobirea propriilor popoare. Oprirea oricărui sprijin politic și material de după aprilie 1821, din partea țarului Alexandru I, a însemnat și pierderea oricărei șanse de izbândă, atât în fața armatelor turcești, care vin pentru a reimpune ordinea otomană în țările române, cât și apariția unor conflicte insurmontabile între cele două mișcări revoluționare, care au dus până la urmă la trădarea și uciderea lui Tudor.

Principatele române au avut un statut special în cadrul sistemului politic otoman. Ele și-au păstrat autonomia internă, otomanilor fiindu-le interzise achiziționarea de bunuri imobiliare, construirea de moschei și practicarea cultului musulman pe teritoriul lor[4].

Prin instaurarea domniilor fanariote în Principate se impuneau măsuri menite să împiedice desprinderea Moldovei și Țării Românești de sistemul politic otoman. Are loc astfel și o modificare semnificativă a statutului lor juridic internațional. Se aducea o însemnată știrbire a autonomiei interne a celor două țări românești. Situația lor în toată această perioadă a continuat să se agraveze. Rolul extern al rincipatelor s-a modificat radical în comparație cu cel avut sub domnii români de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea. Domnii fanarioți s-au prezentat ca niște auxiliari ai politicii externe otomane și nu ca domni ai acestor țări[5].

---

[3] Nicolae I. Arnăutu, *12 invazii rusești în România*, Editura Saeculum, București, 1996, p. 64.

[4] Remus Tănasă, *Cum s-a înrăutățit situația țărilor române în timpul fanarioților*, https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/cum-s-a-inrautatit-situatia-tarilor-romane-in-timpul-fanariotilor, accesat în 25.10.2021.

[5] Remus Tănasă, *Cum s-a înrăutățit situația țărilor române în timpul fanarioților.*

Nemaiavând inițiative politice externe, acestea fiind preluate exclusiv de către Poartă, s-a înlesnit Imperiului Rus și Habsburgic realizarea unora dintre planurile lor expansioniste pe seama Principatelor. Mai mult decât domnii pământeni dinaintea lor, cei fanarioți au fost supuși de puterea otomană la mai mari umilințe: maziliți, uciși, averile confiscate. Fiind astfel tratați, ei și-au tratat supușii din timpul vremelnicelor lor domnii de la nord de Dunăre, cu aceleași umilințe. Toate acestea au produs multă nemulțumire și greutăți populației din țările române, pentru că cei care erau obligați să ducă tot acest sistem împovărător erau poporul de jos și mica boierime. Iată un exemplu concludent: ultimul domn fanariot al Țării Românești, Alexandru Suțu, venea și el la București ca să preia domnia cu 80 de rude, o suită de 800 de persoane și o gardă puternică de arnăuți, toți porniți pe recuperarea datoriilor și căpătuire pe seama populației[6].

Cine era Tudor?

Se naște în anul 1780, în Vladimirii Gorjului, din părinții Constantin – țăran liber din Prejna, Mehedinți -, pe care îl pierde din pruncie, rămânând orfan de tată, și mama Ana, care va muri și ea de moarte năpraznică, atunci când o vede pe unica sa fiică în pericol de a fi răpită de o ceată de greci. Tudor se luptase să-și scape sora, care era logodită cu renumitul zapciu și apoi haiduc, Iancu Jianu, cu care el va rămâne foarte apropiat[7].

În casa părintească a învățat carte cu un călugăr, Gheorghe Duncea[8]. Fără multă școală organizată, Tudor a fost un foarte bun autodidact. Mai târziu, devenind omul de casă al boierului Glogoveanu din Craiova, învață bine limba greacă și are acces la o bogată bibliotecă[9]. Ajunge un foarte bun negustor și devine arendaș, adunând avere. Între 1818-1820 se inițiază în legile țării prin numeroasele procese în care este implicat cu afacerile[10].

---

https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/cum-s-a-inrautatit-situatia-tarilor-romane-in-timpul-fanariotilor, accesat în 25.10.2021.

[6] Daniel Dieaconu, *Panduri, arnăuți, haiduci și tâlhari la 1821*, în rev. Muzeul Național, vol. XXVI, an 2014, p. 46.

[7] G.D. Iscru, *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, Albatros, București, 1982, p. 34.

[8] Varsanufie, episcopul Râmnicului, *Tudor Vladimirescu și legăturile sale cu Biserica Ortodoxă în păstrarea identității naționale*, în rev. „Misiunea", anul VIII, nr. 1 (8), 2021, p. 4.

[9] Varlaam Ploieșteanul, *Tudor Vladimirescu, un credincios martir pentru dreptate*, https://ziarullumina.ro/actualitate-religioasa/documentar/tudor-vladimirescu-un-credincios-martir-pentru-dreptate-160096.html, accesat în 28.10.2021.

[10] G.D. Iscru, *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, p. 46.

Tudor era o fire tăcută și gânditoare. Nu s-a însurat, ba chiar a rămas o mărturie dată de C.D.Aricescu în Istoria sa. Fiind întrebat de un țăran de ce nu se însoară ca să rămână vătaf de plai, acesta îi răspunde: „Eu nu sunt făcut nici pentru avere, nici pentru muiere! Sunt făcut pentru altceva”[11].

Între anii 1806-1812 se înrolează în armata țaristă și luptă activ în războiul ruso-turc, ajungând comandant de batalion. Se vădește a fi un foarte bun militar și tactician. Țarul Alexandru I îl decorează cu ordinul „Sfântului Vladimir” și grad de locotenent[12]. Întors în țară, este numit comandant de panduri peste două județe, Gorj și Mehedinți, și începe reorganizarea militară modernă a trupelor sale. Între 1812-1819 este vătaf de plai la Cloșani (Mehedinți), care echivala cu ceea ce astăzi înseamnă prefect de județ. Iată cum îl prezintă un contemporan:

> „de vârstă mijlocie, are fața prelungă, plină, ochi de culoare închisă... Este înarmat cu două pistoale și un cuțit, vorbește destul de bine nemțește, pare a avea sânge rece”[13].

Avea relații atât cu pandurii, cât și cu boierii de toate rangurile, dar și cu preoțimea și ierarhia superioară a Bisericii.

A călătorit mult în țară și în străinătate, învățând câteva limbi străine, și a legat o strânsă prietenie cu intelectuali ardeleni precum protopopul Nicolae Stoica de Hațeg și mai ales Gheorghe Lazăr, prin care are acces la scrierile istorice ale unor corfei ai Școlii Ardelene, precum „Istoria pentru începutul românilor în Dacia” a lui Petru Maior. Mai târziu, în perioada revoluționară, Gheorghe Lazăr îi va deveni sfetnic apropiat[14].

Declanșarea mișcării revoluționare

Programul și țelurile Revoluției de la 1821 au fost consemnate în diferite acte, începând cu Proclamația de la Padeș și scrisoarea către Poartă, Cererile norodului românesc din februarie 1821 și continuând cu Proclamația din 8 aprilie, dar și alte acte și scrisori ale lui Tudor Vladimirescu.

Se urmărea realizarea în mai multe etape a unor măsuri care să ducă la instituirea unei noi ordini sociale și politice, alungarea fanarioților și a aco-

[11] C.D. Aricescu, *Istoria Revoluțiunii române de la 1821*, citat la G.D. Iscru, *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, pp. 34-35.
[12] G.D. Iscru, *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, p. 38.
[13] *Revoluția de la 1821 condusă de Tudor Vladimirescu: documente externe*, coord. Vasile Arimia, Editura Academiei RSR, București, 1980, p. 214.
[14] G.D. Iscru, *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, p. 41.

liților lor - „balaurii”[15] și „tagma jefuitorilor”[16]-, și asigurarea accesului țării la un statut de mai largă independență. Cererile trebuiau întărite cu jurământ, recunoscute de sultan și garantate de Rusia și Austria. Domnul care trebuia ales dintre boierii români, cu acordul Înaltei Porți, urma să conducă țara împreună cu „Adunarea norodului”, iar Domnul Tudor, „ales de popor”, urma să exercite guvernarea efectivă. Numirile în toate dregătoriile mari și mici, civile, militare sau ecleziastice, trebuiau să se facă numai prin „alegerea și voința a tot norodul”[17].

Un alt capitol important din programul revoluționar al lui Tudor era constituirea unei armate naționale permanente, alcătuită din panduri cu „căpeteniile lor” și din 200 de arnăuți (potera domnească)[18].

Referitor la schimbările din Biserică, stipulate în actele lui Tudor, se dorea ca mitropolitul să fie român, preot să fie numai „care va fi destoinic”. „*Asemenea și toate dările preoțești să scază, după cuviință. Și preoți cu dare de bani să nu mai facă*”[19]. Se cerea extinderea rețelei școlare pe cheltuiala Bisericii și accesul tuturor la educație[20].

Aflându-se în strânsă legătură încă din 1820 cu marii boieri din „partida națională”, în frunte cu Grigore Ghica, Barbu Văcărescu și Grigore Brâncoveanu, la moartea domnului fanariot Alexandru Suțu, în 27 ianuarie 1821, Tudor a încheiat în aceeași zi un act de colaborare, prin care era desemnat să ridice „*norodul la arme pentru obștescul folos*”[21].

După ce dă Proclamația de la Padeș în 4 februarie 1821, Tudor purcede la alcătuirea „acestei țări”. Au fost trimise cópii ale declarației în toate județele Olteniei, spre a fi citită românilor. În tabăra de la Țânțăreni s-au adunat 5.000 de panduri, care alcătuiau astfel „Adunarea Norodului”. Aici a rămas toată luna februarie, așteptând reacția Porții[22].

---

[15] N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimiresc*, Cartea Românească, București, 1921, p. XIII.

[16] G.D. Iscru, *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, p. 163.

[17] *Cererile norodului rumânesc* (februarie 1821) în *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, coord. A. Oțetea), vol. I, Editura Academiei RPR, București, 1959, p. 272.

[18] *Cererile norodului rumânesc* (februarie 1821) în *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, p. 273.

[19] *Cererile norodului rumânesc* (februarie 1821) în *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, p. 273.

[20] G.D. Iscru, *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, p. 89.

[21] *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, coord. A. Oțetea), vol. I, București, 1959, p. 262.

[22] G.D. Iscru, *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, p. 122.

Pe parcursul lunii februarie, Tudor află de intrarea eteriștilor în frunte cu Alexandru Ipsilanti, în Moldova. Mai apoi este informat că Eteria înaintează spre București și atunci pleacă și el cu armata de panduri în marș, spre a împiedica ocuparea Capitalei de către aceștia[23].

Eteria

Aceasta era o mișcare de eliberare a Greciei de sub stăpânirea otomană, după veacuri de robie. Semnificativ este că ea începe în țările române, pentru că aici domneau de mai bine de 100 de ani domni fanarioți, care erau niște susținători fervenți ai mișcării de eliberare a Greciei. De asemenea, revoluționarii erau girați și întăriți și de țarul Alexandru I al Rusiei. De fapt, conducătorul mișcării revoluționare grecești era Alexandru Ipsilanti, care a trăit un timp în anturajul țarului, fiind aghiotantul acestuia[24].

Inițial, atât mișcarea revoluționară a lui Tudor, cât mai ales Eteria, au fost susținute de țar și opinia publică și societatea rusă. Ulterior, în luna martie 1821, țarul și-a retras sprijinul, semnând cu Austria și Prusia un pact pentru combaterea și stingerea tuturor mișcărilor revoluționare din Europa. În pofida așteptărilor sale, țarul nu a schimbat politica externă a Rusiei pe continent pentru a proteja mișcarea lui Ipsilanti[25].

La 6 martie 1821, Ipsilanti sosește la Iași și își stabilește aici cartierul general. Urmează o intensă formare și organizare a armatei eteriste. Se înscriu ca „voluntari" în armata de eliberare a Greciei, mulțime de tineri eteriști și arnăuți, veniți din Moldova, Muntenia și din țările dimprejur. Capitala Moldovei devenise centrul principal de conducere a mișcării de eliberare a Greciei de sub otomani[26].

În 11 martie are loc proclamarea solemnă a începerii revoluției de eliberare, în fața Bisericii Sf. Trei Ierarhi, când întreaga armată eteristă de mavrofori (căci erau îmbrăcați în negru) în ținută de gală, și mult popor adunat ascultă cuvântul generalului Ipsilanti, după care mitropolitul român al Moldovei, Veniamin Costachi, a sfințit steagurile de luptă și îi încinge lui Ipsilanti

[23] G.D. Iscru, *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, p. 148.

[24] Corneliu Andonie, în documentarul *Tudor Vladimirescu: „Patria este norodul"*, TVR3, din 23.10.2021, https://www.youtube.com/watch?v=TR3QQNKxC4A&ab_channel=TVR.

[25] Corneliu Andonie, în documentarul *Tudor Vladimirescu: „Patria este norodul".* TVR3, din 23.10.2021, https://www.youtube.com/watch?v=TR3QQNKxC4A&ab_channel=TVR.

[26] Ion Mitican, *Întâmplări din Principatele Române frământate de revoluția eteristă*, https://ziarullumina.ro/actualitate-religioasa/documentar/intamplari-din-principatele-romane-framantate-de-revolutia-eterista-60745.html, accesat în 21.10.2021.

sabia la brâu. Era un act de mare curaj al mitropolitului, făcut într-o situație nesigură. Este de ajuns să menționăm că domnul fanariot de atunci al țării, Mihai Suțu, care era „trup și suflet" pentru mișcare, nu a îndrăznit să participe la eveniment, iar unii din marii boieri români nu erau de acord cu cele ce se întâmplau[27]. Nu peste multe zile, Veniamin Costachi va avea mult de suferit pentru acest act de mare importanță săvârșit.

După organizarea trupelor eteriste la mănăstirea Galata în ziua de 14 martie, Ipsilanti, în fruntea a 3.000 de luptători greci, bulgari, sârbi, albanezi, pornea prin Târgul Frumos spre București. Alt corp de armată cobora spre Muntenia prin Bârlad. În tot acest entuziasm al declanșării luptei revoluționare, la 12 martie sosește vestea că „Sfânta Alianță" între Austria, Prusia și Rusia nu mai sprijinea mișcările revoluționare ale lui Tudor și Eteriei, încheind pace cu turcii[28].

Din păcate, pe unde a trecut, armata eteristă a produs multă stricăciune, jafuri, silnicii, deposedări abuzive, uciderи. Eteriștii au primit apoi numele de „dărâmători de altare" și nu puține au fost bisericile și mănăstirile jefuite de ei. Au fost prădați boieri și negustori, distruse și jefuite târguri, orașe și sate[29].

Domnia lui Tudor și înăbușirea revoluției

Alexandru Ipsilanti intră în Muntenia în fruntea unei armate de vreo 7.000 de luptători. Între timp, Tudor, după ce zăbovise o lună la Țânțăreni, unde a strâns peste 6.000 de panduri, pornește și el spre București. După trecerea Oltului, înaintând spre Capitală, i se mai alătură peste 2.000 de luptători. Pe drum și după ce se așază în tabăra de la Cotroceni, lângă București, Tudor nu va admite jafurile din partea pandurilor săi și pedepsește aspru pe cei din armata lui, care le săvârșesc, încercând să-i țină în mână. Nu același lucru se întâmplă în oastea eteristă, care continua să jefuiască pe unde trecea[30].

Ambasadorul rus Liprandi dă mărturie că Tudor s-a întâlnit la mijlocul lunii martie cu Ipsilanti, căruia i-a spus că dacă Eteria vrea eliberarea Greciei

[27] Ion Mitican, *Întâmplări din Principatele Române frământate de revoluția eteristă*, https://ziarullumina.ro/actualitate-religioasa/documentar/intamplari-din-principatele-romane-framantate-de-revolutia-eteristа-60745.html, accesat în 21.10.2021.

[28] Ion Mitican, *Întâmplări din Principatele Române frământate de revoluția eteristă*, https://ziarullumina.ro/actualitate-religioasa/documentar/intamplari-din-principatele-romane-framantate-de-revolutia-eteristа-60745.html, accesat în 21.10.2021.

[29] Dr. Daniel Dieaconu, „Panduri, arnăuți, haiduci și tâlhari la 1821", în rev. *Muzeul Național*, vol. XXVI, an 2014, p. 55.

[30] G.D. Iscru, *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, p. 48.

de sub turci, el vrea eliberarea românilor de sub fanarioți, care sunt greci, și de sub unii mari boieri. S-au despărțit în termeni reci. Iar ambasadorul rus ne informează că Ipsilanti, pentru a se răzbuna și a-l avea la mână, a răspândit zvonul că Tudor i-ar fi jurat credință[31].

Așezat la Cotroceni, Tudor și Adunarea Norodului preiau conducerea părții de sud a Munteniei și Oltenia, iar Ipsilanti își stabilește tabăra la Târgoviște, unde își continuă jafurile, de aici stăpânind nordul Munteniei[32]. La sfârșitul lui martie 1821, Tudor intră în București, având în mână o pâine, iar lângă dânsul un preot cu crucea în mână[33]. Proclamația dată cu acest prilej s-a citit la toate răspântiile, iar preoții săi cântau și se trăgeau salve cu pușca.

Semnează mai apoi un acord cu „vremelnica stăpânire" – căimăcămia care condusese până atunci țara – și devine practic „poruncitorul țării", șef al puterii executive, care era Adunarea Norodului[34].

În tot acest timp, armatele turcești se grupau la Dunăre, pregătindu-se să intre în țară pentru a pedepsi revolta „tâlharilor de neam grecesc" și pentru a trata cu Tudor și cu Divanul țării despre o nouă orânduire[35]. Cu acest prilej, Tudor nu le-a promis turcilor că li se alătură în lupta împotriva Eteriei, ci doar că va rămâne neutru.

La 13 mai, prin Brăila au intrat în Moldova 8.000 de ostași turci, prin Silistra 7.000 și prin Vidin alți 7.500 în Muntenia. Tudor se retrage din București la mijlocul lunii mai, luând drumul spre Cozia, prin Pitești și Golești. Eteriștii se simt trădați și îl bănuiesc de înțelegere cu turcii[36].

Lipsa banilor care se resimțea tot mai mult în armia de panduri a lui Tudor a provocat multe nemulțumiri. Alte nemulțumiri s-au adăugat mai ales în rândul căpitanilor săi de oaste, deoarece Domnul Tudor era neîndurător și aspru pedepsitor al tuturor celor ce jefuiau, nedorind ca armata lui să ajungă precum cea a eteriștilor – o ceată de tâlhari[37].

---

[31] G.D. Iscru, *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, p. 48. Documentele citate se află în Colecția Hurmuzaki.

[32] Ion Mitican, *Întâmplări din Principatele Române frământate de revoluția eteristă*, https://ziarullumina.ro/actualitate-religioasa/documentar/intamplari-din-principatele-romane-framantate-de-revolutia-eterista-60745.html, accesat în 21.10.2021.

[33] G.D. Iscru, *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, p. 26.

[34] G.D. Iscru, *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, p. 203.

[35] G.D. Iscru, *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, p. 239.

[36] G.D. Iscru, *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, p. 242.

[37] G.D. Iscru, *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, p. 299.

Pe fondul acesta de nemulțumire, el este lăsat pe mâna unor căpetenii eteriste, Iordache Olimpiotul și Farmache, care îl duc la Târgoviște, unde este condamnat de un divan format la Câmpulung și apoi mișelește executat prin tăierea capului, în noaptea de 27 spre 28 mai 1821. Ultimele sale cuvinte au fost: *„Vreți să mă omorâți? Eu nu mă tem de moarte... Mai înainte de a ridica steagul spre a cere drepturile patriei mele, m-am îmbrăcat în cămașa morții.”*[38]

După uciderea lui Tudor, unii căpitani de panduri au fugit peste munți, dar cei mai mulți, care nu știau încă de uciderea sa, au rămas în Munții Lotrului, unde au aflat de mișeleasca faptă și nevrând să lupte pentru Ipsilanti, s-au răspândit pe la casele lor, să-și scape familiile și avutul[39].

Fiind atacați de armata otomană, o parte dintre eteriști au fost învinși la Nucet, mulți fiind uciși, iar alții luați prizonieri, altă parte retrăgându-se peste munți, în Transilvania. Ipsilanti se retrage și el la Cozia, de unde fuge în Ardeal[40].

După o nouă luptă cu turcii la Drăgășani, cei care au scăpat din armata eteristă au fugit spre Moldova, împărțindu-se în două cete: una care s-a îndreptat spre Munții Neamțului și alta spre Galați, unde a purtat o luptă grea cu turcii, fiind până la urmă zdrobiți de aceștia la Sculeni. În tot acest timp, eteriștii prădaseră și jefuiseră Moldova de la Galați până la Piatra Neamț și Roman. Cealaltă ceată rămasă în Munții Neamțului, sub conducerea lui Iordache Olimpiotul și Farmache – cei care îl arestaseră mișelește pe Tudor -, s-a retras cu ultimele forțe la mănăstirea Secu, unde s-au baricadat. După mai multe zile de rezistență, sunt și ei anihilați de armata turcă, ce asedia mănăstirea[41].

Urmează un și mai mare prăpăd pentru populație, căci turcii au jefuit și prădat și ei Moldova. Iașul este aproape pustiit, puținii creștini rămași pătimind cumplit[42].

---

[38] M. Stătescu, *Arhivele Statului*, fond Saint Georges, inv. 1126, citat de G.D. Iscru, *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, p. 257.

[39] G.D. Iscru, *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, p. 299.

[40] Ion Mitican, *Sfârșitul tragic al mișcării eteriste*, https://ziarullumina.ro/actualitate-religioasa/documentar/sfarsitul-tragic-al-miscarii-eteriste-60564.html accesat la 22.10.2021.

[41] Ion Mitican, *Sfârșitul tragic al mișcării eteriste,* https://ziarullumina.ro/actualitate-religioasa/documentar/sfarsitul-tragic-al-miscarii-eteriste-60564.html accesat la 22.10.2021.

[42] Ion Mitican, *Sfârșitul tragic al mișcării eteriste*, https://ziarullumina.ro/actualitate-religioasa/documentar/sfarsitul-tragic-al-miscarii-eteriste-60564.html accesat la 22.10.2021.

Biserica și mișcările revoluționare de la 1821

Provenind dintr-o familie de țărani moșneni înstăriți și binecredincioși, dar și învățând carte de copil cu monahul Gheorghe Duncea, Tudor a fost mereu un om apropiat Bisericii neamului său. În 1808 ctitorește biserica din Prejna – satul natal al tatălui său -, unde i-a și fost zugrăvit chipul, și dăruiește acesteia cărți de cult și 30 de stânjeni de pământ[43].

Duhovnicul său a fost arhimandritul Chiriac Râmniceanu de la schitul Cioclovina de lângă Tismana. Tudor face donații în bani schitului, dar și altor biserici și mănăstiri, în special bisericii din Cloșani, unde era vătaf de plai. Mai târziu a făcut și alte danii în bani bisericilor din Tismana și Cerna-Vârf din Mehedinți, mănăstirii Ciorogârla de lângă București, iar prin testament a rânduit să se facă danii la Muntele Athos și la Sf. Mormânt[44].

De fiecare dată când venea la București prin anii 1800-1803, se întâlnea și cu viitorul episcop Ilarion Gheorghiadis, care pe atunci era starețul mănăstirii „Sf. Ioan cel Mare" din București. Episcopul Ilarion era bucureștean prin naștere, tatăl său fiind din Silistra, iar mama grecoaică din Ioanina. Întâlnirile din casa episcopului Ilarion cu două decenii înaintea revoluției, se vor arăta importante și benefice pentru ceea ce aveau să înfăptuiască mai târziu în mișcarea revoluționară de la 1821[45].

La Curtea de Argeș, tradiția locală vorbește despre opririle aici ale lui Tudor dinaintea revoluției, când venea sau pleca spre București, și că la episcopia condusă de Ilarion s-ar fi schițat planul revoluției ce urma să pornească de la Padeș[46]. Iar în cancelaria de la Cotroceni, de unde „Domnul Tudor" a condus țara din martie până în mai 1821, Ilarion, minunatul episcop și credinciosul sfetnic, a fost nelipsit. Proclamația de la Padeș poartă fără îndoială și amprenta sa[47].

---

[43] Varsanufie, episcopul Râmnicului, *Tudor Vladimirescu și legăturile sale cu Biserica Ortodoxă în păstrarea identității naționale*, în rev. „Misiunea", anul VIII, nr. 1 (8), 2021, p. 4.

[44] Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Armata și Biserica în trecutul neamului nostru*, https://www.revistateologica.ro/wp-content/uploads/2018/07/Pr.-Prof.-Dr.-Mircea-P%C4%83curariu-Armata-%C8%99i-Biserica-%C3%AEn-trecutul-neamului-nostru.pdf, accesat la 23.10.2021.

[45] Varlaam Ploieșteanul, *Tudor Vladimirescu, un credincios martir pentru dreptate*, https://ziarullumina.ro/actualitate-religioasa/documentar/tudor-vladimirescu-un-credincios-martir-pentru-dreptate-160096.html, accesat în 28.10.2021.

[46] Octavian Ungureanu, „Domnul Tudor. Împrejurări și popasuri argeșene", în rev. *Argessis, Studii și comunicări*, seria Istorie, tom IX, 2000, p. 292.

[47] Corneliu Andonie, în documentarul *Tudor Vladimirescu: „Patria este norodul"*, TVR3, din 23.10.2021, https://www.youtube.com/watch?v=TR3QQNKxC4A&ab_channel=TVR.

Ierarhul îl ajută pe Tudor până la moartea acestuia, nedezlipindu-se de dânsul. Proclamația către bucureșteni a lui Tudor din martie 1821 vădește clar și mâna, și duhul lui Ilarion, mai ales prin cuvintele preluate din Sf. Scriptură, dar și prin revendicările referitoare la viața bisericească. După mărturiile vremii, duminică 8 martie, după Liturghie, când pandurii împreună cu bucureștenii îl proclamă domn pe Tudor, vlădica Ilarion l-a uns domnitor. Tot vlădica Ilarion a compus celebra cântare „Mugur, mugurel", care a devenit imnul pandurilor lui Tudor[48].

Fiind cel mai de încredere om al său, episcopul Ilarion este trimis ca sol al lui Tudor la Liubliana (unde se duceau tratativele referitoare și la mișcarea revoluționară din Muntenia, între Rusia, Prusia și Austria), dar nu a ajuns decât la Brașov, unde află că Vladimirescu a fost ucis[49]. Apoi tot el, împreună cu preotul Ilie din satul Butoi – Dâmbovița, un alt cleric foarte apropiat al lui Tudor, vor merge la Târgoviște, la locul uciderii acestuia, unde au săvârșit slujba înmormântării[50].

După ani de pribegie, în 1828, vlădica Ilarion își reia scaunul episcopal de la Argeș, unde va păstori până la moartea sa, în 1845.

Preoții și călugării l-au sprijinit pe Tudor. Mănăstirile Tismana, Strehaia, Gura Motrului, Lainici au fost alături de el moral și financiar, dându-le adăpost pandurilor lui și după moartea sa[51]. În legăturile lui cu stareții mănăstirilor remarcăm apropierea sufletească de Eufrosin Poteca, căruia îi dezvăluie în parte planurile sale privind rolul strategic al mănăstirilor în fața atacurilor oștilor turcești[52]. Câțiva ani după moartea lui Tudor, un diacon – mai târziu arhimandritul –, Ghenadie Pârvulescu de la mănăstirea Sinaia, își exprima în versuri admirația și compasiunea față de marele patriot oltean[53].

---

[48] Prof. dr. Tudor Nedelcea, „Biserica Ortodoxă și Revoluția lui Tudor", în rev. *Curier, Revistă de cultură și bibliologie*, an VIII nr. 1(14), 2001, p. 10.

[49] Nestor Vornicescu, *Vlădica Ilarion – sfetnic al lui Tudor Vladimirescu*, http://desteptativa.ro/index.php/2021/04/13/vladica-ilarion-sfetnic-al-lui-tudor-vladimirescu/, accesat în 21.10.2021.

[50] Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Armata și Biserica în trecutul neamului nostru*,

[51] Prof. dr. Tudor Nedelcea, *Biserica Ortodoxă și Revoluția lui Tudor,* p. 10.

[52] Varsanufie, episcopul Râmnicului, *Tudor Vladimirescu și legăturile sale cu Biserica Ortodoxă în păstrarea identității naționale.*

[53] Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Armata și Biserica în trecutul neamului nostru*, https://www.revistateologica.ro/wp-content/uploads/2018/07/Pr.-Prof.-Dr.-Mircea-P%C4%83curariu-Armata-%C8%99i-Biserica-%C3%AEn-trecutul-neamului-nostru.pdf, accesat la 23.10.2021.

Avem aici a mai aminti pe cel ce a fost în timpul „marii zavere", cum era numită pe atunci mișcarea revoluționară de la 1821, mitropolitul Ungro-Vlahiei, Dionisie Lupu. Acesta este primul mitropolit român al Țării Românești, după un lung șir de ierarhi greci din perioada fanariotă. Iată ce spune marele istoric Nicolae Iorga despre el:

> „cu știință de trebile arhipăstoriei, îndrăzneț la cuvânt, precum ar trebui la această vreme, un adevărat român, încă și de viță bună, fecior de boier și cu daruri împodobit, practicos atât întru cele bisericești, cât și întru cele politicești, și cu totul depărtat de iubirea de arginți"[54].

După ce Tudor și oastea lui s-au instalat la mănăstirea Cotroceni, mitropolitul Dionisie Lupu a fost acela care l-a vizitat, îndemnându-l să se împace cu boierii. La 23 martie 1821, ierarhul, împreună cu episcopii săi sufragani și cu unii boieri, a semnat o „carte de adeverire", prin care declarau că „pornirea dumnealui slugerului Theodor Vladimirescu nu este rea și vătămătoare, nici fiecăruia în parte, nici patriei, ci folositoare și izbăvitoare, iar norodului spre ușurință"[55].

Tot mitropolitul Lupu, bun patriot, după intrarea în țară a trupelor eteriste care spoliau și jefuiau țara, trimite către Sinodul Rusiei o scrisoare prin care cere ca acesta să mijlocească la țar, ca să intervină cu armele pentru a alunga pe eteriști din țară și să restabilească ordinea. În acea epistolă descria grozăviile săvârșite de aceștia[56].

Păstorește ca mitropolit doar doi ani (mai 1819-mai 1821), iar după „zaveră" se refugiază în Transilvania, de unde revine abia în 1827 ca stareț la mănăstirea Dealu și trece la Domnul în februarie 1831.

---

[54] Mirela Beguni, „Veniamin Costachi: abordări politice din exil (1821-1823)", în *Revista română de studii literare*, nr. 17 (2019), p. 358.

[55] Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Armata și Biserica în trecutul neamului nostru*, https://www.revistateologica.ro/wp-content/uploads/2018/07/Pr.-Prof.-Dr.-Mircea-P%C4%83curariu-Armata-%C8%99i-Biserica-%C3%AEn-trecutul-neamului-nostru.pdf, accesat la 23.10.2021.

[56] *Pagini din istoria monahismului ortodox în revistele teologice din România*, Ed. Bibliotecii Naționale a României, București, 2011, p. 73.

Concluzii

Mulți dintre contemporanii marelui patriot Tudor Vladimirescu nu au dat mișcării lui revoluționare adevărata importanță, unii privind-o chiar cu dispreț. Abia revoluționarii de la 1848 i-au decelat cu adevărat importanța. August Treboniu Laurian vede în ea o mișcare de „curățire a țării de fanarioți" și de „restaurare a dreptului de a alege domni români"[57].

Obiectivul revoluției era o nouă ordine socială, politică, economică. Problema independenței țării nu putea fi pusă atunci. Se dorea redobândirea unei autonomii reale – un pas solid spre o viitoare independență. Tudor a fost realist. A cerut ce se putea obține atunci[58]. Ambasadorul Sardiniei la Constantinopol din acea vreme consemna că Tudor nu a adoptat planul nesăbuit al lui Ipsilanti, acela de a reface Imperiul Bizantin pe ruinele celui otoman și „dacă persistă în această atitudine... ceea ce cere în numele țării îi va fi acordat total sau cel puțin în parte"[59].

Deși în perioada post-revoluționară, până prin iulie 1822, principatele române au fost greu încercate de ocupația turcească, întrucât „tot ceea ce răzbunarea politică și religioasă, unită cu sălbăticia orientală, poate născoci, turcii au pus în aplicare de-a lungul acestei cumplite perioade"[60], totuși, revoluția înfrântă a Vladimirescului are două mari biruințe, care îi urmează la vremi diferite: prima – reinstaurarea domniilor pământene la scurt timp, iar a doua – face cu putință Revoluția de la 1848, care până la urmă va aduce înnoirea țării și unirea principatelor Moldova și Muntenia[61].

Este evidentă, de asemenea, legătura profundă a lui Tudor Vladimirescu, și deci influența asupra lui a Bisericii și culturii naționale. Aceasta s-a realizat mai ales prin cele două personalități care l-au marcat și secondat constant, mai ales în perioada revoluționară: vlădica Ilarion, episcopul Argeșului, și marele învățat și patriot român din Ardeal, Gheorghe Lazăr, sfătuitorii cei mai apropiați ai lui Tudor.

---

[57] N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimiresc*, p. V.

[58] G.D. Iscru, *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, p. 80.

[59] G.D. Iscru, *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, p. 75. Documentul are ca sursă de citare colecția *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe,* Editura Academiei RSR, București, 1980.

[60] Mirela Beguni, „Veniamin Costachi: abordări politice din exil (1821-1823)", în *Revista română de studii literare*, nr. 17 (2019), p. 358.

[61] Corneliu Andonie, în documentarul *Tudor Vladimirescu: „Patria este norodul"*, TVR3, din 23.10.2021, https://www.youtube.com/watch?v=TR3QQNKxC4A&ab_channel=TVR.

Steagul revoluționar al oastei de panduri, tricolor și cu ciucuri tricolori, având reprezentată pe el Sfânta Treime, încadrată de Sf. Mare Mucenic Gheorghe și de Sf. Mare Mucenic Teodor Tiron, iar în partea de jos vulturul purtând în cioc crucea, dă mărturie concludentă despre influența marelui învățat și patriot ardelean Gheorghe Lazăr asupra lui Tudor, cât și despre cât de mult valora pentru el și pandurii lui legătura cu Dumnezeu și Biserica neamului, și până la urmă în care își puneau toate așteptările și nădejdea.

Mișcarea revoluționară a lui Tudor a fost înfrântă, iar el ucis mișelește de ai lui: creștini greci, români, împlinind și urmând astfel modelul hristic, dar duhul și lucrarea lui au biruit. N-au încetat să existe cetăți de scăpare pentru idealul național, precum salba de mănăstiri oltene, cu fortificații întărite de Domnul Tudor, în care nădăjduia să reziste atacurilor dușmane, și anume: Biserica, cultura națională, demnitatea românească și iubirea de moșie și de neam. Căci Domnul Iisus Hristos zice: „Când vă urmăresc pe voi în cetatea aceasta, fugiți în cealaltă; adevărat grăiesc vouă: nu veți sfârși cetățile lui Israel, până ce va veni Fiul Omului” (Matei 10, 23).

Anuar - Serie nouă
ISSN 2558 - 8605
An VI (2021)/6/ pp. 267 - 282

GENUL LITERAR AL SFINTELOR EVANGHELII. O SUCCINTĂ INTRODUCERE

Pr. Lect. Univ. Dr. Adrian Murg

Abstract

This study is an introduction to the debated topic of the Gospels' literary genre. After a short discusssion on the importance, nature and significance of genre for understanding a literary work, I present some of the similarities and differences between the canonical Gospels and the greco-roman biographies. Then I go on to characterize each Gospel separately, trying to emphasize the distinctive and the commnon features they manifest. I conclude by stating that Gospels could be labeled as a form of "biographical kerygma".

Keywords

Gospels, literary genre, greco-roman biography

1. Introducere

Distinsul literat și apologet creștin britanic C. S. Lewis afirma, la începutul unui comentariu la psalmi, că „Biblia, fiind la urma urmei literatură, trebuie citită ca literatură"[1]. Această afirmație, fără a nega realitatea inspirației divine și particularitățile textului biblic care decurg din aceasta, atrage atenția asupra faptului că în Sfânta Scriptură se regăsesc o serie de genuri literare care trebuiesc abordate în conformitate specificul fiecăruia. Prin folosirea pârghiilor unui anumit gen literar cu care

[1] C. S. Lewis, *Reflections on the Psalms,* New York: Harcourt, Brace and World, 1958, p. 3.

cititorii sunt familiarizați autorul se asigură de faptul că ideile sale pot fi corect receptate. Pe de altă parte, cititorul care recunoaște genul literar al scrierii pe care o parcurge are deja premisele înțelegerii corecte a acesteia. Convențiile literare general acceptate stau la temelia comunicării prin intermediul textelor. De aceea este importantă o corectă încadrare a fiecărei scrieri într-un anumit gen literar, pentru a o putea interpreta în acord cu așteptările care existau în epoca respectivă față de de acel gen. Acest lucru e valabil pentru literatura profană, dar pentru cea religioasă, cum ar fi Sfintele Evanghelii.

2. Natura și semnificația genului literar

Un gen literar este o categorie sau un tip de literatură, cum ar fi, de pildă, biografia sau romanul. Genurile literare nu sunt categorii universale imuabile, ci s-au dezvoltat și s-au modificat de-a lungul timpului, astfel încât un gen foarte răspândit într-o anumită epocă sau cultură poate fi absent dintr-alta. Chiar dacă un anumit gen, precum biografia, este întâlnit în mai multe perioade istorice sau culturi, trăsăturile specifice ale acestuia pot fi diferite de la un context la altul.

Prin urmare, în încercarea de a determina genul unei scrieri biblice, va trebui să căutăm în sfera genurilor și a convențiilor literare existente în epoca respectivă. Astfel, de pildă, problema genului Evangheliilor trebuie abordată prin examinarea trăsăturilor acestora comparativ cu tipurile de literatură practicată în mediul greco-roman (sau cel puțin accesibilă autorilor sfinți). Aceste genuri trebuiesc privite ca niște sume de trăsături și convenții. Stabilirea genului literar al unei opere implică o comparație între toate trăsăturile specifice ale genurilor literare relevante și cele ale operei analizate. Supraevaluarea trăsăturilor izolate ale unei lucrări poate conduce la concluzii eronate. O scriere poate fi asociată unui anumit gen literar doar atunci când toate caracteristicile acesteia pot fi regăsite printre caracteristicile genului respectiv.

Principalele elementele luate în considerare atunci când se determină genul unei scrieri sunt: trăsăturile formale (de ex. structura, stilul, motive și instrumente literare), intenția și cadrul autorului, compoziția, auditoriul vizat, conținutul. Cititorul se apropie de text cu anumite așteptări, care influențează procesul de citire și de înțelegere. Familiaritatea cu genul unei scrieri va permite înțelegerea acesteia în lumina trăsăturilor și a intențiilor specifice acelui gen.

Atunci când un autor creează în mod deliberat un text în conformitate cu convențiile și trăsăturile unui gen anume, identificarea acestui gen va fi relativ ușoară. Dar uneori lucrurile nu sunt atât de simple. De exemplu, dacă un autor urmărește un scop care nu este de regulă asociat genului literar pe care îl folosește, sau dacă autorul nu respectă integral convențiile unui gen, categorisirea acelei scrieri va fi mult mai dificilă. În orice caz, identificarea genului unei scrieri pretinde o bună familiaritate cu scrierea respectivă și cu contextul literar și social al acesteia.

3. Sfintele Evanghelii, biografii ale Mântuitorului Iisus Hristos?

Discutarea genului literar al Evangheliilor trebuie să înceapă cu delimitarea trăsăturilor formale ale acestora. Astfel, se poate constata că toate Evangheliile sunt narațiuni despre Iisus care prezintă exemple ale învățăturilor și faptelor Sale într-un cadru cronologic destul de vag, concentrat pe perioada dintre începutul activității Sale publice și Învierea Sa din morți. Evangheliile nu sunt relatări imparțiale, ci reflectă o credință profundă în Mântuitorul Iisus Hristos și o atitudine defavorabilă oponenților Săi. În Evangheliile după Matei și Luca avem și prezentări ale nașterii Domnului, al căror scop este de a oferi o interpretare teologică a Persoanei Sale. Acestea sunt câteva elemente pe baza cărora se pot căuta corespondențe între Sfintele Evanghelii și literatura antică.

În urma comparării Sfintelor Evanghelii cu alte scrieri antice, reiese că paralela literară cea mai apropiată o reprezintă biografiile greco-romane[2]. Aceste biografii sunt cunoscute sub numele de „vieți", deoarece povestesc viața unei anumite persoane, fie că e vorba de un filosof, un învățător, un om politic, un împărat sau oricine altcineva. Iată câteva exemple de biografii antice scrise la scurt timp după Evanghelii: *Viața lui Iosif*, autobiografia istoricului evreu Iosif Flaviu (cca 99 d. Hr.)*; Vieți paralele* avându-l ca autor pe istoricul grec Plutarh (90-100 d. Hr.); *Viețile celor Doispezece Cezari*

[2] Michael F. Bird, *Gospel of the Lord: How the Early Church Wrote the Story of Jesus*, Eerdmans, Grand Rapids, MI, 2014, pp. 221-298; Luke Timothy Johnson, *The Writings of the New Testament: An Interpretation*, Fortress, Minneapolis, 2010, p. 139; Craig S. Keener, *The Historical Jesus of the Gospels*, Eerdmans, Grand Rapids, MI, 2009, pp. 73-108; Samuel Byrskog, *Story as History; History as Story: The Gospel Tradition in the Context of Ancient Oral History*, Brill, Leiden, 2002; Graham Stanton, *The Gospels and Jesus*, Oxford University Press, 2002, pp. 14-18.

scrise de istoricul roman Suetoniu (cca 120 d. Hr); *Viața lui Demonax* scrisă de Lucian de Samosata, un ucenic al al lui Demonax.

În această secțiune vom compara câteva caracteristici-cheie ale biografiilor greco-romane cu viața Mântuitorului Iisus Hristos relatată în cele patru Evanghelii. Pentru această discuție, apelăm la cartea foarte apreciată a lui Richard Burridge, specialist în Noul Testament, intitulată *What Are the Gospels? A Comparison with Graeco-Roman Biography*[3]. Autorul evidențiază asemănările esențiale care i-au determinat pe mulți exegeți contemporani să conchidă că, în termeni de gen literar, Evangheliile se apropie cel mai mult de biografiile greco-romane. Trecem pe scurt în revistă aceste asemănări.

a) *Biografiile antice descriu viața și moartea unui singure persoane*

Prima asemănare între biografiile antice și cele patru Evanghelii este că ambele categorii prezintă „viața" unei singure persoane, cum ar fi: istoricul evreu Iosif Flaviu, Alexandru cel Mare, împăratul Nero, filosoful Demonax sau Iisus din Nazaret. Structura generală a unei biografii antice poate fi ușor împărțită în trei părți principale - nașterea, viața publică și moartea persoanei respective -, cea mai mare parte a textului fiind dedicată carierei publice.

Cele patru Evanghelii	*Biografiile greco-romane*
1. Nașterea și copilăria (Matei 1-2; Luca 1-2, absente la Marcu și Ioan)	1. Nașterea și copilăria (scurte sau absente)
2. Cariera publică (Matei 3-25; Marcu 1-13; Luca 3-21; Ioan 1-12)	2. Cariera publică (cea mai întinsă parte a cărții)
3. Pătimirea și moartea (Matei 24-27; Marcu 14-15; Luca 22-23; Ioan 18-19)	3. Moartea (relativ scurtă)

Nu toate biografiile antice menționează și copilăria personajului. Viața omului de stat grec Timoleon scrisă de Plutarh, de pildă, începe direct cu acțiunile sale publice (cf. *Timoleon* 1)[4]. Tot astfel, Evanghelia lui Marcu nu începe cu nașterea lui Iisus, ci cu misiunea publică a Sfântului Ioan Boteză-

[3] Richard Burridge, *What Are the Gospels? A Comparison with Graeco-Roman Biography*, 2nd ed., Eerdmans, Grand Rapids, MI, 2004.

[4] Plutarh, „Timoleon" I, în Plutarh, *Vieți paralele*, vol II, trad. Prof. N. I. Barbu, Editura Științifică, București, 1963, p. 132.

torul (cf. Marcu 1). Cu toate acestea, accentul pus pe viața și moartea *unei singure persoane* diferențiază biografia de alte tipuri de scrieri, cum ar fi istoria, care pune accentul pe evenimentele trăite de o națiune sau de un popor.

b) *Biografiile antice au, în general, între 10000 și 20000 de cuvinte*

Dimensiunile unei cărți sunt uneori un indiciu important pentru genul căruia îi aparține cartea respectivă. Cărțile de istorie sunt, în general,voluminoase și detaliate; romanele pot avea dimensiuni variabile; cărțile pentru copii sunt, de obicei, scurte. Cărțile cu numeroase de note de subsol se adresează mai ales specialiștilor, ș.a.m.d. Potrivit lui Richard Burridge, biografiile greco-romane sunt alcătuite, în medie, din 10000-20000 de cuvinte - „câte intră într-un papirus obișnuit, lung de maximum un metru”[5]. Cele patru Evanghelii se încadrează în aceste limite.

Biografiile greco-romane	*Cele patru Evanghelii*
Numărul mediu de cuvinte 10 000-20 000	Matei: cca 18000 de cuvinte Marcu: cca 11000 de cuvinte Luca: cca 19000 de cuvinte Ioan: cca 15000 de cuvinte

Unele biografii antice sunt mult mai lungi decât Evangheliile (precum *Viața lui Apollonius din Tyana* a lui Filostrat). Altele erau destul de scurte. De exemplu, Evanghelia după Marcu și biografia lui Demonax a lui Lucian se citesc la fel de repede. Majoritatea biografiilor erau însă de lungime medie. Atunci, ca și în zilele noastre, erau, în general, mai lungi decât scrisorile, dar mai scurte decât cărțile de istorie.

c) *Biografiile antice încep adesea cu indicarea originii personajului*

Genul unei cărți e îndeobște indicat de autor de la primele pagini. Uneori chiar primele cuvinte, care pot fi o formulă stereotipă, ne lămuresc asupra genului literar, cum e cazul basmului sau a epistolelor pauline. Tot astfel,

[5] Richard Burridge, „About People, by People, for People: Gospel Genre and Audiences”, în Richard Bauckham (ed.), *Gospels for All Christians: Rethinking the Gospel Audiences,* Eerdmans, Grand Rapids, MI, 1998, p. 122.

biografiile antice începeau adesea cu o formă de genealogie. De exemplu, autobiografia lui Iosif și biografia lui Demonax scrisă de Lucian încep prin enumerarea înaintaşilor:

> „Familia mea nu este lipsită de noblețe, trăgându-se din strămoși preoți (...). Mai mult, dinspre partea mamei am sânge regesc (...). Bunicul străbunicului meu era Simon, numit Psellus. El a trăit în zilele marelui preot Hyrcanus (...). Citez (acestea) din registrele publice unde sunt menționate”[6]. „El (Demonax) era cipriot prin naștere și nu dintr-o stirpe oarecare în ceea ce privește rangul și averea (...)”[7].

La fel, două dintre Evanghelii furnizează detaliate genealogii ale lui Iisus, oferind indicii importante despre arborele genealogic al familiei Lui:

> „Cartea neamului lui Iisus Hristos, fiul lui David, fiul lui Avraam. Avraam a născut pe Isaac; Isaac a născut pe Iacov...” (Matei 1, 1-2). „Și Iisus însuși era ca de treizeci de ani când a început (să propovăduiască), fiind, precum se socotea, fiu al lui Iosif, care era fiul lui Eli, fiul lui Matat, fiul lui Levi, fiul lui Melhi...” (Luca 3, 23-24).

Nu toate biografiile antice începeau cu o genealogie, după cum nici toate Evangheliile nu conțin genealogii (cf. Marcu 1, 1-3 și Ioan 1, 1-14). Dar faptul că Matei și Luca inserează genealogii la începutul relatărilor lor reprezintă un indiciu important că intenția lor a fost de a le oferi cititorilor informații biografice despre Iisus.

d) ***Biografiile antice nu respectă neapărat ordinea cronologică***

O altă asemănare semnificativă între biografiile greco-romane și cele patru Evanghelii este că nu păstrează neapărat ordinea cronologică a evenimentelor în relatarea vieții unei persoane. De fapt, textul poate fi alcătuit după criterii tematice[8]. De exemplu, biograful roman Suetonius scrie astfel

[6] Flavius Josephus, *Life Of Josephus* I. 1-6, translation and commentary by Steve Mason, Brill, Leiden / Boston / Köln, 2001, pp. 1-10.

[7] Lucian, „Viața lui Demonax” 3, în: Luciani, *Opera*, Tomus I, Libelli 1-25, Oxford University Press, 1972, p. 46.

[8] Vezi Michael Bird, *The Gospel of the Lord…*, p. 236.

în *Viața divinului Augustus*: „După ce am prezentat pe scurt viața sa, voi aborda acum una câte una fiecare etapă, *nu în ordine cronologică, ci pe categorii,* pentru a face relatarea mai limpede și mai ușor de înțeles" (Suetonius, *Viața divinului Augustus,* 9)[9]. Această afirmație este surprinzător de asemănătoare celei a lui Papias, episcopul Ierapolei, unul dintre primii Părinți ai Bisericii, care vorbește astfel despre Sfântul Evanghelist Marcu: „Marcu, care era tălmaciul lui Petru, a scris corect, dar cu toate acestea fara rânduiala, tot ce-și aducea aminte ca s-ar fi spus ori ar fi fost savârsit de către Domnul"[10]. Altfel spus - și acest lucru este important -, biografii antici nu erau atât de preocupați de *exactitate* precum cei moderni, care se străduiesc să consemneze data precisă, momentul și locul unde s-a întâmplat un eveniment. Biografii antici furnizează și ei uneori astfel de informații, dar, de cele mai multe ori, nu o fac. Drept urmare, în biografiile antice, când un eveniment este înregistrat după un altul, asta nu înseamnă și că lucrurile s-au petrecut neapărat în ordinea povestirii. Pe de altă parte, alcătuirea mai degrabă tematică decât cronologică a unei biografii nu o transformă automat în text folcloric sau de ficțiune. Lucrul acesta este valabil și pentru Evanghelii. Doar pentru că autorii Evangheliilor nu respectă normele moderne ale unei biografii nu înseamnă că intenția lor nu a fost, în realitate, să ne comunice ce a spus și a făcut Iisus.

e) *Biografiile antice nu sunt exhaustive*

Biografii antici - spre deosebire de unii dintre cei moderni, care încearcă să facă portrete detaliate - nu au aveau ca prioritate prezentarea unui tabou complet al vieții personajului principal. Iată, de exemplu, ce scrie Plutarh, istoricul grec, în biografia lui Alexandru cel Mare:

> „Scriem în această carte povestea regelui Alexandru și povestea vieții lui Cezar, cel care l-a doborât pe Pompei. Multe sunt faptele pe care le-au săvârșit ei, dar noi nu le-om povesti pe toate la rând și nici n-om depăna pe-ndelete firul celor de care s-a dus vestea, ci le-om scurta pe cele mai multe. De aceea, un sin-

[9] Suetonius, „Augustus, afterwards Deified" 9, în Gaius Suetonius Tranquillus, *The Twelve Caesars*, trad. Robert Graves, Penguin Books, London / New York, 1989, p. 58.

[10] Eusebiu de Cezareea, „Istoria bisericească" III.39.15, în Eusebiu de Cezareea, *Scrieri. Partea întâia*, col. *Părinți și Scriitori Bisericești* 13, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987, p. 144.

> gur cuvânt de-nceput: rugăm pe cititori să nu ne-nvinuiască c-am făcut așa, că nu va fi cu dreptate, căci aici noi nu scriem istorie ci povestim viețile unor oameni"[11].

Deoarece Plutarh nu scrie o „istorie" (gr. *historia)* a imperiului grec, ci o „viață", e de la sine înțeles că el nu va vorbi în chip exhaustiv despre toate faptele lui Alexandru. Ceea ce nu înseamnă că biografia lui Plutarh este „neistorică"; înseamnă doar că este incompletă[12].

Același lucru este valabil pentru Evanghelii: ele nu sunt scrise ca să ne spună *tot* ce a făcut și a zis Iisus. Ca să risipim orice îndoială în această privință, să observăm asemănarea izbitoare dintre finalul biografiei lui Demonax și finalul Evangheliei lui Ioan:

> „Acestea sunt foarte puține lucruri din multele pe care aș fi putut să le menționez, dar vor fi suficiente pentru ca cititorii să-și facă o idee despre ce fel de om a fost (Demonax)"[13]. „Dar sunt și alte multe lucruri pe care le-a făcut Iisus și care, dacă s-ar fi scris cu de-amănuntul, cred că lumea aceasta n-ar cuprinde cărțile ce s-ar fi scris". (Ioan 21, 25).

Natura selectivă a Evangheliilor le apropie de biografiile antice cu care împărtășesc această trăsătură.

Pe baza acestor asemănări exegeții moderni includ Evangheliile în genul biografic. Iată ce spun reputatul biblist Graham Stanton: „Nu cred că mai e posibil astăzi să negăm că Evangheliile reprezintă o subcategorie a genului literar al vieților, adică al biografiilor"[14].

Pe de altă parte, există și deosebiri între Evangheliile canonice și literatura greco-romană. Cea mai evidentă diferență este chiar titlul. Cărțile noutestamentare nu se numesc „vieți", ci Evanghelii, adică „vești bune". Ele proclamă „vestea cea bună" a venirii lui Dumnezeu[15], conform făgăduințelor vechitestamentare: „Suie-te pe munte înalt, cel ce binevestești Ierusalimului, ridică

[11] Plutarh, „Alexandru" I, în Plutarh, *Vieți paralele*, vol III, trad. prof. N. I. Barbu, Editura Științifică, București, 1966, p. 356.
[12] Vezi Richard Bauckham, *Jesus and the Eyewitnesses: The Gospels as Eyewitness Testimony,* Eerdmans, Grand Rapids, MI, 1998, p. 220.
[13] Lucian, „Viața lui Demonax" 67, p. 57.
[14] „Foreword", în Richard Burridge, *What Are the Gospels?...*, p. ix.
[15] Graham Stanton, *The Gospels and Jesus*, p. 13.

glasul tău cu putere, cel ce binevestești Ierusalimului, înalță glasul și nu te teme, zi cetăților lui Iuda: Iată Dumnezeul vostru! Că Domnul Dumnezeu vine cu putere..." (Isaia 40, 9-10). Cu toate că Evangheliile reflectă adesea teme și motive literare greco-romane (cum ar fi moartea lui Iisus prezentată ca un martiriu eroic în Evanghelia după Luca, motivul unor învățături sau evenimente importante plasate într-un cadru al împreună-șederii la masă, motivul învățătorului cu ucenicii săi), este mai pregnant recursul evangheliștilor la Vechiul Testament (vezi numeroasele aluzii și citate) și la credința Bisericii primare (prezentarea lui Iisus ca „Hristos"). Aceste abateri de la practica literară greco-romană arată că Evangheliștii n-au avut drept scop principal producerea unor opere după tiparul literar al epocii lor. De asemenea, dacă se ia în considerare procesul compozițional care stă, probabil, în spatele Evangheliilor, se constată asemănări generale cu anumite tipuri de literatură greco-romană, dar și diferențe semnificative.

Practica povestirii vieții pământești a Mântuitorului Iisus Hristos este mai veche decât Evangheliile[16]. Nu se poate contesta faptul că Evangheliile reflectă și personalitatea autorilor lor. Dar în multe aspecte, privitoare atât la formă cât și la conținut, ele sunt expresia tradiției Bisericii primare. Aceasta înseamnă că circumstanțele care au modelat scrierea Evangheliilor nu sunt date de activitatea literară a lumii greco-romane, ci de întrebările și necesitățile de ordin religios, catehetic și social ale Bisericii primare. E posibil ca popularitatea genului biografic în epoca respectivă să fi contribuit într-o oarecare măsură la decizia evangheliștilor de a se apropia de acest gen. Însă motivul principal pentru care au apărut povestiri despre Hristos sub formă biografică constă în faptul că încă de la început propovăduirea creștină L-a avut în centru pe Iisus Hristos, aducătorul revelației și al răscumpărării. Motivația, conținutul și structura narativă a Evangheliilor reflectă în primul rând predica hristocentrică a Bisericii primare[17].

Faptul că Evangheliile nu oferă cititorului numele autorului lor indică de asemenea că ele sunt un produs al tradiției. În practica literară greco-romană curentă autorii își puneau numele în fruntea scrierilor lor. În cazul Evangheliilor, numele autorilor lor este dat ulterior de Biserică, probabil în perioada în care acestea au început să circule ca o colecție de patru scrieri. Putem înțelege de aici că evangheliștii nu s-au considerat pe ei înșiși „autori", în sensul

[16] Michel Quesnel, *Istoria evangheliilor*, Editura Enciclopedică, București, 1996, pp. 25-26.
[17] Michel Quesnel, *Istoria evangheliilor*, pp. 26-33.

de creatori de opere literare destinate unui cerc larg de cititori, ci mai degrabă „slujitori ai Cuvântului" (Lc 1, 1-2)[18].

Și destinația Evangheliilor are o notă distinctivă. După cum am spus deja, Evangheliștii nu au scris pentru publicul general, ci pentru comunități creștine cunoscute de ei și a căror credință religioasă o împărtășesc. În scurt timp citirea acestor scrieri a fost introdusă în cultul liturgic al acestor comunități. Cu toate că și unele opere biografice greco-romane vor fi fost destinate în primul rând adepților unor tradiții filosofice particulare, strânsa legătură dintre Evanghelii, pe de o parte, și cultul și propovăduirea Bisericii primare, pe de altă parte, sugerează că aceste scrieri ar trebui văzute nu ca biografii cu iz religios, ci ca documente teologice cu caracter biografic.

În plus, în biografiile greco-romane personajul central este glorificat pe baza unor valori care nu derivă de la respectivul personaj și nici nu s-au impus prin autoritatea acestuia. Ci, acești eroi întruchipează virtuți deja recunoscute de autori și de cititorii cărora li se adresează. Biograful caută să surprindă esența eroului său prin relatarea unor întâmplări care pun în evidență caracterul acestuia. Deși evangheliștii Îl înfățișează pe Iisus într-un mod care pare menit a-i întări pe creștini în urmarea lui Hristos, nu se poate spune că Evangheliile se concentrează asupra esenței caracterului Său sau că intenționează să-l descrie pe Iisus în primul rând ca exemplu de virtute. De fapt, ele spun destul de puține lucruri despre personalitatea sau caracterul lui Iisus. Scopul primar al evangheliștilor este de a arăta importanța Lui în planul de mântuire al lui Dumnezeu[19].

Astfel, prin scop și priorități, ca și prin alte trăsături, Evangheliile manifestă trăsături distinctive, care nu derivă din genurile literare greco-romane.

4. Sfânta Evanghelie după Marcu

Sfânta Evanghelie după Marcu este considerată astăzi de majoritatea specialiștilor drept cea mai veche Evanghelie a Noului Testament și principalul izvor narativ al Sfintelor Evanghelii după Matei și Luca. De aceea este im-

[18] D. A. Carson, Douglas J. Moo, *An Introduction to the New Testament*, Zondervan, Grand Rapids, Michigan, 2005, p. 113,

[19] Cf. Jonathan T. Pennington, *Reading the Gospels Wisely: A Narrative and Theological Introduction*, Baker, Grand Rapids, 2012, pp. 27-31, pentru mai multe amendamente aduse tezei lui Burridge. N. T. Wright (*The New Testament and the People of God*, COQG 1, SPCK, London, 1992, p. 418) afirmă că Sfintele Evanghelii sunt „o combinație unică de biografie elenistică și istorie iudaică".

portantă înțelegerea trăsăturilor acestei Evanghelii și a factorilor care au modelat această influentă narațiune. Puternica asemănare dintre Marcu, Matei și Luca, datorită căreia aceste Evanghelii se numesc „sinoptice", face ca genul literar al Evangheliei după Marcu să fie cel puțin parțial relevant și pentru celelalte două.

S-a stabilit de mai multă vreme că Marcu și celelalte două sinoptice au fost compuse pe baza unor tradiții despre Iisus care au circulat în Biserica primară și care pot fi clasificate în câteva categorii largi (de ex.: pilde, istorisiri ale minunilor, discursuri, istorisiri declarative, narațiuni ale patimilor, etc.). Toate acestea prezintă urme ale unui stil retoric specific narațiunilor orale populare, care s-a atenuat pe măsură ce tradițiile primare au fost adaptate la propovăduirea, cateheza și cultul Bisericii. Și în Evanghelia după Marcu se întâlnesc astfel de elemente de oralitate, care atestă vigoarea tradiției nescrise. Din aceste observații rezultă că Evangheliile nu sunt creații literare independente, ci sunt elaborate în strânsă legătură cu predica și doctrina Bisericii primare[20].

Unii autori consideră că Evanghelia după Marcu urmează structura generală a tragediei grecești (expoziție, conflict, punct culminant, catastrofă, deznodământ), iar o mică parte dintre ei cred chiar că evanghelistul a fost direct influențat de această formă de literatură[21]. Cei mai mulți specialiști opinează însă că aceste asemănări sunt în cea mai mare parte accidentale, și că planul Evangheliei reflectă structura generală a predicii apostolice, care folosește, la rândul ei, un tipar întâlnit într-o largă varietate de culturi: un om drept suferă împotrivire și prigoană, dar în final este reabilitat. Această ipoteză pare să fie corectă, din moment ce nu numai Sfintele Evanghelii după

[20] „Evangheliile reflectă literaturizarea tradiției despre Iisus și completează propovăduirea creștină cu elemente didactice în care se reflectă interpretarea creștină timpurie a Vechiului Testament. Aceste elemente sunt întrețesute într-o narațiune cu caracter teologic menită să consolideze mesajul creștin în sânul unor comunități locale dintr-o anumită arie geografică. Astfel, Evanghelia orală - centrată pe Patimi, cu mai puține detalii despre restul vieții Mântuitorului Iisus Hristos - a fost îmbogățită cu întâmplări, ziceri și învățături ale Domnului, care au sporit consistența prezentării imaginii Domnului Hristos de către Biserică. Contribuția Sfântului Marcu a constat în standardizarea acestui proces, prin combinarea învățaturilor și a faptelor lui Iisus în aceeași relatare scrisă. Astfel, el pune în circulație genul literar numit *Evanghelie*". (Michael F. Bird, *The Gospel of the* Lord…, p. 20.)

[21] Cf. M. Smith, „Prolegomena to a Discussion of Aretalogies, Divine Men, the Gospels and Jesus", în *Journal of Biblical Literature* 90 (1971), pp. 174-199; D. O. Via, Jr., *Kerygma and Comedy in the New Testament,* Fortress, Philadelphia, 1975; G. Bilezikian, *The Liberated Gospel: A Comparison of the Gospel of Mark and Greek Tragedy*, Baker, Grand Rapids, 1977.

Matei și Luca ci și cea după Ioan (despre care se afirmă în general că nu depinde direct de sinoptice) prezintă această structură[22].

Unele trăsături ale Evangheliei după Marcu, care se regăsesc și la celelalte două sinoptice, sunt caracteristice biografiei antice (de ex., stilul narativ anecdotic, absența dezvoltării personajelor), dar nu există nicio indicație că autorul ar fi urmat în mod conștient vreun model sau precedent literar. Cu toate acestea, nu se poate spune că Sf. Marcu n-a suferit nicio influență din partea mediului literar al vremii sale. Desigur că motivul principal pentru care Sfântul Marcu și-a scris Evanghelia a fost dat de nevoile misionare, catehetice și liturgice ale destinatarilor săi. S-ar putea însă ca popularitatea crescândă a genului biografic în lumea grecă-romană să fi contribuit la decizia autorului de a scrie prima carte despre Iisus Hristos, deși este greu de spus dacă această influență a fost resimțită în mod conștient. Adică, relevanța genului biografic greco-roman pentru explicarea originii Sfintei Evangheliei după Marcu nu trebuie căutată în influențe sau similarități directe, ci mai mult în climatul literar general care a modelat acest act de slujire al Sfântului Marcu față de Hristos și Biserica Sa.

5. Sfintele Evanghelii după Matei și Luca

În comparație cu Marcu, Sfintele Evanghelii după Matei și Luca prezintă un nivel literar mai ridicat, manifestând mai multe trăsături care pot fi comparate cu cele ale literaturii biografice greco-romane. Matei și Luca reprezintă stadiile timpurii ale „literaturizării" tradiției creștine, fenomen care a continuat ulterior în primele secole creștine. Relatările nașterii Domnului, genealogiile și scenele pascale fac ca Evangheliile după Matei și Luca să pară mai apropiate de biografiile antice în care eroii sunt prezentați ca fiind divini sau fii ai divinității. De asemenea, limba Sfintelor Evanghelii după Matei și Luca este mai rafinată decât a celei după Marcu. Pe scurt, aceste două sinoptice oferă mai multe argumente în favoarea unor influențe din partea mediului literar greco-roman. Cu toate acestea, precum Evanghelia după Marcu, și Evangheliile după Matei și Luca sunt ancorate în primul rând în viața religioasă și în necesitățile Bisericii primare. Matricea creștină a acestor lucrări subordonează toate influențele literare greco-romane detectabile în ele.

[22] L. W Hurtado, „Gospel (Genre)", în Joel B. Green, et al. *Dictionary of Jesus and the Gospels,* InterVarsity Press, Downers Grove, IL, 1992, p. 279.

Sfântul Matei, de exemplu, Îl prezintă pe Mântuitorul Iisus Hristos folosind pe scară largă idei și elemente de limbaj preluate din Vechiul Testament, iudaism și creștinismul primar. Genealogia Îl leagă pe Iisus de marile figuri ale Vechiului Testament și de istoria poporului Israel. Precum alți eroi ai biografiilor greco-romane, Mântuitorul Iisus Hristos este înfățișat de Sf. Matei ca un mare învățător. Dar aici învățătura lui Iisus este redată în mare parte prin termeni și teme iudeo-creștine, care sunt de multe ori diferite față de cele ale curentului literar dominant. De exemplu, citarea a numeroase profeții vechitestamentare, văzute ca împlinite în Iisus Hristos, amintește de stilul narativ al cărților istorice vechitestamentare (în special I-IV Regi), în care împlinirea cuvintelor profetice este un element important[23]. Faptul că autorul presupune din partea cititorilor săi acceptarea normativității Vechiului Testament precum și a vocabularului și a credințelor creștine arată că această Evanghelie n-a fost destinată publicului larg, ci este un document creștin intern menit să contribuie la edificarea spirituală a Bisericii.

Sfânta Evanghelie după Luca este cea în care specialiștii găsesc cele mai multe asemănări cu literatura greco-romană. Prezența unei prefețe (Lc 1, 1-4; cf. Fapte 1, 1) și a reperelor cronologice (Lc 2, 1-2; 3, 1-2) sunt două indicii evidente ale faptului că acest evanghelist a ținut seamă de convențiile literare ale timpului său[24]. Cu toate acestea, încercările comentatorilor de a încadra această Evanghelie într-un anumit gen literar au produs rezultate divergente. Dificultatea provine, în mare parte, din necesitatea luării în calcul și a celui de-al doilea volum al Sfântului Luca, Faptele Apostolilor. Opera lucanică în două părți este desemnată prin titlul generic de Luca-Fapte. Printre teoriile vehiculate cu privire la genul literar al acestei opere se numără următoarele: Luca-Fapte este o lucrare unitară care reprezintă un tip particular de biografie menită să ilustreze perpetuarea unei tradiții[25]. Sau: Luca-Fapte este

[23] „Principala punte de legătură între Evanghelii și literatura biografică iudaică este faptul că ambele conțin o teografie, adică o istorisire despre Dumnezeul lui Israel, Care lucrează printr-un om ales, precum un profet, rege sau dascăl. Protagonistul stă în fruntea poporului într-un timp de criză națională sau săvârșește fapte minunate într-un moment important al istoriei lui Israel. Perspectiva teologică asupra lumii, contextul geopolitic, conținutul didactic și replicarea voluntară a tipurilor literare vechitestamentare pun Evangheliile într-o legătură incontestabilă cu literatura sacră iudaică" (Michael F. Bird, *Gospel of the Lord…*, p. 229).

[24] T. Callan, „The Preface of Luke-Acts and Historiography", în *New Testament Studies* 31 (1985), pp. 576-581.

[25] Charles H. Talbert, *What Is a Gospel? The Genre of the Canonical Gospels*, Fortress, Philadelphia, 1977. Talbert încearcă să dovedească că Marcu și Ioan aparțin unui tip de biografie care respinge imaginea falsă a unui învățător și oferă o prezentare autentică a acestuia. Luca

un exemplu particular de istoriografie greco-romană, care prezintă istoria propovăduirii creştine, de la Iisus Hristos până la Sfântul Apostol Pavel[26]. Sau: Evanghelia după Luca aparține genului biografic, iar Faptele Apostolilor genului romanesc[27]. Această varietate de ipoteze ne atrage atenția asupra limitărilor unei abordări a Sfintelor Evanghelii din perspectiva strictă a literaturii greco-romane. Este limpede că Sfântul Luca a fost familiarizat şi, conştient sau nu, influențat de convențiile literaturii greco-romane. Dar, la acelaşi autor întâlnim puternice influențe din partea mediului creştinismului timpuriu, cum ar fi stilul ebraic, modelat după Septuaginta, şi diversele motive de proveniență vechitestamentară. Mai trebuie să ținem seama şi de fluiditatea genurilor literare greco-romane, care nu se mențin în cadre distincte, ci interferează şi se influențează reciproc[28].

În rezumat, se constată că opera Sfântului Luca prezintă asemănări clare cu practica literară greco-romană, a căror observare contribuie la o mai bună înțelegere a acestor scrieri. În pofida divergențelor semnalate mai sus, se poate spune că, în lumina intenției exprimate de autor (Lc 1, 1-4) şi a unității sale literare, Luca-Fapte s-ar putea încadra cel mai bine în genul istoriografiei greco-romane. Dar este vorba aici despre o narațiune istorică cu o extinsă porțiune biografică (Evanghelia) şi marcată de o anumită libertate a autorului în realizarea scenelor dramatice. Mai presus de toate însă, această operă este o expresie a etosului creştin şi a dorinței autorului de a răspunde necesităților cititorilor săi.

6. Sfânta Evanghelie după Ioan

Raportul dintre Sfânta Evanghelie după Ioan şi literatura greco-romană a fost mai puțin în atenția cercetătorilor. Cei mai mulți dintre ei consideră că Evanghelia a IV-a a fost scrisă pentru a consolida tradiția unei anumite comunități creştine şi pentru a o sprijini în urma unui conflict dur cu sinagoga iudaică. Această Evanghelie prezintă atât asemănări cu sinopticele cât şi importante deosebiri de conținut, stil şi dispunere a materialului[29].

este o biografie în cadrul căreia protagonistul este fondatorul unei mişcări religioase, iar Faptele ar fi o narațiune istorică despre ucenicii lui acestuia. Matei aparține unui tip de biografie care oferă o cheie hermeneutică pentru doctrina personajului central.

[26] D. E. Aune, *The New Testament in Its Literary Environment*, Westminster, Philadelphia, 1987.

[27] Richard I. Pervo, *Profit with Delight: The Literary Genre of the Acts of the Apostles*, Fortress Press, Philadelphia, 1987.

[28] Richard Burridge, „About People...", p. 121.

[29] Pentru o prezentare succintă a deosebirilor dintre Ioan şi sinoptici, a se vedea: Kyle Keefer,

În locul Evangheliei copilăriei și a genealogiei, întâlnim aici un prolog (In 1, 1-18) care echivalează nașterea Domnului cu întruparea în istorie a lui Dumnezeu-Cuvântul. În locul pildelor și al istorisirilor declarative întâlnim dialoguri (de ex., 3, 1-21; 4, 4-26) și discursuri extinse (cap. 14-16). De remarcat faptul că dialogul era un procedeu literar bine statornicit în literatura greco-romană.

Ordinea narativă este de asemenea diferită față de sinoptice (de ex., curățirea templului la începutul activității publice a Domnului; cap. 2). La fel sunt reperele temporale (legate adeseori de sărbătorile iudaice) și vocabularul (de ex., „semn", „viața veșnică"). Cu toate acestea, Sfânta Evanghelie după Ioan se apropie mai mult de celelalte Evanghelii canonice decât de orice altă scriere antică creștină sau necreștină[30].

Asemănările dintre Ioan și sinoptici (cum ar fi relatarea minunii înmulțirii pâinilor) arată existența în tradiția creștină a unor elemente care circulau aproximativ neschimbate în diferitele Biserici locale. În același timp, existența însăși a acestei Evanghelii sugerează faptul că în ultimele decenii ale secolului I ideea unei narațiuni scrise despre activitatea Mântuitorului Iisus Hristos se impunea tot mai mult. Motivul este desigur dat de expansiunea teritorială a Bisericii și de împuținarea primei generații de creștini, dar, probabil, și de climatul literar general, care făcea plauzibilă această formă de propovăduire în scris.

7. Concluzii

În pofida numeroaselor deosebiri dintre ele, cele patru Evanghelii canonice aparțin aceleiași categorii de literatură creștină. Ele sunt unite prin următoarele trăsături comune: 1) sunt narațiuni care redau activitatea, moartea și învierea Mântuitorului Iisus Hristos; 2) sunt elaborate pe baza tradiției creștine primare; 3) reflectă propovăduirea creștină și servesc acesteia; 4) sunt destinate unui auditoriu creștin. Forma acestora și doctrina pe care o transmit le singularizează în cadrul literaturii creștine timpurii canonice și necanonice. Astfel, ele se constituie într-un grup distinct de scrieri sfinte ale Bisericii.

Asemănările Evangheliilor cu alte genuri narative greco-romane, cum ar fi biografia, reflectă cadrul cultural în care acestea au fost scrise. Genurile

The New Testament as Literature: A Very Short Introduction, Oxford University Press, 2008, pp. 43-50.

[30] L. W Hurtado, „Gospel (Genre)", p. 281.

greco-romane conțin scrieri parțial asemănătoare care ne ajută să înțelegem mai bine unele trăsături particulare ale Evangheliilor. Dacă e să catalogăm, totuși, Sfintele Evanghelii folosindu-ne de genurile literare antice, am putea să le descriem ca fiind o formă de „kerigmă biografică”[31], care prezintă istoria vieții Mântuitorului Iisus Hristos după modelul biografiei greco-romane.

Această concluzie are drept corolar faptul că scopul Evangheliilor este la fel de plurivalent ca și cel al biografiilor greco-romane. Astfel, Sfintele Evanghelii alimentează teologia, apologetica, cateheza, lucrarea socială, cultul și propovăduirea Bisericii.

[31] Michael F. Bird, *The Gospel of the* Lord…, p. 270.

Anuar - Serie nouă
ISSN 2558 - 8605
An VI (2021)/6/ pp. 283 - 291

ROMÂNI SUD-DUNĂRENI - DESCHIZĂTORI DE DRUMURI ȘI ÎNDRUMĂTORI AI VIEȚII CULTURALE, SPIRITUALE ȘI NAȚIONALE

Pr. Lect. Univ. Dr. Gabriel Valeriu Basa

Abstract

The history of the Romanians from the South of the Danube and especially the sacrifices of the great people from their ranks, are less known today. Their purposes were, however, multiple and significant, both in the world they came from and for the Romanians in the country. The present study aimed to talk about some of the most important ones, among them and about the accomplished mission. That is why the effort made for the formation and preservation of the nation's consciousness and for its prosperity was highlighted, in the face of the innumerable dangers to which they have been exposed over the centuries. Modestly but perseveringly, they cultivated love for God and for the nation to which they belonged. They sacrificed everything, for the preservation of the ancestral language, customs and traditions and for the recognition of the right to have them, in accordance with the origin of the nation they belonged to but especially for the preservation of the identity of the sons of the Romanian nation everywhere.

Keywords

Nation, language, life, Balkans, evolution, Danube, culture, church, conscience, school, identity

„Românii actuali, cunoscuți în cele patru tulpine, nu reprezintă numai urmașii romanității din Nordul Peninsulei Balcanice și a ținuturilor romanizate din stânga Dunării, ci și din întreaga pensinsulă, așa cum a existat după cucerirea ei de Romani". Iată cât de bine surprindea lucrurile Theodor Capidan în studiul „Romanitatea Balcanică", apărut în *Monitorul Oficial* de la București în anul 1936 la p. 59.

Cele patru tulpini, despre care vorbea Theodor Capidan sunt, așa cum știm cu toții: *dacoromânii*, aflați în Nordul Dunării, din care a evoluat poporul român din granițele de azi ale României, *aromânii*, *megleno-românii* și *istro-românii,* aflați în sudul Dunării și din care au evoluat apoi, după ce tulpinile s-au despărțit, marea majoritate a românilor existenți azi în Balcani. Rosturile acestora au fost multiple și însemnate, atât în lumea din care au provenit cât și pentru românii din țară. Despre câțiva din cei mai de seamă, dintre aceștia din urmă și despre misiunea împlinită, studiul de față își propune să ne readucă câteva crâmpeie de lumină.

În rândurile lor au fost, mari oameni, deschizători de drumuri și conducători ai mișcării culturale, spirituale și naționale a românilor, cum ar fi *Dimitrie Atanasescu, Apostol Margarit, călugărul Averchie, Sfântul Ierarh Andrei Șaguna, marele mitropolit al Transilvaniei* și *reprezentanții familiei Mocionii*. Reamintirea, în mod succinct, a actelor de jertfelnicie desprinse din contextul vieții lor, considerăm a fi un lucru firesc și deopotrivă permanent ziditor, în contextul încercărilor vieții cotidiene.

◆

Înființarea școlilor românești, susținută de revoluționarii de la 1848, care erau uniți sub conducerea lui Alexandru Ioan Cuza, era un ideal, care constituia temelia luminării minții și a sufletelor neamului, răsfirați între străini. Printre cei care altădată pribegiseră în sudul Dunării se numărau Eftimie Murgu, Nicolae Bălcescu, Ioan Ionescu de la Brad, generalul Christian Tell. Acestora li se alăturaseră, în susținerea acestei problem, Mihail Kogălniceanu, Costache Negri și Dimitrie Bolintineanu care de fapt a și publicat într-un volum însemnările sale de călătorie și un volum de poezii intitulat *Macedonele.* De altfel, în anul 1864, s-a prevăzut și primul buget pentru întreținerea școlilor din Macedonia și s-a deschis Institutul de la Sfinții Apostoli. Acest institut a fost deschis la 1865 deoarece se simțea nevoia formării unui corp de institutori pentru școlile din sudul Dunării.[1]

[1] Sterie Diamandi, *Oameni și aspecte din istoria aromânilor*, București, 1940, pp. 14,15 și 306-307.

Dimitrie Atanasescu (1836-1907)

Născut în localitatea Târnovo, din regiunea Bitolia, care făcea parte atunci din Imperiul Otoman, iar astăzi face parte din Macedonia de Nord. Deprinsese croitoria, având propriul său atelier pe care îl lichidase pentru a veni în România în scopul propriei sale instruiri. Acest om, înflăcărat de ideea existenței unor școli românești, devenise dintr-un simplu croitor, un vrednic slujitor al școlii românești. El a fost cel ce a deschis prima școală românească în propria casă și deși nevoit să o închidă el nu se dădea bătut. Plecând la București și Constantinopol, avea să lupte până ce a obținut dreptul de a deschide din nou școala românească din casa sa. Și tot Dimitrie Athanasescu se afla și printre primii alcătuitori ai manualelor școlare.[2]

Apostol Margarit (1832-1903)

Născut în satul Abdela, ajuns învățător la școala grecească din Clisura, a fost cel care avea să introducă un nou mod de predare. Astfel el a început să predea copiilor aromâni gramatica grecească în propria lor limbă și apoi a tradus și prima carte de citire în dialectul aromân. Pentru aceste lucruri el a fost mereu șicanat de clerul grec. Patriarhul a dispus ca Margarit să fie îndepărtat din școală. Văzând acestea el a plecat la Constantinopol unde a cerut protecție de la autoritățile locale. Apoi s-a îndreptat spre București, unde la 24 mai 1866 a cerut Ministerului Educației o subvenție pentru propria lui întreținere. Din această subvenție era suportată atât chiria unei clădiri, unde urma să funcționeze o școală românească dar urma a fi cumpărate și manuale școlare. În același an a înființat o școală în satul natal Abdela, la conducerea căruia i-a urmat nepotul călugărului Averchie, Ioan Somu Tomescu. Școala a funcționat până în anul 1905, când a fost distrusă de bandele grecești care au atacat satul.[3]

În iarna anului 1866-1867 el a predat în localitatea Kerbene (azi Grebenea), iar în primăvara anului 1867 obținuse permisiunea de a înființa o școală primară, lucru pe care la și realizat peste alți doi ani. Cert este faptul că datorită jertfelniciei sale în vederea înființării școlilor românești, avea să primească, după încheierea Războiului de independență, responsabilități în privința problemelor școlare sud-dunărene, pe care autoritățile de la București, le sprijineau și chiar finanțau.

---

[2] Sterie Diamandi, *Oameni și aspecte din istoria aromânilor*, p. 73.
[3] Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească*, București, 1994, p. 42.

Privind asupra întregii sale activități se constată faptul că a fost un militant al emancipării naționale a fiilor neamului românesc, căutând soluții deosebit de pragmatice, care sa pună capăt deznaționalizarii lor.[4]

Arhimandritul Averchie (1806-1875)

Este cel care începea opera de redeşteptare națională a aromânilor. Fiu al celnicului Iani Iaciu Buda şi al soției sale Tasa (Anastasia) s-a născut în anul 1806, numindu-se din botez Atanasie. Copil de oameni înstăriți îşi petrecea vara în comuna natală iar iarna cobora în comunele din Tesalia: Zarcu, Grijana, Vorghiani, Vostidi şi Nehori. Înainte de a împlini vârsta de 14 ani rămâne orfan de ambii părinți, iar la împlinirea a 14 ani pleca pe drumul mânăstirii, călungărindu-se la Sfântul Munte sub numele de Averchie. Datorită meritelor deosebite şi a istețimii minții a ajuns egumen al mânăstirii Ivir, din muntele Athos. El ajungea, pentru prima dată, în contact cu un român în perioada anilor 1848 - 1850, când generalul Christian Tell, care era refugiat în Insula Hios a întreprins o călătorie la Muntele Athos.[5] Dar în timp ce exilanții de atunci s-au unit sub sceptrul lui Al. I. Cuza, venise în țară şi călungărul Averchie pentru a se îngriji de averea mânăstirii Radu Vodă din Bucureşti, care era închinată Mânăstirii Ivir. El rămânea profund impresionat de cele ce vedea în capitala țării şi prin contrast se raporta la starea fraților săi de acasă.

Datorită călugărilor greci din Bucureşti care au intervenit pe lângă mânăstirea Ivir, soborul l-a rechemat în mânăstire. S-a întors în 1862 pe la sfârşitul lunii August. Dar acolo l-au aşteptat numai decepții şi amărăciuni fiind făcut chiar trădător. Acestea toate au determinat, în conştiința sa procesul redeşteptării conştiinței naționale. Revoltat a părăsit mânăstirea şi îşi va trimite nepotul la studii la Bucureşti.[6]

După unirea principatelor la 1860, Dimitrie Cazacovici Amniceanul reuşeşte să alcătuiască un comitet macedo-român din români macedoneni: frații Goga din Clisura, Zisu Siberi din Serres, M. Niculescu din Târnova şi Toma Tricopol din Cruşova. În anul 1863 s-a reuşit chiar retipărirea gramaticii lui Boiagi. Însuşi domnitorul Al.I. Cuza patronează mişcarea de redeşteptare națională a Românilor din Peninsula Balcanică. Sub ministrul Mihail Kogălniceanu s-a alocat primul buget de 14000 pentru şcoli şi biserici româ-

[4] Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească*, p. 43.
[5] Sterie Diamandi, *Oameni și aspecte din istoria aromânilor*, pp. 303-307.
[6] Sterie Diamandi, *Oameni și aspecte din istoria aromânilor*, pp. 310-312.

neşti în Balcani, iar în 1865 s-a deschis pentru pregătirea viitorilor învăţători, Institutul de la Sfinţii Apostoli, pentru care părintele Averchie a fost însărcinat să aducă mai mulţi tineri din Macedonia. În toamna aceluiaşi an, el aducea zece „fii ai Pindului", care au devenit cei ce au aprins făclia conştiinţei naţionale în balcani.[7]

Din nefericire în 1871 şcoala a fost închisă. În perioada în care a funcţionat ea a format patruzeci de tineri macedonieni recrutaţi, majoritatea, de călugărul Averchie şi pregătiţi de filologul Ion Massim, autorul unei gramatici macedo-române, tipărită în 1862, el însuşi originar din Macedonia. După desfiinţarea şcolii părintele Averchie s-a retras în mânăstirea Radu-Vodă din Bucureşti unde a rămas până în anul 1875. Apoi s-a întors în Macedonia, la mânăstirea Grijana din Tesalia. Întors acolo a fost numit de foştii absolvenţi inspector al şcolilor existente. Însă prigonirile din partea arhiereilor greci aveau să reînceapă cu mai multă furie ajungând să culmineze cu otrăvirea sa. După cum relata nepoata acestuia, Despa I. S. Tomescu, ar fi fost chemat de o familie pentru a-i împărtăşi, iar după slujbă a fost invitat să ia o cafea. Îndată ce a consumat cafeaua şi-a dat însă seama că nu se simte bine şi a plecat la mânăstire cerând să fie chemate rudele. Dar pentru că se pare că totul era bine aranjat rudele nu au fost chemate decât după ce a fost îngropat.[8]

În astfel de condiţii se încheiau, prin propria jertfă, stăruinţele unui alt militant de frunte ai mişcării naţionale a românilor din Balcani.

Sfântul Ierarh Andrei Şaguna, Mitropolitul Transilvaniei

Cartea neamului românesc vorbeşte de la sine despre acele bogăţii neprețuite, care sunt acei oameni care au ştiut a se integra în ogorul lui Hristos, pentru a purta flacăra credinţei, primită de la înaintaşii lor şi deopotrivă a învăţa poporul.

Ajunşi vremelnic la conducerea spirituală a românilor, marii bărbaţi ai neamului au reuşit, cu mult efort, să aducă poporul la strălucirea pe care au avut-o vitejii strămoşi ai acestuia. Doar atunci când cel în cauză a fost un om harnic şi activ, perseverent în ceea ce a întreprins, fin cunoscător al legilor şi datinilor neamului său şi când a ştiut a acţiona cu îndrăzneală dar concomitent şi cu blândeţea unui bun creştin a fost posibil să se realizeze lucruri care să alimenteze, cu seva dătătoare de viaţă, lupta pentru propovăduirea

[7] Sterie Diamandi, *Oameni şi aspecte din istoria aromânilor*, pp. 313-316.
[8] Sterie Diamandi, *Oameni şi aspecte din istoria aromânilor*, pp. 318-319.

credinței și a culturii neamului românesc. Toate acestea sunt doar câteva dintre calitățile care îl caracterizează pe Sfântul Ierarh Andrei Șaguna, memorabilul mitropolit al românilor din Transilvania - privită în întregimea sa, pentru propășirea căreia a luptat folosind toată diplomația necesară.

Marele ierarh al Transilvaniei a fost și el de origine macedo-român. A fost născut la 20 decembrie 1808, la Mișcolț în Ungaria. Tânărul Anastasiu, cum se numea din botez și-a făcut studiile gimnaziale în orașul natal iar cele liceale și universitare la Universitatea din Pesta și la Școala clericală din Vârșeț, la absolvirea căruia a fost numit profesor în cadrul acestui seminar și secretar al Consistoriului Mitropoliei din Carloviț.

A fost apoi tuns în monahism în anul 1833, după care a mai rămas pentru un timp profesor la secția romana a seminarului din Vârșeț. În iunie 1846 a fost numit, de Mitropolitul Iosif Raiacici vicar al Episcopiei Ortodoxe a Transilvaniei, iar după un an ales episcop al Transilvaniei și hirotonit în 1848. Din chiar acel an a început lupta pentru restaurarea vechii mitropolii ortodoxe a Transilvaniei. Reușind să obțină restaurarea acesteia, în anul 1864, avea să alcătuiască *Statul Organic*, după care s-a condus întreaga mitropolie și care a stat apoi și la baza alcătuirii noului Statut de organizare a întregii Biserici Ortodoxe Române din anul 1925, precum și a celui din 1948.

În același timp mitropolitul a dus o muncă neobosită și pentru slujirea poporului român prin cultură, înființând peste 400 de școli elementare confesionale care erau sub directa conducere a Bisericii. Pentru aceste școli cât și pentru liceul înființat la Brașov, în 1850 și pentru gimnaziul de la Brad, județul Hunedoara s-a îngrijit de clădiri, manuale, material didactic, programe analitice și conferințe cu personalul didactic. A fost cel care, în anul 1850, a reușit ridicarea școlii teologice din Sibiu la rangul de Institut teologic și pedagogic, pentru care apoi a format cadre didactice bine pregătite și pentru a cărui studenți a întocmit câteva manual. Între acestea amintim: *Elementele dreptului canonic* (1854), *Compendiu de drept canonic* (1868), *Istoria Bisericii Ortodoxe Răsăritene universale* (2 volume) și *Manual de studiu pastoral* (1872). Prin strădaniile sale s-a înființat, în anul 1853, publicația *Telegraful Român* care apare, fără întrerupere, până astăzi și care a îndeplinit un rol însemnat la formarea și ridicarea conștiinței de unitate națională, iar în 1861 și-a adus o contribuție importantă la înființarea *Asociației transilvane pentru cultura și literatura română* (ASTRA).

Mitropoliei, care era săracă și nu avea subvenții din partea statului, mitropolitul a reușit să-i creeze o stare materială corespunzătoare.

Marele militant pentru soluționarea revendicărilor naționale și sociale și-a sfârșit viața la 16/28 iunie 1873 lăsându-și întreaga avere Arhiepiscopiei Sibiului pentru scopuri „bisericești, școlare și filantropice”.[9]

Andrei Mocioni de Foen (1812-1880)

Născut la Budapesta, în anul 1812, a militat pentru drepturile românilor din Banat și Transilvania, a fost membru al Senatului Imperial de la Viena, membru fondator al Academiei Române (1866) și membru onorific din 1870.

Este cel care, după moartea patriarhului sârb Iosif Raiacici, la 1/13 decembrie, s-a adresat episcopului de atunci, Andrei Șaguna, rugându-l să continue lupta pentru dezrobirea bisericească. În acest scop l-a contactat pe Vicențiu Babes, fost deputat care ocupa atunci postul de consilier referent la cancelaria aulică ungară din Viena. El avea să rămână ca apărător al cauzei românilor în capitala monarhiei, la Viena, iar Andrei Mocioni s-a întors în Banat unde a început o vie propagandă, în ziarele contemporane și o activitate de mobilizare a parohiilor și protopopiatelor românești din eparhiile Aradului, Timișoarei și Vârșetului.[10]

La 1 ianuarie 1862 a dat citire apelului „Ortodoxia noastră și Carlovițul” care a fost apoi trimis spre publicare în ziarul *Telegraful român*, la 2/14 ianuarie 1862. La 21 ianuarie același an, a convocat o consultare la Timișoara, formată din reprezentanții episcopiilor Aradului, Timișoarei și Vârșețului și care în frunte cu episcopul Aradului, Procopie Ivașcovici, a declarat că este de acord să lupte pentru despărțirea ierarhică de Carlovit. Aceste hotărâri au fost comunicate de Andrei Mocioni lui Andrei Șaguna, care a fost rugat să conducă această delegație și în fața Curții de la Viena. Din delegație mai făceau parte pe lângă marele luptător Andrei Mocioni, fratele său Antoniu, un delegat din Biserica Albă și unul din Sasca Română, ultimii din partea românilor din actualul Banat sârbesc și deci din Lugoj. Delegația s-a întâlnit la Viena, la 8 martie 1862, iar sâmbătă 3/15 martie ea a înaintat cererea arhiducelui Reiner, locțiitorul împăratului.[11]

Pentru că situația se tărăgăna și se convocase între timp și „Congresul iliric” pentru alegerea noului mitropolit și patriarh sârbesc din Carlovț, deputații români, ce urmau să se prezinte la Congres, prin planul comun al lui

[9] Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române-* compendiu, ed. a II a, Sibiu , 2007, pp. 350-356.

[10] Teodor Botiș, *Monografia familiei Mocioni*, p. 62.

[11] Teodor Botiș, *Monografia familiei Mocioni*, pp. 68 și 71.

Vicenţiu Babeş şi Andrei Mocioni, au avut o atitudine solidară şi exemplară încât toţi erau surprinşi de „tactul şi solidaritatea Românilor”[12]

Rezultatul acestei acţiuni a românilor bănăţeni a fost că noul ales mitropolit al Carloviţului, Samuil Maşirevici, a primit jurisdicţie numai asupra sârbilor iar pentru Românii ortodocşi se prevedea înfiinţarea unei mitropolii. Au urmat apoi negocierile cu sârbii pentru despărţirea ierarhică. Dar Andrei Mocioni a luptat şi pentru românizarea episcopiei din Timişoara şi pentru soarta românilor din comunele cu populaţie mixtă. Această dorinţă s-a izbit însă de hotărârea sinodului de a menţine cele două episcopii sârbeşti din Banat: Timisoara şi Vârşeţ, iar pentru români urmând să se înfiinţeze una nouă la Caransebeş. La 8 iulie 1865, o dată cu înfiinţarea Mitropoliei Române Ortodoxe din Transilvania împăratul a hotărât şi înfiinţarea pentru românii din Banat a noii episcopii de Caransebeş.[13]

Aşadar din cele relatate se poate vedea că reînfiinţarea Mitropoliei ortodoxe a Transilvaniei este şi opera marelui macedo-român Andrei Mocioni. A trecut la cele veşnice în ziua de 5 mai 1880, fiind înmormântat la Foen.[14]

Alexandru Mocioni (1841-1909)

Nepot al lui Andrei Mocioni de Foen, născut în data de 4 Noembrie 1841, la Pesta, a fost una din cele mai luminate şi mai reprezentative figuri din viaţa publică a României din Ungaria şi Transilvania în ultimul deceniu al veacului al XIX-lea. A fost şi el un factor de o deosebită valoare şi autoritate în viaţa bisericească a Românilor ortodocşi din fosta Ungarie.

Această înclinaţie o moştenea din familia sa care avea puternice tradiţii ortodoxe şi care în Moscopole îşi avea biserica sa, în care slujea chiar un membru al familiei. A fost ales alături de alţi membrii ai familiei în corporaţiile bisericeşti naţionale. [15]

Alexandru Mocioni şi membrii familiei sale au făcut donaţii considerabile celor de un neam cu ei. Aşa pentru zidirea Catedralei din Sibiu au donat 60.000 coroane aur, pentru fondul Liceului din Brad 20.000 iar pentru fondul cultural al diecezei 5.000, aducându-şi astfel contribuţia lor la propăşirea culturală a naţiunii noastre. Şi tot el a contribuit şi la susţinerea şi asigurarea drepturilor enoriaşilor români ai Bisericii ortodoxe greco-valahe din Buda-

[12] Teodor Botiş, *Monografia familiei Mocioni*, p. 75 .
[13] Teodor Botiş, *Monografia familiei Mocioni*, pp. 78, 82.
[14] Teodor Botiş, *Monografia familiei Mocioni*, p. 89.
[15] Teodor Botiş, *Monografia familiei Mocioni*, pp. 111, 334.

pesta, zidită pe malul Dunării la sfârşitul secolului al XVIII-lea de către negustorii macedo-români chiar şi membri ai familiei Mocioni şi de negustori greci, aşezaţi în capitala Ungariei. A protestat, chiar în faţa împăratului, împotriva hotărârilor luate de majoritatea grecilor maghiarizaţi în adunarea parohială, din 6 februarie 1888, în urma decesului preotului român Ioanichie Niculescu, de a elimina limba română şi a o înlocui cu cea greacă, hotărâre ce fusese aprobată de Ministrul Cultelor.[16]

După extinderea asociaţiei Astra şi în Banat, în 1896 a fost ales preşedinte al *Asociaţiunii*, iar apoi a contribuit la clădirea muzeului Astrei, la înfiinţarea Societăţii pentru Fond de Teatru Român şi a sprijinit revista *Luceafărul*, întemeiată în 1902 şi publicată la Budapesta de un grup de studenţi români. De ajutorul său s-au bucurat aproape toate aşezămintele noastre bisericeşti culturale şi economice, ziarele şi revistele care au jucat un rol important în lupta împotriva deznaţionalizării. A publicat şi o serie de studii din care putem aminti „Conştiinţa Naţională", „Libertatea Presei", „Simptome de împăcare", „Problema vieţii", „Religiune şi ştiinţă" şi şi-a sfârşit viaţa la 1 Aprilie 1909. [17]

Iată aşadar doar câţiva din reprezentanţii de seamă ai românilor care au provenit din romanitatea sud-dunăreană şi care au desfăşurat în vremuri vitrege o remarcabilă activitate pentru poporul român.

Cu toţii au lucrat, cu toată fiinţa lor pentru formarea şi păstrarea conştiinţei de neam şi pentru propăşirea acestuia, în faţa nenumăratelor primejdii la care au fost expuşi peste veacuri. Modest dar perseverant aceştia au cultivat dragostea faţă de Dumnezeu şi faţă de neamul căruia îi aparţineau în mod fiinţial. Ei au jertfit totul, pentru păstrarea limbii, a obiceiurilor şi datinilor strămoşeşti şi pentru recunoaşterea dreptului de a le avea în conformitate cu obârşia neamului din care făceau parte. În urma unor astfel de demersuri, făcute chiar cu preţul propriei vieţi, s-a păstrat identitatea fiilor neamului românesc de pretutindenea.

[16] Teodor Botiş, *Monografia familiei Mocioni*, pp. 344-345.
[17] Teodor Botiş, *Monografia familiei Mocioni*, pp. 350-357, 371.

Anuar - Serie nouă
ISSN 2558 - 8605
An VI (2021)/6/ pp. 292 - 323

ABSOLVENȚI DE SEAMĂ AI INSTITUTULUI TEOLOGIC, AI ACADEMIEI TEOLOGICE ȘI AI FACULTĂȚII DE TEOLOGIE DIN ARAD ALUMNI (1822-2022)

Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang

Abstract

The history of the Arad Orthodox theological education is incomplete without highlighting the famous graduates who influenced the social, political, cultural and church life of the Romanians in the west of the country. Their involvement in the social structures of the time gave an extraordinary scope to the school of theology in Arad, developing a harmonious connection between the Church and Society, which is so desirable, especially today. The present study highlights the most important graduates of the theological education of Arad, summarizing the functions held and the area of activity of each graduate.

Keywords

Graduates, Institute, Academy, Faculty, Theology, Society

1. Preliminarii

Istoria învățământului teologic din Arad include și absolvenții formelor de învățământ dezvoltate de la înființarea acestuia și până în zilele noastre[1]. O instituție de învățământ trebuie privită și prin prisma absolvenților ei, lucrul acesta arătând impactul actului educațional în societate, aria de influență, precum și aportul adus la culturalizarea și educarea religioasă și națională a societății românești, în ansamblul ei. Afirmăm, fără echivoc, că viața socială, politică, culturală și bisericească a românilor din vestul țării a fost profund marcată de absolvenții Institutului Teologic, ai Academiei Teologie, iar, mai apoi, ai Facultății de Teologie din Arad.

Dacă Preparandia (1812) pregătea învățătorii care vor merge în satele românești și vor educa nația română în limba și spiritul românesc, absolvenții Institutului Teologic vor cârmui duhovnicește parohiile românești din ținuturile vestice și vor menține trează conștiința religioasă, morală și națională a românilor.

Absolvenții învățământului teologic arădean nu numai că au asigurat structurile ecleziastice din Banat, Crișana și părțile bihorene, ci mai mult, au fost implicați activ în viața politică a românilor, în procesul de emancipare națională care s-a finalizat cu Unirea de la Alba Iulia. Cea mai numeroasă, impresionantă și activă pleiadă de absolvenți o înregistrează perioada Institutului Teologic. Aria de școlarizare în această perioadă se întindea până la Sibiu, tot Banatul, Crișana, Bihorul, Ungaria de azi, până în inima Ardealului și chiar peste hotarele Transilvaniei, în Vechiul Regat[2].

Marile evenimente istorice ale sec. XIX și XX au fost determinate, în parte, și de implicarea absolvenților de teologie de la Arad: Revoluția de la 1848, Războiul de Independență, Mișcarea memorandistă, Primul Război Mondial și Marea Unire la Alba Iulia. Apoi, amplul proces de integrare a Transilvaniei în structurile Vechiului Regat, frământările perioadei interbelice, Al Doilea Război Mondial și instalarea regimului comunist. Ne putem da seama de acest adevăr printr-o simplă evaluare la nivel de statistică: 23 de absolvenți au fost delegați titulari la Marea Adunare de la Alba Iulia, iar 48 dintre absolvenții de mai târziu, deținuți politici, care s-au opus vehement instalării regimului comunist. Mulți dintre absolvenți au fost preoți de răz-

[1] Lista este întocmită în ordinea absolvirii anilor

[2] Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad (1822-1948)*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2013, pp. 195-205.

boi, mergând alături de ostașii români în cele două războaie mondiale. O parte din ei au susținut activ Războiul de Independență prin diverse colecte și chiar au îndemnat tinerii români din Transilvania să treacă munții și să se înroleze în Armata Română. Nume precum Ghenadie Popescu și Patrichie Popescu au activat în mișcarea revoluționară de la 1848, iar nume ca Partenie Gruescu sau Miron Romanul sunt bine cunoscute în ceea ce privește implicarea lor în mișcarea memorandistă.

Majoritatea profesorilor de teologie ai Institutului, dar și ai Academiei au fost absolvenți ai acestei școli. Mulți dintre ei au fost școliți în Occident sau în vestita Universitate din Cernăuți, cu burse oferite de Consistoriul arădean, mai ales în vremea păstoririi providențialului episcop Ioan Meșianu. Funcțiile de inspectori școlari au fost deținute de protopopii tractuali, iar posturile de directori școlari de preoții parohi, cu pregătire specială. Nici viața culturală nu a fost străină de prezența absolvenților învățământului teologic din Arad, mulți dintre ei cu realizări notabile în domeniul literaturii și al publicisticii. Manualele, atât de necesare școlilor românești, se datorează acestor neosteniți lucrători, iar promovarea limbii române, tot acestor apostoli ai neamului românesc. Cu siguranță că cultivarea conștiinței românești a fost prioritatea școlii de teologie arădene, lucrul acesta fiind o evidență istorică.

Din seria absolvenților de la 1822 și până astăzi au fost 9 episcopi, din care 3 mitropoliți și 6 episcopi eparhioți, iar dintre aceștia 3 episcopi ai Aradului. Din seria absolvenților de la 1822 până la 1948, în administrația bisericească au activat 16 absolvenți ca asesori consistoriali sau consilieri eparhiali și 42 de protopopi. Demn de notat este că din această serie au fost 24 de profesori de teologie, precum și un numeros șir de literați și publiciști, cu o impresionantă activitate în domeniul literaturii și publicisticii românești transilvănene, bisericești și politice.

Cât privește originea socială a absolvenților trebuie incluse familiile de țărani, comercianți și mici industriași a căror condiție materială varia de la modestă spre medie. Cu toate că majoritatea candidaților proveneau din pătura de jos amintim și faptul că o parte din ei proveneau din familii preoțești sau „dinastii de preoți", iar o parte din rândul familiilor înnobilate. Amintim aici câteva familii preoțești care în sec. XIX și prima jumătate a sec. XX erau prezente în rândul populației românești: fam. Țiucra de la Bârsa, originară din Țara Românească, sec. XVIII; fam. Beleș din Șimand, originară din Moldova, care au păstorit în această localitate aproape un secol (1821-1915); fam. Givulescu, originară din Ilteu cu ramificații în localitățile Toc și Săvârșin; fam.

Bodea, de la Crocna; fam. Hălmăgean tot de la Crocna; fam. Bozgan din Mândruloc; fam. Dehelean din Zăbalț-Ususău; fam. Vățian din Obârșia; fam. Hărduț, care au păstorit în Budești, Pescari, Rostoci și Tălagiu vreme de 214 ani (1730-1944); fam. Petrovici din Țela care au păstorit în aceste locuri peste 200 de ani (1745-1956); fam. Mihulin, originară din Govojdia (Berindia); fam. Monția de la Șicula cu un șir de 8 preoți, toți slujitori în parohia natală; fam. Neiculescu, originară din Toc; precum și alte familii: Sărac (Crogna, Bocsig și Tăgădău), Sirca (Tălagiu), Vesa (Roșia-Nouă), Vușdea (Avram Iancu)[3].

Demne de amintit sunt și familiile de nobil români care au dat slujitori devotați ai sfintelor altare: fam. Balint „de Ciuci" (Vârfurile); fam. Iuga „de Măgulicea"; fam. Moțica „ de Leștioara"; fam. Sirca „de Tălagiu"; fam. Șerb; fam. Ioja „de Ravna" (Rănușa); fam. Cociuba „de Tovis", înnobilată de principele Mihail Apafi, în 1665; fam. Karacsony „de Szazs-Lona"; fam. Fejer „de Boroș-Ineu"[4].

Patru dintre absolvenții Institutului Teologic au fost membri ai Academiei Române: Vincențiu Babeș (membru fondator), Iosif Goldiș (membru corespondent), Vasile Mangra (membru titular) și Gheorghe Ciuhandu (membru de onoare). O serie de absolvenți au fost membri ai forurilor și organizațiilor de cultură din țară (literatură, muzică).

Listele complete cu absolvenții învățământului teologic arădean, din cele trei forme de învățământ, le regăsim în cele patru monografii dedicate învățământului teologic de la Arad[5].

2. Absolvenți ai Institutului Teologic (1822)

Paul Lăzărescu (1802-?) abs. 1824, preot, bibliofil și literat[6]

Sebastian Tabacovici (1807-1872), abs. 1828 – ieromonah, teolog, traducător, literat, asesor consistorial, militant național[7]

---

[3] Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad (1822-1948)*, pp. 206-211.

[4] Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad (1822-1948)*, pp. 211-214.

[5] Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia) și a Institutului Teologic ortodox-român din Arad*, Editura Consistoriului, Arad, 1922, pp. 677-728; Mihai Săsăujan, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică. Contribuții la istoria învățământului teologic românesc*, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad, 2004, pp. 181-201; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad (1822-1948)*, pp. 421-480; 515-531; Pr. lect. dr. Gabriel Valeriu Basa, *Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" Arad. Cronică peste timp și în actualitate*, Editura Astra Museum, Sibiu, 2016, pp. 153-322.

[6] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 677; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad (1822-1948)*, p. 232.

[7] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 679; Eugen Arădeanul, „Contribuții noi cu privire la viața și activitatea lui Sebastian Tabacovici

Partenie Gruescu (1813-1872), abs. 1831 – preot cărturar, istoric, revoluționar pașoptist, inspector școlar al cercului Birchiș, membru în Sinodul Eparhial al Eparhiei Aradului[8]

Ghenadie (Gheorghe) Popescu (1808-1876), abs. 1832 – arhimandrit, profesor de teologie la Arad, Neamț, Roman și București, director al Institutului Teologic din Arad, rector al Seminarului din București, asesor consistorial, stareț, revoluționar pașoptist[9]

Ioan Țăranu (1808-1886), abs. 1832 – preot, protopop de Lipova, inspector școlar, deputat sinodal, susținător al Războiul de Independență[10]

Petru Varga (1810-1858), abs. 1832 – preot, profesor de teologie și director al Institutului Teologic din Arad, literat[11]

Petru Popovici (1813?-?), abs. 1833 – preot, profesor de teologie la Institutul Teologic din Arad, asesor consistorial, protopop de Lunca (Bihor)[12]

(1807-1872)", în: *Mitropolia Banatului*, anul XXIX (1979), nr. 4-6, pp. 329-332; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 232; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2008, pp. 77-80.

[8] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 680; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 232; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 110-115.

[9] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 680; Pr. Gheorghe Lițiu, „Profesorii clericali Patrichie și Ghenadie Popescul", în: *Biserica și Școala*, anul LXVIII (1944), nr. 44, pp. 346-348; Ion B. Mureșianu „Ghenadie Popescu (1808-1876), în: *Mitropolia Banatului*, anul XXVI (1979), nr. 9-12, pp. 703-706; Ion B. Mureșianu „Arhimandritul Ghenadie Popescu (1808-1876), în: *Mitropolia Banatului*, anul XXXVIII (1988), nr. 2, pp. 88-92; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 373-374; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 81-89; Diac. Gabriel Basa, „Popescu Ghenadie", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, coordonator Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2010, pp. 499-500; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad. Itinerar. Forme. Perspective*, Editura Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2016, pp. 54-55.

[10] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 680; „†Ioan Țăranu", în: *Biserica și Școala*, anul X (1886), nr. 41, pp. 331-332; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 222; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 90-91.

[11] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 680; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 399-400; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 107-109; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, pp. 51-52; Maria Alexandra Pantea, *Medalioane ale preoților și învățătorilor din Protopopiatul Ortodox Român Arad (1812-1918)*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2017, pp. 104-106.

[12] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 681; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 380; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, p. 52.

Nifon (Nicolae) Bălășescu (1806-1880), abs. 1834 – arhimandrit, profesor de teologie, pedagog, revoluționar pașoptist, primul rector al Seminarului ortodox din București, profesor de Religie și Latină la Școala Națională de Medicină și Farmacie din București, director al școlilor românești din Dobrogea[13]

Simion Bica (?-1850), abs. 1835 – preot, protopop de Beliu, președinte al Consistoriului de la Oradea[14]

Patrichie (Porfirie) Popescu (1809-1862), abs. 1837 – arhimandrit, profesor de teologie și director al Institutului Teologic din Arad, întemeietorul Bibliotecii Institutului Teologic din Arad, administrator al diecezei Caransebeș-Vârșeț, administrator al Episcopiei Aradului, stareț, revoluționar pașoptist, mare luptător pentru drepturile românilor[15]

Petru Chirilescu (1814-1898), abs. 1837 – preot, protopop de Chișineu Criș[16]

---

[13] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 681; Prof. Toma G. Bulat, „Nicolae Bălășescu, primul director al Seminarului Central din București", în: *Studii Teologice*, seria II, anul XV (1963), nr. 7-8, pp. 391-414; Mircea Păcurariu, *Cărturari sibieni de altădată*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002, pp. 101-106; Pr. Mircea Păcurariu, „Bălășescu Nifon", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 75; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, pp. 180.

[14] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 682; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 223.

[15] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 683; Pr. Gheorghe Lițiu, „Profesorii clericali Patrichie și Ghenadie Popescul", în: *Biserica și Școala*, anul LXVIII (1944), nr. 44, pp. 346-348; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 374-376; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 92-106; Florin Dobrei, „Popescu Patrichie", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, pp. 501-502; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad. Itinerar. Forme. Perspective*, Editura Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2016, pp. 52-54; Pr. dr. Pavel Vesa, *Arhimandritul Patrichie Popescu (1809-1862) – după documente, manuscrise, corespondență*, Editura Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2019, 277 pp.

[16] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 683; „Jubileu la cincizeci de ani de preoție a părintelui protoprezbiter Petru Chirilescu", și „Cuvântare rostită de preotul Iosif Bejanu în biserica gr. or. română din Chișineu, la 15 Septembrie 1888, cu ocaziunea serbării jubileului de 50 ani ai preoției părintelui protoprezbiter tractualu Petru Chirilescu", în: *Biserica și Școala*, anul XII (1888), nr. 38, pp. 303-307; „†Petru Chirilescu, protoprezbiter emerit al Chișineului", în *Biserica și Școala*, anul XXII (1898), nr. 18, pp. 239-240; „Noutăți", în: *Tribuna Poporului*, anul II (1898), nr. 82, p. 403; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 222-223.

Ioan Rusu (1816-1891), abs. 1838 – preot cărturar, profesor de teologie și primul director al Institutului Teologic-Pedagogic din Arad, primul paroh al Catedralei Vechi din Arad[17]

Gavril Neteu (?-1886), abs. 1839 – protopop de Lunca (Bihor), preot, deputat sinodal, protopop de Tinca[18]

Ioan Rațș (1818-1878), abs. 1842 – preot, profesor de teologie la Institutul Teologic din Arad, protopop de Arad, inspector școlar, militant al mișcării naționale și culturale a românilor din părțile de vest[19]

Vincențiu Babeș (1821-1907), abs. 1844 – avocat, profesor, director al Preparandiei din Arad, publicist, director al școlilor din Banat, deputat, secretar al Înaltei Curți de Casație de la Viena, secretar aulic, om politic și militant național, poliglot, membru fondator al Academiei Române[20]

Ierotei (Iosif) Beleș (1822-1900), abs. 1844 – preot erudit, profesor de teologie și director al Institutului Teologic din Arad, protopop de Vărădia de Mureș, inspector școlar, arhimandrit, asesor al Consistoriului mitropolitan, membru al Congresului din Carloviț, vicar al Consistoriului de la Oradea, om politic, susținător al luptei pentru drepturile românilor și al

[17] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 685; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 386-387; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 124-128; Pr. dr. Pavel Vesa, *Spiritualitate ortodoxă arădeană. Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Arad-Centru*, Editura Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2015, p. 120; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, p. 87; Maria Alexandra Pantea, *Medalioane ale preoților și învățătorilor din Protopopiatul Ortodox Român Arad (1812-1918)*, pp. 93-96.

[18] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 685; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 223.

[19] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 688; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 223 și 384; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 129-132; Pr. dr. Pavel Vesa, *Spiritualitate ortodoxă arădeană. Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Arad-Centru*, p. 119; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, p. 56; Maria Alexandra Pantea, *Medalioane ale preoților și învățătorilor din Protopopiatul Ortodox Român Arad (1812-1918)*, pp. 91-92.

[20] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 689; „†Vincențiu Babeș", în: *Biserica și Școala*, anul XXXI (1907), nr. 5, pp. 1-2; ; „†Vincențiu Babeș", în: *Tribuna*, anul XI (1907), nr. 18, pp. 1-2; Diac. Prof. Teodor V. Damșa, „Vincențiu Babeș – promotor al luptei pentru cauza națională și bisericească. La opt decenii de la moartea sa", în: *Mitropolia Banatului*, XXXVIII (1987), nr. 2, pp. 86-93; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, pp. 180.

despărțământului ierarhic, liderul politic al românilor de pe valea Mureșului[21]

Ambrozie Jurma (1823-1892), abs. 1846 – preot și pasionat bibliofil[22]

Gheorghe Vasilievici (1823-1881), abs. 1846 – preot, protopop de Beiuș[23]

Ioan Mezei (1823-?), abs. 1846 – învățător confesional, preot, profesor de teologie la Institutul Teologic din Arad, confesor militar[24]

Terentie Rați (1824-1866), abs. 1847 – preot cărturar, poliglot, protopop de Meziad, Beiuș și Ineu, revoluționar pașoptist[25]

Teodor Popovici (1822-?), abs. 1848 – preot, profesor de teologie la Institutul Teologic din Arad[26]

Moise Bocșan (1825-1903), abs. 1848 – preot paroh al Catedralei episcopale din Arad, asesor consistorial, administrator protoprezbiterial, inspector școlar, protopop al Aradului[27]

---

[21] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 689; „Diverse", în: *Biserica și Școala*, anul IV (1880), nr. 43, p. 340; „†Iosif Ierotei Beleș", în: *Biserica și Școala*, anul XXIV (1900), nr. 31, p. 276; „Din viața lui Iosif Ierotei Beleș", în: *Tribuna Poporului*, anul IV (1900), nr. 143, p. 3; „†Iosif Ierotei Beleș", în: *Tribuna Poporului*, anul IV (1900), nr. 144, pp. 1-2; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 326-327; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 133-136; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, pp. 62-63.

[22] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 691; „Necrolog", în: *Biserica și Școala*, anul XVI (1892), nr. 10, p. 79; „Necrologuri", în: *Familia*, anul XXVIII (1892), nr. 16, p. 192; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 233; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 137-141.

[23] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 692; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 223.

[24] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 691; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 361; Nicolae Firu, *Monografia Bisericii Sfintei Adormiri (Biserica cu Lună) din Oradea*, Oradea, 1934, pp. 133-134; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, pp. 58-59.

[25] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 693; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 223-224.

[26] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 693; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 381; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, p. 59.

[27] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 693; „Necrolog", în: *Biserica și Școala*, anul XXVII (1903), nr. 17, p. 138; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 224; „Infamiile lui Moise Bocșan", în: *Tribuna Poporului*, anul V (1901), nr. 116, p. 2; Pr. dr. Pavel Vesa, *Spiritualitate ortodoxă arădeană. Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Arad-Centru*, pp. 121-122; Maria Alexandra Pantea,

Miron (Moise) Romanul (1828-1898), abs. 1849 – profesor de teologie și director al Institutului Teologic din Arad, vicar al Consistoriului de la Oradea, episcop al Eparhiei Aradului, mitropolit al Transilvaniei, militant național, susținător activ al despărțământului ierarhic[28]

Ioan Groza (1830-1905), abs. 1855 – protopop de Hălmagiu, asesor consistorial, cu o susținută activitate în domeniul ecleziastic, cultural și școlar[29]

Petru Suciu (1835-1895), abs. 1857 – preot, asesor referent școlar, deputat în Congresul Național de la Sibiu, protopop de Beliu[30]

Andrei (Alexandru) Papp (1825-1878), abs. 1858 – notar consistorial, profesor de teologie și director al Institutului Teologic din Arad, poliglot, bibliofil, arhimandrit, vicar al Consistoriului de la Oradea, susținător al Războiul de Independență și al despărțământului ierarhic[31]

Iosif (Ioan) Goldiș (1836-1902), abs. 1861 – secretar al Consistoriului eparhial de la Arad, profesor de limba română și teologie, director al Institutului Teologic-Pedagogic din Arad, colaborator și redactor al revistei „Lu-

Medalioane ale preoților și învățătorilor din Protopopiatul Ortodox Român Arad (1812-1918), pp. 25-27; Prof. Flavius-Alexandru Lazăr, „Preotul Moise Bocșan – preot în Curtici și protopop al Aradului", în: *Biserica și Școala*, anul CI, serie nouă (2020), nr. 8, p. 3.

[28] Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, pp. 671-673; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 385-386; Pr. dr. Pavel Vesa, *Episcopii Aradului: 1706-2006*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2007, pp. 146-152; Pr. Mircea Păcurariu, „Romanul Miron", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, pp. 554-555; Pr. prof. dr. Alexandru Moraru, *Dicționarul ierarhilor români și străini – slujitori ai credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Basilica, București, 2015, pp. 377-378; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, pp. 63-65; Protos. lect. univ. dr. Nicolae M. Tang, „Miron Romanul (1828-1898) – militant de seamă al mișcării de emancipare națională din a doua jumătate a sec. XIX", în volumul: *Biserica Ortodoxă Română și Marea Unire de la 1918. Contribuția teologiei arădene*, coordonatori: Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Pr. Lect. Univ. Dr. Filip Albu, Arhid. Asist. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Editura Universitaria și Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad, 2019, pp. 392-400.

[29] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 694; „Cronica. †Ioan Groza sen.", în: *Biserica și Școala*, anul XXIX (1905), nr. 45, p. 389; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 219.

[30] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 695; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 219.

[31] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 695; vezi și necrologul publicat în: *Biserica și Școala*, anul II (1878), nr. 23, p. 177; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 366-367; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 142-148; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, pp. 65-66; Nicolae Nistoroiu, „Complexul funerar ortodox din Cimitirul Municipal Rulikowschi", în: *Acta Musei Varadiensis* II, Anuar/2019, pp. 281-291.

mina", vicar al Consistoriului de la Oradea, episcop al Eparhiei Aradului, militant național, membru corespondent al Academiei Române, istoric, erudit, poliglot[32]

Teodor Papp (1841-1922), abs. 1864 – notar public, profesor de Economie practică și teoretică la ambele secții ale Institutului Teologic-Pedagogic din Arad[33]

Nicolae Butariu (1843-1890), abs. 1865 – preot cărturar, bibliofil, publicist, militant național[34]

Gavril Bodea (1842-1918), abs. 1866 – preot slujitor și paroh al Catedralei din Arad[35]

Paul Tempea (1844-1905), abs. 1867 – preot, profesor de teologie și director al Institutului Teologic-Pedagogic din Arad[36]

Iosif Vesa (?-1894), abs. 1868 – preot, protopop de Tinca, filantrop[37]

---

[32] Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 697; „†Iosif Goldiș", în: *Biserica și Școala*, anul XXVI (1902), nr. 12, pp. 97-99; „†Episcopul Iosif Goldiș", în: *Tribuna Poporului*, anul VI (1902), nr. 57, p. 1 și nr. 58, pp. 1-2; Pr. Pavel Vesa, „Viața și activitatea episcopului Iosif Ioan Goldiș al Aradului (1836-1902)", în: *Altarul Banatului*, anul VIII (XLVII) (1997), nr. 4-6, pp. 119-126; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 346-347; Pr. dr. Pavel Vesa, *Episcopii Aradului: 1706-2006*, pp. 165-183; Diac. Gabriel Basa, „Goldiș Iosif", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 306; Pr. prof. dr. Alexandru Moraru, *Dicționarul ierarhilor români și străini*, pp. 180-181; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, pp. 66-67.

[33] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 698; „†Teodor Papp", în: *Biserica și Școala*, anul XLVI (1922), nr. 44, pp. 2-3; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 366; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, p. 125.

[34] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 699; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 233; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 149-172; Pr. dr. Pavel Vesa, *Un bibliofil din Țara Zarandului: preotul Nicolae Butariu (1843-1890)*, Editura Mirador, Arad, 2010, 117 pp.

[35] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 699; „Informațiuni. †Gavril Bodea", în: *Biserica și Școala*, anul XLII (1918), nr. 50, p. 4; Pr. dr. Pavel Vesa, *Spiritualitate ortodoxă arădeană. Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Arad-Centru*, p. 120; Maria Alexandra Pantea, *Medalioane ale preoților și învățătorilor din Protopopiatul Ortodox Român Arad (1812-1918)*, pp. 27-28.

[36] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 701; „Un moment", în: *Biserica și Școala*, anul XXIX (1905), nr. 45, p. 385; Virgil Molin, „Preoții Tempea din Banat", în: *Mitropolia Banatului*, anul XVII (1967), nr. 1-3, pp. 93-95; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 394; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, p. 92.

[37] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 702; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 224.

George Lupșa (1845-1920), abs. 1868 – învățător confesional, preot, filantrop, inspector școlar al cercului Iosășel, publicist și istoric[38]

Vasile Beleș (1845-1917), abs. 1869 – preot, asesor referent, protopop de Radna și de Arad, membru în Senatul Bisericesc din cadrul Consistoriului Arad, preot slujitor al Catedralei din Arad[39]

Constantin Gurban (1845-1906), abs. 1869 – profesor de teologie și director al Institutului Teologic-Pedagogic din Arad, colaborator și redactor al revistei „Biserica și Școala", protopop de Ineu și Buteni, inspector școlar, deputat în Parlamentul de la Budapesta, militant național, literat și publicist[40]

Alexiu Vesalom (1845?-1911), abs. 1871 – preot, duhovnic și prefect seminarial al Institutului Teologic din Arad[41]

Ioan (Igantie) Papp (1848-1925), abs. 1871 – secretar, referent bisericesc, profesor de teologie la Institutul Teologic din Arad, vicar al Consistoriului de la Arad, episcop al Eparhiei Aradului, locțiitor de mitropolit al Ardealului, copreședinte al Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia (1 Decembrie 1918)[42]

---

[38] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 701; „ Informațiuni", în: *Biserica și Școala*, anul XLIV (1920), nr. 31, p. 4; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 233; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 180-186.

[39] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 702; „Instalarea protopopului Aradului", în: *Tribuna Poporului*, anul VI (1902), nr. 2, p. 3; „†Vasile Beleș", în: *Biserica și Școala*, anul XLI (1917), nr. 10, pp. 86-87; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 219; Pr. dr. Pavel Vesa, *Spiritualitate ortodoxă arădeană. Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Arad-Centru*, p. 122; Maria Alexandra Pantea, *Medalioane ale preoților și învățătorilor din Protopopiatul Ortodox Român Arad (1812-1918)*, pp. 22-24.

[40] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 702; „†Constantin Gurban", în: *Biserica și Școala*, anul XXX (1906), nr. 3, pp. 1-3; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 348-349; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 173-179; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, pp. 68-69.

[41] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 704; „A murit un om de bine", în: *Biserica și Școala*, anul XXXV (1911), nr. 3, pp. 4-5; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 192; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, p. 150.

[42] Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 704; Pr. dr. Gheorghe Lițiu „Episcopul Ioan Ignatie Papp", în: *Mitropolia Banatului*, anul XIX (1969), nr. 1-3, pp. 85-100; „Întru numele Domnului", în: *Biserica și Școala*, anul XXVII (1903), nr. 5, pp. 33-34; Vasile Goldiș, „†Episcopul Ioan I. Papp", în: *Biserica și Școala*, anul XLIX (1925), nr. 4, pp. 1-2; și pp. 2-5; *Biserica și Școala*, anul XLIX (1925), nr. 5, pp. 1-7; *Biserica și Școala*, anul XLIX

George Morariu (1848-1874), abs. 1871 – preot, publicist și literat[43]

Mihail Sturza (1852-1891), abs. 1871 – preot, publicist, membru fondator al revistei „Speranța"[44]

Vasile (Vincențiu) Mangra (1850-1918), abs. 1872 – profesor de teologie și director al Institutului Teologic-Pedagogic din Arad, colaborator și redactor al revistelor „Lumina" și „Biserica și Școala", vicar al Consistoriului de la Oradea, episcop ales al Eparhiei Aradului, mitropolit al Transilvaniei, istoric, membru titular al Academiei Române[45]

Iosif Ioan Ardelean (n. 1851-?), abs. 1873 – preot, istoric, publicist, delegat titular la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia[46]

Gheorghe Popovici (1851-1922), abs. 1875 – preot, protopop de Șiria, asesor consistorial[47]

Vasile Papp (?-1913), abs. 1875 – preot, protopop de Beiuș, implicat în mișcarea națională din zona Beiușului[48]

(1925), nr. 6, pp. 2-4; Pr. Caius Turicu, „Cuvântare rostită la parastasul oficiat la 10 ani după moartea Episcopului Ioan I. Papp. 3 Martie 1935", în: *Biserica și Școala*, anul LIX (1935), nr. 11, pp. 8-9; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 367; Pr. dr. Pavel Vesa, *Episcopii Aradului: 1706-2006*, pp. 184-232; Diac. Gabriel Basa, „Papp Ioan", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 460; Pr. prof. dr. Alexandru Moraru, *Dicționarul ierarhilor români și străini*, pp. 337-338; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, pp. 75-76.

43 Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 704; „Necrolog", în: *Lumina*, anul III (1874), nr. 8, p. 48; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 234.

44 Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 704; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 233-234.

45 Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 705; „Arhiepiscopul și Mitropolitul Vasile Manga", în: *Biserica și Școala*, anul XLII (1918), nr. 41, pp. 1-2; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 359-360; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 196-212; Marius Eppel, *Un mitropolit și epoca sa. Vasile Mangra (1850-1918)*, Editura Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006, 540 pp; Pr. Mircea Păcurariu, „Mangra Vasile", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 380; Pr. prof. dr. Alexandru Moraru, *Dicționarul ierarhilor români și străini*, pp. 257-258; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, pp. 72-75.

46 Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 705; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 234.

47 Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 706; Ales.[andru] Munteanu a lui Vasilie, „Gheorghe Popoviciu", în: *Biserica și Școala*, anul XLI (1917), nr. 28, pp. 224-225; „†Gheorghe Popovici", în: *Biserica și Școala*, anul XLVI (1922), nr. 7, pp. 1-2; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 219-220.

48 Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 225.

Toma Păcală (1850-1912), abs. 1877 – preot, protopop al Oradiei, susținător al învățământului românesc[49]

Roman (Romul) Ciorogariu (1852-1936), abs. 1877 – cancelist, arhivar consistorial, profesor de teologie și director al Institutului Teologic-Pedagogic din Arad, colaborator și redactor al revistei „Biserica și Școala", vicar al Consistoriului de la Oradea, delegat titular la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, episcop al Eparhiei Oradiei, publicist, militant național, deputat în Parlamentul de la București, distins și decorat cu: „Steaua României în grad de Mare Cruce", „Coroana României în grad de Mare Cruce", „Ferdinand I în grad de Mare Ofițer", Cavaler al însemnului onorific „Pentru Merit", Posesorul medaliei jubiliare „Carol I", Răsplata muncii pentru Biserică clasa I, Membru de onoare al Academiei Române, Membru de onoare al Institutului Geografic Regal, Comandor al „Vulturului României"[50]

Atanasie Tuducescu (1850-1885), abs. 1878 – preot, profesor de teologie și duhovnic al Institutului Teologic din Arad, literat, colaborator al periodicelor vremii[51]

Voicu Hamsea (1855-1924), abs. 1878 – învățător confesional, preot, protopop de Lipova[52]

---

[49] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 706; Nicolae Firu, *Monografia Bisericii Sfintei Adormiri (Biserica cu Lună) din Oradea*, Oradea, 1934, pp. 126-127; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 225; Nicolae Nistoroiu, „Complexul funerar ortodox din Cimitirul Municipal Rulikowschi", în: *Acta Musei Varadiensis* II, Anuar/2019, pp. 281-291.

[50] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 706; „Moartea P.S. Sale Episcopul Roman Ciorogariu", în: *Biserica și Școala*, anul LX (1936), nr. 3-4, pp. 1-4; Pr. dr. Gheorghe Lițiu „Patruzeci de ani de la moartea episcopului Roman Ciorogariu", în: *Mitropolia Banatului*, anul XXVI (1976), nr. 1-4, pp. 228-230; *Roman R. Ciorogariu (1852-1936). Studii și documente*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei, 1981; Liviu Mărghitan, „Acad. Roman Ciorogariu – 150 de ani de la naștere", în: *Altarul Banatului*, XIII (LII) (2002), nr. 10-12, pp. 143-145; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 332-334; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 213-225; Pr. Mircea Păcurariu, „Ciorogariu Roman", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 186; Pr. prof. dr. Alexandru Moraru, *Dicționarul ierarhilor români și străini*, pp. 85-86; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, pp. 89-91.

[51] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 707; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 397; Moise Popovici, „†Atanasiu Tuducescu", în: *Biserica și Școala*, anul IX (1885), nr. 17, pp. 132-133; „Profesorul Atanasie Tuducescu. 50 de ani de la moartea lui", în: *Biserica și Școala*, anul LIX (1935), nr 20, pp. 5-6; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, pp. 91-92.

[52] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p.

Solomon Luminosu (1853-1880), abs. 1879 – profesor de Muzică vocală și instrumentală la secția pedagogică a Institutului Teologic-Pedagogic din Arad, diacon catedral[53]

Nicolae Roxin (?-1922), abs. 1879 – preot, protopop de Tinca, delegat titular la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia[54]

Ioan Groza jr. (1858-1904), abs. 1880 – doctor în teologie la Universitatea din Cernăuți, preot, asesor referent al Consistoriului din Oradea, protopop de Hălmagiu[55]

Emilian Micu (1860-1909), abs. 1881 – preot, pasionat bibliofil, publicist, istoric[56]

Ioan Tăilescu (1862-1909), abs. 1883 – doctor în teologie la Universitatea din Cernăuți, profesor de teologie la Institutul Teologic din Arad, asesor consistorial eparhial, deputat, deputat sinodal și congresual, preot, protopop de Chișineu-Criș[57]

Petru Șerb (1860-1930), abs. 1884 – preot, protopop de Beliu, delegat titular la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia[58]

Nicolae Crișmariu (n. 1862-?), abs. 1884 – preot, catihet, autor de manuale, publicist[59]

707; „†Voicu Hamsea", în: *Biserica și Școala*, anul XLVIII (1924), nr. 6, p. 7; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 225.

53 Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 707 și pp. 397-398; „Diverse. †Părintele Solomon Luminosu", în: *Biserica și Școala*, anul IV (1880), nr. 18, p. 143; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 358-359.

54 Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 708; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 225.

55 Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 708; „Instalarea protopopului din Hălmagiu", în: *Tribuna Poporului*, anul V (1901), nr. 170, p. 5; „Cronică. †Necrolog", în: *Biserica și Școala*, anul XXVIII (1904), nr. 31, p. 213; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 225-226.

56 Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 708; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 235-236.

57 Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 709. Despre alegerea sa ca protopop de Chișineu-Criș, vezi informația scurtă în: *Familia*, anul XXX (1894), nr. 29, p. 346; Diaconul Cornel Lazăr, „†Dr. Ioan Trăilescu", în: *Biserica și Școala*, anul XXXIII (1909), nr. 30, pp. 2-3; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 226; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 226-227; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, pp. 92-93.

58 Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 710; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 226.

59 Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 710; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 236.

Dimitrie Barbu (1862-1946), abs. 1885 – doctor în teologie la Universitatea din Cernăuți, preot, protopop de Chișineu-Criș, înflăcărat militant național[60]

Romul Nestor (1864-1925), abs. 1885 – prefect seminarial și profesor de teologie la Institutul Teologic din Arad, preot, catihet, preot misionar, cancelist al Consistoriului din Arad, secretar consistorial, delegat titular la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia[61]

Moise Popovici (1865-1948), abs. 1885 – preot, protopop de Vașcău, Beiuș și Rieni, catihet la Liceul „Samuil Vulcan" din Beiuș, director al Internatului Ortodox din Beiuș, istoric și publicist[62]

Cornel Lazăr (1863-1931), abs. 1886 – preot, protopop de Hălmagiu, mare apărător al școlii confesionale românești, membru al delegației ce urma să prezinte Memorandumul la Viena, reprezentant de drept la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia[63]

Ioan Petranu (1864-1904), abs. 1886 – preot, profesor de limba română la Preparandia din Arad, autor de manuale școlare[64]

Iancu Ștefănuț (1864-1924), abs. 1886 – preot, istoric, publicist, militant național, secretar consistorial, delegat titular la Marea Adunare Națională

[60] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 710; „†Protopopul Dr. Dimitrie Barbu", în: *Biserica și Școala*, anul LXX (1946), nr. 16, p. 120; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 226.

[61] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 710; „†Romul Nestor", în: *Biserica și Școala*, anul XLIX (1925), nr. 15, p. 3; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 363; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, p. 95; Maria Alexandra Pantea, *Medalioane ale preoților și învățătorilor din Protopopiatul Ortodox Român Arad (1812-1918)*, pp. 82-84.

[62] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 710; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 237.

[63] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 711; „Serbare jubiliară", în: *Biserica și Școala*, anul LIV (1930), nr. 24, p. 13; Mitrofan Banciu, „O serbare jubiliară", în: *Biserica și Școala*, anul LIV (1930), nr. 26, pp. 2-3; „†Protopopul Cornel Lazăr", în: *Biserica și Școala*, anul LV (1931), nr. 48, p. 3; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 226-227; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 228-232.

[64] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 711; „†Dr. Ioan Petranu", în: *Biserica și Școala*, anul XXVIII (1904), nr. 2, pp. 13-14; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 368-369; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 233-238; Prof. dr. Marcel Tang, „Un slujitor și dascăl devotat, dr. Ioan Petranu", în: *Biserica și Școala*, anul XCIV (2014) serie nouă, nr. 11, p. 3.

de la Alba Iulia, distins de Regele Ferdinand cu ordinele: „Răsplata muncii pentru biserică" și „Coroana României" în gradul de cavaler[65]

Traian Iulius Magier (1865-1909), abs. 1886 – preot, protopop de Buteni, publicist, literat, luptător pentru drepturile românilor, memorandist, tatăl episcopului Andrei Magieru[66]

Traian Vățian (1864-1940), abs. 1887 – arhivar și cancelist la Consistoriul Eparhial din Arad, preot la Catedrala episcopală din Arad, profesor de teologie la Institutul Teologic din Arad, protopop al Aradului, reprezentant de drept la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia[67]

Dimitrie Muscan (1864-1945), abs. 1887 – preot, administrator al Protopopiatului Chișineu-Criș, asesor referent consistorial[68]

Valeriu Magdu (1864-1935), abs. 1889 – preot, profesor de Cântarea bisericească și Tipic la ambele secții ale Institutului Teologic-Pedagogic din Arad, publicist și istoric[69]

Mihai Păcățianu (1865-1944), abs. 1889 – preot, asesor referent în senatul bisericesc al Consistoriului Eparhial din Arad, profesor de teologie la

---

[65] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 711; „†Iancu Ștefănuț", în: *Biserica și Școala*, anul XLVIII (1924), nr. 15, pp. 1-2; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 237; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 239-245; Maria Alexandra Pantea, *Medalioane ale preoților și învățătorilor din Protopopiatul Ortodox Român Arad (1812-1918)*, pp. 98-102.

[66] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 711; „†Traian Magier. Pro memoria", în: *Biserica și Școala*, anul XXXIII (1909), nr. 27, p. 2; Prof. Traian Mager, „Protopopul Traian Magier (1865-1909)", în: *Hotarul*, anul III (1936), nr. 7-8, pp. 119-121; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 237-238; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 257-260.

[67] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 711; „Instalarea protopopului Traian Vățian", în: *Biserica și Școala*, anul XLI (1917), nr. 51, p. 408; Florea Codreanu „†Protopopul Traian Vățian", în: *Biserica și Școala*, anul XLIV (1940), nr. 21, pp. 174-175; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 227 și 400; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 249-252; Pr. dr. Pavel Vesa, *Spiritualitate ortodoxă arădeană. Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Arad-Centru*, pp. 122-124; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, pp. 148-149; Maria Alexandra Pantea, *Medalioane ale preoților și învățătorilor din Protopopiatul Ortodox Român Arad (1812-1918)*, pp. 106-109.

[68] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 711; Sava Tr. Seculin, „†Consilierul eparhial Dimitrie Muscan", în: *Biserica și Școala*, anul LXIX (1945), nr. 4, pp. 23-24; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 220.

[69] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 712; „Informațiuni. †Valeriu Magdu", în: *Biserica și Școala*, anul LIX (1935), nr. 29-30, p. 14; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 359; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, p. 96.

Institutul Teologic din Arad, decorat cu: „Răsplata muncii pentru Biserică" cl. I, și Ordinul „Coroana României" în grad de Ofițer[70]

Fabriţiu Manuilă (1864-1935), abs. 1890 – preot, protopop de Lipova, asesor consistorial, deputat sinodal, deputat în Congresul Național Bisericesc de la Sibiu și București, mare apărător al școlii confesionale românești, reprezentant de drept la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, senator în Parlamentul României, decorat cu: „Răsplata muncii pentru Biserică" cl. I, „Steaua României" și Ordinul „Coroana României" în grad de Ofițer[71]

David Voniga (1867-1933), abs. 1890 – preot, publicist, autor a o serie de lucrări cu caracter pastoral-misionar, editor al publicației bisericești „Revista Preoților"[72]

Traian Terebenț (1868-1932), abs. 1893 – preot, administrator al Protopopiatului Șiria, istoric și publicist[73]

Andrei Horvat (1870-1929), abs. 1893 – preot, protopop al Oradiei, consilier eparhial al Eparhiei Oradiei, istoric și publicist[74]

Mihai Lucuția (1873-1931), abs. 1893 – învățător confesional, cancelist al Consistoriului Eparhial Arad, preot, protopop de Șiria delegat titular la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia[75]

---

[70] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 712; Protopop Simeon Stana, „†Consilierul eparhial Mihai Păcățianu", în: *Biserica și Școala*, anul LXVIII (1944), nr. 18, pp. 1-3; „Necrolog", în: *Tribuna Română*, anul II (1944), nr. 91, p. 5; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 220 și 367-368; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, pp. 159-160.

[71] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 712; „†Protopopul Fabriciu Manuilă", în: *Biserica și Școala*, anul LIX (1935), nr. 46, pp. 1-2; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 227; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 246-248; Maria Alexandra Pantea, *Medalioane ale preoților și învățătorilor din Protopopiatul Ortodox Român Arad (1812-1918)*, pp. 70-74.

[72] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 713; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 238-239. Despre activitatea sa literară, vezi: Pr. Victor Aga și Pr. Melente Șora, „Comunicare făcută în Conferința preoților rom. ort. din Protopresviteratul Timișoarei, ținută în Timișoara, la 14 Martie 1929", în: *Biserica și Școala*, anul LIII (1929), nr. 35, pp. 7-8; Florin Dobrei, „Voniga David", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 696.

[73] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 714; „†Traian Terebenț", în: *Biserica și Școala*, anul LVI (1932), nr. 47, pp. 9-10; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 240.

[74] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 714; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 228 și 239-240.

[75] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 714; „†", în: *Biserica și Școala*, anul LVI (1932), nr. 47, pp. 9-10; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 228.

Gheorghe Ciuhandu (1875-1947), abs. 1896 – doctor în teologie la Universitatea din Cernăuți, învățător confesional, cântăreț bisericesc, profesor de teologie la Institutul Teologic din Arad, referent școlar al Consistoriului Eparhial arădean, consilier cultural eparhial, colaborator și redactor al revistei „Biserica și Școala", cărturar, colaborator al publicațiilor bisericești din spațul românesc, militant național, cel mai prolific și mai de seamă istoric al Eparhiei Aradului, referent provizoriu al Senatului bisericesc mitropolitan, preot misionar eparhial, președinte al Asociației Andrei Șaguna din Transilvania, participă ca delegat titular la manifestările de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 alcătuind o rugăciune cu acest prilej, membru de onoare al Academiei Române[76]

Gheorghe Proca (1870-1943), abs. 1897 – doctor în teologie la Universitatea din Cernăuți, profesor de teologie la Arad și Sibiu, colaborator și redactor al revistei „Biserica și Școala", secretar al Consistoriului Arhidiecezan Sibiu, asesor referent în senatul bisericesc de la Sibiu[77]

Procopie Givulescu (1873-1946), abs. 1897 – preot, protopop de Radna, consilier referent bisericesc al Eparhiei Aradului, deputat în Congresul național-bisericesc din București, militant național, colaborator la ziarul „Tribuna", senator în parlamentul României, delegat titular la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, distins cu mai multe decorații de Guvernul țării și de Regele Ferdinand[78]

---

[76] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 715; vezi: *Biserica și Școala*, anul LXXI (1947), nr. 20, urm. articole: „Iconom Stavrofor Dr. Gheorghe Ciuhandu", pp. 141-142, „Înmormântarea Părintelui Dr. Gheorghe Ciuhandu", pp. 142-145, „O lacrimă pentru Părintele Dr. Gh. Ciuhandu", pp. 145-146, „Ni se duc stegarii credinței...", pp. 146-147; Eduard I. Găvănescu, „Protopopul dr. Gheorghe Ciuhandu", în: *Mitropolia Banatului*, anul XXV (1975), nr. 4-6, pp. 226-231; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 335-336; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 298-347; Pr. Mircea Păcurariu, „Ciuhandu Gheorghe", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, pp. 187-188; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, pp. 142-144.

[77] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 716; „Informațiuni. †Dr. Gheorghe Proca", în: *Biserica și Școala*, anul LXVIII (1944), nr. 1, p. 8; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 381; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, p. 96.

[78] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 716; „Informațiuni. †Protopopul Procopiu Givulescu", în: *Biserica și Școala*, anul LXX (1946), nr. 16, p. 119; Protopop Simeon Stana, „†Protopopul Procopie Givulescu", *Biserica și Școala*, anul LXX (1946), nr. 16, pp. 133-134; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 228; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 283-286.

Teodor Botiș (1873-1940), abs. 1897 – doctor în teologie la Universitatea din Cernăuți, prefect de studii al familiei Mocioni, preot, profesor de teologie și director al Institutului Teologic-Pedagogic din Arad, primul rector al Academiei Teologice din Arad, colaborator și redactor al revistei „Biserica și Școala", colaborator al revistelor teologice din țară, asesor consistorial, membru al Adunării Eparhiale, consilier onorific al Consiliului Eparhial, publicist, istoric, militant național, reprezentant al Institutului Teologic-Pedagogic din Arad la adunarea plebiscitară de la Alba Iulia, primul președinte al Asociațiilor profesorilor secundari, secția Arad, membru fondator al asociației Reuniunii învățătorilor de la școlile poporale arădene, președinte al despărțământului arădean al Astrei, premiat de Academia Română, distins cu Ordinul „Coroana României" în grad de ofițer[79]

Trifon Lugojan (1874-1948), abs. 1897 – profesor de Muzică bisericească și Tipic la ambele secții ale Institutului Teologic-Pedagogic din Arad, director al Școlii de Cântăreți bisericești din Arad, compozitor și dirijor[80]

[79] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 716; Gheorghe Laichici, „O Aniversare. Dr. Teodor Botiș împlinește 60 de ani", în: *Biserica și Școala*, anul LVII (1933), nr. 48, pp. 4-6; „Informații. †Dr. Teodor Botiș", în: *Biserica și Școala*, anul LXIV (1940), nr. 34, p. 287; „†Dr. Teodor Botiș. Cuvântare rostită de P.S.S. Părintele Episcop Andrei la înmormântarea lui", în: *Biserica și Școala*, anul LXIV (1940), nr. 35, p. 289; „Înmormântarea părintelui Dr. Teodor Botiș", în: *Biserica și Școala*, anul LXIV (1940), nr. 35, p. 290; Emil Botiș „Protopopul Iconom Stavrofor dr. Teodor Botiș", în: *Mitropolia Banatului*, anul XXIII (1973), nr. 10-12, pp. 700-711; Prof. Maria Tomov, „Teodor Botiș (1873-1940)", în: *Anuarul Liceului Pedagogic Arad*, pe anul școlar 1972-1973, pp. 241-250; Dumitru Moca, „Preotul profesor dr. Teodor Botiș", în: *Altarul Banatului*, anul I (40) (1990), nr. 7-8, pp. 97-101; Mihai Săsăujan, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, pp. 92-94; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 328-330; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 276-282; Diac. Gabriel Basa, „Botiș Teodor", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, pp. 96-97; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, pp. 129-131.

[80] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 716; „†Trifon Lugojan", în: *Biserica și Școala*, anul LXXII (1948), nr. 2-3, pp. 16-17 și 19; Vasile Stanciu, „Compozitorul Trifon Lugojan", în: *Mitropolia Banatului*, anul XXXVII (1988), nr. 5, pp. 82-89; Gabriela Adina Marco, „Intelectuali nădlăcani – familia Lugojan", în: *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana*, vol. VI, coordonatori: Doru Sinaci, Emil Arbonie, Editura „Vasile Goldiș" University Press, Arad, 2013, pp. 88-99; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 357-358; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 294-297; Pr. Sorin Dobre, „Lugojan Trifon", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 372; Conf. Dr. Mircea-Remus Buta, „Lugojan Trifon", în: *Dicționar de muzică bisericească românească*, coordonatori: pr. prof. dr. Nicu Moldoveanu, pr. prof. dr. Nicolae Necula, arhid. prof. dr. Sebastian Barbu-Bucur, Editura Basilica, București, 2013, pp. 382-383; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, pp. 122-123.

Florian Roxin (1874-1930), abs. 1898 – învățător confesional, preot, protopop de Buteni, înflăcărat militant național, conducătorul delegației din Buteni și delegat titular la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia[81]

Aurel Crăciunescu (1877-1943), abs. 1899 – doctor în teologie la Universitatea din Cernăuți, preot, profesor de teologie la Sibiu, preot militar, protopop, consilier patriarhal, secretar ministerial, delegat titular la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia [82]

Damaschin Medrea (1879-1945), abs. 1901 – învățător, preot, autor de manuale școlare[83]

Constantin Mihulin (1880-1935), abs. 1901 – prefect seminarial la Institutul Teologic-Pedagogic din Arad, preot, protopop de Beliu[84]

Victor Aga (1879-1970), abs. 1902 – preot, teolog, istoric, literat și ziarist, colaborator al principalelor publicații religioase și politice din Banat și Crișana[85]

Sever Secula (1869-1912), abs. 1903 – bibliotecar la Academia Română, profesor la Școala civilă de fete din Arad, profesor de Limba și literatura română la Preparandia arădeană, publicist, literat, traducător, istoric, referent-ajutor al Senatului școlar de la Consistoriul diecezan arădean, secretar al Consistoriului Eparhial de la Oradea, preot[86]

---

[81] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 716; „Sfințirea bisericii din Buteni", în: *Biserica și Școala*, anul LIII (1929), nr. 48, pp. 1-3; „†Protopopul Florian Roxin", în: *Biserica și Școala*, anul LIV (1930), nr. 11, pp. 1-4; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 228-229; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 290-293.

[82] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 716; Mircea Păcurariu, *Cărturari sibieni de altădată*, pp. 367-369; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 220; pr. Mircea Păcurariu, „Crăciunescu Aurel", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 226; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, p. 181.

[83] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 717; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 239.

[84] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 717; „†Constantin Mihulin protopop în Beliu", în: *Biserica și Școala*, anul LIX (1935), nr. 6, p. 4; Pr. Victor Aga, *Galeria de biografii ilustrate din Banat și Crișana*, Timișoara, 1934, p. 133; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 229; Maria Alexandra Pantea, *Medalioane ale preoților și învățătorilor din Protopopiatul Ortodox Român Arad (1812-1918)*, pp. 75-76.

[85] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 717; Pr. Victor Aga, *Galeria de biografii ilustrate din Banat și Crișana*, p. 6; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 240-241.

[86] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, pp.

Zaharia Moga (1881-1915), abs. 1903 – învățător confesional, preot, consilier bisericesc al Eparhiei Oradiei, duhovnic al Academiei Teologice din Oradea, colaborator al publicațiilor bisericești și politice din Bihor și Arad, întemeiază și redactează colecția „Biblioteca Amvonului"[87]

Nicolae Mihulin (1878-1941), abs. 1905 – profesor de științe ale naturii la secția pedagogică a Institutului Teologic-Pedagogic din Arad, traducător, literat, cel dintâi director român al Liceului „Moise Nicoară", director al Liceului de fete „Elena Ghiba-Birta" din Arad, director al Școlii Normale „Iosif Vulcan" din Oradea, directorul Liceului Comercial de băieți din Oradea, deputat în Adunarea Națională din 1 decembrie 1918, ca delegat de drept al Societății Fondului pentru ajutorarea ziariștilor români din Transilvania, Banat și părțile locuite de români din Ungaria[88]

Cornel Lazăr (1879-1930), abs. 1905 – preot, director al Tipografiei și Librăriei Diecezane din Arad, înființează Librăria diecezană, înființează seria de publicații „Biblioteca Semănătorul", delegat titular la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia[89]

Petru E. Papp (1881-1945), 1905 – preot, publicist, istoric, redactor la foii locale „Beiușul", apropiat colaborator al revistelor „Biserica și Școala" și „ Legea Românească"[90]

718 și 410-411; „†Sever Secula", în: *Biserica și Școala*, anul XXXVI (1912), nr. 15, p. 2; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 388-389; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 266-269; Diac. Gabriel Basa, „Secula Septimiu Sever", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 573.

87 Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 718; „Înmormântarea preotului pensionat Zaharie Moga", în: *Biserica și Școala*, anul XXXIX (1915), nr. 33, pp. 242-243; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 220-221.

88 Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, pp. 720 și 399-400; „†Pr. Prof. Nicolae Mihulin", în: *Biserica și Școala*, anul LXV (1941), nr. 9, p. 71; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 242 și 361-362; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 348-351.

89 Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 720; „†Preotul Cornel Lazăr", în: *Biserica și Școala*, anul LIV (1930), nr. 35, pp. 2-3; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 241; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 352-353.

90 Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 719; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 229 și 242.

Mihail Cosma (1884-1940), abs. 1905 – pedagog de studii la Internatul Ortodox din Beiuș, preot, protopop de Ineu, reprezentant al cercului electoral Ineu la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia[91]

Lazăr Iacob (1884-1951), abs. 1905 – doctor în teologie la Universitatea din Cernăuți, preot, prefect de studii și profesor de teologie la Institutul Teologic din Arad, catihet la Școala civilă de fete din Arad, profesor și decan la Academia de Drept din Oradea, director al căminului studențesc al Academiei Teologice din Oradea, profesor la Academia de Drept din Cluj, profesor și decan al Facultății de Teologie din București, membru al „Asociației naționale arădene pentru cultura și conversarea poporului român" din Arad, Membru al Consistoriului eparhial din Arad și Oradea, membru al Consiliului Național Bisericesc din Sibiu, membru fondator al Reuniunii învățătorilor din Arad, membru al Reuniunii culturale „Cele Trei Crișuri", membru și președinte al Casei Naționale a românilor bihoreni, deputat și senator în Parlamentul României, militant de seamă al Marii Uniri, reprezentant al Institutului Teologic-Pedagogic din Arad la adunarea plebiscitară de la Alba Iulia[92]

Nestor Blaga (1885-?), abs. 1907 – preot, profesor de Științe ale naturii la Liceul „Moise Nicoară" din Arad, colaborator al ziarului „Românul"[93]

Patriciu Țiucra (1884-1962), abs. 1908 – doctor în științe juridice la Universitatea din Cluj, preot, protopop de Vinga și Timișoara, delegat titular la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia[94]

---

[91] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 719. Despre numirea sa ca protopop de Ineu, vezi: *Biserica și Școala*, anul LII (1928), nr. 10, p. 7; „Informațiuni. †Protopopul Mihail Cosma", în: *Biserica și Școala*, anul LXIV (1940), nr. 46, p. 382; Pr. Victor Aga, *Galeria de biografii ilustrate din Banat și Crișana*, p. 244; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 229.

[92] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, pp. 719 și 656-657; Iorgu Ivan, „Prof. pr. dr. Lazăr Iacob (1884-1951)", în: *Studii Teologice*, anul XXXIV (1982), seria a II-a, nr. 1-2, pp. 68-69; Ion Pogana, „Prof. dr. Lazăr Iacob (1884-1951)", în: *Mitropolia Banatului*, anul XXXII (1982), nr. 10-12, pp. 689-691; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 352-353; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 359-363; Diac. Pavel Cherescu, „Iacob Lazăr", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, pp. 327-328; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, pp. 151-153.

[93] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 720; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 243.

[94] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 721. Despre promovarea sa ca doctor în științe juridice, vezi: *Biserica și Școala*, anul XLI (1917), nr. 46, p. 373; „Sărbătorirea protopopului dr. P. Țiucra", în: *Biserica și Școala*, anul

Simion Stana (1883-1970), abs. 1909 – preot, redactor al revistei „Biserica și Școala", teolog, publicist[95]

Ioan Sârbu (1865-1922), abs. 1909 – doctor al Universității din Viena, preot și istoric de marcă, deputat titular la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, deputat în Parlamentul României Mari[96]

Andrei Moldovan (1885-1963), abs. 1910 – preot, preot militar în Primul Război Mondial, preot misionar în mai multe parohii românești din Statele Unite, secretar al Episcopiei Ortodoxe Române de America, episcop al românilor ortodocși din America, cu sediul la Detroit[97]

Adrian Popescu (1885?-1940), abs. 1910 – preot, profesor și duhovnic la Academia Teologică din Arad[98]

Sava Traian Seculin (1889-1965), abs. 1911 – preot, protopop de Vinga, deputat în Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia ca delegat al cercului electoral Aradul Nou, membru al PNR, consilier la Centrul Eparhial din Arad[99]

Melente Șora (1889-1956), abs. 1912 – preot, publicist, filozof și istoric, apropiat colaborator al revistelor bisericești și culturale din Banat și Crișana[100]

LVIII (1934), nr. 15-16, p. 9; vezi și: *Mitropolia Banatului*, anul XII (1962), nr. 11-12, pp. 752-753; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 229-230; Maria Alexandra Pantea, *Medalioane ale preoților și învățătorilor din Protopopiatul Ortodox Român Arad (1812-1918)*, pp. 103-104.

95 Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 722; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 243.

96 Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 722; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 199.

97 Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 722; vezi și : *Mitropolia Banatului*, anul XIII (1963), nr. 5-8, p. 309; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 217; Pr. Mircea Păcurariu, „Moldovan Andrei", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 409; Pr. prof. dr. Alexandru Moraru, *Dicționarul ierarhilor români și străini*, p. 299.

98 Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 722; „Informațiuni. †Pr. Adrian Popescu", în: *Biserica și Școala*, anul LXIV (1940), nr. 10, p. 83; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 372-373; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, p. 221.

99 Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 723; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 230.

100 Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 724; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 243-244; Pr. Constantin Necula, „Șora Melentie", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 624.

Ioan Cociuban (1889-1975), abs. 1913 – preot, doctor în științe juridice la Universitatea din Cluj, protopop de Ineu[101]

Emilian Căpitan (1891-1976), abs. 1914 – preot, director al Tipografiei și Librăriei Diecezane, secretar protopopesc la Șiria, consilier referent la secția economică a Consiliului Eparhial Arad, publicist, apropiat colaborator al revistei „Biserica și Școala"[102]

Cornel Magieru (1893-1947), abs. 1914 – preot misionar, director al Școlii de Cântăreți bisericești din Oradea, vicar al Episcopiei Oradiei, revizor eparhial la Arad, publicist, președinte al asociației religioase „Oastea Domnului", redactor al „Calendarului eparhial", deținut politic[103]

Cornel Givulescu (1893-1969), abs. 1915 – învățător, preot, profesor de Cântarea bisericească și Tipic la Academia de Teologie din Oradea, profesor la Conservatorul orășenesc din Oradea, profesor de teorie și solfegiu la Institutul de Artă din Timișoara, profesor de teorie și solfegiu la Conservatorul de Muzică „George Dima" din Cluj-Napoca, muzicolog, compozitor, dirijor, publicist, membru al Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România[104]

Vasile Lazarescu (1894-1969), abs. 1915 – doctor în teologie la Universitatea din Cernăuți, cancelist al Consistoriului Eparhial de la Arad, profesor de teologie la Institutul Teologic din Sibiu și la Academia de Teologie din Oradea, redactor al foii eparhiale „Legea românească", episcop al Eparhiei

---

[101] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 724; vezi și: *Mitropolia Banatului*, anul XXV (1975), nr. 1-3, p. 119; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 230.

[102] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 724; vezi și : *Mitropolia Banatului*, anul XXVII (1977), nr. 7-9, pp. 616-617; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 244; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 393-395.

[103] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 725; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 244; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 369-399; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici ortodocși arădeni și hunedoreni deținuți politic (1945-1989)*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2014, pp. 84-87.

[104] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 725; vezi și: *Mitropolia Banatului*, anul XIX (1969), nr. 4-6, pp. 351-352; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 244; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 400-403; Diac. Pavel Gherescu, „Givulescu Cornel", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 304; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, pp. 211-212; Pr. conf. univ. dr. Mihai Brie, „Givulescu Cornel", în: *Dicționar de muzică bisericească românească*, pp. 305-306.

Caransebeșului, episcop al Eparhiei Timișoarei, arhiepiscop al Timișoarei și mitropolit al Banatului[105]

Romul Frateș (1876-1945), abs. 1915 – preot, inspector al școlilor confesionale din eparhia Aradului[106]

Nicolae Bâru (1884-1967), abs. 1916 – preot, profesor de Cântare bisericească și Tipic al Institutului Teologic-Pedagogic din Arad, profesor de religie la Școala medie din Arad, muzician, compozitor, istoric, publicist, întreprinde demersurile necesare pentru construirea paraclisului cu hramul Sfântului Mucenic Gheorghe de la Schitul Feredeu[107]

Ioan Clopoțel (1892-1986), abs. 1916 – învățător, profesor, ziarist, publicist, om politic, istoric, delegat titular la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia[108]

Caius Turicu (1895-1968), abs. 1916 – preot, profesor de Limba și literatura română și Limba germană, profesor de teologie la Institutul Teologic-Pedagogic din Arad, preot la Catedrala Veche, consilier cultural al Eparhiei Aradului, președintele Centrului catehetic al preoților și profesorilor de religie din orașul Arad, redactor al revistelor „Glasul Domnului", „Lumina Tineretului" și „Calea Mântuirii", colaborator la periodicului „Biserica și Școala"[109]

---

[105] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 725; vezi și: *Mitropolia Banatului*, anul XVII (1967), nr. 4-6, p. 398; Mircea Păcurariu, *Cărturari sibieni de altădată*, pp. 534-539; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 217; Pr. Mircea Păcurariu, „Lazarescu Vasile", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, pp. 362-363; Pr. prof. dr. Alexandru Moraru, *Dicționarul ierarhilor români și străini*, pp. 242-243; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, p. 182.

[106] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 725; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 199-200; Maria Alexandra Pantea, *Medalioane ale preoților și învățătorilor din Protopopiatul Ortodox Român Arad (1812-1918)*, p. 58.

[107] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 726; Pr. prof. Nicolae Bâru; „Sfințirea paraclisului de la izvorul Sf. Gheorghe fost Feredeu", în: *Biserica și Școala*, anul LVI (1932), nr. 26, pp. 4-5; vezi și: *Mitropolia Banatului*, anul XVII (1967), nr. 4-6, p. 398; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 326; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 369-371; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, p. 160.

[108] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 726; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 245.

[109] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 726; vezi și: *Mitropolia Banatului*, anul XIX (1969), nr. 4-6, pp. 351-352; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 221 și 397-399; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari*

Atanasie Popa (1896-1982), abs. 1917 – profesor de matematică la Școlile Normale din Cluj și Timișoara, cercetător la Institutul de Istorie și Arheologie din Cluj, publicist și istoric, după pensionare slujește ca preot[110]

Emil Petrovici (1899-1968), abs. 1919 – doctor în lingvistică la Universitatea din București, profesor la catedra de slavistică a Universității din Cluj, șef de catedră la Universitatea din București și apoi la cea din Cluj, director al Institutului de Lingvistică și Istorie Literară din Cluj, fondator și redactor responsabil al revistelor „Cercetări de lingvistică" și „Romanoslavica", membru fondator și președinte al Asociației Slaviștilor din România, membru corespondent și apoi membru titular al Academiei Române, membru corespondent al Academiei Bulgare de Științe și membru al Comitetului Internațional al Slaviștilor[111]

Toma Ungureanu (?-1959), abs. 1920 – preot, protopop al românilor ortodocși din Ungaria, administrator al Fundației „Emanoil Gojdu"[112]

Simion Șiclovan (1898-1988), abs. 1921 – doctor în teologie la Universitatea din Cernăuți, profesor de religie la Școala Normală din Arad, profesor de teologie la Academia Teologică din Arad, locțiitor de rector și rector al Academiei Teologice din Arad, președintele Consistoriului spiritual eparhial, colaborator de seamă al revistei eparhiale „Biserica și Școala", conferențiar la Institutul Teologic de grad universitar din Sibiu, preot și paroh al Catedralei vechi din Arad[113]

---

arădeni de altădată, pp. 404-408; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, pp. 164-165.

[110] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 727; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 244-245.

[111] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 728; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 200; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, pp. 181-182.

[112] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 728; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 231.

[113] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 728; „Necrolog", în: *Mitropolia Banatului*, anul XXXVIII (1988), nr. 1, p. 124; Mihai Săsăujan, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, pp. 100-101; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 392-393; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 419-421; Diac. Gabriel Basa, „Șiclovan Simion", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, pp. 623-624; Pr. dr. Pavel Vesa, *Spiritualitate ortodoxă arădeană. Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Arad-Centru*, p. 137; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, pp. 194-195.

Ștefan Bogdan (1901-1962), abs. 1921 – preot, protopop de Hălmagiu, preot la Catedrala Veche din Arad[114]

Florea Codreanu (1897-1961), abs. 1922 – preot și paroh la Catedrala Veche din Arad, secretar protopopesc, protopop al Aradului, misionar și publicist[115]

Viorel Mihuțiu (1901-1973), abs. 1922 – preot la Catedrala Veche din Arad, protopop al Aradului, colaborator al periodicelor bisericești din eparhie[116]

Roman Popa (1902-1984), abs. 1925 – preot, doctor în drept al Universității din Cluj, teolog și publicist[117]

Virgil Lugojan (1886-1952), abs. 1926 – învățător, preot, inspector pentru disciplina Muzică, dirijor, compozitor, responsabil peste „cantorii" din Eparhia Aradului, frate cu Trifon Lugojan[118]

Octavian Lipovan (1903?-?), abs. 1926 – profesor la Școala de Cântăreți bisericești din Arad, compozitor, dirijor, face parte din familia muzicienilor Lipovan[119]

---

[114] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 728; Pr. Victor Aga, *Galeria de biografii ilustrate din Banat și Crișana*, pp. 31-32; Pr. Ilarion V. Felea, „Exemplul Hălmagiului", în: *Biserica și Școala*, anul LIX (1936), nr. 15, pp. 5-6; *Mitropolia Banatului*, anul XII (1962), nr. 7-8, p. 415; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 230; Pr. dr. Pavel Vesa, *Spiritualitate ortodoxă arădeană. Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Arad-Centru*, p. 131.

[115] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 728; „Noul protopop al Aradului P. C. Sa părintele F. Codreanu", în: *Biserica și Școala*, anul LXII (1938), nr. 46, p. 390; vezi și: *Mitropolia Banatului*, anul XI (1961), nr. 7-12, pp. 112-113; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 230-231 și 245; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 413-418; Pr. dr. Pavel Vesa, *Spiritualitate ortodoxă arădeană. Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Arad-Centru*, pp. 125-127.

[116] Vezi listele cu absolvenții, la: Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandia)...*, p. 728; vezi și: *Mitropolia Banatului*, anul XXIII (1973), nr. 7-9, p. 565; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 245-246; Pr. dr. Pavel Vesa, *Spiritualitate ortodoxă arădeană. Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Arad-Centru*, pp. 124-125.

[117] Vezi listele cu absolvenții, la: Mihai Săsăujan, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, p. 183; vezi și: *Mitropolia Banatului*, anul XXXIV (1984), nr. 9-10, p. 672; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 246; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 426-428.

[118] Vezi listele cu absolvenții, la: Mihai Săsăujan, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, p. 185; vezi și: *Mitropolia Banatului*, anul III (1953), nr. 1-3, p. 111; Gabriela Adina Marco, „Intelectuali nădlăcani – familia Lugojan", în: *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana*, vol. VI, coordonatori: Doru Sinaci, Emil Arbonie, Editura „Vasile Goldiș" University Press, Arad, 2013, pp. 88-99.

[119] Vezi listele cu absolvenții, la: Mihai Săsăujan, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, p. 184; Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang, Pr. Prof. Univ. Dr.

3. Absolvenți ai Academiei Teologice (1927)

Gheorghe Cotoșman (1904-1977), abs. 1927 – doctor în teologie al Universității din București, secretar al Academiei Teologice din Arad, secretar și prefect de studii la Școala Normală din Arad, preot, profesor de teologie la Academia Teologică din Caransebeș, consilier cultural și vicar administrativ al Arhiepiscopiei Timișoarei, istoric ecleziastic de marcă[120]

Dimitrie Sabău (1905-?), abs. 1927 – preot, protopop al românilor ortodocși din Ungaria[121]

Teofan Herbei (1906-?), abs. 1928 – preot, înființează Parohia Traian-Ineu, preot slujitor al Catedralei Vechi din Arad, poet, teolog și publicist[122]

Gheorghe Perva (1904?-?), abs. 1929 – preot, teolog, publicist, istoric și predicator, secretar eparhial[123]

Gheorghe Moțiu (1908-2001), abs. 1931 – profesor de Limba și literatura română la școlile din Curtici și Măderat, publicist și literat[124]

Cristinel Ioja, „Corala «Armonia» – o filă de istorie cât un secol", în volumul: *Armonia Centenar 1919-2019. Un veac de cântare corală în Catedrala Veche a Aradului*, coordonatori: Pr. Paroh Traian-Ioan Micoroi, Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang, Editura Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2019, p. 248.

[120] Vezi listele cu absolvenții, la: Mihai Săsăujan, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, p. 185; Pr. Victor Aga, *Galeria de biografii ilustrate din Banat și Crișana*, pp. 56-57; Prot. dr. Marcu Bănescu, „Prot. iconom stavrofor dr. Gheorghe Cotoșman", în: *Mitropolia Banatului*, anul XXXVI (1986), nr. 5, pp. 87-89; Ioan Olărescu, „Prot. Dr. Gheorghe Cotoșman (1904-1977). O viață închinată slujirii Bisericii și istoriografiei", în: *Altarul Banatului*, anul XVI (LV) (2005), serie nouă, nr. 1-3, pp. 121-128; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 246-247; Pr. dr. Florin Dobrei, *Revista teologică „Altarul (Mitropolia) Banatului" (1944-1947; 1951-2011) – repere monografice*, Editura Învierea a Mitropoliei Banatului, Timișoara, 2013, pp. 65-66; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, p. 183.

[121] Vezi listele cu absolvenții, la: Mihai Săsăujan, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, p. 186; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 231.

[122] Vezi listele cu absolvenții, la: Mihai Săsăujan, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, p. 186; Pr. Victor Aga, *Galeria de biografii ilustrate din Banat și Crișana*, p. 100; Marius Răzvan Meszar, „Rolul preoților români în consolidarea Marii Uniri. Studiu de caz: Preotul Teofan Herbei din Parohia Traian Ineu", în: *Analele Aradului*, anul IV (2018), supliment, nr. 4, pp. 631-638.

[123] Vezi listele cu absolvenții, la: Mihai Săsăujan, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, p. 188; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 247; Pr. dr. Florin Dobrei, *Revista teologică „Altarul (Mitropolia) Banatului"*, p. 71.

[124] Vezi listele cu absolvenții, la: Mihai Săsăujan, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, p. 189; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 247.

Ioan Nădăban (1909-1977), abs. 1932 – preot la Catedrala Veche din Arad, consilier economic al Eparhiei Aradului, protopop de Gurahonț[125]

Ioan Magdu (1911-?), abs. 1933 – preot, consilier administrativ-bisericesc al vicariatului ortodox românesc din Giula[126]

Petru Sălăgeanu (1911-1981), abs. 1933 – preot la Catedrala Veche din Arad, protopop de Sebiș, consilier bisericesc eparhial, publicist și literat[127]

Teodor Șerb (1911-1980), abs. 1933 – preot, teolog și publicist[128]

Gheorghe Șerb (1911-1999), abs. 1933 – preot, protopop al Aradului[129]

Emil Borza (1919-1975), abs. 1933 – preot, protopop de Ineu, deținut politic[130]

Ștefan Lucaciu (1909-1962), abs. 1934 – profesor și duhovnic al Academiei Teologice din Oradea, duhovnic al Academiei Teologice din Arad, stareț la Mănăstirii Hodoș-Bodrog, preot al comunității românești din Paris, paroh al Bisericii românești „Întâmpinarea Domnului" din Akron, Ohio, preot în parohia românească din Alliance, Ohio[131]

Cornel Oros (1911-1990), abs. 1934 – preot la Catedrala Veche din Arad, consilier bisericesc la Centrul Eparhial[132]

---

[125] Vezi listele cu absolvenții, la: Mihai Săsăujan, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, p. 190; vezi și: *Mitropolia Banatului*, anul XXVIII (1978), nr. 1-3, p. 143; Pr. dr. Pavel Vesa, *Spiritualitate ortodoxă arădeană. Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Arad-Centru*, p. 142.

[126] Vezi listele cu absolvenții, la: Mihai Săsăujan, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, p. 191; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 231.

[127] Vezi listele cu absolvenții, la: Mihai Săsăujan, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, p. 191; vezi și: *Mitropolia Banatului*, anul XXXI (1982), nr. 1-3, p. 189; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 247; Pr. dr. Pavel Vesa, *Spiritualitate ortodoxă arădeană. Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Arad-Centru*, pp. 135-136.

[128] Vezi listele cu absolvenții, la: Mihai Săsăujan, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, p. 192; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 248.

[129] Vezi listele cu absolvenții, la: Mihai Săsăujan, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, p. 191; Protodiacon Iov Orădan, Diacon dr. Gheorghe Hodrea, *Istoricul Protopopiatului Ortodox Român Arad*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2016, p. 19.

[130] Vezi listele cu absolvenții, la: Mihai Săsăujan, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, p. 191; vezi și: *Mitropolia Banatului*, anul XXV (1975), nr. 10-12, pp. 721-722; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 231 și 263.

[131] Vezi listele cu absolvenții, la: Mihai Săsăujan, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, p. 192; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 356-357; Adrian Nicolae Petcu, „Arhimandritul Ștefan Lucaciu în vâltoarea exilului românesc (1948-1962)", în: *Biserica și Școala*, anul XCVII (97) (2016), serie nouă, nr. 7, pp. 3-4; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, pp. 222-223.

[132] Vezi listele cu absolvenții, la: Mihai Săsăujan, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, p. 192; vezi și : *Altarul Banatului*, anul I (40) (1990), nr. 7-8, pp. 128-

Demian Tudor (1912-2001), abs. 1934 – preot, prefect de studii, profesor și duhovnic la Academia Teologică din Arad și Facultatea de Teologie din Arad, preot și paroh la Catedrala Veche din Arad, colaborator și redactor al revistei eparhiale „Biserica și Școala", deținut politic[133]

Petru Bogdan (1912-1971), abs. 1936 – preot la Catedrala Veche din Arad, teolog, orator, publicist, literat[134]

Ioan Ageu (1917-2010), abs. 1940 – preot, profesor de teologie la Academia Teologică din Arad, profesor de Religie la Liceul „Moise Nicoară", Liceul Comercial de fete și Liceul Industrial de fete, cadru didactic în cadrul Centrului de îndrumare al Clerului, profesor de Limba română, Istorie și Științele naturale la Școala elementară din Păuliș și la Școala elementară nr. 24 din Arad, deținut politic[135]

Gheorghe Lițiu (1919-2005), abs. 1941 – doctor în teologie al Universității din București, preot, profesor de teologie la Academia Teologică din Arad și la Facultatea de Teologie din Oradea, vicar administrativ al Eparhiei Aradului, orator, publicist, istoric, colaborator al revistelor bisericești din spațiul transilvan, deținut politic[136]

129; Pr. dr. Pavel Vesa, *Spiritualitate ortodoxă arădeană. Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Arad-Centru*, p. 131.

[133] Vezi listele cu absolvenții, la: Mihai Săsăujan, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, p. 192; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 395-397; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 457-464; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici ortodocși arădeni și hunedoreni deținuți politic (1945-1989)*, pp. 93-97; Pr. dr. Pavel Vesa, *Spiritualitate ortodoxă arădeană. Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Arad-Centru*, pp. 131-135; Adrian Nicolae Petcu, *Clerici și teologi din Eparhia Aradului în închisorile comuniste (1945-1964)*, Editura Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2017, pp. 154-160; Adrian Nicolae Petru, „Tudor Demian", în: *Dicționarul clericilor și mirenilor ortodocși români mărturisitori în detenția comunistă (1945-1964)*, Editura Basilica, București, 2017, pp. 346-347.

[134] Vezi listele cu absolvenții, la: Mihai Săsăujan, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, p. 193; vezi și: *Mitropolia Banatului*, anul XXI (1971), nr. 10-12, p. 639; „În memoria preotului Petru Bogdan", în: *Mitropolia Banatului*, anul XXII (1972), nr. 1-3, pp. 130-131; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 247; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 453-456; Pr. dr. Pavel Vesa, *Spiritualitate ortodoxă arădeană. Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Arad-Centru*, pp. 129-130; Prof. dr. Marcel Tang, „Preotul și cărturarul Petru Bogdan", în: *Biserica și Școala*, anul XCVI (96) (2015), serie nouă, nr. 7, p. 2.

[135] Vezi listele cu absolvenții, la: Mihai Săsăujan, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, pp. 196 și 111; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 323-324; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 479-482; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici ortodocși arădeni și hunedoreni deținuți politic (1945-1989)*, pp. 45-47; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, pp. 216-217; Adrian Nicolae Petcu, *Clerici și teologi din Eparhia Aradului în închisorile comuniste (1945-1964)*, pp. 26-29.

[136] Vezi listele cu absolvenții, la: Mihai Săsăujan, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, pp. 196 și 111; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, pp. 221-222 și 345-355; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 483-

Gheorghe Căvășdan (1920-1991), abs. 1944 – preot, inspector bisericesc, vicar administrativ, preot paroh al Catedralei Vechi din Arad[137]

Lucian Emandi (1920-1998), abs. 1945 – diacon, secretar al episcopului Andrei Magieru, istoric, publicist, literat, poet, director al ziarului „Tribuna", administrator la Centrul Eparhial Arad, deținut politic, membru al Uniunii Scriitorilor din România[138]

Petru Pecican (1921-2008), abs. 1946 – profesor de Limba și literatura română în Arad, publicist, literat, traducător, deținut politic[139]

Mircea Emandi (?-?), abs. 1946 – preot, profesor la Școala de Cântăreți bisericești din Arad, tenor liric al Operei din Timișoara, profesor la Școala Populară de Arte din Arad[140]

4. Absolvenți ai Facultății de Teologie (1991)

Legat de absolvenții Facultății de Teologie amintim că doi dintre aceștia au ajuns episcopi.

PS Dr. Sofronie Drincec (n. 1967), a absolvit Facultatea de Teologie din Arad în anul 1997. La 21 februarie 1999 este hirotonit Episcop al Episcopiei Ortodoxe Române din Ungaria, cu sediul la Giula, unde va păstori până în anul 2007, când Sfântul Sinod la Bisericii Ortodoxe Române îl va alege ca Episcop al Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei[141]

PS Dr. Lucian Mic (n. 1970), a absolvit Facultatea de Teologie din Arad în anul 1996. La data de 1 octombrie 2000 este hirotonit Episcop-Vicar al

486; Diac. Pavel Cherescu, „Lițiu Gheorghe", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 370; Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Lect. Univ. Dr. Marcel Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad...*, pp. 218-219; Adrian Nicolae Petcu, *Clerici și teologi din Eparhia Aradului în închisorile comuniste (1945-1964)*, pp. 111-114.

[137] Vezi listele cu absolvenții, la: Mihai Săsăujan, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, p. 198; vezi și : *Altarul Banatului*, anul II (41) (1991), nr. 1-3, p. 115; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 222; Pr. dr. Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, pp. 487-490; Pr. dr. Pavel Vesa, *Spiritualitate ortodoxă arădeană. Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Arad-Centru*, p. 142.

[138] Vezi listele cu absolvenții, la: Mihai Săsăujan, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, p. 198; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 248; Adrian Nicolae Petcu, *Clerici și teologi din Eparhia Aradului în închisorile comuniste (1945-1964)*, pp. 81-82.

[139] Vezi listele cu absolvenții, la: Mihai Săsăujan, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, p. 199; Pr. dr. Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad*, p. 248.

[140] Vezi listele cu absolvenții, la: Mihai Săsăujan, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică*, p. 199.

[141] Diac. Pavel Gherescu, „Drincec Sofronie", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, p. 258; Pr. prof. dr. Alexandru Moraru, *Dicționarul ierarhilor români și străini*, pp. 134-135.

Arhiepiscopiei Timișoarei, cu titlul de „Lugojanul", iar la data de 8 februarie 2006 este ales ca Episcop al Caransebeșului[142]

O parte din absolvenții Facultății de Teologie din Arad sunt încadrați în structurile administrative ale Arhiepiscopiei Aradului ca și consilieri, inspectori sau protopopi. O parte din ei slujesc catedrele de religie din județele Arad și Hunedoara, iar o parte din ei sunt profesori de teologie ai Facultății de Teologie din Arad. Majoritatea sunt preoți slujitori la altarele bisericilor din Eparhiile Aradului și Hunedoarei iar o parte sunt credincioși mărturisitori ai lui Hristos, încadrați în diversele structuri ale societății în care trăim.

5. Concluzii

Absolvenții învățământului teologic din Arad vin să completeze, în mod fericit, biseculara istorie a Institutului Teologic, dar mai ales ne arată impactul acestei instituții în Societate și în Biserică. În termeni moderni am putea spune că absolvenții acestei instituții ecleziastice arată „feedback-ul educațional", care este un marcher de bază în evaluarea unei instituții. Faptul că absolvenții de la Arad au constituit baza societății intelectuale, politice, culturale și bisericești, pentru societatea românească vestică din sec. al XIX-lea și prima jumătate a sec. al XX-lea, arată calitatea programului de învățământ, calitatea cadrelor didactice, precum și implicarea Bisericii în educarea propriilor ei vlăstare.

Toată această pleiadă de personalități, expusă mai sus, dă un plus de valoare peste secole acestei școli de teologie din orașul de pe Mureș. Implicarea lor în structurile sociale ale vremii a dat o anvergură extraordinară acestei școli dezvoltând o legătură armonioasă între Biserică și Societate, lucru atât de dorit, mai ales, în zilele noastre.

Datorită calității educației, nu doar religioasă, o parte din absolvenți au fost cooptați în înalte foruri culturale și artistice, amintind că patru dintre absolvenți au fost membri ai Academiei Române.

Lista selectivă prezentată mai sus se dorește a fi prinos de cinstire pentru cei ce s-au ostenit la altar sau la catedră, pentru cei ce s-au jertfit pentru interesele românilor, adăugând fiecare un plus de valoare societății noastre, oferind pilde de viețuire și de dăruire pentru generațiile ce i-au succedat, lăsând o moștenire binecuvântată, pe care suntem datori să o actualizăm acum, în pragul împlinirii a 200 de ani de la înființarea învățământului teologic ortodox-românesc la Arad. Celebrăm așadar, două secole de când a fost înființată o astfel de formă de învățământ în Arad, celebrăm, totodată, toată istoria acestei instituții și pe toți protagoniștii ei.

[142] Florin Dobrei, „Mic Lucian", în: *Enciclopedia Ortodoxiei Românești*, pp. 393-394; Pr. prof. dr. Alexandru Moraru, *Dicționarul ierarhilor români și străini*, pp. 273-274.

Anuar - Serie nouă
ISSN 2558 - 8605
An VI (2021)/6/ pp. 324 - 343

DIMENSIUNEA MUZICII BISERICEȘTI CORALE REFLECTATĂ ÎN OPERA COMPOZITORULUI ARĂDEAN SABIN DRĂGOI

Pr. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean

Abstract

Church music in the west of the country has been a complex subject in many ways. First of all, the characteristics of the geographical area must be emphasized, those specific territorial coordinates without which certain conclusions about this music cannot be revealed. Any advanced idea regarding the state and evolution of the church music of the Romanians in these parts, must take into account that all this complexity is largely due to the geographical position of confluence in which it operated. We consider here both the fact that this part of the country is the "last extremity" of Orthodoxy in contact with Western Catholic culture, and the fact that this territory, in recent centuries, has known more and different administrative-political leaderships compared to other areas. Romanian. The coexistence of the Romanians together with the Hungarians, the Germans and the Serbs, was a reality that forced to take into account the appreciations made for the religious music here.

Besides these realities demonstrated in a monodic plan, there are others made in a choral and orchestral plan, and one of the remarks of the time in this sense was the great Sabin Drăgoi, who intertwined the drama so beautifully with the solemn harmonic.

Keywords
Church music, monodic plan, choral and orchestral plan, Sabin Drăgoi, dramatic and solemn armonic.

Introducere

Muzica bisericească din vestul țării a constituit un subiect complex din mai multe puncte de vedere. Mai întâi trebuie subliniate caracteristicile zonei geografice, adică acele coordonate teritoriale specifice fără de care nu pot fi scoase la iveală anumite concluzii despre această muzică. Orice idee avansată cu privire la starea și evoluția muzicii bisericești a românilor din aceste părți, trebuie să aibă în vedere că toată această complexitate se datorează în mare măsură poziției geografice de confluență în care a funcționat. Avem aici în vedere atât faptul că această parte a țării este „extremitatea ultimă"[1] a ortodoxiei la contactul cu cultura catolică occidentală, cât și faptul că acest teritoriu, în ultimele secole, a cunoscut mai multe și diferite conduceri administrativ-politice față de celelalte spații românești. Convieţuirea românilor împreună cu ungurii, germanii şi sârbii, a fost o realitate care a obligat să se țină cont în aprecierile făcute la adresa muzicii religioase de aici.

În al doilea rând, doresc să evidențiez numărul destul de mare al celor care s-au învrednicit să scrie despre muzica bisericească din vestul țării[2]. Probabil, tocmai pentru că au observat complexitatea existentă și multitudinea situațiilor create, aceștia au încercat să își exprime opiniile și părerile constatate dintr-o nevoie de a limpezi și lămuri pe cât posibil acest domeniu. În încercarea de a-i enumera în continuare, nu se poate să nu menționez la început pe cel mai important dintre aceștia, care atât prin durata în timp cât și prin aprecierile făcute, se dovedește a fi cel mai documentat și cea mai de referință sursă. Este vorba de cercetătorul, etnomuzicologul și bizantinologul Gheorghe Ciobanu, care prin afirmațiile studiilor sale a reușit să înlăture rezervele și „opacitatea"[3] care exista și plana asupra cântării bisericești din

[1] Mircea Buta, *Cântările glasurilor bisericești la vecernie și esența lor intonațională în notațiile lui Trifon Lugojan,* Cluj Napoca, 2004, p. 39.

[2] Când spun „vestul țării", nu am în vedere doar o zonă bănățeană strictă, ci și o parte din Bihor și de asemenea o altă parte până spre Alba-Iulia și dincolo de Hunedoara. Este adevărat că partea cea mai mare și regiunea reprezentativă pentru sud-vestul țării este Banatul, dar caracteristicile muzicii bisericești practicate aici se întind categoric cu mult peste „granițele" lui.

[3] Mircea Buta, *Cântările glasurilor bisericești la vecernie și esența lor intonațională în notațiile lui Trifon Lugojan,* p. 40.

aceste părți ale românilor. În continuare, amintesc aici într-o ordine care nu ține cont de nici un criteriu al valorii, pe: dr. Vasile Petrașcu, profesorul și compozitorul Timotei Popovici, profesorii și practicanții și cei ce au notat acest melos bisericesc: Trifon Lugojan și Terențius Bugariu, Sabin Drăgoi, apoi mai recent profesorii: Vasile Vărădean și Nicolae Belean, și mulți alții care într-un mod tangențial sau mai puțin tangențial au atins această problematică în scrierile lor.

Așadar, una din întrebările vehiculate despre muzica bisericească bănățeană se referă la originea sa, iar răspunsul ar avea două variante principale: prima ar fi că la originea ei s-ar afla „muzica de cult sârbească, iar cealaltă că la origini am avea muzica bizantină venită direct la noi prin intermediul sârbilor, bulgarilor, rușilor și chiar a românilor din celelalte provincii."[4]

Vom reda în continuare câteva declarații și mărturisiri ale unor personalități marcante ale vremii care arată izvoarele muzicii bisericești din vestul țării, dar și dezvoltarea acesteia ulterior, așa cum a demonstrat-o și compozitorul Sabin Drăgoi.

În argumentarea primei posibilități, Gheorghe Ciobanu aduce afirmațiile lui Timotei Popovici care scrie că: „În Banat și Ungaria, în urma ierarhiei sârbești, cântarea bisericească sârbă e și azi în uz"[5], pe al lui Terențius Bugariu care spune că: „Sârbii au aceleași melodii cu noi pentru că la Karlovits se pregăteau preoții noștri câtă vreme am stat sub ierarhia lor"[6] și tot el scrie „Cântările bisericești sunt comune… pentru mitropolia întreagă sârbă și pentru diocezele Arad și Caransebeș a mitropoliei greco-orientale din Ungaria"[7], și de asemenea Trifon Lugojan susține aceeași părere când scrie: „Noi românii din părțile Aradului, Bănatului și Bihorului stând timp îndelungat sub ierarhia sârbească, avem și cântările la fel cu ale lor, deosebindu-se de ale ardelenilor și ale celor din vechiul regat care au adoptat pe cele grecești."[8] Aceeași poziție o are și Vasile Petrașcu când zice: „Astăzi, românii ortodocși din aceste părți ale Ardealului, Bihorului și Banatului, care au stat mai înainte sub ierarhia sârbească, au multe cântări asemănătoare cu ale sârbilor,…

[4] Gheorghe Ciobanu, *Studii de etnomuzicologie și bizantinologie,* vol. III, Editura Muzicală, București, 1992, p. 105.
[5] Timotei Popovici, *Dicționar de Muzică*, Sibiu, 1905, p. 101.
[6] Terențius Bugariu, *Sentinela cântărilor bisericești române*, Timișoara, 1908, p. 6.
[7] Terențius Bugariu, *Sentinela cântărilor bisericești române*, p. 8.
[8] Trifon Lugojan, *Cântări bisericești, Cele 8 glasuri la Vecernie*, Ediția a III-a, vol. I, partea I, Arad, 1929, p. 4.

”[9] întregind astfel una din variantele despre originea muzicii bisericeşti bănățene, care a rezistat destul de mult în timp, fiind bazată în mod special pe argumentul condițiilor istorico - geografice și într-o oarecare măsură și pe „maniera de cântare”[10].

Cea de-a doua variantă referitoare la originea veche bizantină își are susținători pe: Tiberiu Brediceanu, care spune că „muzica bănățeană este din vremuri bătrâne (…), e de veche proveniență,”[11] iar în altă parte afirmă clar că „originea bizantină a muzicii tuturor popoarelor de rit ortodox”[12]. Tot în acest sens cu aproape un secol mai înainte episcopul Melchisedec afirma:

> „Melodia aceasta veche slavonă, într-o formă mai apropiată de cântarea grecească și cu nuanțe ale cântecului național, se menține până astăzi la sârbi și la românii din Banat și din Transilvania pe unde practica grecească nu este în uz, nici cunoscută măcar…”[13].

Bineînțeles că ambele variante se pot intersecta la un moment dat, atunci când se pune în discuție originea muzicii bisericeşti sârbe.

Pe lângă aceste două variante referitoare la muzica bisericească din vestul țării, datorită faptului că „Banatul nu ne-a păstrat niciun manuscris muzical din perioada medievală, prin tratarea superficială a lucrurilor, se poate face aproape orice afirmație cu privire la originea muzicii de strană… așa cum de altfel s-a și făcut”[14] . De exemplu Timotei Popovici a afirmat că „muzica de cult din Banat și Transilvania se deosebește de la eparhie la eparhie, și chiar de la comună la comună,[15] sau Romeo Ghircoiașiu care vorbește de „existența unor dialecte în muzica de strană din Banat și Transilvania”[16].

---

[9] Prof. Dr. Vasile Petrașcu, *45 Pricesne (Chinonice) pentru Liturghiile duminicelor*, Editura Petrașcu et Ardelean, Cluj, 1938, p. 6.

[10] Mircea Buta, *Cântările glasurilor bisericeşti la vecernie și esența lor intonațională în notațiile lui Trifon Lugojan,* p. 42.

[11] Tiberiu Brediceanu, *Scrieri*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1976, p. 177.

[12] Tiberiu Brediceanu, *Histoire de la musique roumaine en Transilvanie,* în «La Transylvanie», Bucharest, 1938, p. 566.

[13] Episcopul Melchisedec, *Memoriu pentru cântările bisericeşti în România*, în B.O.R., an VI, nr. 1, p. 22.

[14] Gheorghe Ciobanu, *Studii de etnomuzicologie și bizantinologie*, p. 111.

[15] Timotei Popovici, *Dicționar de Muzică*, p. 100.

[16] Romeo Ghircoiașiu, *Muzica ardeleană de strană și influențele ei populare*, Cluj, 1958, p. 18.

Tot în categoria unor poziții care sunt oarecum „de extremă”[17], se situează și Terențius Bugariu prin afirmația sa care zice: „Cântarea cea veche a bisericii orientale s-a susținut în Croația - Slovenia - Ungaria, mai ales prin mănăstiri, de unde pentru noi românii, școala cea adevărată a fost Aradul (...) și Caransebeșul”[18].

Dar aceste asemănări și corespondențe cu muzica bisericească din estul și sudul României își au argumente foarte vechi și foarte solide în același timp. Tratarea acestora într-un mod ordonat am întâlnit-o la Pr. dr. Nicolae Belean, care într-un studiu intitulat „Apropierea muzicii religioase din Banat de cântarea bizantină, prin intermediul preoților și călugărilor veniți în Banat din Țara Românească, Moldova și Transilvania”[19], expune într-un mod convingător motivele care au dus la această relaționare și împreună dezvoltare, cu toate impedimentele exterioare care au existat. Deși autorul arată că „în zona Banatului primele cărți de cântare religioasă au apărut la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea”[20], totuși nu putem să trecem cu vederea mărturiile scrise și menționate de Sebastian Barbu-Bucur în „Cultura muzicală de tradiție bizantină pe teritoriul României în secolul XVIII și începutul secolului XIX și aportul original al culturii autohtone” unde se insistă asupra fragmentului Octoihului de la Caransebeș ce cuprinde cântările glasurilor V-VIII și este atribuit ca vechime secolelor XIII-XIV.

Un prim punct foarte important în relația muzicii bisericești din vestul țării cu celelalte zone l-a constituit așezămintele monahale. Părintele Nicolae Belean vorbește despre acestea evidențiind o școală de catehumeni existentă în mănăstirea de la Morisena (Cenad) în anul 1030 „în care pe lângă altele, tinerii deprindeau și cântarea religioasă după modelele aduse de la Muntele Athos sau Constantinopol”[21], iar în altă parte adaugă și numele altor mănăstiri ca: Bodrog, Partoș, Morava, Vărădia, Ciclova, unde

[17] Mircea Buta, *Cântările glasurilor bisericești la vecernie și esența lor intonațională în notațiile lui Trifon Lugojan*, p. 45.

[18] Terențius Bugariu, *Sentinela cântărilor bisericești române*, p. 10.

[19] Nicolae Belean, „Apropierea muzicii religioase din Banat de cântarea bizantină, prin intermediul preoților și călugărilor veniți în Banat din Țara Românească, Moldova și Transilvania“, în *Altarul Banatului*, an XI, nr. 1-3, Timișoara, 2000, p. 191.

[20] Nicolae Belean, „Apropierea muzicii religioase din Banat de cântarea bizantină...“, în *Altarul Banatului*, an XI, nr. 1-3, p. 191.

[21] Nicolae Belean, „Apropierea muzicii religioase din Banat de cântarea bizantină...“, în *Altarul Banatului*, an XI, nr. 1-3, p. 191.

„încă din vechime funcționau școli ale vremii, în care pe lângă învățarea scrisului și cititului se pregăteau și caligrafii de manuscrise, desenatorii de chenare, legătorii de cărți zugravii de icoane și biserici, dar și preoții altarelor care învățau obligatoriu cântarea de cult”[22].

Al doilea punct important în ceea ce privește muzica bănățeană în relația ei cu celelalte zone îl constituie schimbul de preoți. În acest sens, documentele originale pe baza cărora se pot face afirmații concrete sunt „o conscripție a parohiilor din Timișoara și Lipova datând din 11 iunie 1767”[23].

Pe lângă aceste exemple concrete mai găsim și unele constatări foarte importante de ordin general care pot să dea o imagine globală mult mai sugestivă despre situația preoților în menținerea legăturilor cu celelalte zone românești.

Pe locul al treilea al motivării inter-relaționării muzicii din vestul țării cu cea din alte zone, în special cu cea din Țara Românească se află circulația cărților de cult. Avem aici două exemple în acest sens, și anume: episcopul Nestorovici al Timișoarei, care primește de la Râmnic în 1734, nouă lăzi cu cărți pentru trebuințele parohiilor românești și episcopul Sinesie Jivanovici al Aradului care coresponda cu vlădica Grigorie al Râmnicului și în anul 1752 primește de la acesta 500 de cărți pentru eparhia sa.[24]

În acest sens, apare și al patrulea argument în ceea ce privește legătura cântării din vestul țării cu celelalte zone, și anume activitatea lui Naum Râmniceanu, mare dascăl, cântăreț și cu bogată activitate de răspândire a muzicii bisericești. Acesta a activat nu numai în Țara Românească, ci și în Transilvania și Banat și „a stat la mănăstirea Hodoș-Bodrog timp de 7 ani, apoi la Lipova și în localitatea Cănița din Caraș-Severin.[25]

Un ultim argument al acestei inter-relaționări adus de pr. Nicolae Belean se referă la „apehemata, neanes” care apare la începutul unui răspuns liturgic: „Sfânt, Sfânt, Sfânt …” de la Liturghia Sfântului Vasile cel Mare în anul

[22] I. Soia-Udrea, *Marginale la istoria bănățeană,* Timișoara, 1940, p. 85.

[23] Gheorghe Cotoșman, „Preoți din Oltenia și Țara Românească în parohiile din Banat“, în *Mitropolia Olteniei*, nr. 5-6, Craiova, p. 468.

[24] Mircea Buta, *Cântările glasurilor bisericești la vecernie și esența lor intonațională în notațiile lui Trifon Lugojan*, p. 49.

[25] Mircea Buta, *Cântările glasurilor bisericești la vecernie și esența lor intonațională în notațiile lui Trifon Lugojan*, p. 51.

1946, fiind notată de Atanasie Lipovan.[26] Se știe că „aceste formule melodice", numite de Filotei sin Agăi Jipei, „glăsuirile după fieștecare glas" au menirea de a crea atmosfera glasului, ele reprezentând formule de intonare, reminiscențe ale melodiilor vechi, după a căror schemă au fost constituite noile cântări.[27] Interesant este faptul că acestea lipsesc astăzi din muzica psaltică deși au rămas în comentariile teoretice ale secolului al XVIII-lea și se găsesc notate în manuscrisele din secolul al XVII-lea. Ca și idee concluzivă la aceste constatări referitoare la cântarea bisericească din vestul țării, pr. Nicolae Belean ajunge la următoarea opinie că: „muzica religioasă bănățeană are mai multe puncte comune cu muzica veche bizantină anterioară secolului al XVIII-lea decât cu cea actuală psaltică".[28]

Așadar, notația muzicii bisericești bănățene fiind cea liniară, a ridicat destule greutăți în acest proces de fixare pe hârtie și se simțea ca nu-i este proprie inclusiv de cei ce au scris-o. Trifon Lugojan (pentru că el a fost primul în vest) s-a luptat cu aceasta și de multe ori a oscilat făcând diferențe foarte mari în ceea ce privește alegerea „armurilor"[29] glasurilor. Contemporanul său și colegul de breaslă, Atanasie Lipovan, a încercat la rându-i sa reproducă în modul cel mai exact cu putință realitatea cântării bisericești, înlăturând parțial cadrul metric care „încorseta" notația lugojană.

Pe lângă aceste greutăți cu care s-au luptat cei doi arădeni care au notat cântările bisericești aș dori să menționez încă două aspecte care au apărut mult mai târziu la cei care au încercat să surprindă în scris aceleași melodii. Primul se referă la cartea „Cântări bisericești"[30], unde colectivul celor trei autori a dorit oarecum să „înlăture caracterul insuficient de precis"[31] din punct de vedere ritmic al notațiilor anterioare folosind măsurile alternative, notate atât imediat după armură cât și pe parcursul cântărilor.

Pe lângă aceste realități demonstrate în plan monodic, apar altele realizate în plan coral și orchestral, iar unul dintre remarcații vremii în acest sens

[26] Atanasie Lipovan, *Cântări bisericești pentru toate sărbătorile de peste an,* Tipografia Diecezană, Arad, 1946, p. 122.

[27] Grigore Panțâru, *Notația și ehurile muzicii bizantine,* București, 1971, p. 83.

[28] Nicolae Belean, „Apropierea muzicii religioase din Banat de cântarea bizantină...", în *Altarul Banatului*, an XI, nr. 1-3, p. 195.

[29] Mircea Buta, *Cântările glasurilor bisericești la vecernie și esența lor intonațională în notațiile lui Trifon Lugojan*, p. 54.

[30] Prof. Dimitrie Cusman, Pr. Ioan Teodorovici, Prof. Gheorghe Dobreanu, *Cântări bisericești*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1980.

[31] Mircea Buta, *Cântările glasurilor bisericești la vecernie și esența lor intonațională în notațiile lui Trifon Lugojan*, p. 55.

a fost marele Sabin Drăgoi, care a împletit atât de frumos dramaticul cu solemnul armonic.

Datele biografice ale compozitorului Sabin Drăgoi

Sabin Vasile Drăgoi s-a născut la 6 iunie 1894 în micul sat Selişte, aparţinător comunei Petriş şi făcând parte la acea dată din fostul comitat Arad după împărţirea făcută de administraţia habsburgică. Era al treilea copil al lui Vasile Dragoiu şi al Floarei Cojan. Părinţii i-au pus numele Vasile.

Familia compozitorului era localnică din partea ambilor părinţi. Bunicul dinspre tată, Dragoiu Petru, a fost născut în Selişte din viţă de iobagi, a trăit şi a adormit tot acolo, nu se ştie cu exactitate anul, dar în orice caz după 1870. Vasile, tatăl muzicianului a fost primul din cei 7 copii născuţi din căsătoria lui Dragoiu Petru cu Petreanu Cumbrie, venită din comuna Roşia, judeţul Arad. Ceilalţi au fost fraţii Iosif şi Crăciun, surorile Cumbrie, Maria, Clara şi Florica.

În afară de muzician, părinţii au mai avut doi copii: pe Ioachim (1888-1964) şi pe Crăciun, care a murit în 1892.

Copilăria compozitorului s-a scurs în satul de pe valea Mureşului, până la vârsta de 12 ani. De mic, s-a trezit înconjurat de viaţa folclorică a satului, în miezul căreia a crescut. Cea dintâi amintire a copilului de 2-3 ani e legată de un moment solemn în viaţa colectivităţii, Sărbătorile de iarnă. Satul natal, Selişte se află într-o zonă folclorică unde vechea datină precreştină a colindatului de iarnă s-a păstrat deosebit de vie şi puternică. Toată noaptea, ceata de feciori merge din casă în casă în bătaia „dubelor". După „dubaşi" veneau „vertepaşii", îmbrăcaţi în costume pitoreşti, încinşi cu săbii şi curele, împodobiţi cu zurgălăi. Ei reprezentau un joc de păpuşi cu cântece. Cu vertepaşii a umblat şi Vasile între 7-12 ani, după ce învăţase pe de rost toate cântările de la fratele său, Ioachim. Aceste fapte au înrâurit hotărâtor formaţia şi preferinţele artistice ale viitorului compozitor, în creaţia căruia genul şi stilul muzical-expresiv al colindei ocupă un loc central.

Muzica tradiţională a însoţit cei dintâi paşi ai micului Vasile. Tatăl lui era cunoscător al cântării de strană bănăţene de tip carloviţan (sârbesc), căci Selişte făcea parte din dioceza Aradului care, asemenea celor de Oradea şi Caransebeş, era slobozită de sub tutela patriarhatului de la Carlowitz, în urma străduinţelor mitropolitului Andrei Şaguna (1864). Bătrânul Dragoiu cânta melodiile cultice cu pricepere şi mai ales plin de naturaleţe, făcându-le să curgă în chip firesc şi viu. Pe lângă asta era un bun cântăreţ de melodii ri-

tuale, în special de colindă și nuntă. Își câștigase faima de cel mai priceput „givăr”[32] la căsătorii, și rar se făcea nuntă prin împrejurimi la care el să nu fie chemat. Nu era totuși după spusele compozitorului nici cimpoier, nici fluieraș așa cum s-a scris până acum. Acasă, adeseori aveau loc petreceri improvizate cu „lăutași”[33] cântăreți din vioară. Pe acea vreme, oamenii se dădeau în vânt ca să învețe „a zice în laută”, nu atât din calcul economic, cât din dragoste pentru acest instrument. Mai toți începeau prin a-și ciopli cu mâna lor o „lauta” rudimentară, pe care își dădeau toată osârdia să se perfecționeze până când puteau să-și cumpere una de ocazie. Unii rămâneau doar „contrași”[34] ori „broncași”[35]. Ioachim Dragoiu a ajuns de tânăr „primaș”[36], îndeletnicire din care și-a făcut o a doua meserie, alături de plugărit. Cel mai vestit muzicant era însă Manole Cojan, din familie de lăutași și nepot de frate al mamei artistului. Vărul Manole cucerise admirația nețărmurită a consătenilor și a micului Vasile, în ochii căruia personifica pe lăutașul desăvârșit.

> „Grozav îmi plăcea să asist la joc, mai ales când zicea Manole, scrie compozitorul. Mi-a rămas și acum impresia muzicii legănate, tropotitul cizmelor, ritmul în contratimp al salbelor de bani de la gâtul fetelor, care le săltau pe piept, și mirosul de busuioc, calapăr, pupi de fragă”.

Între timp, copilul învățase să cânte cu fluierul și cu armonica de gură. Vara, la renumitele târguri de țară de la Petriș și Zam unde se ducea împreună cu familia, muzicuțele de gură foarte răspândite pe atunci îi făceau cu ochiul, îmbiindu-l să le cumpere. Ce folos însă că „criţarii” pe care-i căpăta el de pe urma serviciilor de înmormântare unde cânta, nu i-au dat niciodată posibilitatea să adune 5 coroane, prețul unei armonici de joacă.

De la 4 ani, Drăgoi își însoțea fratele, pe Ioachim, la școala din sat, pe atunci încă românească. Funcționând după sistemul confesional, școala era întreținută prin contribuția numită „cult” proporțională cu venitul, a tuturor locuitorilor. Învățătorul de atunci, Popa Ion, a fost cel dintâi intelectual ieșit din viță selișteană. Om cu cultură modestă, dar de suflet, învățătorul

[32] Givăr era cel care mergea prin sat să cheme sătenii la nuntă.
[33] Lăutașii era cântăreții la vioară.
[34] Contrașii erau instrumentiștii la braci, tot vioară cu rol de acompaniament.
[35] Broncașii erau instrumentiștii la contrabass, tot cu rol de acompaniament.
[36] Primașii erau cei care cântau melodia.

înfiinţase un cor bărbătesc şi de şcolari care a viețuit până după primul război, condus mai pe urmă de Ioachim Dragoiu.

Până să ajungă în clasa I, micul Vasile deprinsese scrisul şi cititul binişor. Cum şcoala pregătea tocmai atunci Liturghia poporală, aranjată pentru 2 voci de învățătorul Nicolae Ştefu din Arad, băiatul învăță să cânte, o dată cu cei mai mari decât el, amândouă vocile. Acesta a fost primul lui contact cu o lucrare de muzică cultă (1899).

Din momentul venirii lui Drăgoi în Arad, viața lui începe să se profileze în chip clar o vocație precisă pentru muzică. În desluşirea şi cultivarea aptitudinilor muzicale născânde ale băiatului a contribuit în modul cel mai fericit profesorul de muzică Mathyas Zoltai[37], care l-a îndrumat pe Drăgoi în cei trei ani (1909-1912) petrecuți la şcoala normală.

În acele instituții, cunoscute şi sub numele de şcoli pedagogice sau preparandii, muzica era materie principală. Un elev al şcolii normale din Arad în acei ani avea de urmat: teorie şi solfegiu, canto şi ansamblu coral, 4 ani; armoniu şi orgă 4 ani; vioară şi pian 4 ani; armonie 3 ani.

Proaspeții absolvenți trebuiau să fie pregătiți să organizeze, să instruiască şi să dirijeze formații corale şi instrumentale, precum şi să îndeplinească slujba de organist la bisericile de rit catolic şi protestant.

Din prima lună de cursuri, Zoltai îl remarcă pe Drăgoi, pe care-l vedea făcând progrese neobişnuite. Armonia, planificată pe 3 ani, băiatul o termină până la sfârşitul primului an. La exercițiile tehnice de vioară şi pian ale anului următor trecuse încă dintr-a doua lună de şcoală. Vioară avea şi putea să studieze oricând voia. La pian şi armoniu însă, revenea un singur instrument la o sală de clasă, iar în cazul orgii, la întreaga şcoală. Totuşi, cum mai mult de jumătate din colegii lui nu se grăbeau să vină la orele de studiu, i le cedau. „Doar n-ai de gând să ajungi profesor la Academia de muzică !" îl apostrofă

[37] Zoltai se născuse în 1870 lângă Arad, din familie de şvabi, înainte de a se maghiariza se numise Zimmer. Studiase la Academia de muzică din Budapesta cu Jânos Koessler, profesor de compoziție, recomandat pentru acel post de Brahms. După doi ani suplimentari de calificare pentru şcolile normale urmați tot în cadrul Academiei, a fost numit profesor la şcoala normală din Arad. Acolo a funcționat până după primul război mondial, când a emigrat (1921) împreună cu familia în Statele Unite, la Cleveland, Ohio. A compus numeroase piese corale şi instrumentale, precum şi o operetă care, concepută într-un stil diferit de cel la modă, nu a ieşit din sertarele biroului său de lucru; Excelent pedagog, cunoscând la fel de bine vioara ca şi pianul, era autor al unor metode pentru aceste instrumente, ca şi al unui manual de teorie, solfegiu şi armonie pentru uzul şcolilor normale.

într-o bună zi, mai în glumă mai în serios, Zoltai, şi a hotărât să se ocupe cu toată atenţia de elevul Drăgoi.

Învăţământul din cadrul şcolii a fost lărgit la concerte şi spectacole. Însoţit de Zoltai, Drăgoi văzu la Teatrul municipal (care dădea periodic reprezentaţii de operă şi operetă) Aida, Trubadurul, Madame Butterfly, Văduva veselă, Dragoste de ţigan, Prinţul Bob. De la Budapesta, în turneu muzicienii concertau uneori şi în oraşul de pe Mureş. Aşa trecură pe acolo celebrii virtuozi ai viorii Eugene Ysaye, Jan Ku-belik, Jaroslav Kociân şi Joan Manen, violoncelistul Karol Rezik şi alţii.

Concertele simfonice organizate graţie colaborării suflătorilor de la fanfara Regimentului 33 infanterie şi a amatorilor şi profesioniştilor din oraş, puşi sub conducerea căpitanului şef al muzicii militare, absolvent al Academiei de muzică din Viena îi dădeau tânărului ocazia primului contact cu Rapsodia I a lui Enescu. Între timp, Drăgoi continua la fel ca în cele dintâi luni ale venirii sale la Arad, cu 5 ani în urmă să meargă săptămânal să asculte la Catedrală corul lui Trifon Lugojan. Încetul cu încetul, şi sub înrâurirea acestor audiţii, îşi îmbogăţi cultura muzicală cu un amplu repertoriu coral românesc, incluzând lucrări de I. Vidu, G. Dima, Iacob Mureşianu, C. Porumbescu, C. Dimitrescu, Augustin Bena, Ion Costescu, pe care le găsea de vânzare la Librăria diecezană. Pe acestea le numeşte, mai târziu, „fondul de aur" al primei sale etape de educaţie artistică. Dornic să-şi încerce puterile, Drăgoi începu să scrie mici coruri bărbăteşti, sub îndrumarea şi sfaturile lui Zoltai, profitând de observaţiile pe care le făcuse el însuşi cântând în corul bărbătesc al şcolii.

În ultimul an de şcoală (1911-1912), băiatul continuă studiul contrapunctului[38] simplu şi pe 4 voci, după care lăsîndu-l deocamdată deoparte pe cel dublu, a trecut la canon şi imitaţii, apoi la fugă. Înainta, de asemenea, în studiul formelor muzicale[39], aplicând noile cunoştinţe la compunerea mai multor marşuri, menuete, scherzo-uri, teme cu variaţiuni, fughete pe 2-4 voci şi, bineînţeles, coruri bărbăteşti pe texte româneşti şi maghiare, ca de pildă Morarul, Seară de vară, Serenada. În toamna anului 1911, cu prilejul aniversării zilei morţii tragice a soţiei lui Franz-Joseph, direcţiunea şcolii solicită viitorului absolvent un marş funebru de circumstanţă, pentru a fi executat în public. Să-l lăsăm pe compozitor să ne povestească mai departe: „Plez-

[38] Iordan Datcu, *Dicţionarul etnologilor români* (ediţia a III-a), Editura Saeculum I.O., Bucureşti 2006, pp. 339-341.

[39] Iordan Datcu, *Dicţionarul etnologilor români*, pp. 339-341.

neam de satisfacție. Ca român umil și sărac cucerisem primul bastion. M-am achitat onorabil cu ajutorul lui Zoltai, dar mirosea de la o poștă a Mendelssohn, Trauermarsch din Lieder ohne Worte!".

În iunie 1912, tânărul termină școala normală. La absolvire i s-a eliberat, pe lângă diplomă, un certificat oficial de muzică, care i se înmână după trecerea examenului de capacitate, în vară. Acesta răsplăti nemulțumirile și micile jigniri îndurate de Drăgoi în cei 4 ani de școală, mai ales că acum nimeni, de la elevi până la director, nu se mai îndoia că tânărul își va continua studiile la Academia de muzică din Budapesta și că va avea un viitor strălucit. La despărțire, profesorul Zoltai, care vreme de 4 ani veghease cu dragoste la dezvoltarea vocației băiatului venit dintr-un sat pierdut din lunca Mureșului, îl invită la cină în cadrul familiei. Au discutat, au cântat muzică de cameră, iar Zoltai i-a arătat unele compoziții proprii pe care le descifraseră cu toții: el la vioară, soția sa la pian, David Sandor, cumnatul lui și coleg cu Drăgoi, la violă, iar Drăgoi la vioara a II-a. Zoltai îl trata de pe acum ca pe un viitor coleg. La despărțire îi spuse: „Dumneata ai să ajungi departe și mare. Numele are să-ți fie tipărit de edituri cu litere groase și majuscule pe copertă".

În această grea cumpănă, Drăgoi face un șir de demersuri pentru a obține o bursă care să-i îngăduie să-și continue studiile. Se adresează mai întâi la Budapesta la Fundația Gojdu, întemeiată de avocatul filantrop Emanoil Gojdu, român macedonean, în scopul ajutorării studenților români săraci; de acolo primește răspuns negativ. Se îndreaptă apoi la Fondul pentru teatru al marii asociații ASTRA de la Sibiu, dar și aici fără rezultat favorabil. Mai târziu a întâlnit-o pe învățătoarea română din Arad, Nuți Vățian, cu un an mai mare decât el, care se arăta preocupată de viitorul tânărului și reuși ca, prin îndemnurile ei, să-i întărească hotărârea de a păși pe calea ce și-o alesese. Cât a stat acasă, a compus câteva coruri, între care o priceasnă „Strigat-am" și „Barcarola venețiană" pe versuri de Vasile Alecsandri, precum și mai multe cântece pentru voce și pian.

În general, se consideră că un compozitor își începe drumul adevărat în artă o dată cu înscrierea primului număr de opus[40], drept prin care se recunoaște pe sine și își recunoaște opera. Adeseori însă, în lucrările de început clasate la capitolul „de școală" se ascund lămuriri esențiale la multe întrebări ulterioare. Fără excepție, în tot ce s-a scris până acum despre Drăgoi, s-a luat ca punct de plecare, și implicit ca termen prim de comparație. Perspec-

[40] Iordan Datcu, *Dicționarul etnologilor români*, pp. 339-341.

tiva unei evoluții formative firești și continue va fi astfel restabilită. Tânărul are ideea să valorifice stilul melodic al cântării bisericești, așa cum o cunoștea de la părintele său.

În același an compune priceasna „Strigat-am" pentru cor mixt pe 8 voci reale. Încearcă apoi citatul folcloric, cu două aranjamente: corul „Cucuruz cu frunza-n sus" și piesa pentru pian „Sârba popilor". În toamna lui 1914, și-n timpul campaniei din Galiția, culege și armonizează pentru pian 12 cântece populare ucrainene și poloneze. În octombrie e rănit și internat în spitalul militar nr. 5 din Przemysl. Acolo începe cea dintâi lucrare corală mare: Liturghia în Sol major, după Ioan Hrizostomul, din care scrie cea mai mare parte. Încă de aici se constată că Drăgoi stăpânea temeinic tehnica corului de bărbați. O bună pildă este partea „Sfânt e Domnul Savaot". I-a slujit experiența de la Arad, încercările componistice, cei trei ani, (1909-1912) în corul Școalei normale și cei șase (1906-1912) de audiere a corului lui Trifon Lugojan.

În 1920 este mobilizat la Cluj, are ocazia să susțină examen la Conservatorul de muzică și artă dramatică, unde studiază cu profesorii A. Bena (teorie-solfegiu), Herman Klee (contrapunct). Pleacă la București pentru a obține o bursă, iar aici îi cunoaște pe Victor Eftimiu și pe Octavian Goga (pe atunci ministru al artelor). Obține o sumă care îi facilitează plecarea la Praga pentru a-și continua studiile.

În 1922 obține Premiul II la concursul de creație Enescu și termină studiile la Conservatorul de Stat din Praga, unde studiase cu Vítězslav Novák (compoziție, orchestrație), Otakar Ostrčil (dirijat), Vaclav Stephan (istoria muzicii). Primește, la Deva un post de maestru suplinitor de muzică la Școala normală de învățători. Începe să culeagă folclor, mai întâi din zona Devei, apoi din Lipova.

În 1923 obține Premiul II „Enescu" cu „Suită de dansuri populare românești pentru pian".

În 1946 se înființează Conservatorul de muzică și artă dramatică din Timișoara, unde este transferat ca profesor de armonie și contrapunct (până în 1949), după care va fi numit rector și profesor de compoziție (1949-1950), odată cu transformarea Conservatorului în Institut de artă. Este ales membru în comitetul Uniunii compozitorilor. În 1950 este numit profesor la catedra de folclor a Conservatorului „Ciprian Porumbescu" din București până în 1952. Tot acum devine director al Institutului de Folclor, după arestarea lui Harry Brauner până în1964.

În 2 iulie 1955 devine membru corespondent al Academiei Române. În 1957 devine membru, iar mai apoi membru executiv din 1961, la The International Folk Music Council din Londra. Între 1965-1968 este membru în colegiul redacțional al *Revistei de folclor*.

Moare la data de 31 decembrie 1968 la București, la vârsta de 74 de ani, în urma unei complicații după o intervenție chirurgicală.

Două aspecte sunt de reținut. Mai întâi maturizarea inspirației în stil popular românesc. În fruntea realizărilor lui Drăgoi se situează de timpuriu opera „Năpasta", lucrare de căpetenie a întregii creații a compozitorului. Înainte de a ajunge la „Năpasta" se cade să ne oprim însă un moment la lucrarea de care se leagă nemijlocit angajarea compozitorului pe făgaşul muzicii dramatice: Liturghia în Mi minor.

Consecințe pentru dezvoltarea ei mai departe: pătrunderea cântării corale care, încetul cu încetul, va suplini cântarea tradițională de strană (psaltichia), solistică. „Acest lucru, scrie Zeno Vancea, atât de obişnuit azi pentru noi, a însemnat o adevărată revoluție spirituală. Căci introducerea cântării corale, cu vădita intenție de a înlătura cântarea de strană, înseamnă victoria muzicii apusene asupra acelei orientale". Acelaşi autor, analizând sensul acestei reforme, notează că, din pricina ei

> „... evoluţia firească a muzicii noastre bisericeşti a suferit o adâncă perturbare, provocând o criză din care nici azi n-a ieşit încă prin faptul că a împins muzica bisericească într-o direcţie care nu era conformă nici cu tradiţia multiseculară a muzicii noastre bisericeşti, nici cu concepţia muzicală însăşi a poporului românesc...".

Cel dintâi cor bisericesc român a luat ființă sub directa influență a celor sârbești chiar în Banat, în anul 1840: corul bisericii ortodoxe române din Lugoj. După dezlipirea de patriarhia sârbească de la Carloviț (1864), s-a întețit lupta populației românești din Banat și Ardeal pentru a avea o muzică bisericească românească, în locul celei grecești și sârbești de până atunci. O contribuție însemnată la crearea unui repertoriu bisericesc coral românesc în Transilvania o au, după 1870, George Dima, Iacob Mureşianu, Ion Vidu, Timotei Popovici.

Până la Drăgoi, muzica corală bisericească din Transilvania atinsese punctul ei cel mai înalt în creația lui Dima, autor a două liturghii scrise în tinerețe

și a unor interesante Cântări funebrale. Pe același tărâm mai activau compozitori ca Antoniu Sequens, Liviu Tempea, Aurel Popovici-Racoviță, Augustin Bena ș.a., în vreme ce de cealaltă parte a munților se afirmaseră numele lui Musicescu, Porumbescu, E. Mandicevschi, D.G. Kiriac. O dată cu apariția lucrărilor lui Drăgoi, muzica corală bisericească din Transilvania înscrie un pas înainte în direcția sporirii contribuției sale pe plan național.

Liturghia dramatică în Mi minor, Liturghia solemnă în Fa Major și Recviemul românesc în Fa minor ale lui Sabin Drăgoi

Liturghia în Mi minor[41], a Sfântului Ioan Gură de Aur numita astfel deoarece adoptă textul și rânduiala canonică atribuită patriarhului de Constantinopol (345-407) este scrisă pentru cor de bărbați pe patru voci. Operă majoră a creației lui Drăgoi, care-l impune în rândul marilor maeștri ai muzicii corale românești, Liturghia folosește exclusiv melodii originale ale autorului, fără a apela la vreun citat din melosul liturgic tradițional. Acesta este unul din motivele pentru care lucrarea are puține momente modale, structura ei fiind predominant tonală. Având deja o apreciabilă experiență personală în domeniul coral, autorul desfășoară de-a lungul celor 128 de secțiuni de lungime variabilă ale Liturghiei o viziune artistică cuprinzătoare, ce îmbină suflul larg și deplina unitate interioară.

> „Liturghia se distinge printr-o muzică convingătoare, prin sinceritatea dramatismul expresiei, însușiri ce le prevestesc direct pe acelea ale partiturii Năpastei. Excepționala fluență melodică se oglindește în naturalețea conducerii vocilor (ex. introducerea). Episoade de mare interiorizare și reținere alternează cu momente de expansiune, producând contraste de un sugestiv efect. La heruvic (nr. 65) bunăoară, un Allegro moderato cu caracter descriptiv se înlănțuie nemijlocit cu un Largo impresionant”[42].

Părți întregi (așa de pildă, nr. 34, Sfinte Dumnezeule; 65, Cari pre Cheruvimi; 88, Sfânt e Domnul Savaot; 115, Doamne, buzele mele; 117, Văzutam lumina) sunt străbătute de un patos ce dovedește tendința de amplificare

[41] Liturghia lui Drăgoi în care arătă caracterul dramatic al Pătimirilor Mântuitorului Iisus Hristos.

[42] Nicolae Rădulescu, *Sabin V. Drăgoi*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, București, 1971, p. 78.

şi dramatizare a concepţiei tradiţionale. În privinţa aceasta, Z. Vancea remarcă, pe bună dreptate, că:

> „.. în timp ce majoritatea compozitorilor dau liturghiei o interpretare cu totul lirică, Drăgoi, temperament cu înclinaţii spre dramă, vede în acţiune o simbolică a liturghiei, o dramă, şi comprimă un dinamism dramatic chiar în momentele de contemplaţie şi pură efuziune lirică".

Elaborarea muzicală a Liturghiei culminează cu nr. 118 (Să se umple gurile noastre) unde, cu mijloace surprinzător de simple şi directe, autorul clădeşte o parte monumentală, alcătuită dintr-o fugă (pe 4 voci reale de bărbaţi) încadrată la început şi la sfârşit de o secţiune armonică. Factura lucrării este cu precădere armonică, dar imitaţiile sunt frecvente. Tehnica armonică este solidă şi echilibrată, cu o bogată variaţie acordică, pe alocuri cu modulaţii şi înlănţuiri de mare plasticitate. Se manifestă în Liturghie una din caracteristicile de bază ale stilului vocal coral al compozitorului, pe care am denumit-o „armonie melodică" faţă de „armonia acordică". E vorba de un tip special de plurifonie în care, deşi stăpâneşte stilul armonic, totuşi fiecare voce se exprimă cantabil, printr-o melodie a ei, expresivă şi cu înţeles, chiar desprinsă din sintaxa de ansamblu fără ca să se poată vorbi, cu toate acestea, de o polifonie propriu-zisă, stricto-senso. Acest aspect constituie o trăsătură mai generală a muzicii lui Drăgoi, pentru care devine definitoriu, alături de alte elemente.

Cu „Năpasta", Drăgoi abordează tărâmul muzicii dramatice, atât de complex artisticeşte şi atât de pretenţios. Istoricul şi împrejurările în care a fost scrisă opera le-am relatat în partea întâi. Sugestia compunerii unei opere i-a fost dată (cu multă insistenţă) artistului, în toamna anului 1926, de către prietenul său Radu Urlăţianu care, ascultându-i răspunsurile liturgice din Liturghia în Mi minor a presimţit vâna dramatică a autorului. Am arătat cum a fost ales subiectul „Năpastei"[43] la propunerea preotului Traian Golumba. Piesa a corespuns cel mai bine intenţiilor lui Drăgoi de a scrie o operă realistă şi naţională, o adevărată dramă muzicală populară: „Am ales puter-

[43] Sabin V. Drăgoi, *Monografia muzicală a comunei Belinţ. 90 melodii cu texte culese, notate şi explicate / XXX Coruri aranjate şi armonizate după melodiile poporale culese, notate şi alese din comuna Belinţ*, Ediţie anastatică îngrijită de Constantin-Tufan Stan, cu un studiu muzicologic al lui Constantin Catrina şi un studiu lingvistic de Simion Dănilă, Editura Eurostampa, Timişoara, 2012, p. 37.

nica dramă a lui Caragiale pentru subiectul ei profund popular, acțiune concentrată, conflict veridic şi uman, cu personaje care pătimesc, năpăstuite de soartă, fără vina lor"[44] scrie compozitorul. Nu i-a fost greu să se găsească o formă potrivită de libret.

Perioada care se deschide în creația lui Drăgoi după 1932 se deosebeşte prin anumite trăsături față de perioadele anterioare. Ritmul activității compozitorului încetineşte o vreme, mersul are unele sinuozități şi regresiuni în substanța muzicală, elanul imperativ din etapa anterioară face loc unei subtensiuni, oglindită, printre altele, şi în inegalitatea inspirației melodico-armonice. Cu toată scăderea generală a tonusului, perioada aceasta numără lucrări importante în evoluția compozitorului. În ordine cronologică sunt de menționat în primul rând corurile. în etapa ce se deschide acum, Drăgoi trece în mod sistematic la corul mixt, de care deşi acesta îi oferea posibilități artistice mai largi se preocupase mai puțin. Această trecere se leagă de faptul că, în timpul cât el lipsise din Timişoara, corul bărbătesc, al cărui conducător fusese, se despărțise, pe o parte din coriști compozitorul regăsindu-i alăturați corului mixt „Crai Nou", atunci înființat de tânărul profesor Lucian Surlaşiu în cartierul Fabric din Timişoara.

O interesantă parte a corurilor o alcătuiesc colindele. Pentru prima dată, se afirmă în ele un stil polifonic, care le statorniceşte un loc unic în creația compozitorului. Polifonizarea scriiturii se leagă de trecerea lui Drăgoi la corul mixt. Stând de vorbă cu compozitorul, el ne-a declarat în această privință, următoarele: ,,Corul mixt, prin lărgimea ambitusului său, oferă posibilitatea unor desfăşurări polifonice de liberă şi învolburată mişcare, în timp ce pentru cântece de factură omofonă el devine, din cauza diversității timbrelor vocale, mai puțin omogen decât corul de bărbați".

În această perioadă compozitorul a mai scris două lucrări corale mari, asupra cărora se cuvine să ne oprim. „Liturghia Solemnă în Fa major", datează din vara 1936-primăvara lui 1937. Spre deosebire de cele două, dinaintea ei (cea de la Przemysl şi cea în Mi minor*),* aceasta este scrisă pentru cor mixt. Drăgoi nu foloseşte nici de data aceasta citate liturgice, ci apelează exclusiv la invențiunea muzicală personală, pe alocuri reamintind întorsăturile specifice ale muzicii sacre. Lucrarea de față se distinge prin câteva trăsături aparte. Textul utilizat este tot cel hrisostomic dar, la sugestia profesorului Vasile Stoica, compozitorul a înlocuit (neconsecvent însă) cuvintele prove-

[44] Sabin V. Drăgoi, *Monografia muzicală a comunei Belinț...,* p. 37.

nind din slavona bisericească cu corespondentele lor de origine latină. Ulterior, muzicianul, după propria-i mărturisire, şi-a dat seama că a săvârşit o greşeală neluând în seamă îndemnurile mitropolitului Bălan al Ardealului care, atunci când compozitorul i-a solicitat încuviinţarea pentru schimbările operate în textul canonic „dându-i această încuviinţare, i-a spus în acelaşi timp că numai atunci ar profita limba de pe urma unei înlocuiri a cuvintelor tradiţionale când s-ar găsi în zilele noastre un Coresi ca s-o facă".

Concepţia de ansamblu pune accentul pe aşa-numitele răspunsuri mari: *Heruvicul, Ca pre împăratul, Pre Tatăl şi pre Fiul, Cu vrednicie, Sfânt este Domnul, Pre Tine te lăudăm, Văzut-am lumina, Să se umple gurile noastre,* părţi cărora autorul le dă o dezvoltare mai amplă (de aici numele de Liturghia Solemnă)[45]. Din lucrare lipseşte priceasna (concertul) pe care profitând de faptul că, deşi indispensabilă ritualului (se cântă în momentul când preotul se împărtăşeşte în altar), priceasna e singura parte ce nu are text liturgic fix, ci se slujeşte de un text oarecare din psalmi Drăgoi nu a mai, scris-o, silit de timp să termine cât mai repede. În felul acesta, compozitorul a epuizat totuşi textul canonic, priceasna corală putând fi înlocuită de intervenţia cantorului la strană.

Din punct de vedere muzical, *Liturghia Solemnă* este o creaţie de un temeinic meşteşug şi de o tehnică robustă, dar cu o factură destul de compozită. Stilul e eclectic, evidenţiind elemente de preclasicism şi baroc (în special Bach), apoi unele note de tradiţie autohtonă (populară, bisericească şi corală cultă), şi cu ecouri ale şcolii ruse. Faţă de cea în Mi minor, ansamblul pare mai rece. În schimb, este evidentă o tehnică superioară a elaborării, unde polifonia armonică joacă un rol de prim ordin.

Se observă lărgirea şi diversificarea sistemului modulatoriu şi cadenţial prin folosirea în plin relief a unor disonanţe pasagere ca şi prin anumite elemente de armonizare modală în succesiunea cadenţială a funcţiilor. Barele momente modale contrazic însă amprenta occidentală purtată de cea mai mare parte a materialului muzical.

Cealaltă mare operă a acestei perioade este *Recviemul românesc*[46] *(Parastas) în Fa minor,* pentru cor de copii, cor de femei, cor de bărbaţi şi cor mixt cu solişti. Ciprian Porumbescu şi Gheorghe Dima abordaseră părţi izolate ale slujbei morţilor, cel dintâi în *Prohodul Domnului de Vinerea Mare,*

[45] Liturghia lui Drăgoi în care arătă caracterul solemn al Pătimirilor Mântuitorului Iisus Hristos.
[46] Recviemul românesc tradus însemnând Parastas sau slujbă de pomenire a celor adormiţi în Domnul.

iar celălalt în interesantele sale *Cântări funebrale* (două serii). Concepția lui Drăgoi se deosebește de cea a înaintașilor săi prin faptul că pune pe muzică întreg serviciul funebru de parastas, inclusiv părțile de legătură care îmbină episoadele într-o creație completă și unitară.

Drăgoi are meritul de a fi încercat în opera de față să creeze poate cel dintâi un corespondent pământean, românesc, al recviemului catolic: o compoziție muzicală destinată bisericii, nu sălii de concert, și având funcția de slujbă de pomenire. Chiar dacă, ca substanță sonoră, latura autohtonă nu se manifestă cu consecvență, tentativa apare totuși demnă de remarcat.

Lucrarea, scrisă sub imperiul proaspetei dureri resimțite la moartea soției (memoriei căreia îi este de altfel închinată), a fost compusă în toamna anului 1943. Titlul face aluzie la faptul că Drăgoi folosește unele citate din muzica psaltică, ceea ce contribuie în a imprima compoziției caracter autohton. Astfel, în lucrare figurează cântări tradiționale, în glasul al 8-lea, în *Aliluia* nr. 2, *Cela ce cu adâncul înțelepciunii, Pre Tine zid și liman; Cu sfinții, odihnește-te,* ca și troparele morților în glasurile al 5-lea și al 4-lea.

Recviemul românesc reprezintă expresia maturizată și definitivă a unei tendințe ce fusese până atunci canalizată spre alte forme. Mai devreme sau mai târziu, Drăgoi trebuia să se confrunte cu o formă cuprinzătoare care să-i permită să se rotească mai deplin.

Din această încercare a rezultat o operă de real interes artistic, deși, nici aici elementele occidentale nu se contopesc organic decât rareori cu spiritul care trebuie să caracterizeze un parastas ortodox. Lucrarea se răscumpără totuși prin sinceritatea emoției și bogata sensibilitate închisă în paginile ei. Convingătoare pentru intensitatea sentimentului ce plutește deasupra acestei, creații ni se par două părți mari. Mai întâi, corul mixt: *Cu adevărat deșertăciune sunt toate,* construit cu un simț dramaturgie de calitate, ce exploatează o serie de contraste admirabil dozate:

a) sub aspect armonic, începutul monodie într-un plan împăcat și cețos, complexitatea armonică ulterioară culminând cu un expresiv pasaj cromatic (cu funcție descriptivă) în care se modulează enarmonic.

b) sub aspect dinamic, alternarea sonorităților de *tutti* cu frazele cântate de patru coriști (câte unul din fiecare partidă a corului mixt) folosiți în grup izolat de restul ansamblului, după tehnica instrumentală.

c) sub aspect arhitectonic, articularea binară formată de un *Andante* puternic frământat în conținut, cu un *Largo* de atmosferă siderală, încheiat de o lungă, pedală ce susține o variată figurație melodică.

Ca temeinic cunoscător al tehnicii corale, Drăgoi se arată foarte receptiv la sonoritatea ideală a cuvintelor *Amin* şi *Aliluia* pentru vocea cântată. Slujindu-se de ele, compozitorul insistă nu numai ceremonial ci şi estetic asupra lor în ţesături gândite pentru a le pune în lumină frumoasa expresivitate vocalică.

Ansamblul se caracterizează prin finețea și siguranța liniilor, echilibrul în mânuirea expresivă a grupurilor corale a *cappella,* cu alternare de timbre complementare: femei, bărbați, copii, solişti, mixt.

Adâncimea sentimentului şi relativa complexitate a limbajului în aprecierea căruia se cuvine să se țină seama și de faptul că, spre deosebire de operele apusene de muzică sacră, masa corală a lucrărilor bisericeşti răsăritene nu are susținere instrumentală fac din *Recviemul românesc* o creație de valoare a muzicii noastre corale, o operă care ar merita să-și găsească neîntârziat o valorificare publică.

Creația pentru orchestră a lui Drăgoi cuprinde în această perioadă, două lucrări mai importante: *Divertismentul sacru* şi *Poemul neamului.*

Concluzii

În studiul de față am arătat care este dimensiunea muzicii bisericești corale, așa cum se reflectă ea în opera compozitorului Sabin Drăgoi, analizând pe de-o parte mărturiile și declarațiile unor personalități marcante ale vremii cu privire la originea muzicii bisericești din vestul țării, iar pe de altă parte arătând modul exemplar prin care Sabin Drăgoi, prin opera sa corală, pune în evidență drumul muzical de la dramaticul armonic la cel solemn, în cele două liturghii și recviem, recapitulând și în plan armonic Pătimirile mântuitoare de la Cruce până la Înviere și Înălțare.

Anuar - Serie nouă
ISSN 2558 - 8605
An VI (2021)/6/ pp. 344 - 361

ARMELE DOMNULUI ȘI LUPTA CEA BUNĂ A OMULUI

Pr. Lect. Univ. Dr. Ioan Lazăr

Abstract

Saint Apostle Paul speaks about the Christian life like a life of the ones who are drafted in the army, the Christendom being a way of living, a continuous fight against the unseen enemy. Thus, in the last chapter of the Epistle towards Ephesians, Saint Apostle Paul urges us to put on all the weapons of God, having our waist girdled with the truth and putting on the breastplate of the righteousness, and by putting shoes on our feet and, by taking the faith's shield and the salvation's helmet and the Ghost's sword, to be us ready for the peace's Gospel, which is the God's word (cf. Ephes. 6: 11-17). He urges us to fight but he also remembers us to strengthen ourselves into the Lord and into the power of His strength, because: "our fight isn't against body and blood, but against the principalities, against the dominions, against the masters of the darkness of this age, against the ghosts of the evilness, which are in heavens" (Ephes. 6: 12). This fight is of spiritual nature, and that's why the Christian's weapons are the spiritual ones. God helps the man by His grace, but He also asks for the man's contribution to this fight, namely He asks the man to put on the armor given by him by God, in order the man to have the power to resists the enemy's attacks. In our daily prayers, let's pray God not to allow the evil one to defeat us, and not to allow us to commit deeds using the darkness's powers.

Keywords

Christian, devil, God, sins, victory, virtues, weapons

Armele lui Dumnezeu

Creştinismul este un mod de viață, un mod de a fi, o continuă luptă cu vrăjmașul nevăzut. În Epistola către Efeseni, Sfântul Apostol Pavel ne vorbeşte ca unor ostaşi, socotind viața creștină asemenea vieții celor chemați la oaste, pentru a purta un război. Astfel în ultimul capitol al epistolei, suntem îndemnați:

> „Fraților, întăriți-vă în Domnul şi întru puterea tăriei Lui. Îmbrăcați-vă cu toate armele lui Dumnezeu, ca să puteți sta împotriva uneltirilor diavolului. Căci lupta noastră nu este împotriva trupului şi a sângelui, ci împotriva începătoriilor, împotriva stăpâniilor, împotriva stăpânitorilor întunericului acestui veac, împotriva duhurilor răutății, care sunt în văzduh. Pentru aceea, luați toate armele lui Dumnezeu, ca să puteți sta împotrivă în ziua cea rea, şi, toate biruindu-le, să rămâneți în picioare. Stați deci tari, având mijlocul vostru încins cu adevărul şi îmbrăcându-vă cu platoşa dreptății, Şi încălțați picioarele voastre, gata fiind pentru Evanghelia păcii. În toate luați pavăza credinței, cu care veți putea să stingeți toate săgețile cele arzătoare ale vicleanului. Luați şi coiful mântuirii şi sabia Duhului, care este cuvântul lui Dumnezeu. Faceți în toată vremea, în Duhul, tot felul de rugăciuni şi de cereri, şi întru aceasta priveghind cu toată stăruința şi rugăciunea pentru toți sfinții" (Efes. 6, 10-18).

El îndeamnă la luptă, dar în acelaşi timp ne aminteşte să ne întărim în Domnul şi întru puterea tăriei Lui deoarece: „lupta noastră nu este împotriva trupului şi a sângelui, ci împotriva începătoriilor, împotriva stăpâniilor, împotriva stăpânitorilor întunericului acestui veac, împotriva duhurilor răutății, care sunt în văzduh" (Efes. 6, 12). Cu toate că de-a lungul vremii diavolul a căutat să convingă oamenii că el nu există, reuşind să determine omul modern, să creadă că diavolul aparține superstițiilor Evului Mediu şi ca urmare nu mai are cu cine să lupte, Diavolul rămâne Cineva în sensul prezenței Sale, un parazit distins şi manierat, care umblând din casă în casă, este primit peste tot[1].

[1] Cristinel Ioja, *Homo Adorans: între Iisus Hristos şi politeismul lumii*, Editura Universității „Aurel Vlaicu" Arad, 2008, p. 209

Cuviosul Pavel Everghetinosul spune că nu se cuvine a da vina doar pe diavoli în toate cele ce greșim, ci și pe noi înșine, pe patimile noastre, și să luăm aminte la faptul că cei ce cheamă pe Dumnezeu în ajutor, nu pot fi vătămați de diavolii[2]. Referitor la lupta cu duhurile răutății, se spune că un ucenic l-a întrebat pe Avva Pimen, ce să facă, fiind luptat de demonii. Starețul l-a liniștit spunându-i că atâta vreme cât ne împlinim voile noastre, demonii nu se mai luptă cu noi, pentru că voile noastre s-au făcut demoni și acestea sunt cele ce ne asupresc pe noi, pentru a le împlini. Demonii s-au luptat cu Moise și se luptă cu sfinții[3]. Lupta creștinului e în primul rând, cu sine însuși, fără a fi diavol, omul rămâne om, dar un om fără orizontul căutării reale a lui Dumnezeu[4]. Această luptă este de natură duhovnicească, de aceea și armele creștinului sunt cele duhovnicești. Orice luptă presupune puteri aproape egale, Sfântul Apostol Pavel spune că datorită slăbiciunii sale, diavolul se năpustește asupra creștinilor, cu *săgeți arzătoare* (Efes. 6, 16), ca să-1 poată birui și supune din depărtare, pe cel ce se luptă cu el. Diavolul nu se poate încuiba în mintea celor ce se nevoiesc, datorită prezenței harului, dar se cuibărește în trup, ca prin firea trupului, să amăgească sufletul de aceea este nevoie de post pentru a usca trupul și a nu atrage și mintea în cursa plăcerilor.

Sfântul Apostol Pavel spune: „slujesc cu mintea legii lui Dumnezeu, iar cu trupul legii păcatului" (Rom. 7, 25) adică mintea nu poate fi un locaș comun al lui Dumnezeu și al diavolului. Diavolul se războiește cu mintea, iar trupul încearcă să-l atragă spre cursa plăcerilor. Cel ce se nevoiește, prin osteneli poate să ajungă, locaș al Duhului Sfânt, precum a fost Sfântul Apostol Pavel și toți sfinții, care s-au luptat cu toată puterea împotriva păcatului și a diavolului[5]. Recunoaștem prezența ispititorului prin pierderea păcii sufletești, a slăbirii credinței, nădejdii și iubirii pentru Dumnezeu precum și prin apropierea duhului de hulă, de răzvrătire, mândrie, invidie, ură și altor patimi care ne încearcă[6].

---

[2] *Everghetinosul*, vol. 1, Ediția a treia, transliterare și diortosire de Ștefan Voronca, Editura Egumenița, p. 341

[3] *Everghetinosul*, vol. 1, p. 341

[4] Constantin Necula, „Pentru aceea luați toate armele lui Dumnezeu", pe https://oasteadomnului.ro/pentru-aceea-luati-toate-armele-lui-dumnezeu/ la 15.10. 2021

[5] Fericitul Diadoh, episcopul Foticeii, *Cuvânt ascetic despre viața morală, despre cunoștință și despre dreapta socoteală duhovnicească, împărțit în 100 de capete*, 82, în *Filocalia* vol. 1, trad. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1999, pp.374-375

[6] Sfântul Ioan de Kronstadt, *Păziți porunca iubirii*, Editura Egumenița, 2019 pe

Armele pe care Dumnezeu le dă oamenilor sunt desăvârșite, sunt garanția mântuirii. Armurile lumești n-au fost niciodată sigure pe deplin, în lupta cu vrăjmașul. Astfel armura lui Goliat nu l-a ocrotit de piatra lui David, după cum ne spune Sfânta Scriptură: David a spus filisteanului:

> „Tu vii asupra mea cu sabie și cu lance și cu scut; eu însă vin asupra ta în numele Domnului Savaot, Dumnezeul oștirilor lui Israel pe Care tu L-ai hulit. Acum însă te va da Domnul în mâna mea și eu te voi ucide și-ți voi tăia capul, iar trupul tău și trupurile oștirii filistene le voi da păsărilor cerului și fiarelor câmpului, și va afla tot pământul că în Israel este Dumnezeu; Și toată adunarea aceasta va cunoaște că nu cu sabia și cu sulița izbăvește Domnul, căci acest război este al Domnului și El vă va da în mâinile noastre, Iar după ce s-a ridicat filisteanul și a început a veni și a se apropia în întâmpinarea lui David, David a alergat cu grăbire spre rândurile oștirii în întâmpinarea filisteanului. Și își vârî David mâna în traistă, luă de acolo o pietricică, o repezi cu praștia și lovi pe filistean în frunte, așa încât piatra se înfipse în fruntea lui și el căzu cu fața la pământ. Așa a biruit David pe filistean, cu praștia și cu piatra, lovind pe filistean și ucigându-l; sabie nu se afla în mâna lui David. Atunci David a alergat și, călcând pe filistean, luă sabia lui și, scoțând-o din teacă, îl lovi cu ea și-i tăie capul" (I Regi 17, 45-51).

O altă pildă referitoare la lipsa de siguranță a armurii este și cea a regelui Ahab: Și a zis Domnul:

> „Cine ar îndupleca pe Ahab să meargă în Ramot-Galaad și să piară acolo? Unul spunea una, și altul alta. Atunci a ieșit un duh și a stat înaintea feței Domnului și a zis: "Eu îl voi ademeni". Domnul a zis: "Cum?" Iar acela a zis: "Mă duc și mă fac duh mincinos în gura tuturor proorocilor lui". Domnul a zis: "Tu îl vei ademeni și vei face aceasta; du-te și fă cum ai zis!"... După aceea a purces regele lui Israel și Iosafat, regele Iudei, împreună asupra Ramot-Galaadului... Iar un om și-a întins arcul și a lovit

http://www.oradereligie.net/imbracati-va-cu-toate-armele-lui-dumnezeu-ca-sa-puteti-sta-impotriva-uneltirilor-diavolului/ la 15.10.2021

> din întâmplare pe regele lui Israel într-o încheietură a platoșei, și acesta a zis cărăușului său: "Întoarce îndărăt și mă scoate din oaste, că sunt rănit". Și s-a pornit luptă mare în acea zi și regele a stat în carul lui în fața Sirienilor toată ziua, iar seara a murit (III Regi 22, 20-35).

Uneltirile diavolului se pot birui, doar cu har și putere de la Dumnezeu, prin care sporesc puterile sufletului. Chiar dacă ești mare și puternic la trup, dacă nu ești întărit cu putere duhovnicească, diavolul te va învinge[7]. În această luptă creștinul nu are nevoie de sabie materială, vedem aceasta din acel moment de grea încercare din Grădina Ghetsimani, când Petru, în râvna lui pentru Domnul, a scos sabia și a tăiat urechea robului marelui preot. Atunci Mântuitorul Hristos i-a spus: „Pune sabia ta la locul ei, că toți cei ce scot sabia, de sabie vor pieri" (Mt. 26, 52). Împărăția lui Dumnezeu nu este din lumea aceasta, de aceea nici slujitorii Lui nu se luptă cu arme materiale[8]. Această luptă creștinul o va duce cu armele lui Dumnezeu, adică: adevărul, dreptatea, pacea, râvna și credința nădejdea și dragostea.

În lupta lor creștinii caută ajutoare duhovnicesti la slujitorii lui Dumnezeu, și prin nevoințe își curățesc sufletul pentru a primi Darurile Sfântului Duh[9]. Despre acestea Proorocul Isaia amintește:

> „Și Se va odihni peste El Duhul lui Dumnezeu, duhul înțelepciunii și al înțelegerii, duhul sfatului și al tăriei, duhul cunoștinței și al bunei-credințe. Și-L va umple pe El duhul temerii de Dumnezeu. Și va judeca nu după înfățișarea cea din afară și nici nu va da hotărârea Sa după cele ce se zvonesc, Ci va judeca pe cei săraci întru dreptate și după lege va mustra pe sărmanii din țară. Pe cel aprig îl va bate cu toiagul gurii Lui și cu suflarea buzelor Lui va omorî pe cel fără de lege. Dreptatea va fi ca o cingătoare pentru rărunchii Lui și credincioșia ca un brâu pentru coapsele Lui" (Isaia 11, 2-5).

---

[7] Pr. Iosif Trifa, „Armele unui creștin luptător" pe https://oasteadomnului.info/armele-unui-crestin-luptator-i-pr-iosif-trifa/ 15.10.2021.

[8] E. A. Bremicker, Armura lui Dumnezeu pe https://comori.org/noul-testament/efeseni/armura-lui-dumnezeu-pentru-lupta-credintei/armura-lui-dumnezeu/ la 15.10.2021

[9] Nicodim Aghioritul, *Războiul nevăzut*, Editura Egumenița, p. 10.

Dumnezeu dă ajutor prin harul Său, dar cere omului nevoința lui la această luptă, adică să îmbrace armele dăruite de Dumnezeu, pentru a rezista atacurilor vrăjmașului[10]. Aceste arme sunt darul lui Dumnezeu, omul nu are nevoie de alte arme. Armele proprii au fost întotdeauna insuficiente pentru a obține biruința în luptă, dar armele dăruite de Dumnezeu, dacă sunt bine folosite, ne păzesc de orice dușman[11].

Brâul adevărului

„Stați deci tari, având mijlocul vostru încins cu adevărul" (Efes. 6, 14). Cu adevărul, dreptatea și pacea creștinul trebuie să se îmbrace, să le poarte în suflet toată vremea. Când vine primejdia, este prea târziu să îmbraci armura. Nimeni nu știe când atacă dușmanul. De aceea trebuie să fie într-o continuă stare de veghe[12]. Creștinul înarmat cu adevărul, vede lumea și viața în lumina adevărului Evangheliei. Diavolul ne arată lumea și viața într-o falsă înfățișare și ne îndeamnă să o trăim în împlinirea poftelor, în bețiii, în desfrânări trupești care ne duc la pierzare, el a răspândit aceste minciunile ale sale în toată lumea[13]. Sfântul Antonie cel Mare spune despre cei ce înțeleg adevărul, dar îi stau împotrivă că și-au omorât rațiunea și s-au sălbătăcit și nu cunosc pe Dumnezeu și sufletul lor nu s-a luminat[14]. Când căutăm să trăim în desfătare, pregătim mâncarea cu multe bunătăți, ne îmbrăcăm în haine felurite, apoi ne îndreptățim spunând că acestea sunt necesare și eram datori a le împlini, atunci sufletul se învârtoșează, se lipește de cele lumești, ca de niște idoli și slujește obiceiurilor sale, nu mai slujește adevărului și nu mai poate să se ridice la adevăr ci prin obișnuințe întinează firea lucrurilor[15].

Dreptatea va fi ca o cingătoare pentru rărunchii Lui și credincioșia ca un brâu pentru coapsele Lui (Isaia 11, 5). În vremurile biblice, soldații se încin-

[10] E. A. Bremicker, Armura lui Dumnezeu pe https://comori.org/noul-testament/efeseni/armura-lui-dumnezeu-pentru-lupta-credintei/armura-lui-dumnezeu/ la 15.10.2021

[11] E. A. Bremicker, Armura lui Dumnezeu pe https://comori.org/noul-testament/efeseni/armura-lui-dumnezeu-pentru-lupta-credintei/armura-lui-dumnezeu/ la 15.10.2021

[12] E. A. Bremicker, Armura lui Dumnezeu pe https://comori.org/noul-testament/efeseni/armura-lui-dumnezeu-pentru-lupta-credintei/armura-lui-dumnezeu/ la 15.10.2021

[13] Pr. Iosif Trifa, „Armele unui creștin luptător" pe https://oasteadomnului.info/armele-unui-crestin-luptator-i-pr-iosif-trifa/ 15.10.2021

[14] Sfântul Antonie cel Mare, *Învățături despre viața morală a oamenilor și despre buna purtare, în 170 de capete*, 46, în Filocalia vol. 1, trad. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1999, p. 25.

[15] Nil Ascetul, *Cuvânt ascetic foarte trebuincios și folositor*, 55, în *Filocalia* vol. 1, trad. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1999, p. 209.

geau cu cingătoarea pentru a ține strânsă îmbrăcămintea și a nu se împiedica în timpul marșului sau al luptei. Dumnezeu dorește ca noi să ne încingem cu adevărul, să-l purtăm în toată vremea să nu ne împiedicăm și să cădem în cursele patimilor. Cingătoarea folosea și la purtarea la îndemână a sabiei, pentru a putea fi folosită la nevoie, astfel și sabia Duhului trebuie să fie la îndemână. Cei care au sabia Cuvântului lui Dumnezeu, dar nu au cingătoarea adevărului ajung la înțelesuri greșite și rătăcesc de la calea cea bună[16]. Cei care nu s-au încins cu cingătoarea adevărului, au fost loviți de vrăjmaș și s-au retras rușinați. Cingătoarea adevărului înseamnă a te îmbrăca cu Hristos, deoarece El este „Calea, Adevărul și Viața" (In. 14, 6). Iată de ce Sfântul Apostol Pavel a spus: *„câți în Hristos v-ați botezat, în Hristos v-ați îmbrăcat"* (Gal. 3, 27)[17]. Cunoștința lucrurilor sporește cu împlinirea poruncilor iar cunoașterea adevărului, pe măsura nădejdii în Hristos. Cel ce vrea să se mântuiască și să vină la cunoștința adevărului, este dator să se ridice peste lucrurile ce cad sub simțuri și să-și pună nădejdea în Dumnezeu. Astfel va afla Domnii și Stăpânii războindu-se cu el, dar le va birui prin rugăciune și cu bună nădejde, stăruind în harul lui Dumnezeu, care îl va izbăvi de urgia ce va să vină[18]. Mântuitorul Hristos a spus: *„Învățați-vă de la Mine, că sunt blând și smerit cu inima și veți găsi odihnă sufletelor voastre"* (Mt. 11, 29). Domnul dăruiește celui blând, cunoștința adevărului, precum s-a scris: *„Domnul va învăța pe cei blânzi căile Sale"* (Ps. 24, 9)[19]. Gura celui smerit grăiește adevărul iar cel ce se împotrivește adevărului este asemenea slugii care a pălmuit pe Domnul peste obraz[20]. Cel ce sub chipul smereniei, e plin de slava deșartă, acoperă o vreme adevărul cu minciuna, dar în cele din urmă se descoperă prin faptele sale[21].

---

[16] Doug Batchelor, Armură de la Dumnezeu, https://www.amazingfacts.org/media-library/book/e/6976/t/-armura-de-la-dumnezeu la 15.10.2021, 12,30

[17] Doug Batchelor, Armură de la Dumnezeu, https://www.amazingfacts.org/media-library/book/e/6976/t/-armura-de-la-dumnezeu la 15.10.2021, 12,30

[18] Marcu Ascetul, *despre cei ce își închipuie că se îndreptățesc din fapte, în 226 de capete*, 145, 146, în *Filocalia* vol. 1, trad. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1999, p. 253.

[19] Marcu Ascetul, *Despre legea duhovnicească în 200 de capete*, 199, în *Filocalia* vol. 1, trad. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1999, p. 253.

[20] Marcu Ascetul, *Despre legea duhovnicească în 200 de capete*, 9, în *Filocalia* vol. 1, p. 238.

[21] Marcu Ascetul, *Despre legea duhovnicească în 200 de capete*, 36, în *Filocalia* vol. 1, p. 240.

Platoșa dreptății

Îmbrăcându-vă cu platoșa dreptății (Efes. 6, 14). În vremurile biblice platoșa era un articol de îmbrăcăminte, asemeni vestei antiglonț de astăzi și avea rolul de a ocroti trunchiul, organele vitale ale omului, de rana cea de moarte. Platoșa se confecționa din metal, care la căldura soarelui se încingea foarte tare, devenind greu de suportat de ostași, de aceea pe sub această platoșă se purta o haină groasă. De regulă, platoșa acoperea doar partea din față și nu oferea protecție pentru spatele celui ce o purta, însemnând că cel ce întoarce spatele vrăjmașului nu mai are protecție, așa și cel ce părăsește dreptatea nu mai are apărare împotriva atacurilor diavolului, care însă fuge de credincioșia statornică după cum spune Sfântul Apostol Iacov. *„Supuneți-vă deci lui Dumnezeu. Stați împotriva diavolului și el va fugi de la voi"* (Iac. 4, 7).

Așa a biruit și Mântuitorul Hristos când a fost ispitit de diavol în pustie zicându-i: *Piei, satano, căci scris este: „Domnului Dumnezeului tău să te închini și Lui singur să-I slujești. Atunci L-a lăsat diavolul și iată îngerii, venind la El, Îi slujeau"* (Mt. 4, 10-11)[22]. Mântuitorul Hristos ne îndeamnă să căutăm mai întâi împărăția lui Dumnezeu și dreptatea Lui, şi toate celelalte se vor adăuga nouă (cf. Mt. 6, 33). Despre Împărăția cerurilor Sfântul Apostol Pavel zice: *„împărăția lui Dumnezeu nu este mâncare și băutură, ci dreptate și pace și bucurie în Duhul Sfânt"* (Rom. 14, 17).

Dacă Mântuitorul a poruncit să căutăm mai întâi împărăția lui Dumnezeu și dreptatea, a rânduit ca omul să o ceară prin rugăciune. Prin aceasta, a unit voia celor ce se roagă cu voia Domnului[23]. Viata duhovnicească constă în cunoașterea bunătății și slavei lui Dumnezeu, a iubirii Sale pentru întreaga creație și în același timp în desăvârșita ascultare de voința divină și iubirea lui Dumnezeu și a aproapelui[24]. Pentru a împlini aceasta trebuie să ne îmbrăcăm în contemplația naturală, să nu mai privim cele lumești de dragul simțirii și al patimilor, ci prin rațiunea ce se află în ele să ne înălțăm spre Ziditorul. Faptul că mâinile nu sunt acoperite de platoșă, arată rostul faptelor bune, care trebuie să lumineze din noi, ca văzând oamenii aceste fapte să slăvească pe Tatăl nostru cel din ceruri (Mt. 5, 16)[25]. Sfântul Marcu Ascetul

[22] Doug Batchelor, Armură de la Dumnezeu, https://www.amazingfacts.org/media-library/book/e/6976/t/-armura-de-la-dumnezeu la 15.10.2021, 12,30

[23] Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Tâlcuire la tatăl nostru* în *Filocalia* vol. 2, trad. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2009, p. 246.

[24] Nicodim Aghiritul, *Războiul nevăzut*, p. 13.

[25] Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Întrebări și răspunsuri*, 67, în *Filocalia* vol. 2, trad. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2009, p. 218.

îndeamnă: „ascunzându-ți virtutea, nu te mândri, ca și când ai împlini dreptatea. Căci dreptatea nu stă numai în a ascunde cele frumoase, ci și în a nu gândi nimic din cele oprite”[26].

Cunoscând dreptatea legii duhovnicești, vrăjmașul caută să câștige consimțirea cugetului. Fie îl va face pe cel amăgit să nu se supună ostenelelor pocăinței, fie că, nevoindu-se îl va împovăra cu necazuri și luptând împotriva necazurilor se vor înmulți durerile, și își va pierde răbdarea. Fără rugăciune și post, nimeni nu a scăpat de asuprirea diavolului. Diavolul caută să-l facă pe om să disprețuiască păcatele cele mici și altfel îl conduce spre cele mai mari[27]. Sfântul Maxim Mărturisitorul spune că atunci

> „când vezi mintea ta petrecând cu evlavie și cu dreptate în ideile lumii, cunoaște că și trupul tău rămâne curat și fără de păcat. Dar când vezi mintea îndeletnicindu-se cu păcatele și nu o oprești, cunoaște că nu va întârzia nici trupul să alunece în ele”[28].

Dreptul Iov spunea: „Mă îmbrăcam întru dreptate, ca într-un veșmânt și judecata mea cea dreaptă era mantia mea și turbanul meu” (Iov 29, 14).

Platoșa dreptății este simbolul unei vieți fără de prihană, trăită cu Domnul, cârmuită de Duhul Domnului. Păcatul este deschizătura prin care diavolul intră în inima noastră[29]. Și Profetul Isaia amintește rolul dreptății în dobândirea mântuirii: „S-a îmbrăcat cu dreptatea ca și cu o platoșă și a pus pe capul Său coiful izbăvirii; S-a îmbrăcat cu răzbunarea ca și cu o haină și S-a înfășurat în râvna Sa ca și într-o mantie.” (Is. 59, 17). Omul viclean nesocotește dreptatea, iubește lăcomia, nu ia seama la amăgirea și vremelnicia vieții acesteia, nu se gândește la moarte, iar când ajunge la bătrânețe este ca un putregai care nu mai folosește la nimic. Nevoințele duhovnicești ne fac să simțim bucuria și fericirea așa cum foamea și setea ne fac să ne bucurăm

[26] Marcu Ascetul, *Despre cei ce își închipuie că se îndreptățesc din fapte, în 226 de capete*, 136, în *Filocalia* vol. 1, trad. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1999, p. 267.

[27] Marcu Ascetul, *Despre legea duhovnicească în 200 de capete*, 91-94, în *Filocalia* vol. 1, pp. 244-245.

[28] Sfântul Maxim Mărturisitorul, *A treia sută a capetelor despre dragoste*, 52, în *Filocalia* vol. 2, trad. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2009.

[29] Pr. Iosif Trifa, „Armele unui creștin luptător” pe https://oasteadomnului.info/armele-unui-crestin-luptator-i-pr-iosif-trifa/ 15.10.2021

de mâncare și de băutură. Nu ne vom bucura de bunurile veșnice, dacă ne vom înfrâna de la cele vremelnice[30].

Încalțămintea apostolilor, Evanghelia Păcii

Încălțați-vă picioarele cu râvna Evangheliei păcii, înseamnă că toată viața noastră umblăm după învățătura Evangheliei. Picioarele încălțate cu râvna Evangheliei păcii, înseamnă a umbla în căile și poruncile Domnului, pe calea cea strâmtă. Evanghelia ne dă darul păcii, pe care nici toate bogățiile și plăcerile lumii nu îl pot da[31].

O pildă amintește de un om care călătorea prin munți și a ajuns la un râu. După ce a băut apă, și-a scos ghetele și ciorapii ca să nu le ude, când urma să treacă prin apă. În timp ce trecea râul a alunecat pe o piatră s-a dezechilibrat și a scăpat ghetele și ciorapii în apa învolburată, fiind nevoit să continue drumul desculț, suferind răni la picioare. Această pildă o trăiește fiecare creștin care merge pe calea mântuirii fără să aibă picioarele încălțate cu râvna Evangheliei[32]. Precum încălțămintea ocrotește piciorul pentru a nu se lovi de cele întâlnite pe cale, așa și Evanghelia păcii, ocrotește omul de ispitele lumești, de aceea se spune că omul credincios umblă pe calea lui Dumnezeu, căutând să ocolească răul și căutând binele, prin aceasta mărturisindu-și credința[33]. Cel ce trăiește în duhul Evangheliei, omorând mișcările păcatului, dobândește virtuțile și ajunge la starea de nepătimire, curățindu-se de tot păcatul, liniștindu-se cu mintea, de orice închipuire a patimilor, devine locaș al lui Dumnezeu, în duh[34].

Sfântul Maxim Mărturisitorul spune despre Cuvântul lui Dumnezeu că este asemenea grăuntelui de muștar, care după ce a fost cultivat, se arată așa de mare încât se odihnesc păsările în el (Mt. 13, 32) adică rațiunile mărețe ale făpturilor sensibile și inteligibile, de aceea a zis Domnul că *cel ce are cre-*

[30] Sfântul Antonie cel Mare, *Învățături despre viața morală a oamenilor și despre buna purtare, în 170 de capete*, 103,104, în *Filocalia*, vol. 1, pp. 35-36.

[31] Pr. Iosif Trifa, „Armele unui creștin luptător" pe https://oasteadomnului.info/armele-unui-crestin-luptator-i-pr-iosif-trifa/ 15.10.2021

[32] Doug Batchelor, Armură de la Dumnezeu, https://www.amazingfacts.org/media-library/book/e/6976/t/-armura-de-la-dumnezeu la 15.10.2021, 12,30

[33] *Noul Everghetinos*, trad. Preot Ion Andrei Țârlescu, Editura Cartea Ortodoxă, Bacău, 2014, pp. 101-102.

[34] Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Cele două sute de capete despre cunoștința de Dumnezeu și iconomia întrupării Fiului lui Dumnezeu*, 1, 53, în *Filocalia* vol. 2, trad. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2009.

dință cât un grăunte de muştar poate muta muntele (Mt. 17, 20) cu Cuvântul, adică poate alunga stăpânirea diavolului. Cel ce cultivă *Grăuntele de muştar* cu grijă prin virtuți mută muntele cugetului pământesc, depărtând patima care-l stăpânește și primește precum pe niște păsări, rațiunile și puterile dumnezeiești[35].

O cursă a diavolului întinsă oamenilor sunt învățăturile eretice. În fața acestor învățături doar cel ce este pătruns de dogmele Bisericii poate rezista, mai ales când va întâlni în acele scrieri otrăvitoare, cuvinte și locuri din Scriptura strâmbate spre scopul lor. Acest lucru este folosit spre a amăgi pe cei ce nu cunosc bine Scripturile și îndeamnă la lepădarea cuvântului ieșit din gura lui Dumnezeu[36]. Sfântul Ioan de Kronstandt spunea:

> „Stați mereu de strajă gândurilor și a inimii voastre. Diavolul se apropie să-l ispitească pe orice om care se străduiește să trăiască cucernic, plăcut lui Dumnezeu, mai ales în vremurile când omul este preocupat de vreo faptă sfântă. Tocmai atunci diavolul Îl clevetește pe Dumnezeu în fața oamenilor și se străduiește cu orice chip să le răpească din inimi credința în El”[37].

Pavăza credinței

„În toate luați pavăza credinței, cu care veți putea să stingeți toate săgețile cele arzătoare ale vicleanului” (Efes. 6, 16). În vremea războiului cu săgeți, pavăza sau scutul, era arma cea mai însemnată, cu ea se apăra ostașul de săgețile vrăjmașului. Aceeași însemnătate o are și pavăza credinței pentru cel credincios. Credința vie, înțelegătoare și lucrătoare, este pavăză pentru fiecare creștin. Credința tare și neclintită în Dumnezeu este mărturisită prin împlinirea desăvârșită a voii lui Dumnezeu. Toate sunt cu putință celui care are o astfel de credință, o astfel de credință mută și munții (I Cor. 13, 2) și apără de săgețile viclenului[38]. Scutul războinicului era confecționat din lemn

[35] Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Cele două sute de capete despre cunoștința de Dumnezeu și iconomia întrupării Fiului lui Dumnezeu*, în *Filocalia* vol. 2, pp. 155-156.

[36] Sfântul Chiril al Alexandriei, *Comentariu la Evanghelia Sfântului Ioan*, trad. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000, p. 12.

[37] Sfântul Ioan de Kronstadt, *Păziți porunca iubirii*, Ed. Egumenița, 2019 pe http://www.oradereligie.net/imbracati-va-cu-toate-armele-lui-dumnezeu-ca-sa-puteti-sta-impotriva-uneltirilor-diavolului/ la 15.10.2021

[38] Pr. Iosif Trifa, „Armele unui creștin luptător” pe https://oasteadomnului.info/armele-unui-crestin-luptator-i-pr-iosif-trifa/ 15.10.2021

sau bronz, destul de mare ca să ferească corpul de săgețile dușmanului. Așa și credința trebuie să fie destul de mare pentru a apăra sufletul de săgețile vicleanului (Zah. 3, 1-5). Vrăjmașul aruncă acele *săgeți arzătoare* ale poftei trupești care sunt deviate de pavăza credinței, împiedicându-le a-și atinge ținta. Cei fără credință cad pradă ispitelor. Ispitele se vor înmulți și întări asupra lor și le vor putea birui doar cu ajutorul lui Dumnezeu, după cum ne încredințează Sfântul Apostol Pavel: „Nu v-a cuprins ispită care să fi fost peste puterea omenească. Dar credincios este Dumnezeu; El nu va îngădui ca să fiți ispitiți mai mult decât puteți, ci odată cu ispita va aduce și scăparea din ea, ca să puteți răbda" (I Cor. 10, 13)[39].

Săgețile vicleanului

Pe cei ce poartă războiul cu vrăjmașii nevăzuți, Sfântul Apostol Pavel îi îndeamnă să îmbrace platoșa dreptății, coiful nădejdii, pavăza credinței și sabia Duhului, ca să poată stinge săgețile arzătoare ale vicleanului. El se arată pe sine pildă și zice: „Eu, deci, așa alerg, nu ca la întâmplare. Așa mă lupt, nu ca lovind în aer, ci îmi chinuiesc trupul meu și îl supun robiei; ca nu cumva, altora propovăduind, eu însumi să mă fac netrebnic" (I Cor. 9, 26-27). Cei războiți de vrăjmași și luptându-ne împotriva lui, se dovedesc mai încercați și mai autentici în dragostea lui Dumnezeu, Cel ce îi va apărape ei: „Sabia au scos păcătoșii, întins-au arcul lor ca să doboare pe sărac și pe sărman, ca să junghie pe cei drepți la inimă. Sabia lor să intre în inima lor și arcurile lor să se frângă" (Ps. 36, 14-15)[40].

Sabia Duhului

Sabia este simbolul dreptății, al puterii, onoarei, curajului, credinței jurate, dar și al amenințării, al războiului și al morții. Sabia taie ceea ce e nedemn, apărând viața, onoarea și credința. Sabia împreună cu mânerul său, înfățișează de obicei *crucea,* de aceea este socotită și armă de luptă cu duhurile întunericului. Expresia *sabia cu două tăișuri,* într-un anume fel, exprimă ambivalența acestui simbol, reflectată și în dictonul: *cel ce ridică sabia, de sabie va pieri*[41]*.* Despre aceasta spune Sfântul Apostol Pavel: „Căci cuvân-

[39] Doug Batchelor, Armură de la Dumnezeu, https://www.amazingfacts.org/media-library/book/e/6976/t/-armura-de-la-dumnezeu la 15.10.2021, 12,30

[40] Sfântul Maxim Mărturisitorul, *A doua sută a capetelor despre dragoste, 14,* în *Filocalia* vol. 2, trad. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2009, p. 66.

[41] Ivan Evseev, *Enciclopedia simbolurilor religioase și arhetipurile culturale*, Editura Învierea Arhiepiscopia Timișoarei, 2007, p. 440.

tul lui Dumnezeu e viu şi lucrător şi mai ascuţit decât orice sabie cu două tăişuri, şi pătrunde până la despărţitura sufletului şi duhului, dintre încheieturi şi măduvă, şi destoinic este să judece simţirile şi cugetările inimii" (Evr. 4, 12).

Sabia Duhului Sfânt, este Cuvântul lui Dumnezeu, înseamnând că pentru a birui în lupta cu vrăjmaşul, este nevoie de darul şi harul Duhului Sfânt prin care lucrează Dumnezeu. Prin Duhul Sfânt vin darurile Crucii Mântuitorului nostru. Fără harul Duhului Sfânt nu este nici biruinţă, nici mântuire. Cuvântul lui Dumnezeu se află în Sfânta Scriptură, în Evanghelia Mântuitorului nostru Iisus Hristos, este o carte plină de putere şi de har ceresc[42].

Dacă celelalte *arme ale lui Dumnezeu* sunt pentru apărare, sabia este și o armă de atac. Sabia, Cuvântul lui Dumnezeu, folosit Mântuitorul Hristos împotriva diavolului i-a provocat fiarei o rană de moarte (Apoc. 13, 3). Sabia nefolosită rugineşte, precum ostaşul aşa și creştinul trebuie să aibă întotdeauna *sabia* la îndemână și să fie gata totdeauna să răspundă „oricui vă cere socoteală despre nădejdea voastră" (I Pet. 3, 15)[43]. Un bătrân aminteşte că nimic nu tulbură și nu pierde și nu atacă atît pe diavoli ca citirea necontenită a psalmilor, a Psaltirii. Când suntem la necaz ne rugăm: *„Miluieşte-mă, Dumnezeule, miluieşte-mă, după mare mila Ta şi după mulţimea îndurărilor Tale, şterge fărădelegea mea"* (Ps. 50, 1-2). Şi iarăşi: *„să nu mă lepezi la vremea bătrîneţii, cînd va lipsi puterea mea, să nu mă laşi pe mine"* (Ps. 70, 10). Psaltirea este și carte de învăţătură: *„văzut-am pe cel necredincios îngâmfat şi înălţat ca cedrii Libanului şi am trecut şi iată nu mai era; şi l-am căutat şi nu s-a aflat locul lui"* (Ps. 36, 35-36). Când suntem atacaţi de vrăjmaşi spunem: *„sabia lor să intre în inima lor"* (Ps. 36, 15)[44]. Cel mai adesea, oamenii luptă cu cuvintele, limba este asemenea unui brici ascuţit care seamănă nedreptate și face vicleşug: *„Ce te făleşti întru răutate, puternice? Fărădelege toată ziua, nedreptate a vorbit limba ta; ca un brici ascuţit a făcut vicleşug"* (Ps. 51, 1), și iarăși: *„Fiii oamenilor, dinţii lor sunt arme şi săgeţi şi limba lor sabie ascuţită"* (Ps. 56, 6)[45].

[42] Pr. Iosif Trifa, „Armele unui creştin luptător" pe https://oasteadomnului.info/armele-unui-crestin-luptator-i-pr-iosif-trifa/ 15.10.2021

[43] Doug Batchelor, Armură de la Dumnezeu, https://www.amazingfacts.org/media-library/book/e/6976/t/-armura-de-la-dumnezeu la 15.10.2021, 12,30

[44] Ioan Moshu, *Limonariul sau Livada duhovnicească*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2014, p. 174.

[45] E. A. Bremicker, Armura lui Dumnezeu pe https://comori.org/noul-testament/efeseni/armura-lui-dumnezeu-pentru-lupta-credintei/armura-lui-dumnezeu/ la 15.10.2021

Căci câtă vreme Dumnezeu ne întărește, vrăjmașii noștri sunt fără putere, când El ne părăsește atunci ne părăsesc și prietenii și vrăjmașii vin cu putere împotriva noastră. Omul care se încrede în puterile sale va cădea dar cel ce se teme de Domnul se va înălța. Despre acestea ne încredințează proorocul David zicând: „nu în arcul meu voi nădăjdui și sabia mea nu mă va mântui. Că ne-ai izbăvit pe noi de cei ce ne necăjesc pe noi și pe cei ce ne urăsc pe noi i-ai rușinat (Ps. 43, 8-9)[46]. În Limonar se amintește despre un călugăr numit Iantos, care postea foarte mult. Odată s-a întâlnit cu o ceată de saracini iar unul dintre ei și-a scos sabia să-l omoare. Călugărul și-a întins mâinile spre cer și a zis: „Doamne, Iisuse Hristoase, facă-se voia Ta!" Și pământul s-a deschis și l-a înghițit pe saracin[47].

Sfântul Apostol Pavel spune:

> „Iar noi n-am primit duhul lumii, ci Duhul cel de la Dumnezeu, ca să cunoaștem cele dăruite nouă de Dumnezeu. Pe care le și grăim, dar nu în cuvinte învățate din înțelepciunea omenească, ci în cuvinte învățate de la Duhul Sfânt, lămurind lucruri duhovnicești oamenilor duhovnicești. Omul firesc nu primește cele ale Duhului lui Dumnezeu, căci pentru el sunt nebunie și nu poate să le înțeleagă, fiindcă ele se judecă duhovnicește. Dar omul duhovnicesc toate le judecă, pe el însă nu-l judecă nimeni" (I Cor. 2, 12-15).

El nu s-a folosit de retorică sau de filozofie, nici de dialectică. Dușmanul trebuie înfrânt cu puterea lui Dumnezeu[48].

Avva Cosma a zis: Odată mă gândeam ce înseamnă cuvintele: „Cel care are haină să și-o vândă și să-și cumpere sabie". Iar ei i-au spus: „lată aici două săbii" (Luca 22, 36, 38). Neaflându-le înțelesul, s-a dus să-l întrebe pe Avva Teofil, care i-a spus că sensul celor două săbii este fapta și contemplația. Dacă va avea aceste două virtuți va fi desăvârșit[49].

---

[46] Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Cuvânt ascetic*, 43, în *Filocalia* vol. 2, trad. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2009, p. 48.

[47] Ioan Moshu, *Limonariul sau Livada duhovnicească*, p. 120.

[48] E. A. Bremicker, Armura lui Dumnezeu pe https://comori.org/noul-testament/efeseni/armura-lui-dumnezeu-pentru-lupta-credintei/armura-lui-dumnezeu/ la 15.10.2021

[49] Ioan Moshu, *Limonariul sau Livada duhovnicească*, pp. 63-64.

Coiful mântuirii

Coiful este cel mai de folos dintre arme, acesta apără capul de loviturile vrăjmașului, chiar și purtarea lui într-un mod nepotrivit s-a dovedit a fi o greșeală fatală, precum este trufia pentru cel credincios. Astfel în trufia lui, Goliat s-a simțit jignit când a văzut că David vine împotriva lui cu un toiag de păstor și o praștie, semeția l-a pierdut, lăsându-și fruntea descoperită a lăsat loc la piatra venită din praștia lui David care a pătruns adânc în fruntea uriașului și l-a doborât (I Sam. 17, 40-49). O altă pildă este împăratul Abimelec care a murit deoarece a luat cu asalt zidul unei cetăți, fără ca mai întâi să-și pună coiful:

> „Atunci o femeie a aruncat o bucată de piatră de râșniță în capul lui Abimelec și i-a spart capul. Abimelec a chemat îndată un tânăr, care era purtătorul de arme al său, și i-a zis: "Scoate-ți sabia și mă ucide, ca să nu zică despre mine: A fost ucis de o femeie". Și l-a străpuns tânărul acela și a murit" (Jud. 9, 53-54).

Coiful mântuirii are rostul duhovnicesc, de a păstra mintea adunată și a nu se risipi cu grijile acestei lumi și „să nu mai fim copii duși de valuri, purtați încoace și încolo de orice vânt al învățăturii, prin înșelăciunea oamenilor, prin vicleșugul lor, spre uneltirea rătăcirii" (Efes. 4, 14)[50]. Precum capul e deasupra celorlalte mădulare, mintea are rolul de capătâi în suflet, de aceea trebuie apărată de cugetările lumești. Coiful „închipuie harul lui Dumnezeu, care păzește și acoperă mintea noastră. Căci cel ce s-a tuns de cugetările lumii, primește coiful mântuirii"[51].

Privirea omului trebuie să fie îndreptată spre Golgota, spre locul Căpățânii, unde Iisus

> „a murit pentru noi, pentru iertarea și mântuirea noastră. Noi trăim numai prin darul și harul Jertfei de pe Cruce. Noi trebuie să ne punem și să avem siguranța și încrederea mântuirii noastre în Jertfa cea mai Mare și Sfântă de pe Crucea Mântuitorului nostru. Încrederea și siguranța nezguduită că „dacă umblăm

[50] Doug Batchelor, Armură de la Dumnezeu, https://www.amazingfacts.org/media-library/book/e/6976/t/-armura-de-la-dumnezeu la 15.10.2021, 12,30

[51] Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Întrebări și răspunsuri*, 67, în *Filocalia* vol. 2, trad. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 2009, p. 218.

> întru lumină, precum El este în lumină, atunci avem împărtășire unul cu altul și sângele lui Iisus, Fiul Lui, ne curățește pe noi de orice păcat" (I In. 1, 7)[52].

Suntem încredințați că mântuirea vine numai de la Dumnezeu, „Care S-a întrupat pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire" după cum mărturisim în Crez, pentru a dobândi aceasta, omul are nevoie de credință și de fapte bune. Hristos „mântuiește pe om prin prelungirea jertfei Sale dincolo de hotarul acestei lumi și prin rugăciunile pe care continuă să le înalțe acolo în cer, unde se află, de-a dreapta Tatălui"[53]. Mântuirea sufletului este cel mai de preț dar pentru om, chiar Mântuitorul Iisus Hristos spune: „Ce-i va folosi omului de ar dobândi lumea toată, dar își va pierde sufletul său? Sau ce va da omul, în schimb, pentru sufletul său?" (Mc. 8, 36-37), iar Sfântul Apostol Pavel ne îndeamnă: „Lucrați cu frică și cutremur la mântuirea voastră!" (Filip. 2, 12).

Rugăciuni, cereri, priveghere

Prin viața noastră de rugăciune, suntem în comuniune cu lumea cerească. Rugăciunea noastră nu este doar o chemare în ajutor a sfinților, ci este comuniune în iubire, prin care întregul trup al Bisericii se apropie de Dumnezeu, prin Biserică ne îndreptăm spre Ierusalimul ceresc[54]. În rugăciunea noastră îl rugăm pe Dumnezeu să nu îngăduie celui rău să vină asupra noastră și să nu ne îngăduie nouă să săvârșim fapte cu ajutorul forțelor întunericului[55]. Ispitele diavolești vin mai ales asupra celor mai râvnitori în împlinirea poruncilor lui Dumnezeu (cf. Mt. 4, 1-11). Pentru a ne păzi de aceste ispite este nevoie de priveghere și paza simțurilor dar și de chemarea în ajutor al Domnului nostru Iisus Hristos, Care l-a biruit pe diavol și ispitele lui și ne-a dăruit spre ajutor Numele Său, înfricoșător pentru demoni și Crucea cea dătătoare de viață[56]. Viața în Hristos este o viață de rugăciune, rugă-

[52] Pr. Iosif Trifa, „Armele unui creștin luptător" pe https://oasteadomnului.info/armele-unui-crestin-luptator-i-pr-iosif-trifa/ 15.10.2021

[53] Natalia Manoilescu Dinu, *Iisus Hristos Mântuitorul, în lumina Sfintelor Evanghelii*, Editura Bizantină, București, 2004, p. 719.

[54] Pr. Mihail Pomazanski, *Totul își are timpul și locul său*, trad. Prof. Paul Bălan, Editura Doxologia, Iași, 2017, pp. 69-70.

[55] Pr. Mihail Pomazanski, *Totul își are timpul și locul său*, pp. 64-65.

[56] Sfântul Ioan de Kronstadt, *Păziți porunca iubirii*, Ed. Egumenița, 2019 pe http://www.oradereligie.net/imbracati-va-cu-toate-armele-lui-dumnezeu-ca-sa-puteti-sta-impotriva-uneltirilor-diavolului/ la 15.10.2021

ciunile sunt firele țesăturii vii ale trupului Bisericii de aceea se spune că „mult poate rugăciunea stăruitoare a dreptului" (Iac. 5, 16)[57]. Avva Evagrie ne îndeamnă: „Roagă-te mai întâi să te curățești de patimi; ai doilea, să te izbăvești de neștiință și de uitare; al treilea, de toată ispita și părăsirea. Cere în rugăciune numai dreptatea și împărăția, adică virtutea și cunoștința și toate celelalte se vor adăuga ție"[58].

Rugăciunea și privegherea sunt de mare folos în luptă, dar chiar și cele mai bune arme sunt inutile dacă ostașii sunt surprinși dormind, de aceea ni se poruncește: „Faceți în toată vremea, în Duhul, tot felul de rugăciuni și de cereri, și întru aceasta priveghind cu toată stăruința și rugăciunea pentru toți sfinții" (Efes. 6, 18). Sfinții sunt cei care au umblat în căile Domnului și au devenit, fiii Celui Preaînalt (Lc. 6, 35) și mutându-se de pe pământ la cer, ei alcătuiesc o ceată duhovnicească în care odihnește Dumnezeu. În fruntea cetei sfinților se află Preacurata Stăpână de Dumnezeu Născătoare[59]. Sfinții fac legătura între om și Dumnezeu[60]. Ei sunt un imbold, un model de virtute pentru oameni[61]. Sunt asemenea lui Hristos, plini de iubire, de blândețe și smerenie, virtuți pe care le împărtășesc celor ce se roagă și prin acestea schimbă în bine viața omului[62].

Îndemnul: „Faceți rugăciuni în toată vremea", este același cu:„Neîncetat rugați-vă" (I Tes. 5, 17), aceasta nu înseamnă să stăm toată ziua pe genunchi, dar trebuie să fim conștienți în toată vremea de prezența lui Dumnezeu și de ispita vrăjmașului. În Cartea lui Neemia, aflăm că poporul lui Dumnezeu se afla sub amenințarea permanentă a atacului vrăjmașilor. Această oaste ne oferă un exemplu de pază și priveghere neîncetată:

> „Când au auzit dușmanii noștri că ne este cunoscut gândul lor, atunci Dumnezeu a risipit planul lor; iar noi ne-am întors cu toții la ziduri, apucându-ne fiecare de lucrul nostru. Din acea zi jumătate din tinerii mei se îndeletniceau cu lucrul, iar jumătate din ei stăteau gata de apărare cu lănci, cu scuturi, cu arcuri

[57] Pr. Mihail Pomazanski, *Totul își are timpul și locul său*, p. 70.
[58] Evagrie Monahul, *Cuvânt despre rugăciune, împărțit în 153 de capete, 38-42,* în Filocalia vol. 1, trad. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1999, p. 91.
[59] Pr. Pompiliu Nacu, *Minunat este Dumnezeu întru sfinții Lui*, Editura Egumenița, Galați, 2011, p. 42.
[60] Ierotheos, Mitropolitul Nafpaktosului, *Dogmatica empirică ....,* p. 186.
[61] Pr. Pompiliu Nacu, *Minunat este Dumnezeu întru sfinții Lui*, p. 40.
[62] M.A. Costa De Beauregard, Dumitru Stăniloae, *Mica dogmatică vorbită.* p. 91.

și cu platoșe, iar îndărătul lor se aflau căpeteniile a toată casa lui Iuda. Cei ce lucrau la zid și cei ce cărau, cu o mână lucrau, iar cu cealaltă țineau lancea. Fiecare din cei ce zideau erau încinși peste coapsele lor cu sabia și așa lucrau; iar lângă mine se afla cel ce suna din trâmbiță. Și eu am zis celor mai însemnați și căpeteniilor și poporului de rând: "Lucrul este mult și greu și noi suntem risipiți pe ziduri și depărtați unii de alții. De aceea să alergați la mine acolo unde veți auzi sunetul trâmbiței și Dumnezeul nostru se va lupta pentru noi" (Neemia 4, 15-20)[63].

Sfântul Isaia Pustnicul spune:

„De se va supune voia monahului legii lui Dumnezeu și după legea Lui va ocârmui mintea cele supuse ei (înțeleg toate mișcările sufletului, dar mai ales mânia și pofta, căci acestea sunt supuse puterii rațiunii), am săvârșit virtutea și am împlinit dreptatea, îndreptând pofta spre Dumnezeu și spre voile Lui, iar mânia împotriva diavolului și a păcatului. Spre ce lucrare nizuim prin urmare? Spre meditația cea ascunsă"[64].

Concluzii

Îndemnul de a îmbrăca armele lui Dumnezeu și de a ne întări în Domnul, ne este adresat tuturor, piedicile în calea mântuirii sunt aceleași, ieri și astăzi, ele provin din fie din prea multa încredere în sine și patimile trupești, fie de la oameni și de la nevăzutele puteri ale întunericului. creștinul trebuie să se îmbrace cu adevărul, dreptatea și pacea, să le poarte în suflet toată vremea. Acestea îl vor apăra de orice primejdie. Nimeni nu știe când atacă dușmanul. De aceea trebuie să fie într-o continuă stare de veghe. Un ostaș nu trebuie să pornească cu frică la luptă, ci să aibă încredere în Cuvântul lui Dumnezeu care spune cine va fi biruitorul. Cel care ne-a dăruit armele ne îndeamnă: „fraților, întăriți-vă în Domnul și întru puterea tăriei Lui" (Efes. 6, 10).

[63] Doug Batchelor, Armură de la Dumnezeu, https://www.amazingfacts.org/media-library/book/e/6976/t/-armura-de-la-dumnezeu la 15.10.2021, 12,30

[64] Isaia Pustnicul, *Despre păzirea minții*, 26, în Filocalia vol. 1, trad. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1999, p. 402.

Anuar - Serie nouă
ISSN 2558 - 8605
An VI (2021)/6/ pp. 362 - 375

ARHIEREUL FILARET MUSTA (1839-1930) - UN DISTINS IERARH DIN VREMURI DE ALTĂ DATĂ-

Arhim. Lect. Univ. Dr. Casian Ruşeţ

Abstract

The present study makes a brief presentation of the life and activity of the bishop Filaret Musta, a modest Banat resident, with multiple vocations, a man as complete as he was discreet, who carried out a fruitful activity in the Diocese of Caransebeș, which he served his whole life. Follower of Metropolit Anderi Șaguna and faithful disciple of Bishop Ioan Popasu, Filaret Musta embodied in his long life multiple qualities, among which is the unequivocal fidelity to serve the Church of Banat, in the long run, regardless of the vicissitudes of times. Filaret Musta respected his status as a monk, statesman, devoted servant and charismatic bishop.

Keywords

Filaret Musta, bishop, Bishopric of Caransebeș

Preliminarii

Aniversarea arhieriei marelui slujitor al Bisericii și al neamului, bănățeanul Filaret Musta ne oferă prilejul de a medita la modelul personalităților bănățene, care au lăsat urme adânci în conștiința locală. Aceste urme reprezintă semințele virtuților, ale căror roade, după coacere, le culegem astăzi, la aproape un secol de la marea lor trecere. Dacă în mod uzual, ne aplecăm asupra personalităților vizibile din istoriografie,

ne propunem în puține cuvinte, să ne îndreptăm atenția asupra personalității arhiereului Filaret Musta, bănățean modest, cu vocații multiple, un om pe cât de complet, pe atât de discret, care prin activitatea sa fidelă față de Biserica bănățeană a țesut mantia istoriei Episcopiei Caransebeșului în momentele fundamentale din devenirea ei. Particularitatea personalității arhiereului Filaret Musta este reprezentată de armonizarea desăvârșită a două chemări, în aparență antagonice, și anume cea de funcționar în administrația bisericească și cea de monah discret și responsabil.

Șagunian convins și ucenic fidel al episcopului Ioan Popasu, Filaret Musta a întruchipat în viața sa lungă multe calități, însă una dintre ele ne atrage atenția, respectiv: fidelitatea fără echivoc de a sluji Biserica din Banat, pe termen lung, indiferent de vicisitudinile vremurilor. În acest an, când comemorăm un secol de la cununa devenirii sale ca slujitor, respectiv hirotonia în treapta arhierei (18 octombrie 1921-18 octombrie 2021), vom evidenția viața sa așa cum se desprinde din istoriografia locală și nu numai.

Succinte repere biografice

Filip Musta, după numele de botez, s-a născut în Văliug, din familia preoțească a capelanului Adam și Ruja Musta la data de 20 martie 1839. Atât după originile paterne, cât și după cele materne s-a revendicat din Banatul istoric, familia tatălui având originile în Glogoni, astăzi în Banatul Sârbesc, iar familia mamei din Dubova, pe clisura Dunării. Aparținând unei familii numeroase, cu doisprezece copii, bunicul său matern, Dimitrie Dobromirescu, s-a îngrijit de creșterea sa, oferindu-i șansa de a avea acces la educație. Față de această șansă, se achită cu maximă responsabilitate, fructificând fiecare moment pentru a se forma și a învăța în momente grele pentru națiunea română. Din copilărie a văzut cum neamul românesc a rezistat cu admirabilă tenacitate, întărindu-se în convingeri și simțiri românești. Credința sa în Dumnezeu a fost statornică, iar încrederea în viitorul nației a fost ca trăinicia unei stânci, tocmai pentru că izvora din convingerea neclintită în dreptatea lui Dumnezeu. După ce, cu ajutorul bunicului, se întreține în școala primară din satul natal, iar apoi la Reșița, în anul 1851 se angajează ca ucenic la uzinele metalurgice din Reșița.[1]

[1] „Necrolog la înmormântarea arhiereului Filaret Musta", în revista *Biserica și școala*, an LIV, nr. 43/1930, p. 2.

Dorința de carte îl atrage tot mai mult spre învățătură, astfel că în anul 1857 se înscrie la gimnaziul din Beiuș, finalizându-l tot cu ajutorul bunicului în anul 1864. Urmează mai apoi cursurile Academiei de drept din Debrețin, iar după absolvire, trece în anul 1868 la Institutul Teologic din Caransebeș, fiind ulterior primul bursier de studii al Episcopului Ioan Popasu la Universitatea din Leipzig. Datorită războiului germano-francez, în anul 1870 se întoarce acasă și este numit profesor și diriginte la Institutul Teologic, începând cu anul școlar 1870-1871, până în anul 1888.

O etapă importantă din viața sa o constituie intrarea în cler, la data de 21 noiembrie 1871, fiind hirotonit diacon de către binefăcătorul său, episcopul Ioan Popasu. În data de 16 aprilie 1872 este hirotesit protodiacon, iar la 9 mai 1874 este hirotonit preot la praznicul Înălțării Domnului. Viața monahală o îmbrățișează la maturitate, având vârsta de 36 de ani, în data de 4 februarie 1875, când este tuns întru monah, la mănăstirea Hodoș Bodrog, de către arhimandritul Corneliu Jivcoviciu, primind numele de Filaret. În ziua Sfintelor Paști, la 13 aprilie 1875 este hirotesit protosinghel de episcopul Ioan Popasu, iar la praznicul Nașterii Domnului din anul 1891, episcopul Nicolae Popea îl hirotesește arhimandrit pentru meritele sale deosebite. În timpul activității sale administrative clericale, în calitate de monah, îndeplinește cu acrivie multe responsabilități, dintre care amintim: dascăl de teologie (1870-1881), vicar episcopesc (1902 – 1930), asesor onorar al senatului școlar și bisericesc (1873 – 1881), asesor ordinar al senatului bisericesc în Congresul Mitropolitan (1886), membru al sinodului eparhial ca deputat preoțesc (1871-1928), deputat preoțesc al Congresului național bisericesc (1881), membru al comitetului administrativ al comitatului Caraș-Severin.[2]

Pregătirea temeincă și toate virtuțile sale l-au propulsat în fruntea mișcării culturale din Caransebeș, fiind ales în toate comitetele care aveau ca scop culturalizarea. În calitatea de dascăl a fost iubit și stimat de elevi ca un adevărat părinte.[3] A fost membru fondator al *Astrei*, membru al societății *România Jună* din Viena și al *Societății Regale Române de Geografie*.[4]

[2] Adrian Ardeț, „Filaret Musta - luptător pentru Unire" în *Studia Caransebesiensia*, an. XI, nr. 2, p. 82; Zeno Munteanu „Amintirile unui dascăl de teologie" în *Altarul Banatului*, serie nouă, an. I, nr, 3-4/1990 p. 93.

[3] Adrian Ardeț, „Filaret Musta -luptător pentru Unire" în *Studia Caransebesiensia*, an. XI, nr. 2, p. 82.

[4] Aurel Moacă, „Arhiereul Filaret Musta, în revista *Foaia Diecezană*, an. XLV, nr. 42/1930, p. 3.

A avut o preocupare constantă pentru problemele lingvistice, fiind recunoscut de către filologi ca om crescut în vremuri de glorioasă și exagerată latinitate. Ca autodidact a învățat limba franceză, fiind pasionat de cultura poporului francez, într-atât încât după studierea planului orașului Paris, putea descrie admirabila capitală, cu vioiciune, ca și când ar fi văzut-o. O pasiunea aparte a fost cea pentru natură. Bine-cunoscutul cercetător caransebeșean Nicolae Boșcaiu rememora pasiunea vicarului episcopesc Filaret Musta:

> „Contactul îndelungat cu natura i-a aprins dorința de a cerceta frumusețile ei. Dragostea sa pentru botanică a căutat să o împărtășească și altora și pentru aceasta caransebeșenii l-au considerat ca pe un adevărat botanist. Pretutindeni unde avea ocazia spunea celor din jurul său numirile românești și științifice ale plantelor. Avea o deosebită plăcere să colecteze numirile populare din Banat, pe care le-a scris pe marginea cărților sale de botanică [...] Este interesant că Arhiereul Musta nu și-a alcătuit un herbar; îi plăcea mai mult să vadă plantele în natură, în mediul lor, decât uscate în herbar [...] Cărțile din biblioteca sa ne arată că avea izvoare suficiente de unde să-și însușească cunoștințele botanice. Cu drept cuvânt caransebeșenii îl numesc Episcopul botanist”.[5]

Implicarea sa exemplară, i-a adus o vastă recunoaștere în multe domenii: în 1907, împăratul Francisc Iosif I l-a decorat cu ordinul *cavaler al coroanei de fier, clasa a III-a*[6], Facultatea de Teologie din Cernăuți la data de 17 mai 1929 îi acordă titlul de *Doctor Honoris Causa* al prestigiosului centru de studii teologice,[7] iar Regele României Ferdinand I îi conferă în anul 1924 ordinul *Răsplata muncii pentru Biserică cl. I* și *Coroana României* în gradul de Mare Ofițer.

---

[5] Nicolae Boșcaiu, „Episcopul Filaret Musta”, în revista *Foaia Diecezană*, an. XLV, nr. 37/1943, p. 3. (articol reprodus din „Buletinul Grădinii Botanice și a Muzeului botanic de la Universitatea din Cluj, la Timișoara sub titlul: *Note Biografice: Doi Arhierei români Botanofili*, partea care privește pe Arhiereul Filaret Musta.

[6] Arhiva Episcopiei Caransebeșului, *Fondul Epitropesc (V)*, Dosar nr. 148/1929.

[7] Zeno Munteanu, „Amintirile unui dascăl de teologie” în *Altarul Banatului*, serie nouă, an. I, nr, 3-4/1990 p. 93.

În temeiul unei activităţi administrative remarcabile, la propunerea şi dorinţa comunităţii este ales episcop în 1909, însă nu este confirmat de guvernul maghiar.[8] Cu toate acestea rămâne fidel Bisericii locale şi ierarhului ales, fiind unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai episcopului Miron Cristea la Caransebeş între anii 1910-1919.[9] După alegerea acestuia în demnitatea de mitropolit primat, Filaret Musta este îndemnat să candideze în 1920, dar renunţă datorită vârstei în favoarea colegului mai tânăr Iosif Badescu[10], al cărui colaborator apropiat rămâne în permanenţă.

După 51 de ani de administraţie bisericească şi slujire totală pentru Biserică şi neam este ales arhiereu-vicar al Episcopiei Caransebeşului şi hirotonit în catedrala mitropolitană din Sibiu la data de 18 octombrie 1921 de către un sobor de ierarhi din Transilvania, condus de către Mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului.[11] La întrunirea primului Senat al României Mari, Filaret Musta a fost ales preşedinte de onoare al primului Senat al României, iar după aceea i s-a oferit conducerea grupului parlamentar bănăţean. A trecut la cele veşnice, la data de 14 octombrie 1930, în vârstă de 91 de ani, fiind înmormântat în cimitirul necropolă al Episcopiei Caransebeşului de la biserica *Naşterea Sfântului Ioan Botezătorul*, lângă episcopul Nicolae Popea.

Întrucât viaţa vrednicului arhiereu Filaret Musta a fost îndelungată în zile, presărată de multe evenimente şi realizări atât de natură personală, dar mai ales cu conotaţii comunitare, la ceas comemorativ, cinstind centenarul primirii arhieriei sale, vom evidenţia scurte file, menite să pună în lumină valorile pe care le-a preţuit constant:

Rigoarea administrativă:

La deschiderea sinodului eparhial din data de 16 aprilie 1900, rostişte:

> „Domnilor deputaţi! Pe baza statutului nostru organic eluptat de vrednicii bărbaţi devotaţi Sfintei noastre Biserici sub înţe-

[8] Florin Dobrei, „Frământările din Episcopia Caransebeşului din anii 1908-1909, oglindite în publicaţiile «Telegraful Român», «Biserica şi Şcoala» şi «Revista Teologică»", în Ioan Tulcan, Filip Albu (coord.), *„Calea Mântuirii" la zece ani de la reapariţie (2000-2010). Importanţa pastoral-misionară şi culturală a presei bisericeşti în Ortodoxia românească*, Editura Universităţii „Aurel Vlaicu", Arad, 2010, pp. 187-195.

[9] Petru Rezuş, „Arhiereul Filaret Musta" în *Altarul Banatului*, nr. 3-4/1944, p. 128.

[10] Gheorghe Jurma, Vasile Petrica, *Istorie şi artă bisericească*, Editura Timpul, Reşiţa, 2000, p. 189.

[11] I.D. Suciu, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timişoara, 1977, p. 230.

leapta și bărbătească conducere a fericitului și marelui nostru arhiepiscop și mitropolit Andrei baron de Șaguna, ne-am adunat astăzi în sinodul nostru eparhial ordinar pentru ca să ne convingem despre mersul afacerilor noastre bisericești diecezane de o parte, iar pe de altă parte de a chibzui asupra celor ce sunt de făcut ca să se asigure diecezei noastre prosperitatea de noi toți dorită și pentru ca să se evite greutățile, care în timpurile grele de astăzi se ivesc în calea progresului nostru bisericesc. Sunt pe deplin convins, domnilor deputați, că noi toți, fără escepțiune suntem pătrunși de dorința legată cu chemarea de deputat sinodal și că toți fără escepțiune ne-am adunat cu intenția curată și nobilă, ca să lucrăm numai în interesul bine priceput al Bisericii și în special al diecezei noastre, precum cu deplina satisfacțiune pot afirma că s-a dovedit aceasta și în trecut. Ocup domnilor deputați, scaunul presidial cu rugarea ca să binevoiți a mă sprijini în onorificarea mea chemare și cu sinceră dorință ca lucrările noastre să decurgă în frățească bună înțelegere, bineplăcută înaintea oamenilor și lui Dumnezeu, fiind răbdători și indulgenți unul față de altul".[12]

În privința banului public, arhimandritul Filaret a fost de o cinste rară, conducând, împreună cu episcopii pe care i-a slujit treburile administrative în deplină armonie. Față de referenți era riguros și minuțios, iar când aceștia erau insuficient de pregătiți refuza semnarea actului, toate acestea făcându-le în interesul bunului mers al administrației bisericești. În luarea hotărârilor importante pentru viața Bisericii, distinsul arhimandrit nu era grăbit, iar când membri Consistotiului se frământau pentru a rezolva diversele probleme, avea obiceiul să le spună: *Nu va pieri lumea, dacă nu se rezolvă actul imediat. Deci să ne mai gândim.*[13]

Poziția fermă în apărarea identității naționale și de limbă română

În istoriografie este cunoscută Legea Appony cu toate consecințele ei și pe cale de consecință poziția guvernului maghiar față de școlile confesionale de la granița românească a imperiului, la sfârșitul secolului al XIX-lea, înce-

[12] Petru Călin, *Tiparul Românesc Diecezan din Caransebeș 1885-1918, vol. I*, Reșița, 1996, pp. 201-202.
[13] „Foaia Diecezană", anul XLV, nr. 42/1930, p. 7.

putul secolului al XX-lea. La momentul în care s-a pus problema ameninţării existenţei episcopiei Caransebeşului pentru opoziţia faţă de politica guvernului în această problemă, chiar dacă ulterior i-a adus neplăceri, vicarul episcopesc Filaret Musta a avut o poziţie fermă, alături de episcopul Nicolae Popea. Astfel în problema învăţământului în limba română, în primul rând din şcolile confesionale a fost categoric derutând total guvernanţii de la Budapesta. Deţinând funcţia de preşedinte al Comisiei pregătitoare, întocmeşte un memoriu către Consistoriul mitropolitan cu rugămintea de a convoca un congres extraordinar în care să se ia o hotărâre uniformă pentru întreaga mitropolie, argumentând:

> „prin proiectul de lege despre regularea salariilor şi referinţelor de drept ale învăţătorilor confesionali se vatămă adânc autonomia Bisericii noastre, şi dacă acest proiect va deveni lege se face imposibilă susţinerea pe mai departe a şcolilor noastre confesionale în totalitate din mijloace proprii”.[14]

În tot acest demers de păstrare a şcolilor confesionale româneşti, rămâne ferm alături de episcopul Nicolae Popea, ceea ce va zădărnici recunoaşterea sa de mai târziu de către guvernul maghiar, ca episcop ales al Caransebeşului.

Cinstea pentru Biserică, Şcoală şi Familie

În vizita canonică pe care a întreprins-o din delegaţia episcopului Nicolae Popea în protopopiatul Bocşa, în zilele de 20-30 iulie 1907, a cercetat şi localitatea sa natală Văliug unde a fost întâmpinat cu entuziasm. În cuvântul său de atunci îi îndemna pe toţi să iubească Biserica şi pe slujitorii ei că *de iubesc pe aceştia mai mici, iubesc Biserica, iubesc pe Dumnezeu.* A îndemnat deopotrivă în aceeaşi cuvântare să iubească şi şcoala care este fiica Bisericii *pentru că omul fără şcoală şi fără Biserică este ca o buruiană plină de otravă, de care se fereşte nu numai omul înţelept, ci şi dobitocul*. În cuvântul adresat consătenilor, mai spune:

> „... Familia să fie pătrunsă de adevărată dragoste, să fie cruţătoare şi nu risipitoare, pentru că risipa aduce familia la munci şi o nimiceşte de tot. De la femei se cere mai multă cruţare, pentru că bărbatul agonisieşte şi este numai oaspete al casei lui. Cu mâinile

[14] Arhiva Episcopiei Caransebeşului, *Fond Şcolar (IV)*, dosar nr. 68/1907.

lor să lucreze, neuitându-și că maicele lor nu au putut exista fără cântul suveicii și al războiului; tocmai asemenea celor bătrâne să iubească suveica, războiul și tălpițele, fușeii și orzala, pentru că până a fost războiul în case la poporul nostru, sărăcia nu a putut străbate cu acea ușurință cu care străbate în prezent. Bărbații să fie cruțători, să se ferească cât pot de patima beției și să fie totdeauna cu credință adevărată față de femeile lor..."[15]

Arhieria – un dar pentru harismaticul Arhimandrit Filaret Musta

Încă din perioada uceniciei pe lângă Episcopul Ioan Popasu, binefăcătorul său, Filaret Musta a avut alura unui viitor ierarh, prin natura pregătirii sale, dar și prin calitățile care îl recomandau pe deplin pentru treapta arhieriei. Mai mult decât demnitatea rangului de arhiereu, i s-au potrivit responsabilitățile unui ierarh, pe care le-a primit și le-a împlinit cu deplină seriozitate. În întreaga sa activitate a fost perceput în administrația eparhială ca arhiereu de facto, îndeplinind toate încredințările primite de la cei patru episcopi alături de care a slujit. Chiar și astăzi, se poate constata că multe dintre bisericile eparhiei au fost sfințite de către Arhimandritul Filaret Musta, prin delegația primită de la ierarhi.

În repetate rânduri și anume de trei ori, în timpul vacanțelor episcopale, a condus eparhia, precum și cele 3 sinoade eparhiale electorale. Deopotrivă în calitate de mandatar mitropolitan a condus ședința de alegere a Mitropolitului Nicolae Bălan la Sibiu. În data de 12 septembrie 1908, după trecerea la Domnul a Episcopului Nicolae Popea a fost ales episcop al Caransebeșului, fără însă a fi confirmat de guvernul maghiar datorită poziției ferme de apărare a națiunii române din granița Imperiului. Opoziția fără echivoc față de guvernul maghiar și în special față de Legile Appony, l-au împiedicat să fie recunoscut într-o demnitate pe care a meritat-o și pe care Biserica locală i-a conferit-o. Cu toate acestea, în schimbul unui compromis cu miză personală, a ales să nu trădeze idealul național, dovedindu-și calitatea de bărbat al neamului sau om de Stat. De altfel, nu a existat niciodată această miză personală, de a ajunge ierarh cu orice preț, probabil și datorită faptului că trăind alături de Episcopii Ioan Popasu și Nicolae Popea cunoștea povara omoforului. Într-un context, el însuși amintea: „n-am râvnit după episcopie, trecutul îmi este martor. O puteam avea în 1889, dară din considerente bi-

[15] *Foaia Diecezana*, anul XXII, nr. 36/1907, pp. 1-2.

necuvântate am declinat-o de la mine".[16] Confirmarea acestei convingeri s-a făcut și în anul 1920, când declină din nou această chemare în favoarea mai tânărului său colaborator Iosif Badescu.[17]

Dacă pentru mulți slujitori, arhieria era darul care oferea premisele unui candidat de a se pune deplin la dispoziția eparhiei pentru care a fost afierosit, Filaret Musta, din postura de slujitor în treapta preoției confirmase demult această jertfă, fără a fi așezat în această demnitate bisericească înaltă. Pentru el, arhieria a fost o ofrandă a Bisericii pentru tot ce jertfise pentru ea până atunci. Gestul firesc și duhovnicesc al episcopului Iosif Badescu din anul 1921, dar și generozitatea Sfântului Sinod de a-l alege ca arhiereu vicar al Episcopiei Caransebeșului au fost primite de credincioșii bănățeni cu mult entuziasm.

Ceremoniile religioase dedicate hirotoniei întru arhiereu, au debutat în ziua de 4/17 octombrie 1921 la catedrala mitropolitană din Sibiu, în prezența Mitropolitului Nicolae Bălan, și a episcopilor: Ioan Ignatie Papp al Aradului, Iosif al Caransebeșului, Roman al Oradiei Mari și Ilarion, arhiereu-vicar al Arhiepiscopiei Sibiului. La soborul de ierarhi s-au adăugat Arhimandritul ales, Filaret Musta, membri Congresului Național Bisericesc, corpurile profesorale și elevi ai institutelor arhiediecezane, precum și mulțime de credincioși. Vecernia a fost săvârșită de către protopopul Andrei Ghidiu al Caransebeșului, candidatului prezentându-i-se vestea chemării sale la arhierie, după care acesta răspunde cu mulțumire chemării sinodului episcopesc, promițând că va păzi cu toată inima turma lui Hristos din Episcopia Caransebeșului.[18]

La Liturghia festivă cu prilejul hirotoniei, din data de 5/18 octombrie 1921 au participat mulțime de credincioși, alături de cei nouă slujitori, respectiv protopopii Andrei Ghidiu, Sebastian Olariu, Traian Oprea, Petru Barbu, Lazăr Triteanu și Aurel Crăciunescu la care s-au adăugat protodiaconul Cornel Cornean, diaconul S. Morariu și arhimandritul Filaret Musta. După cercetarea canonică anterioară Sf. Liturghii, când candidatul și-a mărturisit în fața ierarhilor prezenți fidelitatea față de credință ortodoxă, la momentul cuvenit, după Trisaghion s-a săvârșit rânduiala hirotoniei întru arhiereu, la sfârșitul căreia, mitropolitul Nicolae Bălan se adresează noului

[16] *Foaia Diecezana*, nr. XLV, nr. 42/19 octombrie 1930, p. 3.
[17] Gheorghe Jurma, Vasile Petrica, *Istorie și artă bisericească*, Editura Timpul, Reșița, 2000, p. 189.
[18] *Hirotonia întru arhiereu a Prea Sfinției Sale părintelui vicar episcopesc Filaret Musta*, Caransebeș, 1924, pp. 6-7.

hirotonit apreciind meritele deosebite pe care acesta le-a dobândit timp de peste o jumătate de veac în slujba Bisericii și a Națiunii.

Cu aceiași smerenie și simplitate noul arhiereu a făcut următoarea mărturisire:

> „... În întreaga mea viață am căutat să-mi împlinesc datorințele mele legate de posturile ce mi s-au încredințat de Biserică, fără considerare la vreo recunoștință și fără a o aștepta... Trecutul îmi este martor că n-am râvnit după episcopie. O puteam avea în 1889, dară, din considerente binecuvântate, am declinat-o de la mine. Biserica din eparhia Caransebeșului, prin votul Sinodului eparhial, în anul 1908 m-a distins, alegându-mă episcop, dorința Bisericii eparhiale însă s-a zădărnicit prin guvernul unguresc. Sufletul meu s-a mâhnit, dar nu s-a rănit prin vrăjmășia guvernului, ostil Bisericii și neamului nostru, ba am fost mândru de această vrăjmășie, bine știind că sentimentele mele naționale, iubirea mea de Biserică și neam au fost spinul în ochiul guvernului. În etatea mea înaintată cu care m-a binecuvântat Dumnezeu, înalta demnitate a arhieriei, prin darul Sfântului Duh, îmi va da îndoită putere ca în cercul meu de activitate să lucru în interesul bine priceput al Bisericii noastre naționale și implicit pentru binele neamului nostru românesc și astfel a patriei noastre române, pe care noi cu toții cu multă ardoare o iubim”.[19]

La întoarcerea în Caransebeș, vicarul episcopal, de acum episcop a fost așteptat de oficialitățile orașului care au exprimat sentimente de dragoste și apreciere din partea întregii comunități.

Activitatea arhiereului vicar Filaret Musta a fost continuată cu aceiași râvnă, ba mai mult, înalta demnitate ce i s-a oferit, a dat acțiunilor sale un plus de responsabilitate arhipăstorească. Astfel, participă alături de mitropolitul Nicolae Bălan și de episcopul Iosif Badescu la Congresul Național Bisericesc din data de 2 martie 1925 aducându-și o contribuție substanțială la problema unificării bisericești.[20] În ce privește activitatea eparhială, îl regă-

[19] *Hirotonia întru arhiereu a Prea Sfinției Sale părintelui vicar episcopesc Filaret Musta*, Caransebeș, 1924, pp. 13-14.

[20] *Foaia Diecezana*, an XL, nr. 11/1925, p. 3.

sim pe venerabilul episcop conducând adesea Consistoriul diecezan cu aceiași tenacitate și rigoare, aducând la ordine administrativă în eparhie toate problemele intervenite în contextul noilor provocări.[21]

Deși era înaintat în vârstă, arhiereul Filaret Musta a fost dedicat și slujirii liturgice, săvârșind sfințiri de biserici și hirotonii, mai cu seamă că era probabil cel mai bun cunoscător al problemelor eparhiei, fiind martor și contribuitor substanțial la devenirea ei. A slujit cu multă bucurie, în mai multe rânduri la parohia Văliug și, întrucât a lucrat la Uzinele din Reșița, localitate învecinată satului său natal, a ținut să binecuvânteze prima locomotivă cu abur construită în România în perioada interbelică, ieșită pe porțile uzinei din Reșița în data de 14 septembrie 1926, denumită locomotiva cu abur 50.243 *Regele Ferdinand*.[22] În contextul vitregiei vremurilor, sfințirile de biserici erau un prilej de sărbătoare națională cu participarea multor locuitori din zona în care avea loc evenimentul. Astfel de evenimente au fost onorate cu multă dăruire de arhiereul Filaret Musta. Amintim câteva biserici sfințite în calitate de arhiereu: biserica din Foeni (23 octombrie 1926), biserica din Șoșdea (26 octombrie 1926) și biserica din Gavojdia (1928). În aceiași calitate de arhiereu a hirotonit 19 de clerici[23] pentru diferite parohii și demnități ecleziastice în cei 9 ani de arhierie. Arhiereul Filaret Musta a hirotesit întru protoprezbiter, în Duminica Samarinencii (18 mai 1928) pe Mihail Costescu, preot în Eșelnița și administrator protopresbiterial al Mehadiei.[24]

În loc de concluzii

Chipul slujitorului devotat și al arhiereului *care a încărunțit în muncă cinstită și dezinteresată*,[25] cum l-au apelat credincioșii din Găvojdia, a fost zugrăvit în numărul funebru al Foii Diecezane din 19 octombrie 1930, dedicat memoriei ierarhului nonagenar trecut la Domnul în ziua de prăznuire a Sf. Cuvioase Parascheva. Într-un articolul dedicat memoriei sale, semnat de colaboratorul Aurel Moacă se consemna:

[21] *Foaia Diecezana*, an XLI, nr. 36/1926, p. 1; *Foaia Diecezana* an. XLII, nr. 17/1927, p. 4; *Foaia Diecezana*, nr. 40, p. 6; *Foaia Diecezana* an XLIV, nr. 4/1929, p. 1.

[22] Gheorghe Jurma, Vasile Petrica, *Istorie și artă bisericească*, Editura Timpul, Reșița, 2000, p. 190.

[23] A se vedea colecția *Foaia Diecezana* an. XLI, nr. 7/1926 – an. XLIII, nr. 53/1928.

[24] *Foaia Diecezana*, an. XLIII, nr. 21/1928, p. 6.

[25] *Foaia Diecezană*, an XLIII, nr. 47/1928, p. 4.

„Într-o vreme vedeam aproape zilnic în amurg de seară, pășind precaut, cu bastonul în mână, pe calea ce ducea la „Teiuș", pe dâlma de lângă „Timiș" sau pe drumul de țarina „Dintre Ape" silueta unui preot venerabil, atins de povara bătrâneței. Era Arhiereul Filaret. Ne aducem aminte, că în trecut îl însoțea câte un cunoscut sau prieten, când însă aceștia trecură la cele veci-nice, rămase Arhiereul singur, încetinându-i-se tot mai mult mersul cu înaintarea vârstei. De când apoi picioarele au început să-i denege serviciul funcțiunii lor, n-am mai întâlnit pe Arhiereul Filaret în locurile amintite, căci slăbiciunea, care 1-a cuprins, îl legă de jețul, în care s-a odihnit aproape neîntrerupt zilele ce i-au mai fost hărăzite de la Dumnezeu să le trăiască. Acum, după ce i s-a stins puterea de viață, a fost chemat „ad patres", cum avea el obiceiul să zică, când aducea în vorbă moartea. Cu duioșie amintea câteodată că nu de mult și-a pierdut prietenii: pe Avram Bârlogia, Emanuil Ungureanu, Vasile Stroescu și cu o astfel de ocaziune continua să zică: „Am trăit destul. Dumnezeu numai atât să mă mai țină în viață, cât sunt integru la minte". Memoria în Domnul fericitului Arhiereu Filaret era cu adevărat extraordinară, devenise proverbială. Cunoștea pe toți preoții, referințele lor familiare, știa să enumere însușirile, meritele și câte odată și scăderile lor. Își aducea aminte de toate amănuntele călătoriilor, ce le făcuse înainte cu jumătate de veac și numai în timpul din urmă îl vedeam câteodată clătinând din cap și zicând: „Ei, ei, încep să uit". Ca iubitor de biserică, în timpul de mai înainte, nu era slujbă dumnezeiască, pe care să nu fi cercetat-o. De când însă cu bătrânețea, oboseala îl mai reținea acasă; în schimb slujea la sărbătorile mari cu adevărată evlavie[...]. În jos știa să-și păstreze autoritatea sa de Arhiereu, iar în sus era supus, adevărat călugăr".[26]

Un reputat dascăl de teologie sibian de la Cernăuți, Romulus Cândea, la vestea trecerii din această viață a arhiereului Filaret Musta spunea în revista *Candela*, nr. 10-12/1930:

[26] *Foaia Diecezana*, nr. XLV, nr. 42/19 octombrie 1930, pp. 6-7.

„Mărunt de statură, cu o barbă albă, lungă, cu părul încă nesupus bătrâneții înaintate, disprețuind orice fast trecător, neiubind zgomotul vieții acesteia, tratând cu iertătoare aere de compătimire pe toți aceia care alergau neastâmpărați după înalte dregătorii, arhiereul Musta se strecura cu pasul său sprinten și discret prin furnicarul de oameni veșnic agitați. Când înainte de Unire, arhimandritul Filaret se plimba solitar pe străzile Sibiului, unde venea să asiste la ședințele consistoriului mitropolitan sau la cele ale congresului național-bisericesc, lumea se dădea respectuoasă la o parte. De atunci începuse a se crea în jurul lui legenda; de atunci era bătrân; de atunci lucrase cât două generații de om; de atunci lumea privea cu sfioasă admirație la acest călugăr căruia viața nu-i dăduse nimic, dar căreia el îi aducea zilnic jertfa cea bineplăcută Domnului. Acesta era dintre vlădicii tot mai rari care nu-și jertfea convingerea pentru onoruri din lumea aceasta, fie chiar și pentru mantia episcopală”.[27]

Marea trecere a arhiereului Filaret Musta a fost deplânsă și de intelectualii de primă mână din capitală. Nicolae Iorga, în ziarul propriu, *Neamul românesc*, numărul din 2 noiembrie 1930 face o mică însemnare ce rezumă reputația slujitorului Filaret Musta:

„A murit în Banat un patriarh al Bisericii românești ortodoxe, vicarul Filaret Musta. Era între vechii ierarhi ai acestei Biserici, unul dintre aceia cari reprezintau cea mai nobilă tradiție. Musta era, ca și episcopul Popea lângă care a stat nedespărțit, un șagunist, din vremurile când episcopia românească însemna carte, muncă și jertfă. Crescut în acele ideale care însuflețeau o generație dispărută, el nu s-a îndepărtat un singur moment de linia dreaptă trasă de dânsele. Străin de orice ambiție personală, indiferent față de convingerile politice, disprețuitor al intereselor de partid, el a fost popa românesc pentru toată lumea. Popa românesc bărbos și stufos neatins de foarfecele modei, fără talente

[27] Romului Cândea, „S-a dus un vlădică românesc”, în revista *Candela*, an XLI, nr. 10-12/1930, p. 411.

de salon și fără acea morgă de parvenit care dela un timp e semnul distinctiv a cui se miră de ce l-a găsit."[28]

Filaret Musta și-a respectat statutul de monah, om de Stat, slujitor devotat și arhiereu harismatic chiar și după trecerea la cele veșnice, când prin testamentul redactat în 30 aprilie 1929, lasă toate bunurile agonisite episcopiei și în folosul tinerilor fără posibilități materiale, care studiază temeinic în străinătate.[29] Mai mult decât bunurile pe care le-a lăsat eparhiei, căreia s-a oferit în totalitate, arhiereul Filaret Musta s-a lăsat pe sine însuși o pildă mereu actuală și demnă de urmat, iar memoria sa veșnică este un nestemat fără de preț pentru istorica episcopie a Caransebeșului.

[28] Nicolae Iorga, „† Filaret Musta", în Ziarul *Neamul Românesc*, anul XXV, nr. 244/2 noiembrie 1930, p. 1.

[29] Liviu Groza, *Oameni care au fost*, Editată de Mănăstirea „Izvorul Miron", Românești, 1994, p. 24.

Anuar - Serie nouă
ISSN 2558 - 8605
An VI (2021)/6/ pp. 376 - 391

O INCURSIUNE ASUPRA PROFILULUI OMILETIC AL PASTORALELOR ÎNALTPREASFINȚITULUI PĂRINTE ARHIEPISCOP DR. TIMOTEI SEVICIU

Pr. Lect. Univ. Dr. Filip Albu

Abstract

In the recent book that was entitled: "Announcement of the Feast", we find gathered the pastorals of His Eminence dr. Timothy Seviciu transmitted to the fedels in the 37 years of arch-pastoralism of Arad. The joy of receiving this volume prompted me to highlight some homiletic features that are revealed in these epistles. The actual analysis is preceded by a preamble that presents the pastoral letter as a homiletical genre, followed by a formal description of the book and some other theological and homiletical remarks.

Keywords

homiletical forms; the pastoral letters of Archbishop Timothy Seviciu

Preambul

Contactul meu cu Pastoralele Înaltpreasfințitului Arhiepiscop Timotei a început încă din copilăria mea, căci frecventând biserica satului bunicilor mei[1] am ascultat acolo și, mai apoi, chiar am

[1] Parohia Comlăuș (loc. Sântana, jud. Arad).

lecturat eu însumi (de pe amvonul acelei biserici și la parohiile la care am slujit ca preot) parte din aceste pastorale. Adunarea lor într-un volum m-a bucurat mult, eu însumi exprimând, la un moment dat, dorința de realizare a acestui demers editorial recuperator și omagial, care să vorbească, peste timp, nu doar despre o lucrare pastorală, concretizată și prin impozanta catedrală arhiepiscopală, ci să evidențieze și un profil teologic și omiletic la fel de solid[2] al autorului acestor pastorale.

Pastoralele, ca gen omiletic specific

Comunitățile noastre parohiale se bucură, la intervale mai mari sau mai mici de timp, de prezența maiestuoasă a Episcopului locului, pentru a marca diverse evenimente speciale pentru viața parohiei, cum ar fi: actele de sfințire a lăcașului de cult, a picturii înnoite, a clopotelor, a diverselor clădiri adiacente ce servesc activităților cultural-misionare sau sociale etc. Desigur, la acestea se adaugă și vizitele pastorale recurente. Aceste vizite sunt receptate, la nivelul credincioșilor, ca adevărate sărbători sau praznice. Dar, chiar și așa prezenta chiriarhului în toate parohiile eparhiei este una condiționată, în chip natural, de unele limite firești.

La acestea adăugăm prezența Episcopului, în conștiința poporului, prin aceea că el este pomenit cu numele la fiecare Liturghie, în trei momente: la ectenia mare, la ectenia întreită și îndată după epicleză, prin cuvintele: „Întâi pomenește Doamne pe Arhiepiscopul nostru (N) pe care-l dăruiește sfintelor Tale biserici în pace, întreg, cinstit, sănătos, îndelungat în zile, drept învățând cuvântul adevărului”[3]. Această nuanță liturgică are, cu siguranță, mai multe implicații: de la cele administrativ-canonice, la cele liturgic-pastorale. Din aceste referințe se degajă înțelegerea faptului că preotul este trimisul episcopului în parohie și el exercită slujirea din încredințarea aceluia. Amintirea numelui episcopului locului denotă legătura între parohia (comunitatea) locală și Biserica universală, legătură care se realizează prin preotul care

[2] În prefața cărții, Preafericitul Părinte Patriarh Daniel evocă tocmai această necesară calitate a preciziei teologice în predică: „Într-o vreme a secularizării, în care se pierde simțitor înțelesul adânc al credinței creștine, slăbește legătura dintre ritualul religios și viața în societate, iar sărbătoarea riscă să fie redusă la festival artistic și culinar, este deosebit de necesară evidențierea înțelesurilor profunde și sfinte ale credinței și vieții creștine exprimate în toate sărbătorile Bisericii...”, p. 11.

[3] *Liturghier*.

ascultă de un episcop, episcop care ascultă de un Sinod, Sinod care se află în comuniune dogmatică, liturgică și canonică cu celelalte Biserici surori, toate laolaltă formând, la nivel văzut, Biserica universală. Fără această trimitere episcopală, preotul nu poate împlini slujirea sfințitoare și nici călăuzirea pastorală a credincioșilor dintr-o parohie.

Legătura episcopului cu parohia nu se realizează doar prin aceste vizite pastorale ori prin pomenirea liturgică recurentă amintită mai sus. Una dintre importantele conexiuni cu întregul popor dreptcredincios din eparhia sa se realizează prin bine-cunoscutele **scrisori pastorale**, transmise anual: de sărbătoarea Naașterii Domnului și de Sfintele Paști. Alături de aceste momente, Patriarhul, Episcopul eparhiot și Sinodul Bisericii pot trimite și alte asemenea epistole, funcție de evenimente mai importante din viața eparhiei, a Bisericii[4] și a societății[5].

Abordarea acestor scrisori pastorale, din perspectivă omiletică este perfect justificabilă. Manualele de specialitate abordează subiectul, încadrând pastoralele între formele omiletice, ca „gen special"[6].

Astfel, pastoralele sunt prezentate ca:

> „scrisori festive, alcătuite de Întâistătătorii eparhiilor cu prilejul Naşterii Domnului şi al Sfintelor Paşti şi trimise în toate parohiile şi mănăstirile de sub ascultarea lor, spre a fi citite în ziua praznicului, în timpul Sfintei Liturghii"[7].

Această succintă definire evocă: autorul pastoralelor: în persoana episcopului eparhiot[8];

- calitatea formală a acestora: de scrisori sau epistole;

- modalitatea de publicitate: prin trimitere către unitățile administrativ-canonice subordonate și lecturarea lor de către preotul slujitor în cadrul Liturghiei de Praznic.

[4] La Duminica Ortodoxiei, la Duminica Rusaliilor, la prima Duminică a Postului Naașterii Domnului sau altele.

[5] La vreme de calamități naturale.

[6] Pr. Vasile Gordon (coord.), *Omiletica*, Editura „Basilica", București 2015, pp. 401-405.

[7] Pr. Vasile Gordon (coord.), *Omiletica*, p. 401.

[8] Ca unul dintre atribuțiile conferite acestuia prin Statutul Bisericii Ortodoxe Române (Art. 26, lit. f, respectiv Art. 88, lit. l).

Din perspectivă omiletică, autorii manualului explică încadrarea pastoralelor într-un gen „special" prin greutatea precizării clare a clasei specifice, având în vedere conținutul divers ce poate fi regăsit în aceste pastorale, fiind totuși evidențiată apropierea acestora de pareneză[9].

Datorită specificității evidente a fiecărei pastorale, ea

> „reflectă prin idei, conținut, formă stilistică, dimensiuni etc., personalitatea chiriarhului care o semnează. Reprezintă, indubitabil și inevitabil, o carte de vizită a sa care indică, pe de o parte, gradul de cultură, iar pe de alta, intensitatea simțămintelor părintești pe care le nutrește pentru păstoriții săi"[10].

În general, orice pastorală are o „structură binomică: în partea I, reflecții doctrinare legate de praznicul respectiv; în partea a II-a, mesaje aplicative, cu îndemnuri morale, urări ș.a."[11], fiind destul de extinsă ca dimensiune (fiind necesare 25-30' pentru a fi lecturată)[12].

Prin urmare, atât datorită momentului lecturării acestora, cât și conținutului prezent în ele, scrisorile pastorale sunt receptate de către credincioși ca predici, fapt pentru care acestea se pretează la o analiză omiletică.

---

[9] "Prin conținutul, redactarea și prezentarea lor, pastoralele chiriarhale nu pot fi încadrate strict într-un anumit gen omiletic, cu toate că, fragmentar, au tangențe cu fiecare. întâlnim uneori, de pildă, anumite lămuriri ale textului evanghelic, care intră automat sub auspiciile omiliei; de cele mai multe ori însă, pasto ralele se dezvoltă pe firul unei teme, adesea anunțată explicit, cazuri în care se înscriu în genul predicii tematice; nu lipsesc nici accentele pane girice, mai ales cele cu referire la Maica Domnului, cu deosebire în pastoralele de Crăciun; însă, apropierea cea mai vizibilă o au față de pareneză: toate pastoralele, fără excepție, conțin sfaturi, îndemnuri, încurajări etc., cum este și firesc să auzim din partea unui Părinte purtător de grijă față de fiii săi duhovnicești, clerici și mireni. Dacă ar trebui neapărat să le catalogăm în rândul unui anume gen, am opta pentru genul parenetic, întrucât structura lor acoperă, în general, între 50-75% din elementele parenezei", Pr. Vasile Gordon (coord.), *Omiletica*, p. 401.

[10] Pr. Vasile Gordon (coord.), *Omiletica*, p. 403.

[11] Pr. Vasile Gordon (coord.), *Omiletica*, p. 403.

[12] Tocmai din această cauză, autorii manualului propun o abordare adaptată contextului: „...sunt bine receptate pastoralele cu dimensiuni rezonabile, care au un singur fir tematic, o logică limpede, utilizează mai puține citate biblice și patristice, dar reprezentative, cu îndemnuri și urări bine dozate în cuvinte și în ceea ce numim *timp psihologic* (care ține seama de capacitatea de receptare). Și la Crăciun, și la Paști, credincioșii sunt, în general, mai obosiți decât la slujbele din duminicile și sărbătorile obișnuite. Astfel, puterea lor de receptare este relativ redusă", la Pr. Vasile Gordon (coord.), *Omiletica*, p. 404.

„Vestire de praznic" în aspecte formale

Volumul, apărut la editura Arhiepiscopiei Aradului[13] în anul 2021, este structurat în două părți, întins pe 720 pagini, cu următorul cuprins:

Un cuvânt înainte, intitulat *Bucuriile Sărbătorilor și Binecuvântările Aniversării*, ce cuprinde, în fapt, mesajul pastoral și de felicitare al Preafericitului Părinte Patriarh Daniel.

Prima parte, sub denumirea: *Pastorale la Nașterea Domnului*, care acoperă perioada anilor 1984-2020, redate în ordine cronologică crescătoare, sub indicația tematică următoare: *Vestire Sfântă*; *Împăcarea lumii*; *Steaua bunelor vestiri*; *Naștere spre desăvârșire*; *Cărțile veșniciei*; *Darurile dorite*; *Colinda nevinovăției*; *Peștera Betleemului*; *Colinda - călătorie sfântă*; *Noaptea sfântă a Crăciunului*; *Icoana pilduitoare a Familiei Sfinte*; *Venirea în lume a Mântuitorului*; *Mesia și lucrarea Sa*; *Solia cerească*; *Cântare de prăznuire*; *Betleem și Eden*; *Plinirea vremii*; *Nou început de timp*; *Pomul de Crăciun*; *Mesajul magilor*; *Căutare duhovnicească*; *Vrednicia omului*; *Creație și providență*; *Sărbătoare în lucrare*; *Casa împărăției*; *Taină minunată*; *Vreme de slujire sfântă*; *Colind de Taină*; *Bucuria Crăciunului*; *Apropierea Împărăției Cerurilor*; *Moștenirea Împărăției cerești*; *Crăciunul în predica Sfântului Ioan Gură de Aur*; *Sfânt Crăciun în grai străbun*; *Icoana Nașterii Domnului*; *Răsăritul Cel de Sus*; *Leagănul vieții noi*; *Mărturiile păstorilor*.

A doua parte, intitulată: *Pastorale la Învierea Domnului*, acoperă perioada anilor 1984-2021, redate și acestea în ordine cronologică crescătoare, sun indicația tematică următoare: *Viața fără de moarte*; *Graiul florilor*; *Grădina Domnului și a lumii*; *Duminica – Ziua Domnului – Ziua Învierii*; *Mormântul nou*; *Tâlcul unei numiri*; *Hristos în mijlocul nostru*; *Piatra pecetluită*; *Pânza de mare preț*; *Data Sfintelor Paști*; *Primăvara darului divin*; *Miruire sfântă*; *Biserica Învierii*; *Salutarea pascală*; *Salutarea bucuriei creștine*; *Cetatea păcii și a mântuirii*; *Paștile a toată lumea*; *Pârga Învierii*; *Semn al Sfintei Învieri*; *Clopot de Înviere*; *Bucuria făpturii*; *Învierea și viața*; *Bogăția unui cuvânt de învățătură*; *Biruința Crucii*; *Lumina vieții*; *Lumina Învierii*; *Înnoire și încununare*; *La izvorul Vieții*; *Biruința Crucii*; *Ospățul Împărăției Cerurilor*; *Plinire pascală și pastorală*; *Binevestirea Învierii*; *Icoana Sfintei*

[13] †Timotei, Arhiepiscopul Aradului, *Vestire de Praznic*, editura Arhiepiscopiei Aradului, ISBN 978-606-9052-10-5. De aici înainte citarea acestei surse va fi: †Timotei, *VP*, p.(nr).

Învieri; *Jertfă tainică*; *De pe pământ la cer*; *Iisus Hristos viața noastră*; *Slava Sfintei Învieri*.

Apariția acestui volum-mărturie a generat deja recenzii și scurte prezentări. Redăm aici sintetizarea următoare, a decanului Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, preotul profesor Cristinel Ioja:

> „Dacă ne oprim doar la scrisorile pastorale publicate în volum, un document în care ni se descoperă ritmurile bisericești, liturgice și pastorale din jurul praznicelor in aproape patru decenii, în lectura lor se regăsesc împletite nuanțări teologice de mare adâncime, până la figuri de stil și accente poetice, toate descoperind nu doar profilul teologic, ci și cel cultural al Înaltpreasfinției Sale, dar și profilul sistematic și analitic al profesorului de teologie caracterizat prin interdisciplinaritate, precizie și forța argumentației. Este fără îndoială o invitație la o adâncă teologie pastorală, nici simplu pastorație, nici numai teologie, ci teologie pastorală care ne descoperă personalitatea Păstorul - Teolog. Dacă doar această lucrare ar fi fost scrisă de Înaltpreasfințitul Timotei – exceptând zecile de studii și articole, încununate cu teza de doctorat - ar fi fost fără tăgadă o mărturie în fața istoriei despre gândirea teologic-pastorală a Păstorului, o mărturie despre continuitatea gândirii teologice întru Tradiția biblică și patristică a Bisericii, o mărturie despre cunoașterea nuanțată a spiritualității liturgice a Bisericii, o mărturie despre mistagogia textelor biblice, patristice și liturgice ale Bisericii, o mărturie despre permeabilitatea și plasticitatea teologiei ortodoxe, o mărturie despre o gândire teologică eclesială, personal- comunitară, o mărturie despre dimensiunea poetică a teologiei, o mărturie despre valorile spirituale ale neamului românesc. Până la urmă o mărturie în fața istoriei despre dragostea și slujirea Păstorului - Teolog”[14].

[14] Pr. Prof. Univ. dr. Cristinel Ioja, „Înaltpreasfințitul Părinte Arhiepiscop Timotei, păstorul teolog”, în *Biserica și școala*, Anul CII (102), serie nouă, nr. 6, Iunie 2021, p. 1.

Într-o altă prezentare, Protosinghelul Nicolae Tang arată că:

> „Titlul cărții, dat de către însăși Înaltpreasfinția Sa, reflectă unitatea întregului conținut, care, deși diferit prin tematică, întrucât abordează două sărbători distincte, înfățișează o gândire unitară, în acord cu învățătura de credință ortodoxă, care nu separă evenimentele din viața pământească a Mântuitorului de întreaga lucrarea de mântuire a omului.... putem spune, fără șovăială, că scrisorile pastorale ale Înaltpreasfințitului Arhiepiscop Timotei sunt marca arhipăstoririi Sale, fiind o sinteză a întregii activități pastorale și misionare. Analizând conținutul lor, pastoralele reprezintă deopotrivă și sinteza gândirii teologice a ierarhului arădean” [15].

Nuanțe omiletico-teologice specifice prezente în pastoralele ierarhului arădean

Ca orice scrisoare pastorală, și cele analizate de noi aici sunt subsumate unei teme. Această temă este identificată încă de la început (așa cum au fost ele redate mai sus) și este urmărită până la sfârșitul epistolei.

Configurarea tematică amintită oferă deschideri de înțelegere asupra praznicului abordat: profunde, vii, poetice, îmbucurătoare, căutând să aducă în mintea și sufletul ascultătorilor așezări duhovnicești luminoase.

Pe de altă parte, structura pastoralelor cuprinde: formule de adresare (de început, de mijloc și de încheiere); o introducere cu anunțarea (subtilă) a temei; tratarea temei, pe o întindere extinsă și bine argumentată; încheierea, cu actualizări (funcție de contextul istoric, la care se face referire).

Mai întâi, câteva referiri la fericita alegere a titlului acestui volum de pastorale: *Vestire de Praznic*. El ne conduce spre ideea a ceea ce ar trebui să fie orice predică și, prin excelență, orice pastorală, o *bună-vestire*. Căci în și prin ele ne sunt transmise valori și conținuturi de viață care ne cheamă spre depășirea mundanului îngust și efemer[16].

---

[15] Protos. Lect. dr. Nicolae Tang, în recenzia publicată, în *Biserica și școala* Anul CII (102), serie nouă, nr. 6, Iunie 2021, p. 4.

[16] Ca și atunci când au fost scrise aceste pastorale, dar mai ales acum, între atâtea vești, știri despre multiplele provocări care ne surprind existența în chip negativ-descurajant, pro-

c. 1. Formulele de adresare

Deși editorii volumului au ales transcrierea pastoralelor fără prezența acestor formule de adresare[17], ele au fost înscrise în originalul acestora[18]. Prin ele se poate mai bine marca familiaritatea, colocvialitatea, apropierea, căldura dintre autor și auditoriu. În scrisorile pastorale ale Arhiepiscopului Timotei, acestea se regăsesc, de obicei în trei locuri: în debutul acesteia, apoi după partea introductivă și la final, înaintea celor una, două fraze de încheiere. Astfel, formulele de adresare oferă o mai rapidă observare a structurii pastoralei, în faptul lecturării lor amvonale, ajutând la perceperea mai clară a părților ei.

Cele mai utilizate formule sunt: *Cinstiți credincioși și credincioase*; *Iubiți frați și surori în Hristos Domnul*; *Dreptmăritori creștini și creștine*, precedate de adresarea binecuvântării: *Iubitului cler, cinului monahal și dreptcredincioșilor creștini, binecuvântare, bucurie și pace de la Dumnezeu Tatăl și de la Domnul nostru Iisus Hristos*, ca mărturie a transmiterii lor ierarhice.

c. 2. Structura generală a pastoralelor

Fiecare scrisoare pastorală are o împărțire clară: după o scurtă introducere, în care se face o subtilă anunțare a temei, urmează tratarea temei din perspectivă biblică, patristică[19], liturgică, istorică și cu apel la teologi sau scriitori creștini[20], argumentele fiind bine alese și alăturate, încât să confere mesajului forță de convingere și o bază cât mai solidă. Din recursul la acest tezaur se poate recunoaște ușor vasta cultură a autorului. Prezența unei astfel de abordări va fi incitat la urmare și pe cei care au glăsuit-o de pe amvon, cât și la cei care le-au auzit. Finalul epistolei este alocat părții aplicative, cu invitații concrete la întruparea în fapt a mesajului subsumat temei anunțate. La acestea se adaugă anunțarea unor evenimente istorice locale sau nați-

povăduirea bisericească trebuie să fie mediul care deschide perspectiva veșniciei, ce prilejuiește bucuria.

[17] Prezența acestor formule în volum ar fi fost de preferat. În unele contexte chiar se resimte lipsa lor, căci ideea frazei trimite la ele.

[18] Vezi Arhiva Arhiepiscopiei Aradului.

[19] Cel mai mult se face apel la scrierile Sfântului Ioan Gură de Aur (68 de citări). Alte surse patristice folosite îi privesc pe: Clement Alexandrinul, Sfântul Ciprian al Cartaginei, Sfântul Maxim Mărturisitorul, Sfântul Clement Roamnul, Sfântul Vasile cel Mare, Atanasie cel Mare, Sfântul Simeon Noul Teolog, Sfântul Isaac Sirul, Sfântul Grigorie de Nyssa, Sfântul Grigorie de Nazianz și alții.

[20] Dintre cei mai prezenți: Părintele Dumitru Stăniloae; poetul Ioan Alexandru.

nale, din preajma Praznicului pentru care a fost emisă această scrisoare pastorală, încheierea cuprinzând urările cuvenite de Crăciun sau Paști.

Spre exemplificare, arătăm că, încă de la prima pastorală a volumului, ce reprezintă prima scrisoare transmisă către credincioșii eparhiei Aradului și Hunedoarei[21], autorul își asumă responsabilitatea conferită prin statutul de arhipăstor duhovnicesc, identificând rostul pastoralelor cu aceste cuvinte:

> „Biserica Ortodoxă împlinește cu evlavie o străveche datină ca mai ales la prăznuirea acelor evenimente din istoria mântuirii, care au avut parte de o anunțare cerească deosebită, cum sunt Nașterea și Învierea Domnului, cei așezați ca întâistătători ai obștilor creștine, asemenea îngerilor, prin însuși cuvântul lor să vestească taina bucuriei”[22].

Sunt bine precizate aici atât resorturile istorice cât și cele pastorale, prin care fiecare comunitate bisericească, din orice loc și orice timp, primește de la conducătorul ei duhovnicesc mărturia cea bună. Imaginea descrisă recunoaște în rolul de arhipăstor o lucrarea asemănătoare cu cea a îngerilor, aceea de *vestitor*. Astfel, ierarhul arădean asumă, cu deplină responsabilitatea slujirea, *urmând cele statornicite*[23].

Pe parcursul primei epistole, tema anunțată: *Vestire Sfântă* este frumos desfășurată, evidențiindu-i caracteristicile de înțelegere: „sub diferitele ei forme de cuvânt, faptă sau semn și multe altele”[24], fiecare din acestea fiind explicate cu argumente din Sfânta Scriptură, din tradiția patristică, imnografică și iconografică a Bisericii.

---

[21] Cum era organizarea administrativă în acele timpuri. Mai notăm faptul că, această primă pastorală, prin însuși titlul ales cât și prin conținutul ei, poate fi considerată o adevărată scrisoare-program pentru noul arhipăstor al Aradului.

[22] †Timotei, *VP*, p. 21. Pe de altă parte, se regăsește în aceste cuvinte scurte o întreagă istorie biblică și patristică bimilenară, prin care Biserica Ortodoxă a păstrat *cuvântul adevărului*, marcat în cuvintele de mai sus cu sintagma: *taina bucuriei*.

[23] Cuvintele acestea reprezintă, în opinia noastră, una din trăsăturile definitorii ale slujirii Înaltpreasfințitului Arhiepiscop Timotei, întrucât a căutat să păstreze și să promoveze cele rânduite de înaintași, fiind perceput ca un martor fidel al tradiției, impunând prin acestea respect față de valorile trecutului. Într-un ev ce ne ispitește pe noi, mai tinerii, să fim *doar* pentru acum, aici și pentru mâine, recursul la experiența înaintașilor ne va oferi o perspectivă mai așezată, ferindu-ne de alunecări care ne îndepărtează de valorile moștenite.

[24] †Timotei, *VP*, p. 22.

De la aspectele (zise) teoretice, autorul trece și la cele practice, îndemnătoare, căci:

> „...Cei care ascultă vestirea nu se pot mulțumi doar cu aceea de-a fi la rândul lor *vestitori* prin cuvânt, ci și prin faptă a adevărului pe care Dumnezeu L-a descoperit prin venirea Sa în lume, adică prin tot ceea ce slujește realizării binelui. De aceea mădularele Bisericii, clerici și mireni au o îndatorire sfântă: faptul de-a nu fi doar auzitorii sau ascultători legii ci și împlinitorii ei. Oamenii își au însemnătatea lor și ca *vestitori*, mesageri, soli, trimiși sau orice altă calitate dețin într-un asemenea cadru, putând fi purtătorii unor înalte valori sau dimpotrivă răspânditori de neînțelegeri. Iată de unde rezultă însemnătatea deosebită a *vestirii* bune și a *binevestitorului* pentru crearea unei atmosfere plăcute, înmiresmate de duhul prieteniei, apropierii, dragostei, conlucrării în vederea unor scopuri majore ce se impun astăzi întregii lumi”[25].

Continuând ceva mai încolo, mai clar, mai direct: „Cu toții să urmăm deci îndemnul sfânt de-a fi la locul fiecăruia prin cuvânt, faptă și exemplul propriu, *vestitori* ai dragostei de oameni și de muncă cinstită, precum și ai nădejdii în viitorul fericit și pașnic al tuturor popoarelor”[26].

Încheierea scrisorii aduce și exprimarea unei dorințe practice de conlucrare, în lumina celor arătate anterior în epistolă: „Adresând această primă pastorală de vestire și despre încredințarea ce am primit-o de a conduce eparhia Aradului, exprim dorința fierbinte, ca împreună lucrarea ierarhilor, preoților și credincioșilor să reprezinte un ecou continuu al mesajului de Crăciun ... aceste vestiri ... însoțindu-le de cele mai alese urări de praznic”.[27]

c. 3. Tematica pastoralelor

Ca formă a propovăduirii bisericești, scrisorile pastorale au un pronunțat caracter parenetic, având în vedere faptul că acestea sunt legate de Prazni-

[25] †Timotei, *VP*, p. 27.
[26] †Timotei, *VP*, p. 28.
[27] †Timotei, *VP*, p. 28.

cele Naşterii Domnului şi cel al Învierii Domnului. Tocmai de aceea, în mod frecvent acestea se subsumează unei teme (ca predica tematică[28]).

În Pastoralele analizate aici se pot identifica clar ariile tematice care ţin, cu precădere de învăţătura de credinţă a Bisericii, adică de domeniul teologiei dogmatice, şi de domeniul moral-duhovnicesc.

Urmând însăşi ordinea configurată în volumul aniversar (Pastoralele de Crăciun şi apoi cele de Paşti) vom reproduce aici câteva fragmente care definesc, prin pana Arhiepiscopului Timotei, miezul celor două sărbători. Mărturisesc că, recitind acum aceste scrisori pastorale, am rămas plăcut surprins să regăsesc aici un stil asemănător apoftegmelor patristice, plin de sevă teologică. Pot spune că şi aceste pastorale, pentru a fi mai bine receptate de către marea masă a credincioşilor şi de către preoţi, ar trebui citite şi recitite, de mai multe ori în zilele apropiate sărbătorii (şi înainte şi după praznic).

În legătură cu Naşterea Domnului Iisus Hristos este sesizată importanţa acesteia din perspectiva ontologic-restauratoare a fiinţei umane, ca o recreaţie a lumii:

> „Se ştie că, o greşeală oricât de mică ni se pare, produce în adâncul sufletului o nemulţumire sau neîmpăcare cu sine. La fel se întâmplă şi în relaţiile dintre oameni, greşelile unora aducând supărarea altora. Aşa am înţelege mai uşor măsura în care păcatul lui Adam a mâhnit pe Creatorul său. Alunecarea celui dintâi om în chip firesc a slăbit comuniunea dintre el şi Dumnezeu, această stare transmiţându-se în generaţii. Dar ea nu era de dorit şi nici potrivită scopului creat. De aceea se impunea o lucrare de împăcare sau reluare a legăturilor dintâi."[29]

Prin urmare, era nevoie de o intervenţie din partea Ziditorului, de „recreare" a lumii, care se va înfăptui tot de către Sfânta Treime:

> „Naşterea, aşa cum s-a văzut deja, este tot o creaţie. Mântuitorul însuşi, după aceeaşi rânduială picturală menţionată, e reprezen-

[28] Vezi clasificarea genurilor predicatoriale la părintele Dumitru Belu, în *Curs de omiletică*, Editura Andreiana, Sibiu, 2012.

[29] †Timotei, *VP*, p. 32.

tat în ipostaza Tatălui, deci prin chipul Celui vechi de zile, „îmbrăcat în veșmânt alb, ținând cartea în care scrie următoarele: *Cel ce mă vede pe Mine, vede pe Cel ce M-a trimis pe Mine.* Facerea lumii și păstrarea ei sau providența, care presupune mântuirea și desăvârșirea, sunt lucrări ale lui Dumnezeu, fiecare aparținând cu precădere uneia dintre persoanele Sfintei Treimi, Tatălui cea dintâi, Fiului cea de-a doua, iar Sfântului Duh, cea de-a treia, dar în același timp la toate. Aceasta, întrucât Tatăl lucrează prin Fiul în Sfântul Duh. De asemenea, toate sunt nu numai lucrări, ci și daruri ale lui Dumnezeu către om."[30]

Astfel, dacă:

„la Nașterea Domnului, începe să se scrie despre viața pământească a Fiului lui Dumnezeu devenit Fiul Omului, pentru ca și credinciosului să i se scrie viața cerească de fiu al lui Dumnezeu prin Iisus Hristos."[31]

De la El și prin El credinciosul primește puteri spre desăvârșire:

„Mântuitorul ca persoană dumnezeiască, devenită accesibilă ca om, este unicul izvor de putere care eliberează de păcat. Creștinismul nu lasă pe credincios în cadrul puterilor sale limitate sau al unor închipuite puteri impersonale de care ar dispune prin oarecare tehnici, ci prezintă Persoana, reală mai presus de toate a lui Dumnezeu cel întrupat, ca izvor al vieții desăvârșite și eterne și care a făcut dovada existenței și interesului Ei față de toți, prin legătura în care a intrat în neamul omenesc în istorie, spre a rămâne în această legătură în veci."[32]

[30] †Timotei, *VP*, p. 71.
[31] †Timotei, *VP*, p. 60.
[32] †Timotei, *VP*, pp. 33-34.

Căci, „se împlinea prin Mesia cel făgăduit de Dumnezeu și așteptat de oameni un destin luminos pentru viața și mântuirea lumii”[33] astfel că Întruparea aduce cu sine un orizont superior de înțelegere asupra omului:

> „...omul nu este destinat să se dezindividualizeze într-un tot impersonal, ci dimpotrivă să personalizeze lumea. El nu se mântuiește prin univers, dar acesta se mântuiește prin om. Pământul găsește sensul său personal în om.”[34]

Acest fapt se realizează prin Taina Botezului:

> „...după cum în zămislirea și nașterea supranaturală se vede conlucrarea divinului cu umanul, credinciosul însuși trebuie să renască prin împreună lucrarea cu harul lui Dumnezeu în vederea desăvârșirii[35] ... nașterea din nou, regenerarea este cea prin Sfântul Botez și care face din cel ce-l primește fiu al lui Dumnezeu. Primitorul tainei moare și învie tainic cu Hristos Domnul, ca să trăiască în El.”[36]

O noua realitate socială este astfel prezentă în lume, una care reconfigurează întreg sistemul relațional dintre oameni, căci: „praznicul împletește minunat vestirea împăcării între Dumnezeu și fiii Săi, cu înfrățirea oamenilor între ei”.[37] Dar, pentru aceasta este nevoie de un efort sufletesc, după următorul înțeles:

> „Oglinda împăcării cu Dumnezeu și cu semenii este împăcarea cu sine, dobândirea păcii lăuntrice, liniștea conștiinței, ca și mulțumirea împlinirii binelui, a ocolirii răului și păcatului”. [38]

Tocmai de aceea, una din scrisorile pastorale se încheie cu o chemare:

[33] †Timotei, *VP*, pp. 41-42.
[34] †Timotei, *VP*, pp. 47-48.
[35] †Timotei, *VP*, p. 56.
[36] †Timotei, *VP*, p. 56.
[37] †Timotei, *VP*, p. 27.
[38] †Timotei, *VP*, p. 37.

„Nutrim dorința sinceră, pentru a cărei grabnică împlinire ne rugăm fierbinte, ca frumosul cer al țării și al lumii să nu se mai învolbureze vreodată cu nori aducători de război, ci să fie mereu luminat de acele stele, care simbolizează în chipul cel mai înalt marile virtuți de care toți trebuie să facă dovadă. Chemarea spre stele nu înseamnă așadar visare, ci efort continuu spre culmile realizării geniului uman, spre împlinirea destinului măreț al ființei noastre, desăvârșirea. La ceea ce este sublim se poate ajunge nu pe căi ușoare, ci prin muncă uriașă. Să căutăm această cale luminoasă, care asigură atingerea rostului vieții noastre cetățenești și bisericești, neprecupețind nimic pentru realizarea mai binelui."[39]

De cealaltă parte, pastoralele Arhiepiscopului Timotei aduc precizarea importantă care arată că „între Întrupare și Învierea Domnului există o legătură firească, ea angajând învățătura și viața creștină"[40] sau în nuanța următoare:

„Învierea Domnului evocă mereu în fiecare cuget momentul culminant al întregii istorii a mântuirii prin Iisus Hristos Domnul, totodată temeiul învățăturii creștine, ca și al lucrării ce revine credincioșilor pentru dobândirea nemuririi."[41]

Astfel:

„Învierea a adus în ființa omenească puterea unei noi vieți care trebuie sporită prin eforturile personale de a participa la jertfa și victoria lui Hristos Domnul. Dacă prin întruparea Sa, Fiul lui Dumnezeu Și-a făcut proprie firea omenească iar pe noi părtași dumnezeirii, prin înviere a sădit în noi germenele vieții nepieritoare, ca și putința de a rodi bogat prin strădaniile personale de a ne însuși lucrarea mântuitoare împlinită de El."[42]

[39] †Timotei, *VP*, pp. 49-50.
[40] †Timotei, *VP*, p. 520.
[41] †Timotei, *VP*, p. 375.
[42] †Timotei, *VP*, p. 529.

Efectul Învierii Domnului este înțeles și prezentat tot ca o înnoire: „învierea Domnului, ca pârgă a învierii noastre, însemnează reînnoirea lumii, regăsirea paradisului pierdut. Domnul însuși transformă ce a fost pustiit și delăsat în grădina edenică. De acum înainte se privește la un ,,pământ nou"; prin trimiterea Duhului lui Dumnezeu înnoindu-se fața pământului"[43], învierea fiind legată și de veșnicie dar și de viața pământească[44].

Într-o altă pastorală, imaginile și cuvintele folosite sunt de o frumusețe și forță demne de amintitele scrieri patristice:

> „Învierea distrugând moartea, golește sau schimbă conținutul mormântului, atât în sens propriu, cât și adâncit. Am înțelege mai bine legătura comparând-o cu crisalida sau învelișul care permite transformarea viețuitoarelor spre o nouă existență. Mormântul devine locul unde cel trecător se preface în veșnic...[45] Învierea arată o dată mai mult că, Pronia dumnezeiască păzește toate, spre dăinuire, iar stricăciunea, răul și moartea, pot fi biruite și nimicite."[46]

Sau în următoarea idee:

> „Natura întreagă în anotimpul primăverii este sacralizată în Biserică prin actualizarea jertfei de pe Golgota, și transfigurată prin învierea și înălțarea cu Domnul, transpunând pe credincios într-o împărăție nemărginită și veșnică.[47]

Din cele prezentate transpare corelația firească dintre învățătura de credință, viața moral-duhovnicească și cea liturgică, una susținându-se pe cealaltă, într-o unitate.

---

[43] †Timotei, *VP*, p. 395.

[44] „învierea și, de la sine înțeles, nemurirea pentru un creștin sunt în strânsă legătură cu viața pământească într-o concordanță fericită, ca pârgă a lucrării mântuitoare, viața veșnică în și cu Hristos." †Timotei, *VP*, p. 377.

[45] †Timotei, *VP*, p. 410.

[46] †Timotei, *VP*, p. 479.

[47] †Timotei, *VP*, p. 524.

Concluzii

Excursul întreprins asupra volumului pastoralelor Înaltpreasfințitului Arhiepiscop Timotei Seviciu, apărute recent de sub teascurile tiparului, ne-a oferit prilejul să redescoperim o scriitură teologică cultivată și elegantă.

Modelul oferit de logica pastoralelor (inspirator pentru orice predicator) propune un demers omiletic asemănător celui didactic, în care argumentarea este solidă și bazată pe resurse diverse. Tocmai de aceea, observarea acestor pastorale poate surprinde prin extinderea acestora. Necesitatea unei astfel de demers este justificată de grija autorului pentru a evalua cât mai bine multiplele aspecte avute în vedere, ceea ce aduce lămuriri edificatoare asupra temei.

Desigur, în aceste câteva pagini am surprins doar o parte din ceea ce înseamnă bogăția acestor epistole, reunite acum în volumul *Vestire de Praznic*, arătând faptul că ele se înscriu într-un patrimoniu omiletic de referință, spre care ne putem îndrepta, pentru a ne îmbogăți demersul predicatorial propriu.

.

CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ

Anuar - Serie nouă
ISSN 2558 - 8605
An VI (2021)/6/ pp. 394 - 420

ACTIVITATEA DE CERCETARE A PROFESORILOR FACULTĂȚII DE TEOLOGIE ORTODOXĂ DIN ARAD AN UNIVERSITAR 2020-2021

Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja

Carte: *Homo economicus. Iisus Hristos sensul creației și insuficiențele purului biologism*, Editura Doxologia, Iași, 2021.

Studii: „Note pe marginea teologiei luminii în Dogmatica actuală", în vol. *Lumina și semnificațiile ei în teologia și spiritualitatea ortodoxă*, Pr. Conf. Dr. Nicolae Răzvan Stan (editor), Editura Universitaria, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 2020, pp. 77-88 [ISBN 978-606-14-1618-9; ISBN 978-606-731-038-2]; „Importanța Dogmaticii în cultura actuală", în vol. *Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română. Interferențe ortodoxe și intercreștine* (Arad 21-22 octombrie 2019), Coordonatori: Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Pr. Lect. Univ. Dr. Filip Albu, Protos. Lect. Univ. Dr. Iustin Popovici, Arhid. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad și Editura Universitaria, Craiova, 2020, pp. 147-161 [ISBN 978-973-752-840-7; ISBN 978-606-14-1584-7]; „Hristos în Vechiul Testament - trecerea de la chip la adevăr în hermeneutica Sfântului Chiril al Alexandriei", în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad*, anul universitar 2019-2020, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad, 2020, pp. 36-53 [ISSN: 2558-8605; ISSN-L: 2558-8605]; „The Saints – Disciples at the School of Christ - Sight in Non-Sight –", în rev. *Teologia*, an XXIV (2020), nr. 4, pp. 11-25 [ISSN 2247-4382; ISSN-L=1453-4789]; „Preotul Profesor Ilarion V. Felea (1903-

1961) – relevanța creștinismului în cultura modernă", în rev. *Studia Teheologica et Historica Aradensia*, an II (2020), nr. 2, pp. 147-160 [ISSN 2668-8387; ISSN-L 2668-8387]; „Preotul Ilarion V. Felea. Pastorație și misiune în Parohia Arad Șega", în rev. *Studia Teheologica et Historica Aradensia*, an III (2021), nr. 3, pp. 104-139 [ISSN 2668-8387; ISSN-L 2668-8387]

Participări la Simpozioane: 11 december 2020, New York, Institute for Studies in Eastern Christianity at Union Theologiacal Seminary, cu referatul *Eucharist during Pandemic – Evil Influences and Spiritual Combat* (*Euharistia în pandemie – influențele răului și lupta spirituală*); 10-12 octombrie 2021, Colocviul Național de Teologie Dogmatică Ortodoxă, ediția a VIII-a, Arad, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea", cu referatul *Persoana lui Hristos în sinteza neopatristică. Criterile Tradiției în fața contestărilor postmodernității*; 2 noiembrie, în cadrul Simpozionului internațional și interdisciplinar Medicine&Theology. The Phenomenon of in the Age of Biotechnology, cu referatul *Transhumanism și înviere. O perspectivă a Dogmaticii ortodoxe*; 31 oct - 2. nov, Simpozionul Internațional *Pastorație și Duhovnicie în Diaspora Românească. Purtarea de grijă a celor adormiți în cultul și practica Bisericii Ortodoxe*, Facultatea de Teologie Ortodoxă din Cluj Napoca, cu referatul *Fenomenul morții în era biotehnologiilor. O perspectivă a Dogmaticii*; 17 decembrie 2021, New York, Institute for Studies in Eastern Christianity at Union Theologiacal Seminary, cu referatul *The Experience of Prayer as an Experience of Dogmas in the Orthodox Church.*

Organizări Simpozioane Naționale: 20-21 septembrie 2021, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" Arad, Simpozionul masteral-studențesc cu tema *Provocările Bisericii în mediul online. Tipologii pastorale și atitudini misionare*; 10-12 octombrie 2021, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" Arad, Colocviul Național de Teologie Dogmatică Ortodoxă, ediția a VIII-a cu referatul *Persoana lui Hristos în Dogmatica actuală. Contestările modernității și postmodernității*

Organizări Simpozioane Internaționale: 20-21 septembrie 2021, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" Arad, Simpozionul Școlii doctorale cu tema *Society under Siege. The Meanings of the Church's Faith in the Pandemic Era*; 2 noiembrie, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" Arad, Simpozionul stiințific cu referatul *Medicine&Theology. The Phenomenon of in the Age of Biotechnology*

Organizări conferințe internaționale: 11 martie 2020, conferința susținută de Prof. Dr. Martin Illert, de la Universitatea Halle (Wittenberg) din Germania, cu titlul *Secularizarea ca o provocare pentru Bisericile noastre*; 19 octombrie 2021, conferința susținută de Prof. Dr. Jerzy Ostapczuk, Decanul Academiei Teologice Creștine din Varșovia, cu titlul *Tradiția liturgică timpurie a Tetraevangheliariilor chirilice tipărite, publicate în secolul al XVI-lea pe teritoriul Românei contemporane. Observații preliminare*

Editări volume studii: *Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română. Interferențe ortodoxe și intercreștine, (simpozion internațional),* Editura Universității „Aurel Vlaicu" din Arad, Editura Universitaria, Craiova, 2020, 652 p. [ISBN 978-973-752-840-7; ISBN 978-606-14-1584-7]

Editări reviste: *Teologia*, revista Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad [ISSN 2247-4382]; *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad*, Editura Universității „Aurel Vlaicu" din Arad, Arad, 2020 [ISSN 2558-8605]; *Studia Doctoralia*, Editura Universității „Aurel Vlaicu" din Arad, Arad, 2020 [ISSN 2537-3668]; *Studia Teheologica et Historica Aradensia*, Revista Centrului de Studii Teologice-Istorice și de Prognoză Pastoral-Misionară al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad [ISSN 2668-8387; ISSN-L 2668-8387]

Conferințe: 19 decembrie, în cadrul Concertului de colinde *Colind străbun* susținut de corurile Facultății de teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" din Arad, la invitația ASCOR a susținut conferința *Ilarion Felea (1903-1961) – preotul, teologul, mărturisitorul*.

P.S. Conf. Univ. Dr. Habil. Emilian Crișanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Aradului

Volume: *Persoana umană de la îmbolnăvire la însănătoșire - povățuiri și rugăciuni*, Editura Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2020, 78 p. [ISBN 978-606-9052-08-2]

Studii: „Biserica Ortodoxă - păstrătoare a identității și culturii românești", în vol. *Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română - interferențe interortodoxe și intercreștine* (Arad 21-22 octombrie 2019), Coordonatori: Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Pr. Lect. Univ. Dr. Filip Albu, Protos. Lect. Univ. Dr.

Iustin Popovici, Arhid. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad și Editura Universitaria, Craiova, 2020, pp. 9-26 [ISBN 978-973-752-840-7; ISBN 978-606-14-1584-7]; „Sfinții Martiri Brâncoveni - familia și mucenicia creștină în actualitate", în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad*, anul universitar 2019-2020, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad, 2020, pp. 21-35 [ISSN: 2558-8605; ISSN-L: 2558-8605]; „Pastorația credincioșilor din parohie în contextul social de astăzi", în vol. „Pastorația familiei în duhul credinței și al iubirii creștine", coordonator Pr. Prof. univ. dr. Nicolae Răzvan Stan, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2021, pp. 60-75. [ISBN 978-606-731-078-8]; „Părintele Profesor Mircea Păcurariu – dascăl și deschizător de drumuri istorice", în vol. *Acad. pr. prof. univ. dr. Mircea Păcurariu (1932-2021) - o viață pusă în slujba lui Dumnezeu și a neamului românesc*", coordonatori †Gurie Georgiu și pr. Florin Dobrei, Editura Renașterea, Cluj Napoca și Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2021, pp. 207-212 [ISBN 978-606-607-354-7; 978-606-8692-82-1]

Articole în reviste de specialitate: „Pastorația creștină a Armatei române pe fronturile celor două Războaie Mondiale", în rev. *Misiunea*, Revista Centrului de Cercetare a Conlucrării Bisericii Ortodoxe Române cu ArmataRomâniei „General Paul Teodorescu", an VII (2020), nr. 1 (7), pp. 18-21, [ISSN 2360-4190]; „The Pastoral Care and Education of the Theological Seminarians and Students and its Constructive role", în rev. *Teologia*, anul XXIV (2020), nr. 1, pp. 12-23. [ISSN 2247-4382; ISSN-L 1453-4789]; „The Religious Education of Parents and Children During the Last Century in the Archdiocese of Arad", în rev. *Teologia*, anul XXIV (2020), nr. 2, pp. 10-24 [ISSN 2247-4382; ISSN-L 1453-4789]; „Libertatea și dragostea în educația religioasă a părinților și copiilor", în *Îndrumător Pastoral*, Episcopia Tulcii, EdituraAndreiana, anul XII (2020), nr. 12, pp. 267-280 [ISSN 1583-168X]; „Viața și măsura sufletului", în rev. *Vitralii Culturale*, revistă de cultură editată de Biblioteca Județeană „Antim Ivireanul", Vâlcea, anul V (2021), nr. 9, pp. 8-10 [ISSN 2559-7736; ISSN-L 2559-7736]; „Comunitatea spirituală „Învierea" din Mirfield (Anglia) și Ortodoxia românească", în rev. *Misiunea* (Revista Centrului de Cercetare a Conlucrării Bisericii Ortodoxe Române cu Armata României „General Paul Teodorescu"), an VIII (2021), nr.1, pp. 6-10 [ISSN 2360-4190]

Participări la simpozioane: 12 octombrie, 2020, Alba Iulia, Simpozionul Internațional de Știință, Teologie și Artă, ediția a XIX-a (ISSTA 2020), cu lucrarea *Educația religioasă a părinților și copiilor în ultimul secol din Arhiepiscopia Aradului*; 3-4 iunie, 2021, Simpozionul Național „Mehedinți - istorie, cultură și spiritualitate" (ediția XIII-a), Episcopia Severinului și Strehaiei, Drobeta Turnu Severin (online), cu lucrarea *Teologie, cultură și patriotism în cimitirele arădene*; 17-18 mai 2021, Simpozionul Internațional de Știință, Teologie și Artă - Ediția XX-a (ISSTA 2021), Alba Iulia, cu lucrarea: *Misiunea slujitorilor Bisericii în contextul migrației românilor ortodocși*; 7 iunie, 2021, Conferința Internațională „Tudor Vladimirescu - 200 de ani de la Revoluția de la 1821", organizată de Arhiepiscopia Craiovei în parteneriat cu Facultatea de Teologie Ortodoxă, Biblioteca Județeană „Alexandru și Aristia Aman" și Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor", Craiova (online), cu lucrarea *Libertatea și dragostea în Biserică și neamul românesc*

Editări reviste: *Teologia*, revista Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad [ISSN 2247-4382]; *Studia Teheologica et Historica Aradensia*, Revista Centrului de Studii Teologice-Istoriceși de Prognoză Pastoral-Misionară al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad [ISSN 2668-8387; ISSN-L 2668-8387].

Pr. Prof. Univ. Dr. Constantin Rus

Studii: „The sacrament of Holy Eucharist - Some Canonical Remarks", în rev. *Teologia,* an XXIV (2020), nr. 4, pp. 26-56 [ISSN 2247-4382; ISSN-L=1453-4789]; „The canonical Norms Regarding the Granting of Epitimia

Participări la Simpozioane: 24-26 mai 2021, Simpozionul Internațional „Forme de organizare și funcționare a monahismului Ortodox: tradiție bimilenară și provocări contemporane", organizat de Patriarhia Română, cu referatul *Organizarea monahismului românesc în secolul al XIX-les*; 25 mai 2021, Simpozionul internațional „Libertatea de exprimare și de credință. Dileme și esențe ale Statului de drept", organizat de Universitatea de Vest din Timișoara, cu referatul *Dispoziții de drept comparat privind relația dintre stat și religie*

Editări de reviste: *Teologia,* revista Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, Editura Universității „Aurel Valaicu" Arad [ISSN: 2247-4382; ISSN-L = 1453-4789]; *Studia Doctoralia,* Editura Universității „Aurel Valaicu", Arad, 2017 [ISSN: 2537-3668]; *Studia Teheologica et Historica Aradensia*, revista Centrului de Studii Teologice-Istorice și de Prognoză Pastoral-Misionară al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad [ISSN 2668-8387; ISSN-L 2668-8387].

Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan Tulcan

Studii: „Teologie și cultură în gândirea Preotului Profesor Dr. Ilarion V. Felea", în vol. *Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română. Interferențe ortodoxe și intercreștine* (Arad 21-22 octombrie 2019), Coordonatori: Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Pr. Lect. Univ. Dr. Filip Albu, Protos. Lect. Univ. Dr. Iustin Popovici, Arhid. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad și Editura Universitaria, Craiova, 2020, pp. 201-215 [ISBN 978-973-752-840-7; ISBN 978-606-14-1584-7]; „Coordonate teologico-dogmatice ale Tainei Sfântului Maslu", în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad*, anul universitar 2019-2020, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad, 2020, pp. 79-95 [ISSN: 2558-8605; ISSN-L: 2558-8605]; „Contextul cultural, bisericesc și misionar al înființării Școlii teologice din Arad (1822) și relevanța acesteia pentru teologia arădeană de astăzi", în rev. *Studia Teheologica et Historica Aradensia*, Revista Centrului de studii Teologice-Istorice și de Prognoză Pastoral-Misionară al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, an II (2020), nr. 2, pp. 101-112 [ISSN 2668-8387; ISSN-L 2668-8387]; „Theologische Aspekte der Missionsstrategie der Rumänischen Orthodoxen Kirche in der rumänischen Gesellschaft im Säkularisierungsprozess", în *Die missionarischen Herausforderungen unserer Kirchen in der säkularisierten Gesellschat. XV. Begegnung im bilateralen theologischen Dialog zwischen der EKD und der Rumänisch-Orthodoxen Kirche (Goslar XV),* Hrsg. Petra Bosse-Huber, Daniel Benga, Wolfram Langpape, Beiheft zur Ökumenischen Rundschau 131, Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig, 2021, pp. 146-162; „The Essential Traits of Knowing God in Father Stăniloae's Thinking and Their Importance for the Salvation of Man", în rev. *Teologia,* an XXV (2021), nr. 1, pp. 41-55 [ISSN 2247-4382; ISSN-L=1453-4789]

Recenzii: Matthias Hartmann, Vasile Stanciu (eds.), *Das Leben als Geschenk Gottes. Christliche Verantwortung im Angesicht des Todes*, Seria: Biblioteca teologică germano-română, Editura Schiller Verlag, Bonn-Sibiu, 2018, 216 pp., în rev. *Teologia,* an 2021, nr. 1, pp. 146-148 [ISSN 2247-4382; ISSN-L=1453-4789]

Participări la simpozioane: 10-12 octombrie 2021, Colocviul Național de Teologie Dogmatică Ortodoxă, ediția a VIII-a, Arad, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea", cu referatul *„Hristologia trancedentală" a lui Karl Rahner (1904-1984) și Persoana lui Iisus Hristos ca „împlinire a umanului" la Dumitru Staniloae (1903-1993)*

Editări reviste: *Teologia,* revista Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad [ISSN: 2247-4382; ISSN-L = 1453-4789]; *Studia Teheologica et Historica Aradensia*, revista Centrului de Studii Teologice-Istorice și de Prognoză Pastoral-Misionară al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad [ISSN 2668-8387; ISSN-L 2668-8387].

Pr. Prof. Univ. Dr. Vasile Vlad

Studii: „Vremelnicie și veșnicie - coordonate ale satului românesc în reflecția filozofică a lui Vasile Băncilă" (Temporality and Eternity - Coordinates of the Romanian Village in the philosophical reflection of Vasile Băncilă), în vol. *Simpozionul Internațional „Comuniune și comunități: jertfă, slujire, spiritualitate", Episcopia Caransebeșului, Caransebeș 6-7 mai 2019,* Editura Episcopiei Caransebeșului Editura Montefano, Monastero San Silvestro, 2020, pp. 93-110 [ISBN 978-88-87151-56-5, ISBN 978-606-8458-31-1 2]; „Aspecte teologice ale implicării sociale a Bisericii", în vol. *Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română. Interferențe ortodoxe și intercreștine* (Arad 21-22 octombrie 2019), Coordonatori: Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Pr. Lect. Univ. Dr. Filip Albu, Protos. Lect. Univ. Dr. Iustin Popovici, Arhid. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad și Editura Universitaria, Craiova, 2020, pp. 273-288 [ISBN 978-973-752-840-7; ISBN 978-606-14-1584-7]; „Reflecții teologice asupra sexualității umane" („Theological Reflections on Human Sexuality"), în rev. *Teologie și Viață*, rev. Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, an 2020, nr. 9-12, septembrie-decembrie,

pp. 22-40 [ISSN 2285-5564, ISSN-L 1221-5988]; „Considerații dogmatico-morale asupra noțiunii *omul după chipul lui Dumnezeu*", în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad*, anul universitar 2019-2020, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad, 2020, pp. 96-106 [ISSN: 2558-8605; ISSN-L: 2558-8605]; Theological Reflections on Contraception, în rev. *Teologia,* an 2021, nr. 1, pp. 56-72 [ISSN 2247-4382; ISSN-L=1453-4789]; „Locul și rolul imaginației și viselor în viața duhovnicească", în rev. *Mitropolia Olteniei,* an LXXIII (2021), nr. 5-8, pp. 79-96 [ISSN 1013-4239]; „Slujba Cununiei - temeiul unității și indisolubilității familiei", în rev. *Mitropolia Ardealului,* Serie nouă, an I (2021), nr. 2, pp. 263-284, [ISSN 1013-4204]; „Theological Refl ections on Contraception", în rev. *Teologia,* an 2021, nr. 1, pp. 56-72 [ISSN 2247-4382; ISSN-L=1453-4789]

Participări la Simpozioane: 3-4 iunie 2021, Turnu Severin, Simpozionul Internațional *Mehedinți – istorie, cultură și spiritualitate,* Ediția a XIII-a, online, cu referatul *Despre moarte și iad în perspectiva teologică a Sfântului Grigorie cel Mare, episcopul Romei*; 2-3 noiembrie 2021, Arad, Simpozion Internațional medical-teologic *Fenomenul morții în era biotehnologiilor*., online, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea", cu referatul *Frica de moarte - perspectivă teologică, sau frica de moarte între firesc și patologic*; 17-18 mai 2021, Cluj-Napoca, Facultatea de Medicină în colaborare cu Arhiepiscopia Clujului/ Facultatea de Teologie Ortodoxă, Simpozionul național *Medicină și teologie,* Ediția XX-a, *Terapii medicale și spirituale la începutul mileniului III: Complementaritate, dialog, unitate*, online http://ot.ubbcluj.ro, cu referatul *Sfânta Taină a Spovedaniei – Cuvântul tămăduitor al harului*

Conferințe: 01.07.2021, Dortmund, Germania, conferința online *Contracepția și nașterea de prunci în perspectiva spiritualității creștine ortodoxe*; 05.12.2021, Malta, conferința online *Sfânta Taină a Spovedaniei – împărtășirea lui Hristos prin cuvânt*; 07.12.2021, ASCOR Arad, conferința online *Întâlniri providențiale*

Editări reviste: *Studia Teheologica et Historica Aradensia*, revista Centrului de Studii Teologice-Istorice și de Prognoză Pastoral-Misionară al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad [ISSN 2668-8387; ISSN-L 2668-8387]; *Mitropolia Ardealului,* revista oficială

a Arhiepiscopia Sibiului, Arhiepiscopiei Alba-Iuliei, Episcopiei Oradiei, Episcopiei Covasnei și Harghitei și Episcopiei Devei și Hunedoarei, Editura Andreiană, Sibiu [ISSN 1013-4204].

Pr. Prof. Univ. Dr. Florin Dobrei

Cărți: *Dobra (jud. Hunedoara) – file de cronică bisericească*, Felicitas Publishing House/Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Stockholm/Deva, 2020, 414 p. [ISBN: 978-91-985629-3-4 –978-606-8692-81-4]

Studii: „Frământări confesionale pe meleagurile Dobrei (jud. Hunedoara) în secolul al XVIII-lea", în rev. *Altarul Banatului*, serie nouă, Timișoara, an XXI (LXX), 2020, nr. 7-9, pp. 115-130 [ISSN: 2558-9628]; „Slujitori și slujire pe meleagurile Dobrei (jud. Hunedoara)", în rev. *Astra Sabesiensis*, Sebeș, an VI (2020), pp. 191-206 [ISSN: 2457-8150]; „Ortodoxie și prozelitism latin în timpul păstoririi mitropolitului Ioan de Caffa al Transilvaniei", în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă «Justinian Patriarhul» din București pe anul 2020*, București, an XX (2020), pp. 251-267 [ISSN: 1582-8840]; „Dobra (jud. Hunedoara) – Ortodoxie și alteritate confesională în secolele XIX-XX", în rev. *Altarul Banatului*, serie nouă, an XXI (LXX), 2020, nr. 10-12, pp. 97-117 [ISSN: 2558-9628]; „File din istoria fostului Protopopiat Ortodox Dobra", în *Sargetia. Acta Musei Devensis*, Deva, an XI (XLVII), 2020, pp. 157-178 [ISSN: 1013-4255]; „Vechile troițe de piatră ale Dobrei", în rev. *Dacia Creștină*, an X (2020), nr. 3-4, pp. 43-46 [ISSN: 2247-6792]; „Biserica monument istoric „Buna Vestire" din Trestia (jud. Hunedoara)", în vol. *Educația creștină într-o cultură pluralistă. Cum cresc copiii în lumea de azi (ISSTA 2020)*, Mihai Himcinschi, Lucian Colda (coord.), vol. I, Editura Reîntregirea/Felicitas Publishing House, Alba Iulia/Stockholm, 2020, pp. 379-392 [ISBN: 978-606-509-469-7 / ISBN: 978-91-108-986477-1-6]; „Istorie, cultură și spiritualitate bizantină în paginile revistei teologice „Altarul/Mitropolia Banatului" (1944-1947; 1951-2019)", în vol. *Studii și cercetări. Banatul – istorie și multiculturalitate*, Nicu Ciobanu (coord.), Editura Institutului de Cultură al Românilor din Voivodina, Zrenianin, 2020, pp. 219-236 [ISBN: 978-86-81282-25-0]; „Crâmpeie din istoria bisericească a unui străvechi sat românesc: Leșnic (jud. Hunedoara)", în vol. *Istoria și scrisul istoric azi: opțiuni metodologice, paradigme, agendă*, Susana Andea, Iosif Marin Balog, Adelina Chișu, Adrian Crivii, Ela Cosma, Attila Varga (coord.), Editura Școala Arde-

leană, Cluj-Napoca, 2020, pp. 495-506 [ISBN: 978-606-797-604-5]; „Părintele Ilarion V. Felea – „istoricul", în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad. Anul universitar 2019-2020*, Arad, serie nouă, an V (2021), pp. 107-118 [ISSN: 2558-8605]; „Studies and articles of Biblical Theology of the Old Testament in the review „Altarul/Mitropolia Banatului" [„The Shrine of Banat"/"The Metropolitan See of Banat"] (1944-1947; 1951-2020), în *Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» din Iași. Teologie Ortodoxă*, serie nouă, Iași, an XXVI (2021), nr. 1, pp. 109-129 [ISSN: 1841-849X]; „Părintele Profesor Mircea Păcurariu – un dascăl de suflet", în vol. *Acad. pr. prof. univ. dr. Mircea Păcurariu (1932-2021) – o viață pusă în slujba lui Dumnezeu și a neamului românesc*, †Gurie Georgiu, Florin Dobrei (coord.), Editura Renașterea/Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Cluj-Napoca/Deva, 2021, pp. 315-319 [ISBN: 978-606-607-354-7/ISBN: 978-606-8692-82-1]; „The Political-Religious Mission of Papal Inquisitor John of Capistrano in Banat and Transylvania", în rev. *Teologia*, Arad, an XXV (2021), nr. 1, pp. 73-86 [ISSN: 1453-4789]; „Hunedoara Orthodox monastic establishments: history and the present-day situation", în vol. *Romanian modernity - historical, cultural and theological paradigms*, Romanian Academy. Center for Transylvanian Studies, în Supllement no. 1 of *Transylvanian Review*, Cluj-Napoca, an XXX, 2021, pp. 111-129 [ISSN: 2067-1016]; „Iată, vin să fac voia Ta, Dumnezeule!" (Evrei 10, 7). Alegerea, hirotonia și instalarea Preasfințitului Părinte Nestor Hunedoreanul ca arhiereu-vicar al Episcopiei Devei și Hunedoarei", în rev. *Dacia Creștină*, Deva, an XI (2021), nr. 1, pp. 1-21 [ISSN: 2247-6792]; *† Acad. Pr. prof. univ. dr. Mircea Păcurariu (1932-2021)*, în rev. *Dacia Creștină*, Deva, an XI (2021), nr. 1, pp. 93-96 [ISSN: 2247-6792]; „Monastirea Colțului", în rev. *Dacia Creștină*, Deva, an XI (2021), nr. 2, pp. 35-43 [ISSN: 2247-6792]; „Mitropolitul Ioan de Caffa al Transilvaniei", în rev. *Dacia Creștină*, Deva, an XI (2021), nr. 3, pp. 57-65 [ISSN: 2247-6792]; „Repere ale monahismului hunedorean actual", în rev. *Studia Theologica et Historica Aradensia*, an III (2021), nr. 3, pp. 140-161 [ISSN: 2668-8387]; „Gheorghe Zemora – un preot pătimitor în închisorile comuniste", în rev. *Mitropolia Ardealului*, serie nouă, an I (XXXVI), 2021, nr. 1, pp. 155-170 [ISSN: 1013-4204]; „File de istorie bisericească: Zlești (jud. Hunedoara) - satul bunicilor Părintelui Academician Mircea Păcurariu", în rev. *Mitropolia Ardealului*, serie nouă, an I (XXXVI), 2021, nr. 3, pp. 148-172 [ISSN: 1013-4204]; „Vechi prevederi bisericești cu privire la Taina Cu-

nuniei", în rev. *Miorița*, revistă de Etnografie și Folclor, an XXVII (2021), pp. 35-43 [ISSN: 1224-2470]

Articole: „Fide, Honor et Patria!". Biserica și Armata în slujba lui Dumnezeu și a oamenilor", în vol. *Datoria de a onora*, Dănilă Moldovan, Gheorghe Ile (coord.), Editura Călăuza v.b., Deva, 2020, pp. 9-10 [ISBN: 978-606-517-091-9]; „Urmând lui Hristos, în „Dacia Creștină", Deva, an X (2020), nr. 1-2, pp. 94-96 [ISSN: 2247-6792]; „Noi slujitori bisericești", în rev. *Dacia Creștină*, an X, 2020, nr. 3-4, pp. 92-95 [ISSN: 2247-6792]; „Strămutat în Împărăția cea cerească. Preotul Miron Mateș (1946-2020)", în rev. *Dacia Creștină*, an X (2020), nr. 3-4, p. 96 [ISSN: 2247-6792]; „Noi hirotoniri", în rev. *Dacia Creștină*, Deva, an XI (2021), nr. 1, p. 92 [ISSN: 2247-6792]; „Noi preoți în Episcopia Devei și a Hunedoarei", în rev. *Dacia Creștină*, an XI (2021), nr. 2, pp. 94-95 [ISSN: 2247-6792]; „Strămutat în Împărăția cea cerească. Preotul Mircea Maxim Braicău", în rev. *Dacia Creștină*, an XI (2021), nr. 2, p. 96 [ISSN: 2247-6792]; „Hirotoniri de noi preoți", în rev. *Dacia Creștină*, an XI (2021), nr. 3, pp. 93-94 [ISSN: 2247-6792]; „Mutat la Domnul. Preotul Antonie Budiul", în rev. *Dacia Creștină*, Deva, an XI, 2021, nr. 3, p. 95 [ISSN: 2247-6792]

Recenzii: Mircea Păcurariu, „Printing in the Romanian Orthodox Church", Andreiana Publishing House, Sibiu, 2016, 336 + XXXIX p., în rev. *Teologia*, an XXIV (2020), nr. 3, pp. 188-190 [ISSN: 1453-4789]

Participări la Simpozioane: 12 octombrie 2020, Alba Iulia, Simpozionul Internațional de Știință, Teologie și Artă (ISSTA 2020) „Educația creștină într-o lume culturală pluralistă. Cum cresc copiii în lumea de azi" (ed. a XIX-a), cu referatul: *Biserica monument istoric „Buna Vestire" din Trestia (jud. Hunedoara)*; 17 mai 2021, Alba Iulia, Simpozionul Internațional de Știință, Teologie și Artă (ISSTA 2021); „Pastorație și misiune în diaspora" (ed. a XX-a), cu referatul: *Biserici de lemn hunedorene „călătoare"*; 25 mai 2021, Timișoara, Simpozionul teologic internațional „Libertatea de exprimare și de credință - dileme și esențe ale statului de drept", cu referatul: *Libertate și constrângere religioasă în Transilvania medievală. Scurte considerații istorice*; 7 august 2021, Mănăstirea Strehaia, Simpozionul istoric național „Mihai Viteazul - 420 de ani de nemurire", cu referatul: *Domnitorul Mihai Viteazul și Ortodoxia transilvăneană*; 10-11 septembrie 2021, Deva, Simpozionul isto-

ric național „Județul Hunedoara. Studii de istorie și de cultură locală", cu referatul: *File din trecutul bisericesc al satului Târnava (com. Brănișca)*

Editări de volume: *Acad. pr. prof. univ. dr. Mircea Păcurariu (1932-2021) - o viață pusă în slujba lui Dumnezeu și a neamului românesc*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca - Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2021, 384 p. [ISBN: 978-606-607-354-7; ISBN: 978-606-8692-82-1]; *Romanian modernity - historical, cultural and theological paradigms*, Romanian Academy. Center for Transylvanian Studies, Supllement no. 1 of *Transylvanian Review*, Cluj-Napoca, an XXX, 2021, 314 p. [ISSN: 2067-1016]

Editări de reviste: *Dacia Creștină. De la Dacia Romană la România creștină*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva [ISSN: 2247-6792]; *Studia Theologica et Historica Aradensia. Revista Centrului de Studii Teologice-Istorice și de Prognoză Pastoral-Misionară al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad*, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad [ISSN: 2668-8387; ISSN-L: 2668-8387].

Pr. Conf. Univ. Dr. Caius Claudius Cuțaru

Studii: „Elemente referitoare la insuficiențele culturii secularizate în viziunea Părintelui Profesor Nicolae Achimescu", în vol. *Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română. Interferențe ortodoxe și intercreștine* (Arad 21-22 octombrie 2019), Coordonatori: Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Pr. Lect. Univ. Dr. Filip Albu, Protos. Lect. Univ. Dr. Iustin Popovici, Arhid. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad și Editura Universitaria, Craiova, 2020, pp. 342-366 [ISBN 978-973-752-840-7; ISBN 978-606-14-1584-7]; „Byzantine and Arab Iconoclasm - a Comparative Look", în rev. *Teologia*, an XXIV (2020), nr. 4, pp. 57-77 [ISSN 2247-4382; ISSN-L=1453-4789]; „Instituții iudaice de învățământ. Specificul învățământului evreiesc arădean", în rev. *Studia Teheologica et Historica Aradensia*, an II (2020), nr. 2, pp. 113-127 [ISSN 2668-8387; ISSN-L 2668-8387]; „Misiunile printre musulmani stipulate în textele regulilor franciscane: Regola non bollata (1221) și Regola bollata (1223)", în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad*, anul universitar 2019-2020, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad, 2020, pp. 54-67 [ISSN: 2558-8605; ISSN-L: 2558-8605]

Participări la Simpozioane: 11 december 2020, New York, Institute for Studies in Eastern Christianity at Union Theologiacal Seminary, cu referatul *Mentalities and Religious Atitudes in Times of Pandemic* (*Mentalități și atitudini religioase în vreme de pandemie*); 29th of december 2021, Simpozionul internațional *The Sacred Places and Religious Life in the Pandemic Time*, The Sixth Interfaith Meeting, cu referatul *Monotheistic Religions in Times of Pandemic. Necessary adaptations and transformations*

Editări reviste: *Teologia*, revista Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad [ISSN: 2247-4382; ISSN-L = 1453-4789]; *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad*, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad, 2020, 352 p. [ISSN: 2558-8605; ISSN-L: 2558-8605]; *Studia Teheologica et Historica Aradensia*, revista Centrului de Studii Teologice-Istorice și de Prognoză Pastoral-Misionară al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad [ISSN 2668-8387; ISSN-L 2668-8387]; *Studii Teologice*, revista Facultăților de Teologie din Patriarhia Română, București, 2021.

Arhim. Conf. Univ. Dr. Teofan Mada

Studii: „De la gnosticismul din perioada Părinților Bisericii la neo-gnosticismul din cultura contemporană", în vol. *Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română. Interferențe ortodoxe și intercreștine* (Arad 21-22 octombrie 2019), Coordonatori: Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Pr. Lect. Univ. Dr. Filip Albu, Protos. Lect. Univ. Dr. Iustin Popovici, Arhid. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad și Editura Universitaria, Craiova, 2020, pp. 366-382 [ISBN 978-973-752-840-7; ISBN 978-606-14-1584-7]; „Teologie și spiritualitate în concepția eclesială a lui Charles Curran", în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad*, anul universitar 2019-2020, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad, 2020, pp. 119-139 [ISSN: 2558-8605; ISSN-L: 2558-8605]; „Contribuția Preparandiei și a Institutului Teologic la emanciparea prin cultură a românilor", în rev. *Studia Teheologica et Historica Aradensia*, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad, an II (2020), nr. 2, pp. 89-100 [ISSN 2668-8387; ISSN-L 2668-8387]; „De vera religione și De vera philosophia în teologia dogmatică a Fericitului Augustin," în rev. *Altarul Banatului* an (2020), nr. 1-3, ianuarie-martie, pp. 19-35 [ISSN

2558-9628 ISSN-L 1220-8388]; „Teologie și Spiritualitate în concepția eclesială a lui Charles Curran", în rev. *Altarul Banatului* an (2020), nr. 10-12, octombrie-decembrie [ISSN 2558-9628 ISSN-L 1220-8388]; „Spiritualitate și Eshatologie în teologia Sf. Ioan Gură de Aur", în rev. *Altarul Banatului* an (2021), nr. 1-3 [ISSN 2558-9628 ISSN-L 1220-8388].

Pr. Conf. Univ. Dr. Lucian Farcașiu

Studii: „Liturghie și cosmos în creațiile populare românești", în vol. *Satul și spiritul românesc, între tradiție și actualitate. Lectura Sfintei Scripturi și provocările transmiterii credinței*, vol. I Teologie, coordonatori Pr. Prof. Univ. Dr. Vasile Stanciu și Arhid. Asist. Univ. Dr. Daniel Mocanu, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2020, pp. 309-322 [ISBN general 978-606-37-0904-3; ISBN vol. I 978-606-37-0905-0]; „Lumina dumnezeiască necreată, reflectată în imnografia Praznicului Schimbării Domnului la Față", în vol. *Lumina și semnificațiile ei în teologia și spiritualitatea ortodoxă*, Pr. Conf. Dr. Nicolae Răzvan Stan (editor), Editura Universitaria, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 2020, pp. 77-88 [ISBN 978-606-14-1618-9; ISBN 978-606-731-038-2]; „Istoricul, evoluția și teologia imnografiei Praznicului Nașterii Maicii Domnului", în vol. *Credință, cultură și vrednicie în slujirea altarului bănătean. Volum dedicat pr. dr. Ionel Popescu,* coordonator pr. dr. Daniel Alic, Editura Partoș, Timișoara, Centrul de studii Banatice - Vârșet, Timișoara, 2020, pp. 265-294 [ISBN 978-606-040-035-6; ISBN 978-86-900728-3-5]; „Folosirea linguriței pentru Taina Sfintei Împărtășanii, în Biserica Ortodoxă", în rev. *Teologie și educație la Dunărea de Jos,* fascicula XIX, Editura Arhiepiscopiei Dunării de Jos, Galati, 2020, pp. 96-124 [ISSN: 1843-8660]; „Liturghierul diaconului Coresi: istoric și conținut. Importanța acestuia pentru cultura românească", în vol. *Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română. Interferențe ortodoxe și intercreștine* (Arad 21-22 octombrie 2019), Coordonatori: Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Pr. Lect. Univ. Dr. Filip Albu, Protos. Lect. Univ. Dr. Iustin Popovici, Arhid. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad și Editura Universitaria, Craiova, 2020, pp. 395-424 [ISBN 978-973-752-840-7; ISBN 978-606-14-1584-7]; „Întrebuințarea linguriței pentru împărtășirea credincioșilor în Biserica Ortodoxă. Cadrul istoric al apariției acestui obiect liturgic", în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad*, anul universitar 2019-2020, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad, 2020, pp. 140-159 [ISSN: 2558-8605;

ISSN-L: 2558-8605]; „Preotul Ilarion V. Felea - teologul liturghisitor şi martir, după jurnalul său autobiographic", în rev. *Studia Teheologica et Historica Aradensia*, Revista Centrului de studii Teologice-Istorice și de Prognoză Pastoral-Misionară al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad, an II (2020), nr. 2, pp. 128-146 [ISSN 2668-8387; ISSN-L 2668-8387]; „Comunitățile de credincioși ortodocși români din vecinătatea și din afara granițelor țării. Istorie, evoluție, activitate misionară, organizare canonică și pastoral", în rev. *Studia Teheologica et Historica Aradensia*, an III (2021), nr. 3, pp. 162-188 [ISSN 2668-8387; ISSN-L 2668-8387]; *The Ancient Worship of the Theotokos in the Christian Church Mariology in Christian East and West,* în rev. Teologia, an an XXV (2021), nr. 2, pp. 46-62 [ISSN 2247-4382; ISSN-L=1453-4789]

Articole, consemnări în volume tematice: „Părintele Dr. Ionel Popescu - păstor și dascăl eminent în ograda Bisericii și a Seminarului Teologic. Evocări dintr-un jurnal tainic de adolescent", în vol. *Credință, cultură și vrednicie în slujirea altarului bănătean. Volum dedicat pr. dr. Ionel Popescu,* coordonator pr. dr. Daniel Alic, Editura Partoș, Timișoara, Centrul de studii Banatice – Vârșet, Timișoara, 2020, pp. 57-59 [ISBN 978-606-040-035-6; ISBN 978-86-900728-3-5]

Recenzii: Brant Pitre, *Isus și rădăcinile evreiești ale Mariei* (Jesus and the Jewish Roots of Mary), traducere din engleză de Monica Broșteanu, Editura Humanitas, București, 2020, 227 pp., în rev. Teologia, an XXV (2021), nr. 2, pp. 139-148 [ISSN: 1453-4789]

Participări la Simpozioane: 29-30 octombrie 2020, Galați, Universitatea Dunărea de Jos din Galați, Facultatea de Istorie, Filozofie și Teologie, Departamentul de Istorie, Filozofie şi Sociologie şi Departamentul de Teologie, participant la Simpozionul interanțional „Istorie-Spiritualitate-Cultură. Dialog şi interactivitate", cu referatul *Folosirea linguriței pentru Taina Sfintei Împărtășanii, în Biserica Ortodoxă*; 25-26 noiembrie 2021, Galați, Conferința Internațională *History, Spirituality, Culture. Dialogue and Interactivity,* 7th Edition, Universitatea „Dunărea de Jos", cu referatul *Problems and pastoral challenge to the mission of the Romanian Orhodox Churchin the Diaspora. Perspectives of the futures*; 17 decembrie 2021, New York, Institute

for Studies in Eastern Christianity at Union Theologiacal Seminary, cu referatul *The Presence of the Holy Trinity in the Prayers of the Holy Liturgy*

Editări reviste: *Teologia,* revista Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad [ISSN: 2247-4382; ISSN-L: 1453-4789]; *Studia Teheologica et Historica Aradensia*, revista Centrului de Studii Teologice-Istorice și de Prognoză Pastoral-Misionară al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad [ISSN 2668-8387; ISSN-L 2668-8387]

Conferințe: 23 nov, Conferințele ASCOR Arad, conferința cu titlul *Rânduieli liturgice și obiceiuri tradiționale specifice Praznicului Nașterii Domnului.*

Conf. Univ. Dr. Mircea Buta

Cărți: *Lucrări corale*, Editura Muzicală, București, 2021, 120 p. [ISMN 979-0-69491-218-5]

Studii: „Realitățile modeste ale cântării bisericești în vremea pandemiei", în rev. *Muzica,* București, 2020 (în curs de publicare); „2020, - an de grea încercare pentru muzica bisericească. O perspectivă analitică pentru înțelegerea notațiilor din vestul țării", în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad. Anul universitar 2019-2020*, serie nouă, an V (2021), pp. 140-159 [ISSN: 2558-8605]; „Varietate și specificitate în înveșmântarea armonică a melosului bisericesc din vestul țării" (în curs de publicare)

Participări la Simpozioane: 2-3 noiembrie 2020, Cluj-Napoca, Simpozionul internațional organizat de Facultatea de Teologie Ortodoxă din cadrul Universității „Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca, cu referatul *Pastorația și filantropia creștină în vreme de pandemie: șansă, povară sau normalitate identitară?,* cu referatul *Muzica bisericească de tradiție bizantină din spațiul românesc la începutul secolului XXI: provocări, întrebări, răspunsuri*; 1-2 noiembrie 2021, Cluj-Napoca, Facultatea de Teologie Ortodoxă din cadrul Universității „Babeș-Bolyai", cu referatul *Pastorație și duhovnicie în diaspora românească. Purtarea de grijă a celor adormiți în cultul și practica Bisericii Ortodoxe*

Membru al Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor (UCMR) din România (în cadrul Concursului de Achiziții de lucrări componistice, organizat de UCMR, în sesiunea noiembrie-2020, Uniunea a achiziționat contra cost lucrarea autorului „Lăudați pe Domnul")

Lucrări muzicale armonizate pentru cor mixt: *Sfinte Dumnezeule, Tu ești veșnic și vei fi!, Pentru Tine, Doamne…!, Se-aude glas peste Carpați, Frați români din lumea-ntreagă !, Hai să-ntindem hora mare!; Ectenia funebrală (după Trifon Lugojan), Ectenia întreită, (glas întâi), Ectenia întreită (glasul al II-lea), Răspunsuri la citirea Apostolului și Sf. Evanghelii (glasurile întâi și al II-lea)*

Organizări de concerte: 19 dec, CatedralaVeche din Arad, a XXX-a ediție a Concertului de colinde *Colind străbun,* dirijând corul mixt „Sf. Maxim Mărturisitorul" a Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" din Arad.

Arhim. Lect. Dr. Casian R. Rușeț

Studii: „Interferențele inter-creștine din Banat însecolul XX și consecințele lor juridice în actualitate. Studiu de caz - Episcopia Caransebeșului", în vol. *Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română. Interferențe inter ortodoxie și intercreștine* (Arad 21-22 octombrie 2019), Coordonatori: Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Pr. Lect. Univ. Dr. Filip Albu, Protos. Lect. Univ. Dr. Iustin Popovici, Arhid. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad și Editura Universitaria, Craiova, 2020, pp. 487-504 [ISBN 978-973-752-840-7 ISBN 978-606-14-1584-7]; „Provocările transmiterii credinței în școlile confesionale din Banat însecolul XX: mărturii documentare și relevanța lor în actualitate", în vol. *Satul și spiritul românesc, între tradiție și actualitate. Lectura Sfintei Scripturi și provocările transmiterii credinței*, Cluj-Napoca, 4-6 noiembrie 2019, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2020, pp. 295-309 [ISBN general: 978-606-37-0904-3, ISBN vol. I 978-606-37-0905-0]; *Administrația bisericească în pastorația comunităților rurale: convergențe și divergențe*, în vol. Conferinței internaționale de Drept Canonic *Organizarea canonică a pastorației în comunitățile rurale și urbane*, Cluj-Napoca, 7-8 noiembrie 2019 (în curs de publicare); *Monahismului răsăritean și implicarea monahului în administrația bisericească. Prevederi canonico - legislative și perspective* în volumul *Forme de*

organizare și funcționare a monahismului ortodox: tradiție bimilenară și provocări contemporane, București, 2021, Editura Basilica (în curs de publicare); „Church Administration in the Pastoral Care of the Communities: Convergences and Divergences" în *Roumanian Journal of artistic creativity, Topic: Pandemic-wiseTheology Topic*, editors Gabriel-Viorel Gârdan, PhD & Emilian-Iustinian Roman, PhD, New York, Winter 2020, Volume 8, Issue 4, , pp. 63-79 [ISSN 2327-5707 e-ISSN 2473-6562]; „The contribution of the pedagogue Constantin Diaconovici Loga tothe organization of the school swith inthemilitary border. Documentary testimonies from Caransebeș", în *Analele științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași,* Tomul XXVI/1, TeologieOrtodoxă, 2021, pp. 83-94; „Bishop Filaret Musta (1839-1930) - a distinguished hierarch from long-ago", în *Astra Sabesiensis*, an (2021), nr. 7 (în curs de publicare) [ISSN 2457-8150 ISSN-L 2457-8150]

Articole în reviste: „Preasfințitul Părinte Lucian, Episcopul Caransebeșului - cinci decenii de viețuire pilduitoare și două decenii de neobosită slujire arhierească", în *Foaia Diecezană*, Serie Nouă, an XXVI, nr. 9-10 (307-308), septembrie-octombrie, 2020, pp. 6-13; „Tiparul Diecezan de la Caransebeș și slujirea unui ideal. Succinte reflecții la 135 de ani", în *Foaia Diecezana* Serie Nouă, an XXVII (2021), nr. 5-6, Editura Diecezană, Caransebeș, pp. 8-11 [ISSN 1223-9461]

Participări la conferințe: 25 februarie 2021, on-line, Conferința Doctoranzilor în Drept Canonic a Facultății de Teologie Ortodoxă din Cluj Napoca și a Facultății de Teologie „Dumitru Stăniloae" din Iași cu referatul *Provocările canonice ale administrației eparhiale*; 11 – 12 iunie, Băile Herculane, 2021, Simpozionul național ,,Herculane – arcade în timp", ediția a IV-a, cu referatul *Protopopul Nicolae Stoica de Hațeg (1751-1833). Vocația pastorală-sacrificiu, asumare, demnitate*

Volume coordonate: *Colecția muzeală „Episcop Elie Miron Cristea" a Episcopiei Caransebeșului*, Editura Episcopiei Caransebeșului, ediție trilingvă, 2020, 139 p. [ISBN 978-606-8458-36-6]; *Comuniune și comunități: Jertfă, slujire spiritualitate*, Simpozion Internațional, Caransebeș, 6-7 mai 2019, Editura Montefano, Editura Episcopiei Caransebeșului [ISBN 978-88-87151-56-5, ISBN 978-606-8458-31-1], Caransebeș 2020, 400 p.; *Catedrala Epis-*

copală din Caransebeș – mărturia unui vis împlinit, ediție bilingvă, Editura Episcopiei Caransebeșului, 2020, 228 pag. [ISBN 978-606-8458-33-5].

Pr. Lect. Univ. Dr. Adrian Murg

Studii: „The Paraclete's Testimony: Hermeneutical, Liturgical and Communal Aspects", în vol. *Scripture's Interpretation Is More than Making Science*, Martin Tamcke, Constantin Preda, Marian Vild, Daniel Mihoc (eds.), Festschrift in Honor of Fr. Prof. Vasile Mihoc, in coll. „Studien zur Orientalischen Kirchengeschichte", vol. 62, Göttingen: Lit Verlag, 2020, pp. 123-141 [ISBN 978-3-643-91247-3]; „Sfânta Scriptură, reper fundamental pentru limba, cultura și spiritualitatea românească", în vol. *Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română. Interferențe inter ortodoxie și intercreștine* (Arad 21-22 octombrie 2019), Coordonatori: Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Pr. Lect. Univ. Dr. Filip Albu, Protos. Lect. Univ. Dr. Iustin Popovici, Arhid. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad și Editura Universitaria, Craiova, 2020, pp. 504-541 [ISBN 978-973-752-840-7 ISBN 978-606-14-1584-7]; Deepening Christ Tradition through Remembrance, according to the Fourth Gospel, în rev. *Teologia*, an XXIV (2020), nr. 4, pp. 132-146 [ISSN 2247-4382; ISSN-L=1453-4789]; „Apocrifele Noului Testament. O scurtă prezentare", în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad*, anul universitar 2019-2020, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad, 2020, pp. 193-199 [ISSN: 2558-8605]

Participări la Simpozioane: 13 noiembrie 2020, Simpozion internațional de exegeză biblică - *Şcoala Teofania*, organizat de Facultatea de Litere, Istorie și Teologie a Universității de Vest Timişoara, cu referatul *Sfânta Scriptură în Tradiția Filocalică. Câteva coordonate generale*; 11 december 2020, New York, Institute for Studies in Eastern Christianity at Union Theologiacal Seminary, cu referatul *Christian Life as Warfare, according to Ephesians 6: 10-18* ; 8 iunie 2021, Oradea, Simpozionul Internațional *Pastorație și misiune în diaspora românească- provocări și perspective* și *Grija Bisericii Ortodoxe pentru cei răposați, reflectată în Ierurgiile consacrate*, Episcopia Ortodoxă Română al Oradiei şi Universitatea din Oradea, cu referatul *Concepții despre moarte şi ritualuri funerare în Iudaismul antic*.

Editări reviste: *Teologia*, revista Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad [ISSN: 2247-4382; ISSN-L = 1453-4789]; *Studia Teheologica et Historica Aradensia*, revista Centrului de Studii Teologice-Istorice și de Prognoză Pastoral-Misionară al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad [ISSN 2668-8387; ISSN-L 2668-8387].

Pr. Lect. Univ. Dr. Filip Albu

Studii: „Interferențe ale predicii bisericești în spațiul cultural arădean din perioada interbelică", în vol. *Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română. Interferențe inter ortodoxie și intercreștine* (Arad 21-22 octombrie 2019), Coordonatori: Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Pr. Lect. Univ. Dr. Filip Albu, Protos. Lect. Univ. Dr. Iustin Popovici, Arhid. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad și Editura Universitaria, Craiova, 2020, pp. 571-590 [ISBN 978-973-752-840-7 ISBN 978-606-14-1584-7]; „Invocația și doxologia predicii sau cum trebuie să fie începută și cum trebuie să fie încheiată rostirea omiletică", în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad*, anul universitar 2019-2020, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad, 2020, pp. 247-262 [ISSN: 2558-8605; ISSN-L: 2558-8605]; „Preaching of the Church during Pandemic. Same Patristic and Modern Thoughts", în vol. Simpozionului international ISEC din New York: *The Global Pandemic, Evil and Spiritual Combat* (în curs de publicare); „Paradigma omiletică patristică în vreme de calamitate. Un recurs istoric pentru criza pandemică de astăzi", în vol. *Provocări și strategii pastorale, omiletice și catehetice în vremea pandemiei. Perspective omiletice și catehetice în pastorația familiei și copiilor, în contextul secolului XXI*, Editura Universității „Aurel Vlaicu" din Arad, 2021 (în curs de publicare)

Participări la Simpozioane: 11 december 2020, New York, Institute for Studies in Eastern Christianity at Union Theologiacal Seminary, cu referatul *Preaching of the Church during Pandemic. Same Patristic and Modern Thoughts*; 17 decembrie 2021, New York, Institute for Studies in Eastern Christianity at Union Theologiacal Seminary, cu referatul *Prayer and Preaching - Causal Connections from the Perspective of Orthodox Spirituality*

Editări volume studii: *Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română. Interferențe inter ortodoxie și intercreștine* (Arad 21-22 octombrie 2019), Coordonatori: Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Pr. Lect. Univ. Dr. Filip Albu, Protos. Lect. Univ. Dr. Iustin Popovici, Arhid. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad și Editura Universitaria, Craiova, 2020, pp. 571-590 [ISBN 978-973-752-840-7 ISBN 978-606-14-1584-7]; *Provocări și strategii pastorale, omiletice și catehetice în vremea pandemiei. Perspective omiletice și catehetice în pastorația familiei și copiilor, în contextul secolului XXI,* Editura Universității „Aurel Vlaicu" din Arad, 2021 (în curs de publicare)

Editări reviste: *Teologia*, revista Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad [ISSN: 2247-4382; ISSN-L = 1453-4789]; *Studia Teheologica et Historica Aradensia*, revista Centrului de Studii Teologice-Istorice și de Prognoză Pastoral-Misionară al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad [ISSN 2668-8387; ISSN-L 2668-8387].

Pr. Lect. Univ. Dr. Negreanu Ștefan Barbu

Studii: „Patriarhul Nicodim Munteanu și instaurarea regimului comunist - o evaluare istorică", în vol. *Comuniune și comunități: Jertfă, slujire spiritualitate*, Simpozion Internațional, Caransebeș, 6-7 mai 2019, Editura Montefano și Editura Episcopiei Caransebeșului [ISBN 978-88-87151-56-5, ISBN 978-606-8458-31-1], Caransebeș 2020, pp. 449-470; „Părintele Benedict Ghiuș - prietenul înțelepciunii și casnicul lui Dumnezeu", în rev. *Studia Teheologica et Historica Aradensia*, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad, an II (2020), nr. 2, pp. 161-180 [ISSN 2668-8387; ISSN-L 2668-8387]; „Voievodul martir Constantin Brâncoveanu și Patriarhul Ierusalimului Hrisant Notara. O sfântă prietenie și roadele ei", în *Anuarul Facultății de Teologie din Arad,* anul universitar 2019-2020, Editura Universității „AurelVlaicu", Arad, 2021, pp. 169-192 [ISSN: 2558-8605; ISSN-L: 2558-8605]

Recenzii: Ion Alexandru Mizgan, *Cruciada a patra (1202-1204). Urmări în lumea Bizanțului și în lumea românească (secolul al XIII-lea)*, în rev. *Studia Teheologica et Historica Aradensia*, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad, an II (2020), nr. 2, pp. 200-202 [ISSN 2668-8387; ISSN-L 2668-8387];

«Cu iubire tandră, Elisabeta» «Mereu al tău credincios, Carol». Corespondența perechii regale, ediție de Irina Zimmermann și Romanița Constantinescu, vol. I 1869-1888, Ed. Humanitas, 2020, 374p, vol II 1889-1913, Editura Humanitas, 2021, 428 p. în rev. *Studia Teheologica et Historica Aradensia*, an III (2021), nr. 3, pp. 195-199 [ISSN 2668-8387; ISSN-L 2668-8387]

Editări reviste: *Teologia,* revista Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad [ISSN: 2247-4382; ISSN-L = 1453-4789]; *Studia Teheologica et Historica Aradensia*, revista Centrului de studii Teologice-Istorice și de Prognoză Pastoral-Misionară al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad [ISSN 2668-8387; ISSN-L 2668-8387].

Pr. Lect. Univ. Dr. Gabriel Valeriu Basa

Studii: „O viață sub purtarea de grijă a Maicii Domnului – preotul Crăciun Opre(a), în vol. *Maica Domnului, ocrotitoarea creştinilor*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2020, pp. 175 - 186 [ISBN 978-606-37-0843-5]; „O filă din istoria culturii Bisericii și neamului românesc. Domnitorul Constantin Brâncoveanu și Chiriacodromionul de la Alba Iulia", în vol. *Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română. Interferențe inter ortodoxie și intercreștine* (Arad 21-22 octombrie 2019), Coordonatori: Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Pr. Lect. Univ. Dr. Filip Albu, Protos. Lect. Univ. Dr. Iustin Popovici, Arhid. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad și Editura Universitaria, Craiova, 2020, pp. 608-616 [ISBN 978-973-752-840-7, ISBN 978-606-14-1584-7]; „Contribuții la ridicarea neamului românesc din Ardeal: publicația *Activitatea* (1901 – 1905), din Orăștie – militând pentru reluarea activismului", în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad*, anul universitar 2019-2020, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad, 2020, pp. 200-212 [ISSN: 2558-8605; ISSN-L: 2558-8605]; „Profesorii Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" - Universitatea „Aurel Vlaicu" Arad", în rev. *Studia Teheologica et Historica Aradensia*, an II (2020), nr. 2, pp. 77-88 [ISSN 2668-8387; ISSN-L 2668-8387]; „Ioan Mihu and Aurel Vlad. Supporter of the Romanian National Cause through the Bunul Econom Magazine (1899 – 1907)", în rev. *Teologia,* an XXIV (2020), nr. 4, pp. 114-131, [ISSN 2247-4382; ISSN-L=1453-4789]; „În fața catedrei și amvonului ceresc: omul, părintele, profesorul, Mircea Ș.

Iosif Păcurariu", în *Biserica şi Şcoala*, 2021, nr. 1, p. 2 [ISSN 1220 – 8531; ISSN-L 1220 – 8531]; „Relevanța activităților culturale și publicistice desfășurate la Orăștiei - străvechi centru românesc din ținutul Hunedoarei în contextul emancipării naționale și bisericești", în rev. *Mitropolia Ardealului*, serie nouă, an I (36) (2021), nr. 3, pp. 219-232, [ISSN 1013 – 4204]; „Din pământul din care a fost luat spre cerul care l-a primit - Mircea Ș. Iosif Păcurariu, slujitor al omenirii și al lui Dumnezeu", în vol. *Acad. Pr. prof. univ. dr. Mircea Păcurariu (1932-2021) – o viață pusă în slujba lui Dumnezeu și a neamului românesc*, coordonatori: †Gurie Georgiu, pr. prof. dr. Florin Dobrei, Editura Renaşterea, Cluj Napoca; Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2021, pp. 325-332 [ISBN 978-606-607-354-7; ISBN 978-606-8692-82-1]

Recenzii: Pr. Prof. Acad. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, în rev. *Studia Teheologica et Historica Aradensia*, an II (2020), nr. 2, pp. 197-199 [ISSN 2668-8387; ISSN-L 2668-8387]

Participări la Simpozioane*:* 3-4 iunie, 2021, Drobeta Turnu Severin, Simpozionul Internațional, „Mehedinți – istorie, cultură și spiritualitate", ediția a XIII-a, on line, cu referatul *Crâmpeie ale vieții bisericești ale românilor din Sudul Dunării în trecut și astăzi*.

Protos. Lect. Univ. Dr. Iustin Popovici

Studii: „Pravila de la Govora - primul cod penitențial tipărit în limba română", în vol. *Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română: interferențe interortodoxe și intercreștine*, coordonatori Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Pr. Lect. Univ. Dr. Filip Albu, Protos. Lect. Univ. Dr. Iustin Popovici, Arhid. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad și Editura Universitaria, Craiova [ISBN 978-606-14-1584-7; ISBN 978-973-752-840-7], Arad, 2020, pp. 475-487; „Maica Domnului în hotărârile sinoadelor ecumenice", în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad*, anul universitar 2019-2020, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad, 2020, pp. 230-234 [ISSN: 2558-8605; ISSN-L: 2558-8605]

Articole în publicații bisericești: „Mănăstirea Bizere - un fascinant așezământ monastic din țara noastră", în *Biserica și Școala*, anul CI (102) Serie

nouă, nr. 2, februarie 2021, pp. 1-2 [ISSN 1220-8531]; „Buna Vestire - istoria și teologia Praznicului", în *Biserica și Școala*, anul CI (102) Serie nouă, nr. 3, martie 2021, p. 4 [ISSN 1220-8531]; „Izvorul Tămăduirii - sărbătoare închinată Maicii Domnului", în *Biserica și Școala*, anul CI (102) Serie nouă, nr. 5, mai 2021, p. 4 [ISSN 1220-8531]

Recenzii: Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang, *Învățământul teologic ortodox din Arad. Itinerar. Forme. Perspective*, în rev. *Studia Teheologica et Historica Aradensia*, an II (2020), nr. 2, pp. 195-197 [ISSN 2668-8387; ISSN-L 2668-8387]; Dr. Simona Dumitra, *Pediatrie în pandemie. Ghid pentru părinți, studenți și medici rezidenți*, Editura „Vasile Goldiș" University Press, Arad, 2020 [ISBN 978-973-664-901-1], în *Biserica și Școala*, an CI (101) serie nouă, nr. 12, decembrie 2020, p. 4 [ISSN 1220-8531]

Editări volume studii: *Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română: interferențe interortodoxe și intercreștine*, coordonatori: Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Pr. Lect. Univ. Dr. Filip Albu, Protos. Lect. Univ. Dr. Iustin Popovici, Arhid. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad și Editura Universitaria, Craiova, 2020 [ISBN 978-973-752-840-7, ISBN 978-606-14-1584-7]

Coordonator volum: †TIMOTEI, Arhiepiscopul Aradului, *Vestire de praznic*, Editura Arhiepiscopiei Aradului, Arad, 2021 [ISBN 978-606-9052-10-5]

Editări reviste: redactor responsabil al publicației *Biserica și Școala*, publicație religioasă editată de Arhiepiscopia Aradului, Editura Arhiepiscopia Aradului [ISSN 1220-8531, ISSN-L 1220-8531].

Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang

Studii: „Petru și Iuliana Florescu, ctitori și binefăcători ai Catedralei Vechi, patrioți și români de seamă ai orașului Arad", în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad*, anul universitar 2019-2020, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad, 2020, pp. 213-218 [ISSN: 2558-8605; ISSN-L: 2558-8605]

Recenzii: Iuliu-Marius Morariu, *Repere ale autobiografiei spirituale din spațiul ortodox în secolele XIX și XX. Ioan de Kronstadt, Siluan Athonitul și Nicolae Berdiaev*, Editura Lumen, Iași, 2019, 535 pp.", în rev. *Teologia*, anul XXIV (2020), vol. 85, nr. 4, , pp. 173-175 [ISSN: 2247-4382 ISSN-L: 1453-4789]; Arhim. dr. Dosoftei Șcheul, *Slujirea misionară a Mitropolitului Iosif Naniescu*, Colecția „Episteme", nr. 42, Editura Doxologia, Iași, 2020, 360 pp., în rev. *Studia Theologica et Historica Aradensia*, anul III (2021), nr. 3, pp. 192-195, [ISSN 2668-8387, ISSN-L 2668-8387]

Organizator Simpozioane: Simpozionul Național Studențesc și Masteral „Familia creștină–prioritate a pastorației Bisericii Ortodoxe" (Arad, 21-22 Septembrie 2020); Simpozionul Național Studențesc și Masteral „Provocările Bisericii în mediul online. Tipologii pastorale și atitudini misionare" (Arad, 20-21 Septembrie 2021)

Coordonator volume: *Familia creștină–prioritate a pastorației Bisericii Ortodoxe*, Simpozion Național Studențesc și Masteral (Arad, 21-22 Septembrie 2020), Coordonatori: Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang, Pr. Lect. Univ. Dr. Filip G. Albu, Arhid. Lect. Univ. Dr. Tiberiu P. Ardelean, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad, 2021, 203 pp [ISBN:978-973-752-858-2].

Pr. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean

Studii: „Rolul tipăriturilor muzicale bisericești ortodoxe în formarea culturii neamului românesc", în vol. *Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română. Interferențe interortodoxe și intercreștine,* coord. Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Pr. Lect. Univ. Dr. Filip Albu, Protos. Lect. Univ. Dr. Iustin Popovici, Arhid. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Editura Universitaria/Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad, 2020, pp. 617-629, [ISBN 978-973-752-840-7; ISBN 978-606-14-1584-7]; „Caracterul eclezial al cântării reflectat în imnografie", în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad*, (2019-2020), Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad, 2021, pp. 219-229 [ISSN 2558-8605]; *The valorization of catechesis in the context of church music,* în rev. *Teologia*, an XXV (2021), nr. 2, pp. 119-128 [ISSN 2247-4382]

Recenzii: Mircea Buta, *Aspects of the Church Singing from Arad at the Turn of the Millennia*, Editura Muzicală, București, 2017, în rev. Teologia, an (XXV) 2021, nr. 2, pp. 149-150 [ISSN 2247-4382; ISSN-L=1453-4789]

Participări la Simpozioane: 1-3 noiembrie 2020, Cluj-Napoca, Simpozionul internațional de teologie, istorie, muzicologie și artă *Pastorația și filantropia creștină în vreme de pșansă, povară sau normalitate identitară?*, Facultatea de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca, cu referatul: *Exigențele slujirii liturgice din perspectiva dialogului muzical dintre altar și cafas*

Editări volume studii: *Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română. Interferențe interortodoxe și intercreștine,* coord. coord. Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Pr. Lect. Univ. Dr. Filip Albu, Protos. Lect. Univ. Dr. Iustin Popovici, Arhid. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Editura Universitaria/Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad, 2020, ISBN 978-973-752-840-7; ISBN 978-606-14-1584-7; *Exigențe ale pastorației și misiunii Bisericii în parohiile rurale,* coord. Pr. Lect. Univ. Dr. Filip Albu, Arhid. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad, 2020, [ISBN 978-973-752-837-7] *Familia creștină – prioritate a pastorației Bisericii Ortodoxe,* coord. Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang, Pr. Lect. Univ. Dr. Filip Albu, Pr. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad, 2021 [ISBN 978-973-752-858-2]

Editări reviste: *Studia Teheologica et Historica Aradensia*, revista Centrului de studii Teologice-Istorice și de Prognoză Pastoral-Misionară al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad [ISSN 2668-8387; ISSN-L 2668-8387]

Organizări de concerte: 19 dec, CatedralaVeche din Arad, a XXX-a ediție a concertului de colinde *Colind străbun,* dirijând corul bărbătesc „Atanasie Lipovan" a Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" din Arad.

Pr. Lect. Univ. Dr. Ioan Lazăr

Studii: „Chipul preotului în scrierile Părintelui Gala Galaction", în vol. *Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română. Interferențe interortodoxe și intercreștine,* coord. Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Pr. Lect. Univ. Dr. Filip Albu, Protos. Lect. Univ. Dr. Iustin Popovici, Arhid. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Editura Universitaria/Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad, 2020, pp. 630-645, [ISBN 978-973-752-840-7; ISBN 978-606-14-1584-7]; „Psaltirea – cartea celor fericiți", în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad*, anul universitar 2019-2020, Editura Universității „Aurel Vlaicu", Arad, 2020, pp. 235-246 [ISSN: 2558-8605; ISSN-L: 2558-8605].

Întocmit: Pr. Conf. Univ. Dr. Lucian Farcașiu

DISCURSURI LA EVENIMENTELE FACULTĂȚII

Anuar - Serie nouă
ISSN 2558 - 8605
An VI (2021)/6/ pp. 422 - 428

ABSOLVIREA UNEI NOI PROMOȚII A FACULTĂȚII DE TEOLOGIE ORTODOXĂ DIN ARAD

DISCURSUL ÎNDRUMĂTORULUI DE AN, PR. CONF. UNIV. DR. LUCIAN FARCAȘIU

Iisus Hristos – Învierea şi Viața noastră

Suntem cu toții la sărbătoarea dumneavoastră de absolvire a Facultății de Teologie Ortodoxă, promoția a 27-a, o sărbătoare care vă încununează cu titlul de absolvent al unei valoroase instituții de învățământ teologic, cu o tradiție de 200 de ani, ce se vor împlini în anul care va veni, dar care vă și responsabilizează în ceea ce privește asumarea slujirii și mărturisirii lui Hristos în lumea de astăzi.

Anul 2021 a fost declarat de către Sfântul Sinod al Bisericii noastre Ortodoxe ca anul omagial al pastorației românilor din afara României și comemorativ al celor adormiți în Domnul, prilejuindu-ne o refelcție teologică și duhovnicească asupra valorii liturgice și culturale a cimitirelor. Gândul la cei adormiți în Domnul și la nădejdea cu care noi îi conducem pe ultimul drum al vieții lor pământești, care este însă și drumul lor spre cetatea cea cerească este întemeiat pe credința în Învierea lui Hristos ca nădejde și bucurie a noastră.

Tocmai în acest context am socotit potrivit ca anul acesta să vă așez la inimă câteva cugetări teologice și duhovnicești pe care le-aș încadra în sintagma *Iisus Hristos – Învierea și Viața noastră.* Ne aflăm cu toții în perioada pascală, plină de bucuria și lumina Sfintei Învieri a Domnului, bucurie și lu-

mină ce izvorăște din mormântul gol al lui Hristos, și mărturisirea noastră în această perioadă este una fermă: Hristos a înviat! De altfel, Învierea Domnului constituie învățătura fundamentală a creștinismului, piatra cea din capul unghiului, pentru că, după cuvântul Sfântului Apostol Pavel: „dacă Hristos n-ar fi înviat, zadarnică este atunci propovăduirea noastră, zadarnică și credința voastră" (I Corinteni 15, 14). Și continuă același Apostol mărturisirea sa: „Dar... Hristos a înviat din morți, fiind început al învierii celor adormiți... Căci precum în Adam toți mor, așa... în Hristos toți vor învia" (I Corinteni 15; 20, 22). Aceasta este cuprinsul Evangheliei, scrie Apostolul Pavel corintenilor, „pe care v-am binevestit-o, pe care ați primit-o, întru care stați, prin care sunteți mântuiți" (I Corinteni 15, 1-2). Prin Învierea lui Hristos „moartea a fost înghițită de biruință" (I Corinteni 15, 54). Tocmai de acceea, în noaptea Sfintei Învieri răsună cuvântul de foc al Sfântului Ioan Gură de Aur, care preia învățătura paulină privitoare la Învierea Domnului ca început al învierii noastre: „Nimeni să nu se teamă de moarte, că ne-a izbăvit pe noi moartea Mântuitorului; a stins-o pe ea Cel ce a fost ținut de ea. Unde îți este moarte boldul?" (I Corinteni 15, 55). Unde-ți este iadule biruința? Înviat-a Hristos și tu ai fost nimicit... Înviat-a Hristos și viața stăpânește. Înviat-a Hristos și nici un mort nu mai este în groapă; că Hristos înviind din morți, S-a făcut începătură celor adormiți" (Cuvânt de învățătură al celui între sfinți Părintele nostru Ioan Gură de Aur, arhiepiscopul Constantinopolului, în sfânta și luminata zi a slăvitei și mântuitoarei învieri a lui Hristos, Dumnezeul nostru, în *Penticostar,* Utrenia Învierii, pp. 24-25). Acest cuvânt al Sfântului Ioan Gură de Aur sintetizează întreaga învățătură biblică și patristică privitoare la Învierea Domnului ca temei al învierii și vieții noastre veșnice cu Hristos. Așa cum arată teologul Michel Quenot, prin Învierea Sa, „Hristos nu desființează moartea fizică, parte integrantă a acestei lumi pe care nu o distruge, dar face din ea o „trecere", cale de acces la o nouă viață… Tot ce este muritor, stricăcios şi limitat e transmutat în nemurire, nestricăciune şi în eternitate prin învierea trupului Său divino-uman" (Michel Quenot, *Învierea şi icoana,* Editura Christiana, Bucureşti, 1999, p. 108).

Tradiția liturgică a Bisericii, Canonul Învierii în mod deosebit dezvoltă această temă fundamentală a teolgiei ortodoxe și anume înveșnicirea noastră, a oamenilor prin Învierea lui Hristos. Amintim în acest sens începutul

Canonului Sfintelor Paști: „Ziua Învierii, popoare, să ne luminăm! Paștile Domnului, Paștile! Că din moarte la viață și de pe pământ la cer, Hristos Dumnezeu ne-a trecut pe noi, cei ce cântăm cântare de biruință" (*Penticostar,* Canonul Înverii, Cântarea 1, Irmosul, p. 16). Această alcătuire imnografică a Sfântului Ioan Damaschin, magistralul imnograf al Bisericii, reia de fapt cuvintele de început ale Omiliei pascale a Sfântului Grigorie de Nazianz, făcând o tâlcuire teologică și duhovnicească a cuvântului Paști, care provine de la cuvântul ebraic *Pesah,* care înseamnă trecere. Paștile devin astfel pentru noi, în înțelesul duhovnicesc al celor doi părinți răsăriteni, trecere din moarte la viață și de pe pâmânt la cer, împreună cu Hristos, care ne mută din vremelnicia lumii acesteia, prin porțile morții, dăruindu-ne înveșnicirea cu El în bucuria și Lumina Împărăției Sale. În sensul acesta, Părintele Arsenie Boca arăta și sublinia faptul că „toți trecem prin moarte ca printr-un pod și ne așteaptă veșnicia în care ne-am trăit aici vremelnicia", deslușind taina trecerii noastre prin moarte și a învierii împreună cu Hristos, în funcție de felul în care am lucrat darul învierii noastre sufletești, duhovnicești, încă din timpul vremelniciei noastre pe acest pământ. În același sens, tot un părinte apropiat vremurilor noastre, Sfântul Iustin Popovici, arată că Învierea Domnului aduce nemurire întregii umanități, chemând lumea la a ieși din moarte și a se îmbrăca în viață: „Prin nemurirea Dumnezeului-Om, natura omenească a fost condusă în mod definitiv pe calea nemuririi și a devenit înfricoșătoare chiar și pentru moarte pentru că înainte de Învierea lui Hristos, moartea era înfricoșătoare pentru om, iar de la Învierea Domnului, omul devine înfricoșător pentru moarte. Dacă trăiește prin credință în Dumnezeu-Omul cel înviat, omul trăiește mai presus de moarte" (Arhimandrit Iustin Popovici, *Omul și Dumnezeul-Om,* Editura Deisis, Sibiu, 1997, p. 64). Minunea Învierii Mântuitorului din mormânt ne cheamă, așadar, și pe noi la a ne ridica din moartea păcatului și a ne face vii în El. Tocmai în senul acesta Praznicul Învierii este doxologit astfel în imnografia liturgică: *„Paștile care au deschis nouă ușile raiului, Paștile cele ce sfințesc pe toți credincioșii"* (*Penticostar,* Utrenia Învierii, Stihirile Paștilor, stihira 1, p. 23); *„O, Paștile, izbăvire de întristare! ..."* (*Penticostar,* Utrenia Învierii, Stihirile Paștilor, stihira 4, p. 24).

Paștile sau Învierea Domnului sunt, așadar, fundamentul învățăturii creștine. De aceea Paștile este socotit centrul anului liturgic, în jurul căruia gra-

viteză și se organizează întreaga structură a anului bisericesc, întrucât din Învierea lui Hristos dobândește viață veșnică întreg neamul omenesc.

Dragi absolvenți,

Finalizați astăzi parcursul a patru ani de studii în care ați învățat și v-ați silit să așezați la temelia vieții și formării voastre pe Domnul Iisus Hristos Cel răstignit și Înviat. Să știți că fără El, viața și misiunea voastră va fi fără izbândă.

De astăzi înainte, sunteți absolvenți ai Facultății de Teologie Ortodoxă. Indiferent că-l veți sluji pe Hristos de la Sfântul Altar sau de la catedră, sau că nu veți ajunge niciodată în aceste slujiri, nu uitați că rămâneți martori și mărturisitori ai Lui în mijlocul lumii; în mijlocul unei lumi debusolate și autonomizate, dar a unei lumi care nu-și va găsi niciodată sensul și vocația ei în afara lui Hristos. Și voi aveți menirea să convingeți lumea de adevărul acesta. Pe Hristos Cel Răstignit și Înviat pentru lume, pe Iisus Hristos, Învierea și viața noastră sunteți chemați să-L mărturisiți și să-L vestiți pretutindeni în lume, cu timp și fără timp. Chiar și atunci și acolo când lumea nu va fi dispusă să asculte mărturia voastră, aveți chemarea să-L vestiți pe Hristos prin lumina faptelor voastre bune. Și nu uitați un lucru fundamental: din momentul în care ați ieșit de pe băncile Facultății de Teologie, lumea vă va vedea doar ca martori și mărturisitori ai Lui Hristos în mijlocul ei. Nu dezamăgiți chemarea lui Hristos și așteptările oamenilor. Fiți ceea ce trebuie să fiți. Fiți ceea ce v-ați pregătit să deveniți. Așa să vă ajute Dumnezeu!

DISCURSUL ȘEFULUI DE PROMOȚIE 2020-2021, ABSOLVENT FLAVIUS DĂRĂȘTEAN

Ne-am adunat astăzi aici, în acest cadru festiv pentru a încununa patru ani frumoși, în care am încercat, pe măsura puterilor noastre mici să ne ridicăm la măsura înaintașilor noștri, patru ani în care ne-am pregătit pentru misiunea pe care urmează de acum înainte să o desfășurăm printre oameni, misiunea de a fi slujitori ai lui Hristos. În acești patru ani am încercat, cu ajutorul părinților profesori, să cunoaștem și să descoperim tainele credinței în Hristos. Acești patru ani au fost plini de în-

cercări, dar și de bucurii, silindu-ne, pe cât este posibil, să împlinim porunca Mântuitorului, de a-L vesti și propovărui pe El lumii, dorind ca de astăzi înainte să împlinim în chip deplin această poruncă, pornind în lume, să propovăduim cuvântul lui Hristos. Ziua de astăzi a fost rânduită în perioada de bucurie a Învierii lui Hristos - izvorul vieții noastre și înaintea praznicului Înălțării Sale întru slavă, pentru a așeza firea noastră umană îndumnezeită, de-a dreapta Tatălui.

În aceste momente solemne, ne adresăm colegilor noștri din anul III, cu sfatul de a fi tari în credință, în nădejde și în dragoste, pentru că suntem cu toții așezați și zidiți pe piatra Hristos. Anul viitor se împlinesc 200 de ani de învățământ teologic la Arad. Aniversarea aceasta este una foarte importantă pentru învățământul teologic superior arădean. De aceea, noi vă dorim să ridicați cât mai sus stindardul aceste Facultăți, încărcată de istorie, urmând exemplul celor care au călcat pragul acestei înalte instituții de învățământ teologic în cei 200 de ani de activitate. Aveți atâtea modele de urmat, dintre care amintim doar trei nume de referință: episcopul Roman Ciorogariu, Teodor Botiș, primul rector al acestei instituții și preotul profesor martir, Ilarion Felea, al cărui nume, cu cinste îl poartă actualmente Facultatea noastră. Poate că noi nu am fost întotdeauna demni de a purta vrednicia înaintașilor, dar vă dorim ca voi să fiți la măsurile înaintașilor. Dorim să credem că în acești 3 ani în care am fost colegi, v-am ajutat și v-am sfătuit, atât cât ne-a stat în putință și în pricepere. Astăzi vă predăm această cheie, care nu este un simplu simbol, ci ea este cheia tradiției, cheia modelelor, chemându-vă și pe voi să fiți modele pentru ceilalți studenți, dar și pentru restul lumii. Va urma ultimul vostru an de formare. De aceea vă îndemnăm să-l tratați cu seriozitate, acesta fiind unul decisiv pentru formarea voastră. Întăriți-vă în credință și le veți putea trece pe toate cu succes!

În final doresc să aduc mulțumire, în numele colegilor mei, absolvenții anului IV, în primul rând lui Dumnezeu, Care ne-a ajutat și ne-a dat putere chiar și atunci când noi eram lipsiți de putere. Vreau să aduc mulțumiri de asemenea conducerii Facultății noastre de Teologie, părintelui Decan, Prof. univ. Dr. Cristonel Ioja, care ne-a ajutat în acești patru ani, fiind mereu alături de noi și sprijininu-ne în toate problemele pe care le-

am întâmpinat. Mulțumim tuturor părinților profesori, care ne-au învățat sublimitatea tainei credinței, frumusețea preoției și a învățăturii creștine. Mulțumim, de asemenea, Înaltpreasfințitului Părinte Arhiepiscop Dr. Timotei Seviciu și Prea Sfințitului Părinte Episcop Dr. Emilian Crișanul, care ne-au purtat de grijă în toți acești ani ai formării noastre și suntem încredințați că ne vor rămâne în rugăciunile lor părintești, ca Întâistătători ai Eparhiei noastre.

Nu în ultimul rând dorim să adresăm mulțumiri familiilor și apropiaților noștri care ne-au ajutat și ne-au susținut pe parcursul a acestor patru ani de studiu. Vreau să mulțumesc personal colegilor mei, cu care în acești patru ani am fost constituiți ca într-o familie, petrecând atâta timp împreună.

Mulțumim tuturora, rugând pe Dumnezeu să răsplătească fiecăruia pe măsura ostenelilor depuse pentru formarea noastră!

DISCURSUL REPREZENTANTULUI ANULUI III, STUDENT ALEXANDRU OBRAD

Ne aflăm astăzi într-un moment de bilanț dar și de un nou început, un sfârșit al unei inițieri și un început al unui nou parcurs pentru absolvenții din acest an. Trebuie să știți, dragi absolvenți, că odată ieșiți pe porțile acestei școli nu vor mai fi note care să vă judece mai mult sau mai puțin obiectiv valoarea, ci vor fi proiecte în viața reală prin care voi veți oferi valoare oamenilor și lucrurilor prin munca vostră. Vă îndemnăm deci să deschideți ochii, observați, fiți atenți la oameni, la cazuri, la conjuncturi, nu cădeți în capcane, nu faceți compromisuri, nu fiți superficiali, fiți riguroși când e nevoie și subtili când e cazul, judecați obiectiv, fiți cinstiți cu voi înșivă și cu cei din jurul vostru.

Nouă, studenților din anul III, nu ne rămâne decât sa vă felicităm pentru parcursul vostru din acești ani și să vă mutumim pentru ajutorul acordat în anii cât am fost colegi, atât la facultate cât și la seminar. Vă dorim succes pe mai departe și realizări pe toate planurile.

Această cheie a școlii pe care am primit-o astăzi ne responsabilizează și având în vedere faptul că anul viitor este anul bicentenar al școlii noastre teologice, vrem să îi asigurăm pe Părintele Decan pe Doamna Rector și pe toți părinții profesori de tot sprijinul de toată implicarea și seriozitatea noastră.

Aș dori să închei printr-un cuvânt al Părintelui Galeriu care sună așa: „Înainte de a-ți trimite crucea pe care o duci Dumnezeu a privit-o cu ochii Săi cei preafrumoși, a examinat-o cu rațiunea Sa dumnezeiască, a verificat-o cu dreapta Sa cea neajunsă, a încălzit-o cu inima Sa cea plină de iubire, a cântărit-o în mâinile Sale pline de afecțiune, ca nu cumva să fie mai grea decât poți duce. Și după ce a măsurat curajul tău a binecuvântat-o și ți-a pus-o pe umeri. Deci o poți duce! Ține-o bine și urcă pe Golgota spre Înviere".

Anuar - Serie nouă
ISSN 2558 - 8605
An VI (2021)/6/ pp. 429 - 436

STUDENȚII FACULTĂȚII DE TEOLOGIE ORTODOXĂ "ILARION V. FELEA" DIN ARAD ANUL UNIVERSITAR 2020-2021

Nivel studii de doctorat (Drept Bisericesc, Teologie Dogmatică, Teologie Morală și spiritualitate ortodoxă, Istoria Bisericii Ortodoxe Române)

Anul 1 Teologie Dogmatică

Nr. Crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Mihăilescu	Marian	Arad	Arad
2	Gagea	Lucreția	Ilva Mică	Caransebeș
3	Gosta	Gabriel	Timișoara	Arad

Anul 1 Teologie Morală și spiritualitate ortodoxă

Nr. Crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Istrate	Lucian Alin	Vulcan	Deva
2	Danciu	Andrei-Ioan	Câmpeni	Europa Centrală
3	Zadic	Andrei-Achim	Arad	Arad

Anul 1 Istoria Bisericii Ortodoxe Române

Nr. Crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Ciotea	Alin-Florin	Arad	Arad
2	Daia	Nicolae-Cristian	Caransebeș	Caransebeș
3	Cioară	Darius-Lucian	Arad	Arad

Anul 2 Teologie Dogmatică

Nr. Crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Băleanu	Cristian-Ilie	Lugoj	Timișoara
2	Câmpean	Alin	Sibiu	Timișoara
3	Melinescu	Doru	Timișoara	Timișoara
4	Muntean	Ioan-Răzvan	Întorsura Buzăului	Timișoara
5	Topac	Ioan	Arad	Arad

Anul 2 Teologie Morală și spiritualitate ortodoxă

Nr. Crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Corhan	Claudiu	Bistrița	Deva

Anul 2 Drept Bisericesc

Nr. Crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Avram	Florin Ioan	Arad	Arad
2	Prună	Cristian	Lipova	Arad

Anul 2 Istoria Bisericii Ortodoxe Române

Nr. Crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Cojocariu - Popa	Daniel-Marcel	Timișoara	Timișoara

Anul 3 Teologie Dogmatică

Nr. Crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Gașpar	Florin Ioan	Sebiș	Arad
2	Constantinescu	Radu	Timiș	Arad
3	Roșca	Sorin-George	Brad	Arad
4	Gozob	Teodor	Botoșani	Timișoara

Anul 3 Teologie Morală

Nr. Crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Hodean	Ioan-Simion	Hunedoara	Deva
2	Suciu	Petru-Marcel	Reghin	Deva
3	Scânteie	Ionel	Ghelari	Deva

Anul 4 Teologie Dogmatică

Nr. Crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Scânteie	Radu	Ghelari	Deva
2	Hanganu	Marius-Dumitru	Iași	Deva
3	Botoș	Remus-Emilian	Timișoara	Timișoara
4	Rada	Sorin	Drobeta Turnu Severin	Severin

Anul 4 Drept Bisericesc

Nr. Crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Blaj	Mihai-Octavian	Arad	Arad
2	Bolea	Marius-Virgil	Alba Iulia	Alba Iulia
3	Ionescu	Rareș-Stelian	Bucuresti	Bucuresti

Prelungirea studiilor
Teologie dogmatică

Nr. Crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Sandu	Vlad-Sergiu	Petroșani	Arad

Prelungirea studiilor
Drept Bisericesc

Nr. Crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Faur	Silviu-Nicolae	Brad	Arad

Nivel studii masterale

Anul 1 DCC (Doctrină și Cultură Creștină)

Nr. Crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Biro	Ioan	Arad	Arad
2	Câmpian	Teofil-Romeo	Cluj-Napoca	Cluj
3	Filip	Nicolae-Bogdan	Brad	Deva
4	Neag	Alin	Hunedoara	Deva
5	Noghiu	Bogdan-Gheorghe	Arad	Arad
6	Oprea	Andrei-Gheorghe	Arad	Arad
7	Rău	Mădălin-Florentin	Arad	Arad
8	Păcurar	Alexandru-Vlad	Arad	Arad

Anul 1 PVL (Pastorație și Viață Liturgică)

Nr. Crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Adam	Daniel-Ionică	Caraș-Severin	Caransebeș
2	Bele	Ioan-Raul	Arad	Arad
3	Bisorca	Ciprian-Gheorghe	Hunedoara	Deva
4	Coza-Brumă	Mirel-Constantin	Hunedoara	Deva
5	Daia	Iulian-Simion	Caraș-Severin	Caransebeș
6	Diaconu	Laurențiu-Florian	Timiș	Timișoara
7	Gavrilă	Constantin	Bacău	Arad
8	June	Carmen	Hunedoara	Deva
9	Lázár	László	Harghita	Caransebeș
10	Moroti	Ioan-Vlăduț	Caraș-Severin	Caransebeș
11	Pavlovici-Pătru	Bogdan	Caraș-Severin	Caransebeș
12	Rus	Denis-Vasile	Arad	Arad
13	Stancovici	Sava Borivoi	Caraș-Severin	Caransebeș
14	Stoica	Mihai-Constantin	Suceava	Arad
15	Toma	Paul-Abel	Arad	Arad

Anul 2 DCC (Doctrină și Cultură Creștină)

Nr. Crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Bisorca	Liviu-Adrian	Arad	Arad
2	Juc	Gheorghe-Gabriel	Ineu	Arad
3	Lazăr-Blaga	Alin	Orăștie	Hunedoara
4	Micu	Mădălin-Ioan	Abrud	Hunedoara
5	Muntean	Silvestru-Toma	Arad	Arad
6	Păcurar	Alexandru-Vlad	Arad	Arad
7	Pența	Adriana-Petruța	Oravița	Caransebeș
8	Petrețchi	Ioan	Arad	Arad
9	Petruț	Cristian-Marian	Arad	Arad
10	Savu	David	Arad	Arad
11	Ungur	Petrică-Stelian	Lipova	Arad

Anul 2 PVL (Pastorație și Viață Liturgică)

Nr. Crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Blidariu	Cătălin-Lucian	Caransebeș	Caransebeș
2	Cilibia	Ioan	Caransebeș	Caransebeș
3	Cîrneci	Eugen Laurențiu	Timișoara	Timișoara
4	Ciucă	Minel	Corabia	Mehedinți
5	Crucean	Adrian - Claudiu	Arad	Arad
6	Culda	George-Florin	Ineu	Arad
7	Dărăștean	Mirel-Laurențiu	Arad	Arad

8	Dulgheriu	Marius-Daniel	Reșița	Caransebeș
9	Mînzu	Tiberiu-Sebastian	Timișoara	Timișoara
10	Muț	Ștefan-Ioan	Arad	Arad
11	Nap	Daniel-Sergiu	Oradea	Bihor
12	Novăcescu	Adrian	Caransebeș	Caransebeș
13	Oprișa	Ovidiu	Arad	Arad
14	Povîrnaru	Raul-Darius	Brașov	Timișoara
15	Ștefănigă	Alexandru-Simion	Reșița	Caransebeș

Nivel studii de licență

Anul 1 (Teologie Ortodoxă Pastorală)

Nr. Crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Biriș	Casian-Lucian	Oțelu Roșu	Caransebeș
2	Blidar	Dimitrie	Arad	Arad
3	Bosilcov	Florian	Bocșa	Caransebeș
4	Burdea	Adrian Giorgian	Valea Bistrei	Caransebeș
5	Cauni	Vasile	Petroasa Mare	Timișoara
6	Câmpean	Ioan-Casian	Caransebeș	Caransebeș
7	Dan	Clara	Arad	Arad
8	Dumitru	Rafael-Călin	Arad	Arad
9	Gurău	Andrei	Arad	Arad
10	Huțanu	Cosmin Petru	Arad	Arad
11	Iezdici	Ioan-Marius	Botfei	Arad
12	Ioți	Adelin-Robert-Florin	Chesinț	Arad
13	Jompan	Petre Marian	Teregova	Caransebeș
14	Jurca-Panda	Denis-Dănuț	Arad	Arad
15	Kremer	Tess Sophia Timea	Secusigiu	Arad
16	Lungu	Denis-Iasmin	Urcu	Caransebeș
17	Milian	Maria-Magdalena	Bodrogu Vechi	Arad
18	Mureșan	Bogdan	Curtici	Arad
19	Mureșan	Marius-Alin	Turnu Ruieni	Caransebeș
20	Murg	Zenovia	Arad	Arad
21	Nicolici	Florian	Șicula	Arad
22	Oprea	Gheorghe	Bodrogul Nou	Arad
23	Potoceanu	Răzvan Ionuț	Ciclova Română	Caransebeș
24	Roșu	Andrei	Drobeta-Turnu Severin	Severin
25	Sorescu	Cătălin-Florin	Sicheviță	Caransebeș
26	Stoichescu	Petru-Cristian	Teregova	Caransebeș
27	Ștefan	Mircea-Cristian	Reșița	Caransebeș
28	Toma	Dragoș	Bodrogul Nou	Arad

Anul 2 (Teologie Ortodoxă Pastorală)

Nr. Crt.	Numele la naştere	Prenume	Locul naşterii	Eparhia
1	Aufmuth	Ovidiu-Alin	Arad	Arad
2	Birău	Ioan-Toader	Arad	Arad
3	Blaga	Cosmin-Robert	Arad	Arad
4	Bob	Moise-Mădălin	Caraş-Severin	Caransebeş
5	Buda	Corneliu	Gurbediu	Centrală și de Nord
6	Budai	Dan-Adrian	Arad	Arad
7	Cilibia	Florin-Georgian	Caraş-Severin	Caransebeş
8	Cîmpean	Constantin-Daniel	Caraş-Severin	Caransebeş
9	Coposesc	Bogdan	Haţeg	Caransebeş
10	Costescu	Georgiana	Arad	Arad
11	Cuciurean	Gheorghe	Bahrinești	Caransebeş
12	Harţanu	Iulian-Constantin	Arad	Arad
13	Ienciu	Raul-Cătălin	Ineu	Arad
14	Leiser	Manuel	Arad	Arad
15	Mateescu	Leonard-Marian-Călin	Arad	Arad
16	Maximilean	Adrian	Arad	Arad
17	Motoarca	Robert-Gelu	Arad	Arad
18	Mucea	Nicolae-Paul	Cîmpeni	Arad
19	Neag	Dorin-Ioan	Cîmpeni	Arad
20	Nica	George	Mizil	Caransebeş
21	On	Emil-Andrei	Caraş-Severin	Caransebeş
22	Pasc	Mihai-Darius	Brad	Arad
23	Pleşea	Constantin	Roșiile	Deva
24	Popoviciu	Radu-Mihai	Arad	Arad
25	Roşca	Adelina-Denisa	Caraş-Severin	Caransebeş
26	Rusu	Silviu-Virgil	Arad	Arad
27	Socolan	Laurenţiu-Terente	Arad	Arad
28	Valcan	Narcis-Mădălin	Arad	Arad
29	Vasile	Dragoş-Nicolae	Bocșa	Caransebeş
30	Virag	Denis-Alexandru	Reșița	Caransebeş

Anul 3 (Teologie Ortodoxă Pastorală)

Nr. Crt.	Numele la naştere	Prenume	Locul naşterii	Eparhia
1	Bele	Andrei-Gheorghe	Arad	Arad
2	Bobeciuc	Dumitru-Adrian	Arad	Arad
3	Ceteraş	Claudiu	Beclean	Europa de Nord
4	Cimil	Sergiu-Valentin	Sebiş	Arad
5	Činč	Euden	Vršac	Serbia
6	Cioara	Andrei-Nicolae	Chişineu-Criş	Arad
7	Ciurdar	Marius	Chişineu-Criş	Arad
8	Daia	Iulian-Simion	Caransebeş	Caransebeş

9	Danciu	Gheorghe-Marius	Cîmpeni	Alba
10	Filipovici	Alexandru-Ionuț	Moldova-Nouă	Caransebeș
11	Gaidoș	Lucian-Eugen	Arad	Arad
12	Gligor	Dacian-Ioan	Brad	Hunedoara
13	Guzan	Ștefan	Arad	Arad
14	Ionașcu	Victor-vasile	Oravița	Caransebeș
15	Ivănescu	Florin-Gheorghe	Caransebeș	Caransebeș
16	Laza	Marius-Florin	Caransebeș	Caransebeș
17	Mihali	Cosmin	Arad	Arad
18	Neagoe	Mircea-Marius	Plenița	Severin
19	Obrad	Alexandru-Silvius	Lipova	Arad
20	Orădan	Beniamin	Chișineu-Criș	Arad
21	Palade	Nelu	Adjud	Vrancea
22	Pavlovici-Pătru	Bogdan	Moldova-Nouă	Timișoara
23	Păran	Flavius	Timișoara	Timiș
24	Pintilie	Dumitru-Răzvan	Pașcani	Iași
25	Popa	Andrei-Sebastian	Arad	Arad
26	Pribagu	Dorin-Nicolae	Arad	Arad
27	Pruteanu	Daniel	Bacau	Arad
28	Puiulescu	Bettina-Karina	Pir	Satu Mare
29	Sirca	Doru - Nicuşor	Gurahonț	Arad
30	Sporea	Cosmin-Adrian	Oravița	Caransebeș
31	Stanciu	Mihai-Ioan	Deva	Hunedoara
32	Stînga	Mădălin-Mihai	Abrud	Alba
33	Șandor-Orga	Emanuel	Arad	Arad
34	Ștefan	Nadia-Parmena	Alba Iulia	Arad
35	Tantu	Doriana	Rugi	Caransebeș
36	Turiac	Raul-Rusalin	Reșita	Caransebeș
37	Varga	Mariu-Samir	Lupeni	Deva și Hunedoara
38	Vijulie	Florin-Gelu	Drobeta-Turnu Severin	Arad
39	Zgârdea	Vlăduț-Pavelică	Oravița	Caransebeș

Anul 4 (Teologie Ortodoxă Pastorală)

Nr. Crt.	Numele la naștere	Prenume	Locul nașterii	Eparhia
1	Băzăvan	Sorin-Gabriel	Reșița	Caransebeș
2	Curtuțiu	Viorel-Gheorghe	Arad	Arad
3	David	Cosmin-Ioan	Miniț	Arad
4	Dărăștean	Flavius-Mădălin	Arad	Arad
5	Deme	Mihnea	Arad	Arad
6	Faur	Gabriel-Florin	Deva	Hunedoara
7	Furtună	Dumitru	Borca	Suceava
8	Giurin	Bogdan-Demian	Petroșanu	Arad
9	Gligor	Raul-Vasile	Lipova	Arad
10	Grădinariu	Inocențiu-Claudiu	Deta	Arad
11	Hobincu	Constantin-Răzvan	Vaslui	Arad

12	Lipovan	Ciprian-Bogdan	Arad	Arad
13	Miclea	Ciprian-Ionuț	Oravița	Caransebeș
14	Mutavschi	Zoran	Arad	Timișoara
15	Nap	Daniel-Sergiu	Oradea	Caransebeș
16	Oancea	Cornel-Teodor	Gurahonț	Arad
17	Pasc	Gheorghe-Liviu	Hălmagiu	Arad
18	Păiușan	Adin-Dorin	Bârzava	Arad
19	Păiușan	Mircea-Radu	Arad	Arad
20	Roșu-Drăgan	Denis-Alexandru	Ineu	Arad
21	Sfetcu	Sebastian-Silviu	Arad	Arad
22	Tripa	Alexandru-Mihai	Arad	Arad

CRONICA

Anuar - Serie nouă
ISSN 2558 - 8605
An VI (2021)/6/ pp. 439 - 499

CRONICA

Facultății de Teologia Ortodoxă „Ilarion V. Felea”

din cadrul Universității „Aurel Vlaicu” din Arad

în anul 2021

Programul manifestărilor academice-culturale organizate de Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad, în anul 2021

În anul 2021, proclamat de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române Anul omagial al pastorației românilor din afara României și „Anul comemorativ al celor adormiți în Domnul; valoarea liturgică și culturală a cimitirelor”, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” din Arad va organiza, în parteneriat cu Episcopia Caransebeșului, cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Dr. Timotei Seviciu, Arhiepiscopul Aradului și a Preasfințitului Părinte Dr. Emilian Crișanul, Episcop-Vicar al Arhiepiscopiei Aradului, o serie de manifestări academice și bisericești-culturale.

SIMPOZIOANE NAȚIONALE

1. Simpozion Național Studențesc și Masteral (20-21 septembrie 2021) ***Provocările Bisericii în mediul online. Tipologii pastorale și atitudini misionare***

2. Simpozionul Național al Școlii Doctorale (21-22 septembrie 2021) ***Societatea sub asediu. Semnificațiile credinței Bisericii în era pandemiei***

COLOCVII

1. Colocviul Național de Teologie Dogmatică din cadrul Facultăților de Teologie din Patriarhia Română (11-12 octombrie 2021, reprogramat) ***Persoana lui Hristos în Dogmatica actuală. Contestațiile modernității și postmodernității***

SIMPOZION INTERNAȚIONAL

1. Simpozion internațional cu participarea profesorilor de bioetică și spiritualitate ortodoxă din Patriarhia Română, a unor specialiști din aria științelor și biotehnologiilor din țară și străinătate (2-3 noiembrie 2021) ***The phenomenon of death in the age of biotechnology***

CONFERINȚE INTERNAȚIONALE

1. Prof. Dr. Jürgen Henkel („Ex fide lux" – Institutul Germano-Român pentru Teologie, Știință, Cultură și Dialog, Nürnberg) ***Die Beziehung zwischen Kirche und Staat in Europa. Besondere Berücksichtigung in Deutschland und Rumänien*** (27-28 mai 2021)

2. Prof. Dr. Jerzy Ostapczuk (Universitatea din Varșovia, Polonia) ***Cyrillic Gospel Manuscripts copied from early printed books. Preliminary remarks*** (20 octombrie 2021)

3. Arhim Prof. Dr. Jack Khalil (Decanul Facultății de Teologie din Balamand, Liban)
Antiochian Orthodoxy after the challenges of war (28 octombrie 2021)

4. Prof. Dr. Andreas Müller (Universitatea Kiel, Germania), ***Some Reflections on Eastern Orthodoxy After the Synod of Crete*** (15 noiembrie 2021)

CONCERT DE COLINDE

Concertul de colinde ***Colind străbun*** susținut de Corurile Facultății de Teologie Ortodoxă la Sala Palatului Cultural din Arad (9 decembrie 2021)

La aceste evenimente se vor adăuga exigențele științifice constante ale Facultății de Teologie Ortodoxă pentru un an de zile: editarea revistei ***Teologia***, editarea ***Anuarului Facultății***, editarea revistei ***Studia Doctoralia***, editarea revistei Centrului de Studii Teologice-Istorice și de Prognoză Pastoral-Misionară, ***Studia Theologica et Historica Aradensia***, precum și editarea volumelor manifestărilor științifice.

Prin aceste evenimente, instituția teologică arădeană se integrează în Programul cadru propus spre dezbatere, în anul ***2021***, de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române. Nădăjduim că aceste manifestări academice cu implicații teologice, bisericești, sociale și culturale vor exprima și contura rolul Bisericii Ortodoxe în societatea și cultura actuală.

Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja

Decanul Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea", Arad

http://www.teologiearad.ro/2021/01/23/programul-manifestarilor-academice-culturale-organizate-de-facultatea-de-teologie-ortodoxa-din-arad-in-anul-2021/

Slujbă de priveghere la Paraclisul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, în ajunul prăznuirii Sfinților Trei Ierarhi

În ajunul prăznuirii Sfinților Trei Ierarhi, Vasile, Grigorie și Ioan, Preasfințitul Părinte Emilian Crișanul, împreună cu un sobor de preoți și diaconi, a săvârșit Slujba Privegherii la Paraclisul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad.

Într-un firesc al timpului, locului și rugăciunilor înălțate către ocrotitorii școlilor teologice din Eparhia Aradului și din întregul cuprins al Patriarhiei Române, din soborul care s-a rugat pentru luminarea cu strălucirea luminii dumnezeiești a tuturor profesorilor, studenților, elevilor și tinerilor cei bine-

credincioşi ai țării noastre, au făcut parte și Părintele Decan al Facultății de Teologie și Părintele Director al Seminarului Teologic din Arad.

Într-o cântare frumos așezată și înălțată din cele două strane ale Paraclisului, bucuria întâmpinării prin rugăciune a sărbătorii Sfinților Trei Ierarhi a fost una cu totul deosebită. Un timp petrecut cu folos, mulțumind și rugând pe *treimea de arhierei mult-lăudată, apărătorii și luminătorii Bisericii creștinești, pe marele Vasile cel cu dumnezeiască minte, pe Grigorie, cel cu dulce glas, și pe Ioan, luminătorul a toată lumea,* să vegheze asupra tuturor celor care se pregătesc spre a fi buni slujitori ai Sfintelor Altare.

În Cuvântul de învățătură, Preasfințitul Emilian Crișanul a așezat la sufletele celor prezenți la Slujba Privegherii icoanele vii ale vieților Sfinților Trei Ierarhi și părintescul îndemn ca fiecare, în locul în care se află, să pună în practică cele învățate din exemplul vieții acestora.

Sărbătoarea Sfinților Trei Ierarhi nu este doar un moment de cinstire a vieții și faptelor acestora ci și aduce în prim-plan importanța învățământului teologic, seminarial și universitar, din întreaga Biserică Ortodoxă. Sfinții Trei Ierarhi sunt cinstiți în mod deosebit și aici la Arad, la Seminarul Teologic și la Facultatea de Teologie, ei fiind modele de slujire pentru toți cei care se pregătesc în vederea slujirii preoțești în Biserica Mântuitorului Iisus Hristos, dar și fiecărui credincios aflat pe calea mântuirii. E greu de cuprins în câteva cuvinte viețile și învățăturile Sfinților Trei Ierarhi, însă trebuie să fin conștienți că mai mult decât a citi este important a pune în practică învățăturile

lor. Mamele învață de la Sfinții Trei Ierarhi să fie mame bune pentru da Bisericii copii buni, tații să slujească în mod folositor familiilor și să fie buni mărturisitori ai Bisericii, copiii învață să fie cuminți, să accepte învățăturile părinților și ale Bisericii, studenții și elevii învață să studieze teologia și celelalte științe pentru a fi buni slujitori ai Sfintelor Altare și ai oamenilor, iar noi, preoții, învățăm că preoția este sublimă pentru că stăm în Sfântul Altar, în fața Mântuitorului, iar El ne împodobește cu acest har al slujirii. Cu toții învățăm să fim iubitori de frumos, de semeni și de Dumnezeu. Să ne întâlnim sănătoși și în Sfânta Liturghie de mâine, prin rugăciunile Sfinților Trei Ierarhi, a spus Preasfinția Sa.

De asemenea, Ierarhul i-a felicitat pe cei doi Părinți aflați la conducerea școlilor teologice arădene care, împreună cu tot corpul profesoral, se străduiesc să formeze preoți care să fie spre cinste Arhiepiscopiei Aradului și Bisericii.

Pe acești trei luminători mai mari ai dumnezeirii cei întreit strălucitoare, pe cei ce luminează lumea cu razele dumnezeieștilor învățături, pe râurile înțelepciunii cele cu miere curgătoare care adapă toată făptura cu apele cunoștinței de Dumnezeu, pe Marele Vasile și de Dumnezeu cuvântătorul Grigorie, împreună cu slăvitul Ioan, cel cu limba și cu cuvintele de aur, toți cei iubitori de cuvintele lor, adunându-ne cu cântări să-i cinstim; că aceștia Treimii pururea se roagă pentru noi" (Tropar)

www.glasulcetatii.ro

http://www.teologiearad.ro/2021/01/31/slujba-de-priveghere-la-paraclisul-facultatii-de-teologie-ortodoxa-din-arad-in-ajunul-praznuirii-sfintilor-trei-ierarhi/

Pomenirea Sfinților Trei Ierarhi - ocrotitorii învățământului teologic, la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" din Arad

Sărbătoarea Sfinților Trei Ierarhi reprezintă prăznuirea ocrotitorilor învățământului teologic. Și pentru școala teologică arădeană, prăznuirea de anul acesta a Sfinților Trei Ierarhi s-a constituit, după obicei, într-un moment de aleasă sărbătoare.

Astfel, în ajunul sărbătorii, la Paraclisul din curtea clădirii școlilor teologice arădene a fost săvârșită slujba Privegherii, Vecernia cu Litie și Utrenia sărbătorii la care a slujit un ales sobor format din Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Decanul Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea", Diac. Prof.

Călin Teuca, Directorul Seminarului Teologic Ortodox, Pr. Lect. Univ. Dr. Ioan Lazăr, duhovnicul studenților, Pr. Conf. univ. Dr. Lucian Farcașiu și Pr. Lect. Univ. Dr. Ștefan Negreanu, preoți slujitori la Paraclisul așezământului teologic, precum și Arhid. Mircea Proteasa, Consilier economic în cadrul Arhiepiscopiei Aradului și Diac. Cristian Petruț. În fruntea acestui sobor s-a aflat în slujire Preasfințitul Părinte Dr. Emilian Crișanul, Episcop-Vicar al Arhiepiscopiei Aradului și cadru didactic al Facultății de Teologie Ortodoxă. Răspunsurile la strană au fost oferite de grupul de studenți și absolvenți ai facultății, care după obicei înfrumusețează cântarea liturgică în acest Paraclis.

După slujba Vecerniei cu Litie, Preasfințitul Părinte Episcop Emilian a vorbit despre însemnătatea acestei sărbători în viața studenților teologi și elevilor seminariști, precum și în general, în viața fiecărui credincios, subliniind pe de o parte contribuția teologică a celor trei mari sfinți ierarhi la cristalizarea învățăturii despre Sfânta Treime, a învățăturii despre persoana divino-umană a Mântuitorului Hristos, precum și a învățăturii despre Sfântul Duh. Din această perspectivă, Sfinții Trei Ierarhi „au trăit, au întrupat în viața și trăirea lor adevărul evanghelic, pe care mai apoi l-au și mărturisit", a arătat Preasfinția Sa. În continuare, ierarhul arădean a făcut o bogată prezentare a vieții și activității social-filantropice desfășurate de Sfinții Trei Ierarhi, evidențiind faptul că pilda vieții și trăirii lor trebuie urmată de fiecare

viitor slujitor al Sfântului Altar, dar și de fiecare credincios al Bisericii Mântuitorului Hristos. În finalul cuvântului, Preasfinția Sa și-a exprimat aprecierea pentru dascălii, studenții și elevii școlilor teologice arădene, unde aceștia se formează pentru mai binele Bisericii Ortodoxe din această parte de țară.

În dimineața zilei de 30 ianuarie a fost săvârșită Sfânta și Dumnezeiasca Liturghie de Înaltpreasfințitul Părinte Dr. Timotei Seviciu, Arhiepiscopul Aradului, în Catedrala Veche din Arad, soborul părinților slujitori fiind format din părinții profesori care ostenesc la cele două școli teologice arădene: Facultatea de Teologie Ortodoxă și Seminarul Teologic Ortodox, răspunsurile liturgice fiind oferite de corurile reunite ale studenților și elevilor seminariști, sub conducerea Pr. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, Conf. Univ. Dr. Mircea Buta, Prof. Marius Martin-Lăscoiu și Prof. Ștefan-Adrian Bugyi, dascălii de muzică ai celor două instituții de învățământ teologic.

În cuvântul de învățătură rostit în cadrul Dumnezeieștii Liturghii, Înaltpreasfințitul Părinte Arhiepiscop Dr. Timotei Seviciu a evocat câteva aspecte relevante din viața Sfinților Trei Ierarhi, virtuțile lor creând imbolduri spre un permanent urcuș duhovnicesc al fiecărui credincios al Bisericii Mântuitorului Hristos, dar mai ales pentru viitorii slujitori ai Sfintelor Altare.

La finalul Dumnezeieștii Liturghii a fost hirotesit întru Iconom Stavrofor Părintele Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean și întru Arhidiacon, diaconul Prof. Călin-Dan Teuca, Directorul Seminarului Teologic Ortodox din Arad, mai

apoi a fost săvârșit Parastasul pentru dascălii, ostenitorii și absolvenții școlilor teologice arădene, adormiți în Domnul.

După aceasta, corurile reunite ale celor două școli teologice arădene au intonat două piese corale adecvate acestei sărbători, între ele fiind intercalate lecturi din operele Sfinților Trei Mari Ierarhi interpretate de elevi seminariști.

La această manifestare din Catedrala istorică arădeană a fost prezentă și doamna Prof. Univ. Dr. Ramona Lile, Rectorul Universității „Aurel Vlaicu" din Arad, în cadrul căreia funcționează Facultatea de Teologie Ortodoxă, în semn de apreciere pentru tot sprijinul pe care teologia arădeană și-l aduce la prestigiul Universității de stat arădene.

La sfârșitul slujbei de hram Părintele Prof. Dr. Cristinel Ioja a mulțumit ierarhului arădean și Rectorului Universității „Aurel Vlaicu" pentru prezența la această manifestare spiritual-academică și pentru sprijinul constant pe care îl oferă școlilor teologice arădene, precum și credincioșilor prezenți în Biserică, amintind dinamica în care se afirmă cele două instituții de învățământ teologic, în perspectiva anului viitor a manifestărilor dedicate împlinirii celor 200 de ani de învățământ teologic la Arad.

Înaltpreasfințitul Părinte Arhiepiscop Timotei a mulțumit părinților profesori slujitori la catedrele celor două instituții de învățământ teologic pentru tot efortul pe care îl depun la formarea viitorilor slujitori ai Sfintelor Altare,

mulțumind pe această cale și Preasfințitului Părinte Episcop Dr. Lucian Mic al Caransebeșului, care l-a delegat la această sărbătoare a învățământului teologic pe Părintele Arhimandrit Lect. Univ. Dr. Casian Rușeț, consilier cultural în cadrul Episcopiei Caransebeșului, întrucât tinerii din această eparhie se pregătesc pentru slujirea preoției la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad. Acest proiect comun îl dorim spre sporirea calității învățământului teologic superior.

După sfârșitul Dumnezeieștii Liturghii în Catedrala Veche arădeană, în clădirea școlilor teologice arădene, în prezența cadrelor didactice de la cele două instituții de învățământ a fost lansat Anuarul pe anul 2020.

http://www.teologiearad.ro/2021/01/31/pomenirea-sfintilor-trei-ierarhi-ocrotitorii-invatamantului-teologic-la-facultatea-de-teologie-ortodoxa-ilarion-v-felea-din-arad/

Preasfințitul Părinte Episcop-Vicar Dr. Emilian Crișanul al Arhiepiscopiei Aradului a slujit la Paraclisul Facultății de Teologie Ortodoxă la slujba Canonului celui Mare

Prima săptămână din Postul Mare reprezintă prin tradițiție, la Facultatea de Teologie „Ilarion V. Felea" din Arad, săptămâna duhovnicească a studenților teologi și a dascălilor acestei instituții teologice. În acest sens, în Paraclisul studenților din curtea Facultății, pe lângă programul liturgic obișnuit al dimineți-

lor din Postul Mare, care cuprinde săvârşirea miercurea şi vinerea a Liturghiei Darurilor Înaintesfinţite, iar lunea, marţea şi joia a slujbei Utreniei, în fiecare dintre serile acestei săptămâni a fost săvârşită rânduiala Pavecerniţei celei Mari împreunată cu câte o parte a Canonului celui Mare de pocăinţă al Sfântului Andrei Criteanul, aşa cum prevede rânduiala tipiconală a Triodului.

Pavecerniţa cu Canonul cel Mare a fost slujită de părinţii profesori slujitori la Paraclisul „Sfântul Maxim Mărturisitorul şi Sfântul Mare Mucenic Mina" al Facultăţii, urmând apoi, în fiecare seară, la sfârşitul slujbei, cuvântul de zidire duhovnicească şi de călăuzire pe calea Postului Mare, rostit de către unul dintre părinţii profesori ai Facultăţii, adresat studenţilor şi credincioşilor care au participat la această slujbă specială, specifică Postului celui Mare.

Astfel, luni seara după slujbă, Părintele Lect. Univ. Dr. Ioan Lazăr s-a referit la pocăinţă şi semnificaţia acesteia în viaţa creştinului, aşa cum se reflectă aceasta în conţinutul Canonului celui Mare al Sfântului Andrei Criteanul.

Marţi seara, a fost săvârşită partea a doua a Canonului celui Mare dimpreună cu slujba Pavecerniţei Mari, de către de către Preasfinţitul Părinte Dr. Emilian Crişanul, Episcopul Vicar al Arhiepiscopiei Aradului, dimpreună cu Părintele Decan Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja.

La sfârşitul slujbei, Preasfinţia Sa a rostit şi un bogat cuvânt de învăţătură, arătând faptul că acum, în perioada Postului celui Mare, participând mai des la slujbele Bisericii suntem chemaţi să folosim acest timp petrecut în Biserică pentru a ne sfinţi simţurile noastre şi a le înduhovnici. Astfel, în Biserică, ochii, atât de expuşi în a vedea priveliştile, de cele mai multe ori păcătoase din lumea aceasta, sunt chemaţi la a contempla frumuseţea icoanelor; mintea, învăluită de multe ori în grijile lumii acesteia, este chemată să-l contemple pe Dumnezeu; limba, atât de adesea înclinată spre clevetirea şi judecarea semenilor este chemată spre dialogul cu Dumnezeu prin rugăciune; făptura întreagă este chemată la manifestarea iubirii faţă de Dumnezeu şi de semeni. Toate aceste sfaturi şi povăţuiri duhovniceşti au menirea de a-i ajuta pe studenţii teologi şi pe credincioşii care frecventează în mod obişnuit rânduielile liturgice săvârşite în Paraclisul Facultăţii de Teologie Ortodoxă în vremea Postului Mare, pentru împodobirea lor cu florile virtuţilor, în aşteptarea bucuriei Sfintei Învieri.

La finalul meditaţiei Preasfinţitului Episcop Dr. Emilian, Părintele Decan al Facultăţii i-a mulţumit Ierarhului pentru că, potrivit unei tradiţii, deja statornicite la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad, a poposit şi în anul acesta în mijlocul profesorilor şi studenţilor Facultăţii de Teologie arădene,

încununând săptămâna duhovnicească de la începutul Postului celui Mare, prin rugăciunea și cuvântul ziditor al Preasfinției Sale.

Miercuri și Joi seara seara, vor fi săvârșite celelate două părți ale Canonului celui Mare al Sfântului Andrei Criteanul, urmate de slujba Pavecerniței Mari, meditațiile duhovnicești urmând să fie susținute în aceste seri de Pr. Lect. Univ. Dr. Ștefan Negreanu și Pr. Conf. Univ. Dr. Lucian Farcașiu, preoți slujitori la acest Paraclis și cadre didactice la Facultatea de Teologie Ortodoxă arădeană.

La toate slujbele săvârșite în Paraclisul Facultății de Teologie Ortodoxă, răspunsurile alternative din cele două străni ale bisericii au fost date de către studenții teologi sub directa călăuzire a dascălului de muzică, Conf. Univ. Dr. Mircea Buta.

În seara zilei de vineri va fi săvârșită slujba Pavecerniței Mari cu prima parte a Acatistului Buneivestiri, după rânduiala tipiconală.

Nădăjduim într-o întărire duhovnicească pe calea postirii care va rodi în bucuria Sfintei Învieri a Mântuitorului, atât a profesorilor, cât și a studenților Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, prin împărtășirea de harul slujbelor săvârșite acum la început de Post, dar și din bogăția cuvintelor de învățătură împărătșite celor din biserică în aceste frumoase seri duhovnicești.

http://www.teologiearad.ro/2021/03/17/preasfintitul-parinte-episcop-vicar-dr-emilian-crisanul-al-arhiepiscopiei-aradului-a-slujit-la-paraclisul-facultatii-de-teologie-ortodoxa-la-denia-canonului-celui-mare/

Misiunea Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad în parohia Petriș, Protopopiatul Lipova

Părintele Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean de la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" din Arad a slujit în prima seară a Canonului celui Mare al Sfântului Andrei Criteanul, luni, 15 martie 2021, în parohia Petriș, protopopiatul Lipova, la invitația Părintelui paroh Ștefan Dimitriu, absolvent al facultății noastre.

La sfârșitul slujbei, părintele Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean a rostit un cuvânt de

învățătură în care s-a referit la începutul drumului Postirii, dar și la repetarea stihului: „Miluiește-mă, Dumnezeule, miluiește-mă", coborând prin metanie pentru a ne ridica spre Înviere. La sfârșitul acestei seri duhovnicești, părintele paroh Ștefan Dimitriu le-a mulțumit credincioșilor prezenți la slujbă, deopotrivă părintelui Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean, pentru bucuria slujirii, precum și pentru cuvântul de zidire duhovnicească rostit.

http://www.teologiearad.ro/2021/04/27/misiunea-facultatii-de-teologie-ortodoxa-din-arad-in-parohia-petris-protopopiatul-lipova-2/

Misiune a Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad în Parohia Drauț, Protopopiatul Ineu

Părintele Conf. Univ. Dr. Lucian Farcașiu de la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" din Arad a participat duminică seara, 18 aprilie, în parohia Drauț, protopopiatul Ineu, la Taina Sfântului Maslu de obște, la in-

vitația părintelui paroh Robert Emanuel Tudor, un fost student și masterand merituos al Facultății noastre de Teologie.

La sfârșitul Tainei Sfântului Maslu, slujită de un sobor de 4 preoți, Părintele Conf. Univ. Dr. Lucian Farcașiu a rostit un bogat cuvânt de învățătură în care s-a referit la pocăință și semnificația duhovnicească a acesteia în viața creștinului, la modul în care putem fiecare dintre noi asuma lucrarea pocăinței la nivelul vieții noastre personale, nu numai în vremea Postului celui Mare, cunoscută ca o perioadă specială de pocăință, ci și în toată vremea vieții noastre, pentru a putea astfel, prin această lucrare să ne zidim duhovnicește pentru mântuirea sufletului nostru.

La sfârșitul acestei seri duhovnicești, părintele paroh Robert Emanuel Tudor le-a mulțumit tuturor celor prezenți pentru osteneala participării la slujbă, precum și invitaților pentru efortul pe care l-au făcut de a veni în parohia Drauț, deopotrivă Părintelui Conf. Univ. Dr. Lucian Farcașiu, pentru bucuria slujirii, precum și pentru cuvântul de zidire duhovnicească rostit.

http://www.teologiearad.ro/2021/04/27/misiune-a-facultatii-de-teologie-ortodoxa-din-arad-in-parohia-draut-protopopiatul-ineu/

Misiune a Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad în Parohia Moneasa, Protopopiatul Sebiș

Miercuri, 21 aprilie 2020, Părintele Conf. Univ. Dr. Lucian Farcașiu de la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" din Arad a slujit Liturghia Darurilor Înaintesfințite în Parohia Moneasa, din cadrul protopopiatului Sebiș, slujbă la care a participat un număr însemnat de credincioși din această parohie.

După săvârșirea Liturghiei Darurilor Înaintesfințite, părintele Lucian Farcașiu a rostit un bogat cuvânt de învățătură duhovnicească pentru credincioșii parohiei, referindu-se la semnificația rânduielii Liturghiei Darurilor Înaintesfințite și la valoarea Sfintei Împărtășanii pentru progresul duhovnicesc al creștinului, mai cu seamă în perioadele de post din cursul anului bisericesc.

La sfârșitul slujbei, părintele paroh Dănuț Tulcan a mulțumit părintelui profesor pentru prezență și slujire, pre-

cum și pentru îndemnurile duhovnicești adresate credincioșilor la sfârșitul slujbei.

http://www.teologiearad.ro/2021/04/27/misiune-a-facultatii-de-teologie-ortodoxa-din-arad-in-parohia-moneasa-protopopiatul-sebis/

Corul Mixt al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad în misiune la Mănăstirea Hodoș-Bodrog

În Duminica Floriilor mulțime de credincioși au participat la Sfânta și Dumnezeiasca Liturghie săvârșită de către un sobor de slujitori, sub protia Părintelui Iustin Popovici, consilier eparhial la Arhiepiscopia Aradului, la străvechea Mănăstire Hodoș-Bodrog din Arhiepiscopia Aradului.

La momentul pricesnei, s-a cântat *Cântec de Florii*, de Timotei Popovici iar în timpul Împărtășirii și Miruirii credincioșilor s-au cântat mai multe cântări specifice perioadei Postului Mare: *Miluiește-mă Dumnezeule,* de Gheorghe Cucu, (aranjament pentru cor mixt de Nicu Moldoveanu), *Cămara Ta*, de Nicolae Lungu și *Ușile pocăinței,* de pr. Ioan Șerb.

Cuvântul de învățătură a fost rostit de Protos. Dr. Nicolae Tang, lector universitar la Facultatea de Teologie din Arad și viețuitor al sfintei mănăstiri. Cuvântul rostit s-a axat pe trei direcții: încheierea celor 40 de zile de post și

începutul Sfintelor Pătimiri ale Mântuitorului (trecerea de la postul ascetic la postul euharistic), cina/ospățul din Betania unde Mântuitorul de uns cu mir de nard, de mare preț, de către Maria, sora lui Lazăr și intrarea triumfală în sfânta cetate, cu toate semnificațiile ei. Mântuitorul este aclamat ca rege și eliberator, unii văzându-l ca pe un eliberator politic, dar faptul că El a intrat călare pe un mânz de asin mesajul s-a înțeles de la sine. Întreaga scenă s-a depolitizat, blândețea și smerenia Mântuitorului ieșind în evidență.

La finalul slujbei, părintele Nicolae Tang a mulțumit domnului profesor Mircea Buta și tuturor coriștilor pentru împreuna slujire și răspunsurile liturgice date în chip înălțător transmițând mulțumiri alese Părintelui Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, decanul Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea", care a înlesnit prezența corului la mănăstire, iar la final a transmis sărbători cu bucurie și lumină tuturor pelerinilor prezenți la sfânta slujbă.

http://www.teologiearad.ro/2021/04/27/corul-mixt-al-facultatii-de-teologie-ortodoxa-din-arad-in-misiune-la-manastirea-hodos-bodrog/

Festivitatea de absolvire a unei noi promoții la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad

În ziua de 3 iunie 2021, a 27-a promoție a Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" din Arad a avut cursul festiv de absolvire a acestei facultăți. Cu acest prilej au fost organizate festivitățile îndătinate deja, în apropierea sfârşitului de an universitar.

În dimineața zilei a fost săvârșită Sfânta Liturghie în Altarul de vară din curtea Facultății, slujind Părintele Conf. Univ. Dr. Farcașiu Lucian, împreună cu 2 părinți ieromonahi, absolvenți ai acestei promoții. Răspunsurile liturgice de la strană au fost date de absolvenții acestui an.

În continuare, în curtea Facultății de Teologie, a avut loc *Cursul festiv*, la care a participat Înaltpreasfințitul Părinte Dr. Timotei Seviciu – Arhiepiscopul Aradului, Preasfințitul Părinte Dr. Emilian Crișanul, Episcopul-Vicar, D-na Prof. Univ. Dr. Ramona Lile, Rectorul Universității „Aurel Vlaicu" din Arad, Părinții Profesori ai Facultății și părinții absolvenților. Cursul festiv a debutat prin cuvântul Părintelui Decan, Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, care a salutat prezența oaspeților și a adresat un cuvânt de felicitare și de responsabilizare a absolvenților în asumarea mărturisirii lui Hristos în lumea de astăzi. A urmat susținerea ultimului curs de către Pr. Conf. Univ. Dr. Lucian Farcașiu, îndrumătorul de an al promoției 2017-2021, curs intitulat *Iisus Hristos – Viața și Învierea noastră*. A urmat apoi mesajul emoționant al

Rectorului Universității „Aurel Vlaicu", adresat absolvenților, apoi al Preasfințitului Părinte Dr. Emilian Crișanul, Episcopul Vicar al Arhiepiscopiei Aradului, care le-a adresat mai multe îndemnuri de suflet pentru viitorul formării lor. Festivitatea a continuat prin ceremonia de predare și de primire a cheii, cu discursurile rostite de către șeful de promoție, absolventul Flavius Dărăștean și a reprezentatului anului III, studentul Alexandru Obrad.

Ceremonia s-a încheiat prin cuvântul de binecuvântare și felicitare adresat absolvenților de către Înaltpreasfințitul Părinte Arhiepiscop dr. Timotei Seviciu, Întâistătătorul eparhiei arădene, care a evidențiat tradiția consacrată a învățământului teologic arădean, spre pilduitoare urmare de către absolvenți.

La sfârșitul festivității, Părintele Decan a mulțumit conducerii Arhiepiscopiei Aradului și a Universității „Aurel Vlaicu" pentru prezența la acest eveniment academic, absolvenților, părinților și studenților prezenți la această festivitate, îndemnându-i pe absolvenți să rămână fideli moștenirii teologice atât de bogate a învățământului teologic arădean.

Totodată, cu prilejul împlinirii a 85 de ani de viață a Înaltpreasfințitului Părinte Timotei, Arhiepiscopul Aradului, Doamna Rector, Prof. Univ. Dr.

Ramona Lile și Părintele Decan, Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, i-au adresat cuvânt de felicitare și i-au dăruit un coș cu flori din partea Universității „Aurel Vlaicu" și a Facultății de Teologie Ortodoxă.

http://www.teologiearad.ro/2021/06/05/festivitatea-de-absolvire-a-unei-noi-promotii-la-facultatea-de-teologie-ortodoxa-din-arad/

Eveniment aniversar și editorial de excepție în eparhia arădeană

Vineri, 4 iunie 2021, Înaltpreasfințitul Părinte Timotei, Arhiepiscopul Aradului, și-a sărbătorit ziua de naștere. Cu acest prilej, Chiriarhul arădean a participat la Sfânta Liturghie săvârșită în Catedrala Veche din Arad de Preasfințitul Părinte Emilian Crișanul, Episcop-Vicar al Arhiepiscopiei Aradului, dimpreună cu un sobor de preoți și diaconi, ostenitori la Centrul eparhial și la cele două instituții de învățământ teologic.

În cadrul slujbei s-au înălțat rugăciuni de mulțumire către Milostivul Dumnezeu pentru toate darurile revărsate asupra Arhipăstorului nostru.

La finalul acesteia, Preasfințitul Părinte Emilian Crișanul a rostit un frumos cuvânt aniversar în care a evocat personalitatea și calitățile deosebite care-l caracterizează pe Înaltpreasfințitul Părinte Timotei.

Începând cu ora 11.00, în Sala festivă a Facultății de Teologie Ortodoxă ,,Ilarion V. Felea" din Arad a avut loc lansarea volumului ,,Vestire de Praznic", care cuprinde toate pastoralele Înaltpreasfințitului Părinte Timotei la Sfintele și marile sărbători ale Nașterii și Învierii Domnului, din anul 1984 până în

acest an 2021 (un număr de 72 de pastorale). Volumul debutează cu prefața intitulată „Bucuriile Sărbătorilor și Binecuvântările Aniversării" semnată de Preafericitul Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. „Cartea *Vestire de Praznic* adună ca într-un buchet de sărbătoare majoritatea scrisorilor pastorale de Crăciun şi de Paște pe care Înaltpreasfințitul Părinte Timotei le-a trimis clerului şi credincioşilor din Arhiepiscopia Aradului de-a lungul celor 37 de ani de păstorire. Sunt cuvinte alese, duhovnicești, despre luminile sau înțelesurile Sărbătorilor Naşterii şi Învierii Domnului, reflecții teologice profunde, de mistagogie liturgică, dar şi cuvinte pastoral-misionare, de preocupare stăruitoare pentru responsabilitatea de a uni bucuria sărbătorii cu filantropia, știut fiind că din iubirea pentru Hristos, Cel născut în ieslea din Betleem, şi Cel răstignit şi înviat, trebuie să se nască în sufletele noastre iubirea milostivă pentru semenii noştri aflați în nevoie, în necazuri sau suferințe", subliniază Preafericitul Părinte Patriarh Daniel.

Volumul a apărut în cadrul Editurii Arhiepiscopiei Aradului, cu sprijinul financiar al Bibliotecii Județene „Alexandru D. Xenopol" din Arad.

Lansarea volumului a avut loc în sala festivă a Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad. Din prezidiu au făcut parte Înaltpreasfințitul Părinte Arhiepiscop Timotei, Preasfințitul Părinte Emilian Crişanul, Dl. subprefect, Dr. Doru Sinaci şi Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Decanul Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" din Arad.

Moderatorul acestui eveniment a fost Protos. Dr. Iustin Popovici, consilier cultural al Arhiepiscopiei Aradului, cel care a și coordonat acest volum. În cuvântul rostit cu acest prilej, Preasfințitul Părinte Emilian Crişanul a elogiat activitatea pastorală, administrativă şi teologică a ierarhului arădean

precum și implicațiile acestora în viața și evoluția eparhiei arădene. Domnul subprefect a amintit că Înaltpreasfinția Sa face parte din șirul ierarhilor arădeni teologi și cărturari, dar și cu mari realizări de ordin administrativ.

Prezentarea lucrării a fost făcută de Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, decanul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad. Preacucernicia sa a subliniat că volumul în sine ne vestește mesajul teologic și spiritual al Prazniceelor. Între Paști și Rusalii, Înaltpreasfințitul Părinte Timotei ne cheamă la masa teologiei Împărăției. Lucrarea este o mărturie în fața istoriei despre dragostea și slujirea Arhipăstorului arădean.

La eveniment au luat parte oficialitățile arădene, ostenitori de la Centrul Eparhial, conducerea celor două universități, profesori de la cele două instituții teologice, studenți și alte persoane.

Chiriarhul arădenilor, Înaltpreasfințitul Părinte Arhiepiscop Timotei, cu adâncă smerenie și modestie, a mulțumit Părintelui ceresc pentru anii dăruiți, cu tot ceea ce a realizat spre binele Bisericii străbune și celor prezenți pentru sentimentele și bunele urări exprimate.

http://www.teologiearad.ro/2021/06/05/eveniment-aniversar-si-editorial-de-exceptie-in-eparhia-aradeana/

Examenul de licență la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad

În zilele de 30 iunie și 1 iulie 2021 s-a desfășurat examenul de licență la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea", din cadrul Universității „Aurel Vlaicu" din Arad.

La această sesiune s-au înscris candidați din promoția curentă și din promoția anterioară. Aceștia au susținut două probe orale, una la disciplina Teologie Dogmatică și o probă de specialitate. Apoi, fiecare candidat și-a

prezentat lucrarea de licență, de față fiind și Inaltpreasfințitul Părinte Dr. Timotei Seviciu, Arhiepiscopul Aradului.

În cuvântul său, de la depunerea jurământului, Părintele decan, Prof. Dr. Cristinel Ioja, a mulțumit atât Înaltpreasfinției Sale pentru prezența la acest eveniment important din viața Facultății de Teologie din Arad, cât și absolvenților pentru întreg efortul depus în desăvârșirea formării lor teologice, fiindu-le astfel deschisă calea spre continuarea cercetării, prin studiile de master. Sfinția sa a subliniat apoi câteva responsabilități ce le revin absolvenților de Teologie: „prin voi, Biserica Ortodoxă își va continua lucrarea misionară, de vestire a adevărului Evangheliei lui Hristos, într-un ev plin de provocări. Astfel că, lumea aceasta așteaptă de la noi, o mărturie vie, prin cuvânt, prin slujirea liturgică, prin activitatea social-filantropică și mai ales printr-o viețuire curată și asumată, în duhul Scripturii și al Părinților. Profesorii acestei venerabile instituții academice, ce va serba anul viitor 200 de ani de la fondare, au semănat în mințile și inimile dumneavoastră valorile perene ale Teologiei Bisericii, iar acestea vă vor călăuzi în drumul vostru viitor, care vi-l dorim a fi unul plin de împliniri, spre slava lui Dumnezeu și cinstea acestei școli".

Înaltpreasfințitul Arhiepiscop Timotei a felicitat cadrele didactice ale facultății arădene și pe absolvenții ei pentru frumoasele rezultatele obținute pe parcursul anilor de studii universitare precum și la acest examen de licență, acestea făcând dovada unei bune instruiri. Ele vor constitui baza de

pornire pentru implicarea responsabilă în slujirea Bisericii lui Hristos, fie de la altar, fie de la catedra școlii, prin ora de religie, și nu numai.

Examenul s-a încheiat cu depunerea jurământului, în conformitate cu hotărârile Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române.

https://www.teologiearad.ro/2021/08/03/examenul-de-licenta-la-facultatea-de-teologie-ortodoxa-din-arad-5/

Examenul de disertație la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad

Absolvenții programelor de studii teologice masterale: *Pastorație și viață liturgică*, respectiv *Doctrină și cultură creștină*, din cadrul Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" a Universității „Aurel Vlaicu" din Arad, au susținut examenul de disertație, în ziua de luni 2 iulie 2021.

Conform metodologiei specifice, candidații și-au prezentat lucrările de disertație, elaborate sub îndrumarea coordonatorului ales. După aceasta, candidații au depus jurământul.

Apoi, președintele comisiei științifice, Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, a dat citire catalogului care reflectă rezultatele obținute în urma examinării.

Acesta a apreciat calitatea lucrărilor prezentate, atât din punct de vedere formal, cât și din punctul de vedere al conținutului teologic, ceea ce demonstrează dobândirea competențelor de cercetare de către absolvenți,

acestea putând fi valorificate prin continuarea studiilor la programele doctorale pe care le oferă Facultatea de Teologie din Arad. Această venerabilă instituție academică oferă o înaltă pregătire teologică la nivel de licență, master și doctorat.

Examenul de admitere la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad

În urma sesiunii de înscriere, în ziua de 26 Iulie 2021, cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Arhiepiscop Dr. Timotei Seviciu, a avut loc prima sesiune de admitere la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" a Universității „Aurel Vlaicu" din Arad, de față fiind și Preacuviosul Părinte Dr. Iustin Popovici, consilierul cultural al centrului eparhial.

Conform metodologiei de admitere, candidații au fost evaluați, de comisiile stabilite, la probele de muzică, dicție și la interviul motivațional, fiindule testate cunoștințele teologice, pe baza programei stabilite de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române.

La final, Părintele decan Cristinel Ioja a adresat un scurt cuvânt noilor studenți, mulțumind lui Dumnezeu pentru purtarea Sa de grijă. Cuvinte de mulțumire le-au fost adresate și candidaților admiși, pentru încrederea acor-

dată acestei instituții academice și teologice, invitându-i să asume conștiincios o bună relație de conlucrare în cercetarea teologică viitoare, pentru a onora atât istoria bicentenară cât și prezentul activ al venerabilei Facultăți de Teologie arădene.

Pomenirea Părintelui Ilarion V. Felea la 60 de ani de la trecerea sa la cele veșnice

În Duminica după Înălțarea Sfintei Cruci, preoții și credincioșii de la Parohia Arad-Centru, au avut bucuria duhovnicească de a-l avea în mijlocul lor pe Întâistătătorul Eparhiei arădene, pe Înaltpreasfințitul Părinte Arhiepiscop Timotei.

Înaltpreasfinția Sa a săvârșit Sfânta Liturghie arhierească, înconjurat de un sobor de preoți și diaconi ai Catedralei Vechi.

La momentul rânduit, Înaltpreasfinția Sa a rostit cuvântul de învățătură în care a vorbit despre ,,Chemare mântuitoare" (cf. Gal. 2, Marcu 8) la urmarea Mântuitorului prin luarea crucii de către credincioși, cu răspunderea de a o purta cu vrednicie spre dobândirea veșniciei prin fapte bune, potrivit credinței. La început de an bisericesc, cu luna septembrie, pentru creștin se reînnoiește cunoașterea vieții sfinților a căror pildă îndeamnă stăruitor la comuniunea cu Dumnezeu și cu semenii. Biserica nu uită pe cei care s-au

consacrat slujirii ei, pomenindu-i mereu, pe unii trecându-i în rândurile sfinților, în urma cercetării rânduite.

La finalul Sfintei Liturghii, Chiriarhul arădean a săvârșit Slujba Parastasului pentru Părintele Ilarion V. Felea, slujitor al Catedralei Vechi din Arad, la împlinirea a 60 de ani de la trecerea sa la cele veșnice. Din sobor a făcut parte și Părintele Cristinel Ioja, Decanul Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" din Arad.

Răspunsurile liturgice au fost date de Corul mixt al Catedralei Vechi, dirijat de domnul conf. dr. Mircea Buta.

Părintele Tiberiu Ardelean, inspector eparhial, a mulțumit Înaltpreasfințitului Părinte Timotei pentru slujirea în Vechea Catedrală a Aradului, oferindu-i din partea slujitorilor, consiliului parohial și a credincioșilor, un frumos buchet de flori.

https://www.teologiearad.ro/2021/09/21/pomenirea-parintelui-ilarion-v-felea-la-60-de-ani-de-la-trecerea-sa-la-cele-vesnice/

Simpozion studențesc-masteral la Facultatea de Teologie din Arad

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" din Arad a organizat în zilele de 20-21 septembrie 2021, un simpozion național studențesc-masteral. Simpozionul se desfășoară sub genericul *Provocările Bisericii în mediul online. Tipologii pastorale și atitudini misionare*. Manifestarea academică are loc sub egida Arhiepiscopiei Aradului și a Universității „Aurel Vlaicu" din Arad, printr-un proiect finanțat de Ministerul Educației Naționale.

Lucrările simpozionului s-au deschis la ora 9.30, în aula Facultății de Teologie. La deschiderea festivă au luat parte Înaltpreasfințitul Părinte Dr. Timotei Seviciu, Arhiepiscopul Aradului, Dr. Ramona Lile, Rectorul Universității „Aurel Vlaicu" din Arad, Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Decanul Facultății de Teologie, profesori, studenți și masteranzi ai Facultății de Teologie din Arad, precum și studenți și masteranzi de la facultățile de teologie din țară, invitați la această manifestare.

În deschiderea manifestării Pr. Prof. Dr. Cristinel Ioja, Decanul Facultății de Teologie, a adresat cuvânt de salut invitaților și participanților, subliniind că: „Aceste evenimente științifice studențești, care sunt deja integrate într-o tradiție care se actualizează anual, ilustrează faptul că: a) la Arad nu despărțim formarea studenților, masteranzilor și, mai ales a doctoranzilor, de cercetarea științifică, de problematizarea și identificarea răspunsurilor pastoral-misionare

ale Bisericii la provocările lumii actuale; b) că încercăm să creăm un ambient academic al dezbaterilor și schimbului de idei teologice între studenții din toate Facultățile de Teologie din Patriarhia Română; c) că încercăm să deschidem tot mai mult pregătirea științifică a doctoranzilor spre contactul cu alți doctoranzi din alte Facultăți de Teologie din țară și străinătate"

A urmat cuvântul Doamnei Dr. Ramona Lile, Rectorul Universității „Aurel Vlaicu". Din partea studenților și a masteranzilor a vorbit domnul student Alexandru Obrad. În încheierea festivității Înaltpreasfințitul Arhiepiscop Timotei a adresat celor prezenți un cuvânt de salut și de binecuvântare, aducând în discuție pandemia actuală cu provocările și urmările acesteia, precum și grija Bisericii de a întâmpina nevoile păstoriților ei.

Tot în cadrul deschiderii festive a fost lansat și prezentat volumul simpozionului studențesc-masteral organizat de către Facultatea de Teologie din Arad în anul 2020. Volumul întrunește studiile studenților și masteranzilor participanți la simpozionul desfășurat anul trecut, evidențiind, totodată, implicarea Facultății de Teologie din Arad în activitatea de cercetare la nivelul studenților și masteranzilor.

După deschiderea festivă au urmat secțiunile simpozionului incluzând dezbateri, pauze de cafea și concluziile simpozionului.

Manifestarea s-a bucurat de participarea studenților și masteranzilor de la facultățile de teologie din Iași, Cluj-Napoca, Sibiu, Craiova, Alba Iulia și Oradea.

https://www.teologiearad.ro/2021/09/21/simpozion-studentesc-masteral-la-facultatea-de-teologie-ortodoxa-din-arad-2/

Dezbateri teologice la Universitatea „Aurel Vlaicu" din Arad

Luni, 20 septembrie, a avut loc deschiderea, la Facultatea de Teologie din cadrul UAV, a celor două simpozioane: „Societatea sub asediu. Semnificațiile credinței bisericii" și „Simpozion național studențesc și masteral.

Provocările bisericii în mediul online. Tipologii pastorale și atitudini misionare" organizate de Facultatea de Teologie „Ilarion V. Felea" din cadrul Universității „Aurel Vlaicu" din Arad.

În prezența IPS, Timotei Seviciu, Arhiepiscop al Aradului, al rectorului UAV, Ramona Lile, al directorului Școlii Doctorale Interdisciplinare, Florentina Munteanu, decanul facultății, Cristinel Ioja a deschis lucrările conferințelor ce se vor derula pe parcursul a două zile.

„Este un moment de bucurie să fiu astăzi aici, împreună cu voi, și să transmit susținerea conducerii universității pentru toate acțiunile pe care Facultatea de Teologie le organizează. Teologia arădeană promovează un învățământ de calitate pentru care nu de puține ori am fost felicitată de înalți

ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române. Un rol important în susținerea învățământului superior teologic îl are Arhiepiscopia Aradului, căreia îi mulțumim și de această dată, și care este alături și acum de facultatea de teologie și universitatea noastră ” a punctat, rectorul UAV, Ramona Lile.

„Două evenimente care plasează, din nou, facultatea noastră în centrul dezbaterilor teologice actuale. Este o bucurie să-i avem în mijlocul nostru pe invitații din străinătate, de la facultăți importante din Europa precum și pe cei din celelalte centre universitare din țară. Teologia din Arad este un centru recunoscut pe plan național și internațional al dezbaterilor în domeniul teologiei. Menirea noastră nu este doar de a păstra vie tradiția unui învățământ teologic în această parte de țară ci suntem chemați să răspundem provocărilor pe care societatea actuală le adresează bisericii și credinței ortodoxe” a menționat decanul Facultății de Teologie „Ilarion V. Felea” , Cristinel Ioja.

Directorul Școlii Doctorale Interdisciplinare, Florentina Munteanu a menționat importanța colaborării între studenții la licență, masteranzi, doctoranzi și cadrele didactice în ceea ce privește activitatea științifică iar acest eveniment, „reflectă pasiunea cu care fiecare dintre participanți se apleacă asupra activității de cercetare. Subiectele deschise în cadrul acestor dezbateri demonstrează adecvarea bisericii la vremurile în care trăim și mă bucur că

Biserica caută și ne oferă răspunsuri la întrebările care ne frământă pe fiecare din noi", a subliniat directorul Școlii Doctorale Interdisciplinare.

Parteneri ai evenimentelor, Arhiepiscopia Aradului, Facultatea de Teologie Ortodoxă din Atena, Academia de Teologie Creștină din Varșovia, cu susținerea Ministerului Educației.

Text scris de Sorina Ambrus și preluat de pe www.aradon.ro

Simpozion Internațional la Școala Doctorală de Teologie Ortodoxă din Arad

În zilele de 20-21 septembrie 2021, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" din Arad a organizat, în premieră, un simpozion internațional al Școlii doctorale de teologie, cu tema *Societatea sub asediu. Semnificațiile credinței Bisericii în era pandemiei*.

Manifestarea se desfășoară sub egida Arhiepiscopiei Aradului și a Universității „Aurel Vlaicu" din Arad, printr-un proiect finanțat de Ministerul Educației Naționale și în colaborare cu Facultatea de Teologie din Atena și cu Academia de Teologie Creștină din Varșovia.

Lucrările simpozionului s-au deschis la ora 9.30, în aula Facultății de Teologie. La deschiderea festivă au luat parte Înaltpreasfințitul Părinte Dr. Timotei Seviciu, Arhiepiscopul Aradului, Dr. Ramona Lile, Rectorul Universității „Aurel Vlaicu" din Arad, Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Decanul Facultății de Teologie, Prof. Univ. Dr. Florentina Munteanu, Directorul Școlii Doctorale Interdisciplinare a UAV Arad, profesori și doctoranzi din cadrul școlii doctorale arădene și de la celelalte școli doctorale de teologie din țară.

În deschiderea manifestării Pr. Prof. Dr. Cristinel Ioja, Decanul Facultății de Teologie, a adresat cuvânt de salut invitaților și participanților, subliniind că: „Aceste evenimente științifice studențești, care sunt deja integrate într-o tradiție care se actualizează anual, ilustrează faptul că: a) la Arad nu despărțim formarea studenților, masteranzilor și, mai ales a doctoranzilor, de cercetarea științifică, de problematizarea și identificarea răspunsurilor pastoral-misionare ale Bisericii la provocările lumii actuale; b) că încercăm să creăm un ambient academic al dezbaterilor și schimbului de idei teologice între studenții din toate Facultățile de Teologie din Patriarhia Română; c) că încercăm să deschidem tot mai mult pregătirea științifică a doctoranzilor spre contactul cu alți doctoranzi din alte Facultăți de Teologie din țară și străinătate"

A urmat cuvântul Doamnei Dr. Ramona Lile, Rectorul Universității „Aurel Vlaicu" și al Doamnei Prof. Univ. Dr. Florentina Munteanu, Directorul Școlii Doctorale Interdisciplinare a UAV Arad. Din partea doctoranzilor a vorbit Pr. Drd. Florin Gașpar. În încheierea festivității Înaltpreasfințitul Arhiepiscop Timotei a adresat celor prezenți un cuvânt de salut și de binecuvântare, aducând în discuție pandemia actuală cu provocările și urmările acesteia, precum și grija Bisericii de a întâmpina nevoile păstoriților ei.

Tot în cadrul deschiderii festive a fost lansat și prezentat ultimul număr al revistei doctoranzilor Facultății de Teologie din Arad, *Studia Doctoralia*.

Prima sesiune a avut loc online și s-a bucurat de intervenția Prof. Univ. Dr. Eirini Christinaki-Glarou de la Facultatea de Teologie din Atena, precum și a Prof. Univ. Dr. Jerzy Ostapczuk de la Academia de Teologie Creștină din Varșovia. După intervenția celor doi profesori a urmat prezentarea referatelor celor patru doctoranzi, participanți la simpozion.

După deschiderea festivă s-au desfășurat secțiunile simpozionului incluzând dezbateri, pauze de cafea și concluziile simpozionului.

Manifestarea s-a bucurat de participarea studenților doctoranzi de la școlile doctorale de teologie din București, Iași, Sibiu, Craiova și Alba-Iulia.

https://www.teologiearad.ro/2021/09/21/simpozion-international-la-scoala-doctorala-de-teologie-ortodoxa-din-arad/

O bucurie pentru Facultatea de Teologie din Arad: decanul, despre posibila canonizare a Pr. Ilarion Felea

Analizarea și aprobarea argumentelor locale cu privire la propunerea de canonizare a părintelui Ilarion Felea, în ședința Sinodului Mitropoliei Banatului, este un „fapt îmbucurător pentru cei care l-au cunoscut, i-au citit biografia și opera teologică pastoral-misionară", a declarat pentru *Basilica.ro* Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, decanul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad.

„O bucurie plină de emoție animă inimile cadrelor didactice de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad, care poartă numele ilustrului preot și profesor Ilarion V. Felea, ultimul Rector al Academiei Teologice arădene dinaintea instaurării comunismului", a subliniat Părintele Decan.

Viața

El a vorbit despre viața celui care a suferit „anchete abuzive, privațiuni de libertate, toate conturând chipul mărturisitorului".

„Mărturiile celor care l-au cunoscut, întreaga sa lucrare spirituală, pastoral-misionară și liturgică, filantropia, mila față de săraci, față de orfanii și văduvele de război, precum și lucrarea sa culturală mărturisitoare probate prin documente de arhivă, ilustrează o viață de preot și teolog desfășurată în orizontul rugăciunii, dăruirii, jertfei și mărturisirii, o viață desfășurată în orizontul sfinteniei lui Iisus Hristos".

„Totodată, viața sa se desfășoară, mai ales în ultima parte, sub vicisitudinile istoriei și ale prigoanei comuniste, în care suferă degradări sociale, violențe, anchete abuzive, privațiuni de libertate, toate conturând chipul mărturisitorului".

„De fapt, sfârșitul vieții sale pământești este dovada cea mai evidentă cu privire la viețuirea, credința și mărturisirea părintelui Ilarion Felea. Părintele Ilarion Felea rămâne prezent și azi prin memoria celor care l-au cunoscut și

prin opera sa și începe să rodească și în inimile tinerilor, mulți dintre ei admirându-i credința și mărturisirea".

A împărtășit lumină din lumina lui Hristos

Conform declarației Părintelui Cristinel Ioja, credincioșii din Șega-Arad îi aduc cinstire „prin ridicarea unei cruci în curtea bisericii, cei care l-au cunoscut la Catedrala Veche a Aradului îl poartă neșters din amintirea lor, cărțile sale sunt editate și citite în toată țara, teologia lui este apreciată fiind elaborate studii de specialitate".

„Evlavia credincioșilor din toată țara începe să se adâncească în jurul unuia dintre cei mai cunoscuți mărturisitori ai lui Iisus Hristos în temnițele comuniste, iar o școală teologică de înalt nivel îi poartă numele. Pentru că pe unde a trecut a împărtășit lumină din lumina lui Hristos, iar credința sa nu fost alta decât credința dată o dată pentru totdeauna Sfinților", a încheiat decanul.

Argumentele locale au fost prezentate, apoi aprobate în timpul ședinței Sinodului Mitropoliei Banatului și „vor fi înaintate spre analiză ca propunere de canonizare către Cancelaria Sfântului Sinod", a declarat zilele trecute Pr. vicar eparhial Ionel Popescu.

Părintele Ilarion Felea s-a născut în 21 martie 1903 și a fost un moț de pe Valea Crișului Alb ajuns duhovnicul tinerilor din Arad și condamnat de regimul comunist la 20 de ani de temniță pentru „activitate intensă contra

clasei muncitoare și mișcării revoluționare". Motivul oficial: nu propovăduia așa-zisa „luptă pentru pace".

Părintele Ilarion Felea a murit în 18 septembrie 1961 pentru că a fost lipsit de asistență medicală, conform mărturiei unui supraviețuitor de la Aiud, Părintele Ioan Bardaș.

Când a fost arestat, în 25 septembrie 1958, era preot la parohia Arad-Centru. Prin predicile și cuvintele rostite de la amvonul Catedralei, Părintele Ilarion Felea atrăgea numeroși tineri și intelectuali. Este autorul lucrării teologice „Spre Tabor", o explicare a *Filocaliei*.

Sursă foto: marturisitorii.ro

https://www.teologiearad.ro/2021/09/30/o-bucurie-pentru-facultatea-de-teologie-din-arad-decanul-despre-posibila-canonizare-a-pr-ilarion-felea/

Spre sărbătoarea Bicentenarului. Trei ierarhi la deschiderea anului universitar 2021-2022, la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" din Arad

Luni, 4 octombrie 2021 a început un nou an universitar la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" din cadrul Universității „Aurel Vlaicu" din Arad.

Festivitățile prilejuite de acest moment au început prin săvârșirea Sfintei Liturghii arhierești la Catedrala Veche din Arad, la care a slujit soborul pă-

rinților profesori ai Facultății, în frunte cu Preasfințitul Părinte Dr. Emilian Crișanul, Episcop-Vicar al Arhiepiscopiei Aradului.

Slujba Dumnezeieștii Liturghii a fost urmată de săvârșirea Tedeumului, la care au participat și Înaltpreasfințitul Părinte dr. Timotei Seviciu, Arhiepiscopul Aradului, precum și Preasfințitul Părinte Dr. Lucian Mic, Episcopul Caransebeșului. La sfârșitul slujbei, Preasfințitul Părinte Emilian Crișanul a adresat un cuvânt celor prezenți, amintind de marea bucurie la care vom fi părtași în acest an universitar, deoarece se vor marca 200 de ani de învățământ teologic la Arad. Acesta a subliniat faptul că: „multiplele evenimente prognozate vor necesita implicarea tuturor pentru buna reușită în realizarea lor. Mulțumim lui Dumnezeu pentru această zi și pentru prilejul de a fi părtași ai acestei aniversări. Mulțumim și celor doi ierarhi pentru prezența, binecuvântarea și suportul lor."

Manifestările au continuat în Aula Magna a Facultății de Teologie, în prezența ierarhilor, a conducerii Universității, a părinților profesori și a studenților, masteranzilor și doctoranzilor. Din prezidiu au făcut parte ÎPS Arhiepiscop Timotei Seviciu, PS Episcop Lucian Mic și PS Emilian Crișanul, Domnul Ionel Bulbuc, Vicepreședintele Consiliului Județean Arad, Doamna Dr. Ramona Lile, Rectorul Universității „Aurel Vlaicu" din Arad și Decanul Facultății de Teologie Ortodoxă, Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja. Fiecare

dintre membrii prezidiului au transmis un mesaj încurajator pentru noul început de an universitar, exprimându-și nădejdea că tinerii teologi care vor învăța și experimenta Teologia în această prestigioasă instituție de învățământ superior, vor deveni vrednici slujitori ai Sfintelor Altare și mărturisitori ai lui Hristos în lumea de astăzi.

În alocuțiunea sa, Înaltpreasfințitul Părinte Arhiepiscop Timotei Seviciu a arătat că Facultatea de Teologie din Arad a reușit să unească acum și să creeze un pol de referință pentru Teologia din vestul țării, prin prezenta atâtor ierarhi, atât la deschidere cât și ca înnoire a corpului profesoral, între cadrele didactice numărându-se acum ierarhi și profesori din cele trei județe Arad, Caraș-Severin și Hunedoara. Acesta a făcut amintire de hotărârea Sinodului Mitropoliei Banatului în care s-au stabilit responsabilități pentru învățământul teologic din cuprinsul Mitropoliei, mulțumind Eparhiei Caransebeșului pentru deschiderea lor față de cele convenite.

Preasfințitul Părinte Lucian Mic, Episcopul Caransebeșului a mulțumit, cu bucurie, ÎPS Arhiepiscop Timotei Seviciu pentru invitația transmisă, de a participa la deschiderea noului an universitar, arătând că: „Prezența noastră se datorează faptului că 40 de studenți din Caransebeș urmează cursurile la Facultatea din Arad". Privind la chipurile înaintașilor întipărite în tablourile ce împodobesc sala de festivități, Preasfinția Sa a invitat audiența la o lucrare în unitate, din dorința de a întări școala teologică arădeană, precum și învățământul seminarial din Caransebeș. Pentru realizarea acestui deziderat, ierarhul a amintit de recomandarea apostolică: *Fă lucrul de evanghelist, slujba ta fă-o deplin*!

Domnul Ionel Bulbuc, a transmis mesajul domnului președinte Iustin Cionca, care a salutat inițiativele aniversării bicentenarului școlii teologice arădene, acestea fiind proiectate, în parteneriat cu Consiliul Județean. Pentru ca manifestările să aibă un ecou național, se cere implicarea tuturor forțelor și instituțiilor locale, deoarece Academia Teologică arădeană a reprezentat centrul matricei culturale și spirituale a acestei părți de țară. În finalul cuvântului, Domnul Bulbuc i-a invitat pe toți cei prezenți ca să-i poarte în rugăciune pe toți cei ce trudesc în spitale pentru salvarea de vieți omenești.

Doamna Rector, dr. Ramona Lile și-a exprimat bucuria de putea fi totuși prezenți fizic, chiar și în condițiile de restricții datorate pandemiei, invitându-i pe studenții teologi ca să fie conștienți de faptul că lumea așteaptă și de la ei dorita alinare în fața acestor provocări prezente.

Părintele decan, Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja a adresat urări de *bun venit* atât invitaților cat și studenților, mai ales celor din anul întâi care au ales această instituție venerabilă de învățământ teologic. Pornind de pilda semănătorului, citită la slujba de Tedeum, părintele decan a afirmat că această pericopă evanghelică marchează tiparul oricărei lucrări didactice și academice: profesorii sunt semănătorii, iar sufletele și mințile studenților, pământul în care sunt așezate semințele cele vii ale Evangheliei. Acesta a adus apoi un cuvânt de mulțumire Arhiepiscopiei Aradului, ierarhilor arădeni și responsabililor de la centrul eparhial, precum și Conducerii Universității „Aurel Vlaicu" pentru implicarea totală în amplele lucrări de renovare ce se desfășoară în clădirea facultății: schimbarea geamurilor, înnoirea sistemului de termoficare, precum și a zugrăvelilor interioare, ceea ce conduce către crearea unui ambient cât mai plăcut pentru desfășurarea procesului academic.

Acestora le-a adăugat, la final, și trei recomandări de suflet. În primul rând, pornind de la afirmația evanghelică: că „Secerișul este mult, iar secerătorii sunt puțini", le-a fost întărită studenților convingerea că există o mare nevoie de slujitori la altarele parohiilor și a catedrelor de religie, atât în eparhia Aradului, cât și în cea a Caransebeșului. În al doilea rând, părintele decan a subliniat marea bucurie pe care Sfântul Sinod al Bisericii noastre o aduce pentru școala teologică arădeană, întrucât patronul ei spiritual, părintele Ilarion Felea este propus pentru canonizare, arătând că: „Acest fapt trebuie să ne responsabilizeze pe toți, ca să fim purtători ai luminii acestei canonizări oriunde". În al treilea rând, părintele decan i-a asigurat pe toți studenții de

faptul că profesorii facultății stau la dispoziția tuturor studenților pentru ca aceștia să-și poată împlini vocația.

Festivitățile s-au încheiat cu o întâlnire informală a decanilor de ani cu studenții, pentru prezentarea câtorva aspecte organizatorice specifice.

https://www.teologiearad.ro/2021/10/05/spre-sarbatoarea-bicentenarului-trei-ierarhi-la-deschiderea-anului-universitar-2021-2022-la-facultatea-de-teologie-ortodoxa-ilarion-v-felea-din-arad/

Colocviul național de Teologie Dogmatică, Arad 10-12 Octombrie 2021

În zilele de 10-12 octombrie, cu binecuvântarea Înaltpresfințitului Părinte Timotei, Arhiepiscopul Aradului, se desfășoară la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" din Arad, al VIII-lea Colocviu național de Teologie Dogmatică la care participă profesorii de specialitate din cadrul Facultăților de Teologie din Patriarhia Română.

Inițierea unor astfel de întruniri academice a avut loc la Arad în anul 2006, la inițiativa profesorilor de la Facultatea de Teologie de aici: Pr. Prof.

Univ. Dr. Cristinel Ioja și Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan Tulcan, la primul Colocviu de Teologie Dogmatică participând trei generații de dogmatiști români. După un periplu de 15 ani prin Facultățile de Teologie din România – București (2008), Cluj (2010), Constanța (2012), Sibiu (2014), Craiova (2016), Iași (2018) – Colocviul dogmatiștilor se întoarce la Facultatea de Teologie Ortodoxă din cadrul Universității „Aurel Vlaicu" din Arad.

Reamintim faptul că întrunirea de la Arad din 2006 a fost urmată de mai multe simpozioane în care teme ale Dogmaticii ortodoxe au fost dezbătute la nivel internațional, fiind înființată în anul 2007 Asociația Internațională a Dogmatiștilor Ortodocși care a organizat întruniri la Arad (2007, 2009), Tesalonic (2011), Sofia (2013), București-Caraiman (2016) și Balamand (2018).

Tema asumată spre dezbatere în cadrul Colocviului de la Arad este *Persoana lui Hristos în Dogmatica actuală. Contestările modernității și postmodernității*, o temă centrală în teologia și misiunea Bisericii Ortodoxe. Forma în care se desfășoară, ediția a VIII-a a Colocviului, este hibrid, onsite și online, datorită situației pandemice din țară.

Colocviul național de Teologie Dogmatică reunește și în această ediție, specialiști în Teologie Dogmatică de la Facultățile de Teologie Ortodoxă din București, Sibiu, Cluj, Iași, Craiova, Oradea, Timișoara și Arad.

Deschiderea Colocviului a avut loc în Sala festivă a Facultății în prezența ÎPS Acad. Dr. Irineu Popa, Mitropolitul Olteniei, ÎPS Dr. Timotei Seviciu, Arhiepiscopul Aradului, PS. Dr. Emilian Crișanul, Episcop-Vicar al Arhiepiscopiei Aradului, Prof. Univ. Dr. Ramona Lile, Rectorul Universității „Aurel Vlaicu" din Arad, Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Decanul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, a profesorilor de Teologie Dogmatică, a studenților și doctoranzilor. În cuvântul de deschidere, Părintele Decan a adresat un cuvânt de bun venit participanților fizic, dar și participanților online la acest colocviu al teologilor dogmatiști, arătând că această manifestare teologică se reîntoarce la Arad, prima întâlnire a teologilor dogmatiști având loc tot aici. Părintele Decan a făcut apel la tradiția teologică de la Arad, începând cu anul 1822, ceea ce, așa cum arăta Preacucernicia Sa „ne obligă pe noi cei de astăzi la fidelitate față de tradiția teologică de aici, dar și la responsabilitate în fața provocărilor prezentului". Părintele Decan a salutat în continuare prezența înalților ierarhi la această manifestare teologică, a doamnei Rector a Universității „Aurel Vlaicu" din Arad, dr. Ramona Lile, precum și profesorilor de la Facultățile de Teologie din țară: București, Iași, Sibiu, Craiova, Cluj, Oradea și Timișoara, arătând că la acest colocviu al teologilor dogmatiști participă onsite și online și studenți de la Facultățile de Teologie din

Arad, București, Sibiu, Iași, etc. În încheierea cuvântului său, Părintele Decan a arătat că acest Colocviu al Teologilor Dogmatiști a traversat 15 ani, „15 ani în care au fost multe împliniri, dar și limite, având conștiința că se poate face mai mult. Suntem chemați astăzi să descoperim cărările prin care oferi răspunsuri în fața provocărilor lumii de astăzi". A urmat cuvântul de salut din partea Rectorului Universității „Aurel Vlaicu" din Arad, Dr. Ramona Lile care a exprimat bucuria de a participa la acest colocviu al dogmatiștilor, arătând faptul că din partea conducerii Universității este oferit tot sprijinul și colaborarea Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" din Arad, fiind susținute toate demersurile acestei venerabile instituții de învățământ din vestul țării, toate acestea având scopul de a sublinia importanța acestei Facultăți în comunitatea academică, dar și în comunitatea locală arădeană. În continuare, Înaltpreasfințitul Părinte Dr. Timotei Seviciu a adresat cuvântul de binecuvântare și salut, arătând că acest colocviu de Teologie Dogmatică „trebuie să fie într-o unitate cu celelalte colocvii, oferind un bun răspuns la toate provocările modernității", arătând în continuare faptul că „avem obligația în situația actuală a dialogului ecumenic, să avem o formație precisă, în ceea ce mărturisim și credem în dialogul cu celelalte confesiuni creștine. Rolul întrunirii de astăzi este și acela de a găsi un răspuns la toate provocările prezentului în ceea ce privește persoana lui Iisus Hristos, Dumnezeu adevărat și Om adevărat pentru a ajunge la o unitate de credință și de mărturisire". Părintele Prof. Univ. Dr. Ștefan Buchiu a subliniat în cuvântul Preacucerniciei Sale curajul pe care l-a avut Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad de a inția în 2006 primul Colocviu al Teologilor Dogmatiști, având de asemenea și inițiativa pornită tot de la Arad de a înființa Asociația Internațională a Dogmatiștilor. Preacucernicia Sa a evidențiat de asemenea entuziasmul creat la Arad în anul 2006, unde au fost prezenți teologi români de prestigiu: Pr. Prof. Univ. Dr. Dumitru Popescu, Pr. Prof. Univ. Dr. Dumitru Radu de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din București și Pr. Prof. Univ. Dr. Ilie Moldovan de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Sibiu. În finalul cuvântului său, Părintele Prof. Univ. Dr. Ștefan Buchiu a apreciat în mod deosebit colaborarea care există la Arad între Biserică și Universitate, principala beneficiară fiind Facultatea de Teologie Ortodoxă.

În continuare a fost vizionat filmul *Teologia Dogmatică în actualitate. Colocvii și Simpozioane*, în care au fost prezentate întrunirile naționale și internaționale ale teologilor dogmatiști români.

În finalul festivității de deschidere a fost susținută comunicarea în plen a ÎPS Acad. Dr. Irineu, Mitropolitul Olteniei, *Fiul Omului: observații privind antropologia hristologică modernă (P. Nellas și O. Clement).*

Manifestarea a continuat prin susținerea celorlalte comunicări științifice ale profesorilor români de Teologie Dogmatică din țară, participanți la această manifestare teologică.

https://www.teologiearad.ro/2021/10/13/colocviul-national-de-teologie-dogmatica-arad-10-12-octombrie-2021/

Concluziile Colocviului național de Teologie Dogmatică de la Arad

Lucrările Colocviului național de Teologie Dogmatică de la Arad au continuat marți, 12 octombrie, în prezența Înaltpreasfințitului Părinte Dr. Timotei Seviciu, Arhiepiscopul Aradului, cu susținerea referatelor științifice programate. În cadrul sesiunilor de comunicări au avut loc dezbateri ample cu privire la răspunsul Bisericii în fața contestărilor dogmei hristologice în lumea actuală.

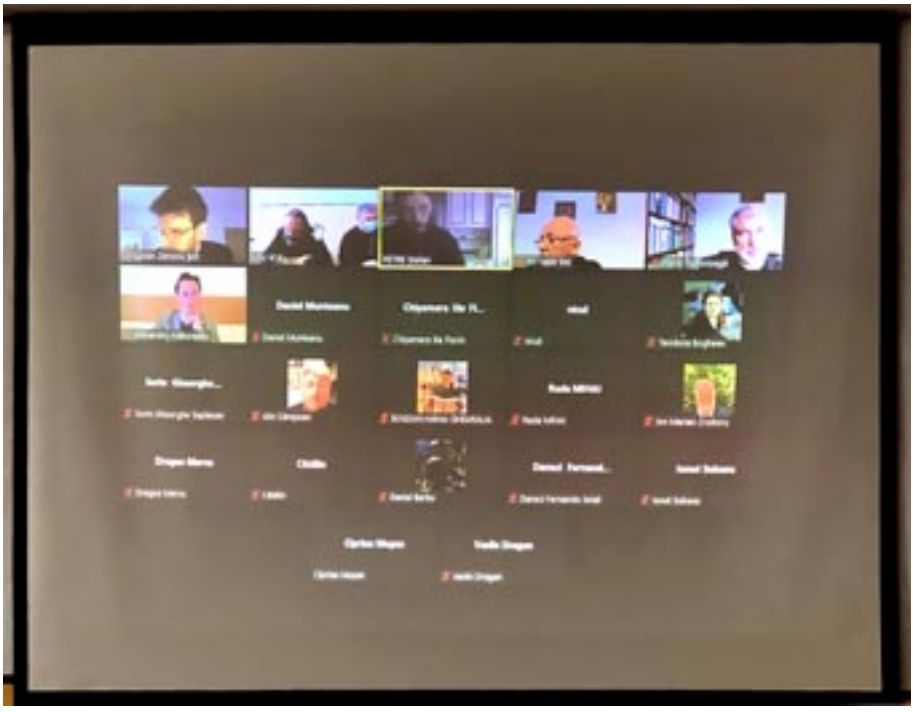

În cadrul celor două zile de dezbateri teologic-dogmatice, s-au accentuat câteva aspecte importante cu privire la hristologia Sinoadelor Ecumenice, experiența și teologia Bisericii, precum și la modurile în care mărturisim în lumea actuală adevărul Persoanei lui Iisus Hristos. Acestea au fost sintetizate în documentul final al manifestării academice, după cum urmează:

„1. Persoana și lucrarea Mântuitorului Iisus Hristos sunt centrale în Dogmatica, Spiritualitatea și Cultul Bisericii, care proclamă și mărturisesc, pe temeiul Revelației, al Sfintei Scripturi și al Sfintei Tradiții, dogma unirii a celor două firi, dumnezeiască și omenească, în mod neîmpărțit și nedespărțit, neamestecat și neschimbat, în Unul și Același Logos veșnic al Tatălui, născut din Tatăl înainte de veci și din Fecioara Maria, în vremurile din urmă.

2. Dogma hristologică, nedespărțită de cea trinitară, reprezintă fundamentul dogmelor, vieții și misiunii Bisericii.

3. Vocația teologiei, sensibilă la nevoile și interogațiile omului contemporan și adânc înrădăcinată în dogma, spiritualitatea și liturghia Bisericii, este deodată explicitare a comuniunii omului cu Hristos Cel veșnic viu și mărturisire a trăirii Lui comunitare în Biserică.

4. Astăzi, când societatea e asaltată de ideologii care alterează percepția creștină asupra antropologiei și eclesiologiei, recursul la dogma hristologică precizată în Sinoadele Ecumenice se dovedește indispensabil, în ceea ce privește originea, constituția și destinul veșnic al omului. Iisus Hristos răspunde mereu nevoii de sens al vieții omului. Omul contemporan, deseori indiferent religios, resimte acut golul spiritual provocat de lipsa de sens profund al vieții sale. Iisus Hristos reprezintă tocmai limpezirea acestui sens, și în timp, și în veșnicie.

5. Provocările modernității și postmodernității cu privire la Persoana lui Hristos și opera Sa de mântuire cheamă teologia ortodoxă actuală să ofere răspunsuri articulate într-o deschidere dialogică din perspectiva Tradiției și experienței Bisericii. În acest sens au fost evidențiate criteriile Tradiției patristice, precum și contribuțiile semnificative ale unor teologi ortodocși din secolul al XX-lea: Dumitru Stăniloae, Olivier Clément, Panayotis Nellas, Ioan Romanidis, Andrei Scrima, Justin Popovici ș.a.

6. Noile abordări ale hristologiei contemporane exprimate în dialog cu știința și cultura trebuie cercetate și analizate critic din perspectiva Tradiției dogmatice a Bisericii pentru a putea fi utile în misiunea Bisericii în lume."

Următoarea întâlnire a profesorilor de Teologie Dogmatică va avea loc la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul" din București.

La încheierea colocviului, Înaltpreasfințitul Arhiepiscop Timotei Seviciu și părintele decan Cristinel Ioja au mulțumit oaspeților prezenți fie fizic, fie online, pentru contribuția lor la reușita acestei întâlniri academice.

https://www.teologiearad.ro/2021/10/13/concluziile-colocviului-national-de-teologie-dogmatica-de-la-arad/

O nouă susținere de teză doctorală la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad

În ziua de 12 octombrie 2021, în cadrul Școlii Doctorale Interdisciplinare a Universității „Aurel Vlaicu" din Arad, a avut loc susținerea tezei de doctorat a Pr. Florin Ioan Gașpar, intitulată: Conceptul de Tradiție în gândirea teologilor Dumitru Stăniloae și Georges Florovsky, lucrare elaborată sub coordonarea Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja.

Din comisie au făcut parte, cu prezență fizică: Pr. Prof. Univ. Dr. Constantin Rus, în calitate de președinte, iar ca membri: Pr. Prof. Univ. Dr. Ștefan Buchiu, de la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul" din Bu-

curești; Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan Tulcan, de la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" din Arad, precum și coordonatorul amintit, iar ca prezență online, Pr. Prof. Univ. Dr. Valer Bel, de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca.

Rezumatul tezei poate fi găsit pe site-ul universității. Din acesta reproducem aici ideea că: „Georges Florovsky și Dumitru Stăniloae prin opera lor fac o pledoarie pentru regăsirea frumuseții și importanței fundamentale a gândirii Sfinților Părinți. În gândirea acestor doi teologi, găsim identificate derapajele teologiei ortodoxe și occidentale și ruptura ei cu viața, dar și soluțiile de urmat prin revenirea la duhul și gândirea patristică. Ambii teologi au fost fascinați de opera Sfinților Părinți și au urmat exemplul acelora de a căuta mai înainte experiența și apoi vorbirea, trăirea lui Dumnezeu și mai apoi vorbirea despre

Dumnezeu. În acest sens, identificăm în opera lor un discurs teologic inspirat patristic și deschis creator către teologia și societatea contemporană. Caracterul permanent și mobil al Sfintei Tradiții își găsește exemplificarea potrivită în gândirea acestor părinți". Din referatul coordonatorului reținem aprecierea următoare: „Lucrarea Pr. Drd. Florin Gaşpar aduce o contribuție matură la înțelegerea conceptului de Tradiției în gândirea teologilor Dumitru Stăniloae și Georges Florovsky, o înțelegere integrată a teologiei cu implicații în tema largă a Revelației și Bisericii, precum și în transmiterea Revelației în Biserică. Conceptul de Tradiției și întreaga dezbatere din jurul lui este definitoriu pentru înnoirea teologiei ortodoxe pe parcursul secolului al XX-lea, întrucât, din perspectiva înțelesurilor multiple ale acestuia, au fost oferite răspunsuri la diversele provocări ale modernității. Autorul elaborează o lucrare originală cu o reală valoare științifică, teoretică și aplicativă, pe o temă inedită, centrală în Dogmatica Ortodoxă. De asemenea, această lucrare aduce raze de lumină într-o temă complexă, fiind o contribuție care poate fi integrată în arealul studiilor dogmatice care țin de sursele teologiei și de răspunsurile Bisericii la provocările istoriei și societății umane."

După prezentarea tezei și a referatelor de evaluare ale membrilor comisiei, candidatul a răspuns întrebărilor, lămurind unele aspecte surprinse în lucrarea de doctorat. La final, Comisia a apreciat laudativ contribuția științifică și prezentarea făcută de Pr. Florin Gaşpar, acordându-i titlul de „doctor în teologie", acesta depunând jurământul cerut de procedura specifică domeniului Teologie.

https://www.teologiearad.ro/2021/10/13/o-noua-sustinere-de-teza-doctorala-la-facultatea-de-teologie-ortodoxa-din-arad/

Conferință internațională la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" din Arad a organizat marți, 19 octombrie 2021, o conferință internațională intitulată *„Tradiția liturgică timpurie a Tetraevangheliariilor chirilice tipărite, publicate în secolul al XVI-lea pe teritoriul Românei contemporane. Observații preliminare"*, conferință susținută de către Prof. Dr. Jerzy Ostapczuk, Decanul Academiei Teologice Creștine din Varșovia.

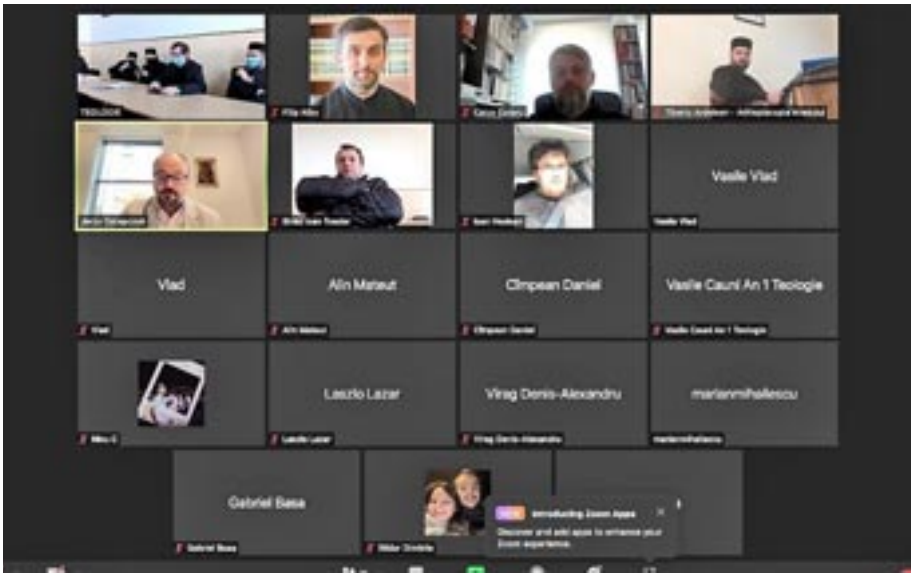

Conferința a fost organizată de către Centrul de Studii Teologice-Istorice și de Prognoză Pastoral-Misionară al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad, prin directorul acestuia, Pr. Lect. Univ. Dr. Filip Albu, sub forma online, la susținerea acesteia fiind prezenți profesorii, studenții, masteranzii și doctoranzii facultății arădene.

În deschiderea întâlnirii Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Decanul Facultății de Teologie din Arad, a adresat cuvânt de salut invitatului și participanților, subliniind bunele relații dintre cele două instituții de teologie, precum și posibilitățile de cercetare și conlucrare oferite de bogatul fond de carte veche al Arhiepiscopiei Aradului.

După aceasta a fost prezentat un CV al profesorului Jerzy Ostapczuk, publicațiile acestuia și contribuțiile lui în domeniul cercetării și teologiei.

Din partea Centrului Eparhial a fost prezent Protos. Lect. Dr. Iustin Popovici, consilier cultural al Arhiepiscopiei Aradului.

Traducerea conferinței a fost asigurată de studenta Georgiana Costescu. Tema tratată, de strictă specialitate, a atins domenii multiple ale teologiei, cum ar fi, cel biblic, liturgic și istoric, punând în evidență circulația și importanța Tetraevangheliariilor de redacție chirilică, pe teritoriul țării noastre, cu precădere, în sec. al XVI-lea. Tema a fost de un real interes atât pentru specialiști, cât și pentru studenți, masteranzi și doctoranzi, expunerea ei

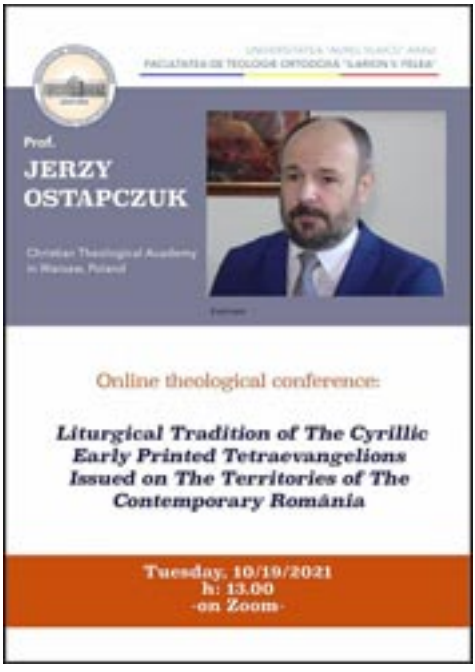

fiind de o înaltă ținută academică, bine documentată și conectată la spațiul cultural și teologic românesc.

La sfârșitul conferinței a avut loc o sesiune de întrebări și comentarii legate de tema expusă, din partea profesorilor și a studenților participanți. Este cunoscut faptul că spațiul cultural și religios românesc este îmbogățit de prezența manuscriselor și tipăriturilor vechi de redacție slavă și medio-bulgară, care aduc un plus de valoare culturii și teologiei românești, cu atât mai mult, cu cât acestea fac obiectul studiului și cercetării unor specialiști avizați de talie internațională, cum este și prof. dr. Jerzy Ostapczuk.

Profesorul Jerzy Ostapczuk este specialist în tipăriturile vechi de limbă slavă, cu precădere, al Tetraevanghelariilor, fiind recunoscut la nivel internațional. Formația de teolog, biblist și istoric, precum și aria de cercetare centrată pe manuscrise și tetraevangheliare de redacție slavă a determinat participarea sa la nenumărate conferințe, simpozioane și întâlniri în întreaga lume, în medii culturale și religioase, iar din punct de vedere confesional, în medii ortodoxe, catolice și protestante.

Profesorul Jerzy Ostapczuk este absolvent de studii teologice și masterale la Secția de Teologie Ortodoxă a Academiei de Teologie Creștină din Varșovia (ChAT) (1998). A fost bursier la Universitățile din Salonic (1998) și Atena (1999), Amsterdam (1999-2000) și Columbus-Ohio (2008). În 2007 a obținut titlul de doctor în științe teologice la ChAT, iar în 2014 i s-a acordat gradul de doctor abilitat pe baza realizărilor sale academice și a tezei de abilitare intitulată Sâmbăta și duminica, pericope liturgice din Evanghelia după Matei în lecționarele slavone bisericești. Este șeful Departamentului Sfintei Scripturi a Noului Testament și șef interimar al Departamentului Sfintelor Scripturi ale Vechiului Testament al Secției de Teologie Ortodoxă a ChAT. La 10 martie 2016, a fost ales decan al Facultății de Teologie a ChAT pentru

perioada 2016-2020, reluând acest post în 2020 pentru un mandat de 4 ani. Este membru al Asociației bibliștilor polonezi și al Comisiei biblice a Comitetului internațional de slavistică. A publicat o serie de lucrări și studii de specialitate, iar în anul 2015 este decorat de către Statul polonez cu Crucea de merit de bronz, pentru merite culturale deosebite.

https://www.teologiearad.ro/2021/10/20/conferinta-internationala-la-facultatea-de-teologie-ortodoxa-din-arad/

Simpozion internațional și interdisciplinar la Facultatea de Teologie din Arad

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" din Arad, a organizat marți, 2 noiembrie 2021, un simpozion internațional și interdisciplinar online, sub genericul „Medicină și Teologie". Titlul simpozionului se intitulează „Fenomenul morții în era biotehnologiilor".

Lucrările simpozionului s-au deschis la orele 9.00. La deschiderea simpozionului a luat parte Înaltpreasfințitul Părinte Dr. Timotei Seviciu, Arhiepiscopul Aradului.

În deschiderea manifestării Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Decanul Facultății de Teologie, a adresat cuvânt de salut invitaților și participanților, subliniind importanța dialogului interdisciplinar, precum și noutatea eveni-

mentului. Contextul actual impune discutarea unei astfel de teme, precum moartea, dar și o conlucrare și implicare a științelor medicale și a teologiei. Fenomenul morții devine o realitate care cuprinde întreaga manifestare umană, a mai subliniat Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, de aceea, realitatea cotidiană ne provoacă la o reflectare mai profundă nu doar a fenomenului morții, ci și a antropologiei, în toate aspectele ei. Se dorește o permanentizare a dialogului dintre medicină și teologie concretizată în întâlniri din doi în doi ani, a mai subliniat decanul Facultății de Teologie din Arad.

În încheierea deschiderii online Înaltpreasfințitul Arhiepiscop Timotei a adresat participanților un cuvânt de salut și de binecuvântare, evidențiind importanța desfășurării acestui simpozion pentru întreaga noastră existență, eforturile medicinii și ale teologiei pentru dezbaterea și abordarea unei astfel de teme, mai ales în contextul actual. Legătura dintre teologie și medicină se concretizează și în sfârșitul omului, pentru care se și roagă Biserica la slujbele ei „Sfârșit creștinesc vieții noastre…". Sfârșitul omului este reprezentativ pentru ceea ce înseamnă personalitatea cuiva, de aici și atenția pentru pregătirea fiecăruia pentru acest moment, pregătire la care trebuie să conlucreze științele medicale, psihologia și teologia. Înaltpreasfinția Sa a mai făcut și o remarcă istorică cu privire la existența unei catedre de „Medicină pastorală", în cadrul Institutului Teologic din București, inițiată de Patriarhul

Iustin, lucru care arată prezența medicinii în conștiința teologiei, permanenta raportare la părerile medicilor. Această catedră a fost ilustrată de către Arhim. Vasile Ciobanu, fost stareț al Sfintei Mănăstiri Hodoș-Bodrog, din Eparhia Aradului, personalitate recunoscută de lumea medicală, teologică, dar și duhovnicească.

Lucrările simpozionului s-au desfășurat pe două secțiuni incluzând dezbateri și concluziile întâlnirii.

Această întâlnire academică a reunit profesori de teologie, cadre universitare, medici, cercetători și specialiști în domeniu din țară și din străinătate, din următoarele centre universitare: Basel-Stadt (Elveția), Dortmund (Germania), Praga (Cehia), Iași, Cluj-Napoca, Craiova, Timișoara, Sibiu și Arad.

Simpozionul este organizat în colaborarea cu Arhiepiscopia Aradului și cu Universitatea „Aurel Vlaicu" din Arad.

https://www.teologiearad.ro/2021/11/03/simpozion-international-si-interdisciplinar-la-facultatea-de-teologie-din-arad/

Parastasul de pomenire pentru Părintele Ilarion V. Felea – un proiect ASCOR în parteneriat cu Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad și parohia Șega I din Arad

În seara zilei de 25 noiembrie 2021, creștinii dreptmăritori s-au adunat pentru a înălța rugăciuni pentru sufletul Părintelui Profesor Ilarion V. Felea. Slujba a fost săvârșită în Biserica Parohiei Șega I, ctitorie a Părintelui Felea. În mijlocul credincioșilor adunați pentru a-și pomeni primul paroh al Bisericii parohiei lor, s-a aflat Preasfințitul Părinte Dr. Emilian Crișanul, Episcop-Vicar al Arhiepiscopiei Aradului dimpreună cu Părintele Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, Decanul Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" din Arad, Părintele Conf. Univ. Dr. Lucian Farcașiu, Părintele Prof. Univ. Dr. Constantin Rus, profesori la aceeași Facultate, părintele paroh Aurel Bonchiș și ceilalți părinți slujitori ai Parohiei Șega I, precum și părintele arhidiacon Gheorghe Lehaci. Evenimentul este organizat de către Asociația Studenților Creștini Ortodocși Români (ASCOR), filiala Arad în colaborare cu Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea", încadrându-se în tematica anului omagial 2021.

Preoții, studenții și credincioșii, alături de ierarhul lor s-au rugat pentru sufletul Părintelui Profesor Ilarion V. Felea, cinstindu-i memoria și omagiindu-i opera teologică și lucrarea sa pastorală.

Slujba parastasului, săvârșită de Preasfințitul Părinte Episcop-Vicar Emilian, înconjurat de soborul părinților slujitori, a fost una încărcată de emoție, fiind privită de către toți cei prezenți în lumina canonizării Părintelui Felea, un act care se dorește împlinit de către Biserica Ortodoxă Română în viitorul apropiat. Răspunsurile liturgice la slujba parastasului au fost date de către corul parohiei, condus de cântărețul bisericesc Ovidiu Sabău.

După terminarea slujbei parastasului, Preasfințitul Părinte Episcop Vicar Emilian a rostit un bogat cuvânt de învățătură, omagiind personalitatea Părintelui Ilarion Felea. După o scurtă descriere a vieții și trăirii părintelui Ilarion, Preasfinția Sa a vorbit despre însemnătatea slujbei parastasului, făcând referire și la ultima slujbă de parastas care se va face pentru părintele Ilarion Felea în ajunul proclamării oficiale a canonizării sale. Părintele Episcop-Vicar a evidențiat faptul că slujba de pomenire se face pentru iertarea tuturor păcatelor pe care de-a lungul vieții omul le-a săvârșit, întrucât „nu este om care să fie viu și să nu greșească". Canonizarea părintelui Ilarion Felea reprezintă un act oficial al Bisericii, care se dorește a fi împlinit, cu toate că sfințirea vieții unei persoane o face întâi Dumnezeu, ea fiind mai apoi recunoscută și resimțită și de către oameni.

După cuvântul ierarhului, Părintele Decan Cristinel Ioja a realizat o succintă prezentare a biografiei Părintelui Felea, vorbind despre Ilarion Felea – preotul, profesorul și mărturisitorul. Descrierii vieții Părintelui, i-a urmat prezentarea perioadei în care acesta a fost paroh în Parohia Șega I, iar mai apoi la Catedrala Veche din Arad, oferindu-se câteva detalii esențiale din activitatea pastoral-misionară a Părintelui Felea, culminând cu descrierea perioadei în care acesta a fost deținut politic.

În final, Părintele Paroh Aurel Bonchiș a mulțumit pentru prezență Preasfințitului Părinte Emilian Crișanul, Părintelui Decan și celorlalți părinți slujitori, precum și membrilor ASCOR pentru faptul că au ales Biserica Parohiei Șega I pentru acest deosebit eveniment. Totodată, Părintele a evidențiat contribuția părintelui profesor Ilarion Felea la înființarea Parohiei Șega I, precum și la organizarea Parohiilor Bujac și Grădiște I.

În încheierea slujbei, tinerii din ASCOR dimpreună cu credincioșii adunați în Biserică au cântat imnul „Apărătoare Doamnă" .

https://www.teologiearad.ro/2021/12/04/parastasul-de-pomenire-pentru-parintele-ilarion-v-felea-un-proiect-ascor-in-parteneriat-cu-facultatea-de-teologie-ortodoxa-din-arad-si-parohia-sega-i-din-arad/

Misiunea Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad în parohia Chișlaca

În ziua de Duminică, 5 decembrie 2021, la invitația preotului paroh Petru Ardelean, de la parohia Chișlaca, Părintele Lect. Univ. Dr. Filip Albu, de la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" a Universității „Aurel Vlaicu" din Arad, a poposit în mijlocul credincioșilor, oficiind Sfânta Liturghie.

La momentul predicii, Părintele profesor le-a adresat celor prezenți un cuvânt de învățătură. Pornind de la exemplul minunii vindecării femeii gârbove, din Evanghelia rânduită, a fost evidențiată lucrarea de îndreptare a omenirii, din gârbovenia duhovnicească, prin întruparea, moartea și Învierea Domnului Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu: „În efortul personal de îndreptare, fiecare credincios se folosește de mijloacele spirituale specifice spiritualității răsăritene, între care se regăsește „exercițiul" metaniilor. Recomandat mai ales în perioadele de postire, cum este și cel al Nașterii Domnului pe care-l parcurgem acum, această practică se cere împlinită de orice credincios care dorește să-și întărească „coloana vertebrală" morală, în așa fel încât el să revină la postura dorită de Creator, încă de la Facere, aceea de „antropos" adică cel care privește în sus, spre Cer, spre Ziditor. Dacă păcatele

ne înconvoaie, spre a privi doar pământul, adică materialitatea, metaniile conjugate cu rugăciunea, postirea și împărtășirea, ne reconfigurează, spre a urca, depășind limita îngustă a obiectualului lumesc".

La finalul slujbei au fost oferite câteva informații despre Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad, părintele paroh mulțumind oaspetelui pentru prezență și împreună slujire.

https://www.teologiearad.ro/2021/12/20/misiunea-facultatii-de-teologie-ortodoxa-din-arad-in-parohia-chislaca/

Reprezentanți ai Teologiei arădene la Conferința Isec din New York

Al doilea an consecutiv, reprezentanți ai Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" din cadrul Universității „Aurel Vlaicu" din Arad au fost prezenți, în mod online, la conferința organizată de Institutul pentru Studii în Creștinătatea Răsăriteană (ISEC) a Seminarului Teologic Unional din New York (USA) (https://www.isecny.org).

Acest eveniment a fost pus sub genericul *Prayer in the Eastern Christian Tradition (Rugăciunea în tradiția Răsăritului creștin)*, fiind prezenți teologi din spațiul american, grec, rus și din România (Facultățile de Teologie din: Sibiu, Craiova, Cluj-Napoca și Arad). Dintre personalitățile care au îmbogățit manifestarea amintim pe John McGuckin (Universitatea Oxford); Clair

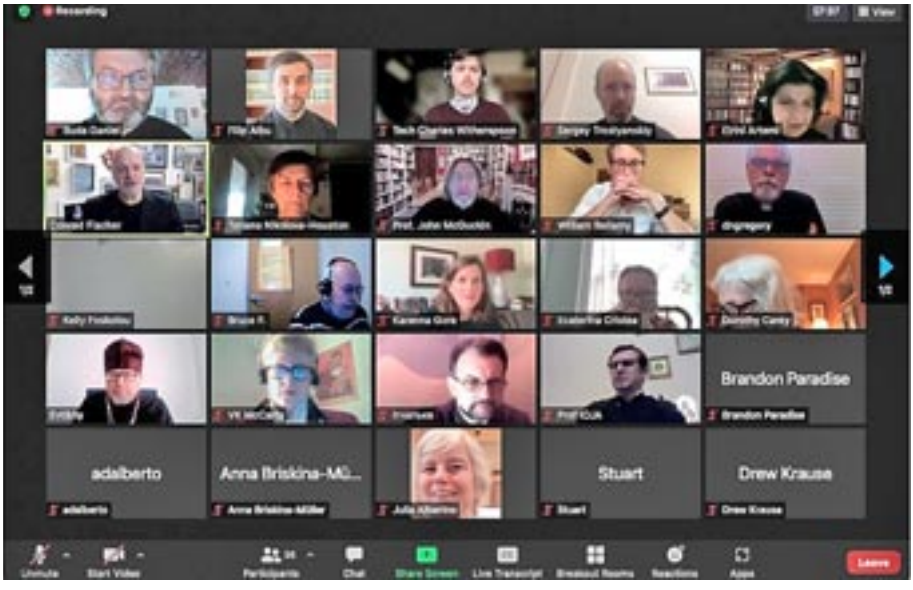

McPherson (Seminarul Teologic General din New York); Theoni Boura (Univeristatea din Atena); Eirini Artemi (Universitatea Evreiască din Ierusalim). Din partea Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad au participat, cu referate, următorii: Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, cu tema: *The Experience of Prayer as an Experience of Dogmas in the Orthodox Church (Experiența rugăciunii ca experiență a dogmei în Biserica Ortodoxă)*, Pr. Conf. Univ. Dr. Lucian Farcașiu, cu tema: *The Presence of the Holy Trinity in the Prayers of the Holy Liturgy (Prezența Sfintei Treimi în rugăciunile Sfintei Liturghii)* și Pr. Lect. Univ. Dr. Filip Albu, cu tema: *Prayer and Preaching – Causal Connections from the Perspective of Orthodox Spirituality (Rugăciunea și predica – conexiuni cauzale din perspectiva spiritualității Ortodoxe).*

Toate studiile prezentate vor face parte dintr-un volum, ce va fi editat în limbi de circulație internațională, urmând a vedea lumina tiparului anul viitor, la editura organizatorilor.

https://www.teologiearad.ro/2021/12/20/reprezentanti-ai-teologiei-aradene-la-conferinta-isec-din-new-york/

Colind Străbun, a XXX-a ediție a Concertului de Colinde al Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad

Frumoasa tradiție a colindatului de sărbătoarea Crăciunului, moștenită din strămoși, ne aprinde în suflet amintiri din vremea copilăriei, chemându-

ne la mărturisirea de credință a venirii în lume a Fiului lui Dumnezeu, Domnul nostru Iisus Hristos, născut din Preacurata Fecioară Maria.

Încă de la revenirea la viață a învățământului teologic arădean în anul 1991, sub forma instituțională a Facultății de Teologie Ortodoxă, integrată în Universitatea „Aurel Vlaicu" din Arad, măritul Praznic al Nașterii Domnului a fost anunțat prin cântul special al vocilor de studenți și, apoi și de absolvenți, ai acestei instituții academice arădene.

Odată cu debutul pandemiei actuale, aceste forme de vestire a sărbătorii au fost oprite o vreme, lucrurile începând acum să reintre, timid, în forma pe care o cunoșteam anterior. Având aceste înlesniri, Facultatea de Teologie Ortodoxă din urbea noastră a readus în peisajul cultural arădean îndrăgitul și mult așteptatul concert de colinde, sub titlul *Colind străbun*. Ajuns acum la cea de-a 30-a ediție, evenimentul a adunat în Catedrala Veche a Aradului mulțime de credincioși, în seara zilei de 19 decembrie 2021, de față fiind cei doi ierarhi arădeni, Înaltpreasfințitul Arhiepiscop Timotei Seviciu și Preasfințitul Părinte Episcop vicar Emilian Crișanul, conducerea Universității arădene, prin doamna Rector Ramona Lile și domnul Ioan Radu, Președintele Senatului, oficialități locale, profesori și studenți.

Programul a cuprins interpretări de piese tradiționale din partea corului bărbătesc „Atanasie Lipovan", sub bagheta dirijorală a Pr. Lect. Univ. Dr. Tiberiu Ardelean și a corului mixt „Sf. Maxim Mărturisitorul", condus de Conf. Univ. Dr. Mircea Buta, între cele două reprezentații muzicale fiind integrată conferința ASCOR, filiala Arad, intitulată: *Ilarion V. Felea (1903-1961)* –

preotul, teologul, mărturisitorul, susținută de Pr. Prof. Univ. Dr. Cristinel Ioja, decanul Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad.

În preambulul manifestării, Părintele decan a adresat un cuvânt de deschidere, arătând următoarele: „S-au împlinit 30 de ani de efort constant pentru ca teologia arădeană să-și recâștige locul binemeritat. De aceea, cinste venerabililor noștri profesori în frunte cu Înaltpreasfințitul Părinte Arhiepiscop Timotei. Această seară o putem considera o prefațare fericită a Bicentenarului Teologiei arădene, pe care îl vom serba în anul 2022, adică 200 de ani de la înființarea învățământului teologic ortodox arădean, eveniment cu reverberații și contribuții excepționale la dezvoltarea teologiei și culturii române".

La momentul programat, Părintele decan a evocat personalitatea Părintelui Ilarion V. Felea, prin următoarele idei: „Anul 2021 este și anul comemorativ al celor adormiți în Domnul. Tinerii studenți creștini ortodocși, constituiți în ASCOR, mi-au solicitat de mult timp o conferință despre ultimul Rector al Academiei Teologice din Arad, Părintele Ilarion Felea. A vorbi în Catedrala Veche despre Părintele Felea înseamnă nu doar o evocare, ci și o restituire și o restaurare a memoriei unuia dintre cei mai străluciți preoți și profesori de teologie ai Aradului. Înseamnă a derula timpul înapoi și a-l vedea de pe acest amvon predicând, pe cel care a mișcat inimile atâtor tineri și creștini. Înseamnă a mulțumi lui Dumnezeu că în purtarea Lui de grijă nu ne-a lăsat pe mulți dintre noi în uitare, ci a ridicat dintre noi arădenii și până în ținuturile Bradului, un preot pe care îl știm, vrednic de comuniunea Sfin-

ților și de paginile Sinaxarelor Bisericii." Subliniind direcțiile înscrise în titlul conferinței, ipostaziate în viața și opera Părintelui Felea: de preot, de teolog și de mărturisitor, conferențiarul a trasat concluzia finală, în fapt testamentul Părintelui Felea pentru noi, care a arătat valoarea creștinismului ca religie a adevărului, a culturii, a iubirii, a desăvârșirii și a sfinților. Toate cele prezentate, alături de multe altele, se constituie în motive temeinice pentru viitoarea canonizare, proiectată a fi împlinită în anul 2025.

Concertul de colinde a cuprins piesele: *O, ce veste minunată – George Dima; Liniște – Gheorghe Danga; Somnul lui Iisus – Francis Gevaert; Doamne, a Tale cuvinte – Ștefan Ștefu; Domnuleț și Domn din cer – Gheorghe Cucu; Mare minune – Gheorghe Cucu; Moș Crăciun – Gheorghe Danga*, în interpretarea corului bărbătesc; și *Pogorât-a Duhul Sfânt – Mircea Emandi Slobozî-ne gazdă-n casă – colecția Emil Montia; Ia ieșiți, boieri, afară! – Marin Dârva, solo: drd. Sorin Săplăcan; Colindăm, colind – armo-*

nizare Mircea Buta, la percuție: Prof. Elena Sbârcea; Sus, la poarta raiului – Emil Monția, dirijor: stud. Bogdan Mureșan, anul II; Cântec de Crăciun – Gheorghe Budiș; Linu-i lin – Ioan D. Chirescu, solo: Estera Cotuna, în interpretarea corului mixt.

La finalul concertului, Părintele decan a adresat mulțumiri ierarhilor arădeni și conducerii Universității pentru susținerea activităților Facultății de Teologie, amintind și de inițiativa binevenită a acestor foruri, de înființare a școlii „Episcop Ioan Mețianu", ca o grijă față de noile generații de copii și tineri.

Un cuvânt special de apreciere a fost adresat și domnului profesor Mircea Buta, cel care a construit corul mixt acum trei decenii și care a fost un adevărat ambasador al școlii academice arădene, prin multiplele concerte și premii obținute în această activitate misionară și jertfitoare, fiind îndelung aplaudat de întreaga asistență, mulți dintre cei prezenți având fețele brăzdate de lacrimi de emoție.

Înaltpreasfințitul Arhiepiscop Timotei a transmis, în finalul manifestării, un cuvânt de binecuvântare, mulțumind conducerii Universității și a Facultății, dirijorilor și coralelor pentru frumosul eveniment, amintind de faptul că muzica corală este înțeleasă ca o imitare a cântului îngerilor: „Dacă vestitorii cerești au însoțit Nașterea Domnului prin cântul lor, ce îndeamnă omenirea la pace și bună voire, să nu pregetăm a împlini chemarea lor, astfel încât, fiecare în parte și toți laolaltă să avem același cuget și simțire întru propășirea personală și comunitară românească, de aici și de pretutindenea". Mesajului de felicitare i-a fost adăugată și urarea de „La mulți ani!", către toți cei prezenți, întru sărbătorirea fericită a Praznicelor care se apropie.

Evenimentul cultural-bisericesc a beneficiat de susținerea *Programului de Activități extra-curriculare*, finanțat de Ministerul Educației, concertul integral putând fi reascultat pe rețelele de socializare ale Facultății de Teologie și Catedralei Vechi din Arad.

https://www.teologiearad.ro/2021/12/20/colind-strabun-a-xxx-a-editie-a-concertului-de-colinde-al-facultatii-de-teologie-ortodoxa-din-arad/

Arhiepiscopia Aradului

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea“ Arad

Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad

200 1822 2022

INSTITUT-ACADEMIE-FACULTATE
de ani de la înființarea învățământului teologic ortodox din Arad

PROGRAM
BICENTENARUL TEOLOGIEI ARĂDENE

- conferințe
- simpozioane
- comemorări
- lansări de carte
- concerte corale
- expoziții

Parteneri